

©DÜNYA ƏDƏBİYATI

JÜL VERN
İYİRMİ MİN LYE
SU ALTINDA

JÜL VERN

II 9/4)
V-41

İYİRMİ MİN LYE SU ALTINDA

247042

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

"ŞƏRQ-QƏRB"
BAKİ-2006

*Bu kitab "Jül Vern. İyirmi min lye su altında" (Bakı, Çarşıoğlu, 2004)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edənlər:

**M.Təhmasib
M.Mustafayev**

Ön sözün müəllifi:

Cəlil Nağıyev

843.8-dc22

AZE

Jül Vern. İyirmi min lye su altında. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 416 səh.

Dünyaşöhrətli fransız yazıçısı, elmi-fantastik roman janrının yaradıcılarından biri sayılan Jül Vernin "İyirmi min lye su altında" romanındakı qəhrəmanlar – sualtı dünyanın sirlərini açmağa cəhd göstərən təmənnəsiz alimlər, milli zülm və müstəmləkəçiliyə qarşı etiraz edən humanistlərdir. Elm və texnikanın nailiyyətlərindən var-dövlət sahiblərinin xeyrinə istifadə olunmasının əleyhinə çıxan bu insanlar Jül Vern elmi-romantik dillə, dolğun boyalarla təsvir edir.

ISBN10 9952-34-064-8

ISBN13 978-9952-34-064-8

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

JÜL VERN VƏ ONUN QƏHRƏMANLARI

Böyük roman ustası Jül Vernin dünya ədəbiyyatı tarixində müstəsna yeri var. Fransız ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsi XIX əsrin ikinci yarısında yaşamış və dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə bir-birindən qiymətli romanlar bəxş etmişdir.

Dünya ədəbiyyatı tarixində elmi-fantastik romanın yaradıcısı və ədəbi ictimaiyyət arasında "yeni tipli roman" müəllifi sayılan J.Vern, bu janrın ən görkəmli nümayəndəsi hesab olunur. Elmi-fantastika ədəbi janrı XIX əsrin ikinci yarısında yaranmasına baxmayaraq, onun ilkin rüşeymləri hələ lap qədim dövrlərdə fantastika şəklində dünya ədəbiyyatında mövcud olmuşdur. Qədim Şərq, Antik yunan və Roma, Orta əsrlər və İntibah dövrü, eləcə də yeni dövr Qərbi ədəbiyyatında fantastika janrında xeyli qiymətli əsər yazılmışdır ki, bu da gələcəkdə bədii ədəbiyyatda elmi-fantastik janrın yaranması üçün əsaslı zəmin yaratmışdır. Fantastika formasında yazılmış əsərlərə bir qayda olaraq, bədii təxəyyül, fantaziya, nağıl-dastan-əfsanə ənənələrinə söykənir və bədii ifadə tərzinin bir formasını təşkil edir. Bununla belə, bu tipli əsərlər dünya ədəbiyyatının formalaşmasında və bədii təfəkkürün inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Elmi-fantastika ədəbi janrının yaranması ilk növbədə professional elm sahələrinin inkişafı ilə əlaqədar olmuşdur. Avropada elmi-texniki tərəqqinin səviyyəsi yüksəldikcə, elmi kəşflərin də sayı artmağa başlayır. XVIII əsrin sonu – XIX əsrin birinci yarısında təbiət elmləri, riyaziyyat və mexanika sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilir. Riyaziyyat və nəzəri fizika elmlərinin inkişafı sayəsində təbiətin əsas qanunlarından biri olan enerjinin saxlanması qanunu (Mayer və Helmholtz) kəşf edilir. Sonra isə ingilis astronomu Gerşel əvvəllər heç kimə məlum olmayan Uran planetini, bir qədər sonra isə Leverye və Adams Neptunu kəşf edirlər. Məşhur Haus və Faradeyin müasiri olan Jül Vern məhz elə bu dövrdə özünün ilk elmi-fantastik romanlarını yazmağa başlamışdır.

Jül Vern Avropada sənaye çevrilişinin hökm sürdüyü keçid dövründə yaşamışdır. O, 1828-ci ildə Fransanın Nant şəhərində vəkil ailəsində anadan olmuş və özü də hüquq təhsili almışdır. Bundan cəmi

dörd il sonra Fransada ilk qatar kəşf edilmişdir. Nəhayət ahlı yaşlarında olarkən J.Vern avtomobilə gəzirdi, kinoya baxırdı, mətbuatda aeroplanların (ilk təyyarələrin) uçuşları haqqında məlumatlar oxuyurdu. Artıq bəşəriyyət elmi möcüzələrinə və gələcək böyük nailiyyətlərinə inanmağa başlayırdı. Belə bir dövrdə bədii yaradıcılığa başlayan gənc ədib, ilk dövrdə (21 yaşında) ədəbiyyat tarixində elə də bir iz buraxmayan pyeslər yazmışdır. Əmək fəaliyyətinə hələ gənc yaşlarından başlayan J.Vern bir müddət (1851–1856) teatr direktorunun katibi, sonra isə maliyyə agentliyi (1856–1864) vəzifələrində çalışmışdır.

1862-ci ilin sonunda J.Vern "Hava şarında beş həftə" adlı ilk elmi-fantastik romanını yazır və 1863-cü ilin əvvəlində onu çap etdirir. Bundan sonra o, 65-dən artıq elmi-fantastik və sosial-satirik romanlar, povest və hekayələr, eləcə də coğrafiyaya və coğrafi tədqiqatlar tarixinə həsr edilmiş elmi əsərlər yazmışdır. Onun roman və povestləri elmi məlumatlarla zəngin olsa da, bu əsərlər macərə üslubunda yazılmış, daha çox o dövrün romantik üslubuna uyğun olaraq gərgin dramatik süjetə, yaddaqalan obrazlar sistemində malikdir və qeyri-adi şəraitlərdə baş verən hadisələrin təsvirinə həsr olunmuşdur ki, bu da həmin əsərlərin maraqla oxunmasına səbəb olur. J.Vern bir-birinin ardınca "Yerin mərkəzinə səyahət", "Yerdən Aya qədər", "Aydın ətrafında", "Kapitan Hatterasin səyahətləri və macəraları", "Kapitan Qrantın uşaqları", "İyirmi min lye su altında", "Səksən gün ərzində dünya ətrafında", "Sehrli ada", "On beş yaşlı kapitan", "Fateh-Robur", "Üzən ada", "Dünyanın hakimi", "Barsak ekspedisiyasının qeyri-adi macəraları" və s. kimi romanlarını yazıb çap etdirmişdir.

Yazıcının bütün bu əsərləri bizim yaşadığımız planetin və kainatın sirlərindən xəbər verən müxtəlif elmlərin cazibədar romantikasına həsr edilmişdir. Jül Vernin yaratdığı qəhrəmanlar mənəvi aləmlərinə və zahirli cizgilərinə görə rəngarəng və çoxtərəfli idirlər. Buraya həm böyük elmi kəşflər etməyə can atan görkəmli alimlər, həm cəmiyyətdən təcrid olunmuş rəhmsiz quldurlar, həm heç bir iddiası olmayan sadə adamlar, səfəlbli gənclər, dövrünün ədalətsizliklərindən küsən insanlar, haqsızlıqlara, istismara qarşı vuruşan vətənpərvərlər daxildir. Jül Vern özü demokrat və respublikaçı olmuş, utopik sosialistlərə rəğbət bəsləmiş, 1871-ci il Paris Kommunasının fəal iştirakçısı olmuşdur. Sonralar o, elmin müəyyən adamların, varlı təbəqələrin mənafeyinə xidmət etməsinin əleyhinə çıxmış, bütün yaradıcılığında səfillərin, özilənlərin, imkansız kütlənin tərəfini saxlamışdır.

Jül Vernin məşhur əsərlərindən biri də “İyirmi min lye su altında” romanıdır. Bu əsərin qəhrəmanı kapitan Nemo (latın dilində “Heç kim” deməkdir) də digər romanların qəhrəmanları kimi, dərin biliklərə malik, möhkəm iradəli, azadlıqsevər, insanpərvər bir adamdır. Bütün roman boyu bu sirli qəhrəmanın kimliyini müəyyən etmək olmur. Ancaq yazıcının başqa bir əsərində – yuxarıda haqqında bəhs edilən “Sirli ada” romanının son fəsillərində onun şəxsiyyətinə aydınlıq gətirilir. Məlum olur ki, bu mənşəcə hindistanlı olan şahzadə Dakkar (onun əsil adı belədir) Avropada hərtərəfli təhsil almış çox istedadlı, hətta dahi bir adamdır. Təhsilini başa vurub vətənə qayıdan şahzadə burada ingilis ağalığına qarşı üsyan qaldırır və bu üsyanın başçısı olur. Üsyançılar məğlub olur, şahzadə Dakkarın silahdaşları və bütün ailə üzvləri həlak olur. Dünyada baş verən şərdən yaxa qurtarmaq məqsədilə, onu əhatə edən azadlığın və müstəqilliyin mənasını dərk edə bilməyən insanlara dərin nifrət hissi bəsləyən Dakkar nəhəng bir gəmi hazırlayır və okeanda, su altında özünə sığınacaq tapır. Dünya okeanının və sualtı aləmin sirlərini, fauna və florasının tədqiqi ilə məşğul olan bu dahi alim elm sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edir, hətta dövrünün elmi nailiyyətlərini xeyli qabaqlayır. İşıqlı dünyanın qayda-qanunlarına etiraz edən, ümumiyyətlə, bəşəriyyətdən üz çevirən bu böyük alim insanlar arasına qayıtmaqdan imtina edir. Azadlıq aşıqı olan bu insan dara düşən, müstəqillik uğrunda mübarizə aparan adamları darda qoymur, imkan düşən kimi onlara yardım əlini uzadır.

Artıq özünü kapitan Nemo adlandıran bu qəhrəman Krit adasında üsyan qaldıran yunanlara gizli şəkildə kömək edir, onun “Nautilus” adlı gəmisi bir vaxtlar insan ayağı dəyməyən həmin bu adanın altında dayanardı. Günlərin bir günü bu adada beş nəfər qaçqın (Sayres və onun dostları) məskən salır. Kapitan Nemo bu adamların da azadlıq uğrunda mübarizlər olduqlarını bildikdə onlara himayədarlıq etmək qərarına gəlir, çünki onun fikrincə, bu adamlar “cəmiyyətin ən layiqli nümayəndələridir”.

“İyirmi min lye su altında” romanında kapitan Nemonun ən yaxşı insani keyfiyyətləri açılır. Romanın əvvəlində məlum olur ki, dünya okeanlarında indiyə qədər elmə məlum olmayan nəhəng bir varlıq üzür. Bu məxluq ona hücum edən balina ovçularını, hətta nəhəng gəmiləri belə məhv edir, yavaş-yavaş onun adı ətrafında əfsanələr yaranmağa başlayır, ən cəsarətli dənizçiləri belə vahiməyə salır. Onu görənlər bu

“müəmmalı canlı” çox nəhəng yırtıcı balınaya, kitə və bunlara bənzər hansısa bir varlığa oxşadırlar. Nəhayət, cəsarətli adamlar tapılır və onlar “Avraam Linkoln” gəmisi ilə bu sirli məxluqun axtarışına çıxırlar. Təcürbəli dənizçilərin daxil olduğu bu gəmi heyətinə görkəmli təbiətşünas alim Pyer Aronaks, onun nökrəri Konsel və balina ovçusu Ned Lend də qoşulur. “Nautilus”la qarşılaşan “Avraam Linkoln” gəmisi məğlub olur, bu adları çəkilən qəhrəmanlardan başqa bütün gəmi heyəti həlak olur. Təsadüf nəticəsində sağ qalan bu qəhrəmanları “Nautilus”un kapitanı Nemo xilas edir və onlar bu qeyri-adi gəmidə əsir kimi yaşamağa məcbur olurlar. Dəniz və okeanlarda yaşayan canlılar haqqında ciddi tədqiqatlar aparan Aronaks heç də özünü burada əsir kimi hesab etmir. “Nautilus”da səyahət edən bu alimə öz tədqiqatlarını davam etdirmək üçün göydəndüşmə imkanlar yaranır və eyni zamanda təsadüfən düşdüyü bu gəmi kapitanının da böyük elmi tədqiqatlar aparması onun ürəyindən olur.

Romandakı hadisələr Pyer Aronaksın dilindən danışılır. Kapitan Nemonun müəmmalı həyatı onu narahat etsə də, onun elmi qabiliyyəti və yüksək insani keyfiyyətləri Aronaksda ona qarşı rəğbət hissi yaradır. İnsanlardan küsməsinə, bəşəriyyətə qarşı bəzi bəzi mövqedə dayanmasına baxmayaraq, kapitan Nemo alicənab adamdır, böyük elmi kəşflər edib, ən görkəmli alimlərin belə nail ola bilmədiyi elmi zirvələrə fəth edib. Onun yaratdığı gəmi qeyri-adi qüvvəyə və imkanlara malikdir. Bu gəmi ilə dünya ətrafında səyahət etmək mümkün olur. Bu gəminin köməyi ilə dəniz və okeanlarda yaşayan bütün canlı aləmin sirli həyatını öyrənmək mümkün olmuşdur. Bu aləm isə həddindən artıq əsrarəngiz və zəngindir. Kapitan Nemo bu gəminin sayəsində su altında qalmış, ancaq müəyyən kitablar da haqqında məlumat verilən əfsanəvi Atlantidani aşkar edir. Geniş müşahidə qabiliyyətinə və obyektivlik hissinə malik olan Aronaks kapitan Nemonun bütün bu xidmətlərini görür və düzgün qiymətləndirir.

Kapitan Nemo həm də böyük var-dövlət sahibidir. O, müxtəlif dövrlərdə qəzaya uğramış gəmilərdə olan xəzinələri ələ keçirsə də, onları öz elmi itirəlləri üçün və ehtiyacı olan insanlara xərcləyir.

Güman olunur ki, kapitan Nemonun prototipi Monako şahzadəsi Albertdir (1848-1922). O özünün çox böyük dəniz ekspedisiyaları ilə məşhur olmuşdur. Başqa bir fərziyyəyə görə bu məşhur Amerika alimi Robert Fulton (1765-1815) də ola bilər. Belə ki, bu alim dünyada ilk

dəfə olaraq "Nautilus" (1801) adlı sualtı qayıq düzəltmiş və dörd saatdan artıq bu gəmi ilə suyun altında qala bilmişdir.

Jül Vernin yaşadığı dövrdən bu günə qədər xeyli zaman ötsə də, onun "İyirmi min lye su altında" romanında təsvir etdiyi bizim yaşadığımız bu planetin sualtı dünyası sən deyən elə də dəyişməyib. Yerüstü dünyadan fərqli olaraq sualtı aləm daha gec dəyişir. Bu gün elm və texnika kifayət qədər inkişaf etmiş, Jül Vernin elmi-fantastik formada, fərziyyələr əsasında Aya səyahət etmək fikri bu gün artıq çoxdan reallaşmış. Mövcud olan bugünkü elmi-texniki tərəqqi bir çox mənada Jül Vernin fantastikasını üstələyib. Ancaq buna baxmayaraq, yazıcının sualtı dünya haqqında söylədiyi dahiyənə fikirlər hələ tam şəkildə öz həllini tapmayıb.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Jül Vernin elmi-fantastik romanları çox gözəl bədii əsərlər olmaqla yanaşı, özlərində hədsiz qədər qiymətli elmi fikirlər, fərziyyələr, hətta elmi kəşf səciyyəli məlumatlarla zəngindir. Dünyanın bir çox görkəmli alimləri gənclik və yeniyetmə yaşlarında bu romanları bir bədii əsər kimi ləzzətlə oxumasalar da, sonralar bu əsərlərdə ifadə olunan çoxsaylı ideyalar onların böyük elmi kəşflər etməsinə səbəb olmuşdur.

Cəlil Nəgiyev

İYİRMİ MİN LYE SU ALTINDA

ROMAN

BİRİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ FƏSİL

HƏRƏKƏT EDƏN SUALTI QAYA

1866-cı il, ehtimal ki, hələ də bu günə qədər bir çoxları tərəfindən unudulmamış xariqüladə hadisələrlə şöhrət qazanmışdı. Hələ onu demirəm ki, haqqında bəhs olunan bu izaholunmaz hadisələr haqqında gəzən şayiələr dənizsahili şəhərlərin və qitələrin əhalisini narahat eləyirdi, onlar dənizçilər arasında da həyəcan toxumu səpmişdi. Tacirlər, gəmi sahibkarları, kapitanlar, şkiperlər, hərbi dənizçilər, hətta Köhnə və Yeni Dünyanın bir sıra dövlətlərin hökumətləri bu izaha gəlməyən hadisədən qayğılanmışdılar.

Məsələ bundadır ki, müəyyən dövrdən bəri bir çox gəmi dənizdə iynəyəbənzər, uzunluğu və hərəkət sürəti etibarilə balinadan çox-çox üstün olan, ətrafa parlaq işıq saçan qərribə bir şeyə təsadüf etmişdi.

Bu sirli məxluqun, yaxud əşyanın eşidilməmiş sürəti və hərəkətlərinin gücü, eləcə də onun davranışlarının xüsusiyyətləri barədə müxtəlif gəmilərin borc jurnallarında aparılmış qeydlər, təsvirlər töəccüb doğuracaq qədər oxşar idi. Əgər bu, balinayəbənzər heyvan idisə, onda təsvirlərə əsasən o öz ölçüsü ilə elmə indiyə qədər məlum olan bütün balina növlərindən üstün idi və o dövrün məşhur alimlərindən heç biri – nə Küve, nə Laseped, nə Dyumeril və nə də Katrfaj¹ öz gözləri ilə görməyincə bu böyüklükdə heyvanın varlığına inanmazdılar.

Gözü ilə görənlərdən bəziləri onu iki yüz ingilis futuna² bərabər hesab etməklə boyunu xeyli kiçildir, başqaları isə uzunluğunu üç, enini isə bir mil qəbul etməklə, açıqdan-açığa şişirdirdilər. Belə zidd fikirlərə baxmayaraq bu saysız-hesabsız məlumata yekun vurularsa, çəkinmədən demək olar ki, bu məxluq (əgər o doğrudan da varsa) heyvanat aləminə indiyə qədər bəlli olan heyvanların hamısından müqayisə edilməyəcək dərəcədə böyük idi. Eyni zamanda onun varlığına şübhə etmək də olmazdı. Çünki bu, mübahisəyə ehtiyacı olmayan bir həqiqət idi.

¹ Küve, Laseped, Dyumeril, Katrfaj təbiətşünas alimlərdir.

² Bir ingilis futu – 30,4 santimetrdır.

Ümumiyyətlə, insanlarda belə bir müəmmalı hadisələrə qapılmaq meylı olduğundan, bu şeyiələrin dünyanı sonsuz bir həyəcana salması təbii idi.

Doğrudan da 1866-cı ilin 20 iyulunda "Kəlkətə gəmi cəmiyyətinə" aid olan "Qubernator Xinginson" gəmisi Avstraliyanın şərq sahilləri yaxınlığında hərəkət edən bir qayaya rast gəlmişdi.

Əvvəlcə kapitan Bekker xəritədə qeyd edilməmiş yeni bir qaya tapdığını qət etmiş və hətta onun coğrafi koordinatlarını¹ təyin etmək istəyirmiş ki, birdən bir qərribə şeyin içərisindən iki su sütunu fıslıtlı ilə püskürərək, yüz əlli fut qədər yuxarıya qalxmağa başlamışdı. Əgər bu doğrudan da müəyyən bir sualtı qeyzer² püskürməsi deyildisə, demək, "Qubernator Xinginson" burun dəliklərindən buxarla qarışmış su fəvvarələri tullayan naməlum dəniz məməlisinə rast gəlmişdi.

1866-cı ilin 23 iyulunda Vest-Hind və Böyük okean gəmi cəmiyyətinə aid olan "Xristofor Kolumb" gəmisinin göyertəsindən də Böyük okeanda bu qərribə şeyi görə bildilər. Yalnız üç günlik bir müddət ərzində bir-birindən yeddi yüz dəniz mili məsafədə aralı olan iki nöqtədə "Qubernator Xinginson" və "Xristofor Kolumb" gəmiləri ilə baş vermiş bir təsadüf, bu qərribə və ecazkar balinanın öz yerini dəyişdirməkdə nə qədər böyük bir sürətə malik olduğunu açıq və aydın göstərirdi.

On beş gün sonra Amerika ilə Avropa arasında Atlantik okeanda bir-birinə rast gələn Milli kompaniyanın "Helvesiya" və "Royal Meyl" kompaniyasının "Xanaan" gəmiləri ilə Qrinviçdən 42°15' şimal en dairəsində və 60°35' şərq uzunluq dairəsində bu nəhəngə rast gəlmişdilər. Hər iki gəminin kapitanı və məməlinin uzunluğu onu azı 350 ingilis futu təyin etmişdilər. Hər biri forşteyindən axterştevenə³ qədər 325 fut olan "Xanaan" və "Helvesiya" gəmiləri ondan kiçik idi. Halbuki, Aleut adaları ətrafında təsadüf edilən balinaların ən böyüyü yüz on beş futdan uzun olmur.

Bu xəbərlər və "Pereyra" transatlantik gəmilərinin də bu nəhəngi görməsi, "Etna" gəmisinin ona rast gəlməsi, nəhayət, fransız fre-

¹ Koordinatlar – Yer kürəsi üzərində olan nöqtənin vəziyyətini təyin edən en və uzunluq dairələri

² Qeyzer – 25 dəqiqədən 3 saata qədər fasilələrlə fəvvarə atan isti su və buxar qaynaqları

³ Forşteven – gəminin kil hissəsinin məbədi olub burnunun ucuna deyilir; axterşteven isə kilin ardı olub gəminin dal ucunu təşkil edir.

qatı "Normandiya" zabitlərinin tərtib etmiş olduqları protokol və "Lord Klayd" gəmisinin komandiri Fis-Cemsin İngiltərə admirallığına təqdim etdiyi müfəssəl hesabat kimi bir-birini təqib edən məlumatlar camaat içərisində dərin bir həyəcan yaratmışdı. Bəzi ölkələrdə bu hadisəyə yalnız güldürdülər. Lakin İngiltərə, Amerika və Almaniya kimi əsas qüvvətli dövlətlər bu məsələ ilə ciddi maraqlanırdılar.

Paytaxtlarda bu söhbətlərin əsas mövzusu nəhəng idi. Onun haqqında nəğmələr oxunur, məcmuələrdə dərc edilir, teatrlarda tamaşalar göstərilirdi. Qəzetlərdə həqiqi müdhiş ağ polyar balinasından tutmuş, guya öz qolları ilə 500 tonluq gəmiləri tutub dənizin dibinə çəkəcək qədər qüvvətə malik fantastik oktapodlar kimi nəhəng məxluqların şəkilləri verildi. Arxivlərdən, dəniz nəhənglərini görgən qədim Aristotel, Plini¹ şəhadətləri, Norveç dəniz səyyahlarının nağılları, Paul Qeqqedinin və nəhayət, səmimiyyəti heç bir şübhə doğurmayan Xarinktonun 1857-ci ildə nəhəng dəniz ilanı gördüyü haqda verdiyi məlumatlar kimi tarixi sənədlər eşələnib çıxarıldı.

Bu vaxtlar artıq alimlərin yığıncıqlarında və elmi məcmuələrində bu məsələyə inanan və inanmayanlar arasında qurtarmaq bilməyən mübahisələr qızışırdı. Nəhəng məsələsi bütün zəhinləri məşğul edirdi. Bu mübahisələr zamanı nə qədər mürəkkəb sərf edilmişdi.

Mübahisə altı ay idi ki, davam edirdi və bu mübahisədə gah bir, gah da digər tərəf müvəffəqiyyət qazanırdı. Bulvar mətbuatı "Braziliya Coğrafiya İnstitutu xəbərləri", "Berlin Elmlər Akademiyası ruznaməsi", Vaşinqtondakı Smit İnstitutu jurnalında çıxan məqalələrə güllür, "Hindistan təqim adaları" və Petermanın "Xəbərlər"i kimi mötəbər məcmuələrdə dərc edilən mübahisəli rəylərə, Avropanın ən yaxşı elmi məcmuələrinin elmi xronikalarına istehza edirdi. Mühərrirlər kiminsə Linneydən² gətirdiyi məşhur "təbiət axmaq yaratmış" cümləsinin ifadəsinə dəyişdirərək, "təbiəti, yalnız kefli dənizçilərin təsəvvüründə yaşaya bilən lüzumsuz nəhəng yaratmaqla təhqir etməyin", – deyər alimləri yola gətirməyə çalışırdılar. Nəhayət, populyar satirik həftəlik məcmuə, çox məşhur bir yazıçının qələmi ilə nəhəngə təqlidi mümkün olmayan bir yumorla ilə

¹ Aristotel – Qədim Yunanıstanın ən böyük alim və mütəfəkkirlərindən biri (e.s. 384-322-ci il); Böyük Kay Seqund Plini – Roma yazıçısı və alimi (e.s. 23-79-cu il)

² Linney Karl (1707-1778) – məşhur İsveç təbiətşünası

hücum etdi ki, birdən başlanmış ümumi gəliş və istehza onun müdafiəçilərini geri çəkilməyə məcbur etdi. Beləliklə, həzircavablıq elmə qalıb gəldi.

1867-ci ilin ilk aylarında nəhəng məsələsi artıq bir də dirilə-cəyinə ümid olmadan basdırılmış hesab edilirdi. Lakin birdən ortılağa yeni faktlar çıxmağa başladı. Artıq söhbət elmi problemin həlli deyil, tam həqiqi və olduqca ciddi bir təhlükə ilə mübarizə haqqında gedirdi. Məsələ yeni bir mahiyyət almışdı. Nəhəng yenə də kiçik bir ada, qaya, daha doğrusu, sadəcə, bir qaya deyil, hərəkət edən, tutulması mümkün olmayan əsrarəngiz bir qaya olmuşdu.

1867-ci ilin 25 mart gecəsi "Monrial okean kompaniyasına" aid olan "Moraviya" gəmisi 27°31' en və 72°15' uzunluq dairələrində heç bir xəritədə göstərilməmiş bir qayaya toxunmuşdu. "Moraviya" küleyin və 400 at güclü maşının qüvvəsilə 13 dəniz dyümlü sürətlə gedirmiş. Əgər gəminin gövdəsi möhkəm olmasaydı, belə bir sürətdə əmələ gələn bu toqquşmadan, şübhəsiz ki, o, 237 nəfər sərnəşini və komandası ilə bərabər dənizin dibinə bata bilirdi.

Toqquşma səhər saat beşdə baş vermişdi. Səhər yenidən açılırdı. Növbəti zabitlər cəld gəminin kənarına atıldılar. Onlar okeanın üzünü çox böyük bir diqqətlə nəzərdən keçirdilər. Lakin təqribən üç kabeltov¹ məsafədə, sanki qüvvətli bir avar vinti tərəfindən əmələ gələn böyük dalğa nəzərə alınmaza, demək olar ki, şübhə oyadacaq heç bir şey görə bilmədilər. "Moraviya" həmin toqquşma yerinin düzgün koordinatlarını təyin edərkən öz yoluna davam etdi. Heç bir xarici təxribat əlaməti yox idi. Komanda heyəti isə gəminin sualtı qayaya, yaxud batmış bir gəmiyə toxunduğunu aydınlaşdırmaq üçün boş yerə baş sındırırdı.

Limana çatdıqdan sonra quru tərsənə hovuzunda aparılan tədqiqat nəticəsində "Moraviya"nın kilindən bir hissəsinin sınımış olduğu müəyyən edildi.

Əgər bu qəribə hadisə üç həftədən sonra yeni şəraitdə təkrar edilməsəydi, yəqin ki, bir çox başqaları kimi bu da tezliklə unudulacaqdı. Lakin bu dəfə qəzaya uğramış gəminin dünyada məşhür olan bir gəmi cəmiyyətinə mənsub olması sayəsində, hadisə bir tərəfə yığılmağa başladı və bu bütün dünyanın nəzər-diqqətini özünə cəlb etməyə səbəb oldu.

Yəqin ki, gəmi sahibi ingilis Kyunardı hamı tanıyır. Çünki Amerika ilə Avropa arasında birinci dəfə olaraq müntəzəm rabitə yaradan onun gəmiləri idi. Kyunardın gəmiçiliyi, yaranmasından keçən 27 il müddətində bir dəfə də olsun gecikmədən, bir dəfə də olsun öz yolunu dəyişmədən, bir dəfə də olsun ona etibar edilən poçtun məktublarından birini belə olsun itirmədən Atlantik okeanını iki min dəfədən artıq qət etmişdi. Kyunard gəmiçiliyinin şöhrəti o qədər sarsılmaz idi ki, o, heç bir rəqabətdən qorxmurdu. Ona görə də kompaniyanın ən yaxşı gəmilərindən birinin uğramış olduğu bu qəza böyük səs-küyə səbəb olmuşdu.

1867-ci il aprelin 13-ü idi. "Şotlandiya" gəmisi 15°12' en və 45°37' uzunluq dairələrində tamamilə küləksiz, sakit və dalğasız dənizdə idi. Min at güclü maşın gəmini 13,43 dəniz mili sürətlə ilə aparırdı. "Şotlandiya"nın təkərləri suyu saat rəqəsi hərəkətilə yarırdı.

Günortadan sonra 4.17 dəqiqədə, sərnəşlərin böyük salonda çay içdikləri vaxt "Şotlandiya"nın sağ tərəfi, təkərdən bir qədər geridə alınıb olduğu zəif bir zərbədən yüngülə sarsıldı.

Zərbə o qədər zəif idi ki, əgər gəminin anbarından:

– Gəminin anbarını su basır, biz batırıq!... – səsləri qalxmasa idi, heç kəs buna əhəmiyyət verməyəcəkdi.

Sərnəşlər arasında, təbii olaraq, bir vəlvələ düşdü. Kapitan Anderson onları sakit etməyə çalışırdı. Doğrudan da, əmələ gəlmiş bu dəşik, su keçməyən arakəsmələrlə yeddi hissəyə ayrılmış "Şotlandiya" üçün heç bir təhlükə yaratmırdı.

Kapitan Anderson tələsik alt anbara endi. O, suyun beşinci hissəni basdığını və onun içəriyə dolma sürətinə görə gəminin böyründə əmələ gəlmiş dəşiyin xeyli böyük olduğunu müəyyən etdi. Xoşbəxtlikdən buxar qazanlarından heç birinin ocağı bu su basmış beşinci hissədə deyildi.

Kapitan Anderson maşınların dayandırılmasını və matroslardan birinin suya girməsini əmr etdi. Matros gəminin gövdəsində iki metr enində bir dəşik əmələ gəldiyini xəbər verdi. Belə bir dəşiyin indi, su içərisində təmir edilməsi barədə düşünmək belə mənasız idi. "Şotlandiya" yarıya qədər suya oturmuş bir vəziyyətdə, təkərləri vasitəsilə birtəhər yoluna davam etdi.

Bu zaman gəmi Klir burnundan 300 mil aralı bir məsafədə idi. O bütün İngiltərədə böyük bir həyəcana və narahatlığa səbəb olan üçgünlük bir gecikmə ilə Liverpool limanına çatdı.

¹ Kabeltov – 200 metro yaxın kiçik məsafələrdə möhsus dəniz uzunluq ölçüsü

"Şotlandiya"nı torsanəyə apardılar. Kompaniyanın mühəndisləri onu yoxladıqda gözlərinə inanmaq istəmədilər. Gəminin gövdəsində yük eizgisindən iki metr yarım aşağı, bərabəryanlı üçbucaq şəklində bir deşik vardı. Deşiyin kənarları sanki müəyyən məqsədlə edilmiş kimi son dərəcə hamar idi. Açıq görünürdü ki, gəminin gövdəsini deşmiş silah, müstəsna bir kəsərə malik imiş.

Dörd santimetrlik dəmir layını kəsən bu alətin deşikdən necə çıxması daha çox heyratə səbəb olmuşdu. Bu tamamilə izahedilməz bir şey idi...

"Şotlandiya"nın başına gələn bu hadisə camaatın sönmüş kimi görünən marağını yenidən alovlandırdı. Bu andan etibarən əsil səbəbi məlum olmayan bütün dəniz qəzalarını nəhəngin hesabına yazmağa başladılar. Dəniz statistikasına görə hər il baş verən üç min qəzadan təqribən iki yüzə qədəri "xəbər-ətsiz itən" gəmilər olduğundan nəhəngin təsiri gündən-günə ağırlaşmaqda idi.

Qitələrarası gediş-gəlişin təhlükə qarşısında qalması ilə narahat olan ölkələrin ictimaiyyəti bütün fəlakətlərin məsuliyyətini haqq-nahaq nəhəngin hesabına çıxaraq, nəhayət, hər nəyin bahasına olursa olsun, dənizlərin bu dəhşətli məxluqdan azad edilməsini tələb etməyə başladılar.

İKİNCİ FƏSİL

LEHİNƏ VƏ ƏLEYHİNƏ

Bu hadisələr baş verdiyi zaman mən Şimali Amerikanın Nebraska ştatının vəhşi guşələrilə səyahət etməkdə idim. Bir təbiətşünas və Paris təbiət tarixi muzeyinin adyunkt-professoru kimi mənə Fransa hökuməti bu elmi heyətə ezam etmişdi.

Nebraskada qaldığım altı aylıq bir müddətdə son dərəcə qiymətli bir kolleksiya toplayaraq 1867-ci il mart ayının axırlarında Nyu-Yorka gəldim. Mən Fransaya mayın əvvəllərində qayıtmalı idim. Ona görə də ixtiyarımda qalan vaxtı öz mineraloji, nəbatat və heyvanata aid kolleksiyalarını nizama salmaq işlərinə sərf etməyi qərara aldım.

Bu sirli məsələ mənim də marağımı alovlandırdı.

Hadisələrə necə izahat verməyi bilmədən, mən bir mülahizədən onun tam əksi olan başqa bir mülahizəyə atıldım. Burada əsərləngiz bir şeyin varlığı şübhəsiz idi. Buna inanmaq üçün "Şotlandiya"nın parçalanmış böyrünə bircə dəfə baxmaq kifayət idi.

Mən oraya çatdığım zaman bütün Nyu-York ayağa qalxmışdı. Azməlumətli adamların ortalığa atdıqları "üzən adacıq", "tutulmaz qaya" fərziyyələri qəti olaraq rədd edilmişdi. Doğrudan da bu üzən qayanın qüvvətli maşına malik olmadan, belə bir sürətlə necə hərəkət edə bildiyini izah etmək mümkün deyildi. Habelə suya qərq olmuş böyük bir gəminin yolunu azmış gövdəsi haqqında olan fərziyyə də bir tərəfə atılmışdı; çünki bu da nəhəngin malik olduğu hərəkət sürətini izah etmirdi.

Beləliklə, məsələnin yalnız həqiqətə daha çox oxşayan ikicə həlli qalırdı: nəhəng ya çox böyük heyvan, yaxud da xariqilədə güclü maşına malik bir sualtı gəmi idi.

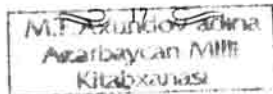
Lakin on çox həqiqətə oxşayan bu son fərziyyə də hər iki yarımkürədə aparılmış tədqiqat nəticəsində havaya sovruldu.

Bəlo bir sualtı gəminin xüsusi adama məxsus olmasını düşünmək mümkün deyildi; bəlo bir nəhəngin inşası hardasa, bir yerdə olmalı idi, bu isə heç də gizlədilməz bilməzdi.

Bəlo dəhşətli və təxribəedici bir maşın olsa-olsa, ancaq müəyyən bir dövlət tərəfindən yaradıla bilərdi. İnsanlığın gündən-günə daha yeni və daha çox qırıq silahlara meyil göstərdiyi, bizim bu düşkün əsrimizdə dövlətlərdən birinin başqalarından gizli olaraq bəlo bir hərbi gəmi inşa etdiyini və sınaqdan keçirdiyini düşünmək heç də çətin deyildi.

Lakin bir-birinin arxasınca bütün ölkələrin bu hadisələrlə heç bir əlaqələri və bu işdə maraqları olmadığı barədə verdikləri məlumat, hərbi gəmi haqqında olan fərziyyəni də darmadağın etdi. Nəhəng beynəlxalq transokean rabitəsi üçün təhlükə təşkil etdiyindən dövlətlərin verdikləri bu məlumatların düzgünlüyünə şübhə etmək olmazdı. Bundan başqa bəlo iri sualtı gəminin inşasını gizli saxlamaq şəxsi adamlar üçün çətin idisə, hər addımı digər rəqib ölkələr tərəfindən böyük diqqətlə izlənen bir dövlət üçün də çətin və imkan xaricində bir iş idi.

Beləliklə, İngiltərə, Fransa, Rusiya, Almaniya, İtaliya, Amerika və hətta Türkiyədən lazımi məlumatlar əldə edildikdən sonra sualtı gəmi fərziyyəsi qəti olaraq rədd edildi.

Bulvar mətbuatının istehzalarına baxmayaraq, nəhəng heyvan yenə də su üzünə çıxmış, həyəcana gəlmiş təsəvvürlər yenə də bir-birinin ardınca ən fantastik fərziyyələr yaratmağa başlamışdı.

Nyu-Yorkda, hamını həyəcana salmış bu məsələ haqqında öz fikrimi deməyi məndən xahiş etdilər. Hələ Fransadan ayrılmazdan bir az əvvəl, mən "Dəniz dibinin sirləri" adlı ikicildlik bir əsər buraxmışdım. Elmi dairələrdə çox yaxşı hörmət qazanmış bu əsər, mənim təbiət tarixinin nisbətən az öyrənilmiş bu sahəsində mütəxəssis adı daşımağa layiq olduğumu təsdiq edirdi.

Məni öz fikirlərimi bildirməyə təkidlə dəvət edirdilər. Mən müxtəlif bəhanələrlə boyun qaçırmıq istədimə də, nəhayət, "Nyu-York xəbərləri" qəzetinin zəhlətökən müxbirləri əl çəkəmədiyindən, bu əcaib okean hadisələri haqqında öz fikrimi bildirmək məcburiyyətində qaldım.

Nəhayət, 30 aprelə qəzetdə professor Per Aronaksın nəhəng məsələsinə hərtərəfli təhlil edən və bütün bellı faktların elmi əsaslarını verən geniş bir məqaləsi çıxdı.

Budur, həmin məqalədən bir parça. Mən ortalığa atılmış bütün fərziyyələri bir-birinin ardınca təhlil edərək yazırdım:

"Beləliklə, tənqid edilə bilməyən başqa bir fərziyyə olmadığına görə, nəhəngin böyük qüvvəyə malik dəniz heyvanından başqa bir şey olmadığını ehtimal edirik.

Okeanın böyük dərinliklərindəki həyat bizim üçün tamamilə naməlumdur. İndiyə qədər hələ heç bir zond onlara çatı bilməmişdir. Bu sonsuz dərinliklərdə nələr olur?.. On iki-on beş min metr dərinliklərdə nə kimi heyvanlar yaşayır və nə kimi heyvanlar yaşaya bilər?.. Bunlar nə kimi quruluşa malik olmalıdırlar?.. Bütün bunlar haqqında fərziyyə yaratmaq belə çətindir.

Bizim qarşımızda duran məsələ iki cür həll edilə bilər: biz ya bütün dünyada yaşayan heyvanların hamısını və yaxud onların ancaq müəyyən bir hissəsinin bizə bellı olduğunu qəbul etməliyik.

Əgər biz hələ planetimizdə yaşayan heyvanların hamısını tanıyıırıqsa, əgər təbiət bir çox sirlərini hələ bizdən gizlədirsə, o zaman

xüsusi "dərinlik" quruluşuna malik, bizə məlum olmayan balıq və dəniz məməlisi növü və hətta cinsinin mövcudluğunu ehtimal etməmək üçün bizim heç bir əsasımız yoxdur. Belə canlılar okeanların tədqiqi mümkün olmayan dərin təbəqələrində həyat sürər və naməlum çaxnaşmaların nəticəsi olaraq, yaxud da səbəbsiz, müəyyən vaxtlarda su üzünə çıxı bilərlər.

Əgər əksinə olaraq, canlıların bütün növləri bizə bellıdirsə, o zaman bizi bu qədər məşğul edən bu nəhəngi artıq təsnif edilmiş dəniz heyvanları sıralarında axtarmalı olarıq. Əgər belə olarsa, onda mən böyük bir narvalın¹ yaşadığını ehtimal etmək tərəfdarı olmaq istərdim.

Adi narval çox vaxt otuz fut uzunluğunda olur. Bu ölçünü beş-on dəfə artırırsınız, ona öz böyüklüyünə görə güc versəniz, buynuzlarını mütnənasib sürətdə qüvvələndirərsəniz, sizi bu qədər həyəcana salmış bu tapmacanı həll etmiş olarsınız. Belə bir heyvan "Xanaan" zabitlərinin göstərdikləri böyüklüyə, "Şotlandiya"nın gövdəsində o boyda deşik açə biləcək buynuzlara və okean gəmisini suyun dibinə apara biləcək bir qüvvətə malik ola bilər.

Narval, doğrudan da, xüsusi dişə, yaxud da bir çox təbiətsünəslərin dedikləri kimi, mizrağa malikdir. Bu mizraq polad kimi möhkəmdir. Belə mizraqlar dəfələrlə, mübarizədə, demək olar ki, məğlub edilən balinaların bədəninə sancılı bir halda tapılmış, yaxud da bu tərəfindən o tərəfinə qədər deşə bildikləri taxta gəmilərin gövdələrindən çox çətinliklə çıxarılmışdır.

¹ Paris tibb fakültəsinin muzeyində uzunluğunu iki metr bir çərək, yoğunluğu 48 sm olan belə bir mizraq vardır. Beləliklə, adi bir narvaldan on dəfə böyük, eləcə də on dəfə böyüdülmüş qılınca dişli, yaxud mizraqlı bir narval təsəvvür edərk. Ona saatda iyirmi dəniz mili qədər məsafə qət edən bir sürət versək və kütləsinin sürətinə əlavə etsək, o halda, onun hər hansı bir gəmiyə toxunarsa, böyük bir fəlakət yarada biləcəyi sizi təəccübləndirməz!

² Nəticə olaraq, deməliyəm ki, daha da müfəssəl məlumat toplayınca hələlik mən bu nəhəngi böyük bir narval, həm də, sadəcə mizraqlı deyil, zirehli freqatlar kimi güclü zərbəyə malik iri bir narval hesab edəcəyəm.

¹ Sakit okeanda ən böyük dərinlik 10000 metrdən bir az artıq olur. 12000-15000 metr dərinlik yoxdur.

¹ Narval - dəniz təkbuynuzlusu olub, dəniz məməlilərinin balınaya oxşayanlar dəstəsindəndir. Erkok narvalların üst çənələrinin sol yarısında böyük dişlər olur.

Əgər bu doğrudan da varsa, ona ancaq və ancaq belə izahat vermək olar. Onun həqiqətən olub-olmaması məsələsi isə hələ də yoxlanmağa möhtacdır”.

Bu son cümləni mən öz qorxaqlığımdan yazmışdım. Çünki mən öz alimlik ləyaqətimi qorumaq və ələ salmağı çox sevən və yaxşı bacaran amerikalıların istehzalarının qarşısını almaq istəyirdim. Mən bununla özümə qaçmaq üçün bir siçan dəşiyi hazırlayırdım. Öz-özlüyümdə isə nəhəngin varlığına heç şübhə etmirdim.

Mənim məqaləm qızğın hay-küyə səbəb oldu. Böyük bir söhbət və hətta özünə bir çox tərəfdarlar belə qazandı. Məqalə məsələnin həll edilməsi və müxtəlif mülahizələr üçün geniş meydan açdı. İnsanlar xariquladə şeylər haqqında düşünməyi çox sevirlər. Dəniz isə, doğrudan da, içərisində nəhəng heyvanlar yaşaya biləcək yeganə bir mühitdir. Burada yaşayan heyvanlar o qədər böyükdürlər ki, onlarla fil və kərgədan kimi quru heyvanlarına çırtan demək olardı. Məsələn: dənizdə məməlilərin balına kimi böyük nümayəndələri yaşayırlar. Madam ki, belədir, o zaman orada nəhəng dəniz xərçənglərinin, yüz metr uzunluğunda olan dəhşətli yumşaq-bədənlilərin, yaxud da iki yüz ton ağırlığında olan yengəclərin yaşadıkları nə üçün ehtimal edilməsin? Qədim geoloji epoxalarda dördəllilər, dördayaqlılar, sürünənlər və quşlar son dərəcə böyük olurdular və bu heyvanlar yalnız onlar və yüzlərlə min illərdən sonra, zamanəmizdəki hala düşəcək qədər kiçilməli. Yer kürəsinin qabığı arasikesilmədən öz şəklini dəyişsə, tərkibi heç bir təbəddülatı uğramayan dənizdə çox qədim heyvanlar aləminin nümayəndələri nə üçün mühafizə olunaraq qala bilməsin? Dəniz niyə öz gizli guşələrində, ömürləri illərlə deyil, əsrlər, bəlkə də min illərlə ölçülən bu nəhəng məxluqatın son növ müxtəlifliklərini saxlaya bilməsin.

Mən xəyalata qapılmışdım. Lakin bu mənə qarşı başqalarına üz verə biləcək qədər istehzaya səbəb olmadı.

Təkrar edirəm ki, bu xariquladə hadisə artıq heç bir mübahisə doğurmurdu. Cəmiyyət isə əfsanəvi dəniz ilanları ilə heç bir əlaqəsi olmayan nəhəng bir canlınin varlığını qəbul etmişdi.

Lakin əgər bu bir çoxları üçün ancaq elmi maraq daşıyan mücərrəd bir məsələ idisə, daha praktiki olan başqa adamların, xüsusilə transokean rabitələrinin təhlükəsizliyi ilə maraqlanan ingilis və

amerikalıların qarşısında, bir dəqiqə belə vaxt itirmədən dənizləri bu qorxunc nəhəngdən təmizləmək üçün müəyyən tədbirlər görülməsi zərurəti yaranırdı.

Maliyyə və ticarət mətbuatı nəhəng məsələsi ilə indi ancaq bu nöqtəyi-nəzərdən məşğul olurdu. Böyük zərər təhlükəsi qarşısında qalmış, siğorta cəmiyyətlərinin “Dəniz icmalı”, “Lloyda qəzeti”, “Pakebot”, “Dəniz nəqliyyatı ticarət qəzeti” kimi gəmi mətbuatı orqanları nəhəngə qarşı amansız mübarizə elan edilməsini tələb edirdilər.

İctimai fikir, xüsusilə birinci növbədə Şimali Amerika ictimai fikri də siğorta cəmiyyətlərinin tərəfdarı idi. Nyu-Yorkda narvahlı ovlamaq üçün xüsusi heyət hazırlanmağa başladı. Sürotli “Avraam Linkoln” frəqatını təcili olaraq səfər üçün hazırlamağı qərara aldılar.

Cəbhəxanalar, bütün varlığı ilə səfəri tələsdiren kapitan Faraqutun qarşısında öz qapılarını taybatay açmışdılar. Lakin belə hallarda həmişə baş verdiyi kimi, indi də təqib haqqında qərar çıxar-cıxmaz nəhəng görünməz oldu. İki aylıq bir müddət ərzində heç kəs onun haqqında heç bir şey eşidə bilmədi. Heç bir gəmi ona bir daha təsadüf etmədi. Güman etmək olardı ki, nəhəng ona qarşı hücum hazırladığını hiss etmişdi. Bu barədə transatlantik sualtı kabelləri ilə nə qədər danışdılar!.. Bənzər adamlar hiyləgər narvalın vurulan saysız-hesabsız teleqramlardan birini ələ keçirdiyini və tələsik ökil-diyini deyirdilər.

Bələliklə, frəqat silahlandığı və bu qeyri-adi şikar üçün lazım olan bütün cihazlarla təchiz edilmiş olduğu bir zamanda kapitan gəmini hara aparacağını bilmirdi.

Ümumi səbirsizlik öz son həddinə çatmışdı ki, birdən iyulun 2-də Şanxay ilə San-Fransisko arasında səfər edən bir gəminin üç həftə əvvəl Sakit okeanın şimal hissəsində nəhəngə təsadüf etdiyi xəbəri ətrafa yayıldı.

Bu yeni xəbər böyük təsir yaratdı. Kapitan Faraquta, hətta iyirmi dörd saatlıq bir möhlət belə vermədilər. Ərzaq yüklənmiş, anbarlar kömürlə doldurulmuş, komanda bütün heyətilə hazırlanmışdı. Yalnız birçox ocaqları yandırmaq, buxar hasil etmək və lövbər qaldırmaq qalırdı.

Kapitan Faraqut əgər yarım gün belə gecikseydi, bunu ona bağışlamazdılar. Əslində o özü də yola çıxmağa can atırdı.

"Avraam Linkoln"un hərəkətinə üç saat qalmış mənə aşağıdakı məzmununda bir məktub verdilər:

Professor Aronaks cənablarına!
"Beşinci avenyu" mehmanxanası. Nyu-York

Mərhəmətli cənab!

Əgər Siz "Avraam Linkoln" heyətinə qoşulmaq arzusunda olsanız, Sizin şəxsiyyətinizdə Fransa hökumətinin də bu təşəbbüsə qoşulduğunu bilmək Birləşmiş Ştatlar hökumətini çox sevindirəcəkdir. Kapitan Faraqut Sizə xüsusi qayut təqdim edəcəkdir.

Sizə qarşı qəlbin sədaqət başlayan
Dəniz naziri D.B.Hobson

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

"AĞAM NECƏ İSTƏRSƏ"

Dəniz nazirinin məktubunu almamışdan üç-cə saniyə qabaq mən narvalın təqibi haqqında, demək olar ki, heç bir şey düşünmürdüm. Bu mənim heç yadıma da düşmürdü. Bu barədə düşünmək, şimal-qərb keçidinin¹ buzları arasından yol açarkən keçmək haqda fikirləşmək kimi bir şey idi. Məktubu aldıqdan üç saniyə sonra isə anladım ki, mənim həqiqi vəzifəm, həyatdakı yeganə məqsədim bu təhlükəli nəhəngi təqib etmək və insanlığı onun bəlasından xilas etməkdən ibarətdir.

Halbuki mən öz əziyyətli səyahətimdən yenidən qayıtmış, son dərəcə yorulmuş və istirahətə möhtac idim. Mən öz vətənimə, Botanika bağının yanında olan öz balaca mənzilimə, dostlarıma, əziz və qiymətli kolleksiyalarıma yanına qayıtmaq istəyirdim. Lakin bunların heç biri məni bu işdən saxlaya bilmədi. Mən yorğunluğum, dostları, kolleksiyaları, hər şeyi unudtum və heç nə fikirləşmədən Amerika hökumətinin dövrünü qəbul etdim.

¹ Amerika qitəsinin şimal sahilləri yəni ilə Atlantik okeanından Sakit okeana olan keçid

Mən bununla bərabər həm də "bütün yollar Avropaya gedir, bəlkə də narval iltifat edərək mənə Fransa sahillərinə aparıb çıxardı", – deyə düşüncəyə düşdüm. "Bəlkə də bu dəyərli heyvan Avropa dənizlərində onu məhv etməyə bizə imkan verdi, onda mən də, heç olmazsa, onun mizrağının yarım metrlik parçasını Paris Təbiət Tarixi muzeyinə apara bilərəm".

Lakin hələlik onu Sakit okeanın şimal hissələrində axtarmaq, yəni Fransaya dünyanı dolanaraq qayıtmaq lazım gəlirdi. Mən:

– Konsel! – deyə səbirsizliklə çağırdım.

Konsel mənim nökrəm idi. O bütün səfərlərimdə mənim yanımda olurdu. Mən bu gözəl flamandlıya böyük bir səmimiyyətlə bağlı idim. O da öz növbəsində mənə borclu qalmırdı. Bu, təbiətə süst, kifayət qədər sakit, xasiyyətə möhkəm və gözəl, adətə icraedic, çalışqan, həyatın bütün gözənilməz hadisələrini heç bir həyəcan düşmədən qarşılayan, hər işin ustası, əməyi son dərəcə sevən və öz adının əksinə olaraq¹, hətta müraciət edilə belə heç bir zaman, heç bir kəsə, heç bir məsləhət verməyən bir adam idi.

Mənim balaca mənzilimə gələn alimlər mühtiri ilə daim münasibətdə olduğu üçün Konsel yavaş-yavaş çox şeylər öyrənmiş və bütün şöbələr, qruplar, növlər və növ müxtəlifliyi pillələrini mahir kəndirbaz sürətilə keçən, təbii, elmi təsnifat mütəxəssisinə çevrilmişdi. Lakin onun bütün biliyi bundan kənara çıxı bilmirdi. Hətta mənə belə gəlirdi ki, təsnifat nəzəriyyəsində çox bacarıqlı, lakin təcrübə bilikdən çox uzaq olan bu adam balınanı kaşalotdan ayıra bilməzdi.

Hər halda o, qərribə oğlan idi!..

On il idi ki, Konsel elmin sürüklədiyi hər yerə mənimlə birlikdə gedirdi. Mən ondan heç vaxt səyahətin uzunluğu və ya yorğunluq haqqında şikayət eşitməmişdim. Konsel hər bir dəqiqə hər hansı bir ölkəyə, hətta heç bir sual vermədən, heç bir şey soruşmadan Çinə və ya Konqoya belə getməyə hazır olardı.

O heç bir xəstəliyin qorxuda bilməyəcəyi son dərəcə gözəl sağlamlığa, möhkəm əzələlərə və həqiqi dəmir əsblərə malik idi.

O, otuz yaşlarında idi. Yaşının öz ağasına olan nisbəti – on beş iyirmiyə olan nisbəti kimi idi. Mən belə mürəkkəb bir yolla qırx yaşında olduğumu etiraf etdiyim üçün üzr istəyirəm.

¹ Burada sözləşdirmə vardır, "conseil" fransızca "məsləhət" deməkdir.

Konselin yalnız bir qüsuru var idi. O, islahedilməz bir formalist idi. Mənimlə həmişə üçüncü şəxsle danışan kimi danışır ki, bu da məni çox zaman hövsələdən çıxarırdı.

Mən cidd-cəhdlə səfər hazırlığına başlayaraq:

– Konsel!.. – deyə təkrar etdim.

Konselin mənə qarşı son dərəcə vəfalı olduğunu bilirdim. Adətən üzrə, Konselin mənimlə səyahətə getməyə razı olub-olmadığını heç vaxt soruşmazdım. Lakin bu dəfə nəzərdə tutulan səfər nəhayətsiz ola biləcəyi kimi, həm də xətali bir iş idi. Freqatımızı bir qoz qabığı kimi suda batırmaq iqtidarına malik olan bir heyvanı təqib etmək zarafat deyildi. Bu, dünyada ən qorxmaz, ən soyuqqanlı adamı belə təlaşa salardı. Görək, Konsel nə deyəcək. Mən:

– Konsel! – deyə onu üçüncü dəfə çağırırdım.

Konsel gəldi. O, qapıdan daxil olduqda:

– Ağa, mənim çağırın? – deyə soruşdu.

– Səni çağırıram, əzizim!.. Səfər üçün lazım olan paltar, köynək, corab və başqa şeyləri mənim çamadanıma yığ! Özü də nə qədər tutarsa, o qədər yığ. Lakin mümkün qədər tez ol!

– Bəs ağamın kolleksiyaları? – deyə Konsel soruşdu.

– Onlarla sonra məşğul olacağıq. Onlar hələlik mehmanxananın mühafizəsində qalacaqlar.

– Bəs maral qabarı?

– Onu bizsiz də yedirib saxlarlar. Bir də mən bütün heyvanlarımızın Fransaya göndərilməsi barədə sərəncam vermişəm.

– Demək, biz Parisə qayıtmırıq? – deyə Konsel soruşdu.

– Necə deyim? – deyə boyun qaçıran cavab verdim. – Qayıtmağın qayıdırıq... Ancaq kiçik bir dairə cızmalı olacağıq.

– Hər necə dairə olur olsun... Madam ki, ağam belə istəyir, elə də olmalıdır.

– Boş şeydir. Eyni yoldur. Ancaq bir balaca uzaqdır, vəssalam. Biz “Avraam Linkoln” paroxodunda gedirik.

– Ağam necə istəyirsə, – deyə Konsel sakitcə cavab verdi.

– Bilirsənmi, dostum, məsələ nəhəng haqqındadır. Məşhur narval haqqında. Biz okeanları ondan xilas etməliyik. “Dəniz dibinin sirləri” kimi ikicildlik bir əsərin müəllifi, kapitan Faraqutla belə bir səyahətdən boyun qaçıra bilməz... Bu çox şərəfli, eyni zamanda çox da təhlükəli bir vəzifədir. Balığın bizi haralara sürüyüb aparacağı

qətiyyətlə məlum deyil... Bu heyvan çox şıltaq da ola bilər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq biz gedəcəyik... Bizim kapitanımız çox qoçaq bir adamdır.

– Ağam hara gedirsə, mən də ora gedəcəyəm, – deyə Konsel cavab verdi.

– Yaxşı-yaxşı fikirləş! Mən səndən heç bir şey gizlətmək istəmirəm. Bu hər zaman adamın qayda bilmədiyi səfərlərdən biridir.

– Ağam necə istəyirsə...

On beş dəqiqədən sonra bizim çamadanlarımız hazır idi. Konsel heç nəyi yadından çıxarmamışdı. Bu gənc quşlar və məməlilər təsnifatlaşdırdığı kimi paltarları və köynəkləri də heç bir qüsurla buraxmadan səliqə ilə ayıraraq yığmışdı. Mehmanxana qulluqçusu bizim çamadanlarımızı dəhlizə apardı. Mən alt mərtəbəyə düşdüm. Həmişə müştərilərlə əhatə edilən böyük kontorun qabağında heyvanların və qurumuş bitkilərdən ibarət yük taylarının Parisə göndərilməsi barədə sərəncam verdim. Maral qabarı üçün onu təmin edəcək miqdarda kredit açıdıqdan sonra gəlib Konselin yanına faytona atıldım.

Fayton Brodvey küçəsi ilə aşağı düşərək Yunion bağçasına qədər getdi. Sonra Dördüncü xiyabanı dönüb, Katrin-Stritə qədər gedərək, nəhayət, Otuz dördüncü sahil küçəsi yanında dayandı. Oradan isə bizi fayton və atlarla bərabər Nyu-Yorkun, Qudzon çayının sol sahilində yerləşən Bruklin hissəsinə keçirdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra fayton gəlib, iki borusundan sıx və qara tüstü buraxan “Avraam Linkoln”un trapının qabağına çıxdı.

Bizim şeylərimizi o saat freqatın göyərtəsinə qaldırdılar. Mən tələsik asma pilləkənlərlə yuxarıya qalxaraq kapitan Faraqutu harada görə biləcəyimi soruşdum. Bir matros məni trapın yanına apararaq, orada dayanan ucaboylu, gülürlüzlü bir zabiti göstərdi. Zabit əlini mənə uzadaraq:

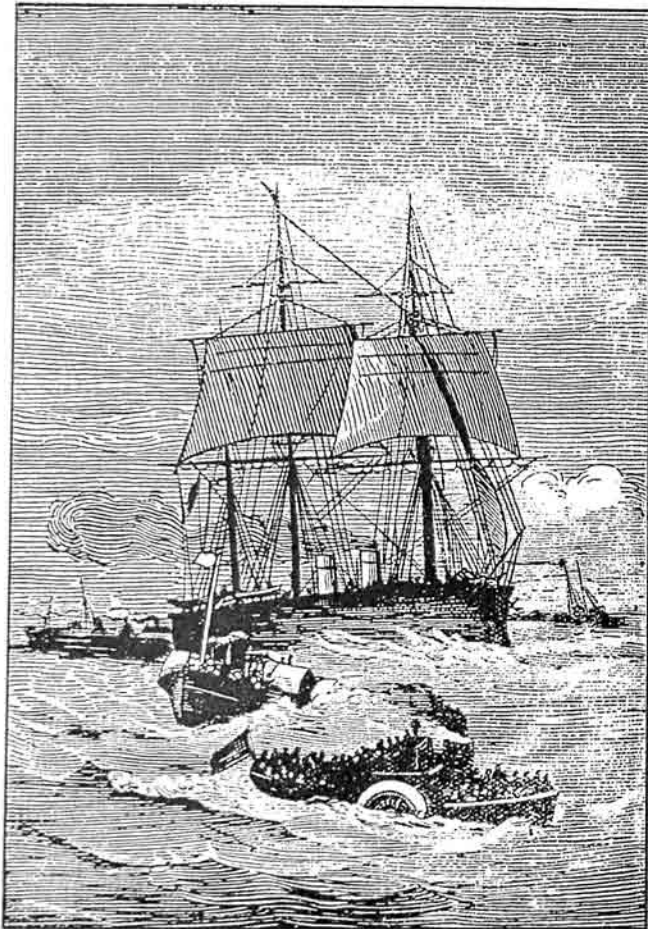
– Per Aronaks cənablarıdırımı? – deyə soruşdu.

– Özüdür, – deyə mən cavab verdim. – Kapitan Faraqut sizsinizmi?

– Özüdür ki var. Xoş gəlmisiniz, cənab professor! Kayut sizi gözləyir.

Mən ona təşəkkür etdim və bu qızgın səfərqabağı dəqiqələrdə ona mane olmamaq üçün bir matrosdan məndən ötrü ayrılmış kayutu göstərməsini rica etdim.

Belə bir səfər üçün “Avraam Linkoln”un seçilməsi düzgün idi.

“Avraam Linkoln” saatda on səkkiz tam onda üç millik bir sürətlə irəliləyən, ən mükəmməl maşınlarla təchiz edilmiş bir frəqat idi. Lakin bununla bərabər belə bir sürət, nəhəng narvalı qovub tutmaq üçün kifayət deyildi.

Frəqatın daxili bəzəyi heç də dənizdə üzmək iqtidarından geri qalmırdı. Mən gəminin arxa tərəfində, zabidlərə məxsus şöbədəki kayutumdən tamamilə razı idim.

– Biz burada çox gözəl yerləşəcəyik, – deyə Konsele müraciət etdim.

Mənim alim nökrəm:

– Ağamın icazəsi ilə mən demək istərdim ki, əbdal astakoz ilbiz yerləşmiş qabığında necə gözəl yerləşə bilərsə, biz də elə yerləşəcəyik, – deyə cavab verdi.

Çamadanları yerləşdirməklə məşğul olan Konseli kayutda qoyub səfər üçün aparılan hazırlıq işlərinə baxmaqdan ötrü göyertəyə qalxdım.

Həmin bu dəqiqədə kapitan Faraqut “Avraam Linkoln”u Bruklin körpüsündə saxlayan kəndirlərin açılmasını əmr etdi. Əgər mən on beşcə dəqiqə gecikseydim, “Avraam Linkoln” mənsiz gedəcək və mən haqqında verəcəyim ən çox doğru hesabatın bir çox skeptiklər tərəfindən etimadsızlıqla qarşılanacağı bu fəvqəltəbii səfərdə iştirak edə bilməyəcəkdim.

Kapitan Faraqut narvala qarşı olan bu yürüşü nəinki bir gün, nəinki bir saat, hətta bir dəqiqə belə gecikdirmək istəmirdi.

O, gəmi mühəndisini çağıraraq:

– Buxarın təzyiqi kifayət qədərirmi? – deyə soruşdu.

– Bəli kapitan.

– Yavaş hərəkətlə! – deyə kapitan əmr verdi.

Mexanik sıxışdırılmış hava ilə hərəkət edən maşın vallarını fırlatmağa başladı. Vintin pərləri artan sürətlə fırlandı və içəriyə yola salanlarla dolu olan yüzrlər kater və balaca buksir gəmiləri tərəfindən müşayiət edilən “Avraam Linkoln” özəmətlə yola düşdü.

Bruklinin sahillə yüz minlərlə maraqlananlarla dolu idi. Üç dəfə təkrar olunan “ura” səsləri göy gurultusunu andırırdı. Frəqat Nyu-Yorkun yerləşdiyi yarımadaanın nəhayətindəki Qudzon çayı sularına girənə qədər minlərlə cib dəsmalı bu sıx izdihamın başı üzərində “Avraam Linkoln”u salamlayaraq dalğalandı.

"Avraam Linkoln" Qudzon çayı axarı ilə, öz gözəl villaları zəncirvari uzanan Nyu-Çerseyanın qırağı ilə gedərək fortların yanından ötdü və onların yaylın atəşlərinə arxadakı otuz doqquz ulduzlu bayrağını üç dəfə qaldırıb-endirməklə cavab verdi. Freqat sonra sürətini azaldaraq dəniz kanalının bakenlərlə işarə edilmiş əyri-üyrü keçidinə girərək, Sendi-Ququn qumsallığına döndü və burada da minlərlə tamaşaçı izdihamının alqışları altında açıq okeana çıxdı.

Kater və balaca buksir gəmiləri qatarı, işığı Nyu-York limanına giriş yolunu göstərən üzən mayaklara qədər freqatın yanı ilə gəldi.

Gündüz saat üç idi. Losman körpünü tərk etdi və qayıq onu sürətlə katerə aparandan sonra, "Avraam Linkoln" sürətini artıraraq Lonq-Aylend sahilı boyu üzməyə başladı. Axşam saat səkkizə doğru Fayr-Aylendin işıqları gözdən itdi və freqat bütün gücünü toplayaraq Atlantik okeanının tutqun sularında hərəkətə başladı.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

NED LEND

Kapitan Faraqut komandanlıq etdiyi gözəl freqata layiq yaxşı bir dənizçi idi. Gəmi və o, – ikisi bir bədən kimi idilər. Kapitan burada beyin vəzifəsini ifa edirdi. O, narvalın mövcud olmasına şübhə etmir və öz yanında bu barədə heç bir mübahisəyə yol vermirdi. Nəhəng vardır, Faraqut isə dənizçiləri bu təhlükədən xilas edəcək... O buna and içmişdi.

Ya kapitan Faraqut narvalı öldürəcək, ya da o, kapitan Faraqutu məhv edəcəkdi. Üçüncü yol yox idi!

Gəmi zabitləri öz kapitanlarının bu qərarı ilə hesablaşırdılar. Onların tezliklə nəhənglə olacaq görüşün şansları haqqındakı danışıqlarına, nəhəngin sürətini necə hesabladıklarına qulaq asmaq nə qədər xoş idi. Hətta həmişə növbə çəkməyi sıxıcı bir iş hesab edən-lər belə bu səfərdə artıqlaması ilə növbə çəkməyə hazır idilər.

Günəş göydə öz gündüz yolunu seyr edərək keçdiyi müddət ərzində dor ağacları nəhəngi axtaran matroslarla dolu idi. Halbuki, "Avraam Linkoln" Sakit okeanın şübhəli sularından hələ çox uzaqda idi.

Bütün ekipaj narvalı görmək, çəngəllə tutmaq və gəmiyə çəkərək tikə-tikə doğramaq arzusu ilə alışıb-yanırdı. Komandanın işdən azad olan bir hissəsi bir dəqiqə olsun belə gözünü dəniz səthindən çəkmirdi. Yeri gəlmişkən demək lazımdır ki, kapitan Faraqut iki min dollar mükafat təyin etmiş və bu, işə ümumi həvəsi daha da artırmışdı. Birinci olaraq narvalı görəcek adam kim olursa olsun, bir sözlə, gəmi sağirdi, matros, bosman və yaxud bir zabıt olsun – bu mükafatı ala biləcəkdi. İndi artıq ekipajın necə söylə dənizə baxdığını təsəvvür etmək çətin olmaz.

Mənə gəlincə, heç də başqalarından geri qalmır və bütün günü göyörtədə dayanırdım. Yalnız birçə Konsel hamını məşğul etmiş bu məsələyə xəş laqeyd görünür, bu ümumi işdə iştirak etmirdi.

Bizdə, əl çəngəlindən tutmuş, ta xüsusi toplar vasitəsilə atılan dişli oxlara qədər bütün müasir balina ovlayan silahlar var idi. Gəminin burnunda, dörd kiloqramlıq güllələrini on altı kilometr məsafəyə sürətlə atan təkmilləşdirilmiş top dururdu.

Beləliklə, "Avraam Linkoln"un ölümsəcan silahdan heç bir əyər-əskiyyə yox idi, ancaq bu hamısı deyildi. Çəngəlçilər kralı Ned Lendin özü də "Avraam Linkoln"da idi.

Əslən kanadalı olan Ned Lend öz təhlükəli sənətində rəqibsiz və dünyada ən usta bir balina ovlayan idi. O, müstəsna bir soyuq-qanlılıq, cəldliyə, qaçaqılığa və fəhmə malik idi. Onun qorxunc çəngəlindən yaxa qurtara bilmək üçün balina və yaxud qaşalot çox hiyləgər və kələkbaz olmalı idi.

Ned Lendin qırxa yaxın yaşı var idi. O az qala altı fut uzunluqda, hündürboylu, möhkəm və sərt idi. O, adamayovuşmaz, tündməzəc və onun fikrinə qarşı olan kiçik bir etirazdan çox asan özündən çıxan bir adam idi.

Onun xarici görünüşü, simasına xüsusi ifadə verən uzaqqörən gözləri istər-istəməz nəzər-diqqəti cəlb edirdi.

Məncə, kapitan Faraqut bu məşhur balina ovlayanı belə bir səfərə cəlb etməkdə çox düzgün iş görmüşdü. Qüvvətli əl və yaxşı gören göz lazım olduğu zaman o, təkliddə bütün ekipajdakılardan artıq iş görəcekdi. Ned Lendi doldurulmuş və atəş üçün hazır olan topla birləşdirilmiş bir teleskop ilə müqayisə etmək olardı.

Kanadalı (yəni fransız) Ned nə qədər adamayovuşmaz idisə də, qeyd etməliyəm ki, tez bir zamanda mənimlə dostlaşdı. Görünür, o

mənimlə fransızca danışa bilmək təsadüfünə sevinirdi. Mənə isə Rable¹ dövründən Kanadanın bəzi əyalətlərində qalmış köhnə fransız şivəsinə qulaq asmaq ləzzət verirdi.

Ned Lend Kvebek şəhəri hələ Fransaya tabe olduğu uzaq keçmişlərdə çox-çox qoçaq dənizçilər vermiş olan əski bir Kvebek ailəsindən idi.

Ned Lend yavaş-yavaş mənimlə söhbətə alışırdı, mən isə onun qütb dənizlərində baş vermiş sərgüzəştlərini həvəslə dinləyirdim. Onun ov və vuruşmalar haqqındakı nağılları o qədər sünilikdən uzaq və o qədər şairanə idi ki, mən bəzən qütb ölkələr "İliada"sını tərənnüm edən Kanada Homerini dinlədiyimi zənn edirdim.

Mən bu cəsarətli adamı indi, bu saat tanıdığım kimi təsvir edirəm. Biz köhnə dostuq və bizim qorxunc imtahan günlərində yaranmış bu dostluğumuz möhkəm və sarsılmazdır.

Bu dəniz nəhəngi haqqında Ned Lendin fikri necə idi? Etiraf etməliyəm ki, o, narvalın varlığına inanmırdı və bütün freqatda ümumi fikirlə razılaşmayan tək o idi. Bir dəfə mən onun bu barədə mülahizəsini öyrənmək istədimse də, o bu mövzu ətrafında söhbətdən boyun qaçırdı.

Yola düşdüyümüz gündən üç həftə sonra, yəni iyulun 30-da freqat Pataqoniyadan otuz mil məsafədə olan Bana-Blanka yaxınlıqlarına çatdı. Biz Oğlaq tropikini artıq keçmişdik. İndi cənubumuzda olan Magellan boğazı ilə bizim aramızda yeddi yüz mildən də az bir məsafə var idi. Səkkizcə gündən sonra "Avraam Linkoln" Sakit okeanda olacaqdı.

Mən Ned Lendlə dal göyərtədə oturmuşdum. Biz dərinliklərini bu günə qədər bəşəriyyətin hələ görməyə qadir olmadığı əsrarəngiz dənizə baxaraq, ağılımıza gələn şeylər haqqında laqırtı vururduq. Mən təbii bir assosiasiya ilə nəhəng narval haqqında danışmağa və səfərimizi uğurlu və yaxud uğursuz edəcək bütün şəraiti təhlil etməyə başladım. Lakin Ned Lendin yenə də danışmadığını görərək, onun qarşısında belə qəti bir sual qoюдum:

– Necə olar bilər ki, siz izlədiyiniz nəhəng narvalın varlığına şübhə edirsiniz? Buna inanmamaqda sizin müəyyən bir əsasınız varmı?

– Bəlkə də elədir, cənab Aronaks! – dedi.

– Qulaq asınız, Ned, axı siz peşə etibarilə çəngəlçisiniz. Siz öz ömrünüzdə yüzlərlə nəhəng dəniz məməlisi görmüsünüz. Bu nəhəng balınayabənzər heyvanın varlığına siz başqalarından daha tez və daha asanlıqla inanmalısınız.

– Elə siz burada da yanırlarsınız, cənab professor, – deyə Ned cavab verdi. – Avam bir adam, ortası boş Yer kürəsinin içində əcaib heyvanların yaşamasına çox həvəslə inanar. Bu tamamilə təbiidir. Lakin geoloq heç vaxt belə nağıllara inanmaz. Balina ovçusu da belədir. Mən çox balina və narvalları qovmuş və öldürmüşəm. Lakin onlar nə qədər güclü, nə qədər böyük olsalar da, heç birinin nə quyruğu, nə də qılnc dişləri gəmi örtüyünün lap dəmirini deşə biləcək halda olmamışdır.

– Lakin Ned, narval dişlərinin gəmi örtüyünü deşib keçmək hadisələri də olmuşdur.

– Taxta gəmilərin, professor, taxta gəmilərin! – deyə Ned Lend etiraz etdi. – Bəli, etiraf etməliyəm ki, bunun özünə də mən bir o qədər inanmırdım. Mən şəxsən belə bir şey görməmişəm. Beləliklə, qaşlot, balina və ya narvalın "Şotlandiya"nın böyündə olduğu kimi bir deşik açdığını öz gözümlə görməyincə buna inanmayacağam.

– Qulaq asınız, Ned!..

– Yox, professor, yox. Hər nəyə istəsəniz inanaram, amma buna yox. Bəlkə, bunu edən nəhəng bir oktapoddur.

– Bu heç ola bilməz, Ned! Oktapod böyük də olsa, tənbel bir yumşaqbədənli. Oktapod lap beş yüz fut uzunluqda olsa, yenə də fəqərəsiz bir heyvandır ki, bununla da o, "Şotlandiya" və yaxud "Avraam Linkoln" kimi gəmilər üçün tamamilə zərərsizdir. Oktapodların gəmilər üçün təhlükəli olması nağılı bir tərəfə atmaq lazımdır.

– Demək, cənab təbiyyatçı, – deyə Ned rişxəndlə əlavə etdi. – Beləliklə, siz nəhəng narvalın varlığına inanırsınız, eləmi?

– Bəli, Ned, mən buna əminəm. Həm də mənəm bu etiqadım, bu inamım bir sıra rəddedilməz faktlara əsaslanır. Mən balina, qaşlot və delfin kimi fəqərəlilərə mənsub, möhkəm dişə, buynuza və yaxud qılnc dişə malik olan nəhəng balınayabənzər bir heyvanın olmasına şübhə etmirəm.

– Hm!.. – deyə çəngəlçi şübhəli-şübhəli başını yırğaladı.

¹ Rable Fransua (1494-1553) – intibah dövrünün fransız yazıçısı

– Mənim öziz kanadalım, bilin ki, – deyə mən davam etdim.
– Əgər belə bir heyvan su səthindən bir neçə mil dərinlikdə yaşayırsa, demək, o son dərəcə qüvvətli bir orqanizmə malik olmalıdır.

– Niyə? – deyə Ned soruşdu.

– Çünki o dərinlikdə suyun təzyiqinə davam gətirə bilmək üçün eşidilməmiş bir qüvvəyə malik olmaq lazımdır.

– Doğrudanmı? – deyə Ned gözlərini etibarsızcasına qıydı.

– Əlbəttə. Bunu sübut etmək üçün bir neçə rəqəm gətirə bilərəm.

– Oho... Rəqəm!.. – deyə Ned “oho” sözünü uzatdı. – Rəqəmlə hər şeyi sübut etmək olar.

– Yox, Ned, hər zaman, hər şeyi rəqəmlə sübut etmək olmaz. Məna qulaq asın! Belə zənn edərkən ki, bir atmosfer təzyiq, otuz iki fut hündürlükdə olan bir su sütununun təzyiqinə bərabərdir. Əslində, dəniz suyunun sıxlığı, şirin sudan daha çox olduğuna görə su sütunun hündürlüyü bir qədər də az olmalıdır. Beləliklə, Ned, siz suya cümduğunuz zaman bədəninizi, sizi dəniz səthindən ayıran bu otuz iki futluq su sütunları qədər atmosfərə məruz qalmış olursunuz, yəni başqa sözlə desək, bədəninizin səthinin hər kvadratsantimetrinə bu qədər kiloqramlıq bir təzyiq düşmüş olur. Demək, üç yüz iyirmi futluq bir dərinlikdə bu təzyiq on atmosfərə, üç min iki yüz futluq dərinlikdə yüz atmosfərə, otuz iki min futluqda, yəni təqribən iki lye yarımliq bir dərinlikdə isə min atmosfərə bərabər olur. Başqa sözlə desək, əgər siz belə bir dərinliyə gedə bilsəniz, bədəninizin hər kvadratsantimetrinə min kiloqramlıq və yaxud bir tonluq təzyiq düşür. Yeri gəlmişkən soruşum, siz öz bədəninizin səthinin neçə kvadratsantimetrdən ibarət olduğunu bilirsinizmi, özizim?!

– Bu barədə heç bir məlumatım yoxdur.

– On yeddi minə yaxın.

– Bu qədər çoxmu?

– Əslində isə hər kvadratsantimetmə düşən təzyiq mən dediyim kiloqramdan bir qədər artıq olduğu üçün sizin bədəninizi on yeddi min kvadratsantimetrdən ibarət olan səthinə bir dəqiqədə on yeddi min beş yüz altmış səkkiz kiloqramlıq bir təzyiq düşür.

– Mən isə bunu hiss etmirəm, eləmi?

– Bəli, siz də bunu hiss etmirsiniz. Yalnız içərinizdə olan hava müvazinət yaratdığı üçün bu müdhiş təzyiq sizin bədəninizi əzib yastılaşdırmır. Buna görə də siz heç bir şey hiss etmirsiniz. Lakin siz suya düşcək bu müvazinət dərhal itəcəkdir.

– Anlayıram, – deyə izahatımdan maraqlanmış olduğu görünən Ned mənim sözümü kəsdi.

– Su məni hər tərəfdən əhatə etsə də, orqanizmin içərisinə keçə bilməyəcəkdir.

– Bax məsələ də burasındadır, Ned! Beləliklə, otuz iki fut dərinlikdə siz on yeddi min beş yüz altmış səkkiz kiloqram bir təzyiq altında qalmış olacaqsınız; üç yüz iyirmi fut dərinlikdə bu təzyiq on dəfə artacaq; yəni sizi yüz yetmiş beş min altı yüz səksən kiloqramlıq; üç min iki yüz fut dərinlikdə yüz dəfə artaraq bir milyon yeddi yüz əlli altı min səkkiz yüz kiloqramlıq, nəhayət, otuz iki min futluq dərinlikdə min dəfə artaraq sizi on yeddi milyon beş yüz altmış səkkiz min kiloqramlıq bir təzyiq əzməyə başlayacaqdır. Başqa sözlə desək, siz bir anda nəhəng hidravlik çəkcik altından çıxmış kimi qoğala, yaxud son dərəcə nazik bir laya çevrilmiş olacaqsınız.

– Of, kor şeytan!.. – deyə Ned səsləndi.

– Beləliklə, öziz dostum, əgər bir neçə yüz metr uzunluqda olan fəqərəli bir heyvan belə dərinliklərdə yaşayırsa, demək, onun milyonlarca kvadratsantimetrdən ibarət olan bədəni bir çox milyard kiloqram təzyiq altında qalır. Heç bir zərər çəkmədən bu təzyiqə davam gətirə bilmək üçün bu heyvanın necə əzələ qüvvəsinə və müqavimətinə malik ola biləcəyini indi özünü düşünün!

– Demək belə çıxır ki, onlar, zireh kimi, səkkizdüyüməli dəmir layları ilə örtülmüş olmalıdır, – deyə kanadalı qeyd etdi.

– Doğrudur, Ned! Su içərisində, bizim ön iti gedən kuryer qatarlarımızın sürətinə malik olan belə bir heyvanın toxunduğu gəmiyə necə müdhiş bir təxribat verə biləcəyini indi siz düşünün!

– Bəli... Doğrudan da... – deyə verdimi haqq-hesabdan özünü itirmiş, lakin yenə də təslim olmaq istəməyən kanadalı inamsızlıqla mızıldandı.

– Hə, mən sizi qane elə bildimmi?

– Siz, cənab professor, məni yalnız birçə şeyə qane edə bildiniz. O da bundan ibarətdir ki, əgər okean dərinliklərində belə heyvanlar, doğrudan da, yaşayırlarsa, onlar çox güclü olmalıdırlar.

– Amma yaman tərs adamsan ha! Yaxşı, əgər belə heyvanlar yaşayırlarsa, “Şotlandiya” hadisəsini siz necə izah edirsiniz?

– Ola bilər ki... – deyə Ned qətiyyətsizliklə sözə başladı.

– Hə, deyin görüm! Nə ola bilər ki?

– Ola bilər ki, belə hadisə heç olmamışdır, – deyə kanadalı cavab verdi.

Lakin bu cavab yalnız və yalnız çəngəlcinin tərsliyindən başqa bir şeyi sübut etmirdi. Bu gün mon onu qane etmək üçün daha çalışmadım. “Şotlandiya”nın başına gələn əhvalat mübahisəsiz bir şey idi. Deşik o qədər həqiqi idi ki, onu yenidən yamamalı olmuşdular; məncə, nəhəngin varlığına bundan daha qaneedici sübut tapmaq olmazdı. Deşiyin öz-özündən əmələ gələ bilməməsi də heç bir şübhə-filan yarada bilməzdi. Sualtı qaya və yaxud rıfla toqquşma məsələsi də qəti olaraq ortadan çıxdığı üçün mütləq müəyyən bir dəniz heyvanının qorxunc dişlərini qəbul etmək lazım gəlirdi.

Şəxson məni bütün yuxarıdakı mülahizələrin noticəsi olaraq, bu heyvanı fəqərəlilər tipinin, məməlilər sinfinin balınayabənzorlor dəstəsinə daxil edirdim. Ailəsinə gəlincə, məncə, onu hor halda, kaşalot, balina və yaxud delfin ailəsinə daxil etmək lazım idi, yarı-məilə və ya növ məsələsinə gəlincə, buna ancaq gələcəkdə cavab verə bilərdik.

Bu məsələni həll etmək üçün mütləq bir naməlum nəhəngi yarmaq lazım idi. Yara bilmək üçün mütləq qabaqca onu tutmaq, tutmaq üçün də hökmən çəngəlləmək lazım idi ki, bu da Ned Lendo aid bir iş idi; çəngəlləmək üçün də görmək lazım idi ki, bu bütün ekipaja aid idi. Görə bilmək üçün ona rast gəlmək lazım idi ki, bu da ancaq təsadüfdən asılı bir şey idi.

BEŞİNCİ FƏSİL

KOR-KORANƏ TƏQİB

“Avraam Linkoln”un üzməsinin ilk günləri tamamilə sərgü-zəstəz keçdi. Yalnız bir dəfə Ned Lendin heyranedici sənətini tamamilə ortalığa çıxara bilən və ona sözsüz bel bağlamaq mümkün olduğunu sübut edən bir hadisə baş verdi.

İyunun otuzunda “Avraam Linkoln” Fərləndsk adaları yaxınlığında Amerika balina ovlayan gəmisi “Monroey”ə rast gəldi. Gəminin komandası narval haqqında heç bir şey eşitməmişdi. Lakin gəminin kapitanı, məşhur Ned Lendin “Avraam Linkoln”da oldu-

ğunu biləcək, güddükləri bir balınanı ovlamaqda onlara kömək etməsini xahiş etdi. Ned Lendin necə işlədiyinə baxmaq arzusunda olan kapitan Faraqut çəngəlcinin “Monroey”ə keçməsinə icazə verdi.

Kanadalının işi gətirdi. O, bir balina ovuzinə, ikisini çəngəllədi. Birincisini o, çəngəlini onun ürayinə yerləşdirərək, yerindəcə, ikincisini isə bir neçə dəqiqəlik təqibdən sonra öldürdü.

– Qoy nəhəng, Ned Lendin çəngəlinin çata biləcəyi bir məsafədə, yalnız bir neçə dəfə gözü görünün. Mən onun sağ-salamat qaça biləcəyinə təəccüb edirəm.

Faraqut böyük bir sükətlə Conubi Amerika sahili boyunca üz-məkdə davam edirdi. İylun üçündə biz Magellan boğazına çıxan Dev burnuna yanaşdıq.

Lakin kapitan Faraqut bu öyrə-üyrə boğazın yanından ötürək istiqaməti Qorn burnuna doğru götürdü.

Ekipaj bunu bir səsə təqdir etdi.

Doğrudan da nəhəngə bu dar boğazda rast gəlməyə çox az ümid etmək olardı. Matrosların çoxu nəhəngin “Magellan boğazından keçə bilməyəcək qədər yoğun” olduğu qənaətinə gəlmişdi.

İylun altısında saat üçə yaxın “Avraam Linkoln” Amerika qitəsinin ən son nöqtəsində olan bu ayrı düşmüş adanı, Hollandiya dənizçilərinin öz doğma şəhərləri şərifinə Qorn adlandırdıqları bu itirilmiş kimi nəzərə çarpan balaca adacığı fırlanaraq şimal-qərbə doğru istiqamət almış və artıq Sakit okean sularını köpükləndirməyə başlamışdı.

– Diqqətli olun! Diqqətli olun! – deyə “Avraam Linkoln”un bütün matrosları təkrar edirdilər.

Onlar, doğrudan da, bütün diqqətlərini toplamışdılar. İki min dollarlıq bir mükafatın xoyalı ilə gözləri qamaşan adamlar nəzərlərini okeanın səthindən çəkirdilər. Gözlər və dərbinlər gəcə və gündüz bir saniyə olsun belə istirahət nə olduğunu bilmirdi.

İlk min dollar mükafatı almaq üçün gecələri də gündüz kimi aydın görə bilmək məharətinə malik olan adamların – niqtəlopların adı gözlərdən daha çox şansları var idi.

Mükafat məni heç maraqlandırmırdı, buna baxmayaraq, bütün gün gözlərimi dənizdən çəkirdim. Bütün gecə-gündüz ərzində yuxumu üç-dörd saata endirmiş, yeməyə isə mümkün qədər az vaxt sərf edərək havanın yaxşılığına və pisliyinə əhəmiyyət vermədən bütün vaxtımı göyortədə dayanırdım.

Gah gəminin burun hissəsinin məhəccərindən əyilir, gah da arxa bortuna dayanaraq valların göz işlədikcə hər tərəfə uzanan köpüklü, yekrəng avarlarına acgözlüklə baxırdım.

Hər hansı bir balinanın qara beli üfəqdə göründükdə bütün ekipaj birlikdə çox həyəcanlı dəqiqələr keçirirdim... Bütün ekipaj bir anda göyertəyə tökülürdü. Hər kəs nəfəsini qısaraq və gözlərini ağrıyuncaya qədər qıyaraq balinanın hərəkətini izləyirdi. Mən də baxırdım, həm də hər şey gözlərimdə qaralıncaya qədər baxırdım.

Süst deyiləcək qədər sakit olan Konsel isə belə hallarda mənə:

– Əgər ağam gözlərini bir qədər az bərlətsə, daha yaxşı görə bilər, – deyirdi.

Lakin bütün həyəcanlar nəticəsiz qalırdı. “Avraam Linkoln” hər dəfə ehtimal olunan düşməyə yaxınlaşır və hər dəfə də bunun ən adi bir balına, ya da qasəlot olduğunu gördükdən sonra heç bir günahı olmayan heyvana min bir lənət yağdıraraq, yenə də əvvəlki istiqamətini davam etdirirdi.

Cənub yarımkürəsində iyul ayının şimal yarımkürəsinin yanvar ayına uyğun gəldiyinə və həm də ən şiddətli yağış mövsümü olduğuna baxmayaraq, havalar çox yaxşı, səfərimiz son dərəcə gözəl bir şəraitdə keçirdi. Əlavə olaraq, dəniz sakit idi və ətraf aydın görünürdü.

Ned Lend əvvəlki kimi öz inamsızlığında inad edirdi. O, növbədən azad olduğu və yaxud ətrafda balına görünmədiyi vaxtlarda, hətta dənizə belə baxmırdı.

Bu, təəssüf ediləcək bir hal idi. Çünki onun iti və yaxşı gözləri həyatə çox kömək edə bilərdi.

Lakin inadkar kanadalı iyirmi dörd saatın on altısını kayutunda keçirməyi daha üstün tuturdu.

Mən bu laqeydliyinə görə onu hey danlayırdım:

– Gözünüzi nəhaq yerə nə üçün yorursunuz, professor?! – deyərək mənə cavab verirdi. – Hər şeydən əvvəl heç də belə bir narval yoxdur, əgər belə bir heyvan olmuş olsa belə, bizim ona rast gələ biləcəyimizə nə qədər şansımız ola bilər? Axı biz ki, onun dalınca, görmədən, bilmədən bəxtəbəxt ilə sürünürük. Tutaq ki, gəmilərdən biri Sakit okeanda, doğrudan da, bu tutulmaz heyvana rast gəlmişdir. Yaxşı, axı o vaxtdan iki aya yaxın bir vaxt keçmişdir. Xasiyyəti haqqında əlimizdə olan məlumatlardan isə bu heyvanın uzun müddət

bir yerdə dayanacağı sevmədiyi bizə bəllidir. Onun çox böyük bir sürətə malik olduğunu siz özünüz də etiraf edirsiniz. Məncə, siz mənimlə hər halda razılaşsınız, məqsədsiz heç bir şey yaratmayan təbiət, hərəkətdə külək sürətinə malik olan bir heyvana heç də ağırlıq və təbəllik xasiyyəti verməz. Demək, əgər o heyvan varsa, bu saat buradan çox-çox uzaqdadır.

Bu mühakiməyə qarşı etiraz etməyin mənası yox idi. Biz doğrudan da görməzə-bilməzə gedirdik. Lakin biz nə edə bilərdik? Ned Lend haqlı idi. Bizim nəhəngə rast gələ biləcəyimiz şansı puç olub getmişdi. Lakin bununla belə kimse heyətin son uğuruna şübhə etmirdi.

Iyulun iyirmisində biz ikinci dəfə olaraq 105° uzunluq dairəsində Oğlaq tropikini ötdük və həmin ayın iyirmi yeddisində 110° uzunluq dairəsindən ekvatoru keçdik. Həmin gün də freqat şimala, Sakit okeanın mərkəzi hövzəsinə doğru istiqamət götürdü. Kapitan Faraqat çox doğru olaraq, nəhəngə qitə və adalardan uzaq, dərin yerlərdə rast gəlməyə daha çox ümid olduğunu zənn edirdi. Onun fikrincə, bosmanımızın dediği kimi, “bu tərəflər nəhəngə lazım olduğu qədər” dərin deyildi. Ona görə də nəhəng bu cür yerlərə yaxınlaşmaqdan boyun qaçırdı.

Bələliklə, freqat Paumotu, Markiz və Sandviçev adalarının yanından ötdü və 132° uzunluq dairəsində, Xərçəng tropikini keçərək Çin dənizinə tərəf yönəldi.

Nəhayət, biz nəhəngə son dəfə təsadüf edilmiş yerə çatdıq. Ürəklər elə sürətlə döyünürdü ki, ürək xəstəliyinin freqatda meydan oxuyacağı mütləq idi. Bütün ekipaj əl çəkilməsi mümkün olmayan bir ideyaya mübtəla olmuşdu. İnsanlar günlərlə nə yeyir, nə də yatırdılar. Gözlər gündə, bəlkə, iyirmi dəfə bütün ekipajı aldadır, sonsuz sevinc partlayışları yaradırdı. Lakin hər dəfə də heç bir nəticə verməyən bu gözləmələr ekipajı, sonu yaxşı görünməyən səbəbi bir gərginlik içərisinə alırdı.

Doğrudan da, freqat təşvişə düşməkdə idi. Hər günü bir əsr kimi uzanan üç ay ərzində “Avraam Linkoln” gözə görünən hər balinanın arxasına düşərək, qalstan keçərək, bəzən qəflətdən dayanaraq, maşının xarab ola biləcəyindən belə qorxmadan cəsarətlə buxarı gah alızlıb, gah da çoxaldaraq Sakit okeanın bütün şimal hissəsini eninə-uzununa öləddi. O, Yaponiyanın sahillərindən Amerika qitəsinə qədər axtarılmamış, tədqiq edilməmiş bir nöqtə belə qoymadı.

Lakin heç bir şey tapılmadı!.. Belə geniş bir sahədə qəti olaraq heç bir şey tapmaq olmadı. Nə nəhəng narvalın uzaqlarda belə olduğunu sübut edə biləcək bir nişanə, nə sualtı ada, nə batmış bir gəminin qırıntıları, nə hərəkət edən rif, nə də hər hansı başqa bir şey!

Bəli, frəqatda həyəcan başlanmışdı. Ümidsizlik inamsızlığa qüvvət verirdi. Hamını eyni bir hiss bürümüşdü. Bu hissində onda üç payını pərtlikdən əmələ gəlmiş utancaqlıq, onda yeddi payını isə xəcalət təşkil edirdi.

Hər kəs bu boş nağıla inanaraq, belə gülünc bir vəziyyətə düşdü. Üçün utanır, utanmaqdan ziyadə xəcalət çəkirdi. Bütün bir il müddətində dağ kimi üst-üstə yığılmış əsaslar, dəlillər, sübutlar bircə gündə sarsılmış, darmadağın olmuşdu. İndi hər kəs mənasız yerə sərf etməsi olduğu bu müddətin heyfəni nə ilə çıxmaq haqqında düşünürdü.

İnsanlar insan ağılına məxsus olan səbəbsizliklə bir-birinin əksi olan mülahizələr yürüdürdülər. Heyətin ən qızgın tərəfdarı onun ən qatı düşməninə çevrilmişdilər. Ümidsizlik və inamsızlıq anbarlardan, kayut-kompaniyaya qədər bütün frəqatı bürümüşdü. Hələ indiyə kimi bir dəfə də olsun Amerika gəmi komandası bu qədər səy və səbirliklik göstərməmişdi. Heyətin müvəffəqiyyətsizliyində onun günahı hər şeydən az idi. Lakin qayıtmaqdan başqa ayrı ələc də yox idi.

Bu barədə kapitan Faraquta müraciət edildi. Lakin o, razılıq vermədi.

Matrosalar öz narazılıqlarını gizlətmirdilər. Gəmidə intizam pozulmuşdu. Mən gəmidə qarışıqlıq başladığını demək istəmədim. Lakin həddindən artıq davam etməyən bir müqavimətdən sonra kapitan Faraqut vaxtilə Kolumbun etdiyi kimi, üç gün səbir etməyi ekipajdan xahiş etdi. Əgər bu üç gün müddətində nəhəng tapılmazsa, sükançı şturvalı¹ çevirəcək və "Avraam Linkoln" geri qayıdacaqdır.

Bu vəd noyabrın ikisində verilmişdi. Bu, komandanın əhval-ruhiyyəsini birdən-birə qaldırdı. Adamlar yenə də dalgalara baxmağa başladılar. Durbinlər və tərəssüd boruları yenidən işə salındı. Bu, nəhəng narvala qarşı axırıncı çağırış kimi idi.

İki gün belə keçdi. "Avraam Linkoln" yavaş-yavaş irəliləyirdi. Komanda narvalın – əgər çox uzaqda deyildisə – nəzər-diqqətini cəlb etmək, onu bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün min cür kələk işlədirdi.

¹ Sükan qarxı

« Dənizə böyük piy parçaları atırdılar. Böyük dəstələrlə frəqatı izləyən naxa balıqlarının bəxti gətirmişdi. Frəqatın qayıqları bütün istiqamətlərə səpələnərək, su səthinin hər kvadratmetrini gözədən keçirirdi.

« Noyabrın dördü axşamı da gəlib keçdi. Sualtı sirr isə yenə də kəşf edilməmiş qaldı.

Sabahısı gün, yəni noyabrın beşində günorta, təyin edilmiş vaxt bitirdi. Öz sözlünə sadıq olan kapitan Faraqut düz günorta vaxtı, saatın son on ikinci vuruşunda cənub-şərqə doğru dönmək və Sakit okeanın şimal hissəsinə tərk etmək əmrini verməli idi.

Bu zaman frəqat 31°15' şimal en və 136°42' şərq uzunluq dairəsində idi. Yaponiya ilə bizim aramızda iki yüz mildən az bir məsafə var idi. Gecə yaxınlaşırdı. Saat səkkizi vurdu. Qalın və sıx buludlar yenidən yeddisinə girmiş nazik və ensiz ayı bürüdü. Dəniz frəqatı sakit-sakit yırğalayır.

Mən dirsəklərimi göyərtənin məhəccərinə söykəyərək, ştirbortda durmuşdum. Konsel yanımda dayanmış, laqəydcəsinə dənizə baxırdı. Reylərə dırmaşmış matrosalar qaranlığın çökməsi ilə getdikcə kiçilən, ensizləşən üfqləri nəzərdən keçirirdilər. Zabitlər gecə durbinlərini okean səthinə tərəf yönəltdilər. Ara-sıra ay, qalın bulud pərdəsini dəşərək, öz gümüş rəngli işığını dalgalara salır, lakin buludlar dərhal onun qabağını kəsir və yenidən hər şey qaranlıq içərisində itirdi.

Mən Konsele baxaraq, bu sakit adamın da birinci dəfə olaraq, ümumi həyəcana qoşulmuş olduğunu qəti etdim.

– Nə var, Konsel? – deyə ondan soruşdum. – Yoxsa son dəfə olaraq iki min dollar qazanmaq fikrinə düşübsən?

Konsel:

– Ağamın icazəsi ilə deməliyəm ki, mən heç bir zaman bu mükafatı qazanmaq, cibimə qoyman fikrinə düşməmişəm, – deyə cavab verdi. – Birləşmiş Ştatlar hökuməti yüz min dollarlıq da mükafat vəd edə bilər və bununla heç bir şey itirməz.

– Sən haqlısan, Konsel. Bu, sarsaq və mənasız vaxt itirməkdən başqa bir şey olmadı və mən də bu heyətə qoşulmaqla çox yüngüllük etdim. Nə qədər mənasız vaxt itirdik? Nə qədər əsəbi daqi-qələr keçirdik! Halbuki, biz altı ay bundan qabaq Fransaya dönmüş olardıq...

Konsel mənim cümləmi davam etdirərək:

– Ağamın balaca mənzilinə, muzeyinə, – dedi. – Mən indi kolleksiyalarımızdakı qazıntıların təsnifatını aparmış olardım. Ağamın gətirdiyi maral qabanı isə heyvanat bağında özünə bir qəfəs tutmuş və Parisin hər tərəfindən dəstə-dəstə maraqlılar cəlb etmiş olardı!..

– Bunların hamısı, doğrudan da, olacaq idi, Konsel! İndi isə bütün bu bədbəxtlikdən əlavə, bizə nə qədər güləcəklər.

– Bu şübhəsizdir, – deyərək Konsel sakitcə təsdiq etdi. – Mən ağama güləcəklərinə əminəm. Bilmirəm deməyə dəyərmi?..

– De, de, Konsel!

– Lakin mənə elə gəlir ki, ağam bu istehzalara layiqdir.

– Doğrudanmı?

– Bu qədər böyük bir alim olmaq şərəfinə nail olan bir adam belə cürət etməməli idi.

Konsel sözünü qurtara bilmədi. Qüvvətli bir səs cingildəyərək, ətrafda hakim olan səssizliyi yarıdı.

Bu, Ned Lendin səsi idi. Kanadalı qışqırırdı:

– Ey! O şey buradadır. Külək döyən tərəfdə, bizim qabağımızda!

ALTINCI FƏSİL

TAM SÜRƏTLƏ

Bu çağırışla bütün ekipaj – kapitan, zabitlər, matroslar, gəmi xidmətçiləri, hətta öz maşınlarını buraxmış mühəndis və mexaniklər, öz ocaqlarından ayrılmış ocaqçılar – bir sözlə, hamı cəngəlcinin yanına yüyürdü.

Kapitan frəqatı dayandırmağı əmr etdi.

Gecə göz-gözü görməyəcək dərəcədə qaranlıq idi. Mən kanalının son dərəcə iti gözə malik olduğunu bildirdimə də, yenə belə qaranlıqda onun nə görə bildiyini və necə görə bildiyini öz-özümə soruşurdum.

Ürəyim az qala partlayacaq bir qüvvə ilə döyünürdü.

Ned Lend səhv etməmişdi. Az sonra hamımız onun əli ilə göstərdiyi şeyi gördük.

“Avraam Linkoln”dan iki kabeltov qədərlik bir məsafədə ştirbort tərəfdən dəniz, sanki içəridən işıqlandırılmış kimi idi. Bu, sadəcə bir fosfor ışıltısı ola bilməzdi. Suyun səthindən bir neçə fut aşağıya cümüş nəhəng, bir çox kapitanların hesabatlarında göstərdikləri kimi, parlaq və qoribə bir işıq buraxmışdı. Bu işıq son dərəcə parlaq bir mənbəyə malik olmalı idi. Okean səthinin işıqlandırılmış bu sahəsi uzun yumurta şəklində idi. Bu yumurtaşəkilli işığın mərkəzi daha çox parlaq idi, lakin kənarlara getdikcə bu parlaqlıq zəifləyirdi.

– Bu, sadəcə, fosforlu orqanizmlərin yığıntısıdır, – deyərək zabitlərdən biri səsləndi.

– Yox, siz yanılırsınız, – deyərək mən inamla etiraz etdim, – nə daşdələnələr, nə də salplar qətiyyənlə belə parlaq işıq verə bilməzlər. Bu işıq, heç şübhəsiz, müəyyən bir elektrik mənbəyinə malikdir. Həm də diqqət etdiniz... Diqqət etdiniz!.. O hərəkət edir... O bizə tərəf gəlir!

Göyertəyə toplaşanların hamısından bir qışqırıq qopdu.

– Susun!.. – deyərək kapitan Faraqut komanda verdi. – Sükamı sola!..

Geriye doğru!

Hərə öz yerinə yüyürdü.

– Sükamı sağa! Tam sürətlə irəli!.. – deyərək kapitan Faraqut əmr verdi.

Vint yenidən hərəkətə gəldi və frəqat parlaq işıq mənbəyindən uzaqlaşmağa başladı.

Mən səhv etməmişdim. Frəqat uzaqlaşmaq istəyirdi, lakin bu xariqilədə heyvan biz getdiyimizdən iki dəfə artıq bir sürətlə bizə yaxınlaşmaqda idi.

Biz nəfəs çəkmir və qorxudan ziyadə heyrətdən əmələ gəlmiş bir hərəkətsizlik içərisində bir kəlmə belə söyləyə bilməyəcəyimiz halda donub qalmışdıq. Heyvan zarafat edirmiş kimi bizi qovurdu. O, on dörd dəniz mili sürətilə gedən frəqatın ətrafında bir dairə cızaraq, onu öz işıqsaçan tozabənzər elektrik şüalarına qorq edirdi. Sonra o öz arxasınca, çox böyük sürətlə gedən ekspress qatarının özündən sonra qoyduğu tüstü sütununa bənzəyən fosforlu bir iz buraxaraq, iki-üç milə qədər uzaqlaşdı və birdən-birə qaçmaq üçün geri çəkilərək, soxulmuş olduğu qaranlığın içindən dəhşət saçan bir sürətlə “Avraam Linkoln”un üstünə cümud və eləcə də heç gözlənilmədən iyirmi fut qədər aralı dayandı... və söndü. O, suya cümmədi. Əgər

elə olsaydı, onun işığı yavaş-yavaş azalardı, halbuki onun buraxdığı işıq axınıni təmin edən mənbə sanki qəflətən candan düşmüş kimi birdən-birə söndü.

Bir an keçmədən nəhəng frəqatın o biri tərəfindən çıxdı. O ya frəqatın ətrafında fırlanaraq o tərəfə keçmiş, yaxud da ki, onun altı ilə üzmüşdü.

Hər saniyə bizim üçün fəlakətlə nəticələnə biləcək toqquşma baş verə bilərdi.

Frəqatın manevrləri məni təəccübləndirirdi. O, nəhənglə vuruşmağa girişmir, qaçmaqla özünü xilas etməyə çalışırdı. Nəhəngi təqib etmək üçün göndərilmiş frəqat indi özü təqib edilən vəziyyətə düşmüşdü.

Mən bunu kapitan Faraquta dedim. Onun, adətən, heç bir təlaş düşməyən üzündə indi böyük bir heyrət və qətiyyətsizlik oxunurdu.

– Görürsünüzmü, professor, – deyə o mənə cavab verdi. – Mən nə böyüklükdə bir heyvanla qarşı-qarşı durduğumu bilmirəm. Bir də göz-gözü görməyən bu qaranlıqda frəqatı fəlakətə salmaq istəmirəm. Tanımadığın, bilmədiyini bir şeyə necə hücum, yaxud ondan özünü necə müdafiə edəsən? Səhərə qədər gözləyək, onda rollar dəyişər.

– Kapitan, sizin bu heyvanın təbiəti və varlığı haqqında yenə də şübhəniz varmı?

– Yox, professor! Şübhəsiz ki, bu nəhəng bir narvaldır, həm də elektrikli narvaldır.

– Ola bilər ki, – deyə mən sözümə davam etdim, – ona yaxınlaşmaq bir gimnota¹ və yaxud üzən minaya yaxınlaşmaq qədər təhlükəlidir.

– Tamamilə mümkündür, – deyə kapitan mənimlə razılaşdı. – Əgər bütün bunlardan əlavə onun elektrikle silahlanmış olduğu da nəzərə alınsa və bu doğrudan da belədirsə, onda demək, o, dünyada ən təhlükəli bir heyvandır. Ona görə də mən ehtiyatlı olmağı qəti etmişəm.

Frəqatın ekipajı bütün gecəni gözünü belə yummadı. Heç kəs göyertədən ayrılmadı. Narvalla rəqəbat aparmağa müqəddir olmadığına görə “Avraam Linkoln” sürətini azaltdı.

Narval da frəqatı təqib edərək, anənglə dalgalar üzərində yellənir və gördüyü kimi, vuruş meydanını tərk etməyi fikrinə belə gətirmirdi.

Lakin gecəyarısına yaxın o yox oldu, daha doğrusu, böyük bir atəş böcəyi kimi söndü. O qaçmışdı? Bunu arzulamaqdan çox, ondan ehtiyat etmək lazım idi. Lakin bir saatdan sonra qüvvətli təzyiq nəticəsində ensiz bir deşikdən çıxan su səsinə bənzəyən qulaqbatırıcı bir fişiltı eşidildi.

Kapitan Faraqut, Ned Lend və mən bu zaman göyertədə idik. Biz ağcözlüklə, bizi əhatə etmiş qatı qaranlığa diqqət edirdik.

– Ned Lend! – deyə kapitan soruşdu. – Siz çoxmu balina səsi eşitmişiniz?

– Çox eşitmişəm, kapitan. Lakin indiyə qədər birçə dəfə görməklə mənə iki min dollar qazanc vermiş olan bir balınaya rast gəlməmişəm.

– Doğrudan da siz mükafatı qazandınız. Lakin mənə deyiniz görürəm, bu sə balinanın burun deşiklərindən atılan suyun gurultusuna bənzəyirmi?

– Bənzəyir. Ancaq bu müqayisə edilməyəcək qədər güclüdür. Lakin şübhə etməyin yeri yoxdur. Bizim qarşımızda duran bu heyvan, şübhəsiz ki, balina növündəndir. Həm də sizin icazənizlə, – deyən çəngəlçi əlavə etdi. – Səhər işıqlanar-ışıqlanmaz mən ona ikinci kəlmə söz deyəcəyəm.

– Lakin oğur o sizi dinləməyi münasib bilirsə, Ned Lend, – deyə mən qeyd etdim. – Mənciyəz buna o qədər də arxayın deyiləm.

– Əgər mən dörd çəngəlin uzunluğu qədər bir məsafədə ona yaxınlaşa bilsəm, – deyə kanadalı etiraz etdi – o mütləq mənimlə tanış olmalı olacaqdır.

– Lakin bunun üçün sizin ixtiyarınıza qayıq vermək lazım gəlməyəcəkdirmi? – deyə kapitan soruşdu.

– Şübhəsiz...

– Həm də avarçılardan həyatı təhlükədə olacaqdır, eləmi?

– Bəli, mənim həyatım təhlükədə olduğu kimi, – deyən çəngəlçi cavab verdi.

Təqribən gecə saat ikiyə yaxın elektrik parıltısı “Avraam Linkoln”dan beş millik məsafədə yeldöyən tərəfdən yenidən göründü. Dənizin, küləyin gurultusuna və aradakı məsafənin uzunluğuna baxmayaraq, heyvanın zorba quyruğunun əmələ gətirdiyi səs və özünün kəsik-kəsik nəfəs alması aydınca eşidilirdi. Düşünmək olardı ki,

¹ Elektrik ilanbalığı

narval nəfəs almaq üçün suyun üzünə çıxdığı zaman buxarı iki min at gücündə olan maşının silindrinə nə qüvvətlə soxulursa, hava da onun ağ ciyərlərinə eyni qüvvətlə daxil olurdu.

“Lənət sənə, kor şeytan, – deyə mən düşündüm. – Bütün bir süvari alayı qüvvəsinə malik olan bu balina, qeyri-adi balinalardan olmalıdır”.

Gecə ehtiyatlı gözləmə və vuruşa hazırlıqla keçdi. Balina ovlayan silahlar göyortaya düzüldü. Kapitanın ikinci müavini, çəngəlini tam bir millik məsafəyə atan çəngəl toplarını və partlayıcı güllələr atan və ən zorba heyvanları ölümçül surətdə yaralaya bilən karabınların doldurulmasını ömr etdi. Ned Lend isə çəngəllərini itiləməklə kifayətləndi.

Saat altıda dan yeri qızardı. Gündüzün ilk şüaları ilə narvalı ohato edən elektrik parıltısı yox idi.

Saat yeddiddə səhər artıq açılmışdı. Lakin çox sıx səhər dumanı ən güclü dərbinlərlə belə ətrafı görməyə imkan vermirdi. Ümumi qədər və qəzəbin həddi-hüdudu yox idi.

Mən bızanın birinci atqısına dırmaşdım. Zabitlərdən bir neçəsi daha yuxarı qalxdı.

Saat səkkizdə duman dalğaların üzərilə axaraq açıldı və topa-topa yuxarıya çəkilməyə başladı.

Birdən birinci dəfə olduğu kimi Ned Lendin səsi eşidildi.

– Narval arxada, yeldöyən tərəfdədir, – deyə çəngəlçi qışqırdı.

Doğrudan da, freqatdan mil yarımliq bir məsafədə qara və uzun bir bədən, təqribən bir metrə qədər sudan bayıra çıxmışdı. Onun yaqın ki, sürətlə qıvrılan quyruğunun altında dəniz dalğaları və uğuldayırdı. Biza bəlli olan heyvanlardan heç biri suyu bu qüvvə ilə vura bilməzdi. Gözqamaşdıran ağ köpüklərdən əmələ gələn enli və əyri-üyrüz heyvanın yolunu göstərirdi.

Freqat balinaya bənəyən bu heyvana doğru yönəldi. Mən nəfəsimi çəkmədən və gözümü qırpmadan ona baxırdım. “Xanaan” və “Helvetsi” verdikləri məlumatda onun ölçüsünü bir qədər artırıbmışdılar. Mən onun uzunluğunun ancaq iki yüz əlli fut olduğunu təyin etdim. Yoğunluğunu dəqiqləşdirmək çətin idisə də, mən bu qərara goldim ki, heyvan hər ölçüdə çox gözəl bir tənəsübə malikdir.

Mən onu diqqətlə müşahidə edərkən birdən heyvanın burun dəliklərindən qırx metr yuxarı qalxan iki su sütunu püşküdü. Bu onun tənəffüsü haqqında mənə müəyyən bir təsəvvür vermiş oldu.

Mən qəti bir noticəyə goldim ki, bu heyvan fəqərəlilər tipinə, məməlilər sinfinə, təkqarınlılar yarım sinfinə, balınayabonzorlar dəstəsinə mənsubdur. Ailesinə gəlincə, onun hansı ailəyə mənsub olduğunu mən hələ bilmirdim.

Balinayabonzorlar dostası üç ailədən ibarətdir. Balinalar, kaşalotlar və delfinlər. Narvallar da bu axırıncıya, yəni delfinlər ailəsinə daxildir. Bu ailələrin hər biri bir çox yarım ailələrə, yarım ailələrə soylara, soylar isə növlərə bölünür. Növ, soy, yarım ailə və ailə haqqında mən hələ heç bir mühakimə yürüdə bilmirdim. Lakin Ned Lendin məharəti və kapitan Faraqutun təcrübəsi sayəsində bu məlumatı da ala biləcəyimə əmin idim.

Komanda böyük bir səbirsizliklə öz başçısının əmrini gözləyirdi. Kapitan heyvana diqqətlə baxaraq, mühəndisi çağırmağı əmr etdi. O gecikmədən hazır oldu.

– Lazımı qədər buxar istehsal edilibmi?

– Elədir ki var, kapitan! – deyə mühəndis cavab verdi.

– Çox yaxşı. Odu artırın!..

Bu əmr üç dəfə “ura!” səs ilə qarşılandı.

Mübarizə saati çatmışdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra freqatın iki böyük borusundan qara tütü sütunu ucalmağa və qazanlardakı suyun qaynamasından göyortə xəfif surətdə titrəməyə başladı.

“Avraam Linkoln”un qüvvətli vinti freqatı heyvana doğru aparırdı. O heç bir təlaş göstərmədən aradan yarım kabeltov bir məsafə qalana qədər yaxınlaşmağımıza icazə verdi. Sonra suya cümədən freqatla öz arasında olan əvvəlki məsafəni mühafizə edərək, yavaş-yavaş üzməyə başladı.

Təqib qırx beş dəqiqə davam etdi. Lakin bu müddət ərzində freqat aradakı məsafədən birçə fut belə uzaqlaşmırdı. Belə bir sürətlə heyvana çatmayacağı aydın məsələ idi.

Kapitan Faraqut qəzəblə öz sıx saqqalını yolurdu.

– Ned Lend! – deyə o çığırdı.

Kanadalı yaxınlaşdı:

– Hə, cənab mütxəssis, – deyə kapitan ona müraciət etdi, – nə fikirdəsiniz? Qayıq suya endirməyi məsləhət görürsünüzmü?

– Xeyr, – deyə çəngəlçi cavab verdi. – Bu heyvanı, ancaq özünü ələ verdiyi təqdirdə tutmaq mümkün olacaqdır.

– Bəş nə edək?
– Əgər mümkünsə, buxarın təzyiqini artırmaq lazımdır. Mən də sizin icazənlə burunda durum və lazım olduğu qədər yaxınlaşdıqda cəngəlləyirəm.

Kapitan ona:

– Çox yaxşı, siz yerinizdə olun, Ned! – dedi və damışıq borusu ilə mühəndisi səslədi:

– Buxarın təzyiqini qaldır!.. – deyə əmr etdi.

Ned Lend öz yerinə getdi. Ocaqlara əlavə kömür tökdü. Vint dəqiqədə qırx üç dəfə fırlanmağa başladı. Suya salınmış laq! “Avraam Linkoln”-un saatda on səkkiz mil yarımlıq bir sürətlə irəlilədiyini göstərirdi.

Lakin məlun heyvan da saatda on səkkiz mil yarımlıq qət etməyə başladı.

Freqat sürətlə yenidən bir saat yol getdisə də, aradakı məsafədən bir santimetr də olsun uda bilmədi. Bu hal Amerika donanmasının ən irisürətli gəmisi üçün əskiklik idi.

Qəzəb və hiddət bütün komandanın qəlbini didirdi. Matrosalar ümitsizliklə onu söylər, o isə sayğısızcasına sükut edirdi. Kapitan Faraqut artıq saqqalını yolmur, çeynəyirdi.

Mühəndisi yenidən körpüyə çağırırdılar.

– Təzyiqi mümkün qədər qaldırmısınız mı? – deyə kapitan ondan soruşdu.

– Bəli! – deyə mühəndis cavab verdi.

– Neçə atmosferə qədər?

– Altı atmosfer yarım.

– Təzyiqi on atmosferə qaldırın!..

Bu, tam bir amerikalı əmri idi. Missisipidə rəqibini keçmək üçün əlləşən gəminin kapitanının əmri belə bundan yaxşı, bundan ötkəm ola bilməzdi.

– Konsel, – deyə mən yanımda dayanmış sevimli nökrimə müraciət etdim. – Sən bizim havaya sovrula biləcəyimizi bilirsən mi?

– Ağam necə istərsə, – deyə Konsel cavab verdi.

Etiraf etməliyəm ki, kapitanın bu dəli cəsarəti mənim xoşuma gəlmişdi.

Ocaqlar yenidən ocaqlara kömür tökdülər. Ventilyatorlar ocaqlara şiddətlə hava qovurdular. Buxarın təzyiqi artdı. “Avraam Linkoln” irəliyə doğru dartıldı. Onun dor ağacları köksünəcən titrəyir, tütü boruların ensiz ağzından güclə yol açaraq çıxırdı.

Laqı ikinci dəfə dənizə saldılar.

– Neçədir? – deyə kapitan soruşdu.

– On doqquz tam onda üç mil.

– Təzyiqi bir qədər də artırın!

Mühəndis əmrə itaət etdi. Manometrin əqrəbi on atmosferi göstərirdi. Lakin nəhəng də görünür ki, öz “buxarını artırmışdı”. İndi o da heç bir zəhmət çəkmədən, heç bir şey göstərmədən, bizim kimi saatda on doqquz tam onda üç mil üzürdü.

Bu çox qərribə qaç-qov idi!.. Yox, mən öz həyəcanımı təsvir edə bilmirəm.

Mən qəzəbimdən və həyəcanımdan titrəyirdim.

Ned Lend əlində cəngəli gəminin burnunda dayanmışdı.

Heyvan bir neçə dəfə freqatın yaxınlaşmasına imkan verdi.

– Çatırıq, çatırıq, – deyə kanadalı qışqırdı.

Lakin hər dəfə, onun cəngəli atmaq üçün əlini qaldırdığı anda, heyvan birdən-birə, ən azı saatda otuz mil sürətlə üzərək uzaqlaşdı. Bu da bəş deyilmiş, biz ən iti sürətlə hərəkət etdiyimiz halda, o bizə istehza edirmiş kimi, ətrafımızda geniş dairələr cızırdı. Hiddət və qəzəb bağırması bütün gəmini başına götürmüşdü.

Günortaüstü narvalla bizim aramızda olan məsafə səhər saat səkkizdə olduğundan bir addım belə olsun əskilməmişdi.

Artıq kapitan Faraqut başqa vasitələri işə salmağı qərara aldı.

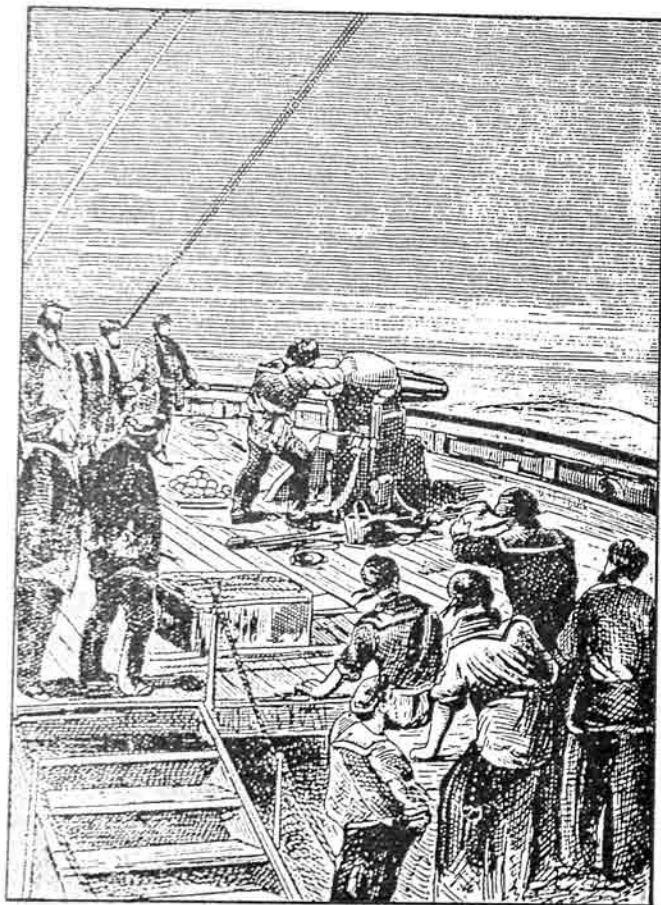
– Demək belə!.. – deyə o səsləndi. – Demək, bu heyvan “Avraam Linkoln”-dan iti üzür... Heç eybi yoxdur... Görək, o, bombanı da keçə biləcək mi? Bosman! Kanoniri burundakı topa!..

Bir dəqiqənin içərisində top dolduruldu və nişan alındı. Ateş açıldı. Lakin güllə yarım mil irəlində olan narvaldan bir neçə fut hündürdən keçdi.

– Başqa, daha mahir nişançı! – deyə kapitan bağırırdı. – Bu məlun məxluq kim vura bilse, yüz dollar mükafat alacaqdır.

Bu saat belə sakit baxışlarını və laqeyd simasını çox gözəl xatırladığım çalsaqal qoca kanonir topa yaxınlaşdı və diqqətlə nişan aldı. Güllənin uğultusu, elə o saat da qalxan qüvvətli “ura!” səslərinə qarışırdı.

¹ Gəminin sürətini ölçən alət

Güllə hədəfə düşmüş, heyvana dəymişdi. Lakin gözlənilən nəticə əvəzinə, güllə onun yuvarlaq səthinin üzəri ilə sürüşərək dənizə düşdü.

– Ah, şeytan! – deyə cinlənmiş qoca kanonir bağırdı. – Bunun qabığı altı düyməli zirehdir, nədir?

– Məlun! – deyə kapitan Faraqut da bağırdı.

Təqib yenə də davam edirdi.

Kapitan mənə yaxınlaşaraq dedi:

– Freqat partlayıb göyə sovrulana qədər mən təqibi davam etdirəcəyəm.

– Doğrudur! – deyə mən cavab verdim. – Elə də lazımdır.

Ümid etmək olardı ki, heyvan gec-tez buxar maşını ilə bacara bilməyərək yorulacaqdır. Saatlar keçir, lakin bu heyvanda heç bir yorgunluq əlaməti hiss olunmurdu.

“Avraam Linkoln”un şərəfinə olaraq demək lazımdır ki, o, təqibi sarsılmaz bir inadla davam etdirirdi. Mənim hesabıma görə, o, noyabrın altısında, məhz bu bədbəxt gündə, beş yüz mildən az olmayaraq, bir məsafə qət etmişdi. Lakin yenidən gecə çökdü və öz qara dumanları fırtınalı dənizi sardı.

Artıq bizim ekspedisiyamızın qurtardığını və bizim bir daha heç bir zaman bu ecəzkar heyvanı görə bilməyəcəyimizi qət etdim.

Lakin mən səhv etmişdim.

Gecə saat on birə on dəqiqə qalmış freqatdan üç mil aralı həmin elektrik parıltısı yenə də göründü.

Narval hərəkətsiz kimi görünürdü. Bəlkə də gündüz yorulduğundan indi dalgaların üstündə yırgalanaraq yatırdı. Bundan istifadə etmək lazım idi. Kapitan bəxtini sınağa qət etdi.

O, müvafiq əmrlər verdi. “Avraam Linkoln” yatmış heyvanı oyatmamaq üçün sürəti azaldaraq irəliləməyə başladı. Okeanda dərin yuxuya getmiş balinalara çox təsadüf etmək olur və Ned Lend də onlardan, belə yatmış olduqları halda az çəngəllənməmişdi.

Kanadalı yenidən gəmi burnundakı yerini tutdu.

Freqat səssiz-küysüz iki kabeltov qədər heyvana yaxınlaşdı və maşını dayandıraraq, yalnız ətalətlə irəliləməyə başladı.

Gəmidəkilər nəfəslərini qısımışdılar. Göyörtədə ölü bir sakitlik hökm sürürdü. Biz bu işıqsaçan yumurtaşəkilli heyvandan, çox olsa, yüz addım aralı idik. Onun işığı bizim gözlərimizi qamaşırdırdı.

Həmin anda mənim gözlərim Ned Lendə sataşdı. O öz dəhşətli silahını tutmuş olduğu əlini irəli uzatdı.

Freqat bu hərəkətsiz heyvana bir qədər də yaxınlaşdı.

İndi bizim aramızda olsa-olsa, ancaq iyirmi addımlıq bir məsafə qalmışdı.

Birdən Ned Lendin əli qüvvətlə havada bir yarımdairə cızdı və çəngəl uçdu. Mən sanki bərk bir metala dəyməkdən əmələ gələn cingiltili bir səs eşitdim.

Elektrik parıltısı ani olaraq söndü və qəflətən freqatın göyərtəsinə iki sütundan fışqıraraq, şırıltı ilə su tökülməyə başladı. Su ələ bir qüvvətlə tökülürdü ki, adamları yerə yıxır, qabağına gələn hər kəsi və hər şeyi parçalayaraq, dağıdırı.

Dəhşətli bir toqquşma baş verdi. Mən məhəccərdən tutmağa firsət tapmayaraq suya yığıldım.

YEDDİNCİ FƏSİL

NAMƏLUM BALİNA

Lakin bu yığılmanın tamamilə gözənilməyən bir şey olduğuna baxmayaraq, mən öz başıma gələnlər haqqındakı xatirələrimi müəfizə edə bilməmişəm.

Əvvəlcə mən suya batdım.

Yaxşı üzə bildiyimdən, qəflətən suya batdığım zaman özümü itirmədim.

Okeanın üzünə çıxaraq, birinci növbədə gözlərimlə freqatı axtarmağa başladım. Oradakılar mənim suya yığıldığımı görmüşdülərmi? Kapitan Faraqut məni axtarmaq üçün dənizə qayıq salmışdı? Xilas ola biləcəyimə ümid edə bilərəmmi?

Qaranlıq olduğuna baxmayaraq, mən şər q tərəfdə işıqlarının vəziyyətindən getdikcə uzaqlaşmaqda olan qara bir şey gördüm. Bu, freqat idi. Başa düşdüm ki, artıq məhv olmaq üzrəyəm.

– Mənə tərəf gəl, mənə tərəf gəl, – deyər çığır və freqata çatmağa çalışırdım.

Paltarım mənə mane olurdu. Onlar islandıqları üçün bədənimə yapışır və hərəkətimi çətinləşdirirdilər. Nəfəsim tutulurdu, batırdım...

10 – Kömək edin!

Bu mənim axırıncı çığırtım idi. Mən artıq batdığımı hiss edərkən, ümitsizcəsinə çapaladım.

Birdən qüvvətli bir əl çiyimdən yapışdı və bir həmləyə məni suyun üzünə çıxartdı.

Mən lap qulağımın dibində deyilən bu sözləri eşitdim:

– Əgər ağam lütfən mənim çiyinmə söykənersə, daha rahat üzə bilər.

Mən sədaqətli Konselin əllərinə sarıldım.

– Bu sənmisən? – deyər səsləndim.

– Mən özüməm, – deyər Konsel cavab verdi. – Qulluğunuzda hazıram.

– Demək, təkan mənim kimi səni də dənizə atıb, eləmi?

– Heç də yox. Cənab professorun xidmətində olduğuma görə, onun dalınca dənizə atılmağı özümə borc bildim.

Belə bir hərəkət ləyaqətli gənc üçün təbii idi.

– Bəs freqat? – deyər soruşdum.

– Freqat? – deyər Konsel arxası üstə çevrilərək bir də bu sualı təkrar etdi. – Mənə elə gəlir ki, əgər ağam onun yardımına ümid bağlamasa, daha yaxşı iş görmüş olar.

– Nə üçün?

– Ona görə ki, mən dənizə atıldığım dəqiqədə növbə matrosu, “vint və sükan qırılmışdır” deyər bağırırdı.

– Qırılmışdır?

– Bəli, qırılmışdır. Nəhəngin dişləri onları qırılmışdır. “Avraam Linkoln” un təxribatı, görə ki, elə bircə budur. Lakin bizim bədbəxtliyimizdən o özünü idarə edə bilmək qabiliyyətini itirmişdir.

– Deməli, biz məhv olduq?

– Ola bilər, – deyər Konsel sakitcəsinə cavab verdi. – Lakin bununla belə bizim ixtiyarımızda hələ bir neçə saat vardır. Bir neçə saat ərzində isə çox iş görmək olar.

Konselin bu sakit və təlaşsız soyuqqanlılığı məni ürəkləndirdi. Mən daha artıq sürətlə üzməyə başladım. Lakin paltarım əvvəlki kimi əl-ayağıma dolayır və hərəkəti çətinləşdirərək, suyun üzündə qalmağıma mane olurdu.

Konsel bunu başa düşdü və mənə müraciətlə:

– Xahiş edirəm, ağam paltarını kəsmək üçün mənə icazə versin? – dedi.

Mən hər ikimizi suyun üzündə saxladığım müddət içərisində o, paltarımı başdan-ayağa qədr biçəqlə cıraqa məni tez soyundurdu. Öz növbəmdə mən də eyni xidməti onun üçün etdim. Bundan sonra biz yenidən bir yerdə yanaşı üzməyə başladık.

Lakin vəziyyətimiz bir o qədər də yüngülləşməmişdi. Bizim yox olmağımızı gəmidə başa düşməyə bilərdilər. Bir də başa düşmüş olsaydılar belə, vinti və sükanı qırılmış freqat onsuz da küləyin əksinə üzərək bizim dalımızca gələ bilməyəcəkdi. Demək, biz ancaq kapitan Faraqutun, dalımızca göndərəcəyi qayıqların yardımına ümid bağlaya bilərdik.

Bu qərara gələrək, mümkün olduğu qədər su üzündə qala bilməyi qət etdik. Eyni zamanda qüvvə sərf etməmək üçün belə qərara gəldik ki, ikimizdən birimiz qollarımızı çarpazlayaraq hərəkətsiz, arxası üstə, suyun üzərində uzanacağıq, ikinci isə üzərək, onu da irəliyə doğru itələyəcəkdi. Hər on dəqiqədən bir növbəni dəyişməli idik. Beləliklə, neçə saat, bəlkə də səhər günəş çıxana qədər su üzündə qala bilərdik.

Xilas olmaq üçün nə qədər zəif bir ümid!.. Lakin vəziyyət çıxılmaz olsa da, yenə də ümid etmək insana aid bir xüsusiyyətdir!

Freqatla narval arasında olan toqquşma gecə saat on birə yaxın baş vermişdi. Demək, gün çıxana qədər biz təqribən səkkiz saata yaxın bir müddət su üzərində qalmalı idik.

Bu, növbəmizi dəyişmək şərtlə, şübhəsiz, mümkün idi.

Dəniz sakit və ləpəsiz idi. Mən bəlkə bir şey görə bilərəm deyə hərdənbir, bu göz-gözü görməz qaranlığa diqqətlə baxmağa təşəbbüs edirdim. Lakin hər tərəf bomoş olub, yalnız bizim hərəkətimizlə ləpələnən suyun fosfor parıltısı ilə işıqlanmasından başqa heç şey görünmürdü.

Lakin gecə saat birə yaxın mən özümdə ölümcül bir yorgunluq hiss etməyə başladım. Əllərim və ayaqlarım tamamilə keyləşmişdi.

Konsel məni də çəkiş aparmalı və xilasımı üçün təbəşinə əlləşməli oldu. Zavallı gənc çox keçmədən ağır-ağır və tez-tez nəfəs almağa başladı. Mən onun çox davam getirə bilməyəcəyini anladım.

– Məni burax!.. Burax məni! – deyə ona müraciət etdim.

– Ağamı tərk edim? Heç bir vaxt!.. – deyə mənim vəfalı nökrüm cavab verdi. – Mən ondan qabaq boğulmağımı qət etmişəm.

Bu anda, küləyin gün çıxana doğru sürüklədiyi qara buludların arasından Ay göründü. Okeanın səthi onun şüaları altında parladi. Bu xeyirxah və sevimli işıq mənim qüvvətimi özümə qaytardı. Başımı qaldırıb üfüqlərə baxdım.

Mən freqatı gördüm. O bizdən beş mil qədər aralı idi. Bu məsafədə o ancaq seçilə bilən bir nöqtə kimi idi. Bir dənə də olsun qayıq görünmürdü.

Məndə bağırmaq arzusu oyandı. Lakin belə bir məsafədə bu çığırmaq nə kimi fayda verə bilərdi? Həm də şişmiş dodaqlarım heç bir səs çıxarmaq iqtidarında deyildi.

Konsel isə hələlik tez-tez:

– Kömək edin!.. Kömək edin! – deyə qışqıra bilirdi.

Biz bir saniyə dayanıb qulaq asdıq. Bu nədir?.. Beynimizə qan hücumundan qulaqlarımız guruldayırdı, yoxsa bu gələn səs, doğrudan da cavab idi?

– Sən eşitdinmi? – deyə mən pıçıldadım.

– Bəli, bəli!

Konsel yenidən öz ümitsiz çağırışları ilə boşluqları doldurdu.

İndi artıq heç bir şübhə yox idi! Konselini bağırmasına bir insan səsi cavab verdi.

Bu, gəminin uğradığı qəzaya qurban olub, sahilə okeanda qalmış bir bədbəxtinmi səsi idi, yoxsa qaranlıqda seçilməyən qayıqdanmı bizim səsimizə səs verirdilər?

Konsel çox zəhmətlə mənim çiynimə söykənərək, yarıya qədər sudan boylandı, lakin o dəqiqə də əldən düşmüş halda yenidən suya yıxıldı.

– Nə gördün?

– Mən?.. – deyə o pıçıldadı. – Mən... Mən gördüm... Yaxşıdır budur ki, səsimizi kəsib qüvvəmizi sərf etməyək.

O nə görmüşdür?.. Nə üçün belə olduğunu bilmirəm, lakin nədənsə, bu dəqiqədə nəhəng mənim yadıma düşdü...

Konsel yenə də məni irəliyə doğru itələyirdi. Hərdənbir o, başımı qaldırır və kimi isə səsləyirdi. O saat da onun səsinə getdikcə bizə tərəf yaxınlaşan bir səs cavab verirdi.

Lakin mən artıq çətin eşidirdim. Mən tamamilə gücdən düşmüşdüm. Barmaqlarım iradəsiz olaraq açılır, ovucularım içi bir istinad nöqtəsi olmaq qabiliyyətini itirmiş və keyləşmişdi, açıq ağızım

duzlu su ilə dolur, soyuq sümüklerimə işləyirdi. Mən həyat ilə vidalaşmaq üçün sonuncu dəfə olaraq başımı qaldırdım.

Bu vaxt mən nə isə bərk bir şeyə toxundum və bərk-bərk ondan yapışdım. Sonra mən sudan çıxarıldığımı, azad nəfəs aldığımı hissetdim. Bundan sonra isə artıq huşumu itirdim.

Görünür, mənə yaxşı ovduqları üçün tez özümə gəlmişəm.

– Konsel... – deyə pıçıldadım.

– Ağam mənə çağırdımı? – deyə Konsel o saat cavab verdi.

O anda, üfünün arxasında yenməkdə olan ayın son şüaları işığında Konseli yox, mənə çox yaxşı və yaxından tanış olan başqa bir sifət gördüm.

– Ned! – deyə mən səsləndim.

– Özdür ki var, cənab professor, gördüyünüz kimi öz qazandığım mükafatın arxasında gəzirəm, – deyə kanadalı cavab verdi.

– Təkan sizidəmi dənizə tulladı?

– Bəli, cənab professor. Lakin mənim işim sizinkindən yaxşı gətirdi. Mən, demək olar ki, elə o saat üzən adacığa üzərinə çıxıb bildim.

– Adacıq?

– Bəli, ya da – daha düzgün olmaq üçün, sizin nəhəng narvalınızın üstünə.

– Aydın danışın, Ned!

– Mən ancaq burada, – deyə kanadalı davam etdi, – nə üçün mənim çəngəlimin onun dərəcəsini deşə bilmədiyini, sürüşüb kənara düşdüyünü anlamışam.

– Nə üçün, Ned, nə üçün?

– Ona görə ki, cənab professor, bu heyvan polad laylar ilə örtülmüşdür.

Kanadalının sözləri mənim fikrimdə nəgəhanı bir dəyişiklik əmələ gətirdi.

Mən tez qalxdım və üzərində sığınacaq tapdığımız, yarıya qədər suya cummuş bu canlının və ya cansız şeyin kürəyində özümü doğrultdum.

Ayaqlarımla taqıldadıb döydükdən sonra, onun belinin zorba məməlilərin bədənləri kimi yumşaq deyil, bərk olduğu qənaətinə gəldim.

Mənə elə gəlirdi ki, biz çox qədim heyvanların kölləsinə bənzərən bir köllə üstündəyik. Əgər elə isə onda mən onu tısbağa və yaxud aliqator kimi sürünənlər sinfinə daxil etməli olacaqdım.

Lakin elə deyildi. Üzərində dayandığımız bu heyvanın qara kürəyi pullu deyil, cilalı və hamar idi. Bir şeylə vurduqda metal kimi səslənirdi və nə qədər inanılmaz olsa da, adama elə gəlirdi ki, guya o, polad təbəqələrindən qayrılmışdır.

Artıq şübhəsizdir ki, bu nəhəng, öz sirli varlığı ilə dünyanın elmi dairələrini həyəcana salan, hər iki yarımkürə dənizçilərinin təsəvvürünü sarsıdan bir fenomen indiyə kimi düşünüldüyündən daha qəribə, daha maraqlı bir fenomen, insan əli ilə yaradılmış bir fenomen idi. Gördüyü kimi, biz buna inanmaq məcburiyyəti qarşısında idik.

Əgər mən ən əfsanəvi və ən əsatiri bir heyvanın varlığını kəşf etmiş olsaydım belə, o mənə bundan artıq təəccübləndirə və bundan artıq sarsıda bilməzdi. Təbiətin möcüzələr yaratmasında heç bir qəribəlik və təəccüb ediləcək şey yoxdur. Lakin insanın, fəvqəltəbii və ecazkar şeylər yaratdığını birdən-birə öz gözlərimlə görmək... insan bundan öz mühakiməsini itirə bilər.

Bununla belə, şübhə etmək də mümkün deyildi. Mənim düşündüyümə və mühakiməmə görə, biz, poladdan qayrılmış zorba balıq şəklində olan bir sualtı qayığın üstündə idik. Ned Lendin bu barədə yürütdüyü mülahizə artıq qəti olaraq sübut olunmuşdu. Konselin və mənim, ona qoşulmaqdan, onunla razılaşmaqdan başqa çarəmiz qalmırdı.

– Lakin əgər belə isə, – deyə mən sözə başladım. – Bu gəmi motor və başqa lazımı mexanizmə malik olmalıdır. Demək, içərisində onu idarə edən adamlar da var.

– Əlbəttə, – deyə çəngəlçi cavab verdi. – Lakin üzərində keçirdiyim bu üç saat ərzində mən bu üzən adada heç bir həyat əlaməti görməmişəm.

– Bu gəmi hərəkət etmirdimi?

– Yox, professor. O, dalğalar üzərində bir beşik kimi yırğalanır, lakin yerində tərpənmirdi.

Biz ki onun çox böyük bir sürətlə hərəkət edə bildiyini gözəl bilirik. Bu sürəti yaratmaq üçün maşın və onu idarə etmək üçün isə mütləq insan lazımdır. Məncə, ölümdən qurtarmışdıq.

– Hm... – deyə Ned Lend inamsızlıqla mızıldandı.

Elə bu an bu qəribə gəminin burun tərəfindən sanki mənim sözlərimi təsdiq etmiş kimi, qəribə bir qaynama gurultusu eşidildi və

gəmi hərəkət etdi. Görünür, o avar vinti pərlərinin hərhlənməsi ilə hərəkətə gətirilirdi. Biz onun burun tərəfində olan səksən santimetrlik dikkirdən ancaq tuta bildik. Bizim xoşbəxtliyimizdən gəminin götürdüyü sürət çox deyildi.

– Onun dənizin səthi ilə üzməsinə, – deyə Ned Lend sözə başladı, – mənim heç bir etirazım yoxdur. Lakin bu cənab suya cummaq fikrinə düşsə, o zaman mən öz həyatıma iki dollar belə vermərəm.

Kanadalı öz həyatı üçün o qiymətdən də az təklif edə bilərdi. Deyəsən, bizə dərhal, bu üzən cihazın içində olanlarla – onlar hər kim olursa olsunlar – görüşmək lazım gələcəkdi.

Mən bir dəşik, ya qapı olub-olmadığını yoxlamaq üçün gəminin üstünü axtarmağa başladım. Lakin gəminin harasına baxsan polad haşiyənin kənarlarına möhkəmcə bərkidilmiş pərçim cərgəsindən başqa heç bir şey görünmürdü.

Ay batmış və biz qatı bir qaranlıq içərisində qalmışdıq. Bu sualtı gəminin içərisinə girə bilmək məsələsi üçün istər-istəməz havanın işıqlanmasını gözləmək lazım gəlirdi.

Beləliklə, bizim həyatımız tamamilə bu gəmini idarə edən müəmmalı sükançıların şıltaqlığından asılı idi. Əgər onlar suya cummaq fikrinə düşsələr, o zaman məhv olacağıq. Yox, əgər bu belə olmasa, o vaxt gəmini idarə edən adamlarla, onun ekipajı ilə görüşəcəyimizə mənim heç bir şübhəm yox idi. Doğrudan da, əgər onlar özləri üçün oksigen istehsal etmirlərsə, o zaman hava ehtiyatını təmizləmək üçün müəyyən vaxtlarda suyun üzünə çıxmalıydılar. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olardı ki, gəmiyə girmək üçün mütləq müəyyən bir dəşik var.

Biz saatda on iki mildən artıq olmayan orta bir sürətlə günbatana tərəf gedirdik. Vintin pərləri ara-sıra havaya fosfor kimi işıqsaqan sıçrantılar fantanı tullayaraq, müntəzəm sürətdə suyu döydürdülər.

Səhər saat dördə doğru gəminin hərəkət sürəti artdı. Gəminin üstündə dayanmaq çox çətinləşirdi. Xoşbəxtlikdən Ned əlləri ilə axtararaq, gəminin üzərinə bərkidilmiş böyük bir halqa tapdı. Biz hamımız bu halqadan yapışdıq.

Nəhayət, bu sonsuz gecə axıra çatdı. Mən keçirdiyim dəqiqələrin hamısını bu saat yadıma sala bilmirəm. Lakin bir şey hafızımda çox möhkəm həkk edilmişdi: ara-sıra küləyin gurultusu və dalğaların zümzüməsi sakitləşdiyi zaman mənə elə gəlirdi ki, haradansa, yüksələn bir musiqi səsi, qırıq akkordlar və melodiya parçaları eşidirəm.

Bu sualtı gəmi özündə nə kimi sirlər gizləyib saxlayırdı.

Onun içərisində nə kimi məxluq yaşayırdı? Nə kimi mühərrik onun bu qədər böyük bir sürətlə hərəkət etməyi üçün imkan yaradırdı?

Hava işıqlaşdı. Səhər dumanı bizi бүрүdü. Lakin o da tez dağıldı.

Mən gəminin sudan çıxmış hissəsini ətraflı surətdə yenidən gözdən keçirmək istəyirdim ki, birdən o yavaş-yavaş suya cummağa başladı.

– Ey, sizi lənətə gələsiniz, şeytanlar!.. – deyə Ned Lend var gücü ilə səslənən metalı təpikləyərək qışqırmağa başladı. – Bizi içəri buraxın!..

Lakin onun səsi vintin işləməsindən əmələ gələn qulaqbatırıcı gurultular içərisində itirdi. Xoşbəxtlikdən gəmi suya cummaq fikrindən əl çəkdi.

Birdən gəminin içindən açılan sürmə cırtlısı eşidildi. Lyukun qapağı açıldı və oradan bir adam baxdı. O nə işə qışqırdı və həmin dəqiqə yox oldu. Bir neçə dəqiqədən sonra lyukdan səkkiz boynuyğun cavan çıxdı. Onlar heç bir söz danışmadan bizi sirlə gəminin içinə apardılar.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

“HƏRƏKƏT EDƏN İÇƏRİSİNDƏ HƏRƏKƏT EDƏN”

Bu əməliyyat elə ildırım sürətilə olmuşdu ki, nə mən, nə də yoldaşlarım bir-birimizə birçə kəlmə söz deməyə belə fürsət tapa bilməmişdik. Bu üzən həbsxanaya çəkilib salındığımız zaman yoldaşlarımızın nə hiss etdiklərini bilmirəm. Amma mənim bütün bədənim bu dəqiqədə sanki fırtına keçirirdi.

Biz kimlərə rast gəlmişik?.. Şübhəsiz, bunlar eyni qanun-qaydalı dəniz quldurları idilər.

Lyukun ensiz qapağı örtülcək qatı qaranlıq içərisində qaldı. Mənim gündüzün parlaq işığına alışmış gözlerim ətrafımda heç bir şey seçə bilmədi.

Mənim kimi keşikçi dəstəsi ilə əhatə edilmiş Ned Lend və Kon-sel də mənim arxamca gəlirdilər.

Pilləkənin axırında bir qapı vardı. O açıldı və bizi içəriyə buraxdılar. Qapı dərhal cingilti ilə örtüldü.

Biz tək idik. Harada? Mən bunu nəinki təyin edə, hətta təsəvvürə belə gətirə bilmədim.

Ətraf o qədər qaranlıq idi ki, uzun müddət qaranlıqda qaldıqdan sonra gözlərim yenə də balaca bir ışıltı belə seçə bilmədi.

Belə kobud rəftardan həyəcana gəlmiş Ned Lend qəzəblənmişdi:

– Kor məlunlar!.. – deyə o bağırırdı, – bunlar qonaqçılıqda Kaledon vəhşilərinin ən canavarlarından belə geri qalmayan adamlarmış. Bircə insan əti yeyən (yamyam) olmaqları çatmır. Bunun belə olması məni heç də təəccübləndirməz!.. Lakin əvvəldən bildirirəm ki, könüllü olaraq, onların məni yeyə bilmələrinə imkan verməyəcəyəm.

Konsel heç bir tələş əsəri göstərmədən:

– Sakit olun, Ned, sakit olun! – dedi. – Vaxtından əvvəl hirs-lən-məyin mənası yoxdur. Biz hələlik tavadə deyilik.

– Düz deyirsən, hələlik tavadə deyilik, – deyə kanadalı cavab verdi. – Lakin sobadayıq – özü də bu, yəqindir. Bura kifayət dərəcə qaranlıqdır. Xoşbəxtlikdən bığağm yanımdadır; onu işə salmaq üçün mənə bir o qədər də işıq lazımdır deyil. Bu quldurlardan hər hansı birinci dəfə mənə toxunmaq istərsə...

Mən ona:

– Səs-küy eləməyin, Ned – dedim, – vəziyyətimizi çətinləşdirməyin. Kim bilir, bəlkə bizə qulaq asırlar. Yaxşısı budur ki, harada olduğumuzu təyin etmək dərdinə qalaq.

Mən ehtiyatla bir neçə addım atdım və üzünə dəmir layları çəkilmiş divara toxundum. Əlimi sürtə-sürtə divarboyu yeri-yerək ətrafına bir neçə kətil qoyulmuş taxta masaya toxundum. Həbsxanamızın döşəməsi ayaq səslərini batıran möhkəm və kip həsirle örtülmüşdü. Mən çıpaq divarlarda nə bir qapı, nə də bir pəncərə tapa bildim. Divarın dibi ilə əks tərəfə getmiş Konsel mənimlə toqquşdu və biz, ikimiz birlikdə, uzununu iyirmi, eni isə on fut olan bu kayutun ortasına döndük. Kayutun hündürlüyünü təyin edə bilmədik. Hətta ucaboyle olmasına baxmayaraq, Ned Lend belə əli onun tavanına çatı bilmirdi.

Yarım saata qədər keçdi. Lakin vəziyyət dəyişmədi. Birdən parlaq bir işıq bizim həbsxanamızı işıqlandırdı. Rənginin ağılından və parlaqlığından mən onun elektrik işığı olduğunu bildim. Bu həmin işıq idi ki, fosfor işığı saçan halə kimi sualtı gəmini əhatə etmişdi.

Mən ilk saniyədə istər-istəməz gözlərimi qıydım. Yenidən gözlərimi açıqda işığın tavana yapışdırılmış yarımkürə şəkilli donuq şüşədən düşdüyünü gördüm. Ned:

– Axır ki, hər şey göründü, – deyə səsləndi.

– O, bığağı əlində sıxaraq, müdafiəedici bir vəziyyətdə dayanmışdı. Mən zarafatla:

– Bəli, – dedim, – bircə bizim başımıza gələcək şey görünmür.

– Səbir etməyi ağama məsləhət görürəm, – deyə Konsel mənə cavab verdi.

Parlaq işıq sayəsində biz öz həbsxanamızı lazımı qədər gözəndən keçirə bildik. Onun yeganə müxəlləfatı bir masa və beş kətildən ibarət idi. Gizli qapı elə kip bağlı idi ki, mən onun heç bir nişanəsinə tapa bilmirdim. Biz heç bir səs eşidə bilmirdik. Elə bil gəmidə hər şey ölmüşdü. Mən bir yerdə dayanmış olduğumuzu, hərəkət etdiyimizi, ya suya cummuş və yaxud əvvəlki kimi su üzündə üzdüyümü təyin edə bilmirdim.

Lakin elektrik lampasının müəyyən bir məqsəd üçün yandırıldığı aydın idi. Mən gəmi komandasından kiminsə tezliklə buraya gələcəyinə şübhə etmirdim. Çünki bu qaranlıq zindanı nəhaq yerə işıqlandırmazdılar.

Mən səhv etməmişdim. Çox keçmədən açılan sürmə qapıların səsi eşidildi. Qapı açıldı, kayuta iki adam girdi.

Onlardan biri gödəkboyle, özələli, enlikürekli, böyük başlı, sıx, qara, pırtlaşlıq saçlı, uzunbıqlı və nüfuzə baxışlara malik bir adam idi. Onun simasında Fransadakı əyalət adamlarını başqalarından fərqləndirən bir cənub diribaşlığı var idi.

Tanımadığımız adamlardan ucaboyle olan ikincisi daha müfəssəl təsvir tələb edir. Qrasiol və yaxud Engel kimi dahi fizionomistlərin tələbəsi onun xasiyyətini bir kitab kimi simasından oxuya bilərdi. Mən tərəddüd etmədən onun başlıca xüsusiyyətlərini təyin etdim. Özünə inam onun başını vüqarla dik qaldırmışdı, qara gözləri soyuq bir qətiyyətlə parıldayırdı. Sakitlik – dərisinin solğunluğu, onun soyuqqanlılığını göstərirdi. Qaşüstü özələlərinin sürətlə yığılıb-açılması onun zirikliyini, qüvvətli tənəffüsü isə onun igidlik, həm də böyük həyat qüvvəsinə malik olduğunu göstərirdi. Əlavə etməliyəm ki, bu adam olduqca vüqarlı idi. Onun sakit və kəskin baxışlarından nəciblik sezilir, bir sözlə, bütün siması insana yüksək bir səmimiyyət təsiri bağışlayırdı.

O içəri girən kimi mən gələcək taleyimiz üçün arxayın oldum və bu adamla olan bu görüşün gələcəkdə bizim üçün yaxşı nəticə verəcəyini hiss etdim.

Bu adama 35-dən 50-yə qədər yaş vermək olardı. Mən onun əsil yaşını təyin edə bilmədim. Onun hündür olan boyuna görə də iri alnı, düz burnu, dövrəsi aydın xətlərlə cızılmış kimi görünən ağzi, gözəl dişləri, zərif və gözəl quruluşlu əlləri var idi. Bir sözlə, o mənim indiyə kimi təsadüf etdiyim kişi gözəlliyinin ən mükəmməl nümunəsini özündə toplamışdı.

Onun simasının gözəçarpan və özünəməxsus olan bir xüsusiyyətini də qeyd etmək istəyirəm: bir-birindən aralı olan gözləri bir baxışla üfquqün tam dördəbir hissəsini əhatə edə bilərdi. Bu xüsusiyyət, sonralar bildiyim kimi, onun Ned Lenddən daha kəskin bir görmə qabiliyyətilə gözəl bir ahəng təşkil edirdi.

Bu yad adam müəyyən bir şeyə diqqətlə baxdığı zaman qaşları çatılır, gözləri qıyılaraq, baxış sahəsini məhdudlaşdırırdı. Nəzərləri baxdığı şeyi dəşərək keçirdi. Nə qədər gözəl baxışlar idi! Bu baxış uzaqdakı şeyləri böyüdür, beynimizin ən gizli yerlərinə qədər nüfuz edir, ən qalın su qatlarını bir süşə kimi dəşib keçərək dənizin dərinliyindəki həyatı bir kitab kimi oxuyurdu.

Hər ikisinin başında su samuru xəzindən papaq, ayaqlarında suiti dərisindən uzunboğaz dəniz çəkmələri, əyinlərində isə mənə belli olmayan bir növ parçadan hazırlanmış rahat, bədənin hərəkətinə mane olmayan gözəl kostyum var idi.

Bunların, yəqin ki, başçı olan daha ucaboylusı diqqətlə bizə baxırdı. Sonra o öz yoldaşına tərəf çevrilərək mənə məlum olmayan bir dildə onunla danışdı. Bu, sait səslərlə zəngin, oynaq vurğulu, ahəngdar və elastik bir dil idi.

O biri də başının hərəkətilə ona cavab verərək öz növbəsində yenə də anlama bilmədiyim bir-iki söz dedi.

Sonra başının sanki nə isə soruşan nəzərləri mənə tərəf çevrildi. Mən təmiz fransız dilində onun nə soruşduğunu anlamadığımı dedim. Lakin o görünür ki, mənə anlamadı. Vəziyyət çətinləşirdi.

– Bizim əhvalatımızı nağıl eləməyi ağama məsləhət görürəm, – deyərək Konsel mənə müraciət elədi, – bəlkə bir şey anladılar.

Mən məsləhətə əməl edərək, sözləri həkk edirmiş kimi və heç bir təfsilat buraxmadan, bütün əhvalatımızı onlara danışdım. Mən

öz ad və mənəblərimizi saydıqdan sonra, nəhayət, bütün qayd-qanunlarına əməl edərək, professor Aronaksı, onun xidmətçisi Konseli və əməkdar cəngəlçi Ned Lendi bu yad adamlara təqdim etdim.

Dalğın və səmimi gözlü bu adam məni diqqətlə və cəhərləmələ dinlədi. Lakin özünün bir əzası belə tərpənmədi və mənim sözlərimdən, heç olmasa, bir kəlmə belə anladığımı göstərən bir əlamət görünmədi.

İndi bir də ingiliscə danışmaq imkanı qalırdı. Bəlkə, demək olar ki, beynəlxalq olan bu dili daha tez anlama bilərdilər. Mən ingilis dilini və eləcə də alman dilini lüğətsiz oxuya biləcək qədər yaxşı bilirdimsə də bu, bir-birimizi ətraflı başa düşmək üçün kifayət dərəcədə deyildi. Halbuki, burada mümkün olduğu qədər yaxşı danışmağa çalışmaq lazım idi.

– İndi növbə sizindir, – deyərək mən cəngəlçiye müraciət etdim. – Başlayın, Ned! İndi də siz seçilmiş ingilis dilini hafizənizdən çıxarın və həm də məndən daha yaxşı nəticələr əldə etməyə çalışın.

Ned ikinci dəfə xahişə məcbur etməyərək mənim danışdıqlarımı ingiliscə onlara dedi. Daha doğrusu, o mənim dediklərimi tamamilə dəyişdirərək, əsas mahiyyətini verdi.

Kanadalı çox qızgın danışdı. O bizə edilən bu bəşəri qanunlara zidd, cəbr və təzyiqə qarşı kəskin surətdə etiraz edərək, hansı qanun naminə onu bu qaranlıq zindana atdıqlarını soruşdu. O çığırır, bağırır və əl-qolunu ölçərək onun azadlığını əlindən alanları məhkəmə ilə hədələdi və nəhayət, çox kəskin və təsiredici bir hərəkətlə bizim acından öldüyümüzü başa saldı.

Bu lap doğru idi. Lakin biz bunu tamamilə unutmuşduq.

Cəngəlçi çox böyük heyrət içərisində onun da nitqinin mənimki kimi çox az anlaşıldığını yəqin etdi. Bizim qonaqlarımız gözlərini belə qırpmadılar. Görünür ki, onlar Faradeyin dilini heç də Araqonun¹ dilindən yaxşı bilmirdilər.

Mən müvəffəqiyyətsizlikdən özünü itirmiş halda nə edəcəyimi bilmədən öz filoloqluq ehtiyatımı eşələyirdim ki, birdən Konsel mənə müraciət etdi:

– Əgər ağam icazə versə, mən bu deyilənləri alman dilində deyərdim.

¹ Faradey – böyük ingilis fiziki. Araqon isə məşhur fransız fiziki və astroloqudur.

– Necə? Sən alman dilində danışa bilirsən? – deyə mən bağırtı ilə ondan soruşdum.

– Bəli, bütün başqa flamandlılar kimi mən də bu dili biliyəm. Əgər ağam buna etiraz etmirsə...

– Buyur, buyur. Konsel, tez ol, danış!

Konsel tamamilə sakit halda üçüncü dəfə bizim bütün sərgüzəştlərimizi alman dilində təkrar etdi. Lakin nağılcının cürbəcür ifadələr axtarmasına və natiqlik üsullarına baxmayaraq, alman dili də müvəffəqiyyət qazana bilmədi.

Nəhayət, mən tamamilə divara sıxışdırılmış bir vəziyyətdə, yad-daşımdakı məktəb xatirələrinin qırıntılarını cəmləyərək, nağılımızı latınca deməyə başladım. Əgər Siseron¹ mənim bu danışığımı eşitsəydi, yəqin qulaqlarını tıxayaraq məni mətbəxə qovardı. Amma mən yenə də öz nitqimi axıra çatdırdım.

Nəticə yenə də əvvəlki kimi yarıtmaz oldu.

Bu son təşəbbüsümüz də boş çıxdıqdan sonra o yad adamlar öz anlaşılmaz dillərində bir-birilə bir neçə kəlmə danışaraq, hətta bütün ölkələrdə və bütün xalqlarda eyni olan arxayinedici və ürəkverici bir hərəkət ilə belə bizə heç bir cavab vermədən çıxıb getdilər.

Qapı onların arxasında örtüldü.

– Bu alçaqlıqdır, – deyə Ned Lend iyirminci dəfə hiddətlə bağırdı. – Bu nədir? Bu cahillərlə fransızca, ingiliscə, almanca, latınca danışılır. Bunların ağızlarından bir kəlmə də olsun belə qopmur.

Mən hiddətlənmiş cəngəlciyə:

– Sakit ol, Ned! – dedim. – Bu hiddətinlə işə heç bir kömək edə bilməzsən.

– Lakin, professor, siz anlayırsınız ki, – deyə özündən çıxmış kanadalı mənə cavab verdi. – Biz burada, bu dəmir qəfəsdə acından öləcəyik.

– Lakin – deyə Konsel bir filosof sakitliyi ilə ona etiraz etdi, – bu o qədər də tez olmayacaqdır.

Mən:

– Dostlarım, – deyə sözə başladım. – Ruhdan düşmək lazım deyil. Biz bundan daha pis imtahanı keçmişik. Bu gəminin kapitanı və ekipajını təqəşləndirməkdə o qədər də tələsməyin. Bizim onlar haqqında fikir söyləməyə vaxtımız çatır.

– Mənim mülahizələrim artıq yekunlaşmışdır, – deyə Ned Lend cavab verdi. – Bunlar yaramazlardır.

– Çox yaxşı, bəs görsən, onlar haralıdır? – deyə Konsel sakit səsle soruşdu.

– Yaramazlar ölkəsindən!

– Əziz Ned, sizin dediyiniz bu ölkə coğrafiya xəritələrində çox da aydın qeyd edilməmişdir. Ona görə etiraf edirəm ki, bunların milliyyətini təyin etmək mənə çətindir. Yalnız qəti bir inamla demək olar ki, onlar nə fransız, nə ingilis, nə də almandılar. Məndə belə bir təsir oyandı ki, kapitan və onun yoldaşı çox aşağı en dərəcəsi altında yerləşmiş bir ölkədə doğulmuşlar – onların xarici görünüşlərində nə isə cənubluluq vardır. Lakin irq xüsusiyyətləri onların işpaniyalı, türk, ərəb və yaxud hindli olduqlarının inamla deyilməsinə imkan verəcək qədər aydın deyildir. Dilləri isə mənə heç tanış gəlmir.

– Bütün dilləri bilməməyin pisliliyi də bax, burasındadır, – Konsel qeyd etdi. – Doğrudan da beynəlxalq bir dilin mövcudluğu yaxşı olardı.

– Bu heç bir nəticə verməzdi, – deyə Ned Lend etiraz etdi. – Bəyəm siz görmürsünüz ki, yemək istəyən namuslu adamları dəli etmək üçün bu adamların icad etdikləri öz dilləri var? Dünyanın bütün ölkələrində, açıq ağız, saqqıldayan diş və hərəkət edən çənənin nə demək istədiyi başa düşülür. Bu hərəkətin Kvebekdə, Parisdə, Paumotada, antipodalarda¹ və hər yerdə yalnız bir cəmə mənəsi vardır: mən acam, mənə yemək veriniz.

– E... e... – deyə Konsel sakit cavab verdi, – bəzən elə anlaşılmaz adamlar olur ki...

O, sözünün axırını deyib qurtarmamışdı ki, qapı açıldı və stüard² içeri girdi. O bizə tanımadığım bir növ parçadan hazırlanmış kurtka və şalvar gətirdi.

Mən tələsik geyinməyə başladım. Yoldaşlarım da mənə baxaraq, geyinməyə başladılar.

Bu müddətdə lal, bəlkə həm də kar olan gəmi xidmətçisi masanın üstünə üç adamlıq qab-qacaq qoydu.

¹ Siseron (e.ə. 106-43-cü il) – Qədim Roma yazıçısı və natiqi

¹ Yer kürəsinin bir-birinə əks nöqtələrində yaşayanlar

² Gəmidə ofisiant

– Bax belə! – deyə Konsel səsləndi. – Bu, gözəl başlanğıcdır.
– Baxarıq, – deyə kinli çəngəlçi donquldandı. – Burada bizi nə ilə yedirəcəklərini təsəvvür ediorəm. Molina balığının qara ciyəri, xanı balığı və suiti atından bişirilmiş biftəks.

– Biz bunu tezliklə bilərik, – deyə Konsel cavab verdi.

Gümüş sərpicilərə örtülmüş nimçələr səliqə ilə süfrəyə qoyulmuşdu.

Biz masanın arxasında oturdıq. Şübhəsiz ki, biz mədəni insanlar arasındaydıq. Əgər elektrik işığı da olmasaydı, biz özümüzü Liverpulun Adelfi otelində və yaxud Parisin Qrand otelində zənn edə bilərdik.

Burasını da qeyd etmək lazımdır ki, çörək və çaxır yerli-dibli yox idi.

Su təmiz və şəffaf idi. Lakin yalnız su idi, bu da Nedi tamamilə cinləndirdi.

Bizə verilmiş yeməklər içərisində dadları ilə bir neçə çox gözəl balıqdan hazırlanmış xörəkləri tanıdım. Qalan xörəklərin isə, hətta hansı təbiətin hansı aləminə – bitkilər və ya heyvanat aləminə aid olduğunu belə deyə bilməzdim.

Nahar dəsti şıq və gözəl idi. Hər çəngəl, qaşıq, nimçə, dəsmal və i.ə. üstündə aşağıdakı deviz həkk edilmişdi.

"Möbiüs in mobile N"

"Hərəkət edən şey, hərəkət edən mühit içərisində!" Bu deviz sualtı gəmiyə tamamilə uyğun idi. "N" hərfi isə, yəqin ki, əsrarəngiz sualtı gəmi kapitanının adının əvvəlinci hərfi idi.

Ned Lend və Konsel fikirləşməklə özlərini zəhmətə salmırdılar. Onlar ağızlaqlıqla yeyirdilər və mən özüm də onlara qoşulmaqda çox gecikmədim.

İndi mən başımıza gələcək şeylərdən qorxmurdum. Mən bu adamların bizi acından öldürməyəcəklərinə əmin olmuşdum.

Bu dünyada hər şey, hətta on beş saat ərzində insanın ac qalması belə keçib-gedir. Qarnımızı doldurduqdan sonra biz yuxuya dərin bir ehtiyac hiss etdik. Bu, ölümlə aparılan uzun və sonsuz gecə mübarizəsindən sonra baş verən təbii bir hal idi.

– Mən böyük məmnuniyyətlə yatardım, – deyə Konsel mızıldandı.

– Mən artıq yatıram, – deyə Ned ona cavab verdi.

Yoldaşların hər ikisi kayutun döşəməsinə salınmış həsirin üstünə sərilidilər və həmin dəqiqə də dərin yuxuya getdilər.

Mən belə asanlıqla yata bilmədim. Müxtəlif fikirlər mənim beynimi çulğamış, həddindən artıq həll edilməmiş məsələlər məni rahat-sız edir, çoxlu cürbəcür surətlər gözlərimin qabağına gəlirdi. Uzun zaman gözlərim yumulmadı, yuxuya gedə bilmirdim.

Biz haradayıq?.. Hansı qərribə qüvvə bizi öz dalınca sürükləyib aparır. Mən hiss edirdim ki, daha doğrusu, mənə elə gəlirdi ki, mən gəminin dibiş girdablara cumduğunu hiss edirəm.

Məni qara basırdı. Qarşımda bir əsrarəngiz, sirli dərinliklərdə; bir növ sualtı gəmiyə qohum olan, onun özü kimi nəhəng, onun özü kimi hərəkət edən və onun özü kimi güclü olan naməlum heyvanlar dünyası yaranırdı.

Lakin çox keçmədən bu surətlərin hamısı tutqunlaşdı, beynim mürgü dumanları ilə ağırlaşdı və mən yuxuya getdim.

DOQQUZUNCU FƏSİL

NED LEND HƏYƏCANLI İDİ

Nə qədər yatdığımı bilmirəm. Lakin görünür, çox yatmışam. Çünki oyanarkən özümü çox yüngül və diribaş hiss edirdim.

Mən birinci olaraq oyanmışdım. Yoldaşların hələ də ölü kimi yatırdılar.

Quru və bərk yerdən qalxdım və beynimin yenidən düz və aydın işləyə biləcək qədər istirahət etmiş olduğunu hiss edərək, hər şeydən əvvəl kayutumuzu diqqətlə gözdən keçirməyə başladım.

Bizim yatdığımız müddətdə burada heç bir dəyişiklik olmamışdı, həbsxana həmin həbsxana, məhbuslar da həmin məhbuslar olaraq qalırdılar. Yalnız gəmi xidmətçisi masanın üstündəki xörək qalıqlarını yığırdı. Beləliklə, taleyimizin tez bir zamanda dəyişəcəyini göstərəcək heç bir şey, heç bir əlamət yox idi. Ona görə də mən həyəcan içərisində öz-özüməndən: – Görəsən, biz bu qəfəsdə ömürlükmü məhbus qalacağıq?.. – deyə soruşdum.

Beynimin dünənki qarabasmalarından azad olmasına baxmayaraq, gələcəyin mənə daha çox sıxıntı və qaranlıq görünməsindən köksümdə bir ağırlıq hiss edirəm. Nəfəs almaq çətinləşirdi. Pozulmuş hava ciyərlərimin normal işləməsinə mane olurdu.

Kayutun geniş olmasına baxmayaraq, görünür ki, biz onun havasının içərisində olan oksigenin çox hissəsini uduşduq.

Doğrudan da insan bir saatda yüz litrlik hava içərisindəki qədər oksigen sərf edir və ona görə də həmin hava karbon qazı ilə ağırlaşaraq tənəffüs üçün yarasız hala düşür.

Bələliklə, bizim həbsxanamızın və bəlkə də, bütün sualtı gəminin havasını təmizləmək lazım idi.

Burada birinci sual ortaya çıxdı. Görəsən, gəminin kapitanı bunu necə edir? O, oksigeni bertole duzunu qızdırmaq yolu iləmi alır? Bu halda o, bertole duzu ehtiyatı əldə etmək üçün mütləq quru ilə əlaqə saxlamalıdır. Ya da, bəlkə havanı sıxışdıraraq, xüsusi çənlərdə saxlayır və sonra onu lazım olduqca sərf etməklə kifayətlənirlər? Bu da ola bilər. Yaxud da qənaət xətrinə yeni hava ehtiyatı almaq üçün hər iyirmi dörd saatdan bir su üzünə qalxır?

Hər halda o bu vasitələrin hansından istifadə edərsə etsin, mənə, artıq bunu tez və yubanmadan etmək vaxtı çatmışdı.

Mən ciyərlərim üçün lazım gələn oksigeni almaqdan ötrü iki dəfə artıq nəfəs almağa məcbur olmuşdum ki, birdən kayuta duz qoxusu verən təmiz hava cərəyanı axmağa başladı. Bu, yodla dolu təzə dəniz havası idi.

Mən ağzımı geniş surətdə ayıraraq havanı acgözlüklə udurdum. Tam bu dəqiqədə o qədər də güclü olmayan, lakin hiss ediləcək qədər bir yırğalanma əmələ gəlməyə başladı.

Görünür, sualtı gəmi, bu dəmir nəhəng, təzə hava tənəffüs etmək üçün balina kimi okeanın üstünə qalxmışdı...

Bələliklə, gəminin ventilyasiya üsulu düz təyin edilmiş oldu.

Doyunca nəfəs aldıqdan sonra, gözlərimlə lazım olduqda içəriyə hava buraxan ventilyasiya deşiyini, "hava yolunu" axtarmağa başladım və çox zəhmət çəkmədən onu tapdım. Qapının üstündə bir şəbəkə var idi. Hava axını bu şəbəkə vasitəsilə içəriyə dolurdu.

Mən bu müşahidəni yenidən etmişdim ki, Ned Lend və Konsel, hər ikisi, demək olar ki, eyni vaxtda yuxudan oyandılar, gözlərini ovuşdurdular, gərməşdilər və cəld ayağa qalxdılar.

– Ağam yaxşı yata bildimi? – deyərək Konsel özünə xas xüsusi nəzakətlə məndən soruşdu.

– Çox yaxşı yatmışam, özizim, – deyərək mən cavab verdim. – Siz necə, yaxşı yata bildinizmi, Ned?

– Mən lap ölü kimi yatmışdım, cənab professor. Yaxşı, bəs bu nədir? Mənə elə gəlir ki, buradan dəniz qoxusu gəlir.

Mən onun yatdığı müddətdə əmələ gəlmiş hadisələri Kanada-ya danışdım. O isə:

– Bəli, – dedi. – Bax bu, "narval"ın "Avraam Linkoln"a göründüyü zaman eşitdiyimiz qəribə böyürtünü izah edir.

– Doğrudur, Ned! – Demək, o zaman "narval" "nəfəs almırmış".

– Bilirsinizmi, cənab professor, mən indi saatın necə olduğunu təyin edə bilmirəm. Görəsən, nə vaxtı deyilmi?

– Naharmı dediniz? Yəqin siz səhər çayı demək istədiniz, Ned, çünki bəllidir ki, biz həm bütün günü, həm də gecəni yatmışıq.

– Sizinlə mübahisə etməyəcəyəm, – deyərək Ned Lend cavab verdi. – Lakin mən istər nəhar, istərsə səhər çayı gətirən stüardı, lap qollarımı açaraq qarşılamağa hazıram.

– Xüsusilə əgər o, hər ikisini birdən gətirsə, – deyərək Konsel əlavə etdi.

Kanadalı:

– Doğrudur, – dedi. – Bizim hər ikisinə haqqımız var. Özü də ki, mən bu saat hər ikisinin zəhmətini çəkməkdən boyun qaçırmıram.

Mən ona:

– Nə etmək olar, Ned, gözləyək, – dedim. – Aydın məsələdir ki, bu adamlar bizi acından öldürmək istəmirlər. Yoxsa dünən bizə heç də nəhar göndərməzdilər.

Ned isə:

– Əksinə, – deyərək etiraz etdi, – bəlkə də onlar bizi kəsmək üçün kökəltmək istəyirlər.

– Yox, Ned, bu qədər inafsız olmayın. Siz bizim, doğrudan da insan əti yeməyə adətində olmuşların pəncəsinə düşdüyümüzü zənn etməyin.

Kanadalı çox ciddi bir tövrlə:

– Əvvələ, bu adətərdə olmaq demək deyildir, – dedi. – Kim bilir, bəlkə də bunlar çoxdan təzə ət yeməmişlər... İndi isə cənab professor, Konsel və nökrünüz kimi üç nəfər sağlam bədənlə və kök adam...

– Bəsdir, Ned! – deyə mən çəngəlçinin sözünü kəsdim. – Belə fikirləri başınızdan çıxarın. Ən başlıcası da bizim sahiblərimiz ilə belə danışmaq fikrinə düşməyin. Bu, vəziyyətimizi ancaq pisləşdirə bilər.

Ned Lend:

– Qoy hər nə olur olsun, – dedi, – ancaq mən qurd kimi acam. Bunlar da ki, nə nahar götürürlər, nə də səhər çayı.

– Əzizim Ned, biz bunların qayda-qanununa tabe olmalıyıq. Mənə elə gəlir ki, bizim mədələrimiz gəmi aşpazlarının saatına nisbətən bir qədər qabağa qaçır.

– Nə etmək, mədələrimizin aqrəblərini düzəldərik, hər şey öz yoluna düşər, – deyə Konsel sakitcə cavab verdi.

Səbirsiz kanadalı:

– Bu məsələdə də sizi tanıdığım kimi görürəm, Konsel! – deyə ona müraciət etdi. – Siz yenə də öz əsəblərinizi həmişəki kimi qoruyursunuz. Sakitliyin dərəcəsinə bax ha!.. Şikayət etməkdənsə, acından ölməyə daha tez razı olarsınız.

– Şikayət nəyə lazımdır, o ki bizə heç bir vəchlə kömək etməyəcəkdir.

– Necə yəni kömək etməyəcəkdir? Axı elə şikayət etməyin özü də insanın dərdlərini bir növ yüngülləşdirir. Əgər bu quldurlar, mən quldur adını, ancaq onları adam əti yeyən adlandıрмаğı qadağan edən cənab professorla hörmət olaraq verirəm, – bəli, əgər bu dəniz quldurları elə düşünürlər ki, mən özümə, bu saat boğulduğum bu kame-rada saxlamağa dinməz-söyləməz icazə verəcəyəm və onları, heç olmazsa, öz söyüş repertuarımla tanış etməyəcəyəm, çox böyük səhv edirlər. Qulaq asın, cənab professor, rica edirəm, açıq deyin, sizin fikrinizcə, bunlar bizi bu qəfəsdə uzun müddətni saxlayacaqlar?

– Doğrusunu demək lazım gələrsə, Ned, bu barədə mən də ancaq siz bildiyiniz qədər bilirəm!

– Bəs siz bu barədə nə düşünürsünüz?

– Məncə, biz təsadüfi olaraq çox mühüm bir sirr öyrənmişik. Əgər sualtı gəminin ekipajı bu sirri gizli saxlamaq fikrindədirsə və bu onlar üçün üç adamın həyatından daha əhəmiyyətlidirsə, demək, biz çox ciddi təhlükə qarşısındayıq. Əks təqdirdə əgər bu belə deyilsə, o zaman bizi udmuş bu nəhəng, ilk ölverişli daşıqədə yenə də bizi özümüz kimi insanlar məskəni olan dünya üzünə qaytaracaqdır.

– Ya da ki, bizi gəmi komandası heyətinə daxil edəcək, – deyə Konsel əlavə etdi, – və burada saxlayacaqlar.

Ned Lend:

– Bəli, – deyə onun cümləsini tamamladı və özü də “Avraam Linkoln”dan daha sürətli və müvəffəqiyyətli frəqatın bu quldur yuvasını tutacağı və biz də içərisində olmaq şərtilə, bütün ekipajı öz krot-matçının təpəsinə çəkəcəyi günə qədər!

– Müləhizəniz çox dərin və ağılauyğundur, Ned, – deyə sözə başladım. – Lakin mənə bəllidir ki, hələ heç kəs bizə öz sualtı gəmi komandasına daxil olmaq təklifini verməmişdir. Ona görə də belə halda hansı yolu tutacağımızı müzakirə etməyin mənası yoxdur. Təkrar edirəm, səbirli olmalı, gözləməli və vəziyyətə görə hərəkət etməliyik. İndi isə hələlik görüşlə bir iş olmadığı üçün heç nə etməliyik.

– Yox, əksinə, – deyə təslim olmaq istəməyən inadçı çəngəlçi etiraz etdi. – Mütləq bir şey etmək lazımdır.

– Axı Ned, nə etmək olar ki?

– Xilas olmaq!

– Yerüstü həbsxanadan qaçmaq son dərəcə çətindir, sualtı həbsxanadan xilas olmaq isə tamamilə qeyri-mümkündür, – deyə mən etiraz etdim.

– Nə oldu, dostum Ned? – deyə Konsel ondan soruşdu. – Ağamın bu sözünə nə deyə bilərsiniz? Mən bilirdim ki, amerikalılar söz altında qalmazlar.

Çəngəlçi karıxmış halda susdu. Olduğumuz bu şərəit içərisindən qaçmaq, doğrudan da, qeyri-mümkün idi. Lakin axı kanadalılar yarifransızdılar. Ned Lend öz cavabı ilə bunu çox gözəl sübut etdi.

– Cənab professor, atılmış olduqları həbsxanadan qaça bilməyən insanların nə etməli olduqlarını siz bilirsinizmi? – deyə o, bir neçə dəqiqə fikirləşdikdən sonra soruşdu.

– Yox, dostum.

– Bu ki çox sadə bir şeydir. Onlar həbsxanada elə yerləşməlidirlər ki, orada qalmaq onlar üçün xoş keçsin.

Konsel:

– Əlbəttə, – dedi. – Sualtı həbsxananın altında və ya üstündə olmaqdan, içərisində olmaq yaxşıdır.

– Lakin bunun üçün əvvəlcədən zindanbanları, qapıçıları, keşikçiləri onun içərisindən çıxarıb tullamaq lazımdır, – deyə Ned əlavə etdi.

– Siz nə danışırırsınız, Ned?! Yoxsa siz, doğrudanmı, bu gəmiyə yiyələnmək fikrindəsiniz?

– Bəli, lap doğrudan, – deyə kanadalı cavab verdi.

– Bu mümkün deyil.

– Nə üçün, professor! Əgər bunun üçün əlverişli fürsət olarsa, çox gözəl mümkündür və özü də mən belə bir fürsətdən istifadə etməyə mane olacaq heç bir səbəb görmürəm. Məncə, bu gəminin içində iyirmidən artıq adam yoxdur. Beləliklə, iyirmicə nəfərdən ibarət bir ovuc adam iki fransız və bir kanadalını qorxuda bilməz.

Çəngəlçinin bu təklifi qarşısında onunla mübahisəyə girişməkdənsə, susmaq daha yaxşı idi. Ona görə də mən aşağıdakıları deməklə kifayətləndim:

– Hələlik belə bir fürsəti gözləyərk, Ned! O zaman baxarıq. Ona qədər isə səbir etməyinizi xahiş edirəm. Belə bir planı ancaq hiyləgərliklə həyata keçirmək olar, sizin bu tündməzax xasiyyətiniz isə bu əlverişli fürsətin yaxınlaşmasına hər şeydən az kömək edə bilər. Onu səbirlə və qəzəblənmədən gözləyəcəyinizi mənə vəd edin!..

– Mən sizə söz verirəm, cənab professor! – deyə Ned Lend çox da inandırıcı olmayan bir səsle cavab verdi. – Hətta bizə arzu olunan səliqə ilə yemək verməsələr belə, yenə də siz məndən heç bir kobud söz eşitməyəcək, heç bir kəskin hərəkət görməyəcəksiniz.

– Sözüünüzün üstündə durun, Ned! – deyə mən kanadalıya cavab verdim.

Söhbət bununla kəsildi və hərə yenə də özü haqqında fikirləşməyə başladı. Mənə gəlincə, etiraf etməliyəm ki, çəngəlçinin bütün inandırıcılarına baxmayaraq, mən özümü heç bir ümidlə aldada bilmirdim. Mən Ned Lendin haqqında danışdığı gözəl fürsətlərin heç birinin ələ düşə biləcəyinə inana bilmirdim. Şübhəsiz ki, sualtı gəmi ekipajının sayı çox idi və mübarizə zamanı bizə qüvvətli bir düşmənlə toqquşmaq lazım gələcəkdi.

Həm də Ned Lendin planını həyata keçirmək üçün bizə hər şeydən qabaq az olmaq lazım idi. Halbuki, biz əsir idik. Mən bu gün bağlı dəmir qəfəsdən azad olmaq üçün heç bir imkan təsəvvür edə bilmirdim. Əgər bu əcaib kapitan, doğrudan da, müəyyən bir sirt

sahibdirsə – çox ehtimal ki, belədir, – o öz gəmisində maneəsiz olaraq gəzmək üçün bizə icazə verməyəcəkdi.

Onun bizdən tezliklə əl çəkə biləcəyini, yaxud uzun illər məhbəsədə saxlayacağını və yaxud insan izi olmayan bir torpaq parçası üzərinə düşürəcəyini də əvvəlcədən müəyyən etmək mümkün deyildi. Biz tamamilə onun idarəsi altında idik və ona görə də bu ehtimalların hamısı bir həqiqətə oxşayırdı. Burada, belə şəraitdə azadlıq əldə etməyə ümid bağlamaq üçün ancaq Ned Lend olmaq lazım idi. Mən burasını da başa düşürdüm ki, Ned Lend nə qədər çox fikirləşsə, bir o qədər çox yerində oynayacaqdı. Mən onun boğazına nifrət və lənət tıxandığını və hərəkətlərinin getdikcə daha təhdidədiyi olduğunu daha açıq hiss edirdim. O, qəfəsdə olan vəhşi heyvan kimi dala-qabağa qaçır, təpik və yumruqları ilə divarları döyürdü.

Bununla belə vaxt keçir, aclıq kəskin surətdə özünü göstərir, gəmi xidmətçisi isə görünmürdü. Qəzaya uğramışlara qarşı olan bu diqqətsizlik bizim üçün heç də yaxşılıq əlaməti deyildi.

Aclıq Ned Lendi çox incidir, o isə getdikcə daha artıq özündən çıxırdı. Söz vermiş olmasına baxmayaraq, komandanın yanımıza gələcək hər hansı bir nəfərinə qarşı onun çoxacağından çox qorxurdum.

Sonrakı iki saat ərzində Ned Lendin qəzəbi daha da artdı. Kanadalı boş yerə çığır, qışqırırdı. Lakin dəmir divarlar onu eşitmirdi. Mən ölü kimi görünən bu gəminin dərinliklərində kiçik bir səs belə eşitmirdim. O bir yerdə dayanmışdı. Əgər bu belə olmasa idi, biz vintin hərhlənməsindən əmələ gələn titrəməni hiss edərdik. Görünür, gəmi suyun nəhayətsiz dərinliklərinə cummuş və artıq yer üzünə heç bir mənsubiyyəti qalmamışdı. Bu qəbir səssizliyi olduqca dəhşətli idi.

Gəminin kapitanı ilə olan görüşümüzdən sonra mənə əmələ gəlmiş ümid yavaş-yavaş sönmürdü. O mehriban baxış, o simadakı açıq ifadə, o nəcibənə duruş... hamısı yaddaşımdan silinirdi. Mən bu əsrarəngiz adamı, həqiqətdə olduğu kimi – amansız və mərhəmətsiz olaraq təsəvvür edirdim. Mən onu insanlıqdan xaric, mərhəmət hissi olmayan, insanlara əbədi nifrət üçün and içmiş və onların barışmaz düşməni olaraq təsəvvür edirdim.

Bu adam, doğrudanmı, bizi aclığın sövq etdiyi müdhiş əzablar pəncəsində, bu dar həbsxanada zəifləyib əldən-dildən düşüb məhv

olmağa məcbur edəcəkdir? Bu müdhiş fikir mənim ağlımı, düşün-cəmi bütünlüklə tutmuşdu. Məni dəhşət almışdı. Konsel yenə də sakit idi. Ned Lend isə gətdikcə qızırsırdı.

Həmin bu anda divar dalından səs eşidildi. Ayaq səsləri metal laylarda əks edirdi. Sürmələr cırıldadı. Qapı açıldı və gəmi xidmətçisi göründü.

Mən özümü yetirənə qədər kanadalı bu bədbəxtin üstünə tul-landı, onu yerə yıxıb boğazladı. Gəmi xidmətçisi onun qolları ara-sında boğulurdu.

Konsel yariboğulmuş şikarı çəngəlçinin öldündən almağa çalışır və mən də onun köməyinə hazırlaşırıdım ki, birdən fransızca deyilən bir neçə söz məni öz yerimdəcə mıxlanmış kimi dayandırdı:

– Sakit olun, mister Lend və siz, cənab professor, rica edirəm məni dinləyin!..

ONUNCU FƏSİL

NƏHAYƏTSİZ DƏRİNLİKLƏR ADAMI

Bu danışan gəminin kapitanı idi.

Ned Lend cəld yerindən sıçradı. Boğulmaqdan canını qurtarmış mətbəx xidmətçisi ağasının işarəsilə səndələyə-səndələyə kayut-dan çıxdı. Kapitan gəmidə elə bir nüfuz və gücə malik idi ki, kanadalıya qarşı mütləq nifrət bəsləmiş olan gəmi xidmətçisi bunu kiçik bir hərəkət ilə belə bürüzə vermədi. Mən və Konsel heyrət içərisində bu səhnənin necə qurtaracağını gözləyirdik.

Kapitan əli qoynunda diqqətlə bizə baxdı. Bəlkə o, danışmağı qət elə bilmirdi. Bəlkə də o, fransızca demiş olduğu sözlərə heyif-silənirdi. Cox ehtimal ki, bu belə idi.

Həç birimizin pozmaq istəmədiyini sükut içərisində bir neçə saniyə keçdi.

– Cənablar! – deyə, nəhayət, kapitan danışdı, – mən fransızca, ingiliscə, almanca və latınca eyni dərəcədə sərbəst olaraq danış-ram. Beləliklə, mən elə birinci görüşümüzə sizə cavab verə bilər-dim. Lakin mən qabaqca sizə bir qədər fikir vermək, sizin haqqı-nızda bir qədər düşünmək istədim. Siz üçünüz də öz haqqınızda

ayrı-ayrı olaraq, eyni şeyi mənə danışdınız, bu da mənə, sizin, doğ-rudan da dediyiniz adamlar olduğunuzu sübut etdi. Mən indi bilirəm ki, təsadüf məni, Paris muzeyinin elmi missiya ilə xaricə göndə-rilmiş təbiət tarixi professoru Per Aronaks, onun nökrəri Konsel və Amerika Birləşmiş Ştatları hərbi donanması heyətindəki frəqatlardan biri olan “Avraam Linkoln”un çəngəlçisi kanadalı Ned Lend ilə görüşdürmüşdür.

Mən razılıq əlaməti olaraq başımı əydim. Kapitan məndən heç bir şey soruşmadığı üçün heç bir cavab da tələb olunmurdu.

Bu adam fransızca, hətta tələffüzündə heç bir pozuculuq belə olmadan, tamamilə düzgün danışdı. Onun ifadəsi tamamilə eyib-siz, mükəmməl, kəlmələr yerində, nitqinin səlisliyi isə misilsiz idi. Lakin buna baxmayaraq, o məndə həmvətənlilik hissi oyada bilmirdi.

O öz nitqini davam etdirdi:

– Şübhəsiz ki, cənablar, siz mənim ikinci vizitimin bir qədər gecikmiş olduğunu zənn edirsiniz. Lakin mən sizin kim olduğunuzu bildikdən sonra sizinlə necə rəftar etmək haqqında düşünməli idim. Mən uzun zaman tərəddüd etdim. Kədərləndirici bir vəziyyət sizi mənimlə, yəni bütün bəşəriyyətlə əlaqəsinə kəsmiş bir adamla görüş-dürdü. Siz mənim tənhalığımı pozdunuz.

– İstəməyərək, – deyə mən səsləndim.

– İstəməyərəkmi? – deyə naməlum adam səsini ucaldaraq təkrar etdi. – Məgər “Avraam Linkoln” istəməyərək məni ovlamaq üçün bütün dənizləri gezirdi? Məgər istəməyərək bu səyahət üçün elə frəqat seçmişdiniz? Sizin güllələriniz də istəməyərəkmi mənim gəmimin böyrünə dəyirdi, eləmi? Məgər mister Lend öz çəngəli ilə məni istəməyərək nişan almışdı?

Mən onun danışığında gizlətməyə çalışdığı həyəcan duyurdum.

Lakin bütün bu təntənəli sözlərə mənim birçə təbii cavabım var idi.

– Cənab, – dedim. – Sizin Amerikada və Avropada yaratmış olduğunuz hay-küy, şübhəsiz ki, sizə bəlli deyildir. Sizin sualtı gəmi-nizlə baş vermiş bir neçə toqquşmanın bu iki qitədə ictimaiyyəti necə həyəcana salmış olduğunu siz bilmirsiniz. Mən sizi, açarı yal-nız sizə məlum olan bu sirri həll etmək yolunda əmələ gəlmiş saysız fərziyyələrə qulaq asmaq zəhmətinə salmaq istəmirəm. Lakin əmin olun ki, “Avraam Linkoln” sizi Sakit okeanın ən uzaq yerlərinə

qədər təqib etdiyi zaman belə o, böyük bir dəniz heyvanı ovla-
maqda olduğuna inanır və nəyin bahasına olursa olsun, dənizləri
yaranan bu təhlükədən xilas etmək istəyirdi.

Kapitanın üzündə təbəssümə bənzər bir şey göründü.

O daha sakit səslə sözünə davam etdi.

– Cənab Aronaks, siz “Avraam Linkoln”-un sualtı gəmini də, bir
dəniz heyvanı kimi gülləbaran etməyəcəyini təsdiqə cəsarətimi
edəcəksiniz?

Bu sual məni çaşdırdı. Çünki kapitan Faraqut, doğrudan da bunu
etməkdə tərəddüd göstərməzdi. O, sualtı gəmini də bir dəniz narvalı
kimi məhv etməyi özünə borc bilirdi. Mən heç bir cavab vermədim.

Kapitan sözünə davam etdi:

– Beləliklə, mənim sizinlə bir düşmən kimi rəftar etməkdə haqlı
olduğumu siz başa düşürsünüz.

Mən yenidən, həm də tamamilə şüurlu olaraq susdum. Güc və
qüvvət bizim ən gözəl sübutlarımızı məhv etməyə müqəddir ikən,
belə məsələləri müzakirə etməyin nə mənası vardı.

– Mən uzun zaman tərəddüd etdim, – deyə kapitan sözünə davam
etdi. – Heç bir şey məni qonaqpərvər olmağa vadar edə bilməzdi.
Əgər mən öz yaxamı sizdən qurtarmaq istəsəydim, ikinci dəfə sizinlə
görüşməzdim. Mən sizi yenidən gəminin göyertəsinə çıxardaraq,
suya cumar və bir zamanlar sizin də mövcud olduğunuzu unudar-
dım. Məgər bunu etməyə mənim haqqım yox idi?

– Bu mədəni bir adamın deyil, bir vəhşinin haqqı olardı, – deyə
mən cavab verdim.

– Cənab professor, – deyə kapitan tez dedi. – Mən sizin nəyə
“mədəni adam haqqı” dediyinizi bilmirəm. Mən cəmiyyətlə əla-
qəni yalnız özümün mühakimə etməyə haqlı olduğum səbəblərə görə
kəsmişəm. Mən bu cəmiyyətin qanunlarına boyun əymirəm və sizə
də bir daha onları mənə xatırlatmamağı təklif edirəm.

Bu olduqca kəskin deyilmişdi. Naməlum adamın gözləri qəzəb
və nifrətlə yanırdı. Bu zaman, onun keçmişində çox dəhşətli bir sirr
gizləndiyi mənim fikrimdən keçdi. Doğrudan da, bu adam nəhaq yerə
özünü bütün qanunlardan üstün tutmamış və insanlığın əli çatmayan
hüddudları aşmamışdı.

Suyun üzündə özünə qarşı olan hər hansı bir həmləni bu qədər
asanlıqla dəf etməyə müqəddir olan bu adamı dənizlərin dərinliklə-

rində kim təqib edə bilsin? Hansı bir gəmi onun sualtı monitorunun
qabağında dayana bilər? Hansı bir zireh nə qədər möhkəm olmalı-
dır ki, onun müdhiş fil dişlərinin zərbələrini dəf edə bilər? Dünyada
heç kəs etdiyi hərəkətlər haqqında ondan hesabat tələb etməyə
qadir deyildir.

Bütün bunlar bu qərribə adamın öz düşüncələrinə dalmış bir halda
addımlayaraq kayutda gəzişdiyi zaman mənim fikrimdən keçdi.

Mən maraq və dəhşət qarışığı bir hiss ilə ona baxırdım.

Uzun bir sükutdan sonra kapitan yenidən danışmağa başladı:

– Bəli, mən tərəddüd edəirəm. Lakin, nəhayət, mən, mənim öz
mənafeyimlə, bütün insanların haqqı olan təbii mərhəməti birləş-
dirməyə imkan verə bilən bir nəticəyə gəldim. Sizi buraya təsadüf
atdığı üçün mənim gəmində qalacaqsınız. Burada sərbəst olacaq-
sınız. Ancaq bunun əvəzində sizin qarşınıza, ona nisbətən çox kiçik
bir şərt qoyacağım. Sizin o şərtə tabe olmaq barəsində verəcəyiniz
söz məni tamamilə təmin edəcəkdir.

– Deyiniz, kapitan, – deyə mən cavab verdim. – Əminəm ki,
sizin şərtiniz namuslu bir adamın qəbul edə biləcəyi şərt olacaqdır.

– Şübhəsiz! Şərtim budur: ola bilər ki, bəzi gözlənilməyən səbəb-
lər sizi aradır bir neçə saatlığa – indidən demək mümkün deyil,
bəlkə də bir neçə günlüyə öz kayutunuzda bağlı saxlamağa məni
məcbur etsin. Mən heç bir vəchlə güc və cəbrə müraciət etməmək
üçün belə hallarda danışqsız olaraq təb olacağınız haqqında siz-
dən söz almaq istəyirəm. Bunu təklif edərkən mən, baş verə bil-
cək hər şeyin məsuliyyətini sizin üzərinizdən götürürəm. Çünki siz,
hətta bilməli olmadığınız şeyi görməkdən belə məhrum ediləcək-
siniz. Bu şərti qəbul edirsinizmi?

Demək ki, bəzən bu gəmidə beşəri qanunlarla əlaqəsini kəsmə-
miş adamların görməsi lazım olmayan hadisələr baş vermiş.
Demək olar ki, bu, gələcəyin mənim üçün hazırladığı gözlənilməz-
liklərin ən xoşagəlməyənlərindən biri idi.

– Biz qəbul edirik, – deyə mən cavab verdim. – Lakin... kapitan,
bircə sual verməyə icazə verin!

– Buyurun!

– Siz bizim burada sərbəst olacağımızı dediniz, eləmi?

– Bəli, tamamilə.

– Xahiş edirəm, bu sərbəstliyi necə anlamağı izah edəsiniz.

– Siz bütün gəmini gözə bilər, baxa bilər, burada baş verən hər şeyə – az bir istisna ilə – diqqət yetirə bilərsiniz. Bir sözle, siz də eyni ilə mənim özüm və yoldaşlarım kimi sərbəst olacaqsınız.

Bizim bir-birimizi anlamadığımız aydın görünürdü.

– Lakin bağışlayın, kapitan, – deyərək mən ona müraciət etdim. – Bu ki yalnız salınmış olduğu həbsxanada gəzməyinə ixtiyarı olan bir dustağa verilmiş sərbəstlikdən başqa bir şey deyildir. Biz bununla qənaətlənə bilmərik.

– Lakin sizə bununla qənaətlənmək lazım gələcək.

– Necə? Demək, biz ömürlük öz vətənimizə, öz ailəmizə, öz dostlarımızın yanına qayıtmaqdan əl çəkməli olacağıq?

– Bəli. Cəmiyyət qanunları adlanan və insanlar tərəfindən öz korluqları sayəsində sərbəstlik adına qəbul edilən o mənfur əzab və əziyyət ağırlıqlarından əl çəkmək lazım gələcəkdir. Özü də bu heç də siz düşündüyünüz qədər ağır deyildir.

– Mənciyəz, – deyərək Ned Lend səsləndi, – buradan qaçmaq üçün əlləşməyəcəyimə heç bir söz verə bilməyəcəyəm.

– Mən bunu sizdən heç də xahiş etmirəm, mister Lend! – deyərək kapitan soyuqqanlıqla cavab verdi.

– Kapitan, – deyərək mən özümü saxlaya bilməyib qışqırdım, – siz bizim üzərimizdə öz gücünüzdən sui-istifadə edirsiniz. Bu insafsızlıqdır!

– Yox, cənablar, bu sui-istifadə deyil, bir mərhəmətdir. Siz döyüşdən sonra mənə əsir düşmüş adamlarsınız. Mən sizi okeana tullaya biləcəyim halda, bağışlayıram. Siz mənə hücum etdiniz! Siz heç kəsini bilməli olmadığı bir sırə – mənim mövcudiyyətimin sirrinə vəqif olmusunuz. Siz yenidən kimsənin mənim mövcudiyyətim haqqında şübhə belə etməli olmadığı o dünyaya qayıtmağınızla mənim imkanımı verəcəyimi zənn edirsiniz? Heç bir zaman! Sizi öz sualtı gəmidə saxlamaqla, mən sizi yox, öz mənafeyimi düşünürəm.

Bu sözləri deyərək kapitanın səsinə elə notlar hiss olunurdu ki, mən artıq onu yola gətirmək üçün əlləşməyin mənasız olduğunu anladım.

– Beləliklə, kapitan, – dedim, – siz bizə ölümlə əsarətin ikisindən birini seçməyi təklif edirsiniz?

– Tamamilə doğrudur.

– Dostlarım, – deyərək mən Konsel və Ned Lendə müraciət etdim, – məsələnin qoyuluşundan görünür ki, artıq bizim üçün mübahisə etməli bir şey qalmır. Lakin unutmayın ki, heç bir vəd bizi bu gəminin sahibi ilə bağlamaz.

– Heç bir vəd, – deyərək kapitan təsdiq etdi.

O sonra daha yumşaq bir tonla sözlərinə davam etdi.

– İndi mənim sizə demək istədiyim bir neçə kəlməyə də qulaq asmağınızı xahiş edirəm. Cənab Aronaks! Mən sizi tanıyıram. Yoldaşınızın haqqında bir şey deyərək bilmərəm. Lakin, mənə, şəxsən siz, sizi mənimlə görüşdürmüş bu təsadüfdən şikayət eləyə bilməzsiniz. Siz mənim daimi istifadə etdiyim kitabların içərisində dəniz dibinin sirləri haqqında öz əsərinizi də tapacaqsınız. Mən tez-tez onu oxuyuram. Siz bu əsərinizdə dünya elmi üçün mümkün ola bilən birlik sərhədinə çatmışsınız. Lakin siz hələ çox şeyi görmədiyiniz üçün hamısını bilmirsiniz. Bu gəmidə keçirəcəyiniz vaxt üçün heyif-silənməyəcəyinizə sizi inandırmaq istəyirəm. Siz möcüzələr ölkəsinə səyahət edəcəksiniz. Təəccüb, dərin və həyəcanla dolu heyrət, yəqin ki, sizin ağlınızın adi dərəcəsi olacaqdır. Siz fasiləsiz olaraq gözünüzün qarşısında vərəqlənəcək mənzərələrdən doymayacaqsınız. Mən qabaqcadan edilmiş saysız-hesabsız səyahətlər zamanı aparılmış bütün müşahidələrə yekun vurmaq üçün sualtı dünyanı yeni və kim bilir, bəlkə də axırıncı dəfə səyahət etməyi qərara almışam. Siz bu işdə mənə kömək edəcəksiniz. Bu gündən etibarən siz tamamilə yeni bir dünyaya düşürsünüz. Siz məndən və mənim yoldaşlarımdan başqa heç bir insanın görmədiyi şeyləri görə bilərsiniz və bizim planetimiz öz son sirlərini mənim sayəmdə sizin qarşınızda açmış olacaqdır!

Kapitanın sözlərinin mənə çox təsir etdiyini etiraf etməyə bilmərəm. O mənim ən həssas nöqtəyə toxunmuşdu. Bu mənə o qədər təsir etmişdi ki, mən bir anlığa bu möcüzələrin mənim itirilmiş sərbəstliyimi əvəz edə bilməyəcəyini belə untdum.

Bir də mən bu mühüm məsələyə qayıtmaq üçün gələcəkdə olverişli bir vaxt tapmaq ümidində idim. Ona görə də hələlik belə cavabla kifayətləndim:

– Kapitan, ümid edirəm ki, siz bəşəriyyətlə əlaqəni kəsməklə insanlıq hisslərindən əl çəkməyəcəksiniz. Biz sizin öz gəminizdə mərhəmət və yer veriyiniz fəlakətzadələrlik. Mən və mənim yol-

daşlarını bunu heç bir zaman unutmayacağıq. Boynuma alıram ki, şəxsən mənim üçün elmə xidmət etmək imkanı, itirdiyim azadlığı müəyyən dərəcədə əvəz etmiş olur.

Mən elə bilirdim ki, kapitan bizim razılaşmamızı möhkəmlətmək üçün mənim əlimi sıxacaqdır. Lakin o bunu etmədi və mən, doğrudan da, ürəkdən buna heyifsiləndim.

– Bir sual da, – deyə mən bu qərribə adama artıq getmək istədiyini dəqiqədə müraciət etdim.

– Eşidirəm, cənab professor!

– Biz sizi nə adla çağırmalıyıq?

– Mən sizin üçün ancaq kapitan Nemo¹, siz və sizin yoldaşlarınız isə mənim üçün “Nautilus”²ün səmisiyəsiniz.

Kapitan Nemo uca səslə nə isə qışqırdı. Gəmi xidmətçisi kayuta girdi. Kapitan Nemo həmin mənə məlum olmayan dildə ona nə isə əmr etdi. Sonra kanadaliyə və Konsele tərəf dönərək:

– Siz səhər yeməyinizi öz kayutunuzda yeyəcəksiniz. Bu adamın dalınca getməyinizi rica edirəm.

– Etiraz etmirəm, – deyə çəngəlçi cavab verdi.

Konseil və Ned demək olar ki, otuz saata qədər dustaq qaldığı-mız bu qəfəsdən çıxdılar.

– İndi isə növbə bizimdir, professor! Səhər yeməyi bizi gözləyir. Sizə yol göstərməyə icazə verin.

– Qulluğunuzda hazıram, kapitan.

Mən kapitan Nemonun dalınca getdim. Biz adi gəmi dəhlizlərinə oxşayan, lakin elektriklə işıqlandırılmış bir dəhlizə çıxdıq və on metrə qədər getdikdən sonra örtülü bir qapının qabağında dayandıq.

Kapitan Nemo qapını açdı və məni içəriyə buraxdı.

Mən özümü çox ciddi zövqlə bəzənmiş bir yemək otağında gördüm. Salonun hər iki tərəfində palıd ağacından qayırılmış, üzəri isə qarağaclarla işlənmiş uca bufetlər üzbəüz qoyulmuşdu. Bufetlərin gözllərinə düzülmüş, olduqca qiymətli, nəfis bülur, çini və gümüş qablar rəngdən-rəngə düşür, par-par parıldayırdı. Divarların rəngindəki ciddilik tavadan axan işığın dözülməz parlaqlığını bir qədər yumşaldırdı.

¹ Nemo – heç kim (lat.)

² Nautilus – balaca gəmi (lat.)

Salonun ortasında çox zəngin hazırlanmış bir masa dururdu.

Kapitan Nemo əli ilə mənə sandalı göstərərək:

– Əyləşin və yeyin, – dedi. – Siz yəqin ki, lap acından ölürsünüz.

Mən ikinci dəfə təklif edilməsini gözləmədim.

Yeməyə bir neçə balıq xörəyi və bilmədiyim ərzaqdan hazırlanmış ləzzətli yeməklər verdilər.

Bunların hamısı dadlı, lakin nə isə bir cür tam verən, bununla belə çox tez alışmalı xörəklər idi. Yemək mənə çox fosforlu görünürdü. Ona görə mən bunların dəniz məhsulu olduğunu yəqin etdim.

Kapitan Nemo mənə diqqətlə baxırdı. Mən ondan heç bir şey haqqında heç nə soruşmurdum. Lakin mənim dilimin ucuna gələn və vermədiyim suala o özü cavab verdi:

– Bu xörəklərin çoxusu sizə tanış deyildir. Lakin bununla bərabər siz onları çəkinmədən yeyə bilərsiniz. Bunların hamısı sağlam və qidalıdır. Mən dünya yeməklərindən çoxdandır ki, əl çəkmişəm, lakin buna baxmayaraq, özümü çox gözəl hiss edirəm. Mənim özüm kimi, ancaq belə yeməklərlə yaşayan ekipajım da, doğrudan da, arzu edilməyə layiq bir sağlamlığa malikdir.

– Demək ki, bunların hamısı dəniz məhsullarıdır?

– Bəli, professor! Dəniz mənim bütün ehtiyaclarımı təmin edir. Bəzən mən tor atıram, özü də heç vaxt boş olmur. Bəzən mən başqa insanların girişə bilmədikləri stixiyalarda ova çıxır və sualtı meşələrində yaşayan “şikarları” izləyirəm. Mənim sürülərim qoca çoban Neptunun¹ sürüləri kimi rahat-rahət okean düzənliklərində otlayırlar. Mənim malikanəm sonsuz, deyiləcək qədər böyükdür. Özü də ondan tək birçə mən istifadə edirəm.

Mən təəccüblə kapitan Nemoya baxıb dedim:

– Kapitan, mən torların sizin masanız üçün gözəl, dadlı balıqlar verdiyini başa düşürəm. Mən sizin necə etdiyinizi bilməsəm də, hər halda öz sualtı meşələrinizdə “şikar” ovladığınızı mümkün hesab edirəm. Lakin hər nə qədər qənaətlə sərf etsəniz də, yenə də masanızın üzərində olan bu qədər əti haradan aldığınızı heç anlaya bilmirəm.

– Lakin, – deyə kapitan Nemo etiraz etdi. – Mən heç vaxt torpaq üstündə yaşayan heyvanların ətindən yemirəm.

– Bəs bu? – deyə mən içərisində bir parça can əti olan boşqabı göstərdim.

¹ Neptun – qodim romalılarda dəniz allahı

– Sizin yer heyvanı əti hesab etdiyiniz bu xörək dəniz tısbəğasının can ətindən başqa bir şey deyildir. Bax donuz ətindən bişirilmiş bozartma dadı verən bu qovurma da delfinin qara ciyərindən hazırlanmışdır. Mənim aşpazım öz işində, öz sənətində həqiqi bir ustadır. Onun balıq və başqa heyvanlardan xörək hazırlamaq işində ikinci bir rəqibi yoxdur. Bax bu hər hansı bir malaylının dünyada ən yaxşı konserv hesab edəcəyi balıqquლაğı konservidir. Bu qaymaq balınının sağılmış südündən hazırlanan kremdir. Bu qənd Şimal dənizi yosunlarından hazırlanmışdır, nəhayət, bu da anemon mürebbəsidir.

Mən bu xörəklərin hamısının dadına baxdım. Lakin bu görməmişlikdən deyil, kapitan Nemonun damışığından doğmuş heyrdətdən əmələ gələn bir maraq idi.

– Dəniz mənim ancaq yeməyimi deyil, paltarımı da verir, – deyərək sözünü davam etdi. – Sizin əyninizdəki bu paltarın parçası bəzi dəniz balıqquლაğlarının qumaşından toxunmuş, qədim molyuskaların tünd-qırmızı rəngilə boyanmışdır. Çaldığı bənövşəyi rəng isə Aralıq dənizində olan apliziyə yosunları cövhrələrindən alınmışdır. Sizin üçün ayrılmış kayutdakı tualet masasının üstündəki ətir isə bir çox dəniz bitkilərinin quru distilləsi məhsuludur. Çarpayınızın üzərindəki döşək ən yaxşı okean otundan qayırılmışdır. Gələcəkdə yazarkən işlədəcəyiniz qələmcü – balınının bığından, mürəkkəb isə sepiya balığının vəzilərinin ifrazatından hazırlanmışdır. Bu saat mənim istifadə etdiyim şeylərin hamısını mənə dəniz verir, bir zaman da onlar hamısı yenə dənizə qayıdacaqdır.

– Siz dənizi sevirsinizmi, kapitan?

– Bəli, mən onu çox sevirəm... Dəniz mənim üçün hər şeydir. O, Yer kürəsinin onda yeddi hissəsini örtmüşdür. Onun buxarlanması təmiz və canlandırıcıdır. Onun ucsuz-bucaqsız önginliyi içərisində hər zaman öz ətrafında bir həyat tənəffüs etdiyini görə insan özünü heç də tək hiss etmir. Doğrudan da, axı dənizdə təbiətin mineral, heyvanat və bitkilər kimi üç aləminin hər üçü vardır. Buradakı heyvanlar zoofitlərin¹ bir çox nümayəndəsindən, ayağıbuğumluların iki, yumşaqbədənlilərin beş, fəqərəlilərin üç sinfindən, məməlilər, sürünənlər, saysız-hesabsız balıqlardan ibarətdir. Bu böyük hey-

vanlar sinfində on üç mindən artıq növ müxtəlifliyi vardır, şirin sularda bunların olsa-olsa, ancaq ondabir hissəsinə təsadüf etmək olar. Dəniz, təbiətin ən geniş anbarıdır. Yer üzərindəki həyat dənizdən başlamış və kim bilir, dənizdə də qurtarmayacaqdır? Dənizdə çox yaxşı sakitlik var. Dəniz müstəbidlərin deyildir. Onlar dənizin üzündə yenə də bir-birilə boğuşa bilər. Qurudakı həyatın bütün dəhşətlərini təkrar edə bilərlər. Lakin otuz futluq dərinliklərdə onların hökmranlıqları qurtarır. Eh, professor, dənizin dərinliklərində yaşayın! İnsan özünü ancaq burada tamamilə müstəqil hesab edir, insan ancaq burada tamamilə sərbəstdir. İnsana heç kəsin zülm edə bilmədiyi yeganə bir yer ancaq buradır.

Kapitan Nemo öz qızgın nitqini birdən-birə kəsdi. Öz daimi təmkini pozduğu üçün peşmanını olmuşdu? Yaxud artıq bir söz demiş olduğundanmı qorxdı?

Hələ bir neçə dəqiqə tamamilə həyəcan içərisində yemək otağı boyu addımladı. Sonra öz əsəblərini cilovlayaraq, daimi soyuqqanlı əzəmət və qürurunu özünə qaytardı və aşağıdakı sözlərlə mənə müraciət etdi.

– İndi isə professor, “Nautilus”u görmək və gözdən keçirmək istəyirsinizsə, mən sizin qulluğunuzda hazıram.

ON BİRİNCİ FƏSİL

“NAUTILUS”

Kapitan Nemo qapıya tərəf yönəldi. Mən onun dalınca getdim. Yemək otağının yuxarı başında olan ikitaylı qapı açıldı və biz qonşu otağa girdik. Bura kitabxana idi. Böyüklüyü cəhətdən yemək otağından geri qalmırdı. Palisənlər ağacından qayırılmış – bürünc naxışlı tavana dəyən uca şkaflar saysız-hesabsız eynicildli kitablar ilə dolu idi. Şkaflar otağın bütün divarları boyu uzanırdı. Qəhvəyi rəngli meşəndən üz çəkilmiş geniş divanlar istirahət etmək üçün insanı özünə cəlb edirdi. Divanların yanında yüngül və hərəkət edən kitab pyupitraları dururdu.

Üstünə bir yığın kitab tökülmüş olan böyük masa otağın ortasında durmuşdu. Buradaca bir neçə köhnə qəzet də var idi.

¹ Zoofitlər – heyvan-bitkilər; əvvəllər dorisitikanlıları, mamırları, bağırsağı-boşluqluları, süngərləri və bəzi qurdları belə adlandırırdılar.

Bu əzəmətli salon tavana geydirilmiş yarımkürə şəkilli elektrik lampası ilə işıqlanırdı.

Mən istirahət üçün əlverişli və yaraşqlı düzəldilmiş bu otağa heyran-heyran tamaşa edirdim.

– Kapitan Nemo, – deyə mən ona müraciət etdim, – quruda olan hər hansı bir saray belə bir kitabxana ilə fəxr edə bilər. Mən bu gözəl kitabxananın okeanların dibində sizinlə bərabər gəzdiyini düşünürkən, özümü heyrətdən ələ ala bilmirəm.

– Siz işləmək üçün buradan daha əlverişli şərait harada tapa bilərsiniz, professor?... – deyə kapitan mənə etiraz etdi... – Məgər Paris muzeyindəki kabinetiniz sizə heç bir şeylə pozulmayan belə bir rahatlığı yarada bilirmi?

– Əlbəttə, yox... Mən boynuma almalıyam ki, mənim kabinetim bu salona nisbətən çox yoxsuldur. Burada sizin ön azı altı-yeddi min kitabınız vardır.

– Burada on iki min kitab vardır, cənab Aronaks. Məni quru ilə bağlayan tək birçə budur. “Nautilus” birinci dəfə suya cümduğu gündən etibarən mənim üçün dünya işığı yoxdur. O gün mən son kitabları, broşuraları və son çıxmış qəzetləri almışam. O vaxtdan bəridir insanlıq artıq mənim üçün nə düşünür, nə də yazır. Bütün bu kitablar tamamilə sizin ixtiyarınızdadır, professor. İstədiyiniz zaman, istədiyiniz kimi istifadə edə bilərsiniz.

Mən kapitan Nemoya təşəkkür edərək kitab rəflərinə yaxınlaşdım. Orada dəqiq elmlərin bütün sahələrinə, fəlsəfəyə, ədəbiyyata aid kitablar tapdım.

Burada maraqlı bir hal mənim diqqətimi cəlb etdi. Bütün kitablar hansı dildə yazılmış olduqlarından asılı olmayaraq əlifba sırası ilə düzülmüşdü. Bu, kapitan Nemonun bütün dilləri eyni dərəcədə sərbəst bildiyini göstərirdi.

Bu kitabxanada mən qədim və müasir müəlliflərin əsərlərini gördüm. Homerdən tutmuş Viktor Hüqoya, Ksenofontdan tutmuş Mişlreyə qədər, Rabledən tutmuş Jorj Sanda qədər, elm, bədii nəsr və şeir sahəsində bəşər dühasının yaratdığı ən yaxşı əsərlər burada idi. Lakin hər halda bu kitabxanada mexanika, ballistika¹, hidrologiya²,

meteorologiya, coğrafiya, geologiya və başqa bu kimi elmlərə aid kitablar daha çox idi və bunlar da mənim anladığıma görə kapitan Nemonun elmi məşğuliyyətinin əsas predmetini təşkil edən təbiət tarixinə aid kitablardan az yer tutmurdu. Kumboltun, Aroqonun bütün əsərləri, Fükonun, Anri Sen Kler-Devin, Şaslin, Miln Edvardşın, Katrfajın, Tindalin, Faradeyin, Bertellonun, rahib Sekkinin, Petermanın, Morinin, Aqassisanın əsərləri, Elmlər Akademiyasının “İllikləri”, müxtəlif coğrafiya cəmiyyətlərinin bülletenləri və i.ə. kimi kitablar bu rəflərə yığılmışdı. Mənim ikicildlik əsərim də bu kitabların arasında idi. Mən kapitan Nemonun qonaqpərvərliyinə, bəlkə də bu kitablara görə minnətdar idim. Jozef Bertranın “Astronomiyanın əsasları” adlı bir kitabı bir tarixi təyin etməkdə mənə kömək etdi. Mən bu kitabın 1865-ci ilin ortalarında çapdan çıxdığını bildirdim. Demək, “Nautilus” suya bu tarixdən əvvəl buraxılmamışdır.

Demək ki, kapitan Nemonun bu sualtı səyahliyi üç il bundan əvvəl başlamışdır.

Mən çapdan çıxmış daha yeni kitablar tapmaq mümkün olduğunu təqdirdə, sualtı gəminin suya buraxılması tarixini daha düzgün təyin etməyin mümkün olacağı fikrində idim. Lakin bu axtarışlar üçün mənim gələcəkdə lazımı qədər vaxtım olacaqdır, hələlik isə “Nautilus”un möcüzələri ilə tanış olmağı təxirə salmaq istəməirdim.

– Kitabxananızdan istifadə üçün verdiyiniz icazəyə görə sizə təşəkkür edirəm, bu həqiqi bir elm xəzinəsidir. Mən ondan istifadə edəceyəm.

– Bu otaq yalnız kitabxana deyil, həm də papiros çəkmək otağıdır.

– Papiros çəkmək üçün? – deyə mən heyrlə soruşdum. Məgər “Nautilus”da papiros da çəkilir?

– Əlbəttə.

– Belə isə kapitan, sizin Havana ilə əlaqə saxladığınızı güman etmək üçün mənə icazə verin.

– Heç bir əlaqəm yoxdur, – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

– Buyurun, professor, nümunə üçün bu siqarı çəkin. O, Havana siqarı deyildir, lakin siz əgər tütün tanıyırsınızsa, o sizin xoşunuza gələcəkdir.

Mən formaca Havana siqarlarının yaxşı növünə oxşayan, lakin onlardan daha açıq rəngli qızıl yarpaqlardan çəkilmiş siqarı aldım. Onu bürüncdən qayırılmış gözəl dayaqın üstündəki çıraqda alışdırdım

¹ Ballistika – artilleriya güllələrinin uçuşu qanunlarını öyrənən elm

² Hidrologiya – Yer kürəsinin su təbəqəsinin (okeanların, dənizlərin, göl və çayların) fiziki xassələrini öyrənən elm

flora və faunasının, görünür, kapitan Nemonun öz öli ilə toplanmış bitki, baliqçulağı və başqa bu kimi möhsullarından ibarət idi.

Salonun ortasında, aşağıdan elektriklə işıqlandırılmış bir fəvvarə vururdu. Fəvvarənin yuxarıya tulladığı su sütunları tridaqnanın nəhəng baliqçulağı tayından qayırılmış hovuzə tökülürdü. Tridaqnanın çevrəsi altı metr uzunluğunda idi. Beləliklə, o hətta Venesiya Respublikasının I Fransiskoya bağışladığı məşhur baliqçulağı tayından da böyük idi.

Hovuzun ətrafında bir-birindən mis ilə ayrılmış gözəl şüşə vitrinlərdə təbiətsünasların bu vaxta qədər görmədikləri ən qiymətli dəniz tapıntıları yerləşdirilmişdir. Bunları gördüyüm zaman mənə də əmələ gələn sevinci təəvvür edə bilməzsiniz.

Burada zoofitlər bölməsi polip və dorisitikanlılar qrupu ilə verilmişdi. Birinci qrup, yelpiyoşşar qorqonilərdən, dəniz arqancıqlarından, Suriya süngərlərindən, Moluqqa mərcanlarından, gözəl altsiona nüsxəsindən, son dərəcə gözəl yelpik yarpaqlılardan, Reyunyono adasından götürülmüş gözcüklərdən və içərisində ən çox nəzər-diqqəti cəlb edən Antil adalarından götürülmüş "Nepton arabası" olan mükəmməl ağ mərcan kolleksiyasından təşkil edilmişdi. Burada koloniyaları (müstəmləkələri) əsil adalar, bəlkə də mümkündür ki, tam bir qitə (?) təşkil edən mərcan qayalarının sakinlərinin bütün növləri təmsil olunmuşdu.

Çoxsaylı tor quruluşlu plastinkalardan ibarət olan və özünün zirehi ilə seçilən iynədərili: tünd-qırmızı rəngli dəniz ulduzları – asteriaslar, dəniz zənbaqları, budaqlı zənbaq kizokrinuslar, asterofonlar, dəniz kirpirləri, qoloturlar və başqaları – bu qrupun nümayəndələrinin tam toplusunu təşkil edirdi.

Əgər mənim yerimə əsəbləri zəif olan başqa bir konxioloq¹, içərisində yumşaqbədənlilər kolleksiyası yerləşdirilmiş olan bu qonşu vitrinləri görsə idi, yəqin ki, özündən gedərdi. Bu eksponatlara qiymət vermək mümkün deyildi, onları təsvir etmək üçün isə bir cild kitab yazmaq lazım idi. Buna görə də mən ancaq onların ən maraqlılarını saymaqla kifayətlənəcəyəm. Orada bədəninin qırmızı-qəhvəyi fonunda düzgün ağ ləkələr səpəlmiş gözəl Hind okeanı çökək molyusku, Avropa muzeylərindən hər birinin iyirmi min frank verməyi əsirgəməyən, üzəri bəzəkli, parlaq rəngli "İmperator spondil-

yası", tapılması, demək olar ki, heç mümkün olmayan Avstraliya çökək molyusku; balaca üfürmə ilə toz kimi dağılacaq qədər kövrək olan ağrəngli, ikiəgziz senekal, ürək şəkilli molyusklar, bir neçə dəniz qızcıqları – başqa sözlə desək, həvoskarlar üçün çox qiymətli olan konarları qırıq kirec borucuqlar; Amerika sularında və Meksika körfəzində yaşayan və öz kirəmitə bənzəyən tayı ilə seçilən tünd-qonur rəngli bir sıra qarınayaqlılar; sonra qəribə kükürlü tellinələr, bahalı siter və venus cinsləri, sədəf xallı mərmər kubarnalar; daha sonraları Hindistanda pul əvəzinə işlənən baliqçulaqlarının bütün növləri; Şərqi Hindistanın "dəniz şöhrəti" adlanan ən qiymətli baliqçulaqları, nəhayət, alimlərin gözəl-gözəl adlar vermiş olduqları başenkalər, yantinalar, mitralar, baqrisalar, arfalar, tritonlar, petiroserlər, patellər, qialey, qleodor kimi zərif və kövrək baliqçulaqları toplanmışdı.

Xüsusi vitrinlərdə, elektrik şüaları altında od kimi qığılcım saçan, görünməmiş gözəlliyə malik inci düzümləri qoyulmuşdu. Qırmızı dənizin dibindən çıxarılan cəhrayı, müxtəlif yumşaqbədənlilərin bədənlərindəki xəstəlik şişkinliyindən ibarət olan və demək olar ki, bütün dəniz və okeanlarında təsadüf edilən sarı, göy və qara incilər vardı.

Bu incilərin bəziləri göyərçin yumurtasından böyük idi; onların hər biri səyyah Taverniyenin İran şahına üç milyona satdığı, gözəlliyinə görə isə əvvəllər də mənim fikirləşdiyim kimi dünyada tayı-borabəri olmayan maskat imamının incisindən üstün olan həmin o incilərdən bahalı idi.

Beləliklə, bu kolleksiyanın qiymətini təyin etmək mümkün deyildi. Bunları ələ gətirmək üçün kapitan Nemo milyonlar sərf etməli idi.

1. Mən onun bu eşidilməmiş və görünməmiş dövlətinin mənbəyi haradadır, – deyə öz-özümə fikirləşirdim ki, birdən kapitan mənə müraciət edərkən:

11. – Siz mənim kolleksiyalarımı baxırsınız, professor? – deyə soruşdu. – Onlar, doğrudan da, bir təbiətsünasın nəzər-diqqətini cəlb etməyə layıqdır. Lakin mənim üçün onların qiyməti, öz əllərimlə yığılmış olduqları üçün daha əhəmiyyətlidir. Yer üzərində mənim bu vitrinlərimə mütləq bir şey verməmiş heç bir dəniz yoxdur.

– Öz varidatınızdan həzz alan zaman hansı hisslər keçirdiyinizi anlayıram, kapitan, yaxşı anlayıram. Və onlar sizin əllərinizlə topla-

¹ Konxioloq – baliqçulaqlarını öyrənməklə məşğul olan alim

nib! Heç bir Avropa muzeyi belə okean fauna və flora kolleksiyasına malik deyil. Ancaq mən özümün bütün diqqətimi bu kolleksiyanın baxışına sərf etsəm, onda gəminin tamaşasına nə qalacaqdır? Mən qətiyyənlə sizin sirlərinizə müdaxilə etmək istəmirəm, ancaq etiraf eliyirəm ki, "Nautilus"-un quruluşu, onun mühərrikləri, ona qeyri-adi hərəkət etmək imkanları verən mexanizmləri – məndə hədsiz maraq oyadır. Mənim bu marağım son həddə çatmışdır. Mən bu salonun divarlarında mənə bəlli olmayan cihazlar görürəm. Soruşa bilməyirəm ki...

– Cənab Aronaks, – deyərək kapitan mənə cavab verdi, – artıq sizə bu gəmidə tamamilə sərbəst olduğunuzu və beləliklə də "Nautilus"-da sizin üçün qadağan ediləcək heç bir guşənin olmadığını əvvəlcədən demişdim. Gəmiyə istədiyiniz qədər diqqət edə bilərsiniz, onu istədiyiniz qədər gözdən keçirə bilərsiniz və mən də böyük məmnuniyyətlə sizə bələdçi olmağa hazıram.

– Sizə necə təşəkkür eləyəcəyimi bilmirəm, kapitan! Sizin iltifatınızdan sui-istifadə etməməyə çalışsam. Lakin bu fiziki cihazların vəzifələrinin nədən ibarət olduğunu soruşmağıma icazə verin.

– Eynən belə cihazlar, mənim kayutumda da var. Mən orada bunların vəzifələrini sizə izah edərdim. Lakin əvvəlcə sizin üçün ayrılmış kayuta gedək. Axı "Nautilus"-da necə bir şəraitdə yaşamalı olduğunuzu bilmək sizə lazımdır.

Mən kapitan Nemonun dalınca bir dar dəhlizə girdim. Kapitan Nemo gəminin burun tərəfinə keçərək, mənə bir kayuta, daha doğrusu, çarpayı, tualet masası, kreslolar və sairə ilə çox gözəl bəzənmiş, yaraşıqlı, geniş bir otağa apardı.

Mən necə təşəkkür edəcəyimi bilmirdim.

– Sizin kayutunuz mənim kayutum ilə, – deyərək kapitan qapını açaraq dedi, – mənim kayutum isə bizim bu saat tərk etdiyimiz salon ilə bitişikdir.

Biz kapitanın kayutuna girdik. Bir dəmir çarpayı, iş masası, bir neçə sandal və əlüzuyuyan. – Onun bütün şeyləri bundan ibarət idi. Burada ancaq zəruri şeylərdən başqa heç bir dəbdəbə yox idi.

Kayut az işıqlı idi.

Kapitan Nemo mənə sandal göstərərək:

– Rica edirəm, əyləşin! – dedi.

Mən oturdum. O bir qədər sükutdan sonra danışmağa başladı.

HƏR ŞEY ELEKTRİK VASİTƏSİLƏ

– Baxın, professor, – deyərək kapitan Nemo otağın divarlarından asılmış cihazları göstərərək sözü başladı. – "Nautilus"-u idarə edən cihazlar bunlardır. Salonda olduğu kimi, burada da onlar həmişə mənim gözümlə qabağımda olur və "Nautilus"-un okeanın hansı yerində olduğunu və istiqamətini düzgün olaraq, mənə göstərir. Bu cihazlardan bir neçəsi sizə məlumdur. Bu, "Nautilus"-dakı havanın hərəkətini göstərən termometr; bu, havanın təzyiqini təyin edən və onda əmələ gələcək dəyişikliyi xəbər verən barometr; bu, atmosferdəki rütubətliyi göstərən qiyometr, bu, gəmiyə yol göstərən kompas; bu, günəşin yüksəkliyinə əsasən yerin uzunluq dairələrini təyin edən sekstant; bu, uzunluğun təyində bizə xidmət edən xronometrlər, nəhayət, bunlar da, "Nautilus"-su üzünə qalxdığı zaman üfüqə baxmaq üçün mənə lazım olan gündüz və gecə dərbinləri.

– Bütün bu cihazlar, – deyərək mənə müraciət etdim, – dənizçilik işlərində adi alətlərdir. Mən onlarla çoxdan tanışam. Lakin burada mənim bələd olmadığım bir çox cihaz da var. Görünür ki, bunlar "Nautilus"-un idarə xüsusiyyətlərinə cavab verirlər. Budur, biri bu mühərrik əqrəbli böyük sferblat. Bu, manometr deyilmi?

– Bəli, manometrdir. O, gəminin xaricində su ilə birləşərək, onun təzyiqini və bununla da "Nautilus"-un cumduğu dərinliyi bildirir.

– Bəs bunlar zond deyillərmi?

– Bəli, yalnız bunların quruluşu yenidir. Bunlar müxtəlif su təbəqələrinin hərəkət dərəcəsini göstərən termometrik zondlardır.

– Bəs bu cihazlar? Mən onların nəyə xidmət etdiklərini təsvir edə bilmirəm.

– Burada, professor, sizə bir qədər izahat vermək lazım gələcəkdir, – deyərək kapitan Nemo cavab verdi.

O bir qədər susdu və sonra danışmağa başladı.

– Təbiətdə müti, sürətli və sadə bir qüvvə vardır. Mənim gəmində hər bir işi o görür. Həm işıqlandırır, həm qızdırır, həm də maşınları hərəkətə gətirir. Bu, elektrik qüvvəsidir.

– Elektrik? – deyərək mən heyrlənməyə başladım.

– Bəli.

– Lakin, kapitan, sizin gəminiz xariquladə bir sürətə malikdir. Bu bizim elektrik haqqında bildiklərimizə o qədər də uyğun gəlmir. İndiyə qədər onun mexaniki qüvvəsi son dərəcə məhdud təsəvvür edilirdi.

– Görürsünüzmü, professor, – deyə kapitan Nemo cavab verdi. – Mənim elektrik enerjisindən istifadə üsullarım başqalarının qəbul etdiklərinə oxşamır. Bu bərədə sizə yalnız bu cavabı verməklə kifayətlənməyimə icazə verin.

– Sizin verdiyiniz bu yeni xəbər məni tamamilə gicəlləndirsə də, israr etməyəcəyəm. Lakin əgər sizə yersiz görünürsə, birçə sualıma cavab verməyinizi xahiş edirəm. Axı bu qərībā qüvvənin əldə edilməsi üçün lazım olan ünsürlər, xüsusilə sink tez qurtara bilər. Belə olduğu halda, madam ki, siz quru ilə əlaqə saxlamırsınız, bəs bu ehtiyatı necə əldə edirsiniz?

– Sizin bu sualınıza böyük məmnuniyyətlə cavab verərəm. – Hər şeydən əvvəl dəniz dibində sink, dəmir, gümüş, qızıl və başqa metalların mədən yatağı olduğunu və bunların işlənməsinin, şübhəsiz ki, çətin olmadığını siz bilirsiniz. Lakin mən bu metallardan istifadə etmərəm. Mən elə dənizin özündən ehtiyacım olduğu qədər enerji alıram.

– Dənizdən?

– Bəli, professor, dənizdən. Elektrikin dənizdən alınması üçün bir çox üsullar vardır. Məsələn üçün mən onu müxtəlif dərinliklərə endirilmiş naqillər dövrəsi vasitəsilə, bu naqilləri əhatə edən su təbəqələrinin hərərat təfəvütündən ala bilərdim. Lakin mən başqa, daha əlverişli bir üsul seçməyi lazım bildim.

– Necə üsul?

– Siz dəniz suyunun tərkibini bilirsinizmi? Onun yüzdə doxsan altı yarım hissəsini təmiz su, təqribən iki tam üçdə ikisini isə xlorlu natrium¹ təşkil edir. Bundan başqa onun tərkibində az miqdarda xlorlu maqnezium, xlorlu kalium, bromlu maqnezium, maqnezium sulfat, sulfat turşusu və karbon-kalsiumlu duz da vardır. Siz görürsünüzsünüz ki, dəniz suyunda xlorlu natrium əhəmiyyətli dərəcədədir. Bax, mən dənizdən aldığım bu xlorlu natrium ilə öz elementlərimi təmin edirəm.

¹ Adi xörək duzu

– Xlorlu natrium iləmi?

– Bəli. O, cəvə ilə birləşdikdə Bunzenin elementlərindəki sinki əvəz edən amalqama əmələ gətirir. Cəvə ünsürlərə ayrılmır, beləliklə, istifadə edilən yalnız natrium olur ki, onu da mənə dənizin özü verir. Bunu da deməliyəm ki, natrium elementləri sink elementlərindən, heç olmasa, iki dəfə qüvvətlidir.

– Mən, kapitan, sizin yaşadığınız bu şəraitdə natriumun malik olduğu üstünlüyü başa düşürəm. Dənizdə o istənilən qədərdir. Burası çox gözəl. Lakin natriumu təmizləyərək öz xlorlu birləşməsindən də ayırmaq lazımdır. Bəs bunun üçün nə edirsiniz? Əlbəttə, sizin batareyalarınız xlorlu natriumu elektroliz edə bilər. Lakin yanılıramsa, beləliklə, elektroliz üçün sərf olunacaq natrium, miqdar etibarilə, nəticədə alınacaq natriumdan çox olar. Demək, sizin alacağınızdan artıq natrium işlətməmiş olarsınız.

– Elə bunun üçündür ki, professor, mən natriumu elektroliz vasitəsilə yox, daş kömürün yaranmasından əmələ gələn enerji vasitəsilə alıram.

– Daş kömür? Demək ki, sizin hər halda quru ilə əlaqəniz var.

– Yox, əgər istəsəniz, bu kömürü bir dəniz kömürü adlandırırıq.

– Demək, siz sualtı daş kömür yataqlarından kömür istehsal etmək üsulu tapmışsınız.

– Siz bunu öz gözlərinizlə görəcəksiniz, professor! Mən sizdən yalnız səbir etməyinizi xahiş edirəm. Burada keçirəcəyiniz vaxt isə səbirli olmağınıza imkan verəcəkdir. Yalnız birçə bunu, mənim hər şeyi, ancaq və ancaq dənizdən aldığım yadınızda saxlayın! O mənə elektrik verir, elektrik isə “Nautilus”a isti, işiq, hərəkət – bir sözlə, həyat verir!

– Birçə tənəffüs üçün hava vermir.

– Yox, mən lazımı qədər hava əldə edə bilərdim. Bu mənim üçün çox asan olardı, lakin bu mənasızdır. Çünki mən münasib gördüyüm zaman okeanın üzünə çıxı bilərəm. Bir də ki, elə indi bu saatda da elektrik, havanı xüsusi rezervuarlara qovan böyük nasosları da hərəkətə gətirir ki, mən uzun müddət su altında qalmağa məcbur olduğum zamanlar bu havadan istifadə edirəm.

– Kapitan, – deyə mən ona müraciət etdim, – mən yalnız sizin qarşınızda əylə bilərəm. Görünür, hələ insanların bundan çox sonra kəşf edə biləcəkləri bir şeyi – elektrikin böyük mexaniki qüvvəsini kəşf etmək sizə nəşib olmuşdur.

– Bilmiyəm, heç onu kəşf edən olacaqdımı? – deyə kapitan Nemo çox soyuq və etinasızcasına cavab verdi. – Hər halda orası ilə işim yoxdur. Lakin siz artıq mənim bu qəribə qüvvəni necə tətbiq etdiyimi bilirsiniz. Gördüyünüz kimi, bu gəmini, günəşin belə malik olmadığı sabitlik və fasiləsizliklə işıqlandırır. İndi bu saata baxın. Bax, bu da elektrik saatıdır və özü də düzgün işləməkdə yaxşı xronometrlərdən belə geri qalmaz. Mən onun sferblatını italyan saatlarında olduğu kimi iyirmi dörd yerə bölmüşəm. Çünki öz arxamca dəniz dərinliklərinə çəkiş apardığım bu süni işıqdan başqa dünyada mənim üçün nə gündüz, nə gecə, nə günəş, nə ay var. Baxın, indi səhər saat odur.

– Tamamilə doğrudur.

– Bu isə elektrikin bir başqa tətbiqi. Gözünüzün qabağında asılı duran bu sferblat “Nautilus”un sürətini göstərir. Məftil laq ilə vinti birləşdirir. Əqrəb isə gəminin hansı sürətlə gətdiyini mənə deyir. Bax, bu dəqiqə biz orta sürətlə, saatda on beş mil yol gedirik.

– Çox qəribədir, kapitan! – deyə mən bərkdən səsləndim, indi mən sizin buxarı əvəz edən bu təbii qüvvədən istifadə etməkdə çox doğru hərəkət etmiş olduğunuzu görürəm.

– Biz hələ hamısına baxıb qurtarmamışıq, – deyərək kapitan oturdğu masanın üstündən qalxdı. – Əgər yorulmamısınızsa, “Nautilus”un arxa tərəfinə keçək.

Mən, doğrudan da, sualtı gəminin burun hissəsi ilə bütünlüklə tanış olmuşdum. Bu hissə sıra ilə desək, gəminin ortasından başlamış tavana qədər aşağıdakılardan ibarət idi: sukeçməz arakəsmə ilə kitabxanadan ayrılmış beş metr uzunluqda bir yemək otağı, beş metr uzunluqda kitabxana, ikinci bir sukeçməz arakəsmə ilə kapitanın otağından ayrılmış on metr uzunluqda böyük bir salon, beş metr uzunluqda kapitanın otağı, mənim iki metr yarımlıq otağım və nəhayət, yeddi metr yarım uzunluqda birbaşa forştevenə qədər gedən hava rezervuarı.

Bir sözlə, bu hissənin uzunluğu otuz beş metrə bərabər idi. Sukeçməz arakəsmələr, müəyyən bir hissədə içərisinə su keçə biləcək bir dəşik-filan əmələ gələrsə, “Nautilus”u batmaq təhlükəsindən mühafizə edəcək kip qapılarla təchiz edilmişdi.

Mən dəhlizlərlə kapitan Nemonun dalınca gedərək, gəminin orta hissəsinə keçdim. Orada iki sukeçirməz arakəsmə arasına alınmış

ensiz quyu kimi bir yer var idi. Vintlərlə quyunun divarlarına yapışdırılmış balaca bir dəmir pilləkən tavana doğru qalxırdı. Mən kapi-tandan bu quyunun nə olduğunu soruşdum.

– Bu yol, qayıqlar olan yerə gedir, – deyə o mənə cavab verdi.

– Necə? Sizin qayığınızdanı var? – deyə mən heyrətlə soruşdum.

– Əlbəttə, özü də çox gözəl, yüngül və batmayan. O, gözinti və balıq ovunda bizə xidmət edir.

– Demək, onları suya salmaq üçün siz su üzünə qalxmalı olursunuz, eləmi?

– Heç də yox! Qayıq “Nautilus”un göyərtəsindəki xüsusi oyuqda yerləşir. O, germetik sukeçməz qapaq ilə təchiz edilmiş və möhkəm boltlarla öz oyuğuna bərkidilmişdir. Bu pilləkən “Nautilus”un göyərtəsindəki dar qapıya gedir. Həmin bu qapı isə qayığın dibindəki, eynən özü kimi olan ikinci elə bir qapı ilə birləşir. Bu iki qapı vasitəsilə mən qayığın içərisinə girirəm. Mənim dalımcı “Nautilus”un qapısını bağlayırlar. Qayığın dibindəki dəliyi isə mən özüm xüsusi bir qapaqla örtürəm. Sonra mən boltları açıram. Qayıq çox böyük sürətlə suyun üzünə çıxır. Onda mən qayığın açılıb-bükülən üst qapağını yığb dorunu və yelkənini düzəldir, yaxud avarlardan yapışaraq öz gəzintimə başlayıram.

– Bəs gəminin göyərtəsinə necə qayıdarsınız?

– Mən qayıtmıram. “Nautilus” mənim dalımcı gəlir.

– Sizin əmrinizləmi?

– Bəli, mənim əmrimlə. Mən elektrik naqili vasitəsilə gəmi ilə əlaqə saxlayıram. Gəmiyə qayıtmaq istədikdə teleqram verirəm.

– Doğrudan da, – deyə mən bütün bu möcüzələrdən özümü itirmiş halda qışqırdım. – Bu olduqca sadə bir şeydir.

Biz göyərtəyə gedən yoldan ötürək, iki metr uzunluğunda bir kalyutun yanından keçdik. Ned Lend və Konsel həmin bu kalyutda əyləşmiş, qabaqlarına qoyulmuş dadlı səhər yeməyini acgözlüklə yeyirdilər. Bu kalyutun yanında üç metr uzunluqda mətbəx vardı. Yenə orada içərisinə yemək-icmək ehtiyatı qoyulan geniş anbarlar yerləşmişdi.

Mətbəx elektrik vasitəsilə işləyirdi. Platin lövhələrlə lehimlənərək yapışdırılmış elektrik məftilləri onları ağıncaya qədər qızdırır, çörək və xörək bişirmək, qızdırmaq üçün plitələrə lazımı hərərət verirdi. Dəniz suyunun təmizlənməsi yolu ilə gəmini istənilən qədər içməli su ilə təmin edən distillə cihazları da elektrikle qızdırılırdı.

Mətbəxin yanında vanna otağı var idi.

Bunlardan o yana beş metr uzunluqda olan kubrik – komandanın otağı yerləşirdi. Lakin qapısı bağlı olduğu üçün belə şəraitdə “Nautilus”-un ekipajında olan adamların sayını təyin edə bilmədim.

Burada kubriki maşın şöbəindən ayıran dördüncü sukeçməz ara-kəsmə dururdu. Arakəsmənin qapısından keçərək, yüksək dərəcəli mühəndis Nemonun “Nautilus”-u hərəkətə gətirən maşınları qurduğu otağa girdik.

Gözqamaşdıncı dərəcədə işıqlı olan bu otağın uzunluğu azı iyirmi metr olardı. Otaq iki hissəyə ayrılırdı. Birinci hissədə elektrik enerjisi hasil edən elementlər, ikinci hissədə isə gəminin vintini fırladan maşınlar yerləşdirilmişdi.

Buradakı qərribə bir qoxu məni heyratə saldı.

Kapitan Nemo bunu hiss etmişdi.

– Bu, – deyə o mənə izahat verdi, – natrium alındığı zaman əmələ gələn qazın qoxusudur. Lakin bu bir o qədər də böyük narahatçılıq deyil. Həm də biz hər gün səhər gəminin havasını əsaslı surətdə dəyişib təmizləyirik.

Mən maraqla “Nautilus”-un maşınlarını gözdən keçirirdim.

– Gördüyünüz kimi, – deyə kapitan Nemo sözünə davam etdi. – Mən Rumkorfun deyil, Bunzenin elementlərindən istifadə edirəm, Rumkorf mənə bu qədər güc verə bilməzdi. Məndə Bunzenin batareyaları azdır, lakin onlar çox güclüdür. Bu batareyaların istehsal etdiyi elektrik, otağın o biri başındakı böyük elektromotorlara verilir; onlar isə mürəkkəb sistemli transmissiya vasitəsilə avar valını hərəkətə gətirir. Bu valın eni altmış santimetr, uzunluğu isə yeddi metr yarımardır. Lakin onun bu qədər böyük olmasına baxmayaraq, fırlanma sürəti saniyədə yüz iyirmi dəfədir.

– Siz də sürəti artırırınsız, eləmi?

– Bəli, saatda əlli mil.

Burada nə isə güclü bir sirr var idi. Lakin mən onu soruşub öyrənməyə cəsarət edə bilmədim. Bu qədər enerji hansı vasitə ilə verilə bilərdi? Bu eşidilməmiş və demək olar ki, heç həddi-hüdudu olmayan qüdrətin, belə bir gücün mənbəyi harada idi? Bu sirr yüksək gərginlik verən yeni tipli sarğılardamı, yaxud transmissiyanın sistemindəmi idi? Bunu mən başa düşə bilmədim.

– Kapitan Nemo, – deyə mən sözə başladım. – Mən sizin əldə etdiyiniz nəticələrin qarşısında diz çökür, hətta onları necə əldə etmiş olduğunuz barədə düşünmək belə istəmirəm. Mən “Nautilus”-u “Avraam Linkoln”-un ətrafında manevr etdiyi vaxt görmüşəm və onun necə möcüzəli bir sürətlə malik olduğunu bilirəm. Lakin iş təkcə sürətlə qurtarmır. Hara getdiyini də görmək lazımdır. Gəmini aşağıya-yuxarıya, sağa, sola döndərmək üçün də müəyyən imkan lazımdır. Yüzlərcə atmosfərə qədər təzyiqi olan çox dərin yerlərdə bu işləri siz necə görürsünüz? Okeanın səthinə necə qalxırınsız? Bu sualları sizə vermək çox yersiz deyil ki?

– Heç də yox, professor, – deyə kapitan azacıq tərəddüddən sonra cavab verdi. – Siz ki heç vaxt bu sualtı gəmidən gedə bilməyəcəksiniz. Salona gedək. Mənim iş kabinetim oradadır. Orada siz “Nautilus” haqqında bilməli olduğunuz şeylərin hamısını öyrənərsiniz.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

BİR NECƏ RƏQƏM

Bir neçə dəqiqədən sonra biz artıq damağımızda siqar, salonda divanın üzərində əyləşmişdik.

Kapitan Nemo “Nautilus”-un enləmə və boylama kəsiklərinin cizgilərini mənə verdi və sonra öz izahatına başladı:

– Budur, cənab Aronaks, içərisində olduğumuz gəminin çertyojları bunlardır. Bu, kənarları konusa bənzəyən, uzadılmış silindirdir. Bu, siqara oxşayır. Belə şəkil isə Londonda bu cür konstruksiyalar üçün ən yaxşı forma hesab olunur. Silindrin bu başdan-o başa olan uzunluğu düz yetmiş metr, ən çox enli olan yeri – mərkəz hissəsi isə səkkiz metrdir. Mən çox sürətli gəmilərdə qəbul edilmiş ölçülərə əməl etməmişəm, yəni onun eninin uzununa olan nisbətini birin ona olan nisbəti kimi götürməmişəm. Lakin bu ölçülərdə də gəminin burnuna olan təzyiq çox deyil və sıxışdırılıb çıxarılan su gəminin hərəkətinə mane olmur. Bu hesabla siz “Nautilus”-un sahəsini və həcmi hesablaya bilərsiniz. Onun sahəsi min on bir kvadratmetr, həcmi isə min beş yüz kubmetrə bərabərdir. Demək, o tamamilə suya cumduqda min beş yüz kubmetr, yaxud da bir ton su sıxışdırır.

Suyun altında üzmək üçün hazırlanmış bu gəminin planını tərtib edərkən, gəminin onda doqquz hissəsinin su altında və ondan bir hissəsinin su üzərində olacağını nəzərdə tutmuşdum. Belə bir şəraitdə gəmi öz həcmimin onda doqquz hissəsi qədər, yəni bir min üç yüz kubmetr suyu sıxışdırmalı və özü ancaq bir ton ağırlığında olmalı idi. Beləliklə, mən gəminin bu çəkiddən artıq ağırlaşmasına yol verməməli idim. "Nautilus"-un biri içəri, digəri çölə də olmaqla iki korpusu vardır. Bu korpuslar "T" şəkilli dəmir dirəklər vasitəsilə birləşdirilmişdir. Bu dirəklər gəmiyə xüsusi bir möhkəmlik verirlər. Doğrudan da, "Nautilus" özünün belə sadə quruluşu ilə bərabər başdan-başə tökmə bir gəmi kimi möhkəm idi. Gövdəsinin örtüyü xüsusi diqqətlə bərkidilmişdir. Materialının eynicinsli olması sayəsində qətiyyəən əyilmir, bu da onun ən fırtınalı dənizlərdən belə qorxmaması üçün imkan yaradır. Bu iki korpus polad laylardan düzəldilmişdir. İçəri korpus laylarının qalınlığı beş santimetrə yaxın, çəkisi isə üç yüz doxsan tondur. Xarici korpus, hündürlüyü əlli, eni iyirmi beş santimetr və altmış iki ton ağırlığında olan balast, yerdə qalan bütün müxəlləfat, dayaqlar və arakesmələr – bütün bunların hamısı ilə birlikdə doqquz yüz tona bərabərdir ki, bu da üç yüz doxsan ton ağırlığında olan içəri korpusla birlikdə lazım olan min üç yüz əlli tonluq ümumi çəkini əmələ gətirir. Başə düşsünüzümü?

– Başə düşdüm.

– Beləliklə, – deyə kapitan sözüne davam etdi. – "Nautilus" su üzərində olduğu zaman, bu yüklə onun ondan bir hissəsi sudan xaricə çıxmış olur. Demək, əgər gəmidə həmin bu ondan bir hissəsinə müvafiq, yəni əlli ton tutumlu rezervuarlar olsaydı və bu rezervuarlar su ilə doldurulsaydı, o zaman əslində min beş yüz yeddi kubmetr su sıxışdırıran, yaxud da başə sözə desək, min beş yüz yeddi ton ağırlığında olan "Nautilus" tamamilə suya cumardı. Bax, təcrübədə elə bu da olur. "Nautilus"-da onun aşağı hissəsində yerləşmiş rezervuarlar su ilə dolur və gəmi su üzü ilə taraz olaraq tamamilə dənizə cumur.

– Çox gözəl, kapitan! Məncə, elə buradaca əsas çətinliklər başlanı. Mən sizin, "Nautilus" bir santimetr belə sudan xaricə qalmayacaq qədər suya cuma bildiyinizi başə düşürəm. Lakin siz dərinliklərə endiyiniz zaman, gəminiz yüksək təzyiqlə hərəkət etmirmi? Məgər bu təzyiq sizin gəminizi, təqribən su təbəqəsinin hər otuz

iki futunda bir atmosferlik və yaxud başə cür desək, hər kvadratsantimetre bir kiloqramlıq qüvvə ilə aşağıdan yuxarıya itələmirmi?

– Tamamilə doğrudur, professor.

– Belə olduqda, əgər siz bütün "Nautilus"-u su ilə doldurmursunuzsa, onu dərinliklərə cummağa necə məcbur etdiyinizi mən anlaya bilmirəm.

Kapitan Nemo:

– Cənab professor, – deyə mənə cavab verdi, – statikanı dinamika ilə qarışdırmayın. Bu çox ciddi səhvlər törədir. Böyük okean dərinliklərinə çatmaq üçün az iş görmək kifayətdir. Siz mənim mühəkiməmin gedişini izləyin.

– Mən sizə diqqətlə qulaq asıram.

– Dərinliklərə cuma bilməsi üçün "Nautilus"-un çəkisini nə qədər artırmaq lazım olduğunu təyin etməkdən ötrü mən onun, müxtəlif dərinliklərdə, özündən yuxarı təbəqələrin ağırlığı altında suyun həcmimin nə qədər sıxışdırılaraq kiçilməsini hesablamalı idim.

– Bəli, bu aydın məsələdir, kapitan.

– Lakin suyun sıxılmaq qabiliyyətinə malik olduğunu tamamilə inkar etmək olmasa da, hər halda bu sıxılmanın çox məhdud olduğunu demək lazımdır. Doğrudan da, son əsaslı məlumatlara görə su, təzyiq bir atmosfərə qədər artırıldığı zaman, yəni otuz fut dərində on milyonda dörd yüz otuz altı pay sıxılır. Əgər min metr dəriniyə cummaq lazım gəlirsə, min metr ucalıqda olan su sütunu təzyiqindən, yəni yüz atmosferlik bir təzyiqdən həcmi nə qədər kiçiləcəyini nəzərdə tutmaq lazımdır. Belə hallarda bu kiçilmə yüz mində dörd yüz otuz altı pay olur. Demək, gəmi öz normal çəkisi olan min beş yüz ton əvəzinə, min beş yüz altı tam yüzə əlli dörd tona qədər artmalı olur. Beləliklə, tələb olunan böyümə ancaq altı tam yüzə əlli dörd ton olur.

– Bu qədər?

– Bəli, ancaq bu qədər, cənab Aronaks, bunu yoxlamaq o qədər də çətin deyildir. Bundan başə bir də mənim yüz ton tutan ehtiyat rezervuarları vardı. Onların köməyi ilə mən xeyli dərinliklərə cuma bilirm. Suyun səthi ilə bərabər olmaq üçün mən yalnız bu əlavə rezervuarlardakı suyu boşaldıram. Əgər mən "Nautilus"-un öz gövdəsinin ondan bir qədər sudan xaricə çıxmasını istəyirəmsə, o zaman bütün rezervuarları tamamilə boşaltmalıyam.

Mənim belə dəqiq rəqəmlərə əsaslanan bu hesabatı qarşı etiraz etməyimə lüzum yox idi.

– Mən sizin bu hesablarınızı qəbul edirəm, kapitan, – deyə cavab verdim. – Doğrudan da, təcrübənin hər gün təsdiq etdiyi bu hesabat ətrafında mübahisə etmək çox gülünc olar. Lakin məndə bir şübhə də əmələ gəlir.

– Necə şübhə?

– Siz min metr dərinliyə cəld olduğunuz zaman, “Nautilus”-un divarları yüz atmosferlik bir təzyiq qarşısında qalır. Beləliklə, əgər bu dərinlikdə siz su üzünə qalxmaqdan ötrü gəmini yüngülləşdirmək üçün rezervuarları boşaltmaq istəsəniz, sizin nasoslarnız hər kvadrantsantimetreyə yüz kiloqramlıq əlavə bir müqavimət dəf etməli olacaq. Bu, nasoslardan ehtə bir qüvvə tələb edir ki...

– O qüvvəni ancaq elektrik verə bilər, – deyə kapitan Nemo mənim sözümlü kəsdi. – Professor, mən yenə də təkrar edirəm, mənim maşınlarımin gücü demək olar ki, nəhayətsizdir. “Nautilus”-un nasoslari fəvqəladə deyiləcək qədər güclüdür. Siz buna onların tulladıqları su sütunlarının “Avraam Linkoln”-un göyertəsinə bir şələlə kimi töküldüyü zaman inanmalı idiniz. Lakin bunu da deyim ki, batareyaları həddindən artıq yükləməmək üçün mən bu əlavə rezervuarlardan yalnız min beş yüz metrədən iki min metrə qədər cəld istədiyim zamanlar istifadə edirəm. Əgər ağıma okeanın səkkiz və ya da on min metrlik dərinliklərini gözmək fikri gəlsə, başqa, bəlkə də bir dərəcəyə qədər mürəkkəb, lakin bir o qədər də etibarlı maneə keçirərəm.

– Bu necə olur, kapitan?

– Sizin onu başa düşə bilməyiniz üçün görək əvvəlcə “Nautilus”-u necə idarə etdiyimi sizə danışam.

– Mən bunu səbirsizliklə bilmək istəyirəm.

– Gəmini sağa və sola, yəni başqa sözlə, üfqi istiqamətdə sürmək üçün gəminin dal tərəfində bərkidilmiş adi sükanə istifadə edirəm. Bu sükan şturval və şturtröslər vasitəsilə hərəkətə gətirilir. Lakin “Nautilus”-u vaterlinlər yanında sərbəst olaraq onun kənarlarına bərkidilmiş iki müstəvinin köməyiylə şaquli istiqamətdə, yəni aşağıdan yuxarıya və ya yuxarıdan aşağıya hərəkət etdirmək də olur. Bu müstəvilər şaquli istiqamətdə mütəhərriklər olub linglər

vasitəsilə gəminin içərisindən hərəkətə gətirilir və kil ilə müvazi hala salındıqları zaman "Nautilus" üfqi istiqamətlə gedir. Maili vəziyyətə gətirildiyi zaman isə "Nautilus" bu əyrilik bucağından asılı olaraq diaqonal üzrə ya yuxarı qalxır, ya da ki, aşağı yenir. Özü də bu diaqonalın uzun-gödəkliyi tamamilə mənim istirahətimlə bağlıdır. Bundan başqa yuxarı qalxmə sürətini artırmaq istədiyim zaman vinti dayandırırım və suyun təzyiqi "Nautilus"-u hidrogenlə doldurulmuş bir aerostat kimi şaquli istiqamətdə yuxarı qaldırır.

– Mərhəbə, kapitan! – deyərək mən qışqırdım. – Lakin suya cüm-muş "Nautilus"-un idarəsi kor-koranə olur, eləmi?

– Heç də yox. Sükan gəminin burun tərəfdən göyərtəsində çıxıntı əmələ gətirmiş budkada yerləşmişdir. Bu budkanın illüminatorlarında qalın, mərciməyəbənzər şüşələr vardır.

– Şüşə?.. Özü də bu təzyiqə davam gətirə biləni?

– Bəli. Bir yerə toxunduğu və yaxud düşdüyü zaman çox tezsi-nan kövrək büllur, eyni zamanda çox da davamlı. 1864-cü ildə Şimal dənizində elektrik işığında aparılan balıq ovu təcrübələrində yeddi millimetr qalınlığı olan büllur lövhə on altı atmosfer təzyiqə davam gətirmişdi. Mənim istifadə etdiyim şüşələr isə mərkəz hissəsindəki qalınlığı iyirmi bir santimetmə bərabər olan şüşələrdir. Yəni bu, haqqında danışdığım həmin şüşələrdən otuz dəfə qalındır.

– Anladım. Lakin görə bilmək üçün işıq qaranlıq yarmalı, dağıt-malıdır. Mən indi öz-özümdən soruşuram ki, belə qaranlıq dərinliklərdə...

– Sükan budkasının arxasında, yarım mil qabağı işıqlandıran qüv-vəli elektrik reflektoru yerləşmişdir, – deyərək kapitan mənim sözümlə kəsdi.

– Afərin, min afərin, kapitan! Məşhur "narval"-ın alimləri qaşdı-ran o elektrik günəşinin nə olduğu indi mənə aydın oldu. Yeri gəl-mişkən bir sual da verməyə icazə verin: "Nautilus"-un "Şotlandiya" ilə dünyada bu qədər səs-küyə səbəb olmuş toqquşması, sadəcə, bir təsadüfmi idi?

– Tamamilə bir təsadüf idi, professor. Toqquşma baş verdiyi zaman mən su səthindən iki metr aşağı ilə üzürdüm. Lakin o saat heç bir fəlakət baş vermədiyini gördüm.

– Tamamilə doğrudur. "Şotlandiya" sağ-salamat gəlib limana çıxmışdı. Yaxşı, bəs "Avraam Linkoln" ilə üz-üzə gəlməyiniz?

– Cənab professor, igid Amerika flotu gəmilərinin yaxşısı olan "Avraam Linkoln"-a mənim özümün heyfim gəlir. Lakin o mənə hücum etdi, mən də özümü müdafiə etməli idim. Bir də ki, onu yalnız mənə hökm imkanından məhrum etmək kifayətləndim. Yaxın limanda zədələnmiş yerlərini təmir etmək çətin deyildi.

– Kapitan, – deyərək mən ona müraciət etdim, – "Nautilus", doğ-rudan da gözəl gəmidir.

– Bəli, professor, – deyərək kapitan Nemo səsinə hiss edilən həyə-canla cavab verdi. – Onu öz doğma balam kimi sevərəm. Okeanda üzən gəmilər min bir təhlükəyə düşürlər. Hər bir hadisə, hər bir təsadüf onlar üçün çox fəlakətli nəticələr verə bilər. Lakin burada, bu dəniz dərinliklərində insanın qorxacağı, ehtiyat edəcəyi heç bir şey yoxdur. Təzyiq mənim gəmiyə əzə bilməz. Onun gövdəsi dəmir-dən möhkəmdir. Onda valaydan "yorulan" kəndir taxımı yoxdur. Küləyin çəkib qoparacağı yelkənləri, partlaya biləcək qazanları yox-dur. Yangın bizə heç nə edə bilməz. Çünki "Nautilus"-da taxtadan heç bir şey yoxdur. Toqquşmadan qorxmuruq. Çünki okean dərinliklərini dolaşan yalnız odur. Okean səthindən bir neçə metr aşağıda daimi və dəyişilməz bir sakitlik hakim olduğundan, fırtına bizim üçün təhlükəli deyildir. Baxın, professor, deyiləcək qədər gözəl bir gəmi!.. Əgər ixtiracısının mühəndis-konstruktordan və mühəndis-konstruktorun kapitanıdan artıq öz gəmisinə inanmaq məsələsi doğru-dursa, demək, siz mənim, yeni həm ixtiracı, həm də mühəndis-konstruktor, həm də bir kapitan olaraq "Nautilus"-a nə qədər hüdud-suz bir inam bəslədiyimi özünü başa düşərsiniz.

Kapitan Nemo böyük bir həvəs və ruhla danışdı.

Gözlərində əmələ gələn parlaqlıq, hərəkətlərindəki cəldlik, ona başqa bir görkəm verirdi. Mən bir qədər yersiz görünsə belə, yenə də özümü saxlaya bilməyərək kapitan Nemo-dan:

– Demək, siz mühəndis təhsili almırsınız? – deyərək soruşdum.

– Bəli, – deyərək o cavab verdi. – Quruda yaşayan insan olduğum zaman mən Londonda, Parisdə və Nyu-Yorkda oxumuşam.

– Yaxşı, bəs bu heyfətamiz sualı gəminin tikintisini necə gizli saxlaya bildiniz?

– Cənab professor, onun hər bir hissəsi yer üzünün müxtəlif bucaqlarında hazırlanmışdır. Həm də onların istifadəsi haqqında zavodlara uydurmalar deyilirdi. Beləliklə, "Nautilus"-un kili Fransa-

nın Krezo zavodunda, avar valı Londonun Pene və K° zavodunda, vinti Qlazqonun Skotta zavodunda, rezervuarları Kaye və K° zavodunda, maşınları Almaniyanın Krupp zavodunda, taranı İsveçrə fabrikantı Motananın müəssisələrində, ölçü cihazları Nyu-Yorkda Qart qardaşlarının zavodunda və i.a. hazırlanmışdır. Sifarişçilərimin hər biri mənim başqa adla imzalanmış sertifikatları almışdı.

– Lakin, – deyə mən qeyd etdim, – iş yalnız hissələri almaqla qurtarmır, siz onları bir yere yığmalı və quraşdırmalı idiniz, bunun üçün də sizə çox mürəkkəb cihazlar lazımdı.

– Okean içərisində itmiş, insan olmayan balaca bir adada özümə tərsənə düzəltdim. Öyrətdiyim fəhlələr, yəni sədaqətli, sadıq yoldaşlarım orada mənim müşahidəm altında “Nautilus”u qurub düzəldilər. Bu işlər qurtardıqdan sonra, yandırdığımız od bizim o adada olduğumuzu göstərə biləcək bütün izləri məhv etdi. Əgər gücüm çatsa idi, mən bu adanı tamamilə partladardım.

– Yəqin ki, gəmi sizə çox baha başa gəlmişdir.

– Adi dəmir gəminin hər tonu 1125 franka başa gəlir. Mənim “Nautilus”um 1500 ton ağırlığındadır. Beləliklə, ancaq təchizatı iki milyon frankdan bir qədər az, içərisindəki kolleksiya və incəsənət əşyaları da hesablasa, hamısı bir yerdə “Nautilus” təqribən dörd-beş milyon franka başa gəlmişdir.

– Kapitan, axırıncı bir suala da icazə verin.

– Buyurun, professor!..

– Siz çoxmu dövlətlisiniz?

– Mənim dövlətim ölçüsüzdür. Mən heç bir çətinlik çəkmədən və heç yoxsullaşmadan Fransanın on milyardlıq dövlət borcunu verə bilərəm.

Mən bu qərribə adamın üzünə çox diqqətlə baxırdım. Görəsən, o mənim ona olan inamımdan sui-istifadə edirdimi? Gələcək bunu göstərəcək idi.

“QARA ÇAY”

Su yer üzünün üç yüz altmış bir milyon kvadrat kilometrlik sahəsini tutmuşdur. Bu su kütləsinin həcmi min üç yüz yetmiş milyon kub kilometrə bərabərdir. Beləliklə, bu suyun çəkisi min üç yüz yetmiş kvintilyon tona qədərdir.

Bu rəqəmi anlamaq üçün kvintilyonun milyarda nisbətini, milyardın birə nisbəti kimi başa düşmək lazımdır. Yaxud başqa sözlə desək, kvintilyonda, bir milyardda olan təklik qədər milyard vardır.

Hələ Yer kürəsinin ilk zamanlarında od dövrünü su dövrü əvəz etmişdi. Əvvəlcə okean bütün yer üzünü bürümüşdü. Sonra siluri dövründə yavaş-yavaş dağlar yaradan hadisələr başladı. Okean içərisində dağ təpəcikləri, bir az sonra isə adalar görünməyə başladı. Onlar tez-tez baş verən su daşqınları nəticəsində itir, bir az sonra yenə üzə çıxır, möhkəmlənir və qitələri əmələ gətirirdilər. Beləliklə, quru bu gün bizim gördüyümüz şəkildə. Quru, suyun yüz qırx milyon altı yüz yeddi kvadrat kilometrlik bir sahəsini tutdu.

Qitələrin bugünkü vəziyyəti bizə yer üzündəki suyu:

Şimal buzlu okean,

Cənub buzlu okean,

Hind okeanı,

Atlantik okeanı,

Sakit okean

olmaqla beş böyük hissəyə ayırmaq imkanını verir.

Sakit okean uzunluq dairəsinin yüz qırx beş dərəcə boyu ilə iki qütb dairəsi arasında şimaldan cənuba doğru, Asiya və Amerika arasında qərbdən şərqə doğru uzanmışdır. Bu, okeanların ən sakitidir, o, enli, lakin lal axınlı, qabarma-çəkilməsi az, bol yağışlıdır.

Mənim qeyri-adi səyahətlərimin başladığı okean belədir.

– Professor, əgər istəsəniz, – deyə kapitan Nemo mənə müraciət etdi, – biz bu saat olduğumuz yeri, yəni səyahətlərimizin başladığı bu nöqtəni dübbəddüz təyin edə bilərik. İndi saat on ikiyə on beş dəqiqə qalmışdır. Mən bu saat “Nautilus”un okean üzünə qaldırılmasını əmr edərəm.

Kapitan Nemo orada xronometrin köməyi ilə olduğumuz yerin uzunluq dərəcəsini təyin etdi, öz hesabını bundan əvvəlki bucaq-ölçmə müşahidələri ilə yoxladı və "Nautilus"-un olduğu yeri taparaq xəritəyə bir nöqtə qoydu.

– Cənab Aronaks, – deyə o mənə müraciət etdi, – biz qərb uzunluğunun 137°15'-sindəyik.

– Hansı meridiandan? – deyə mən tez soruşdum və fikirləşdim ki, kapitanın verəcəyi cavab bəlkə onun hansı millətdən olduğunu bir qədər aydınlaşdırar.

– Məndə Paris, Qrinviç və Vaşinqton vaxtı ilə qurulmuş bir neçə müxtəlif xronometr vardır, – deyə o cavab verdi. – Lakin bu gün sizin burada olmanız şərəfinə mən Paris meridianından istifadə etdim.

Mən bu cavabdan heç bir şey öyrənə bilmədim. Təşəkkür üçün başımı əydim.

Kapitan sözü ilə davam etdi.

– Biz Paris meridianından 137°15' qərb uzunluğu və 30°7' şimal enliyindəyik. Başqa sözlə desək, Yaponiya sahillərindən təqribən üç yüz millik bir məsafədəyik. Deməli, biz bu gün, noyabrın səkkizində, günorta öz sualtı dünya tədqiqatımıza başlayırıq. İndi isə, cənab professor, mən sizin işləməyinizə mane olmayacağam. Mən əlli metr dərinliyə cümürə şərq-şimal-şərq tərəfə istiqamət götürməyi əmr etmişəm. Bu böyük xəritə üzərində gündəlik keçilən yol qeyd ediləcəkdir. Salon tamamilə sizin ixtiyarınızdadır.

Kapitan Nemo baş əyərək çıxdı. Mən dərin fikrə gedərək salonda tək qaldım. Fikrimi nə qədər yayındırmaq istəsəm də, yenə "Nautilus"-un sahibinə gəlib çıxırdım.

Heç bir vətəni olmadığını vüqarla elan edən bu adamın milliyətini təyin etmək mənə qismət olacaqdımı? Onda insanlığa qarşı bu nifrəti oyadan kim və yaxud nə idi? Bu da dünya tərəfindən incidilmiş "tanınmamış" alimlərdən, Konselin dediği kimi, Qaliley¹, ya da öz ölkəsindən qovulmuş inqilabçı alimlərdən biri idimi? Hələlik mən bunu bilmirdim.

O, təsadüfən onun gəmisinə tullamış olduğu məni çox qonaqpərvərliklə, lakin həyatımın onun əlində olduğunu unutmamağa imkan

verməyən bir soyuqluqla qəbul etmişdi. O, bir dəfə də olsun mənim ona uzaqdağım əlimi sıxmamış və özü mənə əl verməmişdi.

Mən düz bir saat bu adamın insanı sarsıdan sirrini anlamaq, onu həll etmək üçün fikirlərə qorq idim.

Sonra mənim nəzərim masanın üzərində sərilmiş xəritəyə sataşdı və barmağımı kapitan Nemonun təyin etmiş olduğu uzunluq və en dairələrinin bir-birini kəsdiyi nöqtənin üstünə qoydum.

Dənizin də qitələr kimi öz çayları var. Rəngi və hərərət dərəcəsi ilə asanca tanınan bu axınlar, başqa suların seçilir. Okean axınları içərisində ən məşhuru Holfstremdir. Elm xəritəyə istiqamətinə görə beş böyük axın daxil etmişdir. Bunlardan birincisi – Atlantik okeanının şimal, ikincisi – cənub hissəsində, üçüncüsü – Sakit okeanın cənub, dördüncüsü – şimal hissəsində, nəhayət, beşinci isə – Hind okeanının cənub hissəsindədir. Çox ehtimal ki, hələ Xəzər və Aral dənizlərinin və eləcə də Asiyanın böyük göllərinin vahid bir su hovuzu təşkil etdikləri qədim zamanlarda Hind okeanının şimal hissəsində altıncı axın da vardı.

Onlardan Kuro-Şivo axıntısı, xəritədə "Nautilus"-un olduğu yeri göstərən nöqtədən keçirdi. Yapon dilində adanın mənası "Qara çay" olan bu axıntı tropik günəş şüaları ilə qızaraq və Benqaliya körfəzindən çıxaraq, Malakka boğazından keçir. Asiya sahilləri boyunca axır və Sakit okeanın şimal hissəsində öyrə bir xətt ilə ta Aleut adalarına qədər uzanır.

Bu axıntı kafur ağaclarının gövdələrini və başqa tropik bitkiləri özü ilə aparır, aydın göy rəngi və yüksək hərərətilə okeanın tünd-yaşıl və soyuq suyundan kəskin surətdə seçilir.

"Nautilus"-un yolu bu axın ilə idi. Mənim fikrimdə bu axının Sakit okeanın ucsuz-bucaqsız boşluğu içərisində necə itdiyini təsəvvür edərək xəritədə onu izləyirdim. Bu fikir məni o qədər məşğul etmiş və mən həyatdan o qədər uzaqlaşmışdım ki, hətta Ned Lendin və Konselin salona girdiklərini belə bilməmişdim.

Mənim sevimli yoldaşlarım burada, gözlərinin qabağındakı bu zənginliyi görürək yerlərində donub qalmışdılar.

– Biz haradayıq?.. – deyə kanadalı səsləndi. – Bura Kvebek muzeyidir, nədir?

– Ağamın razılığı ilə, – deyə Konsel etiraz etdi. – Mən Kvebek muzeyindən artıq Somerar otelində olduğumu zənn edirdim.

¹ Qaliley (1564-1642) – Yer kürəsinin Günəş ətrafında hərhləndiyini dediği üçün ruhanilər tərəfindən təqib edilən böyük İtalyan alimi

– Dostlarım, – deyə mən onlara cavab verdim, – siz nə Kanada-dasınız, nə də Fransada, siz suyun səthindən əlli metr aşağıda “Nautilus”-un içindəsiniz.

– Madam ki, ağam deyir, ona inanmaq lazımdır, – deyə Konsel cavab verdi. – Lakin doğrusunu desək, bu salon hətta mənim kimi bir flamandlıni heyratə sala bilər.

– Dostum, istədiyin qədər heyrat və təəccüb edə bilərsiniz. Lakin bir vitrinə də bax, orada sənin kimi bir təsnifatçı üçün işləməli çox şey vardır.

Konseldən təsnifat ilə məşğul olmaq üçün ikinci dəfə xahiş etmək lazım deyildi. O çoxdan vitrinin üzərinə əyilmiş və bir təbiətşünas dili ilə nə isə sinif, dəstə, yarımdəstə, ailə, soy, növ deyər mızıldandı.

Konxialogiya ilə maraqlanmayan Ned Lend isə bu müddətdə kapitan Nemo ilə görüşüm haqqında mənə bir xeyli sual verdi. Mən onun kim və haralı olduğunu, bu saat hara getdiyini, bizi nə kimi dərinliklərə apardığını öyrənə bilmisəmmi, ya yox? – deyər soruşdu.

O, birinə belə cavab verməyə imkan vermədən, minlərcə sual yağdırdı.

O sakitləşdikdən sonra, mən öz bildiklərimi danışdım və öz növbədə bu müddətdə onun nə görmüş və nə eşitmiş olduğunu soruşdum.

– Heç bir şey görməmişəm, heç bir şey də eşitməmişəm, – deyər o cavab verdi. – Mən hətta gəmi komandasından da bir nəfəri belə görə bilməmişəm. Bəlkə elə bunun komandası da elektrikdəndir.

– Elektrikdən?..

– Vallah, buna inanmaq olar... Lakin, cənab professor, – deyər hələ də öz fikrindən əl çəkməmiş Ned Lend soruşdu. – Bu gəminin ekipajı neçə nəfər ola bilər? On, iyirmi, əlli, yüz?..

– Sizin bu sualınıza heç bir cavab verə bilməyəcəyəm, Lend! Siz “Nautilus”-u ələ keçirmək və ya ondan qaçıb qurtara bilmək fikrini birdəfəlik başınızdan çıxarın. Bu gəmi müasir texnikanın möcüzəsidir, əgər onunla yaxından tanış olmaq, onu yaxından öyrənmək mənə qismət olmasaydı, mən bütün həyatımın mənasız keçməsinə peşman olacaqdım. Heç olmasa, möcüzələr arasında soyahət etdiyimizə görə çoxları bizə paxıllıq edə bilərdi. Bir sözlə, özünü də yaxşı aparın və gəlin ətrafımızda nələrin baş verdiyini müşahidə edəək.

– Müşahidə edəək, – deyər çəngəlçi bağırırdı. – Bu dəmir həbsxanada heç bir şey görə bilməzsən. Biz ancaq kor adamlar kimi hərəkət edirik.

Ned Lend cümləsini deyib qurtarmamışdı ki, birdən salonu tamamilə qaranlıq бүürdü. İşıqsızca tavan elə sürətlə söndü ki, mənim gözlərim birdən-birə qaranlıqdan çox, parlaq işığa çıxmış bir adam gözü kimi ağardı.

Bizim dilimiz tutuldu və bu saat başımıza nələr: yaxşımı, pismi iş gələcəyini bilməyərək, hərəkət etməyə belə halımız qalmadı, lakin bu vaxt “Nautilus”-un dəmir haşiyəsi hərəkət edirmiş kimi bir gurultu eşidildi.

– Axırımız çatdı, – deyər Ned Lend mızıldandı.

Salon birdən yenə işıqlandı. Işıq hər iki tərəfdən, divarlarda olan yumurtəşəkilli dirəklərdən düşürdü. Qalın su təbəqələri elektrik projektorları ilə çox parlaq sürətdə işıqlandırılmışdı. İki qalın büllür pəncərə bizi dənizdən ayırırdı. Əvvəlcə mən kövrək arakəsmənin sına bilməsindən qorxaraq diksindim. Lakin pəncərələrin misdən qayırılmış qalın çərçivələrini gördükdən sonra arxayınlaşdım. Çünki bu çərçivələr şüşələrə çox möhkəmlik verməli idi.

Dəniz “Nautilus”-dan bir mil radiusda çox gözəl görünürdü. Nə qədər gözəl, qeyri-adi bir mənzərə idi!.. Şəffaf su təbəqələrini yararaq keçən elektrik işığını ağlasığmaz effektini, işıqdan kölgəyə keçmələrin yumşaq ahəngini, kölgələrin təsəvvürə gəlməyən zənginliyini kim təsvir də bilər?

Dəniz suyunun şəffaflığı hamıya məlumdur. Dəniz suyu ən təmiz bulaq suyundan daha təmizdir. Onun içərisində məhlul halına gəlmiş mineral duzlar isə bu şəffaflığı daha da artırır. Okeanın, misal üçün Antil adaları kimi, bir çox yerlərində on metrliklə dərinlikdə belə qalın su təbəqələri altında, dənizdən dibindəki hər kiçik qum parçasını belə çox aydın görmək olar.

Dənizin dərinliklərində birdən-birə alovlanmış kimi yanan elektrik işığı, “Nautilus”-un ətrafında olan suyu, işıqlandırılmış su deyil, sanki maye alov axımına çevirmişdi.

Əgər Eremberqin dərin su təbəqələrinin fosfor işığı buraxması haqqında olan fərziyyəsi düzgündürsə, demək, təbiət su dərinliklərində yaşayan heyvanlara görünməmiş gözəlliklər mənzərəsi bağış-

lamışdır. Mən buna "Nautilus"un pəncərəsindən işığın sudakı rəq-sini seyr edərkən qəti surətdə inandım.

Salonun hər iki tərəfindən insanların hələ tədqiq etmədiyi və bilmədiyi varlıqlar dünyasına dair pəncərə açılmışdı. İçəridə hakim olan qaranlıq, xaricdəki işığın effektini artırır və biz sanki nəhəng akvarium şüşəsinin arxasından baxırıdq.

"Nautilus" elə bil tərpənmədən yerində dayanmışdı. Bu, ətrafda bizim hərəkət etdiyimizi göstərə biləcək heç bir hərəkətsiz şeyin olmaması ilə izah edilirdi. Lakin ara-sıra sualtı gəminin burnu tərəfindən yarılaraq çıxan kiçik su axınları böyük sürətlə gözlerimiz qarşısından keçib-gedirdi. Biz bütün bunlara məftun olaraq, pəncərənin şüşəsinə sıxılmışdıq, öz hissiyyatımızı ifadə üçün heç bir söz tapa bilmirdik.

Birdən Konsel danışdı:

– Hə, dostum Ned, siz ki görmək istəyirdiniz?.. Baxsanız...

– Maraqlıdır, maraqlıdır, – deyə kanadalı bu mənzərə qarşısında öz nifrətini və qaçmaq arzusunı unudaraq dilləndi. – Bu gözəl tamaşanı görmək üçün uzaq yerlərdən gəlməyə dəyər.

– Kapitan Nemonun həyatı indi mənim üçün aydındır, – deyə mən səsləndim. – O özü üçün yeni bir dünya yaratmış və indi onun sarsıdıcı mücüzələrinin tamaşasından ləzzət və nəşə alır.

– Bəs bu balıqlar haradadırlar? – deyə kanadalı soruşdu – mən heç balıq görmürəm.

– Sizin üçün hamısı bir deyilmi, Ned? – deyə Konsel cavab verdi. – Siz ki onları tanıyırsınız.

– Necə yeni tanıyıram? Mən ki balıqçıyam, – deyə Ned Lend dilləndi.

Dostlar arasında mübahisə qızıxdı. Onların hər ikisi balıqları tanıyırdılar. Lakin hərəsi özünə görə. Hamıya məlumdur ki, balıqlar fəqərəlilər tipinin birinci sinfini təşkil edir. Elm onlara qəlsəmələrlə tənəffüs edən, suda yaşamağa uyğunlaşmamış soyuqqanlı fəqərəlilər, – deyə tamamilə doğru bir tərif vermişdir. Balıqlar, sümüklülər, yeni bel sütunu sümük fəqərələrindən ibarət olanlar və qığırdaqlılar, yeni bel sütunu qığırdaq fəqərələrindən ibarət olanlar kimi iki yarımşifə ayrılırlar.

Yəqin ki, kanadalı balıqların bu cür bölgüsünü eşitmişdi. Lakin Konsel, şübhəsiz ki, ondan çox bilirdi. Buna görə də o, Nedlə dost-

laşaraq, doğrudan da, səmimi olmaq və bunu aydınlaşdırmaq üçün dedi:

– Ned, dostum, siz balıqlar üçün bir dəhşətsiniz, siz bacarıqlı və cəld bir balıqçısınız. Ömrünüz boyu siz bu maraqlı balıqların minlərcəsini tutmuşsunuz. Lakin mən mərc etməyə hazıram ki, siz onların təsnifi haqqında heç bir təəvvüvə malik deyilsiniz.

– Heç də yox, – deyə kanadalı çox ciddi şəkildə cavab verdi, – balıqlar yeyilənlər və yeyilməyənlər deyə iki yerə ayrılırlar.

– Bu, qarınquluların təsnifatıdır, – deyə Konsel güldü. – Deyin görüm, siz qığırdaqlı və sümüklü balıqlar arasındakı fərqi bilirsinizmi?

– Bəlkə də bilərəm.

– Bu siniflərin bölgülərini necə?

– Yox, bu barədə məlumatım yoxdur.

– Elə isə, Ned, qulaq asın və yadınızda yaxşı saxlayın. Sümüklü balıqlar altı dəstəyə bölünür: – birinci dəstə – öz görünüşü ilə darağı xatırladan qəlsəməli, üst çənəsi hərəkət edən və bütün olan tikan lələkli balıqlardır. Bu dəstə on beş ailədən ibarətdir. Yeni bütün məlum balıqların dördə üç hissəsini təşkil edir. Bu dəstənin nümayəndəsi – adi xanı balığıdır.

– Yaxşı ləzzətli balıqdır, – deyə Ned Lend öz fikrini dedi.

– İkinci dəstə, – deyə Konsel sözüne davam etdi, – açıq qovuqçuqlu balıqlardır. Bunların qarın üzgəcləri döz üzgəclərinin arxasında, qarınlarının altında olur, özü də çiyn sümüklərinə bağlanırlar. Bu dəstə beş ailədən ibarətdir. Şirin su balıqlarının böyük hissəsi bu dəstəyə daxildir. Durnabalığı və sazan balığı bu ailədənir.

– Fu, – deyə Ned Lend iyənirmiş kimi: – şirin su balıqlarını heç sevmirəm, – dedi.

– Üçüncü dəstə, – deyə Konsel yenə sözüne davam etdi, – yumşaq lələkli balıqlardır. Bunların qarın üzgəcləri döz üzgəclərinin altında yerləşmişdir, özü də bilavasitə çiyn sümükləri ilə bitişik haldadır. Bu dəstədə dörd ailə vardır. Qalxanbalığı belə balıqlardandır.

– Balıq deyəndə də bax budur, – deyə balıqlara, ancaq bir aspaz gözü ilə baxmaqda inadkarcasına davam edən çəngəlçi qışqırdı.

– Dördüncü dəstə, – deyə Konsel ona qulaq asmadan sözüne davam etdi, – yalnız birçə ailədən ibarətdir ki, bu da qarın üzgəci olmayan uzun bədənli, sıx və bir çox hallarda sürüşkən dərilə ilan balıqlarından ibarətdir.

– Dadlı balıq deyil, – deyə çəngəlçi qeyd etdi.
– Beşinci dəstə, – deyə Konsel sözünə davam etdi, – dəstəqəl-səməlilərdir. Bunların bütöv və hərəkət edən çənələri və qəlsəmə qövşü boyunca cüt-cüt düzülmüş, xırdaca dəstəyə bənzəyən qəlsəmələri olur. Bu dəstədə yalnız birçə ailə vardır. Nümayəndələri dəniz aygırıdır.

– Fu, iyrəndik! – deyə kanadalı üz-gözünü turşutdu.
– Altıncı, həm də axırıncı, – deyə Konsel davam etdi, – çənə sümükləri hərəkətsiz bir surətdə əngarası sümüyə birləşmiş və damaqaltı tağı kəlləsi ilə birləşən bitişikçənəlilərdir. Bu dəstədə dərililər və qayadışlilər kimi iki ailə vardır. Bunların nümayəndəsi isə ay balığıdır.

– Bəli, ancaq qazan zibilləməyə yaranan, – deyə kanadalı əlavə etdi.

– Başa düşdünüzümü?! – deyə Konsel soruşdu.
– Heç bir şey anlamadım, Konsel, – deyə çəngəlçi cavab verdi, – lakin davam edin. Sizin dedikləriniz çox maraqlı şeylərdir.

– Qığırdaqlı balıqlar yarımsinfinə gəlincə, – deyə Konsel sakitcə sözünə davam etdi, – onlar ancaq üç dəstəyə bölünürlər.

– Nə qədər az olsa, bir o qədər yaxşıdır, – deyə Ned Lend əlavə etdi.

– Birinci, çənələri halqa şəklində bir-birilə birləşmiş və qəlsəmələri minlərcə yarıqlardan ibarət olan girdəağızlılardır. Bu dəstə yalnız birçə ailədən ibarətdir. Nümayəndəsi bufa balığıdır.

– Pis balıq deyil, – deyə Ned Lend cavab verdi.
– İkinci, girdəağızlılarda olduğu kimi qəlsəməli – naxa balığı və skatlarıdır. Lakin bunların alt çənələri mütləqdir.

– Nəçə? – deyə Ned Lend qışqırdı, – naxa balığı və skatlar bir dəstədənirlər?.. Yox, əzizim Konsel, siz əgər skatların salamat qalmalarını istəyirsinizsə, onları naxa balığı ilə bir dəstəyə salmağınızı məsləhət görmürəm.

– Üçüncü dəstə, – deyə Konsel gözünü belə qırpmadan sözünü davam etdirdi, – qəlsəmələri yalnız birqapaqlı yarıqdən ibarət olan uzunburun balıqdır. Bu dəstədə dörd ailə vardır. Nümayəndəsi uzunburun balıqdır.

– Aha! Konsel, ən yaxşısını axıra salmışınız. Yaxşı, qurtarınızımı?

– Qurtardım, Ned! Lakin deməliyəm ki, bunları bilməklə siz çox az şey öyrənmiş oldunuz. Çünki dəstələr yarımdəstələrə, ailələrə, yarımaillərə, soylara, növlərə, növ müxtəlifliyinə bölünürlər¹.

– Bura baxın, Konsel, bu da sizin üçün bir neçə növ müxtəlifliyi, – deyə kanadalı üzünü pəncərəyə tərəf çevirdi.

– Bəli, balıqlar... – deyə Konsel səsləndi. – Elə bil ki, biz bu sakit akvarium kənarındayıq.

– Yox! – deyə mən etiraz etdim. – Akvarium ancaq qəfəsdir. Halbuki, bu balıqlar göydəki quşlar kimi sərbəstdirlər.

– Aha, Konsel, bu balıqların adlarını deyin görüm, – deyə Ned Lend soruşdu.

– Bu mənim ixtisasıma daxil deyil, – deyə Konsel cavab verdi. Bu barədə ağama müraciət edin.

Doğrudan da, əslində çox yaxşı oğlan olan bu mütəxəssis təsnifatçı təbiətşünas deyildi. Ona görə də mən onun təbii halında tuns balığını bir yastıqarın balıqdan seçib-seçməyəcəyini deyə bilməzdim. Bu barədə o heç tərəddüd etmədən bütün balıqların adlarını saya bilən təcürbəli kanadalının tamamilə əksi idi.

– Bu buynuzbellidir, – deyə mən cavab verdim.

– Özü də Çin buynuzbellisidir, – deyə Ned Lend əlavə etdi.

– Soyu buynuzbelli, bərkdərililər ailəsindən, bitişikçənəlilər dəstəsindən, – deyə Konsel mızıldandı.

Doğrudan da, Konsel və Ned Lend, ikisi birlikdə mükəmməl bir təbiətçini əvəz edə bilirdilər.

Kanadalı səhv etməmişdi. Doğrudan da, bədənləri yastılaşmış, bel üzgəcləri tikanlı, dərisi kələ-kötür buynuzbellilər, quyuqlarını bürümüş dörd cərgə tikanlarını oynadaraq “Nautilus”un ətrafında o yan-bu yana üzürdülər.

¹ J.Vernin göstərdiyi bu təsnifat köhnəlmiş və dəyişdirilmişdir, ilanbalığının mənsub olduğu girdəağızlı balıqlar, balıq sinfindən ayrılmış və müstəqil sinif təşkil etmişdir. Balıqlar sinfi isə aşağıdakı yarımsiniflərə bölünür: 1. Naxa balığı və skatların mənsub olduğu köndolənağızlılar; 2. Ximerlər; 3. Tərkibinə uzunburun balıqlar dəstəsi ilə həqiqi sümüklü balıqlar dəstəsi daxil olan sümük-skeletli balıqlar, həqiqi sümüklü balıqlar isə açıqqovucuqlular, yumşaqləkəllilər, sərtləkəllilər, bərkçənəlilər, bitişikçənəlilər və dəstəqəlsəməlilər yarımdəstələrə bölünürlər; 4-cü yarımsinfi isə ikitənəffüslü balıqlar təşkil edir. Eləcə də J.Vernin balıqların təsnifatı haqqında verdiyi başqa məlumatlar da xeyli köhnəlmişdir.

Bellərinin üstü boz və qarınlarının altı ağ olan bu balıqların bədəninə gözəl bir şey olduğunu çətin təsəvvür etmək olardı. Buynuz-bellilərlə yanaşı küləkdə yellənən qumaş parçalara oxşar skatlar üzürdülər. Mən onların arasında sarımtıl belli, zərif çəhrayı qarını Çin skatu gördüm. Gözlərinin üstündə üpər tikan olan bu növ müxtəlifliyinə çox az-az təsadüf edilir. Lasapə, ümumiyyətlə, Çin skatının varlığına şübhə edirdi. Çünki o bunu ancaq yapon şəkillərində görmüşdü.

Düz iki saat idi ki, bu böyük sualtı ordu "Nautilus"a yol yoldaşlığı edirdi. Mən öz gözəllikləri və iti hərəkətləri ilə bir-birilə rəqabət aparan bu balıqlar arasında yaşıl ləvrək balığı, belində ikiqat qara xətt olan parboniya balığı, göy bədənli, gümüş başlı yapon makreli, təkcə adları üçün böyük təsvir lazım olan lazor balıqları, rəngləri yaşıla, göyə çalan üzgəci olan zolaqlı sparlari, quyruğunun ətrafı qara zolaqlı və altı "kəmərciklərlə" haşiyələnmiş sparlər, bəzisi bir metr uzunluğunda olan cüllüt balığı, nəhayət, altı fut uzunluğunda xırdaca, lakin diri gözlü, iri ağızlı ilanbalığı və s. bir çox balıqlar gördüm.

Biz özümüzü heyrətdən ələ ala bilmirdik. Ned balıqların adlarını bircə-bircə deyir, Konsel tez onları siniflərə ayırır, mən isə onların sürətlərindən və gözəlliklərindən cuşa gəlirdim. Mən indiyə qədər heç bir yerdə, öz təbii mühitləri içərisində bu qədər diri, azad balıq görməmişdim.

Bizim gözlərimizin önündə tez-tez batıb-çıxan bu müxtəlif növləri, bu Yapon və Çin dənizlərinin balıqlar kolleksiyasını sadalaymayacağam. Göründüyü kimi, yəqin ki, parlaq elektrik işığına cəlb olunan bu balıqlar böyük dəstələrlə axışıb gəlirdilər.

Salon birdən işıqlandı. Dəmir qapılar örtüldü. Bu füsunkar mənərə yox oldu. Lakin mən uzun zaman onların xəyalından ayrıla bilmədim. Təsadüfən divardakı cihazlara baxaraq, kompasin əqrəbinin əvvəlki kimi şərq-şimal-şərq istiqamətində manometr təzyiqinin əlli metr dərinliyə məxsus olan beş atmosfer olduğunu, elektrik laqın isə saatda on beş mil sürət göstərdiyini gördüm.

Mən kapitan Nemonu gözlədim. Lakin o gəlib çıxmadı. Xronometr günortadan beş saat keçdiyini göstərdi.

Ned Lend və Konsel kayutlarına döndülər. Mən də öz kayutuma getdim. Nahar masanın üstünə qoyulmuş və mənə gözləyirdi.

Bugünkü xörək tıbağa şorbası, ciyəri ayrıca hazırlanmış və çox ləzzətli, nadir xörək olan Barbuniya qızartması və qızıl balıq ətindən daha ləzzətli olan girdəbaşı, tikangözlü balığın can ətindən ibarət idi. Mən axşamı mütləq ilə keçirdim. Yuxu mənə qalib gəlməyə başlayanda, çarpayıya uzanaraq dərin yuxuya getdim. Bu zaman "Nautilus" "Qara çay"ın axını ilə sürətlə üzürdü.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

YAZILI DƏVƏT

Ertəsi gün, yeni noyabrın 9-da mən öz on iki saatlıq yuxumdan gec oyandım. Konsel öz adəti üzrə, yenə də "ağam gecəni necə keçirdi?" – deyə soruşmaq üçün gələrək, əmrə hazır olduğunu söylədi. O guya dünyada yatmaqdan başqa heç bir şeylə maraqlanmayan kimi görünən öz kanadalı dostunu ölü kimi yatmış halda qoyub gəlmişdi.

Mən öz sevimli Konselimə, bəzən tutar-tutmaz cavablar verməklə, onun istədiyi qədər lağlağılıq etməsinə imkan vermişdim. Kapitan Nemonun dünənki tamaşada iştirak etməməsi mənə toxunmuşdu. Lakin mən bu gün onu görmək ümidində idim.

Mən öz qumaş kostyumumu geydim. Qumaşın zahiri görünüşü Konselin təqəddinə səbəb oldu. Mən ona bu malın bəzi balıqçılıqlarının qayalara yapışmayan ipekliliflərindən hazırlandığını dedim. Bu liflərdən çox yumşaq və isti parçalar hazırlayırdılar. Beləliklə, dəniz özü "Nautilus"un ekipajını geyimlə təmin edir və onlar nə pambığa, nə qoyun yununa, nə də ipəkqurduna möhtacdırlar.

Mən geyindikdən sonra salona keçdim. Orada heç kəs yox idi.

Mən şüşə vitrinlərin altında qoyulmuş qiymətli daş-qaşların tamaşasına daldım. Qurudulmuş olmalarına baxmayaraq, öz gözəllik və parlaqlığını itirməmiş ən az tapılan dəniz bitkilərindən düzəldilmiş herbarilərin içində eşələnirdim.

Bütün günü bununla keçirdim. Kapitan Nemo yenə də görünmədi. Salon pəncərələrinin dəmir layları açılmadı. Bəlkə də bu gözəl mənzərələrə çox tamaşa etməkdən usandırmaq istəmişdilər.

"Nautilus" yenə də əvvəlki kimi, əlli-altmış metr dərinlikdə və saatda on iki mil sürətlə şərq-şimal-şərq istiqamətdə gedirdi.

Sabahı, yəni noyabrın onu da belə təklidə keçdi. Mən "Nautilus" komandasından kimsəni görə bilmədim. Ned və Konsel günün çox hissəsini mənimlə keçirdilər. Kapitanın yoxluğu onları da təəcübləndirirdi. Bu qəribə adam, bəlkə də xəstələnmişdi. Ya da o bizim haqqımızdakı qərarını dəyişdirmişdi?

Hər halda, Konselin çox doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, bizim heç bir şeydən şikayət etməyə haqqımız yox idi. Biz tamamilə sərbəst idik, həm də bizə dadlı və doyunca yemək verirdilər. Sahibimiz müqavilənin şərtlərinə ciddi əməl edirdi. Bir də vəziyyətimizin bu qeyri-adiliyi bizə o qədər təskinlik verirdi ki, taleyimizin belə olması üçün təəssüf etməyə haqqımız qalmırdı.

Bu gün mən, başımıza gələnləri yazmağa başladım. Bu mənim bütün olub-keçənləri indi olduğu kimi nəgiz etməyimə çox kömək edir. Ən maraqlısı da burasıdır ki, gündəliyimi dəniz yosunlarından hazırlanmış kağıza yazırdım...

Noyabrın on birinci günü səhər tezdən təzə və təmiz havanın içəriyə dolmasından mən bizim oksigen ehtiyatını təzələmək üçün dəniz üzərinə qalxdığımızı anladım.

Mən pilləkənlərə tərəf gedərək "Nautilus"un göyərtəsinə qalxdım.

Səhər saat altı idi. Ətrafı sıx duman bürümüşdü. Dəniz boz, lakin sakit idi, yalnız yüngülcə qabartılar onun səthini güclə tərpədirdi.

Məni bir məsələ maraqlandırır: kapitan göyərtəyə qalxacaqmı? Lakin hələlik öz şüşə budkasında əyləmiş sükançıdan başqa göyərtədə heç kəs yox idi.

Mən göyərtədə üzüqoylu düşərək, duzlu dəniz buxarını böyük acgözlüklə tənəffüs edirdim.

Günəş şüalarının təsiri ilə duman yavaş-yavaş çəkildi. Parlaq günəş, şərq tərəfdə üfün arxasından baş qaldıraraq yüksəldi. Dəniz onun şüaları altında barıt kimi alışdı. Külək olacağını xəbər verən lələyəoxşar buludlar insanı heyrətə salacaq qədər gözəl bir rəngə boyandı.

Lakin heç bir fırtınadan qorxmayan "Nautilus" üçün küləkli günün nə əhəmiyyəti ola bilərdi?

Mən günəşin bu fərəhli doğuşunu seyr edirdim ki, birdən arxadan ayaq səsləri eşidildi. Kim isə göyərtəyə qalxırdı.

Mən kapitan Nemoya salam verməyə hazırlaşırıdım ki, gələnin onun müavini olduğunu gördüm. Mən onu qabaqca, kapitanla birinci

dəfə olan görüşümüzə görmüşdüm. O, göyərtəyə, mənim burada olduğumu görmürmüş kimi çıxdı və uzaq göstərən durbini gözələrinə yaxınlaşdıraraq, diqqətlə üfünü gözədən keçirməyə başladı. Yoxlamasını qurtardıqdan sonra aşağıya düşən qapıya yaxınlaşaraq bu sözləri dedi:

– Wautron respoc örnı virch!

Mən sonralar da bu sözləri çox eşitdiyim üçün, həmin cümləni olduğu kimi yadımda saxlaya bilmişdim.

Bunun nə demək olduğunu mən bilmirəm.

Müavin bu sözləri deyərək, pilləkənlərlə aşağı düşdü. Mən "Nautilus"un yenə də suya cumacağını düşündüm və tələsik aşağıya düşərək öz otağıma gəldim.

Bələliklə, heç bir dəyişiklik olmadan beş gün keçdi. Mən hər səhər göyərtəyə çıxırdım. Hər gün də o adam həmin sözləri deyirdi. Lakin kapitan Nemo isə görünmürdü.

Mən artıq onu bir daha görə bilməyəcəyimi qərarlaşdırmışdım. Lakin bu belə olmadı. Noyabrın on altısında, Konsel və Lend ilə birlikdə otağıma girdiyim zaman, masanın üstündə mənə ünvanlanmış bir məktub gördüm.

Tələsik zərfi cırdım. Məktub fransız dilində möhkəm və aydın xətlə yazılmışdı. Lakin hərflərin yazılış alman əlifbasının kotik hərflərinə oxşayırdı.

Məktub belə yazılmışdı:

*Cənab professor Aronaksa
"Nautilus"un bortunda.
16 noyabr 1867-ci il*

Kapitan Nemo sabah səhər Krespo adasının meşələrində olacaq. Onda iştirak etməyi professor Aronaksdan xahiş edir. Cənab professorun yoldaşlarının bu səyahətdə iştirak etməyə razılıq vermələri, kapitan Nemonu çox sevindirəcəkdir.

*"Nautilus"un komandiri
Kapitan Nemo"*

– Ov, – deyə Ned sevincindən qışqırdı.

– Özü də Krespo adası meşələrində!... – deyə Konsel əlavə etdi.

– Demək, bu adam hər halda bəzən quruya da çıxır, eləmi?
– Ned soruşdu.

Mən məktubu bir də yenidən oxuyaraq:

– Məncə, bu çox aydın deyilmişdir, – deyə cavab verdim.

– Madam ki belədir, mütləq dəvəti qəbul etmək lazımdır, – kanadalı öz fikrini bildirdi. – Quruya çıxdıqdan sonra biz vəziyyətdən asılı olaraq hərəkət planı qura bilərik. Bütün bunlardan başqa isə mən bir parça təzə ot yeməyə məmnuniyyətlə hazıram.

Kapitan Nemonun qitələrin və adaların onda əmələ gətirdiyi nifrət haqqında dediyi sözlər ilə meşəyə ova getmək üçün bugünkü dəvəti arasında olan açıq və aydın ziddiyyətləri aydınlaşdırmağa cəhd etməyərək belə bir cavab verməkə kifayətləndim:

– Gəlin hamısından qabaq bu Krespo adasının nə olduğunu öyrənək.

Xəritəni axtararaq nəhayət 32°40′ şimal uzunluq və 167°50′ qərb en dairələrində bu balaca adanı tapdım. Onu 1801-ci ildə kapitan Krespo kəşf etmişdi. Köhnə İspaniya xəritələrində bu adanın adı, mənası “Gümüş qaya” olan Rokka de la Plata idi. Bu ada, bizim hərəkət etdiyimiz nöqtədən təqribən min səkkiz yüz mil qədər aralı idi. Beləliklə, “Nautilus” öz əvvəlki istiqamətini bir qədər dəyişmiş, indi artıq cənub-şərqə tərəf getməli idi.

Mən xəritədə Sakit okeanın şimal genişlikləri içərisində itən bu balaca nöqtəni yoldaşlarıma göstərdim.

– Əgər kapitan Nemo bəzən quruya çıxırsa da, bu aydın bir məsələdir ki, bunun üçün qətiyyətlə insan yaşamayan adalar seçilir.

Ned Lend cavab verməyərək başını torpətdi və Konsellə bərabər çıxıb getdi.

Laqeyd və deyəsən, lal kimi dinməz olan xidmətçinin verdiyi axtaş yeməyini yedikdən sonra mən fikirli halda yerimə girdim...

Ertəsi gün səhər, yəni noyabrın on yeddisində yuxudan oyan-dığım zaman “Nautilus”-un tamamilə hərəkətsiz dayandığını hiss etdim və tez geyinərək salona keçdim. Kapitan Nemo artıq orada idi.

O məni qarşılamaq üçün yerindən qalxdı, salam verdi və onunla getməyə razı olub-olmadığımı soruşdu...

O özü bu səkkizgünlük yoxluğu haqqında heç bir işarə belə vurmadığı üçün mən də bu barədə danışmaqdan çəkindim və yalnız çox qısa olaraq mənim və yoldaşlarımla onunla getməyə hazır oldu-ğunu bildirdim.

– Lakin kapitan, – deyə əlavə etdim, – bir sual verməyə icazə verin.

– Buyurun, professor, – o dedi, – bacarsam, cavab verərəm.

– Kapitan, bu necə olmuşdur ki, siz bütün yer üzü ilə əlaqəni kəsdiyiniz halda, Krespo adasında meşələrə maliksiniz?

– Bilirsinizmi professor, – deyə kapitan mənə cavab verdi, – mənim malik olduğum meşələr günəşdən nə işıq, nə də istilik tələb edir. O meşələrdə nə aslan, nə pələng, nə işıq, nə də dördayaqlı bir heyvan var. Varlığı birçə mənə bəlli olan bu meşə, yalnız birçə mənim üçün mövcuddur. Bu meşələr yer üzü meşələri deyil, sualtı meşələridir.

– Sualtı meşələr? – deyə mən heyrlərlə soruşdum.

– Bəli, professor.

– Siz də mənə oraya getməyi təklif edirsiniz?

– Tamamilə belədir.

– Piyada?

– Hətta ayaqlarınızı belə islatmadan.

– Özü də ova?

– Bəli, bəli, ova.

– Tüfənglə?

– Bəli, tüfənglə.

– Mən inanmaraq şübhəli-şübhəli onun üzünə baxdım.

“Heç şübhə yoxdur ki, – deyə mən düşündüm, – bu adamın ağılı yerində deyildir, o xəstədir. Yəqin ki, bu adam səkkiz gün davam edən və bəlkə də hələ qurtarmamış bir xəstəlik keçirmişdir. Heyif!.. Mən onun qeyri-təbii xüsusiyyətlərə malik bir adam olduğunu istərdim, lakin ağılsız olduğunu istəməzdim”.

Bu fikirləri mənim üzümdən, yəqin ki, asanlıqla oxumaq olardı. Lakin kapitan Nemo heç bir söz deməyərək əlilə onu təqib etmə-yimi mənə işarə etdi. Mən də hər fəlakətə, hər hadisəyə hazır olan adam görkəmilə onu izlədim.

Biz yemək otağına gəldik. Burada bizi səhər yeməyi gözləyirdi. Kapitan:

– Cənab Aronaks, əyləşin, – dedi – və heç bir təklif gözləmədən yeməyə başlayın. Yeyə-yeyə danışa bilərik. Mən sizə sualtı gözlənti, sualtı səyahət vəd etmişəm, sualtı restoran söz verməmişəm. Ona görə də möhkəm yeməyinizi məsləhət görürəm. Biz ancaq gecə nahar edə biləcəyik.

Mən bu məsləhətə qulaq asaraq, özümü səhər yeməylə bacardığım qədər doyurdum.

Xörəyimiz dəniz yosunları ilə ədviyyələnmiş müxtəlif balıqlardan hazırlanmışdı. Mən də bu xörəyin üstündən, kapitan Nemoya baxaraq, içərisinə bir neçə damcı "Zarlı radomey" adlı məşhur yosunun qıçqırmış şərbəti qatılmış təmiz su içdim.

Başlangıçda kapitan Nemo səssiz-səmirsiz yeyirdi. Lakin bir neçə tikə yeyib özünü düzəltəndən sonra:

– Mənə elə gəlir ki, professor, – dedi, – Krespo adası meşələrində ova getmək üçün göndərdiyim çağırışı alanda siz, yəqin, məni öz sözünün üstündə durmayan bir adam hesab etmiş və sonra sizi sualtı meşələrə dəvət etdiyimi bildikdə isə, mənim dəli olduğum qərarına gəlmişsiniz. Cənab professor, insanlar haqqında belə asan mühakimə yürütmək yaxşı deyildir.

– Lakin, kapitan, inanın ki...

– Əvvəlcə mənə qulaq asmanızı rica edirəm. Sonra isə məni səbətsiz və ya dəli hesab etməyin doğru hərəkət olub-olmadığını özünü mühakimə edərsiniz.

– Mən sizə qulaq asıram.

– Professor, siz də mənim kimi bilirsiniz ki, insan özü ilə lazım olduğu qədər hava götürmək şərtilə su altında qala bilər. İslanmayan paltarlı, başları isə geydikləri metal dəbilqə vasitəsilə müdafiə olunan, sualtı işlərdə çalışan fəhlə-dalğıcılar, xaricdən tulumla ilə birləşdirilmiş xüsusi boru vasitəsilə hava alırlar.

– Bəli, bu paltarın adı skafandrır.

– Düzdür. Lakin skafandr geymiş adam sərbəst deyildir. O, tulum bəlinin hava verdiyi rezin boru vasitəsilə nəfəs alır. Bu onu torpağa bağlamış həqiqi bir zəncirdir. Əgər biz də boru ilə "Nautilus"a bağlı olsaydıq, çox uzağa gedə bilməzdik.

– Bəs bizi sərbəst edəcək bu vasitə nədən ibarətdir? – deyə mən soruşdum.

– Bu Rukveyrol Deneyruzun cihazı vasitəsilə mümkün olar. Cənab professor, bu cihaz sizin iki vətəndaşınız tərəfindən ixtira edilmişdir. Mən sizin onu geyərək, tamamilə başqa bir fizioloji şəraitdə, səhətinizə heç bir xəter toxunmadan sualtı ilə gedə biləcəyiniz qədər təkmilləşdirmişəm. Cihaz əlli atmosferlik bir təzyiqlə, içərisinə hava doldurulmuş qalın dəmir rezervuarlardan ibarətdir. Rezervuar,

əsgər çantası kimi, qayıqlar vasitəsilə dalğıcın kürəyinə bağlanır. Onun dəmirçi körüyünə bənzəyən yuxarı hissəsi, havanın təzyiqini normal hala salır və yalnız belə bir halda qapaqlar vasitəsilə onu buraxır. Rukveyrol Deneyruz cihazının rezervuarları iki xüsusi rezin boru vasitəsilə dalğıcın ağzına və burnuna taxılmış maska ilə əlaqədar olur. Bu boruların biri rezervuardan hava çəkmək, ikincisi isə verilən karbon qazını çıxarmaq üçündür. Dalğıc nəfəs almaq və ya nəfəs buraxmaq istəməsindən asılı olaraq, dili vasitəsilə bu və ya o biri borunu açır. Mən isə suyun üst təbəqələrinin dəniz dərinliklərinə olan təzyiqinə davam gətirmək üçün bu maskanı xüsusi mis papaqla əvəz etmək və həmin boruları ona yapışdırmaq məcburiyyətində qaldım.

– Burası çox gözəldir, kapitan. Lakin sizin özünüzlə apardığınız hava çox tez sərf oluna bilər, içərisində olan oksigenin isə on beş faizdən aşağı düşməsi ilə o, tənəffüs üçün yarasız bir hala düşər.

– Bu, doğrudur, professor. Lakin mən sizə "Nautilus"un tulum bəlinin çox böyük bir təzyiqlə rezervuarlara hava doldurmaq imkanı verdiyini demişəm. Beləliklə, rezervuarlar su altında, doqquz-on saat tənəffüs üçün lazım olacaq qədər hava ehtiyatı ilə məni təmin edə bilər.

– Artıq heç bir etirazım yoxdur, – dedim. – Yalnız birçə şey soruşmağımıza icazə verin. Bu dərinliklərdə getdiyiniz yolu necə işıqlandırırırsınız? Axı oralar göz-gözü görməyəcək dərəcədə qaranlıqdır.

– Rumkorf cihazı ilə, professor! İçəri hava ilə dolu olan rezervuar kürəyə bağlandıqı kimi, bu cihaz da bel qayıma keçirilir. Mən onu həmişə olduğu kimi bixromat-kalium ilə deyil, natrium ilə doldururam. İnduksiya makarası əldə edilən cərəyanı toplayaraq xüsusi quruluşa malik olan fənərə verir; bu fəner içəri karbon qazı ilə doldurulmuş ilanabənzər şüşə borudan ibarətdir. Cihaz elektrik cərəyanı ilə işlədikdə buradakı qaz lazımı qədər ağımtul və parlaq işıq verir. Beləliklə, mən bu cihaz vasitəsilə su altında həm görür, həm də nəfəs alıram.

– Kapitan Nemo, siz mənim bütün suallarıma elə qəti və doğru cavablar verirsiniz ki, mən artıq heç bir şeyə şübhə etməyə cəsarət etmirəm. Lakin Rumkorf və Rukveyrol cihazları məsələsində məğlub olduğumu boynuma alıramsa da, hər halda sualtı və üçün bizi silahlandıracağımızı vəd etdiyiniz tufəng məsələsində sizə qalib gələcəyimə ümidvaram.

– Bu tufəng barıtlı doldurulan odlu tufəng deyildir, – deyə kapitan cavab verdi.

– Demək, sizin bu tufəngləriniz sıxılmış hava vasitəsilə atılır, eləmi?

– Əlbəttə, özünü bir mühakimə edin. “Nautilus”-da nə kökürd, nə kömür, nə də selitra olmadığı halda mən barıtı necə hazırlaya bilərəm?

– Axı havadan min səkkiz yüz əlli dəfə sıx olan su altında güllə çox böyük bir müqaviməti qırımlıdır.

– Bu mənim tufənglərimə mane olmur. Həm də yeri gəlmişkən deməliyəm ki, Fultondan sonra silahlar ingiltərəli Filipp Kols və Berley, fransız Fursi və italyan Landi tərəfindən belə şəraitdə işə yarayacaq dərəcədə təkmilləşdirilmişdir. Lakin yenə də təkrar edirəm ki, barıt olmadığı üçün mən onu “Nautilus”-un elektrik tulumbalasının sayəsində hədsiz miqdarda olan sıxılmış hava ilə əvəz edərdim.

– Lakin bu ehtiyatı hər dəfə güllə atdıqdan sonra təzələmək lazım gələcəkdir.

– Nə olar ki, məgər Rukveyrol cihazı mənim arxamda deyilmi? Tufəngimi yenidən doldurmaq üçün onun kranını bircə dəfə burmaq kifayətdir. Bir də ki, professor, sualtı ovda bir o qədər də sıxışdırılmış hava və ya güllə sərf etmək lazım olmadığını siz özünüz də görə bilərsiniz.

– Lakin mənə belə gəlir ki, alaqaranlığın hakim olduğu və böyük sıxlığa malik maye mühiti içərisində atılan güllə havaya nisbətən uzun məsafələrdə hədəfə dəyə bilmədiyi kimi, o qədər öldürücü də ola bilməz.

– Əksinə, professor. Mənim tufəngimin güllələri öldürücüdür. Mənim gülləm hər hansı bir ovun, hətta yanından azacıq toxunub keçsə belə, o, ildırım vurmuş kimi yerə yıxılacaqdır.

– Niyə?

– Çünki mənim tufəngim sadə güllə atmır. Bu güllələr avstriyalı kimyagər Lenibreq tərəfindən ixtira edilmiş xırdaca kürəcikdən ibarətdir. Bu, şüşə kürəciklər olub üzərinə polad çəkilmiş və içərisinə qurğuşun nüvə qoyulmuşdur. Əslində, Lenibreq güllələri çox yüksək gərginliyə malik elektrikli dolu balaca Leyden bankalarından başqa bir şey deyildir. Bunlar ən kiçik bir qüvvə ilə boşalır və dəyikləri heyvanı nə qədər böyük olursa olsun öldürür. Əlavə

edim ki, bu şüşəciklər dörd nömrəli qırmadan böyük deyil və hər darağa bunlardan on dənəsi yerləşir.

– Təslim oluram, – deyə masa dalından durdum. – Siz mənim bütün tərəddüdlərimə qalib gəldiniz. İndi mənə verəcəyiniz tufənglə silahlanaraq, haraya gedəcək olsanız, sizi izləməkdən başqa bir şey qalmır.

Kapitan Nemo məni “Nautilus”-un burnuna apardı. Ned Lend və Konselin olduqları kayutun qabağından keçərkən onları da çağırdı. Onlar o saat bizə qoşuldular.

Həmimiz birlikdə bilavasitə maşınların yerləşmiş olduğu saloonun arxasındakı kameraya girdik. Biz burada sualtı gəzinti skafandr-larını geyməli idik.

ON ALTINCI FƏSİL

SUALTI DÜZƏNGAHDA SƏYAHƏT

Bu kamera “Nautilus”-un həm arsenalı, həm də qarderobu idi. Bir düjün skafandr burada divardan asılmış bir halda öz ovçularını göz-ləməkdə idi.

Ned Lend skafandrlara baxaraq üz-gözünü turşutdu. Bu ağır kostyumları geymək onu heç də açmırdı.

– Ned, siz bilməlisiniz ki, – deyə mən igid kanadalıya müraciət etdim. – Krespo meşələri sualtı meşələrdir.

– Bax bu qiyamət olar... – deyə təzə ət yemək arzusunun möhv olduğunu görən kanadalı səsinə uzadaraq məndən soruşdu. – Siz də bu dəm-dəsgahı geymək fikrindəsinizmi?

– Mütləq, əziz Ned.

– Hər kəs öz işində müstəqildir, – deyə Ned Lend öz çiyinlərini qıyaraq cavab verdi. – Amma mənciyəzi zorla məcbur eləyən olmasa, onu geyəsi deyiləm.

Kapitan Nemo çox soyuq tərzdə ona:

– Sizi kimşə məcbur etmək fikrində deyildir, mister Lend, – dedi.

– Konsel necə, o gedirmi? – deyə Ned Lend soruşdu.

– Konsel öz ağasını suya deyil, oda da girərsə, izləyəcək, ondan əl çəkməyəcəkdir, – deyə Konsel cavab verdi.

Kapitan Nemonun çağırması ilə rezin parçalarından hazırlanmış bu ağır və islanmaz kostyumları geyməkdə bizə kömək etmək üçün iki matros gəldi. Yüksək təzyiqə davam gətirən skafandrlar qismən orta əsr cəngavərlərinin zirəhlərini xatırladırdı. Bunlar o zirəhlərdən yalnız öz elastiklikləri ilə fərqlənirdilər.

Bunlar bir gödək pəncək, bir də sonu mıxlarla bərkidilmiş və qurğuşun pəncəli başmaqlarla qurtaran şalvardan ibarət idi. Gödək pəncəyin parçası mis qurşaq üzərinə tərənçə çəkilmişdi. Bu, döş qəfəsini suyun təzyiqindən müdafiə edərək ciyərlərə sərbəst tənəffüs etmələri üçün imkan yaradırdı. Pəncəyin qollarının ağızına, barmaq-ların hərəkətlərinə mane olmayan yumşaq əlcəklər tikilmişdi.

Kapitan Nemo, öz zahiri görünüşü ilə tamamilə Herkulesə bənzəyən qüvvətli bir matros, Konsel və mən – hamımız sürətlə skafandrları geyindik. Bircə başımızı metal dəbilqənin içinə salmağımız qalmışdı.

Lakin bunu etməzdən əvvəl kapitandan mənə məxsus olan tüfəngə baxmağa icazə verməsini xahiş etdim.

Matroslardan biri mənə, öz zahiri görünüşü ilə adi tüfənglərə bənzəyən və onlardan ancaq poladdan qayırılması, içərisi boş, qundağının bir qədər böyük olması ilə fərqlənən bir tüfəng verdi. Bu qundağ sıxılmış hava üçün rezervuar vəzifəsini görürdü. Tüfəngin tetiyi çəkildikdə bu rezervuarın qapaqcığı qalxır, bununla da rezervuarda olan hava lüləyə dolurdu. Tüfəngin xəznə hissəsinə bənd edilmiş patron darağında iyirmi dənə elektrik gülləsi var idi. Bu güllələr xüsusi yay vasitəsilə avtomatik surətdə tüfəngin lüləsinə verilirdi. Tüfəng bir dəfə atılanda, ikinci güllə o dəqiqə onun yerini tuturdu.

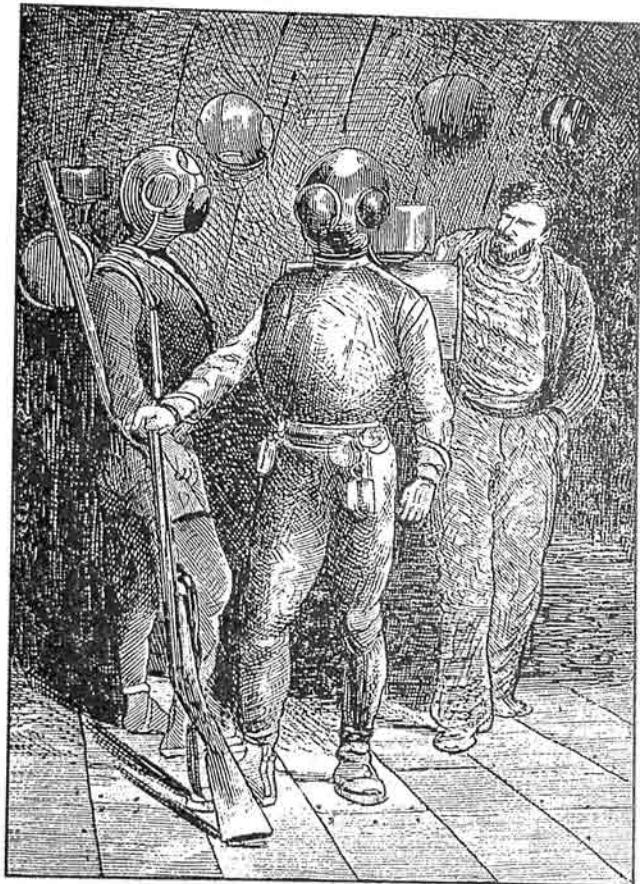
– Kapitan Nemo – deyə mən ona müraciət etdim, – bu çox gözəl və işlətmək üçün çox bu çox sadə bir silahdır. Mən onu təcrübədən keçirməyə o qədər tələsiyəm ki... Bəs suyun dibinə nə vasitə ilə düşəcəyik?

– “Nautilus” bu saat on metr dərinlikdə suyun dibində dayanmışdır. Biz gedə bilərik, professor!

– Axı biz gəmidən necə çıxacağıq?

– Bu saat görürsünüz.

O bu sözü deyərək mis dəbilqəni başına geydi. Konsel və mən də onun kimi etdik. Burasını da deməliyəm ki, ayrıldığımız zaman Ned Lend istehza ilə bizə müvəffəqiyyətli ov arzuladı. Pəncəklərin boynu

vint kəsikləri olan mis halqalar ilə təchiz edilmişdi. Bu vint kəsiklərə mis kürə vintləndirdi. Dəbilqenin qalın şüşəli üç deşiyi isə baş o tərəf-bu tərəfə hərhlənərkən irəli və ətrafa baxmaq imkanını verirdi.

Mən Rukveyrol cihazının kranını açaraq Rumkorf lampasını kəmərimə keçirib tütəngimi də əlimə aldım. Ağır skafandr və xüsusilə qurğusun bərkidilmiş başmaqlar məni sanki dayandırıb yerə mıxlamış kimi idi. Mənə belə gəlirdi ki, bir addım belə ata bilməyəcəyəm.

Lakin görünür, bu belə də olmalıymış. Məni qarderob ilə yanaşı olan kiçik bir kabinəyə sürüdlər. Yoldaşlarımı da mənim dalımcə itələyib buraya saldılar. Mən arxamızca qapının necə örtüldüyünü eşitdim və biz indi tamamilə qaranlıqda qaldıq.

Bir neçə dəqiqədən sonra qüvvətli bir fişilti eşitdim və nə isə soyuq bir şeyin ayaqlarımdan başlayaraq sinəmə doğru qalxmaqda olduğunu hiss etdim. Görünür, maşın salonunda olan kranı açdıqları üçün dəniz suyu, biz içində olduğumuz kabinəyə dolurdu. Kabinə tamamilə su ilə dolduqdan sonra "Nautilus"-un bortunda olan ikinci qapı açıldı və biz zəif bir işartı gördük. Bir saniyədən sonra artıq dənizin dibində addımlayırdıq.

Dənizin dibində olan bu gəzintidən aldığım təəssüratı indi necə təsvir edim? Su stixiyasının valehedici effektlərini rəssam fırçası belə təsvir etməkdə aciz ikən, mən gördüyüm o möcüzələri söz ilə necə deyim?..

Kapitan Nemo qabaqda, matros isə dəstənin axırında gəlirdi. Konsel ilə mən aldığımız təəssüratı bu metal dəbilqələr vasitəsilə bir-birimizə ötürəcəkmış kimi yan-yana gedirdik. Mən artıq nə skafandrın, nə qurğusun başmaqların, nə içərisi sıxılmış hava ilə dolu olan rezervuarların, nə də ki başımın, qabığı içərisində tərpnənən bir qoz kimi hərhləndiyi metal dəbilqənin ağırlığını hiss edirdim. Bütün bu şeylərin hamısı suya girdikdən sonra sıxışdırıqları suyun vəznə qədər öz vəznələrindən itirmişdilər. Mən yenə də hərəkət etmək imkanı verdiyi üçün Arximedın kəşf etdiyi bu fiziki qanuna indi də dua etməyə hazıram.

Üstümüzdə otuz futluq bir su təbəqəsi olduğuna baxmayaraq, suyun dibini işıqlandırmaqda olan işığa təəccüb edirdim. Günəş şüaları bu su qalınlığını çox asanlıqla keçərək onu rəngsizləşdirirdi. Mən ən kiçik şeyləri belə yüz metrəcə məsafədə çox aydın görürdüm. Bir qədər o yanda bu dairə şəffaflığını itirir, rənglər tutqun-

laşır, qaralır və nəhayət, hər şey müəyyən olmayan bir mavilik içərisində itirdi. Məni əhatə etmiş mühitin yer üzündəki hava təbəqələri kimi olduğunu hiss edirdim. Bir qədər sıx olmasına baxmayaraq, şəffaflığı ondan az deyildi. Mən başımın üstündə dənizin sakit üzünü görürdüm.

Biz narın, sıx və dəniz sahillərində ləpələrin yaratdığı kimi qırıqları olmayan son dərəcə hamar qumluq ilə gedirdik. Bu gözqamaşdırıcı xalça günəş şüaları üçün həqiqi bir reflektor vəzifəsini ifa edirdi. Hər kiçik hissəciyinə işıq keçən su qalınlıqlarının belə parlaq bir aydınlığa malik olmasının səbəbi də bu idi. Bu otuz futluq dərinliyin, yer üzünün işıqlı günləri kimi aydın olduğunu desəm, mənə inanarlarmı?

Bütün on beş dəqiqəlik bir müddətdə diz milyardlarla kiçik balıq-qulağları ilə döşənmış bu qum xalçasının üstü ilə getdik. "Nautilus"-un gövdəsi get-gedə uzaqlarda əriyirdi. Su altında gecə başladığı zaman onun proyektoru və uzaqdan görünən parlaq şüaları bizim yolumuzu işıqlandıraraq göyertəyə qayıtmağımızı asanlaşdırmalı idi.

Biz hey gedirdik. Bu geniş qum düzəngəhi isə elə bil nəhayəti yoxmuş kimi hey uzanırdı. Mən əllərimlə bu maye pərdələri aralayırıdım. Lakin onlar elə o dəqiqə yenə də mənim arxamca birləşir, suyun təzyiqi isə ayaqlarımın qum üzərində buraxdığı izləri yuyub aparırdı.

Nəhayət, uzaqlarda bulanıq halda dairələr görünməyə başladı. Yaxınlaşdığımız zaman mən onların çox sıx və qalın zoofitlərlə örtülmüş sualtı qayalar olduğunu gördüm. Bu zaman yalnız maye mühitə məxsus olan bir işıq mənim gözlərimi qamaşdırırdı.

Səhər saat on olardı. Günəş şüaları suyun üzərində sivri bucaqlar təşkil edərək prizma üzərinə düşürmüş kimi sınıq xətlər yaradır və günəş spektrinin yeddi rənginin hamısı ilə qayaların kənarlarını, polipləri və bitkiləri bəzəyirdilər. Coşqun bir rəssamın palitrasını xatırladan suya səpilmiş bütün bu bənövşəyi, göy, mavi, sarı, narıncı və qırmızı rənglər, baxan gözlər üçün doğrudan da, həqiqi bir bayram təşkil edirdi.

Aldığım təəssüratı, məni titrədən bu sonsuz sevincləri Konselle bölüşə bilmədiyim üçün nə qədər heyifsilənirdim... Kapitan Nemo-nun öz matrosu ilə danışdığı işarələr dilini bilmədiyimə, doğrudan da, təəssüf edirdim... Özümü saxlaya bilməyərək öz-özümə ağzıma gələni danışır, qiymətli hava ehtiyatını boş yerə işlədirdim.

Konsel də mənim kimi bu valehedici mənzərə qarşısında özünü itirmiş kimi dayanmışdı.

Mənə elə gəlirdi ki, zoofitləri və molyuskları görəndə bu ləyaqətli gənc onları təsnifatlaşdırmaqla məşğuldu.

Dənizin dibi saysız-hesabsız polip və dərisitikanlılar ilə örtülmüş idi. Müxtəlif mərcanlar-izidlər, həmişə təklikdə yaşayan və kornulyarlar adlanan qalınqabıqlı mərcanlar, əvvəllər "ağ mərcan" adlanan irigözlü mərcanlar qrupu, papaqlı göbələk formalı göbələk mərcanları və ağzının ətrafındakı qollardan əmələ gəlmiş taclı su lələləri həqiqi çiçəklilik əmələ gətirirdi. Lakin bu dəniz bağçasının ən yaxşı bəzəyi, lacivərd qollardan əmələ gəlmiş haşiyə boyunluqlu portitlər, qum üzərində böyük bürcələr əmələ gətirmiş dəniz ulduzları, nəhayət, qol-budaq atmış qıvrım şüalı ofiuz-astrofitonlardan ibarət idi.

Xalça kimi dənizin dibinə döşənmiş minlərlə molyusklar – çəkiç molyuskları, daraqlarını sıradan donasiyalar, troxus, strombus, apliziya – dəniz dovşanları, bir sözlə, öz zənginliyi etibarilə tükənməz olan okean yumşaqbədənliyə başmaqaların altında əzildikcə nə qədər kədərlənirdim.

Lakin irəliləmək lazım idi. Biz də gedirdik.

Mavi qolları ilə dalğalanan fizaliya dəstələri, kənarları lacivərdi xətlərlə haşiyələnmiş zərif çəhrayıpapaqlı meduzalar təminlə bizim xəşməyimiz üzərində üzürdülər. Eləcə də, əgər gecə olsaydı, öz fosforlu parlaqlığı ilə mütləq bizim yolumuzu işıqlandıracaq pelageya meduzalarına rast gələrdik.

Bütün bu qəribə, möcüzəli şeyləri ancaq dördəbir millik məsafədə ötürü müşahidə edə bildim. Dayanmadan sürətli addımlarla irəliləyən kapitan Nemodan geri qalmamaq üçün tələsmək lazım gəlirdi.

Çox keçmədən dəniz dibinin xarakteri dəyişdi. Amerikalıların "uz" adlandırdıqları yapışqana bənzəyən lil təbəqələri qum xalçalarını əvəz etməyə başladı. Bu lil başlıca silisiumlu, ya kirəclli balıq-qulağılardan ibarət idi. Bir az sonra biz yosunlarla örtülmüş bir taladan keçdik. Sıx bitkilərlə örtülmüş bu sualtı çəmənlər mahir usta əli ilə toxunmuş yumşaq xalçalar kimi ayaqlarımızın altına sərilmişdi.

Bitkilər yalnız ayaqlarımızın altına deyil, başımızın üstünə də sərilmişdi. Biz sanki tavani yosunlarla örtülmüş bir xiyaban ilə gedirdik. Burada uzun fukus lentləri, kürəyəbənzər, yaxud boruyabənzər

laurenslər, nazik yarpaqlı kladosteflər və kaktus yelpiyinə oxşayan enliyarpaq radominələr görmək mümkün idi.

Mən okeanın səthinə yaxın hissələrində yaşıl yosunların orta dərinliklərdə qırmızı yosunların, daha dərin təbəqələrdə isə qəhvəyi və qara yosunların bağçalar, çiçəkliliklər əmələ gətirdiklərini müşahidə etdim.

Yosunlar – təbiətin həqiqi möcüzələri idilər. İki minə yaxın üzvə malik olan bu ailəyə, eyni zamanda dünyada ən xırda və ən böyük bitkilər daxildir. Bunların içərisində beş kvadratmillimetrik sahəyə qırx min dənəsi yerləşə biləcək qədər kiçik mikroskopik yosunlarla bərabər uzunluğu beş yüz metrədən artıq olanları vardır.

"Nautilus"-u tərk etdiyimiz dəqiqədən saat yarım keçirdi. Günorta yaxınlaşırdı. Mən bunu günəş şüalarının sınımadan şaquli bir vəziyyətdə suya düşməyə başlamasından anladım. Boyaların xeyli zənginliyi yavaş-yavaş tutqunlaşır, yaqut və zümrüd parıltıları artıq yox olmağa başlayırdı. Biz addımlarımızı bir-birinə uyğun olaraq atırdıq. Bundan əmələ gələn səs isə çox aydın eşidilirdi. Ən kiçik bir şappıltı, qulaqlarımızın yer üzündə adət etmədiyi bir sürətlə ətrafa yayılırdı. Doğrudan da, su səsi havadan daha yaxşı keçirir. Səs suda havadan dörd dəfə artıq sürətlə yayılır.

Bu vaxt okeanın dibi xeyli maili bir vəziyyətə almağa başladı. Biz indi yüz metrlik bir dərinlikdə olub on atmosferlik təzyiq altında idik. Lakin görünür, mənim skafandım belə şəraitə uyğunlaşdırılmış olduğu üçün bu yüksək təzyiq mənə heç bir əziyyət vermirdi.

Mən ancaq barmaqlarımın oynaqlarında anlaşılmaz bir sıxılma hiss etdim. Lakin bu da çox tez keçdi. Heç adət etmədiyim halda yüklü vəziyyətdə getdiyim bu iki saatlıq yol məni yormamışdı. Mən suyun yardımı ilə qeyri-adi bir yüngüllük və asanlıqla hərəkət edirdim¹.

Bu üç yüz futluq dərinlikdə mən hələ də güclə görünə biləcək dərəcədə olsa da, hər halda günəşin işartısını görürdüm. Gündüzün parlaq işığı öz yerini qırmızımtıl tutqunluğa – gündüzlə gecə arasındakı aləqaranlığa vermişdi. Bununla belə biz yolu lazımı qədər görür və hələ Rymkorf lampalarını işə salmağa ehtiyac hiss etmirdik.

¹ Dalgic seneti çox əziyyətli və çox təhsil tələb edən bir işdir. Jül Vern qəhrəmanlarının öz dalgic kostyumları içərisində belə yüngüllük və asanlıqla su altında, istedikləri dərinliklərdə etdikləri səyahət, ancaq romanlarda mümkün ola bilər.

SUALTI MEŞƏ

Nohayot, biz kapitan Nemonun, yəqin ki, son dərəcə gözəl və eləcə də ucsuz-bucaqsız malikanələrindən biri olan meşənin kənarına çatdıq. O buranı, dünyanın ilk günlərində, ilk insanların malik olduqları bir çox hüquq və ixtiyarları mənimsəyərək özünün mülkiyyəti hesab edirdi. Doğrudan da, onun sualtı mülkiyyəti olan bu ağalıq və sahibkarlıq hüququnu kim onun olından almaq fikrinə düşə bilirdi? Hansı daha igid, daha cəsarətli bir insan əlinə balta alaraq bu qalın meşələri qırmağa gələ bilirdi?

Krespo adası meşəsi böyük ağacaoxşar bitkilərdən əmələ gəlmişdi. Bu bitkilərin budaqları çox qərribə bir düzülüşə malik idilər. Geniş qübbələri altına girdiyimiz ilk dəqiqədə bu budaqlar öz xüsusiyyətləri ilə məni heyretə saldı. Mən indiyə qədər buna oxşar bir mənzərə görməmişdim.

Xalça kimi dənizin dibinə döşənmiş otlar və ağaclarda göyərmiş budaqların heç biri öyilmir, üfüqi vəziyyətdə yerə uzanmır, əksinə, şaquli istiqamətdə suyun üzünə doğru qalxırdılar. Ən nazik budaqcıqlar belə dəmir çubuq kimi yuxarıya doğru yüksəlirdilər. Fukus və başqa yosunlar, onları əhatə etmiş su təbəqələrinin sıxlığı nəticəsində şaquli bir xətlə yuxarıya, dənizin səthinə doğru qalxırdılar. Mən bu bitkiləri əlimlə tutub nə qədər kənara çəkirdimsə də, əlimdən çıxaraq yenə də əvvəlki vəziyyətlərini alırdılar.

Lakin mən bizi əhatə etmiş nisbi qaranlığa alışdığım kimi bu qərribə şaqulilər səltənətinə də çox tez alışdım. Meşənin "yeri" iti daşlarla örtülü idi. Sualtı flora mənə çox zəngin görünürdü. Mən buradakı bitkilər dünyasını, heyvanlar aləmindən birdən-birə ayıra bilmirdim. Mən heyvanları bitki, zoofitləri su bitkisi olan hidrofit və yaxud da əksinə olaraq qəbul edirdim. Burada fauna və flora birbirinə o qədər qarışmış bir halda idi ki¹, mənim yerimə hər kim olsaydı, çəşardı.

Mən buradakı bitkilərin yerdən göyərməyib süni surətdə torpağa yapışmış olduqlarını gördüm. Burada təəccüb ediləcək heç bir

şey yoxdu: kökdən məhrum olan bu bitkilər torpaqdan həyat şirəsi deyil, yalnız istinad nöqtəsi alırlar. Buna görədir ki, onlar istor daş, istor qum, istor çınqıl və istərsə də balıqçulağı üstündə eyni dərəcədə həvəslə yerləşirlər. Bu bitkilər özlərini əhatə edən sudan həm yemək alır, həm də onun vasitəsilə tənəffüs edərək yaşayırlar. Onların çoxu yarpaq əvəzinə, otfara son dərəcə gözəl olan kiçik lövhəciklər buraxırlar. Bu lövhəciklərin çiçəklənməsi çəhrayı, tünd-qırmızı, yaşıl, qonur və qəhvəyi rəngli boyaların əlvanlığı ilə seçilirdi. Mən "Nautilus"-un kolleksiyalarında olduğu kimi qurudulmuş halda deyil, coşqun həyatla dolu, yelpiyə oxşayan podin-povlinləri, al-qırmızı seramiləri, gənc zoğlar buraxan lamminarları, on beş metr yüksəklikdə çiçək açan sapabənzər nercosidləri, zoğları yuxarıya qalxdıqca qalınlaşan, atsetabulyar dəstələrini və hələ çiçəkləri olmayan başqa minlərlə dəniz bitkilərini gördüm. Hansı bir təbiətşünas isə sualtı dünya haqqında: "Sualtı dünya nə qədər qəribədir. Burada heyvanlar çiçək açır, bitkilər isə çiçəksiz olur..." demişdir.

Böyüklüyü ehtibarilə mötədil qurşağın ağaclarından geri qalmayan bu müxtəlif bitkilərin kölgəsi altında, sanki canlı çiçəklərdən əmələ gəlmiş haqiqi cəngəlliklər, üzərində meandritlərin ilanyolu şırımlarla gur çiçəklər açmış zoofit çəpərləri, şəffaf qollar verən sarımtıl ulduzlu kariofilli mərcanları görünürdü. Nohayot, qurudakı bağlara olan oxşarlığını tamamlamaq üçün burada balıqmilçəklər milçəkquşu dəstələri kimi uçaraq çiçəkdən-çiçəyə qonur, ayaqlarımızın altından isə dəstələrlə bekaşlar, sarı lepisakantlar, uçan xoruzlar və monosenterlər qalxırdılar.

Saat birə yaxın kapitan Nemo istirahət üçün signal verdi. Biz dənizin dibində saplaqları qotik kilsələrin qüllələri kimi yuxarı qalxan alarilərin kölgələri altında uzandıq.

Bu istirahət bizə son dərəcə xoş gəldi. Heyif ki, danışa bilmirdik. Nə danışmaq, nə eşitmək, nə də qulaq asmaq mümkün idi. Mən öz böyük mis başımı Konselin böyük mis başına yaxınlaşdırdım və sevimli yoldaşımın gözələrinin sevincdən parladığını gördüm. O tamamilə razı qaldığına işarə olaraq öz başını metal dəbilqə içərisində gülünc bir vəziyyətdə tərpətdi.

Dərdsaatlıq bir gəzintidən sonra heç də aclıq hiss etməməyim məni heyretə salmışdı. Mədomin bu qədər dözümlü olmasının səbəbini bilmirdim. Lakin, ümumiyyətlə, dalgələrdə olduğu kimi,

¹ XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəllərində alimlər arasında olan yanlış bir fikir

qarşısı alınmayan yatmaq arzusu mənim bütün varlığımı sarmışdı. Bu qalın şüşələr altında göz qapaqlarım getdikcə ağırlaşırdı, yumuldu və mən indiyə qədər ancaq hərəkət vasitəsilə üstün golə bildiyim yuxuya möglub olaraq mürgüləməyə başladım. Kapitan Nemo özü və onun pəhləvan matrosu bu qum yorğan-döşəkdə hamıdan qabaq yuxuladı.

Nə qədər yatdığımı deyə bilmərəm. Oyandığım zaman kapitan Nemonu artıq ayaq üstə gördüm. Yenidən özümü düzəltməyə başlamışdım ki, bir də gözlerim bir neçə addımlıqda durmuş, bir metr uzunluqda olan böyük bir yengəcə (doniz xorçənginə) sataşdı. Yengəc öz çöp gözlerini bərəldorək, deyəsən, mənim üstümə atılmaq istəyirdi. Skafandrın məni onun sancmasından müdafiə edəcək qədər möhkəm olduğuna baxmayaraq, yenə də qorxudan özümü titrəməkdən saxlaya bilmədim. Bu anda Konsel və "Nautilus"-un matrosu oyandılar.

Kapitan Nemo bu mənfur heyvanı göstərdi. Matros isə onu o saat tufəngin qundağı ilə öldürdü.

Bu böyük ayağıbuğumlunu görmək məndə, bu qaranlıq dərinliklərdə skafandrımın müdafiə edə bilməyəcəyi daha müdhiş heyvanların yaşaya biləcəyi fikrini oyatdı.

Mən gözdə-qulaqda olmağı qot etdim.

Bu istirahəti səyahətimizin sonu bilmişdim. Lakin səhv etmişdim. Kapitan Nemo "Nautilus"-a qayıtmaq əvəzinə, yenidən irəliyə doğru hərəkətə başladı.

Dənizin dibi getdikcə daha çox dərinləşirdi. Biz isə, beləliklə, getdikcə dənizin daha dərinliklərinə gedirdik. Gündüz saat üçə yaxın biz yüz əlli metr dərinlikdə iki şaquli qaya arasında yerləşmiş dar bir çökəyə çatdıq. Öz dalgıç kostyumlarımızın mükəmməlliyi sayəsində təbiətin insanlar üçün təyin etmiş olduğu bu sualtı tənəzzüh sərhəddindən doxsan metr aşağıya düşə bilmişdik.

Suyun səthi ilə bizim olduğumuz təbəqə arasında olan məsafəni ölçmək üçün məndə heç bir alət olmadığına baxmayaraq, durduğumuz dərinliyi yüz əlli metr təyin etdim. Ən şəffaf sularda belə günəş şüalarının bundan dərinə keçə bilmədiyini mənə məlum idi. Bizim olduğumuz bu dərinlikdə isə tam bir qaranlıq hakim idi. Lakin birdən qabaqda çox parlaq bir işıq göründü. Kapitan Nemo öz elektrik fəənərini yandırmışdı. Onun yoldaşı da özü kimi etdikdən sonra,

Konsellə mən də öz fəənərlərimizi yandırdıq. Biz fəənərlərimizin düyməsini çevirdik, içərişi qaz ilə doldurulmuş ilanabənzər boru elektrik cərəyanının təsiri ilə işıqlandı.

Bizim dörd fəənərin işığı dənizə iyirmi beş metr radiusunda işıq saldı.

Kapitan Nemo qaranlıq məşənin daha da içərilərinə getməkdə davam edirdi. Ağaclar getdikcə seyrəkləşirdi. Mən bitkilər aləminin heyvanlar aləmindən daha tez yox olmağa başladığını hiss etdim. Zoofitlər, ayağıbuğumlular, yumşaqbədənlilər və balıqlar hələ də bizim ətrafımızda qaynaşdıqları halda dəniz bitkilərinə, demək olar ki, daha təsadüf edilmirdi.

Elektrik fəənərlərimizin bir çox dəniz heyvanlarının diqqətini bizə cəlb edəcəyini düşündüm. Onlar bizə nə qədər yaxınlaşırdırsa da, hər halda güllə məsafəsindən yaxına gəlmirdilər.

Mən bir neçə dəfə kapitan Nemonun dayandığını və tufəngi çiynindən aşdıqını gördüm. Lakin hər dəfə də o, nişan alırdısa da, atmadan tufəngi aşağı salırdı.

Nəhayət, gündüz saat dördə yaxın bu möcüzəli səyahətimizin əsas nöqtəsinə çatdıq. Birdən qarşımızda böyük qranit divar, kolə-kötür qaranlıq mağaralarla dolu son dərəcə böyük bir qaya yığıntısı yüksəldi. Bu divar, demək olar ki, tamamilə şaquli bir vəziyyətdə idi. Bura artıq yer üzü idi.

Kapitan Nemo dayandı və işarə ilə bizim də dayanmağımızı təklif etdi. Bu divarı keçmək, buna qalib gəlmək üçün məndə nə qədər dərindən bir istək var idisə də, buna baxmayaraq, dayanmağa məcbur oldum. Kapitan Nemonun malikanəsi burada qurtarırdı. O, sərhədi keçmək istəmirdi.

Bu sərhəddən o yana, kapitan Nemonun içərisinə girmək istəmədiyə başqa bir aləm başlanırdı.

Biz geri döndük. Kapitan Nemo yenə də bizim bu balaca dəstəməzin qabağında gedir və tərəddüdsüz olaraq bizi irəliyə aparırdı. Mənə elə gəldi ki, deyəsən, biz başqa bir yol ilə "Nautilus"-a qayıdırdıq.

Olduqca dik və buna görə də çox yorucu olan bu yeni yol, bizi böyük bir sürətlə dənizin üzünə doğru aparırdı. Lakin bu, qalxma bəzə pis təsir edəcək qədər sürətli deyildi. Bəlli olduğu kimi təzyiqin birdən-birə dəyişməsi insan orqanizmində azotun qandan ayrılmasına – qanın qaynamasına səbəb olur.

Bu çox böyük dərinliklərdən sürətlə su üzünə qalxan ehtiyatsız dalgıcların hamısını böyük bir təhlükə qarşısında qoyur.

Çox keçmədən biz yenə də suyun işıqlanmış təbəqələrinə çatdıq. Günəş artıq çox aşağılarda, üfünün üstündə dayandığı üçün şüaları yenə də sınır, yenə də bitkilərin kənarlarında qövsi-qüzeh haloləri əmələ gətirirdi.

Biz müxtəlif balaca balıq sürüləri ilə əhatə edilmiş on metrlik dərinlikdə gedirdik. Lakin indiyo qədr hələ bir dənə də olsun güllə atmağa layiq su heyvanı bizim gözüümüzdə dəyməmişdi.

Birdən kapitan Nemonun yenə də tufəngini aşırıdığını və sualtı kəlləqda hərəkət edən bir heyvanı nişan aldığını gördüm. O, tufəngin tətbiyini çəkdi, zəif bir fısıltı eşidildi və beş addım məsafədə nə isə bir heyvan yerə sərilirdi.

Bu yeganə dəniz dördayaqlısı olan su samuru¹ idi. Bu heyvanın beli qonur, qarnının altına doğru isə gümüşü, ağ rəngli, metr yarım uzunluğunda olan xəzi rus və Çin bazarlarında çox baha qiymətə gedir. Mən qısa ayaqlar üzərində dayanan yastı, uzun bədənlı, yastı başlı, basıq üzlü, xırda və yumru qulaqlı, barmaqlarının arasındakı pərdələri çox inkişaf etmiş, uzun və basıq quyruqlu bu balaca heyvanı maraqla gözədən keçirdim. Balıqçıların ən çox nəzər-diqqətini cəlb edən bu qiymətli yırtıcı heyvan son zamanlarda ən az ələ düşən şikarılardan biri idi. Buna indi yalnız Sakit okeanın şimal hissələrində təsadüf edilir və çox güman ki, tamamilə yox olacağı vaxta da çox qalmamışdır.

Matros öldürülmüş dəniz samurunu götürüb çiyinə atdı. Biz yenidən yola düzəldik.

Bir saata qədər qumlu düzəngah ilə getdik. Bu düzəngah bəzən dənizin üstünə iki metr qalana qədər ucalırdı. Bu zamanlar mən aydın göstərən bir güzgüdəki kimi öz əksimi görürdüm. Elə bil ki, başımızın üzərində də eynilə bizim hərəkətlərimizi təkrar edən, lakin başaşağı, ayaqları isə yuxarı bir vəziyyətdə yeriyən bir dəstə adam gedirdi.

Nəzər-diqqətimizi cəlb edən hallardan biri də bizim başımızın üzərində ara-sıra işığın qabağını kəsərək hərəkət edən bulud parçalarının əriyirmiş kimi keçib getməsi idi. Bu qərribə halın səbəbləri haqqında bir qədər düşündükdən sonra mən bu "buludların" yarat-

dığı effektin, bizim başımızın üzərindəki su təbəqələrini hərəkətə gətirən dalğalanmadan başqa bir şey olmadığını anladım. Diqqət etdikdən sonra hərəkət edən dalğa təpələrinin üzərindəki köpüklü ləpəcikləri də gördüm. Suyun şəffaflığı o dərəcədə idi ki, mən suyun üzəri ilə cəld hərəkət edən böyük dəniz quşlarının kölgələrini belə çox aydınca görürdüm.

Burada mən hər ovçunun görməyə müvəffəq olmadığı, ən gözəl atılmış bir güllənin şahidi oldum. Böyük bir quş geniş açılmış qanadları üzərində sürərək suya yaxınlaşırdı. O çox aydın görünürdü. Quş su üzündən bir neçə addım ucada uçduğu zaman matros tufəngini çiyindən aşırıd və nişan alaraq bir güllə atdı. Quş bir daş kimi dənizə düşdü. Onun bu düşmə qüvvəsi o qədər böyük oldu ki, o, suyun müqavimətini qıraraq, demək olar ki, düz birbaşa mahir nişançının qolları arasına düşdü. Bu, dəniz quşları qrupunun ən gözəl nümayəndəsi olan böyük bir albatros idi.

Bundan sonrakı iki saat müddətində biz gah qumlu düzəngah, gah da içərisindən keçilməsi çox çətin olan yosun çəmənlikləri ilə gedirdik. Boynuma almalıyam ki, birdən bizdən yarım mil aralı zəif bir işıq gördüyüm zaman mən artıq tamamilə təqətdən düşmüşdüm. Bu "Nautilus"un proyektoru idi. İyirmi deqiqədən sonra biz gəmidə olmalıydıq. Mən orada yenidən duyuncə nəfəs almaq ümidində idim. Mənə ələ gəlirdi ki, rezervuarlardan dəbilqəyə axan sıxılmış havada artıq lazım olduğu qədər oksigen qalmamışdır. Lakin mən bizi bir qədər gecikdirəcək bir təsadüfün ola biləcəyini düşünməmişdim. Mən kapitan Nemonun iyirmi addım geridə gedirdim. Birdən o döndü, cəld mənə yaxınlaşdı və möhkəm əlilə mənı yerə tərəf əydi. Matros da Konseli beləcə yerə əydi.

Mən nələ baş verdiyini anlamadan bir yosun kolunun dibində uzanmışdım. Birdən gözələrimi qaldırıdıda başımızın üstündən bir dəstə çox böyük, fosfor buraxan heyvanın keçməkdə olduğunu gördüm. Damarlarımda qanım dondu. Bu nəhənglər içərisində mən iki köpək balığı gördüm. Bu qorxunc heyvanların bir dəfə vurmaqla insanı ikiye böləcək qədər böyük quyruqları, möhkəm çənələri və tutqun şüşə kimi gözələri var idi.

Konselin onları təsnifatlaşdırmaqla məşğul olub-olmadığını bilmirəm. Amma mənciyəz bu deqiqə onların gümüşü qarınlarına və böyük iti dişlər düzilmiş ağırızlarına baxırdım. Özü də bir təbiət alimi kimi yox, bir qurban kimi baxırdım.

¹ Su samuru Komandor adalarının sahilə yaxın yerlərində yaşayır.

Bizim bəxtimizdən bu qorxunc yırtıcılar çox zəif görmək qabiliyyətinə malikdirlər. Onlar heç bir şey görmədən bizim lap başımızın üzərindən üzərək keçdilər. Bir qalın bir meşədə pələnglə üzleşməkdən daha qorxunc olan bu təhlükədən xoşbəxtliklə qurtardıq.

Yarım saatdan sonra öz parlaq proyektoru ilə bizə yol göstərən "Nautilus" a çıtdıq. Bayır qapı açıq idi. Biz kabinəyə gircək, kapitan Nemo qapını örtü və sonra düyməni basdı. Mən gəminin içindəki nasosların gurultusunu eşidib ətrafımdakı su səthinin necə aşağı düşdüyünü hiss edirdim. Bir neçə dəqiqə içərisində kabinədəki su tamamilə boşaldı. Bundan sonra içəri qapı açıldı və biz soyunan yerə keçdik.

Mənim skafandrımı çıxartdılar. Mən ölü kimi yorulmuş və yuxusuzluqdan tamamilə əldən düşmüş, lakin eyni zamanda bu gözəl sualtı səyahətdən sonsuz dərəcədə razı qalmış bir halda öz otağıma gəldim.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

DÖRD MİN LYE SAKİT OKEANIN ALTI İLƏ

Ertəsi günü – noyabrın on səkkizində mən çox şən və yorğunluğumu almış bir halda yuxudan oyandım, kapitanın müavini öz həmişəki cümlesini təkrar etdiyi dəqiqədə göyörtəyə qalxdım. Birdən-birə bu "heç bir şey görünmür" cümlesinin nə demək olduğu mənim ağlıma gəldi.

Doğrudan da, okean tamamilə bomboş idi. Üfüqdə bir yelkən də olsun görünmürdü. Krespo adasının dağları, görünür, hələ gecə ikən gözədən itmişdi. Spektrin mavidən başqa bütün rənglərini udan dəniz bu rəngi əks etməkdə idi.

Kapitan Nemo göyörtəyə çıxdığı vaxt mən hələ okean səhərinin gözəl mənzərəsini seyr etməkdə idim. O guya mənə görmürmüş kimi öz astronomik müşahidələrinə başladı. İşini qurtardıqdan sonra şturval budkasına tərəf getdi və ona söykənərək gözələrini okeana zillədi.

Bu anda göyörtəyə iyirmiyə qədər matros çıxdı. Bunların hamısı sağlam və möhkəm adamlar idi. Onlar gecə ikən dənizə atılmış toru yığmağa başladılar. Milliyyətcə müxtəlif olan bu adamların içərisində irlandiyalı, fransız, slavyan, bir nəfər yunan və bir nəfər də Krit

adası yerlilərindən olduğunu gördüm. Onlar danışmaqda çox xəsis idilər. Öz aralarında işə məşəyini tapa bilmədiyim, mənə bəlli olmayan bir dil ilə danışdılar.

Toru göyörtəyə çəkildilər. Bu tor Normand torlarını xatırladan və ağzı aşağısındakı ilgəklərə keçirilmiş ağac və zəncirlər vasitəsilə su içərisində həmişə yarımacaq vəziyyətdə qalan bir kəsədən ibarət idi. Polad simlərlə gəmiyə bənd edilmiş bu kəsə okeanın dibi ilə sürünür və yolda qabağına gələnlərin hamısını öz içərisinə yığırdı.

Bu gün tora okean faunasının öz qeyri-təbii acgözlüyü, çox qərribə asta hərəkəti və kifirliyinə görə "dəniz şeytanları" adlandırılan balıqçı-balıqlar kimi ən maraqlı növləri düşmüşdü. Bunlar dənizin dibində yaşayır və üzgəcləri vasitəsilə bir yerdən başqa yerə tullanırlar. Xallı qarnitikanlılar da torun içində çırpınır, çapalayırdılar. Adı vaxtlarda bu balıqların qarınları çəkilmiş bir halda olur. Lakin hər hansı bir təhlükənin yaxınlaşdığını hiss etdimi, o saat dərisinin qatlarını açaraq şişir və kürəciyə çevrilərək qorxunc tikanlarla örtülmüş qarınını düşməyə qarşı qoyur. Nəhayət, tordan "Nautilus" un göyörtəsinə bir neçə sarımtıl ilanbalığı, üzən bədən-ləri quyruq üzgəci əvəzinə nazik sapla bitən gümüşü kül rəngli iki tükquyruq, bədəninin aşağı hissəsi uzun və düz bir üzgəclə çərçivələnmiş pullu, diklələkli, sarıya çalan boz rəngli və boz xallı morina balığı; xul balığının bir çox növləri və nəhayət, hətta son dərəcə iti sürətə malik olduqlarına baxmayaraq, yenə də canlarını tordan qurtara bilməmiş bir neçə böyük və gözəl tuns balığı töküldülər.

Tutulmuş balıqlar min girvənkədən az olmazdı. Bu ov uğurlu idi, lakin müstəsna deyildi.

Axi, doğrudan da, tor bir saat gəminin arxasınca sürünmüş və qabağına hər nə keçmişsə, öz içinə yığmışdı.

Matrosalar balıqların hamısını gəminin mətbəxinə apardılar. Bunların bir hissəsi təzə-təzə yeyiləcək, bir hissəsi isə ehtiyat üçün hazırlanacaqdı.

Balıq ovu qurtarmışdı. Gəminin yenə də suya cumacağını düşünərək öz otağına qayıtmaq istəyirdim. Lakin birdən kapitan Nemo mənə yaxınlaşaraq danışmağa başladı:

– Professor, birçə okeana baxın. Siz necə düşünürsünüz, bu canlı varlıq bəzən qəzəbli, bəzən isə zərif və incə deyilmi? Dünyəni gecəni o da bizim kimi yatdı, bu gün isə öz rahat gecəsindən sonra çox nəşəli oyanmışdır.

“Adama nə salam verir, nə də salamat qalın deyir, – deyə mən düşündüm. Kənardan baxan da elə düşünə bilirdi ki, bu adam çox-dan başlamış olduğu bir söhbəti davam etdirir”.

– Diqqət edin, – deyə kapitan Nemo davam etdi. – Odur, o, günəşin nəvazişləri ilə oynayaq öz gündüz həyatını yaşamağa başlayır. Onun orqanizminin həyat fəaliyyətinin təzahürlərini izləmək nə qədər də maraqlıdır... Onun ürəyi və damarları var. Mən dənizdə tamamilə heyvanlardakı qan dövrəsinə bənzəyən hadisələr dövrü olduğunu təsdiq edən alim Mori ilə tamamilə razılışıram.

Kapitan Nemonun məndən heç bir cavab gözləmədiyi tamamilə aydın idi. Ona görə də mən onun nitqinə “tamamilə doğrudur”, “siz haqlısınız” və “əlbəttə” kimi mənasız və mündəricəsiz əlavələr etmək zəhmətindən qurtarmışdım.

Kapitan, sadəcə, cümlələr arasında böyük fasilələr verərək öz-özü ilə danışdı. Bunlar ucadan deyilmiş düşüncələr idi.

– Bəli, – deyə o danışdı. – Okeanda temperatur dəyişiklikləri, duz və mikroorqanizm varlığı ilə şərtlənmiş daimi hadisələr dövrəni vardır. Temperatur dəyişikliyi, müxtəlif su sıxlığı və bunun nəticəsi olaraq cərəyan və əks-cərəyanlar yaradır. Polyar dairələrdə son dərəcə az, ekvator zonalarında isə son dərəcə çox olan buxarlanma tropik və polyar sular arasında daimi bir mübadilə əmələ gətirir. Bundan başqa mən suyun, dibdən üzə, üzədən isə dibə doğru daimi bir hərəkətdə olduğunu meydana çıxarmışam. Bu hərəkət tam mənası ilə okeanın təbəqələri deməkdir. Günəş şüaları ilə qızan su dam-laları suyun dərinliklərinə cumur və sıfırdan yuxarı – iki dərəcə hərərətdə soyuyaraq ən son sıxlıq dərəcəsinə çatdıqdan sonra yüngülləşib yenidən suyun üzünə qalxır. Siz bu hadisənin nəticələrini polyusda görür və suyun nə üçün yalnız yuxarı hissələrinin dondu-ğunu başa düşürsünüz.

Kapitan Nemo öz cümləsini bitirənə qədər mən: “Polyusda? Məgər bu cəsarətli insan bizi polyusamı aparmaq istəyir?” – deyə düşündüm.

Kapitan Nemo susdu, o artıq danışmayıb gözlərini bu qədər diq-qət və məhəbbətlə, yorulmadan tədqiq edib öyrəndiyi okeana zillədi.

Bir qədər sükut etdikdən sonra o, yenidən danışmağa başladı:

– Dəniz öz içərisində böyük miqdarda duz saxlayır. Dəniz suyu içərisində ərimiş olan duz bir yerə yığılsa dörd milyon yarım kubmil-

lik bir sahəni tuta bilər. Professor! Əgər siz bu duzu bərabər sürətdə bütün Yer kürəsi üzərinə töksəydiniz, on metrədən qalın bir duz təbə-qəsi əmələ gətirmiş olardınız. Lakin duzun su içərisində olmasını təbiətin, sadəcə bir şıltaqlığı olaraq düşünməyin. Yox... Duz dəniz suyunun buxarlanmasının qarşısını alır, küləyin həddindən artıq su buxarı aparmasına imkan vermir, bununla da planetimizin mötədil zonalarını yağışdan müdafiə etmiş olur. Bu, böyük və şərəfli vəzifə olub stixiyanın Yer kürəsi üzərindəki işində müvazinət yaradır.

Kapitan Nemo yenə də susdu və göyörtədə bir neçə addım ataraq danışmasına davam etdi.

– Bakteriyalara – milyonlarca bir damla içərisində yerləşən və səkkiz yüz minə qədəri yalnız bir milliqram ağırlığında olan bu kiçik canlı orqanizmlərə gəlincə, bunların rolu heç də o birilərdən az deyildir. Onlar dəniz duzlarını udur, su içərisində ərimmiş halda olan qatı maddələri öz içərilərinə alırlar. Orada, dənizin dərinlik-lərində zoofitlər mərcan və polip koloniyaları təşkil edərək qitələr əmələ gətirirlər. Su isə okeanda sakit dayanmır. O həm üfüqi, həm də şaquli istiqamətdə öz yerini dəyişərək orqanizmləri yeni yemək ehtiyatları ilə təmin edir. Yuxarı və aşağıda olan su axını, bu daimi hərəkət, insanların çoxu üçün ölü, lakin mənim üçün və saysız-hesabsız heyvanlar üçün diri, canlı bir mühit olan bu okeanda qitə-lərdə olduğundan daha gərgin, daha səmərəli, sonsuz, bitməz və daim çiçəklənən bir həyat yaradır.

Kapitan Nemo bu sözləri dediyi zaman tamamilə başqa bir görkəm almışdı. Onun sözləri mənə də son dərəcə böyük bir təsir bağışladı.

– Əsil həyat burada, yalnız buradadır, – deyə o əlavə etdi. – Mən sualtı şəhərlər, yeni hava ilə təbəqələri etmək üçün “Nautilus” kimi su üzərinə qalxan sualtı evlər yaratılmasına imkanına inanıram. Azad, səərbət, heç kəsdən asılı olmayan şəhərlər!.. Kim bilir, əgər hər hansı bir müstəbid cəsarət edəcək olursa...

Kapitan Nemo cümləsini bitirməyərək kimisə hədələyirmiş kimi əlini havada oynatdı.

Sonra, sanki bu kədərli düşüncələrdən ayrılmaq istəyirmiş kimi mənə müraciət edərək:

– Cənab professor, siz okeanın nə qədər dərinliyə malik oldu-ğunu bilirsinizmi? – deyə soruşdu.

– Mən yalnız son ölçülər nəticəsində alınmış rəqəmləri bilirəm, kapitan!

– Bu rəqəmləri mənə deyə bilərsinizmi?

– Məmnuniyyətlə. Yadıma sala bildiklərimin hamısını deyərəm... Əgər yanılmırsam, aparılmış tədqiqat Atlantik okeanının şimal hissəsinin dərinliyini üç min doqquz yüz, Aralıq dənizinin dərinliyini isə min iki yüz metr təyin etmişdir. Ən yaxşı ölçülər Atlantik okeanının cənub hissəsində – təqribən 35 enlik dərəcəsinə aparılmışdır. Alınan nəticələr belədir: on iki min metr, on dörd min doxsan bir və on beş min yüz qırx doqquz metr¹. Alimlərin fikrinə görə, dənizin dibini tədqiq edilmiş olsaydı, bu dərinlik bütün Yer kürəsi boyu təqribən üç min səkkiz yüz metrə bərabər olardı.

– Çox gözəl, – deyə kapitan Nemo sözbə başladı. – Sizə yaxşı bir şey göstərə biləcəyimə ümid edirəm. Əgər Sakit okeanın bu hissəsinin dərinliyi sizi maraqlandırarsa, mən onun dörd min metrədən artıq olmadığını sizə deyə bilərəm.

Kapitan Nemo bunu deyərək lyuka tərəf getdi və dəmir pilləkənlə aşağı düşdü. Mən də onu izləyərək salona girdim. Demək olar ki, elə bu anda vint hərəkətə gəldi və laq sürətimizin iyirmi mil olduğunu göstərdi.

Bundan sonrakı günlər və hətta həftələrdə biz kapitan Nemo ilə çox az-az görüşürdük. Mən onunla yalnız çox uzun fasilələrdən sonra görüşə bilirdim. Onun müavini hər səhər öz tədqiqatını son dərəcə diqqətlə aparır və alınan nəticələri xəritəyə köçürürdü.

Konsel və Ned Lend hər gün vaxtlarının çoxunu mənimlə keçirirdilər. Konsel bizim sualtı səyahətimizin möcüzələri haqqında ona danışır, çəngəlci isə bu gəzintidə iştirak etmədiyinə indi ürəkdən heyifsilənirdi.

Lakin mən, yəqin ki, sualtı okean meşələrini gözə biləcəyimizə səbəb olacaq daha bir təsadüfün ələ keçəcəyi ümidi ilə onu sakit edirdim. Demək olar ki, hər gün dəmir pəncərə qapıları bir neçə saatlığa açılır və biz sualtı dünyanın möcüzələri ilə nəşlənməkdən yorulmurduq.

“Nautilus” indi yüz ilə yüz əlli metr arasında olan bir dərinlikdə cənub-şərq tərəfə gedirdi. Lakin bir dəfə “Nautilus” öz sükanlarının dərinliklərə cummaq məharəti ilə maraqlanan kapitanın bir şıltağı nəticəsində iki min metr dərinliyə cumdu. Yüz dərəcəli termo-

metr guya bütün en dairələrində belə dərinliklərə məxsus olan sıfırdan yuxarı dörd tam dördüdəbir dərəcəlik bir hərəkət göstərdi.

Noyabrın iyirmi altısında səhər saat üçdə “Nautilus” 172° uzunluq dairəsində Xərçəng tropikini keçdi, iyirmi yeddində isə biz, 1779-cu ilin on dörd fevralında məşhur kapitan Kukun məhv olduğu Sandviçev adalarını geridə buraxdıq.

Biz öz dövrü-ələm səyahətlərimizin başlanğıcından etibarən dörd min səkkiz yüz altmış lye¹ yol getmişdik.

Ayın 29-da səhər mən göyortəyə çıxdığım zaman qarşımda – ikimillik bir məsafədə Havay tayım adasını əmələ gətirmiş yeddi adamın ən böyüyü olan Havay adasını gördüm. Mən burada şumlanmış yerləri, dağ ətəklərini sahilboyu uzanan sıra dağları və üzərində dəniz səthindən beş min metr hündürlükdəki Muna-Rea zirvəsi yüksələn vulkanları açıq görürdüm.

“Nautilus” yenə də cənub-şərqə tərəf getməkdə davam edirdi. O, dekabrın birində 142° uzunluq dairəsində ekvatoru keçdi. Dekabrın dördündə isə biz qeyd edilməyə layiq heç bir xüsusiyyətə malik olmayan sürətli gedişdən sonra Markiz adaları qrupuna yaxınlaşmışdıq.

Mən qarşı tərəfdə, Markiz adalarının ən böyüyü olan Nuka-Xivada olan Martin pikini gördüm. Bu ada 8°57' cənub en, 138°32' qərb uzunluq dairəsində yerləşmişdir. Lakin kapitan Nemo quruya yaxınlaşmağı sevmədiyindən pikin dağlarını örtmüş sıx meşələrdən başqa heç bir şey görməyə müvəffəq ola bilmədim.

Dənizə salınmış tora eti son dərəcə ləzzətli olan bir neçə maviyə çalan qızılı makrel və gümüşü rəngə çalan göy-yaşıl rəngli sarkan balıqlar düşmüşdü. Bu balıqlar xörək masası üzərində ən hörmətli yer tutdular.

Üzərində Fransa bayrağı yellənən bu gözəl adalarla vidalaşdıqdan sonra dekabrın 4-dən 11-nə qədər təqribən iki milə qədər də yol getdik. Keçdiyimiz bu yol böyük kalmarlar və başıayaqlılar sinfinə, sepiya və arqonavtlar kimi ikiqəlsəməlilər yarımsinfinə mənsub olan çox maraqlı yumşaqbədənlilər dəstəsi ilə zəngin idi. Bu yumşaqbədənlilər, nədənsə, qədim təbiətşünasların diqqətini xüsusilə cəlb etmiş və qədim natiqlərin istiarələrində hörmətli mövqə tutduqları kimi, döv-

¹ Lye – fransız uzunluq ölçüsüdür. Kilometr lyesi dörd kilometro bərabərdir. Fransada metr sistemi hoyata keçirilənə qədər lye meridian dərəcəsinin iyirmi beşdəbir hissəsinə deyilirdi. Bu isə 4 445 metrə bərabərdir.

¹ Müasir elmi məlumatlara görə okeanın ən böyük dərinliyi on kilometrədən bir qədər artıqdır.

lətli adamların süfrəsində də az hörmətə malik olmamışdır. Bunu məşhur Qalenin sələfi olan qədim yunan həkimi Atcnay təsdiq edir.

"Nautilus" kalmarlar ordusuna dekabrın doqquzuncu gecəsi rast gəldi. Milyonlarca molyusk, siyənək balıqları və sardinaların getdikləri yolları izləyərək, mötədil zonalarından daha isti zonalara köçməkdə idilər.

Biz qalın, büllur pəncərədən onları seyr edirdik. Bu kalmarlar təbiətin başlarında yerləşdirmiş olduğu on dənə ayağını dayanmadan hərəkət etdirərək dalı-dalı üzürdülər.

"Nautilus" öz sürətinə baxmayaraq saatlarla bu kalmarlarla əhatə edilmiş bir vəziyyətdə üzdü. Biz tor ataraq bu molyusklardan xeyli tutduq.

Dəniz bizi darıxmağa qoymurdu. O, sonsuz müxtəlifliyi ilə hər saat öz dekorasiyalarını dəyişərək bizə bir-birinin ardınca yeni-yeni mənzərələr, yeni-yeni tamaşalar göstərirdi. O bizi yalnız əyləndirməklə kifayətlənmirdi, həm də özünün ən qiymətli və gözəl sirlərini də öyrənməyimizə imkan verirdi.

Dekabrın 11-də gündüz salonda oturub, kapitan Nemonun kitabxanasından götürdüyüm bir kitabı oxuyurdum. Ned Lend və Konsel büllur pəncərələrdən parlaq dərəcədə işıqlandırılmış suyu seyr edirdilər. "Nautilus" hərəkətsiz dayanmışdı. O, rezervuarlarını dolduraraq, okeanın az canlı yaşadığı və ancaq hərdən bir ən böyük balıqların görüldüyü min metr dərinliklərdə dayanmışdı.

Mən, Jak Masenin "Mədənin qulluqçuları" adlı gözəl kitabımı oxuyub müəllifin izahı mümkün olmayacaq dərəcədə yüksək sənətdən və hazırcavablığından məst olduğum vaxt birdən Konsel:

– Ağam bir dəqiqəliyə pəncərəyə yaxınlaşmazmı? – deyər qəribə bir ahənglə məni çağırırdı.

– Nə olub, Konsel?!

– Ağam özü baxsa yaxşıdır.

Mən kitabı bir yana qoyaraq, pəncərəyə yaxınlaşıb baxmağa başladım.

Elektrik projektorları vasitəsilə parlaq bir surətdə işıqlandırılmış su içərisində nə isə böyük, hərəkətsiz, qara rəngli bir şey görünürdü. Mən gözələrimi qırpmadan diqqətlə baxaraq bu nəhəng heyvanın nə olduğunu seçməyə çalışırdım. Birdən-birə beynimdə ildırım sürəti ilə bir fikir doğdu:

– Bu, gəmidir? – deyər qışırırdım.

– Bəli, – deyər kanadalı cavab verdi, – bu, qorq olmuş gəmidir...

Ned Lend səhv etmirdi. Bizim qarşımızdakı qorq olmuş gəmi idi. Onun gövdəsi, sanki qəza bir neçə saat bundan qabaq üz vermiş kimi yaxşı qalmışdı. Onun göyortəsində ancaq iki fut hündürlükdə üç ağac parçası görünürdü. Bunlar gəminin həyat uğrunda olan mübarizədə iki dor ağacını qurban vermiş olduğunu göstərirdi. Lakin bu da ona kömək edə bilməmişdi...

Qorq olmuş gəminin bu görünüşü nə qədər dərin bir kədər yaradırdı!

Lakin onun üstündə bir neçə insan cəsədi görünən göyortəsi daha kədərli idi. Mən orada altıya qədər cəsəd saydım. Bunlardan dördü kişi, biri isə qucağında uşaq tutmuş bir qadın idi. Kişilərdən biri sükanda dayanmış, bədəni yarıya qədər göyortədən içəridə qalmış bir qadın isə əlində bir körpə uşaq tutmuşdu.

Qadın gənc idi. Projektorun parlaq işığı altında mən onun hələ heç dəyişməmiş üzünün xətlərini də seçirdim. O, son gücünü toplayaraq, balasını başı üzərinə qaldırmışdı. Yazıq körpə isə öz balaca qollarını anasının boynuna dolamış bir halda ölmüşdü.

Qalan üç matros isə qeyri-təbii vəziyyətdə idilər. Görünür, ölüm onları, özlərini qorqutan gəminin göyortəsinə bağlamış olduqları kəndirləri açmaq istərkən yaxalamışdı. Dördüncü, sükançı isə sakit və ciddi bir sima ilə düz dayanmışdı. Onun əlləri sükanda qalmışdı. Görünür, qoca sükançı qorqutan gəminin okean dərinliklərinə doğru olan bu son səyahətində belə sükandan əl çəkmək istəməmişdi...

Nə qədər dəhşətli bir mənzərə! Biz gözələrimizi bu fəlakət mənzərəsindən çəkmə bilmirdik.

Mən insan ətinin qoxusuna gələn böyük köpək balıqlarının necə yaxınlaşdıqlarını görürdüm...

"Nautilus" qorqutmuş gəminin ətrafında dolandı və mən onun üzərində olan:

"FLORİD"
ZUNDERLAND

yazısını oxuya bildim.

VANİKORO

Bu faciəli təsadüf "Nautilus"-un öz yolunda rast gəldiyi dəniz qəzalarının birincisi idi. Bundan sonra biz qər q olmuş və suda çürümüş gəmilərə tez-tez rast gəlirdik. Suyun daha dərin təbəqələrində biz pas basmış toplar, güllələr, lövbərlər, zəncirlər və minlərcə başqa dəmir şeylər gördük.

Dekabrın 11-də biz Buqenvilin vaxt ilə "Təhlükəli adalar qrupu" adlandırdığı Paumoto taqım adalarına yaxınlaşdıq. Bu taqım adaları $13^{\circ}3' - 20^{\circ}50'$ cənub en dairəsi ilə $125^{\circ}31' - 150^{\circ}30'$ qərb uzunluq dairəsi arasında şərq-cənub-şərqdən qərb-şimal-qərbə doğru iki min kilometrədən artıq bir məsafə boyu səpələnmişdi. Bu qrupun şərq tərəfdən ən sonuncusunun adı Dyus, qərb tərəfdən isə ən sonuncusunun adı Lazarev adasıdır.

Altmış adacığ qrupundan ibarət olan bu taqım adaları üç yüz yetmiş kvadratlyelik bir məsafə tutur. İçərisində Fransaya aid olan Qambe qrupu da olan bu adaların hamısı mərcan adalarıdır. Poliplərin apardıqları ağır, lakin yorulmaz iş onları qaldıraraq, sudan çıxaracaq, nəhayət, bir-birilə birləşdirəcəkdir. Axırda bu yeni ada qonşu taqım adaları ilə birləşərək və bir tərəfdən Yeni Zelandiya və Yeni Kaledoniya, ikinci tərəfdən isə Markiz adaları arasında yeni bir qitə əmələ gələcəkdir.

Mən bu nəzəriyyəni kapitan Nemoya dediyim gün o mənə çox soyuq cavab verdi:

– Yer yeni qitələrə deyil, yeni insanlara möhtacdır.

"Nautilus" öz istiqamətini təsadüfən, taqım adalarının bütün adalarından ən maraqlısı hesab olunan Klermon-Tonner adasının yanından salmışdı. Bu təsadüf mənim Sakit okeanın bu hissəsindəki adaların çox qərribə ağ mərcan koloniyalarını öyrənməyimə imkan verdi.

Ağ mərcanlar kirəc skelet ilə örtülmüş canlı toxumalardan ibarətdir. Onların quruluşlarındakı fərq mənim məşhur müəllimim Milen-Edvardsın onları beş qrupa ayırmasına əsas vermişdir. İfrazatları polip daşları əmələ gətirən bu mikroskopik canlıların milyardlarca yığılaraq bir koloniya təşkil edir. Onların buraxdıqları kirəcdən qayalar, sıldırımlar, adacıqlar və adalar əmələ gəlir. Burada onlar laqunarı

əhatə edən kirəc halqalar və yaxud sualtı yarıqlar vasitəsilə dənizlə birləşən xırda gölləri əmələ gətirir, sıldırım qayalardan Yeni Kaledoniya sahillərini hasarlayan baryerlərə bənzər arakəsmələr və yaxud Paumoto taqım adaları kimi bütöv adalar yaradır. Başqa yerlərdə, misal üçün, Mavrikiya adalarında isə bunlar ötəklərində dənizin böyük dərinliyə malik olduğu girintili-çıxıntılı sıldırımlar, şaquli qayalar yüksəldirlər.

Biz Klermon-Tonner adası ötəklərindən bir neçə dəniz mili məsafə ilə üzür və mən cırdan inşaatçıların apardıqları bu özəməli işə baxmaqdan nə yorulur, nə də doyurdum.

Konsel belə bir qayanın başa gəlməsi üçün nə qədər vaxt tələb olduğunu soruşdu. Mən alimlərin hesablamasına görə yüz il içərisində yalnız bir dyümün səkkizdə bir hissəsi qədər iş görüldüyünü dediyim zaman o, təəccüb etmişdi¹.

– Demək, üç yüz metr hündürlükdə olan bir divarı tikmək üçün...

– Yüz doxsan iki min il lazımdır, mənim dostum. Bundan o çıxır ki, Bibliya dünyanı çox cavanlaşdırmışdır. Əgər tufandan qabaqki meşələrin daş kömürə çevrilməsi üçün lazım olan müddəti xatırlasaq, Bibliyanın dedikləri öz etibarını daha da itirmiş olur.

"Nautilus" okeanın üzünə çıxdığı zaman mən güclə sudan çölə çıxan və sıx meşələrlə örtülü olan Klermon-Tonner adasını hərtərəfli gözədən keçirməyə müvəffəq oldum. Onun kirəc torpağı, görünür ki, fırtınalar vasitəsilə məhsuldarlaşdırılmışdır. Günlərin birində fırtına vasitəsilə qonşu torpaqların birindən qoparılaq havaya qaldırılmış bir tum onun çürümüş balıq və yosun qalıqları ilə gübrələnmiş torpağına düşmüşdür. Bunun arxasınca ləpələr sahilə minlərcə mil uzaqlardakı palma ağaclarında yetişən hind qozları tullamışdı. Tumlar cücərmiş, ağaclar bitmişdir. Bu ağaclar buxarlanmanı dayandırmış, arxlar, çaylar əmələ gəlmişdir. Bitkilər artmağa və yayılmağa başlamışdır. Fırtınanın yaxın yerlərdən qoparıb gətirdiyi ağacları buraya düşə bilmiş balaca qurdlar, cücülər adanın ilk sakinləri olmuşlar. Sonra tısbağalar adanın sahil qumlarında öz yumurtalarını basdırmağa başlamışlar. Quşlar cavan ağaclarla özələnə yuva tikmiş, yavaş-yavaş adada heyvanlar aləmi inkişaf etmişdir.

¹ Professor Aronaks söhv edir, mərcan rifləri daha artıq sürətlə əmələ gəlirlər. Bu riflər bir il içərisində bir neçə 10 sm-a qədər yüksələ bilərlər.

Nəhayət, buraya yaşıllıqla və heyvanların bolluğu ilə cəlb edilmiş insanlar köçmüşlər.

Mikroskopik heyvanların öməyi ilə yaranmış bu adalarda həyat belə əmələ gəlmişdir.

Axsama doğru Klermon-Tonner adası uzaqlarda gözəndən itdi. "Nautilus" çox kəskin bir sürətdə öz istiqamətini dəyişdi. Sualtı gəmi 135° uzunluq dairəsində olan Oğlaq tropikinə çatınca, tropik zonadan çıxıb qərbdə şərtilə qərbə – şimal-qərbə tərəf döndü. Tropik günəşinin dözülməyəcək dərəcədə isti olduğuna baxmayaraq, bizə əziyyət vermirdi, çünki otuz-qırx metr dərinlikdə suyun hərərəti 10-12 dərəcədən artıq deyildi.

Dekabrın 15-də biz Sakit okean incisi olan gözəl Taiti adasının qərbindən keçdik. Səhər mən uzaqda qalmış bu adanın yüksək dağ zirvələrini gördüm.

Bu adanın sularında biz bir neçə gözəl balamut balığı, tuns balıqları və dəniz ilanları növündən olan ikrəngli pelamidalar tutduq.

"Nautilus" səkkiz min yüz mil yol getmişdi. "Arqo" və "Dyuk-Of-Portlend" ekipajlarının məhv olduqları Tonqa-Tabu təqim adalarının yanından keçdiyimiz gün "Nautilus"un laqı keçilmiş doqquz min yeddi yüz iyirminci mili qeyd etdi.

Bundan sonra biz "Yunion" gəmisinin komandasının və "Lütfkar Jozef" in komandiri kapitan Byuronun vəhşilər tərəfindən öldürülmüş olduğu Fici adasını keçdik. Bu təqim adaları 6° və 2° cənub en, 174°-179° qərb uzunluq dairələri arasında, dörd yüz kilometr şimaldan cənuba, üç yüz altmış kilometr işə şərqdən qərbə doğru uzanırdı.

O, böyükləri Viti-Levi, Vanua-Levi və Kandubon adalarından ibarət olan bir sıra ada, adacıq və qayalardan ibarətdir.

Bu adaları Toriçellinin öz barometrinə ixtira etdiyi və XIV Lüdovikin Fransa taxtına çıxdığı 1643-cü ildə Tasman tapmışdı. XVIII əsrin ikinci yarısında işə buranı qabaqca Kuk, sonra d'Anrkasto ziyarət etmiş və nəhayət, 1827-ci ildə bütün bu coğrafi yumaq Dyumon-Dyurvil tərəfindən kəşf edilmişdir.

"Nautilus" Laperuz gəmisinin məhv olması sirlərini birinci dəfə izah edən kapitan Dilonun dəhşətli sərgüzəştləri ilə xatırlanan Vailea buxtasına yaxınlaşdı.

Buxtanın dibinə bir neçə tor ataraq, çoxlu dəniz ilbizi tutduq. Biz onları buradaca böyük yemək masası arxasında böyük bir ağcözlüklə qızardırıq. Vailea buxtasının ilbiz olan dayazlığı çox böyük idi.

Hər bir ilbiz iki milyona qədər yumurta verir. Əgər onun artmasına imkan verməyən minlərcə düşmən olmasaydı, olbət ki, bunlar çox az müddət içərisində bütün buxtanı doldura bilərdi.

Əgər Ned Lend öz qarınqululuğundan peşman deyildisə, buna səbəb ancaq dəniz ilbizlərinin maddə pozğunluğu verməyən yeganə yemək olması idi. Doğrudan da, böyük adama bir gündə lazım olan üç yüz on beş qram azotlu maddə ala bilmək üçün bu başsız yumşaqbədənliyərdən ən azı on altı düjün yemək lazımdır.

Dekabrın 25-də "Nautilus" 1606-cı ildə Kviros tərəfindən kəşf edilmiş, 1768-ci ildə Bugenoil tərəfindən tədqiq edilmiş, 1773-cü ildə işə Kuk tərəfindən hal-hazırda adı almış Yeni Qebriid təqim adaları arası ilə üzürdü. Biz Arru adasının lap yaxınlığından keçdik. Günorta müşahidələri zamanı mən göyərtoyə çıxıb bu adanı gördüm. O tamamilə meşə massivləri ilə örtülmüş və üzərində tac kimi görünən çox hündür dağ zirvəsi ilə bəzənmişdi.

Səkkiz gün olardı ki, mən kapitan Nemonu görmürdüm. Dekabrın 27-ci günü, səhər o, salona girdi. Sanki beş dəqiqə bundan əvvəl məndən ayrılış bir adam kimi başını yüngülcə tərpətdi. Bu zaman mən xəritədə "Nautilus"un yolunu axtarırdım.

Kapitan masaya yaxınlaşdı və barmağını xəritənin üzərinə qoyaraq yalnız bir söz dedi:

– Vanikoro.

Bu söz bir güllə kimi səsləndi. Bu, yanında Laperuz gəmilərinin məhv olduğu adacığın adı idi.

Mən dik qalxdım.

– "Nautilus" Vanikoroyamı gedir?

– Bəli, professor, – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

– Mən yanında "Bussol" və "Astrolyabiya" gəmilərinin məhv olduqları bu məşhur adanı görəcəyəm! Yaxşı, biz nə zaman Vanikoroğa çatacağıq!

– Biz oraya çatmışıq, professor!

Mən kapitan Nemonun arxasınca göyərtoyə çıxaraq, ağcözlüklə üfquə baxmağa başladım. Şimal-şərqdə təqribən qırx mil uzunluqda mərcan bəyri ilə hasarlanmış, şübhəsiz ki, vulkanik mənşəyə malik olan iki ada görünürdü.

"Nautilus" ensiz bir boğaz vasitəsilə mərcan hasarı içərisindən keçərək dalgə döyən xəttin arxasındakı əlli-altmış metr dərinlikdə

olan limana girdi. Mən uca palmaların kölgəsi altında dayanıb, böyük bir qəzəblə bizim yaxınlaşmağımızı gözləyən bir neçə vəhşi gördüm. Yəqin ki, onlar "Nautilus" un qara, iynəyəbənzər gövdəsini böyük bir balına zənn etmişdilər.

Kapitan Nemo kapitan Laperuzun məhv olması haqqında mənim nə kimi məlumatla malik olduğumu soruşdu.

– Mən ancaq bütün dünyaya məlum olanları bilirəm, kapitan, – deyə cavab verdim.

– Çox gözəl. Lakin siz bütün dünyaya məlum olanları mənə deyə bilərsinizmi? – deyə kapitan hər halda istehzasız olmayan bir ahənglə məndən soruşdu.

– Böyük həvəslə, – deyə mən cavab verdim.

Mən Dyumon-Dyurvilin vermiş olduğu məlumatı ona danışdım.

O faktların qısaca məzmunu belədir:

1785-ci ildə Laperuz və onun müavini kapitan de-Lanql XVI Lüdovik tərəfindən "Bussol" və "Astrolyabiya" korvetlərində dünyanı dövrə səyahətinə göndərilmişdilər.

Laperuzun gəmilərinin uzun zaman gəlib çıxmasından həyəcəyə düşmüş Fransa hökuməti 1791-ci ildə Bruni d'Antrkastonun komandası altında "Axtarış" və "Ümid" frəqatlarından ibarət bir xilas heyəti düzəltdi. Bunlar sentyabrın 28-də Brestdən yola çıxdılar. Hökumət iki aydan sonra "Elbermel" gəmisinin kapitanı Bouen adlı bir nəfərin ifadəsindən Cənubi Georgiya sahillərində qəzaya uğramış gəmi parçalarının görüldüyünü bildi. Əslində çox da qəti olmayan bu məlumatdan xəbərsiz olan d'Antrkasto isə Admirallıq adalarına getməkdə idi. Kapitan Qunterin raportuna görə Laperuzun korvetləri bu adaların yanında qəzaya uğramış olmalı idi.

D'Antrkastonun axtarışları nəticəsiz qaldı. "Ümid" və "Axtarış" gəmiləri Vanikoronun yanından dayanmadan keçmişdilər. Bu səfər d'Antrkastonun özünün, iki müavininin və heyətdə olan matroslardan bir çoxunun ölümü ilə bitdiyi üçün çox bədbəxt bir heyət oldu.

Laperuzun gəmilərinin uğramış olduğu qəzanın düzgün izlərinə ilk dəfə köhnə dəniz qurdu kapitan Dilon rast gəlmişdi. Onun "Müqəddəs Patrik" adlı gəmisi 1824-cü ilin 15 mayında Yeni Gebrüd qrupuna mənsub olan Tikopia adasının yanında dayandı. Orada yerlilərdən biri ona üzərində hələ də nə isə qazılmış bir yazının izləri görünən bir qılınc dəstəsi satmışdı. O adam Dilonu, altı il bundan

əvvəl Vanikoroda adanın riflərinə toxunaraq parçalanmış bir gəmidə xidmət edən iki avropalı matros görmüş olduğu barədə də məlumat vermişdi.

Dilon söhbətin, itməsi bütün dünyanı həyəcəyə salmış olan Laperuz gəmiləri ətrafında getdiyini başa düşdü. O, Vanikoroya getməyi qət etdi. Yerlinin dediyinə görə qəzanın saysız-hesabsız izləri qalmalı idi. Lakin külək və axın ona bu məqsədini həyata keçirməyə imkan vermədi.

Dilon Kəlkətəyə qayıtdı. Orada öz kəşfi ilə Asiya cəmiyyətini və Ost-Hind kompaniyasını maraqlandırmışa müvəffəq oldu. Onun ixtiyarına yenə də "Axtarış" adlı bir gəmi verildi. Dilon 1827-ci il yanvar ayının 23-də Fransa nümayəndəsi ilə bərabər Kəlkətdən çıxdı.

"Axtarış" Sakit okeanın müxtəlif nöqtələrində olan bir sıra dayanmalardan sonra, nəhayət, 1827-ci il iyun ayının 7-də "Nautilus" un hazırda dayanmış olduğu Vano limanında lövbər saldı.

Burada Dilon qəzanın saysız-hesabsız qalıqlarını: lövbərlər, alətlər, bloklar, daşullayan, on səkkiz girvənkəlik güllə, sınıq astronomik cihazlar və nəhayət, üzərində "Məni Bazen tökmüşdür" yazılı Brest arsenalə tökmə zavodunun damğası və "1785" tarixi olan tunc zəng tapdı. İndi artıq şübhə yeri qalmamışdı.

Dilon daha artıq sübutlar toplaya bilmək üçün 1827-ci ilin oktyabr ayına qədər Vanikoroda qalmışdı. Sonra o, lövbər qaldıraraq Yeni Zəlanddan keçib, Kəlkətəyə tərəf yola düşdü. Buradan isə Fransaya getdi ki, orada da onu çox yaxşı qarşılamışdılar.

Bu zaman Laperuzun yox olmuş gəmiləri şərəfinə "Astrolyabiya" adlandırılmış gəminin kapitanı Dyumon-Dyurvil, Dilonun bu kəşfindən tamamilə xəbərsiz halda, başqa bir istiqamətdə qəzanın izlərini axtarırdı. Bir nəfər balına ovlayanın sözlərindən belli olmuşdu ki, Yeni Kaledoniya və Luziada adaları vəhşilərinə mübarək Lüdovik medalı və ordeni görünmüşdür.

Dilonun Vanikoronu tərk etdiyindən iki ay sonra Dyumon-Dyurvil Qobart Tauna yanında lövbər saldı. O yalnız burada Dilonun müvəffəqiyyətindən xəbər tutmuşdu. Burada o, "Yunion" gəmisinin kapitan müavini olan kəlkəteli Cəms Qobbs adlı bir adamın verdiyi məlumatlarla tanış oldu. Bu adam 6°18' cənub en və 15°30' şərq uzunluq dairələrində yerləşmiş adaya yan aldığı zaman yerlilərdə dəmir və qırmızı qumaş parçaları görmüş olduğunu deyirdi.

Bu bir-birinə zidd olan məlumatlardan şaşırmış Dyumon-Dyurvil bunlara inanmadığını mümkün olub-olmadığını bilmədən kapitan Dilonu izləməyi qərara aldı.

1828-ci il fevral ayının 10-da "Astrolyabiya" Tikopia adasına yaxınlaşdı və burada məskən salmış bir ağ dərili matrosu özünə bəsmən qəbul edərək Vanikoroğa yola düşdü. "Astrolyabiya" 12 fevralda adaya yaxınlaşaraq, 9 gün bu adanın mərcan halqası xaricində qaldıqdan sonra onuncu gün, yəni fevralın 10-da Vano limanına girdi.

Aynı 23-də "Astrolyabiya"nın matrosları adada axtarışdan qayıdıqları zaman qəzanın bir neçə əhəmiyyətsiz qırıntılarını gətirmişdilər. Yerlilər qəza üz verdiyi yeri göstərməkdən boyun qaçırmış və bütün sorğulara anlamırmışlar kimi cavab verməmişdilər. Yerlilərin bu şübhəli hərəkətləri onların qəzaya uğramışlarla pis rəftar etmiş olduqlarını göstərirdi. Doğrudan da, görünürdü ki, yerlilər Dyumon-Dyurvilin, Laperuzun və onun bədbəxt yoldaşlarının intiqamını almaq üçün gəlmiş olduğundan qorxurdular.

Lakin hədiyyə veriləcəyi ilə şübhələndirilmiş və heç bir intiqam təhlükəsi olmadığına inandırılmış yerlilər fevralın 26-da qəzanın baş verdiyi yeri kapitan müavini Jakinoya göstərdilər.

Orada Paku və Vanonun sındırımları arasında 4-5 metr dərinlikdə artıq kirəc çöküntüləri ilə örtülmüş toplar, lövbörlər, dəmir və qurğuşun parçaları var idi. "Astrolyabiya"nın qayıqları göstərilən yerə gedib və çox çətinliklə dəniz dibindən 1800 girvənkə ağırlığında olan lövbəri, səkkiz girvənkəlik güllə atan topu, bir qurğuşun parçası və iki mis daşullayan çıxardılar.

Dyumon-Dyurvil, Laperuzun adanın sahilində hər iki gəmini itirdikdən sonra onların qırıntılarından üçüncü balaca bir gəmi qayırdığını və açıq dənizə çıxdığını yerlilərdən öyrəndi. Lakin hara getmişdi. Heç kəs bunu bilmirdi.

"Astrolyabiya"nın komandiri manqiferin kölgələri altında qəbrəman dənizçi və onun yoldaşlarına abidə qoyulmasını əmr etdi. Bu, mərcan postament üzərində daşdan tikilmiş dördbucaqlı sadə bir piramida idi. Yerlilər tamahlanıb dağıtmasınlar deyə, bu abidəyə bir parça da olsun dəmir sərf etməmişdi.

Bundan sonra Dyumon-Dyurvil elə o saat lövbər qaldırıb yola düşmək istədi.

Lakin "Astrolyabiya"nın komandası bu yerlərin bolası olan qızdırılmaya tutulmuşdur. O, özünü də xəstə idi. Buna görə də o yalnız martın 17-də geri döndü.

Fransa hökuməti isə Dyumon-Dyurvilin, Dilonun kəşfiyyatı haqqında heç bir şey öyrənmə bilməsinə qorxaraq Leqorn de Tromelenin idarəsi altında "Bayonezka" korvetini Vanikoroğa göndərmişdi.

"Bayonezka", "Astrolyabiya" yola çıxandan bir neçə ay sonra Vanikoro sahilində lövbər saldı. O, yeni heç bir sonad tapa bilməmişdisə də, vətənlərin Laperuz abidəsinə toxunmadıqlarına arxayın olmuşdu.

Mənə kapitan Nemoya deyə bildiyim bundan ibarət idi.

— Demək, bu günə qədər Vanikoroğa qəzaya uğramış gəmilərin qalıqlarından hazırlanmış üçüncü gəminin harada məhv olduğu heç kəsə bəlli deyildir? — deyə o mənə soruşdu.

— Xeyr, heç kəs bilmir.

Kapitan Nemo mənə heç bir söz demədi. Lakin onu izləməyimi işarə etdi. Biz salona gəldik. "Nautilus" bir neçə metr dərinliyə cəldi və dəmir pəncərə qapaqları açıldı.

Mən alınmış pəncərəyə dayanaraq, o tərəf-bu tərəfə qaçıran saysız-hesabsız balıqlar arasında, mərcan çöküntüləri, zoofit və yosun kolları altında baş vermiş qəzanın tör-töküntülərini — hələ Dyumon-Dyurvilin ekspedisiyası tərəfindən çıxarılmamış lövbör, toplar, dər ağacları, zəncirlər və güllələr gördüm. Bunların hamısını zoofitlər bəsmişdi.

Mən bu faciəli tör-töküntülərə baxdığım zaman kapitan Nemo dərin bir kədərlə dedi:

— Kapitan Laperuzun ekspedisiyası 1785-ci ilin dekabrında "Bussol" və "Astrolyabiya" korvetlərində Fransadan yola düşdü. O əvvəlcə Bootani-Beyə, Yeni Kaledoniyağa, sonra isə Sant-Kurtsa doğru hərəkət edərək, Havay qrupuna mənsub olan Namuka adasında dayanmışdı. Nəhayət, Laperuzun gəmiləri Vanikoronun bəlli olmayan qayalarına yaxınlaşmışdı. Qabaqda gedən "Bussol" cənub sahilin rifflərinə toxundu. Birinci korvet, demək olar ki, elə o saat məhv olmuşdu. Quma oturmuş ikinci gəmi isə bir neçə gün davam gətirə bilməmişdi. Yerlilər qəzaya uğramışları olduqca yaxşı qarşıladılar. Laperuz adada məskən salaraq, iki böyük gəminin parçala-

rından üçüncü balaca gəmi düzəltməyə başladı. Matroslardan bir neçəsi könüllü olaraq Vanikorda qaldı. Xəstəlikdən öldən düşmüş və zəifləmiş olan başqaları isə Laperuzla bərabər Solomon adaları tərəfə gedərək, hamısı Ümidsizlik və Razılıq burunları arasındakı qrupun ən böyük adasının yanında məhv oldular.

– Siz bunu haradan bilirsiniz? – deyə soruşdum.

– Budur, son qəza baş verdiyi yerdən tapdığım şey, – deyə kapitan mənə üstündə Fransa gerbi vurulmuş bir qutu göstərdi. Qutu düzül suda qaldığından tamamilə parçalanmışdı. O, qutunu açdı və mən orada bir parça saralmış sənəd gördüm.

Bu, dəniz nazirinin Laperuza vermiş olduğu təlimat idi. Təlimatın üzərində XVI Lüdvikin dəst-xətilə müəyyən qeydlər vardı.

– Bir dənizçi üçün əsil layiqli ölüm, bax, budur! – deyə kapitan Nemo sözünə davam etdi. – O öz sakit mərcan qəbirində indi rahat-rahət yatır. Mənə və yoldaşlarıma da belə bir qəbir qismət olsaydı, çox şad olardım.

İYİRMİNCİ FƏSİL

TORRES BOĞAZI

Dekabrın iyirmi yeddinci gecəsi “Nautilus” Vanikorodan ayrılaraq böyük bir sürətlə cənub-qərb tərəfə getməyə başladı. Üç gün müddətində o, Vanikoronu Yeni Qvineyanın cənub-şərq hissəsindən ayıran məsafəni keçmiş, yəni üç min kilometrden artıq bir yol getmişdi.

1863-cü il yanvarın birində, səhər tezdən Konsel mənə “Nautilus”un göyərtdəsində tapdı.

– Ağam onun Yeni ilini təbrik etməyə icazə verəmi? – deyə soruşdu.

– Əlbət ki. Əlbət ki, özü də bu təbriki elə məmnuniyyətlə qəbul edirəm ki, sanki bu saat Parisdə mənim nəbatat bağımnda olan kabinətimdəyik. Bu təbrikin üçün sənə təşəkkür edir və öz növbəmdə səni təbrik edirəm. Lakin sənənin bu yeni ildə bəxtiyarlıq arzu etdiyini necə anlamaq lazım olduğunu soruşmağa icazə ver. Sən bu bəxtiyarlığı bizim bu əsarətimizin bitməsindəmi, yaxud bu ecazkar səyahətimizin davamındamı görürsən?

Konsel:

– Doğrusu, – deyə mənə cavab verdi, – ağama nə cavab verməyimi bilmirəm. Bizim burada maraqlı şeylər gördüyümüz şübhəsizdir. Hətta burada olduğumuz bu iki ay müddətində bir dəfə də olsun darıxmıdım. Hər dəfə gördüyümüz mənzərələrin ən sonuncusu daha maraqlı, daha vəlhedici olur. Əgər bu irəliləmə davam edərsə, bizim gələcəkdə nələr görəcəyimizi təsəvvür etmək belə çətindir. Mənə elə gəlir ki, bizim əlimizə heç bir zaman belə bir təsadüf düşməyəcəkdir ki...

– Heç bir zaman... Sən haqlısan, Konsel.

– Bundan başqa kapitan Nemo əslində latınca olub, mənası “heç kəs” olan adına da bəraət qazandır. Onun bizə maneçiliyi yoxdur. Bu əslində dünyada heç olmayan bir adamın maneçiliyi qədər azdır.

– Doğrudur, Konsel.

– Ona görə də ağamın icazəsi ilə demək istəyirəm ki, mən bizim hər şeyi görməyimiz üçün imkan yaradacaq ili ən bəxtiyar il hesab edirəm.

– Hər şeyi görməkmi deyirsən, Konsel?! Bu çox uzun çəke bilər. Yaxşı, Ned bu bərədə nə düşünür.

– Ned Lend tamamilə əksini düşünür, – deyə Konsel cavab verdi. – O, ağıllı və yaxşı yeməyi sevən bir adamdır. Həmişə balıqlara baxmaq və balıq əti yemək onu darıxdırmışdır. Qanlı bifşteksə və hər gün az-çox miqdarda viski, cin və yaxud brendi¹ içməyə alışmış bu anqlo-saks üçün çörək,ət və şərab kimi şeylərin olmaması başdan-ayağa əzabdır.

– Məni isə bu hər şeydən az narahat edir, – deyə cavab verdim.

– Mən “Nautilus”un qaydalarına çox gözəl alışmışam.

– Mən də eləcə. Ona görə də Ned Lend buradan qaçmağa nə qədər həvəslidirsə, mən də bir o qədər burada qalmağa hazıram. Beləliklə, başlanan bu Yeni il mənim üçün bəxtiyar olursa, onun üçün bədbəxt, onun üçün xoşbəxt olursa, mənim üçün bədbəxt olacaqdır. İkimizdən birimizin istəyi mütləq yerinə yetəcəkdir. Ağam üçün isə mən, özü nə arzu edərsə, onun yerinə yetməsinə arzu edirəm.

– Sağ ol, Konsel. İndi isə Yeni il hədiyyələri məsələsinin həllini müvəqqəti olaraq bir tərəfə buraxıb bir-birimizin əllərimizi

¹ Spirtli içki adları

sıxmaqla kifayətlənməyini rica edərdim. Bu saat mən səhə bundan artıq heç bir təklif edə bilməyəcəyəm.

– Ağam çox səxavətlidir. Bu mənim üçün hər şeydən qiymətlidir, – deyə Konsel cavab verdi.

Yanvarın ikisində laq, Yapon dənizindən çıxdığımız vaxtdan bəri on bir min üç yüz qırx mil yol getdiyimizi göstərdi.

“Nautilus”-un qarşısında Avstraliyanın şimal-şərq sahillərini yuyan mərcan dənizlərinin təhlükəli zonaları dururdu.

Bizim gəmimiz, 1770-ci il 10 iyunda kapitan Kukun gəmisini az qala məhv etmiş olan xain rif sədlərindən bir neçə mil aralı üzürdü. Kukun gəmisi qayaya toxunmuş, yalnız qopmuş bir parça mərcanın gəmidə əmələ gəlmiş dəyişi tutması nəticəsində batmayaq xilas olmuşdu.

Mən həmişə fırtınalı dənizin ətəklərinə dəydikcə ildırım gurultuları əmələ gətirdiyi altmış lyelik bu səddi çox görmək istəyirdim.

Lakin bu dəqiqədə “Nautilus”-un sükanı onu dərinliklərə cəmdurduğu üçün mən bu mərcan divarlarını görə bilmədim. Buna görə də yalnız tora düşmüş balıqlara baxmaqla bu yerin faunası ilə tanış oldum və bununla da kifayətlənmək lazım gəldi.

Başqa müxtəlif növlər arasında mən yalnız öldükdən sonra itən köndələn zolaqları olan gümüşü-mavi bədənli böyük tuns boyda skumbriya balığı tapdım. Bizim ən az tapılan qiymətli və ləzzətli xörəklərimizi təşkil edən bu skumbriyalar böyük dəstələrlə bizi təqib edirdi. Tora bunlardan başqa çox miqdarda boyu beş santimetrdən artıq olmayan, lakin çox yeməli spirlar və tamamilə dəniz qaranquşları adlandırılmağa layiq olan triqlalar da düşmüşdür. Mən molyusklar və zoofitlər arasında əlsionar, boydar ilbizi, diridoğan bataqlıq ilbizləri və çəkcik ilbizlərinin müxtəlif nümayəndələrini də tapdım.

Mərcanlar dənizini keçdikdən iki gün sonra, yanvarın 4-də biz Papua sahillərini gördük. Kapitan Nemo ilə görüşümüz zamanı o mənə Hind okeanına Torres boğazından keçmək istədiyini dedi. O bundan başqa heç bir söz demədi. Lakin bu, Ned Lend üçün kifayət idi. O, Avropa dənizlərinə yaxınlaşmaqda olduğumuzu böyük məmnuniyyətlə qeyd etdi.

Torres boğazı içərisində olan təhlükəli riflər və sahillərində sakın olan tayfaların vəhşiliyi etibarilə çox pis bir şöhrətə malikdi. O, Avstraliyanı Yeni Qvineyadan, yaxud Papuadan ayırırdı.

Papua adaları uzunluğu dörd yüz və eni yüz lye olan qırx min coğrafi sahəni əhatə edən bir yerdən ibarət idi. O, 0°19' və 10°2' cənub enində və 128°23' və 146°15' uzunluğunda yerləşirdi.

Günortaüstü, kapitan müavini sekstant vasitəsilə günəşin yüksəkliyini təyin etdiyi vaxt mən pillələrlə, girintili-çıxıntılarla yüksələn və iti təpələrlə qurtaran Arfalks dağlarının zirvələrini gördüm.

Bu torpaq 1511-ci ildə porteqizli Fransisko Serrano tərəfindən kəşf edilmişdir. Sonra burada 1526-cı ildə Xose de Meneses, 1527-ci ildə Qrixalva, 1545-ci ildə – Xuqo Ortes, 1616-cı ildə hollandiyalı Sauten, 1753-cü ildə – Nikola Sryuik, sonra da Tasman, Dampyer, Fyümel, Kartere, Edvards, Buqenvil, Kuk, Forrest, Nak Klur, 1792-ci ildə – d'Antrkasto, 1823-cü ildə – Dyupere və 1827-ci ildə – Dyumon Dyurvil olmuşlar. De Riensi bu ada haqqında demişdir: “Bura bütün Melaneziya qaradənizlərinin cəmləşdiyi yerdir və artıq şübhə etmirdim ki, bu dəniz səyahəti məni qorxulu andamallarla qarşılaşdıracaqdı”.

“Nautilus” dünyada ən təhlükəli olan bu boğazın girəcəyinə yaxınlaşdı. Bu boğaz öz qarşısında ən igid və qəhrəman üzgüçü dənizçiləri belə düşündürəcək qədər təhlükəli idi. Bu boğazı Lui-Pats de Torres cənub dənizlərinə Melaneziyaya olan səyahətindən qayıtdığı zaman kəşf etmişdi. 1840-cı ildə Dyumon-Dyurvilin heyəti burada quma oturmaq az qala məhv olmuşdu. Quma oturmaq və yaxud qayaya toxunmadan heç bir qorxusu olmayan “Nautilus” belə buradakı mərcan riflərindən ehtiyat etməli idi.

Torres boğazının eni təqribən 135-140 kilometrə qədərdir. Lakin o, içərisindən keçilməsini qeyri-mümkün edən saysız-hesabsız adalar, adacıqlar və sualtı qayalarla dolu idi. Kapitan Nemo bunu nəzərə alaraq lazım olan bütün tədbirləri görmüşdü. “Nautilus” çox az bir sürətlə yarıya qədər suya cümüş bir halda üzürdü. Onun vint pərləri yorğun bir balının quyruğu kimi yavaş-yavaş suya toxunurdu.

Bu vəziyyətdən istifadə edərək mən hər iki yoldaşım ilə həmişə boş olan göyörtəyə çıxaraq şturval budkasının dalına keçdik. Kapitan Nemo orada idi və sükanı şəxsən özü idarə edirdi.

Torres boğazının mühəndis-hidroqraf Vintendon Dyummulen və Dyumon-Dyurvilin son dəfə dünyanı dövr heyətində iştirak etmiş, sonralar admiral olmuş, heyətin miçmanı Kupvan-Debu tərəfindən tərtib edilmiş son dərəcə gözəl xəritə mənim qabağında idi. Torres

boğazının bu xəritəsi və eləcə də kapitan Kink tərəfindən tərtib edilmiş xəritə, bu keçilməz labirinti izah edən ən yaxşı xəritələrdi. Mən onları böyük diqqətlə gözdən keçirdim.

Dəniz "Nautilus"-un ətrafında qəzəblə qaynayırdı. Öz sularını saatda iki mil yarımliq bir sürətlə cənub-şərqdən şimal-qərbə sürükləyən qüvvətli axın, demək olar ki, hər addımda başını sudan çıxaran riflərə dəyərək parçalanırdı. Ned Lend mənə dönərək:

– Axmaq dənizdi, – dedi.

– Doğrudan da, – deyə mən ona cavab verdim. – Hətta "Nautilus" kimi hər yeri keçən bir gəmi üçün belə bundan daha təhlükəli bir yer olduğunu fikrə belə gətirmək olmaz.

Görünür, kapitan öz yoluna çox yaxşı bələddir. Yoxsa mən qabarlarda elə mərcan qayalıqları görürəm ki, "Nautilus" bir balaca onlara toxunmaqla göyə sovrula bilər.

Doğrudan da vəziyyət çox ciddi idi. Lakin "Nautilus" sanki sehrilə ən qorxunc qayaların arasından belə sivişərək sağ-salamat üzüb keçirdi. O, Dyumon-Dyurvilin "Astrolyabiya" və "Zeke" gəmilərinin az qala məhv olacaqları yol ilə getmirdi. Sualtı gəmi öz istiqamətini daha çox şimal tərəfə götürmüşdü. O yalnız Merreya adasını dolandıqdan sonra cənub-qərbə dönərək Qumberlend köçünə gəlirdi. Mən kapitan Nemonun "Nautilus"-u bu keçiddən sürəcəyini düşünmək istəyirdim ki, o birdən-birə gözlənilməz bir halda şimal-qərbə döndü və sualtı gəmi sayız-hesabız adalar və adacıqlar arasında ləngər vuraraq Taund adasına və təhlükəli kanala tərəf üzüməyə başladı.

Mən heyərlə, "doğrudan da kapitan Nemo Dyumon-Dyurvilin gəmilərinin quma oturmuş olduğu bu təhlükəli kanala girecək qədər ehtiyatsızlıqımı edəcəkdir", – deyə öz-özümdən soruşdum. Lakin bu dəqiqədə "Nautilus" yenə öz istiqamətini dəyişərək şimala, Qveborora tərəf getməyə başladı.

Gündüz saat üç olardı. Məddən yüksək nöqtəsinə çatmışdı, dəniz sakitləşirdi. "Nautilus" Qveborora yaxınlaşırdı. Biz palmalarla örtülmüş sahilin bu şairənə mənzərəsindən vur-tut iki mil aralı idik.

Birdən qüvvətli bir təkən məni göyərtəyə yıxdı. "Nautilus" rifə toxunaraq, azca sağa əyilmiş vəziyyətə dayandı.

Mən ayağa durunca kapitan Nemonu və onun baş müavinini göyərtədə gördüm. Onlar gəmini gözdən keçirir və öz aralarında qısa cümlələrlə mənə belli olmayan dildə danışdılar.

Vəziyyət belə idi: gəminin ştirbortu arxasında nəhəng bir əl kimi şimaldan cənuba doğru uzanan Qveborora adası görünürdü. Şərqdə riflərin çıpaqlanmış başları görünməyə başlamışdı.

Biz çox da yüksək məddi olmayan bu yerdə möhkəm bir halda quma oturmuşduq. Bununla belə gəminin gövdəsi o qədər möhkəm idi ki, bu toqquşmadan "Nautilus"-a heç bir zərər dəyməmişdi. Lakin "Nautilus" qumdan çıxma bilməzsə, o həmişəlik olaraq bu qayalara mıxlanıb qalacaqdı ki, bu da kapitan Nemonun gəmisinin sonu deməkdi.

Mən bu barədə düşündüyüm zaman kapitan Nemo yenə də həmişə olduğu kimi çox soyuqqanlı və laqeyd bir halda mənə yaxınlaşdı. Onun üzündə nə bir həyəcan, nə də bir acıq izi var idi.

– Fəlakətə düşdük, – deyə mən ondan soruşdum.

– Yox, sadəcə bir hadisədir, – deyə cavab verdi.

– Lakin hər halda bu hadisə sizi yenə də həmişə nifrət edərək qaçmış olduğunuz quru sakini olmağa məcbur edə bilər.

Kapitan Nemo qərribə bir nəzərlə mənə baxaraq başını buladı. Görünür, o bununla heç bir şeyin heç bir zaman onu quruya qayıtmağa məcbur edə bilməyəcəyini anlamaq istəyirdi. Sonra o:

– Siz nə danışırsınız, professor?! – dedi. – "Nautilus"-un vəziyyəti heç də elə ümitsiz deyildir. O hələ sizi okean möcüzələri ilə tanış edəcəkdir. Bizim səyahətimiz hələ indi başlamışdır. Bir də mən sizinlə yol yoldaşı olmaq şərafətindən bu təzliklə məhrum olmaq istəmirəm.

– Bununla belə, kapitan, – deyə mən özümü onun səsinə olan istehzanı anlamırmış kimi göstərərək dedim. – "Nautilus" qabarmanın şiddətli vaxtında quruya oturmuşdur. Sakit okean mədlərinin, ümumiyyətlə, yüksək olmadığını nəzərə alın. Əgər siz "Nautilus"-u yüngülləşdirmək üçün başqa bir vasitə tapmasanız, nə yol ilə onu yenidən üzüməyə məcbur edəcəyinizi anlamaq bilmirəm.

– Siz haqlısınız, professor, – deyə kapitan Nemo mənə cavab verdi. – Sakit okean mədləri çox yüksək deyildir. Lakin yenə də Torres boğazında yüksək su ilə alçaq su arasında olan fərq metr yarım bərabərdir. Bu gün yanvarın dördüdü. Beş gündən sonra aylı gecələr başlayacaqdır. Yer kürəsinin ən sadıq yoldaşı olan Ayın dəniz suyunu lazımi yüksəkliyə qaldıraraq, mənə ondan ötrü heç bir şey olan bu xidməti göstərməyəcək olarsa, buna çox heyrət etmiş olacağam.

Kapitan bu sözü deyərək öz müavinini ilə "Nautilus"-a girdi. Sualtı gəmi yerə yapışmış kimi hərəkətsiz dayanmışdı. Mərcan poliqləri öz təxribedilməz sementləri ilə onu elə bil qayalara yapışdırmışdılar.

– Hə, nə var, cənab professor? – deyə kapitan gedən kimi mənə yaxınlaşan Ned Lend soruşdu.

– Belədir, əzizim Ned. Biz rahatca oturub yanvarın doqquzunda olacaq qabarmanı gözləyəcəyik. Belə çıxır ki, guya Ay lütfən bizi qumdan çıxaracaqdır.

– Ancaq elə bu?

– Bəli, elə bu.

– Kapitan lövbərləri çıxarıb və maşınları bütün gücü ilə işə salaraq qumdan çıxarmağa çalışmayacaqdır?

– Madam ki, bizi qabarma özü qumdan çıxaracaqdır, daha bunlar nəyə lazım imiş, – deyə Konsel ona, sadəcə, cavab verdi.

Kanadalı narazı bir baxışla Konselə baxaraq çiyinlərini çəkdi. İndi o, təhqir edilmiş bir dənizçi kimi danışdı.

– Mənim sözlərimi yadınızda saxlayın, cənab professor! – deyə o mənə müraciət etdi. – Bu dəmir ləyən bir də nə suyun üstüdə, nə də altında üzə biləcəkdir. O indi ancaq sındırılıb satılmaq üçün yararlıdır. Ona görə də mən belə düşünürəm ki, artıq kapitan Nemo ilə ayrılmağımızın vaxtı çatmışdır.

– Bilirsinizmi, dostum Ned, – deyə mən cavab verdim. – Bu gözəl gəminin gələcəyi hamıya sizə göründüyü kimi qaranlıq görünmür. Dörd gün səbir edin. Biz bu zaman Sakit okeanın qabarmasının nə kimi bir gücə malik olduğunu düzgün olaraq bilirik. Bir də deməliyəm ki, qaçmaq məsələsi İngiltərə və Provans sahilləri yaxınlığında əlverişli olardı. Yeni Qvineya sahilləri yaxınlığında isə bundan istifadə etmək üçün çox da tələsmək lazım deyildir. Əgər “Nautilus” qumdan xilas olmasa, biz bu ən axırıncı vasitədən hər vaxt istifadə edə bilirik.

Ned Lend:

– Yaxşı, heç olmazsa, quruya çıxmaqdamı olmaz? – deyə çox qəmgin halda soruşdu, – budur, ada... Bu adada ağaclar, o ağacların altında isə quru heyvanları – canlı kotletlər, rostbiflər və bifştekslər vardır... Mən bir parça əti nə qədər böyük məmnuniyyətlə yeyərdim!

– Bax, burada Ned Lend haqlıdır, – deyə Konsel söhbətə qarışdı. – Mən bu məsələdə tamamilə onun fikrinə şərik oluram. Ağam öz dostu kapitan Nemodan, heç olmazsa, torpaq üstündə yerimək adətini yadırgamamaq üçün quruya çıxmağımıza icazə ala bilməzmi?

– Mən ondan icazə istəyirəm, lakin əminəm ki, o bunu rədd edə cəkdi.

– Qoy ağam bir dəfə cəhd etsin. Heç olmazsa, biz bununla kapitan Nemonun iltifatının həddini bilmiş olarıq.

– Çox qəribədir ki, kapitan Nemo mənim bu rıcamı o saat böyük məmnuniyyətlə qəbul etdi. O hətta məndən “Nautilus”-a qayıtmaq üçün heç bir vədə-filan da tələb etmədi. Lakin bununla belə Yeni Qvineya adasına səyahət etmək o qədər təhlükəli bir iş idi ki, mən hətta bu işə başlamağı Ned Lendə məsləhət belə görməzdim. Məncə, yerli papuasların əlinə düşməkdənsə, “Nautilus”-da əsir qalmaq daha yaxşı idi.

– Mən kapitan Nemonun bizimlə getmək fikrində olub-olmadığını soruşmağa cəsarət etmədim. Matroslardan heç birinin bizimlə buraxılmayacağına, beləliklə də Ned Lendin özünün qayığı idarə etməyə məcbur olacağına əmin idim. Lakin quru bizdən, olsa-olsa, ancaq iki mil aralı olardı. Ona görə də yaxşı bir dənizçi kimi kanadalı balaca qayığı görüb gəmilər üçün ölüm və fəlakət yeri sayılan bu qaya parçaları arasından çox asanlıqla çıxara bilərdi.

Səhəri günü, yanvarın beşində qayığı öz yuvasından çıxardaraq suya saldılar.

Bunu iki matros çox asanlıqla etdi. Avarlar qayığın içərisində idi. İndi birçə bizim öz yerlərimizi tutmağımız qalırdı.

Səhər saat səkkizdə biz, tüfəng və baltalarla silahlanaraq “Nautilus”-un göyərtəsindən ayrıldıq.

Dəniz olduqca sakit idi. Sahildən çox yüngül bir külək əsirdi. Konsellə mən avar çəkirdik. Biz söylə avarlayır, Ned isə qayığı riflərin arasındakı ensiz keçidlərlə aparırdı.

Qayıq sükana çox yaxşı təbə olur və ox kimi gedirdi. Ned Lend öz sevincini gizlətmirdi. O özünü sərbəstliyə, azadlığa doğru can atan bir dustaq kimi hiss edir və çox çəkmədən yenə də həbsxanaya qayıtmalı olacağını heç düşünmürdü.

– Biz bu saat et yeyəcəyik, – deyə o demək olar ki, az qala oxuyurdu, – özü də necə ət... surraqaq yox, həqiqi ov əti. Doğrudur, çörexsiz olacaqdır... Mən demirəm ki, balıq ləzzətsiz yeməkdir. Ancaq axı bir insaf edin, elə həmişə balıq yemək olmaz ki. Yeknəsəqlikdən təngə gəlmiş süfrəni ancaq kömür üzərində qızardılmış bir parça təzə ət zənginləşdirib gözəlləşdirə bilər.

Konsel:
– Sənin qarınqulu evin yıxılsın... Bunun hələ birçə bu sözlərin-dən mənim ağzımın suyu axmağa başladı.

– Yalnız birçə şeyi bilmək qalır, – deyə mən əlavə etdim. – Bu meşələrdə, doğrudan da şikar varmıdır?.. Özü də əgər varsa, görə-sən nə qədərdir?.. Çünki bəzən şikarların miqdarca çox olması ovçu-nun özünü şikara çevirə bilər.

– Boş şeydir, cənab professor, – deyə Ned Lend balta ağzı kimi iti dişlərini göstərərək etiraz etdi. – Əgər bu adada başqa bir heyvan yoxdursa, mən yaxşıca qızardılmış bir parça pələng ətinə də yeməyə hazıram.

Konsel:

– Ned məni lap qorxudur.

– İlk təsadüf etdiyimiz heyvan hər hansı cinə mənsub olursa olsun, istəyir lap hələ tükənməmiş dördayaqlı, yaxud ikiayaqlı, qanadlı olsun, yenə də mən öz tufəngimin boşa keçməyən mahir atəşi ilə onu salamlamağa hazıram!

– Oho, – deyə mən səsləndim. – Ned Lend yenə də özündən çıxmağa başladı.

– Narahat olmayın, professor, – deyə kanadalı etiraz etdi. – Cü-rətlə avarlayın. Yarım saat keçməz ki, mən sizi ən yaxşı reseptlə hazırlanmış xörəyə qonaq edəcəyəm.

Saat doqquzun yarısında “Nautilus”-un qayığı Qveboroar adasını əhatə etmiş mərcan halqasını sağ-salamat keçərək, yağ kimi üzüb qumlu sahilə yanaşdı.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

BİR NEÇƏ GÜN QURUDA

Yadımdadır, ayağımın birinci dəfə torpağa dəyməsi mənə çox böyük təsir bağışlamışdı. Ned Lend torpağın möhkəmliyini yox-layı kimi, ayağını üsulluca yerə sürtdü. Halbuki, kapitan Nemonun təbirincə, bizim “Nautilus”-da sənişin olduğumuz, daha düzgün desək, kapitanın əsiri olduğumuz gündən iki ay belə keçmirdi.

Bir neçə dəqiqə ərzində biz sahilədən bir güllə məsafəsi qədər uzaqlaşmışdıq. Torpaq, demək olar ki, tamamilə mərcan kirəc daşın-dan ibarət idi. Lakin dibi qranitlə döşənmiş olan qurumuş çay yataq-larından, görünürdü ki, ada vulkanik mənşəyə malikdir.

Üfüq tamamilə sıx, gözəl meşə ilə örtülmüşdü. Bəzilərinin hün-dürlüyü iki yüz futa çatan böyük ağaclar sıx sarmaşık torları ilə bir-birinə bağlanaraq, küləyin hər əsməsindən ehtizaza gələn təbii yel-ləncəklər əmələ gətirmişdilər. Burada küsdüm, fikus, kibsk ağac-ları və saysız-hesabsız palma var idi. Ağacların dibində, onların əmələ gətirmiş olduqları qübbələr altında böyük-böyük səhləblər çiçək açmışdılar.

Bütün düşüncəsi ilə yalnız mənfəətli şey haqqında fikirləşən kanadalı Yeni Qvineya florasının bu xoşagələn və heyrətamiz nümu-nələrilə heç də maraqlanmırdı. O, hind qozu palması taparaq, daşla bir neçə qoz salıb sındırdı və bizə təklif etdi. Biz onun südünü içib, yumşaq hissəsini, “Nautilus”-un yeməklərinə qarşı böyük protest-dən başqa bir şey olmayan bir ıstahla yedik.

– Əcəbdir! – deyə Ned səsləndi.

– Dadlıdır! – deyə Konsel təsdiq etdi.

– Siz necə bilirsiniz, kapitan Nemo bu hind qozlarını ehtiyat üçün “Nautilus”-a götürməyə mane olmaz ki, – deyə kanadalı məndən soruşdu.

– İnanmıram, lakin mən əminəm ki, özü bunlara əlini də vurma-yacaq! – deyə mən cavab verdim.

– Bu onun özünə zərərdir, – deyə Konsel qeyd etdi.

– Daha yaxşı. Bu bizim xeyrimizədir, çoxu bizə qalar, – deyə Ned Lend tez onun sözüne qüvvət verdi.

– Dostum Ned, bir dəqiqəliyə, – deyə mən ikinci palmaya hücum etməyə hazırlaşan kanadalıya dedim, – hind qozu çox gözəl şeydir, ancaq qayığı bunlarla doldurmamışdan qabaq, mənə elə gəlir ki, adada bundan daha mənfəətli şeylər olub-olmadığını yoxlamaq lazımdır. Mənə elə gəlir ki, təzə göyərti “Nautilus”-un mətbəxində yaxşı qarşılanar.

– Ağam haqlıdır, – deyə Konsel cavab verdi. – Mən qayığı üç hissəyə bölməyi təklif edirəm. Birincini meyvələr, ikincini göyərti, üçüncünü isə, yeri gəlmişkən demək lazımdır ki, hələ bizim gözü-müzə dəyməyən ov üçün ayrılmalıyıq.

Kanadalı ona etiraz edərək:

– Konsel, ümidini kəsmə, – dedi.

– Beləliklə, gəzintini davam etdirməyi təklif edirəm. Ancaq həmişə gözdə-qulaqda olmaq lazımdır. Ada tamamilə boş görü-

nürsə də, lakin hər halda burada qidanı bizdən az sevməyən sakinlər də ola bilər.

– Ehe! – deyə bu işarəni eşidərkən Ned Lend ağzını marçlıdadaraq səsləndi.

– Ey, Ned, sizə nə olmuşdur? – deyə Konsel səsləndi.

– Namusuma and içirəm ki, – deyə kanadalı cavab verdi, – mən adam yeməyin gözəlliyini anlamağa başlayıram.

Konsel:

– Ned! Ned, siz nə deyirsiniz, – deyə ucadan səsləndi. – Görünür, siz adamyeyənsiniz! Deməli, sizinlə bir kayutda qaldığım müddətdə təhlükə altında imişəm. Deməli, günlərin bir günü yuxudan yarıyeyilmiş halda durmaq qorxusu altındayam.

– Dostum Konsel, sizi sevirəm, ancaq bu sevgi sizi mənə ehtiyac olmadan yedirəcək dərəcədə deyil.

– Sizə inanıram, – deyə Konsel cavab verdi. – Gəlin ova başlayaq. Bu Hannibala tezliklə bir ov vermək lazımdır, yoxsa yaxın günlərin birində ağam öz nökrəsinin ancaq sür-sümüyünü tapar.

Ned və Konsel zarafatlaşdıqları müddətdə biz meşənin kənarına çatmışdıq. Six qübbələr altı ilə gedərək, iki saat ərzində buranı başdan-başa dolaşdıq.

Təsədüf bizə yar olmuşdu: biz tropik qurşağın ən xeyirli bitkilərindən birinə rast gəldik. Bu bitki bizi “Nautilus”da çox həsrətini çəkdiyimiz yeməklə təchiz etdi.

İndi də Qveboroar adasında bolluca bitən çörək ağacı haqqında danışım. Biz onun malaylar tərəfindən “rima” adlandırılan toxumsuz qismini çox tez tapa bilmişdik.

Çörək ağacı öz qırx futluq hündürlüyə malik olan düz gövdəsi ilə ətrafındakı ağaclardan seçilirdi. Onun böyük, çoxpaylı yarpaqlarından əmələ gəlmiş zərif dairəvi təpəsi, dərhal adamın gözüne çarpırdı. Bu yarpaqlar yığını arasından kələ-kötür altıbucaqlarla örtülmüş bir desimetr həcmində küresəşəkilli böyük meyvələr sallanırdı. Bu mənfəətli ağac heç bir xidmət və qayğı tələb etməyərək ilin səkkiz ayı meyvə verirdi.

Ned Lend bu meyvələri yaxşı tanıyırdı.

O öz saysız-hesabsız səyahətləri zamanı bunlara rast gəlmiş, yemişdi və necə bəşirilməsini də bilirdi.

O:

– Cənab professor, – dedi. – Mən əgər elə bu dəqiqə bu ağacın meyvələrinin dadına baxmasam, çatlarım.

– Baxın, Ned, baxın. Biz buraya elə hər şeyi sınaqdan çıxarmaq üçün gəlib çıxmışıq. Utanmaq lazım deyil.

O:

– Bu çox vaxt almaz, – dedi.

Kanadalı yandırıcı şüşəsini götürüb sınmış ağaclardan cəld bir ocaq qaladı.

Atəş nəşə ilə çartıldı.

Bu müddətdə Konsellə mən münasib çörək ağacı seçdik. Onlardan bəzisinin meyvələri lazımı qədər yetişməmişdi, ağ, yumşaq hissələri qalın qabıqla örtülü idi. Dolu və sarımtıl rəngi olan bir çox başqaları isə onları dərəcək adamı gözəlyirdilər.

Konsel Ned üçün ona qədər bu meyvələrdən gətirdi.

Kanadalı bunları hissə-hissə kəsdi və içində heç bir toxum olmayan bu çörək ağacı meyvələrini qızarmış kömürün üstünə qoydu. Bu müddətdə o:

– Bu çörəyin nə qədər dadlı olduğunu siz görəcəksiniz, professor! – deyə dayanmadan danışdı.

– Xüsusilə iki ay qəti olaraq çörək görmədikdən sonra, – deyə Konsel əlavə etdi.

– Bu həttə çörək deyil, çox ləzzətli piroqdur, – deyə sözüinə davam etdi. – Sizə onu dadmaq heç müyəsər olmamışdırımı, cənab professor?!

– Heç vaxt, Ned!

– Elə isə səmavi nəşəyə hazırlaşın. Bundan ləzzətli şey dünyada yoxdur! Əgər siz ikinci dəfə də istəməsəniz, mən çəngəlçilər kralı adını öz üstümdən ataram.

Bir neçə dəqiqədən sonra tikələrin oda tərəf olan hissəsi tamamilə yanmışdı. Hər tikənin içində ənginar qoxusunu xatırladan ağ, yumşaq hissə görünürdü.

Etiraf etmək lazımdır ki, çörək, doğrudan da, ləzzətli çıxmışdı. Mən onu böyük məmnuniyyətlə yeyirdim.

Mən:

– Təəssüf olsun ki, dedim, bu, təzə halda çətin saxlanıla bilər. Buna görə də mənə elə gəlir ki, bunu ehtiyat üçün gəmiyə aparmağa dəyməz.

– Siz nə deyirsiniz, cənab professor? – deyə Ned Lend qışqırdı.
– Siz nəzəriyyəçi təbiətşünas kimi danışsınız. Mən isə təcrübəli çörəkçi kimi hərəkət edirəm. Konsel, bu meyvələrin ehtiyatını tutun. Qayıdarkən bunları özümüzə bərabər “Nautilus”a aparırıq.

– Siz onları ehtiyat olaraq necə hazırlayacaqsınız?

– Mən onun yumşaq hissəsindən xəmir yoğuracağam, qıçıqı-randan sonra o, xarab olmadan uzun müddət saxlana bilər. Yeməmiş-dən qabaq onu “Nautilus”un mətbəxində bişirərək, turş dadmasına baxmayaraq, onu sizə verəndə barmaqlarımızı belə yalayacaqsınız.

– Ned, sizin çörəyinizin mükəmməl olduğunu görürəm. Elə bizim arzuladığımız da budur.

Kanadalı:

– Cənab professor, əksinə, – deyə etiraz etdi. – Zövqümüzü tamamlamaq üçün göyerti və meyvə arzulamaq da pis olmaz.

– Nə deyirəm ki, gəlın meyvə və göyerti də axtaraq.

Çörək ağacı meyvələrini yığdıqdan sonra “quruya məxsus” xörəklərimizin çeşidini artırmaq üçün başqa şeylər axtarmağa başladıq.

Axtarışımız nəticəsiz qalmadı, günortaya doğru biz lazımı qəder banan ehtiyatı toplaya bildik. Bu qərībā və nəcib tropik meyvələri ilboyu yetişir və çiylə yeyilir. Banandan başqa biz ləzzətli manqo meyvələri və bir neçə böyük ananas tapdıq. Bu meyvələri yığmağın bizim vaxtımızı çox almasına baxmayaraq, bundan heç heyifsilənmirdik.

Konsel gözünü Ned Lenddən çəkirdi. Çəngəlçi irəlidi gedir, ağacların və ya kolların yanından keçərkən ehtiyatımızı artırmaq üçün ən gözəl meyvələrdən dəyirdi. Nəhayət, Konsel:

– Hə... Dostum Ned, – dedi. – İndi əminəm ki, axtardıqlarınızın hamısını tapdığınız üçün tamamilə təmin olundunuz?

– Hm... – deyə kanadalı mızıldandı.

– Necə, siz hələ razı deyilsiniz?

– Bu otuğazlar, bu bitkilərin hamısı xörəyin ədviyyat qismini təşkil edir və xörəkdən qabaq və yaxud xörəkdən sonra yeyiləcək şeylərdir. Bəs bunun şorbası? Bəs bunun kotleti?

Mən:

– Doğrudur, doğrudur, Ned, – dedim. – Bizə kotlet yedirtmək üçün verdiyiniz vədi yadınızdan çıxartmayın; deyəsən, mən ortalıqda kotlet-filan görmürəm.

– Cənab professor, – deyə kanadalı cavab verdi, – ovumuz nəinki qurtarmış, hətta başlanmamışdır da. Səbirli olun! Tez-gec qanadlı və yaxud dördayaqlı bir ova rast gələcəyik. O burada olmazsa, bir qəder o yanda olacaqdır.

– Bu gün olmazsa, bir başqa gün olar, – deyə Konsel kanadalının ahəngi ilə sözü davam etdirdi. – Bununla belə meşənin dərinliyinə getmək lazım deyil, mən qayığa dönməyimizi məsləhət görürəm.

– Necə? Qayıtmaq? – deyə Ned qışqırdı.

Mən:

– Biz “Nautilus”a qaranlıq düşmədən qayıtmalıyıq, – dedim.

– Bəs indi saat neçədir? – deyə kanadalı kədərli soruşdu.

– Günortadan iki saat keçmiş olar, – deyə Konsel cavab verdi.

Ned Lend dərindən ah çəkərək:

– Quruda vaxt nə qəder də tez gəlir keçir, – dedi.

Biz meşə ilə geriye döndük. Yolda ehtiyatımızı tamamlamaq məqsədilə dərilməsi üçün ta ağacın başına çıxmaq lazım gələn kələm palması yarpaqları, malayların “abru” adlandırdıqları göyləbə və nəhayət, hind kartofu yığdıq.

Biz qayığa çatdığımız zaman yorğunluğumuzdan inləyirdik. Bununla belə Ned Lend bizim az azuqə yığmış olduğumuzu dedi. Lakin onun bəxti gətirdi. Qayığa oturduğumuz vaxtda onun gözüne iyirmi beş-otuz fut hündürlükdə bir neçə saqo ağacı sataşdı.

Bu ağaclar da çörək ağacı qəder mənəfəətli idilər və haqlı olaraq, Melanziyanın ən qiymətli məhsullarından biri hesab olunurdu.

Ned Lend nə etmək lazım olduğunu bildirdi.

Baltanı əlinə alaraq bir neçə dəqiqənin içində iki-üç ağac kəsdi.

Mən kanadalının hərəkətlərinə acımış adamdan ziyadə, bir təbiətşünas kimi diqqət edirdim. O əvvəlcə hər gövdədən baş barmaq qalınlığında bir parça qabıq soydu. Bu zaman dolaşığı düynlərlə bir-birinə sarılmış olan tozlu liflərin arasından, yapışqanlıq görünürdü. Bu un Melanziya əhalisinin əsas yeməyi idi.

Nəhayət, günortadan beş saat keçmiş, qayığımızı azuqə ilə yükləyərək sahili tərk etdik və yarım saat keçmədən “Nautilus”a yanaşdıq.

Bizi heç kim qarşılamadı. Nəhəng dəmir silindr tamamilə ədamsız görünürdü.

Yükümüzü boşaltdıqdan sonra otağıma getdim. Burada axşam yeməyi məni gözləyirdi. Mən yemək yeyib yatdım.

Ertəsi gün, yanvarın altısında, heç bir hadisə baş vermədi. Gəminin içində heç bir səs, heç bir yaşayış əlaməti yox idi. Qayıq göyərtənin yanında, dünən onu qoyduğumuz yerdə yıxılanırdı. Biz Qveboroar adasına dönməyi qət etdik.

Ned Lend budəfəki ovunun dünənkindən səmərəli olmasına ümid edirdi. Bundan başqa biz meşənin o biri hissəsini də görmək fikrinə idik.

Günəş çıxan kimi yola düşdük. Qayıq sahilə tərəf qaçan dalğaların köməyi ilə sürətlə adaya yanaşdı.

Biz qayıqdan çıxdıq və Ned Lendin sövq-təbiisinə inanaraq onu izləməyə başladıq. Uzunqıç kanadalı bizdən çox uzaqlaşmasın deyə, onu gözədən qoymurduq.

Ned Lend bizi adanın qərb hissəsinin dərinliklərinə apardı. Bir neçə xırda çayı keçdikdən sonra hər tərəfi meşə ilə haşiyələnmiş düzəngahı çıxdıq. Çayın kənarında bir neçə su quzğunu uçuşurdu. Ancaq bunların heç biri özlərinə bir güllə məsafəsi qədər yaxınlaşmağımıza imkan vermədilər.

Mən quşların bu hərəkətindən, onların ikiayaqlılarla birinci dəfə qarşılaşmadıqları və insanların nəyə qadir olduqlarını bildikləri qənaətinə gəldim. Bundan mən o nəticəyə gəldim ki, əgər hazırda ada boşdursa da, hər halda, görünür, yaxın vaxtlarda buraya insan gəlibmiş.

Bu gün düzəngahı başdan-başa keçərək içərisində yüzlərlə quş olan balaca meşəyə yanaşdıq.

Konsel:

– Hələlik burada ancaq quşlar var, – dedi.

– Bunların içində yeməlikləri də var, – deyə cəngəlçi dedi.

– Güman etmirəm, dostum, – Konsel ona etiraz etdi, – mənə elə gəlir ki, bunlar tutuquşulardır.

– Dostum Konsel, – deyərək kanadalı vüqarla elan etdi, – yeməyə bir şey tapmayan insanlar üçün tutuquşu, qırqovulu da əvəz eləyə bilər.

Mən:

– Öz tərəfimdən təsdiq edə bilərəm ki, yaxşı hazırlanmış tutuquşu dadlı xörəklərdən biridir, – dedim. Doğrudan da, ağacların qalın yarpaqları altında yuva salmış və insan dili ilə danışmağa hazır olan – əgər onların tərbiyəsilə məşğul olsaydılar – tutuquşuların dünyası var idi.

Bunu gözləyirləmiş kimi, onlar budaqdan-budağa atılaraq və ağacdən-ağaca uçaraq boşboğazlıq edirdilər. Burada tutuquşular dəstəsinin bütün növləri var idi. Fəlsəfi məsələlər həll eləyirmiş kimi görünən ağır və ciddi malay tutuquşuları, uçarkən külək apar-ran rəngarəng kətan parçasına bənzəyən əlvan arar quşları, insan tələffüzünü başqalarından daha tez mənimsəyən ağıllı jako tutuquşuları və son dərəcə cazibəli, lakin əksərən əti yeyilməyən bu quşların bir çox müxtəlif növləri var idi.

Bununla belə bu kolleksiya içində bir eksponat çatmırdı. Mən ancaq bu tərəfdə yaşayan, Yeni Qvineya və Arqı adalarından kənara çıxmıyan quş haqqında danışım. Lakin taleyim üzümə güldü və mənə bu quşa tamaşa etmək imkanı verdi.

Seyrək meşəni keçərək kollarla örtülmüş bir çəmənliyə çıxdıq. Bizim addımlarımız bir cüt quşu diksindirdi. Mən tüklərinin quruluşundan onların yalnız küləyin əksinə doğru uçmaq qabiliyyətinə malik olduqlarını anladım. Onların havada halqalar əmələ gətirən dalğalı uçuşları, zərif tüklərindəki təsvir olunmayacaq əlvanlıq nəzəri cəlb edir və adama ləzzət verirdi. Mən çətinlik çəkmədən onları tanıdım.

– Bunlar cənnətquşlarıdır, – deyə qışqırdım.

Konsel o saat:

– Onurğadöşlülər şöbəsinin, sərcəyəbənzərlər dəstəsinin cənnətquşları ailəsindəndirlər, – dedi.

– Bəlkə kəklik ailəsindəndir? Sən səhv etmirsən ki, Konsel? – deyə Ned Lend soruşdu.

Mən:

– Yox, dostum Ned, – dedim, – bunlar kəklik ailəsindən deyillər, ancaq özünəməxsus olan cəldliyinizlə bu gözəl tropik quşlarından birini tutmağa mənə kömək etsəydiniz, sizə artıq dərəcədə minnətdar olardım.

– Cəhd edərim, cənab professor. Hərçənd tufəngdən çox cəngələ alışmışamsa da, hər halda cəhd edərim.

Cənnətquşları satmaqla məşhur olan malaylar, onları tutmaq üçün, çox təəssüf ki, bizim bacarmadığımız cürbəcür vasitələrə əl atırlar. Onlar gah cənnətquşlarına həvəslə yuva saldıqları hündür ağacların tənəsinə cələlər qurur, gah onları xüsusi, çox möhkəm olan yapışqanlar vasitəsilə tutur, gah da bu quşların su içməyə adət etmiş olduqları gölməçələri zəhərləyirlər.

Biz isə onları müvəffəqiyyətimizə çox az ümid verən birçə yolla, uçarkən vurmaqla ovlamalı idik. Biz, doğrudan da bir güllə sərf etdik, ancaq bu quşların bircəciyini də vura bilmədik.

Səhər on birə yaxın bir dənə də olsun heyvana rast gəlmədən, adanın mərkəzində təpələrdən əmələ gəlmiş birinci zənciri keçdik. Aclıq bizə təsir etməyə başladı. Ovumuzun uğurlu olacağına inandığımız üçün özümüzə azuqə götürmədiyimizə çox peşman olmuşduq.

Lakin burada bizi sevindirən və Konselin özünü belə təəccübə gətirən bir hadisə baş verdi. Konselin bəxti gətirmişdi. O, bir-birinin ardınca atdığı iki güllə ilə bir göyərçin və bir alabaxta vurmuşdu. Biz cəld onların tükünü yolub çubuqdan qayırdığımız şislərə çəkdik. Çır-çırpıdan ocaq qalayaraq quşları qızartmağa başladıq.

Quşlar Konselin rəhbərliyi altında qızardıqları müddətdə Ned Lend çörək ağacı meyvələrini hazırladı.

Göyərçin və alabaxta, gözlənilməli kimi, son sümüklərinə qədər yeyildi. Bu belə də olmalıydı. Bu quşların ətləri yedikləri müşk qozlarından ətirliyətləri üçün kabab olduqca dadlı çıxmışdı. Konsel:

– Bunlar donbalan ilə bəslənmiş fəralər kimi ləzzətliyətlər, – dedi.

– Ned, indi sizin nəyiniz çatmır? – deyər mən soruşdum.

Kanadalı:

– Bir də dördəyaxlı ov lazımdır, cənab professor, – dedi, – bu quşcuğazlar əsas xörək deyil, ancaq məzədir. Buna görə də ov vurma-yınca, sakit ola bilməyəcəyəm.

– Mən isə, Ned, ancaq sənnətuşunu tutandan sonra sakit ola biləcəyəm.

Konsel:

– Demək, ovumuz davam edir, – dedi. – Ancaq geriye, dənizin yaxınlıqlarına dönək. Biz tamamilə dağ sıralarına gəlib çıxmışıq. Mənə elə gəlir ki, hər halda sahildən uzaqlaşmamaq daha yaxşıdır.

Konsel haqlı idi və biz onun məsləhətinə əməl etdik. Bir saat gəzdikdən sonra, demək olar ki, yalnız sakko ağaclarından əmələ gəlmiş meşəyə gəlib çıxdıq. Bir neçə dəfə ayaqlarımız altından zəhərsiz ilanlar sürüşüb qaçdılar. Cənnətuşlarına bir güllə məsafəsində yaxınlaşmadan, onlar bizdən qaçırıdılar. Mən artıq onlarla yaxından tanış olmaq ümidindən qaşınmışdım ki, birdən qabaqda gedən Konsel əyildi və sevinclə qışqıraraq mənə səslədi: o, əlində cənnətuşlarının ən gözəl və parlaq nümunəsini tutmuşdu. Mən:

– Afərin, Konsel, – deyər qışqırdım.

Konsel cavabında:

– Ağam çox lütfkardır, – dedi.

– Yox, yox, mənim dostum, sən lap möcüzə göstərdin. Cənnətuşunu diri olaraq boş əllə tutmaq – bu mümkün olmayan şeydir.

– Əgər ağam lütf edib ona yaxından baxarsa, o mənim bu xidmətimin çox da böyük olmadığını görər.

– Niyə, Konsel?

– Ona görə ki, bu quş ölücəsinə sərxoşdur.

– Sərxoşdur?

– Bəli, sərxoşdur. Mənə onu tutmaq üçün zəhmət sərf etmək lazım gəlmədi, çünki o müşk ağacının altında yediyi müşk qozalarından keflənmişdir. Ehtiyatlı olun, Ned. Bu, yeməkdən özünü saxlaya bilməyənlər üçün əyani sübutdur.

– Bilirsinizmi, Konsel, son iki ayda içdiyim aranın miqdarı üçün mənə töhmətləndirməyiniz günahdır, – deyər kanadalı cavab verdi.

Bu müddətdə mən quşu diqqətlə nəzərdən keçirdim. Konsel yalan demirdi. Cənnətuşu, doğrudan da, müşk qozasının gicəlləndirici suyundan keflənmiş və tamamilə acizləşmişdi. O nəinki uça bilmir, hətta çətinliklə yeriyirdi.

Konselin tutduğu növ, Yeni Qvineya və onun qonşuluğunda yaşayan səkkiz müxtəlif növlü cənnətuşlarının ən gözəllərindən biri idi. “Zümrüd” adı almış bu quş çox az tapılan növlərdən idi. Onun uzunluğu otuz santimetr, başı və tam dimdiyinin yanında olan gözləri isə çox balaca idi.

Onun sarı dimdiyi, tünd-qəhvəyi ayaqları və dırnaqları, tünd-qırmızı rənglə haşiyələnmiş açıq-qəhvəyi qanadları, sarımtıl kəkili, zümrüd rəngli yaşıl boynu, şabalıd rəngli qarnı və döşü onu əlvən bir gül dəstəsinə bənzədirdi. Qövs şəklində əyilmiş iki, qeyri-təbii gözəlliyə və incəliyə malik olan bəzəkli və yumşaqüzlü lələkləri onun quyuğunu bəzəyirdi. Bir sözlə, o, yerli əhali tərəfindən verilmiş “günəş quşu” adna layiq, heyranedicə gözəlliyə malik bir quş idi.

Mən bu aztapılan quşu, diri olaraq Parisə aparmaq, hələ içində diri cənnətuşu olmayan zoologiya parkına bağışlamağı çox böyük istəklə arzulayırdım.

– Bu, doğrudanmı, aztapılan quşdur? – deyər Ned Lend nəzərində yeyilməyən quşun heç bir əhəmiyyətli olmayan bir ovçu tonu ilə soruşdu.

– Doğrudan, Ned, bununla belə cənnətquşunu diri tutmaq çox çətindir. Bu quşların ölüsü belə çox baha qiymətə gedir. Buna görə ki, Avropada da brilyant və mirvariləri saxtalaşdırdıqları kimi, yerli əhali də bu quşları saxtalaşdırırlar.

– Necə yeni? – deyər Konsel soruşdu. – Onlar cənnətquşu adı ilə başqa quşlarını satırlar?

– Bəli, Konsel.

– Ağam yerli əhalinin onu necə etdiklərini dəmi bilir?

– Bilirəm, Konsel. Yay musson küləkləri zamanı cənnətquşlarındakı qeyri-adi gözəlliyə malik lələklər tökülür. Quş saxtakarları bu lələkləri yığaraq, bədbəxt bir tutuğunun tüklərini yolur və bu lələkləri ustahıqla onun quyruğına tikir və yaxud yapışdırırlar. Tikişlərin yerini rəngləyib quşcuğazı “lakladıqdan” sonra, bu xüsusi sənət məhsullarını Avropa muzeylərinə və yaxud həvəskarlara satırlar.

– Nə olar, – deyər Ned qeyd etdi. – Şikayət etməyə bir şey qalmır. Onlara lazım olan lələklərdir. Əgər quş yeyilən deyilsə, lələklərin onlarda olması heç də pis şey deyil.

Beləliklə, mənim cənnətquşuna malik olmaq arzum yerinə yetmişdi. Ned Lendin kotlet arzusu isə yerinə yetməkdən hələlik çox uzaqda idi.

Bununla belə saat on ikiyə yaxın kanadalı, yerli əhalinin “bari-utanq” adlandırdıqları cinsdən olan bir meşə qabanı vurmağa nail oldu.

Nedin atdığı güllə, bizə əsil qovurma gətirdiyi üçün, ümumi sevincə qarşılanmışdı.

Ned Lend bu müvəffəqiyyətlə lovğalandı. Qaban elektrik gülləsi dayən kimi durduğu yerdə ölü düşdü. Kanadalı onu tələsik soydu və şam yeməyi üçün onun gözəl yerindən bir tikə kəsdi. Bundan sonra ovumuz yenidən başladı.

İndi Ned Lend və Konsel özlərini daha yaxşı göstərməli idilər.

Doğrudan da, kolluqları keçərkən, dostlar özləri də bilmədən bir kenquru sürüsünü hürkütdülər. Hürkmüş kenqurular öz elastik ayaqları ilə çox hündürə atılaraq qaçmağa başladılar.

Lakin bu heyvanlar nə qədər tezqəçə olsalar belə, elektrik gülləsi onlardan daha artıq sürətli idi.

– Ah, cənab professor, – deyər uğurlu şikardan sərxoş olmuş Ned Lend qışqırdı, – nə gözəl ovdur. Qovrulmuş halda olsa idi, nə

yaxşı olardı? “Nautilus” üçün nə gözəl azuqə ehtiyatı! İki, üç, dörd kenquru. Bir fikirləşin, bütün bu öt yığımı biz təh yeyəcəyik, o uzunqulaqlar isə bunun iyini belə duymayacaqlar.

Mənə elə gəlir ki, əgər kanadalı sevinc içərisində boşboğazlıq etməsəydi, bütün sürünü vura bilərdi. İndi isə o, Konsel demişkən, kenquru ailəsinin ikiqarınlılar şöbəsinə olan bu maraqlı məməlilərin ancaq bir düjünü ilə kifayətlənməli idi.

Vurduğumuz kenqurular boyca alçaq idilər. Bunlar kenquruların dovşanabənzər növünə mənsub idilər, gündüzlər bərk yatıb, yalnız gecələr gözdikləri üçün gecə heyvanı adlanırdılar. Bu kenqurular böyük sürətlə qaçmaq istedadına malik olmaqla bərabər, bir də hiyləgərlikdə başqa heyvanlardan seçildilər. Bədəncə çox balaca olmalarına baxmayaraq, dəriləri çox baha qiymətə gedir.

Biz öz ovumuzun noticəsindən çox razı idik. Kefi kökəlmiş Ned sabah da bura qayıtmağı və bu gözəl adada olan yeyilən dördayaqların hamısını vurmağı nəzərdə tutmuşdu. Lakin o, vəziyyətin tamamilə başqa bir şəkli alacağını güman etmirdi.

Axşam saat altıya yaxın sahilə çıxdıq. Qayıq qoyduğumuz yerdə dururdu. Uzaqdan uzun rifə bənzəyən “Nautilus” bizdən iki mil məsafədə suyun içərisində görünürdü.

Ned Lend təxirə salmadan naharı hazırlamağa başladı. O, aşpazlıq sənətinin ustası idi. “Bari-utanq”dan qızartdığı döymə kotletlər, tezliklə havanı xoşagəlməli qoxu ilə doldurdu.

Lakin etiraf etməliyəm ki, qızardılmış donuz ətini mənim özümə heç kanadalıdan az ləzzət vermirdi. Bunun üçün mən kanadalını bağışladığımı kimi, oxucu da mənə bağışlasın.

Beləliklə, xörəyimiz çox gözəl çıxmışdı. İki alabaxta süfrəmizi daha da zənginləşdirdi. Saqu xəmiri, çörək ağacı meyvələri, bir neçə manqo ağacı meyvəsi, yarım düjün ananas və müşk qozalarının qıçırması suyu bizi məst etmişdi. Mən və mənim ləyaqətli yoldaşlarım toxluqdan ağrışmışdıq.

– Bu axşam biz “Nautilus”a qayıtmasaq nə olar? – deyər Konsel təklif etdi.

– Nə bu gün, nə sabah, nə də heç vaxt qayıtmasaq nə olar ki? – deyər kanadalı əlavə etdi.

Bu anda ayağımızın yanına bir daş düşərək çəngələcinin nitqini kəsdi.

KAPİTAN NEMONUN İLDIRIMI

Biz ayağa qalxmadan meşəyə tərəf baxdıq. Mənim əlim tikəni ağzıma apardığım yerdə donub qaldı. Konsel:

– Adətən, daşlar göydən düşməz, belə olanda isə onlar aerolit adlanırlar, – dedi.

İkinci, daha müvəffəqiyyətlə atılan daş, Konselin əlində iştahla yeməkdə olduğu alabaxta budunu vurub saldı və onun müləhizəsinin doğruluğunu təsdiq etdi.

Biz cəld ayağa qalxaraq tufəngləri çiynimizə asırdıq. Üçümüz də baş verəcək hər cür hücumu qarşılamaq üçün hazır olduq.

– Bu meymunların işidirmi? – deyə Ned Lend soruşdu.

– Bu, onlara oxşayan vəhşilərin işidir, – deyə Konsel cavab verdi.

– Qayığa! – deyə mən komanda verdim və dənizə tərəf yönəldim.

Həqiqətən də geri çəkilmək vaxtı idi. Belə ki, bizdən yüz addım qədər uzaqlıqda, sol tərəfimizdə, üfükü qaplayan meşənin kənarında əllərində sapand və yayla silahlanmış iyirmiye qədər vəhşi göründü.

Qayıq bizdən iyirmi metr aralı idi.

Vəhşilər tələsmədən, lakin düşməncilik məqsədləri ilə bizə yaxınlaşırdılar. Daşlar və oxlar yağış kimi yağdı.

Ned Lend yığdığımız azuqəni atmaq istəməyərək, təhlükənin böyüklüyünə baxmadan qaban və kenquruları qayığa tərəf sürüdü.

Biz azuqə və silahlarımızı iki dəqiqə içərisində qayığa yığaraq onu sahildən suya itələdik və avarları yerində bərkidərək, özümüz də oturdurduq. İki dəniz mili uzaqlaşmışdı ki, yüzlərlə hərbcu vəhşi nəriləyərək kəmərlərinə qədər suya girdilər. Mən onların bu çıxışlarının “Nautilus” komandasının diqqətini cəlb edəcəyini zənn edirdim. Lakin belə olmadı, sualtı gəminin göyertəsində heç kəs görünmürdü.

İyirmi dəqiqədən sonra “Nautilus” a yanaşdıq.

Qapaq açıq idi. Qayıq gəminin kənarına bağlayaraq içəriyə endik.

Mən arqan səsi gələn salona girdim. Kapitan Nemo çaldığı musiqiyə o qədər qapılmışdı ki, mənim içəriyə girdiyimi belə hiss etmədi. Mən:

– Kapitan, – deyə səsləndim.

O eşitmədi.

– Kapitan, – deyə mən əlimi onun çiyninə toxunduraraq təkrar etdim.

O diksinərək mənə tərəf döndü:

– Ah, sizsinizmi, cənab professor, ovunuz necə keçdi? Nə kimi bitkilər tapdınız?

– Ovumuz gözəl keçdi, kapitan, sağ olun, lakin gizlətməməliyəm ki, biz öz dalımızca, mənə elə gəlir ki, qonşuluqları bizim üçün təhlükəsiz olmayan ikiyaqlılar sürüsü gətirmişik.

– İkiyaqlılar?

– Bəli, vəhşilər.

– Vəhşilər? – deyə kapitan kinayə ilə səsinə uzadaraq, – bizim planetimizdə olan torpaqların birinə ayağınızı qoyarkən vəhşilərlə qarşılaşmanızı, deyəsən, sizi təəccübə salıb, professor. Harada vəhşi yoxdur ki? Bir də bu vəhşi adlandırdığımız insanların nəyi o birilərindən pisdir.

– Lakin kapitan...

– Mənə qalarsa, mən hər yerdə vəhşilərə rast gəlmişəm.

– Hər halda, – deyə mən cavab verdim. – Əgər siz bu ordunun “Nautilus” üzərinə hücum etməyini istəmirsinizsə, lazımi tədbirlər görməyinizə məsləhət görürəm.

– Sakit olun, bunun üçün narahat olmağa dəyməz.

– Bu vəhşilərin sayı çoxdur.

– Nə qədər olar?

– Yüzdən az olmaz.

– Cənab Aronaks, əgər Yeni Qvineyanın bütün yerli əhalisi bu sahilə yığılsa belə, “Nautilus” üçün heç bir təhlükə yaratmazlar, – deyərək kapitan yenidən barmaqlarını arqanın dilləri üzərinə qoydu.

Kapitanın barmaqları arqanın dilləri üzərində süzürdü. Mən onun barmaqlarını yalnız qara dillərə vurduğuna və bununla da öz musiqisinə minor gözəlliyi verdiyinə diqqət etdim. Çox keçmədən o mənim burada olduğumu unudaraq tamamilə musiqiyə qapıldı. Onun diqqətini yayındırmağa bir daha cəsarət etməyərək, üsulluca çölə çıxdım.

Mən göyertəyə qalxdım. Gecə idi, qaranlıq tamamilə çökmüşdü. Bu aşağı en dairələrində gecə, alaqlarlıq düşmədən birdən başlayır. Qveboroar adası qaranlıqda güclə seçilirdi. Lakin sahildə yanmaqda

olan sayısız-hesabsız ağaclar, vəhşilərin oranı tərk etmək fikrində belə olmadıqlarını sübut edirdi.

Kapitan Nemonun soyuqqanlılığı mənə öz təsiri altına aldığı üçün artıq narahat olmadan gah yerli əhali haqqında düşünərək, gah da məftunedic tropik gecəsinin tamaşasına qapılaraq, bir neçə saat göyertədə yalnız qaldım.

Şimal tərəfdə parıldayan, bir neçə saat bundan sonra mənim vətənimə görə uduzlar baxarkən, xəyalım Fransaya uçurdu.

Ay qalxdıqca ulduzların işığı söndü. Mən düşündüm ki, yerin bu sədaqətli yoldaşı öz yolunu təkrar edəcək və "Nautilus"-u mərcan yatağından çıxarmaq üçün iki gündən sonra suya, yuxarıya qaldıracaqdır.

Gecəyarısına yaxın suyun qaranlıqlaşmış üzünün də, ağacların kölgəlikləri altında yatan sahil kimi sakit olmasına qane olaraq, mən öz kayutuma qayıdıb rahatca yatdım.

Gecə heç bir hadisə olmadan keçdi. Vəhşilər, görünür, açıq qapaqlardan girə bilmələri asan olan "Nautilus"-un suda yatan nəhəng görünüşündən qorxaraq oraya daxil ola bilməmişdilər.

Yanvarın səkkizində, səhər saat altıda yenidən göyertəyə çıxdım. Şəfəq gecenin kölgəliklərini yenidən dağıtmaqda idi.

Çox keçmədən parçalanmış duman topaları arasında ada – sahil, sonra isə ağacların başı görünməyə başladı.

Yerli əhali hələ də sahilə durmuşdu, ancaq onların sayı artmış, beş-altı yüzə çatmışdı. Onlardan bəziləri suyun çəkilməsindən istifadə edərək çıpaqlaşmış qayaların üstü ilə "Nautilus"-dan iki kabel-tov qədər bir məsafəyə yaxınlaşmışdılar.

Mən durbinsiz də onları yaxşı görürdüm. Onlar ucaboşlu, çox gözəl bədən quruluşuna malik, enli və dik alınlı, böyük, ancaq düz burunlu və göz qamaşdıracaq qədər ağ dişli papuaslar idilər, onların qırmızı rəngə boyanmış qıvrım saçları parıldayan qara bədənələrindən kəskin surətdə fərqlənirdi. İki yerə bölünmüş və qulaq tanalardan aşağıya doğru dartılmış sümük təbəhə asılmışdı.

Kişilərin çoxu tamamilə çıpaq idi. Onların arasında olan bir neçə qadın isə budlarından dizlərinə qədər sallanan və liandan qayırılma kəmərlə möhkəmləndirilmiş, otlardan toxunma tuman geymişdilər. Bəzilərinin – yəqin ki, başçıların, boyunları yarımhalqa və yaxud rəngbəreng ağ və qırmızı şüşə boyunbağlarla bəzənmişdi.

Vəhşilərin hamısı yay, ox və qalxanla silahlanmışdılar. Çoxusunun arxasında yumru daşlarla dolu torlar sallanırdı. Onlar bu daşları sapand vasitəsilə çox böyük ustalıqla atırlar.

Başçılardan biri "Nautilus"a daha yaxın gələrək, onu diqqətlə nəzərdən keçirdi. Banan yarpaqlarından qayırılma bürüncəyə bürünmüş bu şəxs, yəqin ki, mühüm bir sima idi.

Mən çox yaxında duran bu vəhşini asanlıqla vura bilərdim, lakin onun özünün düşmənçilik qəsdində olacağı vaxta qədər gözləməyi qət etdim.

Suyun çəkilməsi davam etdiyi müddət ərzində, vəhşilər "Nautilus"un ətrafında dolaşırdılar. Lakin onlar öz düşmənçiliklərini heç bir hərəkətlə bildirmirdilər.

Mən onların tez-tez "asse" sözünü təkrar etdiklərini eşidir və hərəkətlərindən məni sahələ dəvət etdiklərini anlayırdım. Lakin mən bu dəvəti rədd etməyi məsləhət bildim.

Bu gün, əlbəttə, qayıq "Nautilus"dan ayrılı bilməmiş və bununla da öz azuqə ehtiyatını doldurmaq istəyən Ned Lendi çox kədərləndirmişdi.

Hər şeyin ustası olan kanadalı, necə olursa olsun, vaxt keçirmək üçün Qveboroar adasından gətirilmiş ət və "çörək"dən konserv hazırlamağa başladı.

Səhər on birə yaxın, qabarmanın dalğaları qayaların başını örtməyə başladığı zaman, vəhşilər sahələ qayıtdılar.

Sahildə izdiham getdikcə artırdı. "Nautilus"un gəlişi xəbəri bütün yaxın adalara yayıldığı və yerli əhəlinin hər tərəfdən Qveboroar adasına gəldiyini zənn etmək olardı. Bununla belə, bir dəne də olsun qayıq görünmürdü.

Adanın yaxında olmasına baxmayaraq ora çıxma bilmədiyimizdən insanın təhəmmül edə bilmədiyi dərəcədə ağır keçən vaxtı bir-təhər yola vermək üçün draqa vasitəsilə dəniz dibini qazımağı qərara aldım. Şəffaf su təbəqələrindən oradakı külli miqdarda balıqqlağları, zoofitləri və dəniz bitkilərini aydın görürdüm. Yeri gəlmişkən deməliyəm ki, bu yerlərin bütün heyvanları və bitkiləri ilə tanış olmağı da sonraya qoymaq olmazdı, belə ki, əgər kapitan Nemo öz hesablarında yanlışmırsa, sabah bizim Yeni Qvineya sahilində dayanacağımızın axırıncı günü olmalı idi.

Konsel mənə stridiya tutmaq üçün işlənen draqalara bənzər yüngül bir draqa gətirdi.

– Vəhşilər özlərini necə aparırlar? – deyə Konsel soruşdu. – Ağamın icazəsi ilə deməliyəm ki, onlar heç də mərdimazırlar və pis məqsədlili adamlara oxşayırlar.

– Bununla belə, onlar insan ətini yeyənlərdir, dostum!

– Məgər insan ətini yeyənlər mütləq alçaq adam olmalıdırlar? – deyə Konsel etiraz etdi. – Dadlı yemək sevmək, dələduz olmaq demək deyildir. Bunların biri digərini rədd etmir.

– Yaxşı, Konsel, mən güzəştə gedirəm. Bunlar namuslu olmaqla, tutduqları əsirləri bütün ədəb qanunlarına riayət edərək yeyən adamlardır. Amma mən həttə namuslu adamlar tərəfindən belə yeyilməyimi istəmirəm. "Nautilus"un kapitani ehtiyat üçün heç bir ölçü götürmədiyindən mən həmişə gözüaçıq olacağam. İndi işə işə başlamaq lazımdır.

Drağanı söylə suya saldıqımıza baxmayaraq, iki saat müddətində maraqlı heç bir şey tuta bilmədik: draqa heç təsadüf etmədiyim və demək olar ki, ən gözəl növdən olan və mənə bir zaman rast düşən arfalar və "Midasa qulağı" adlanan balıqqlağları, çəkcə molyuskları ilə dolurdu. Biz eyni zamanda bir neçə dəniz xiyarı, mirvari balıqqlağları və mətbəxə verməyə qət etdiyimiz bir düjün balaca çanaqlı bağa tutduq. Tam bu dəqiqədə mənim gözləmədiyim bir möcüzə baş verdi. Daha doğrusu, görünməmiş dərəcədə aztapanı bir eybəcərlik gördüm. Konsel elə bu dəqiqədə atdığı drağanı cürbəcür balıqqlağları ilə dolu olaraq çıxartdı. O mənim drağanı birdən-birə dartmağıma, onun içindən bir balıqqlağı çıxardıb konxioloq səsi, yeni insan boğazından çətinliklə çıxan bilən ən yüksək qulaqbatırıcı səslə çığımağıma çox təəccüb etmişdi.

– Ağama nə oldu, – deyə Konsel təəccüblə soruşdu. – Ağamı bir şeymi döldədi?

– Yox, dostum, lakin mən bu tapdığım şey üçün məmnuniyyətlə barmağımı verə bilərdim.

– Hansı tapdığınız?

– Bu balıqqlağı üçün! – deyə mən şadlıqla cavab verdim.

– Bu ki tünd-qırmızı rəngli, zeytun cinsli daraqqəlsəməlilər dəstəsi, qarınayaqlılar sinfi, molyusklar tipindən olan ən adi bir zeytundur.

– Tamamilə doğrudur, Konsel, lakin bu balıqqlağı sağdan solaya burulmaq əvəzinə, soldan sağa burulmuşdur.

- Bu mümkündürmü? – deyə Konsel qışqırdı.
- Bəli, əzizim, solaxay balıqqulağıdır.
- Solaxay balıqqulağı? – deyə Konsel titrək səslə soruşdu.
- Onun burulmasına diqqətlə bax.

Konsel balıqqulağını hörmətlə əlinə götürərək:

– Ağam inana biləmi ki, mən indiye kimi hələ bu qədər həyəcanlanmamışdım, – dedi.

Doğrudan da, bu həyəcanlanmalı bir şey idi. Hamıya məlumdur ki, təbiətdə bu hərəkət çox zaman sağdan sola olur. Ulduzlar və onların peykləri sağdan sola dolanırlar. İnsanın sağ əli sol əlindən daha yaxşı inkişaf etdiyindən, onun bütün alətləri, cihazları, aparatları, qıfılları sağdan sola istifadə etdiyi üçün uyğunlaşdırılmışdır. Əgər, doğrudan da, bunu qanun adlandırmaq olarsa, təbiət həmin bu qanuna riayət edərək – hamısı sağdan sola burulan yumşaqbədənliyərin burulmasında da – bunu saxlamışdır və əgər belə son dərəcə az təsadüf edilən solaxay balıqqulaqlarına rast gəlinərsə, onlardan ötrü həvəskarlar istənilən məbləği verməyə hazırdırlar.

Konsel və mən tamamilə tapdığımız bu qiymətli şeyin tamaşasına dalmışdıq. Mən bunu, Parisdə Təbiət Tarixi muzeyinə bağışlayacağım haqqında düşünməyə başlamışdım ki, birdən vəhşilər tərəfindən atılmış bir daş Konselin əlində olan bu qiymətli şeyə dəyərək onu parçaladı.

Mən ümitsizcəsinə çığırdım. Konsel mənim tufəngimin üstünə cumaraq bizdən on metr aralı durub sapand fırladan vəhşini nişan aldı. Mən Konseli dayandırmaq istədim, ancaq çata bilmədim. O atdı və güllə vəhşinin qolundakı tilsimli nüsxələrdən qayırılmış qolbağa dəyərək onu parçaladı.

– Konsel! Konsel!.. – deyərək mən təhdidedici səslə qışqırdım.

– Nə var? Məgər ağam bu adamyeyənin əvvəlcə bizə hücum etdiyini görmədimi?

– Heç bir balıqqulağı insan həyatı ilə bərabər ola bilməz, Konsel! Konsel!

– Ah, yaramaz! Mən bunun əvəzinə çiynimin sındırılmağına razı olardım, – dedi.

Konsel tamamilə səmimi danışdı, lakin o, haqlı olduğuna məni qane edə bilmədi.

Bununla belə biz solaxay balıqqulağının fikrinə dalmış olduğumuz son dəqiqələr ərzində vəziyyət dəyişmişdi. Yerlilərin iyir-

miyə qədər qayığı “Nautilus”u əhatə etmişdi. Ağac gövdəsindən yonulmuş, ensiz, uzun, sürətlə hərəkət etməyə uyğunlaşdırılmış bu qayıqlar, göyörtələrin yanlarında bərkidilmiş ikiqat hind qamışı vasitəsilə suda müvazinət saxlayırdılar.

Yəqin etmək olardı ki, papuaslar əvvəllər də avropalılara rast gəlmiş və onların gəmilərini görmüşlər. Lakin onlar suda güclə görünən, borusuz, dorsuz olan bu dəmir siqar haqqında nə düşünməli idilər? Onların uzun müddət aralı məsafədə dayanmaları isə, yəqin ki, ondan bir yaxşılıq gözləmədiklərini göstərirdi. Bununla belə onlar bizim heç bir təcavüzkar hərəkətdə olmadığımıza əmin olduqları üçün “Nautilus”un görünüşünə alışaraq cürətlənmiş və indi isə onunla yaxından tanış olmağı qət etmişlər. Lakin elə həmin bu tanışlığa da mane olmaq lazım gəlirdi.

Bizim səssiz atan tufənglərimiz, ancaq topların güclü gurultularına hörmət edən vəhşilərə təsir edə bilməzdi. İldırım da belədir. Əgər onu göy gurultusu təqib etməsəydi, insanlar ondan heç qorxmazdılar. Halbuki, təhlükənin göyün guruldamasında deyil, ildırımın özündə olduğu hamıya məlumdur.

Tam bu dəqiqədə bir neçə qayıq “Nautilus”a söykəndi və oxlar yağış kimi göyörtəyə yağmağa başladı.

– Lənət şeytana! Dolu yağır! Özü də zəhərli ola bilər... – deyə Konsel qışqırdı.

– Kapitan Nemonu xəbərdar etmək lazımdır, – deyərək qayıya tərəf getdim.

Salona girdim. Lakin orada heç kəs yox idi.

Kapitan Nemonun otağını qapısını döydüm.

– Buyurun, – deyə qapının dalından mənə cavab verdilər.

Mən kapitan Nemonu çox mürəkkəb hesablamalara qərq olmuş halda gördüm; onun qabağında olan kağız yığını, riyazi işarətlərlə dolu idi. – Sizin rahatsız olmadım ki? – deyə mən nəzakət üçün soruşdum. – Bu, doğrudan da belədir, cənab professor, – deyə kapitan mənə cavab verdi. – Lakin mənə elə gəlir ki, bunun üçün sizin ciddi əsasınız vardır.

– Çox ciddi. Yerlilərin qayıqları bizi əhatə etmişdir. Çox güman var ki, bir neçə dəqiqədən sonra yüzlərlə vəhşi bizim üzərimizə hücum etsin.

– Aha, deyə kapitan tamamilə sakit bir tövrlə, – onlar qayıqlarda buyurublar?

– Bəli, kapitan.
– Bu halda qapaqları bağlamaq kifayət edər.
– Mən elə bunu sizə məsləhət görmək istərdim.
– Bundan sadə heç bir şey ola bilməz, – deyər kapitan Nemo cavab verdi və elektrik zənginin düyməsini basmaqla, o, komanda kayutuna lazımı göstərişlər verdi.

– Vəssalam, – bir dəqiqəlik fasilədən sonra o, – qayıq yerinə yerləşdirilmiş və qapaq bağlanmışdır, – dedi. – Ümidvaram ki, siz vəhşilərin “Avraam Linkoln”-un güllələrinin təsir edə bilmədiyi bu göyertəni sındıra biləcəklərləndən qorxmursunuz.

– Xeyr, qorxmuram. Lakin daha bir təhlükə var, kapitan.
– Nə təhlükədir, professor?
– Sabah bu zaman “Nautilus”-un hava ehtiyatını təzələmək üçün qapaqları açmaq lazım gələcəkdir.

– Tamamilə doğrudur, professor, çünki mənim gəyim tamamilə balina kimi tənəffüs edir.

– Əgər o vaxta qədər papuaslar hələ göyertədə olarlarsa, sizin onların gəminin içərisinə soxulmalarına necə mane ola biləcəyinizi anlaya bilmirəm...

– Deməli, siz onların “Nautilus”-un göyertəsinə çıxacaqlarını yəqin etmişsiniz, professor, eləmi?

– Buna tamamilə əminəm.

– Nə olar ki, qoy... Bunun üçün onlara mane olmağa heç bir əsas görmürəm. Bunlar ki, ancaq cəhəltədə qalan yazıq vəhşilərdir və mən də “Nautilus”-un Qveboror adasına gəlişindən bu bədbəxtlərdən bir nəfərinin belə olsun təhlükə qarşısında qalmasını istəmirəm.

Mən vidalaşib getmək istəyirdim ki, kapitan Nemo məni dayandırdı və öz yanında oturmağa dəvət etdi. O, maraqla məndən bizim adaya olan səyahətimizdən, ovumuzdan soruşdu və özünü kəndəlinin nə üçün ətdən ötrü bu qədər əldən getdiyini başa düşmürmüş kimi göstərdi.

Sonra danışq başqa mövzuya keçdi. Kapitan Nemo mehriban deyildisə də, hər halda daha artıq səmimiyyət göstərirdi.

Sözarası danışq Dyumon-Dyurvilin gəmisinin az qala batmış olduğu boğazda quma oturmuş “Nautilus”-un vəziyyəti məsələsi üstünə gəldi.

Kapitan Nemo bu münasibətlə:

– Dyurvil Fransanın ən böyük dənizçisi və ən ziyalı adamlarından biri idi, – dedi. – O, Fransanın kapitan Kukudur. Yazıq alim! Cənub polyusunun buzları, Okean mərcanları, Sakit okean adalarının adamyeyənlərlə mübarizə edib, axırda gəlib şəhərarası dəmiryolu qatarında əmələ gəlmiş toqquşma əsnasında məhv olmaq! Əgər vəziyyət bu igid adamın həyatının son dəqiqəsində ona fikirləşmək üçün imkan versə idi, onun nələr düşünməli olduğunu təsəvvür edərdinizmi?

Bunu deyərək kapitan Nemo həyəcanlı görünürdü. Bu həyəcan ona şən qazandırırdı.

Biz xəritədə bu böyük Fransa dənizçisinin üzduyü yerləri, onun dünya səyahətini, müvəffəqiyyətsizliklə qurtaran, lakin əvəzində Adeli və Lui-Filipp torpaqlarının tapılması ilə nəticələnən cənub polyusunu kəşf etmək üçün iki dəfə getdiyi yerləri nəzərdən keçirdik.

Nəhayət, biz onun Sakit okeanın mühüm adaları ətrafında aparıldığı hidroqrafik tədqiqatı xatırladıq.

– Dyurvilin okean suları üstündə etdiklərini, mən dərinliklərdə təkrar edirəm; lakin mənim ondan daha dolğun və daha tam olan tədqiqatım, onunkundan daha az zəhmət və səylə başa gəlir. Dyumon-Dyurvilin daim fırtına və qasırğalarla əzilən “Astrolyabiya” və “Ze” gəmilərini, əlbəttə, sakit kabinələrində iş görmək üçün heç bir maneəyə rast gəlməyən tam sualtı bir ev olan “Nautilus”-la müqayisə etmək olmaz.

Mən:

– Bununla belə, kapitan, “Nautilus”-un taleyi bir məsələdə “Astrolyabiya” və “Ze”-nin taleyi ilə çox uyğun gəlir, – dedim.

– Hansı məsələdə, cənab professor.

– “Nautilus”-un da tam onlar kimi və həmin yerdə quma oturmasında.

– “Nautilus” quma oturmamışdır, – deyər kapitan Nemo çox soyuqanlıqla cavab verdi. – “Nautilus” dəniz dibində istirahət etmək üçün yaranmışdır və mənə Dyumon-Dyurvilin öz gəmilərini suya salmaq üçün sərf etdiyi həmin əziyyətli zəhmətləri çəkmək lazım gəlməyəcəkdir. “Astrolyabiya” və “Ze” az qala məhv olacaqdılar, halbuki, mənim “Nautilus”-um heç bir təhlükə qarşısında deyil. Sabah, təyin etdiyim gündə, təyin etdiyim saatda mədd yağ kimi onu yuxarıya qaldıracaq və yenidən o öz səyahətinə başlayacaqdır.

– Kapitan, – deyə sözə başladım, – buna şübhə etmirəm... amma...

– Sabah, – deyə kapitan Nemo sandaldan durub mənim sözümlə kəsdi, – günortadan iki saat qırx dəqiqə keçmiş “Nautilus” qumdan çıxacaq və tamamilə zədəsiz olaraq Torres boğazından hərəkət edəcəkdir.

Kapitan Nemo bu sözləri kəskin bir səslə deyərək yüngülcə baş əydi. Bununla o, söhbətin bitmiş olduğunu demək istəyirdi. Mənə ancaq yemək qalırdı. Mən bunu da etdim.

Öz otağıma qayıtdıqda, kapitanla danışığımızın nəticəsini bil-mək istəyən Konseli orada gördüm. Mən:

– Dostum, – dedim, – yerli əhalinin “Nautilus”u hədələdiyini dedikdə, kapitan mənə güldü. Kapitan Nemoya isə etibar etmək olar. Rahat yata bilərsiniz!

– Mən bu saat ağama lazım deyiləm ki?

– Yox, sağ ol, dostum. Ned Lend nə edir?

– Ağamın icazəsi ilə deməliyəm ki, Ned Lend bu saat kenquru ətindən barmaqlarını yalayacaq qədər ləzzətli pəstet hazırlamaqla məşğuldur.

Otaqda tək qaldıqda yerimə uzandım, lakin o gecəni çox pis yatdım.

Vəhşilərin yüksəkdən bağrıları və ayaqlarını göyertənin dəmir haşiyələrinə vurmaqlarından əmələ gələn tappılırlar bütün gecəni mənim başımın üstündə səslənirdi.

Gecə sakit keçdi. “Nautilus”un komandası həmişəki kimi nə görünür, nə də onların səsi eşidilirdi. Görünür, vəhşilərin göyertədə olmaları komandaya, zirehli fort içərisində oturan əsgərə ancaq blindaj istehkamı üzərində gəzən bir qarışqa qədər təsir edə bilərdi.

Səhər saat altıda yatağımdan durdum. Qapaqlar hələ açılmamışdı. Demək, hava dünəndən bəri təmizlənməmişdi. Lakin rezervuarlar öz vaxtında sualtı gəminin yoxsullaşmış atmosferinə bir neçə kubmetr oksigen axıtdıqları üçün bu hiss olunmurdu.

Mən kapitan Nemonu ötürə belə görmədən, günortaya qədər öz kayutumda işlədim. Gəminin göyertəsində yola düşmək üçün heç bir hazırlıq nişanəsi görünmürdü.

Bir müddət gözledikdən sonra salona keçdim. Saat üçün yarısını göstərirdi. On dəqiqədən sonra mədd öz yüksək nöqtəsinə çatmalı

və əgər kapitan Nemo öz hesablamalarında yanılırdısa, “Nautilus” suyun üzərinə qalxmalı idi. Əgər bu olmasa o öz mərcan yatağını tərk etmək üçün bir neçə ay da gözləməli olacaqdı.

Gəmi tezliklə titrəməyə başladı. Mən gəminin kələ-kötür mərcanlar üstündə xışıldadığını eşidirdim.

Saat üçün yarısından beş dəqiqə keçmiş kapitan Nemo salona girdi və:

– Biz indi yola düşəcəyik, – dedi.

– Aha, – deyə mən mızıldandım.

– Mən qapaqların açılmasını əmr etmişəm.

– Bəs papuaslar?

– Papuaslar? – deyə kapitan Nemo çiyini qısdı.

– Axı onlar “Nautilus”un içinə girirlər.

– Nə vasitə ilə.

– Açılmağını əmr etdiyiniz qapaqlardan.

– Professor, – deyə kapitan Nemo sakit cavab verdi. – Açıq olduqları halda belə “Nautilus”un qapaqlarından həmişə içəriyə girmək mümkün deyil.

Mən kapitana baxırdım.

– Siz başa düşürsünüzmü? – deyə o soruşdu.

– Xeyr.

– Belə isə mənim dalımcə gəlin, indi görürsünüz.

Biz göyertəyə çıxan pilləkənə yanaşdıq. Ned Lend və Konsel orada idilər; onlar göyertədən gələn çığırlar ahəngi altında qapaqları açan bir neçə matrosun gördüyü işə tamaşa edirdilər.

Qapaqlar taybatay açıldı. Həmin dəqiqə qapağın ağzında iyirmi-yə qədər qəzəbli sima göründü.

Lakin əliylə pilləkənin məhəccərindən yapışan birinci vəhşi, mənə bəlli olmayan bir qüvvə ilə gəri atılaraq inildəyərək qaçdı.

Onun yoldaşlarından on nəfəri də onun kimi etdilər və həmin hərəkətlərlə geri çəkildilər.

Konselin kefi yaman kökəlmişdi.

Ned Lend öz herbucu xasiyyətinə sədiq olaraq, geri çəkilən düş-mən üzərinə atılıb onu təqib etmək istədi, lakin əliylə pilləkənin məhəccərindən yapışmamışdı ki, o da öz növbəsində geri tullandı.

– Lənət şeytana! Məni ıldırım vurdu, – deyərək o çığırdı.

Bu sözlər mənə hər şeyi aydınlaşdırdı.

Pilləkənin məhəccəri yüksək gərginliyə malik cərəyan naqilinə döndərilmişdi. Ona əlini vuran adam dəhşətli təkan almış olurdu. Əgər kapitan Nemo bütün batareyalardan ora cərəyan buraxmaq istəsəydi, bu təkan ölümcül ola bilərdi. Lakin o, ölümcül olmayan, amma hücum edənlərlə öz gəmisinin girişi arasında keçilməz sərhəd düzəltməklə kifayətlənmişdi.

Bununla bərabər son dərəcə qorxmış papuaslar tələsik geri çəkildilər. Biz gülümsəməyimizi gizlədərək cinli kimi söytüş söyəm. Nə Ləndi sakitləşdirib təsəlli verirdik.

Elə bu an mədd dalgəsi "Nautilus"-u qaldıraraq qumdan çıxartdı. Düz üç tamama iyirmi dəqiqə qalmışdı. Bu, kapitanın təyin etdiyi vaxt idi.

Geminin vinti çox ahestə-ahestə suyu atmağa başladı. Lakin dolanma sürəti getdikcə artdı və heç bir zədə almamış "Nautilus" suyun üzünə çıxaraq Torres boğazının təhlükəli yerindən uzaqlaşdı.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

YENİDƏN HƏBSDƏ

Ertəsi günü yanvarın onunda "Nautilus" yenidən açıq okeanda üzürdü. Lakin bu dəfə onun sürəti saatda otuz beş mildən az olmayaraq fəvqəladə dərəcədə iti idi. Vint elə sürətlə fırlanırdı ki, onu izləmək və dəqiqədə neçə dəfə hərhləndiyini hesablamaya mənə mümkün olmadı.

Bu gözəl elektrik qüvvəsinin "Nautilus"-u nəinki yalnız hərəkətə gətirdiyini, hətta işıqlandırtdığını, onu qızdırdığını, ildırım vurmağı ilə yerindəcə ölməyə risk etmədən keçilməsi mümkün olmayan elektrik hasarlar yaratmaq vasitəsilə xarici hücumlardan özünü necə müdafiə etdiyini xatırladıqca mənə sonsuz bir heyrlət alırdı. Bütün bunları yaradan insan mənə daha da heyrləndirirdi.

Düz qərbə doğru istiqamət götürmüşdük. Yanvarın on birində 135° uzunluq və 10° şimal en dairəsində yerləşən, Karpentari boğazının yolunu qoruyan Vessel burnunu keçdik. Burada bir-birindən xeyli aralı məsafədə səpələnmiş və xəritədə tamamilə nəqşəolunmuş olaraq göstərilmiş bir çox sualtı qayalar var idi.

"Nautilus" üzduyümüz onuncu paralelin 130° uzunluq dairəsində yerləşmiş, solda Mone rifləri və sağda isə Viktori qayalarının arasından asanlıqla keçdi.

Yanvarın on üçündə biz 122° uzunluq dairəsində yerləşmiş Timor adasının yaxınlığındakı eyni adlı dənizə daxil olduq. Min altı yüz iyirmi beş kvadrat lye sahədən ibarət olan bu ada bir neçə rəcə tərəfindən idarə olunur. Adanın hökmdarları özlərini təmsalərlərin oğulları, yəni dünyada yaşamağa haqqı olan ən nəci bir məxluq adlandırtdılar. Rəcələrin yırtıcı "ata-babaları" adadakı çaylarda yaşayır və hökmdarlarla olan qohumluqları sayəsində yerli əhalinin ehtiram və sitayişlərlə əhatə olunurdular. Onlara qulluq edir, yalıtq-lanır, yeməkləri üçün cavan qızlar təklif edirlər. Cürətlənib müqəddəs olan bu sürünənlərin üstünə əlini qaldırmaq istəyən yadellilərin vay halına.

Lakin "Nautilus"-un bu iyrənc heyvanlarla heç bir işi yox idi. Biz Timor adasını günortə, kapitan müavininin öz növbəti müşahidəsini apardığı bir neçə dəqiqə müddətində görə bildik. Mən həmin qrupdan olan balaca Rotte adasını da beləcə ötəri olaraq görə bildim. Bu adanın qadınları gözəllikləri ilə şöhrət tapmışlar və Melenziya kölələr bazarında çox baha qiymətə gedirlər.

Buradan "Nautilus" birdən-birə cənub-qərbə, Hind okeanı istiqamətinə döndü.

Kapitan Nemonun şıltaqlığı bizi haraya aparacaqdı? Biz bəlkə Asiyannın sahillərinə gedəcəyik? Bəlkə də Avropa qitəsinə yaxınlaşacaqdıq?

Bu fərziyyələr kapitan Nemonun yaşayış dünyasına qarşı olan həmişəki nifrətilə uyğun gəlmirdi.

Deməli, biz daha da cənuba doğru getməli idik. Bəlkə də "Nautilus" Ümid və Korn burunlarını keçərək cənub qütbünə qədər üzəcəkdir? Biz sualtı gəmi üçün hər yerdən artıq genişliyə malik olan Sakit okean sularına nə vasitə ilə qayıdacaqdıq.

Bu suallara yalnız gələcək cavab verə bilərdi.

Karte, Giberneye, Serinqapatama və Skotta sualtı rifləri kimi təbiətdə düşmənlərin qüvvələrin hökm sürdüüyü yerlərdə dərinliklərə gömülmüş bu sərt torpağın axırncı forpostları boyunca keçərək, yanvarın 14-də birdən-birə qrupdan uzaqda açıq dənizə çıxdıq... "Nautilus"-un hərəkəti tezliklə sakitləşdi. Şıltaq və hərəkətində sabit

olmayan gəmi gah arasıkəsilmədən böyük dərinliklərdə üzür, gah da uzun müddət suyun üzündən əl çəkmirdi.

Üzdüyümüz bu müddət ərzində kapitan Nemo müxtəlif dərinliklərdəki dəniz suyunun hərərət dərəcəsi üzərində maraqlı müşahidələr aparmışdı. Adı şərəitdə bu müşahidələr çox mürəkkəb cihazlar: elektrik eyni dərəcədə keçirməyən metallar üzərində termometrik zondlar və yaxud termometrik cihazlar vasitəsilə həyata keçirilir. Lakin bu cihazlar, xüsusilə termometrik zondların şüşələri çox vaxt suyun dərin təbəqələrində olan yüksək təzyiqə davam gətirməyib sındıqları üçün çox da etibarlı deyildilər. Əlavə olaraq təcrübəni təkrar etmək çox zəhmətli olduğundan, alınmış məlumatı yoxlamaq çətin olur.

Kapitan Nemo isə, əksinə olaraq, özü istədiyi dərinliklərə cumur və müxtəlif təbəqələrə salınmış termometr dərhal tamamilə düzgün və mübahisəsiz məlumatlar verirdi.

Bələliklə, gah su ilə dolmuş rezervuarların köməyiylə, gah da maili dərinlik sükani vasitəsilə suya cuman kapitan Nemo bir-birinin ardınca üç, dörd, beş, yeddi, doqquz və on min metr okean dərinliklərinə girərək belə nəticəyə gəlmişdi ki, bütün en dairələrində min metrdən dərin olan yerlərin hərərəti dörd dərəcə yarıma (selsi üzrə) bərabərdir.

Mən bu tədqiqatları çox böyük maraqla izləyirdim. Çox vaxt mən özümdən, bu elmi tədqiqatlar kapitanın nəyinə lazımdır, deyə soruşurdum. Doğrudanmı, o, insanlığın mənfəətini düşünür?

Bu, az ehtimal olunacaq şey idi. Çünki onun bütün zəhmətləri özü ilə bərabər axırıncı məskənlərini uzaq bir dəniz dibində tapmalı idilər.

Bəlkə də öz elmi işlərini mənim vasitəmlə dünyaya bağışlamağı qət etmişdir? Deməli, gec və ya tez o mənim sualtı gəmini tərk edərək, quruya, insanların yanına qayıtmağıma icazə verəcəkdir.

Bununla belə kapitan Nemo bir dəfə Yer kürəsi üzərində olan mühüm dənizlərin su sıxlığı haqqında aparmış olduğu tədqiqatın nəticələri ətrafında mənimlə söhbət etdi. Onun verdiyi bu məlumatdan mən elmlə heç bir əlaqəsi olmayan, lakin şəxsən mənim üçün əhəmiyyətli olan bir nəticə çıxartdım.

Bu söhbətimiz yanvarın on beşində səhər oldu. Mən kapitan Nemo ilə "Nautilus"-un göyertəsində gəzərkən heç gözləmədiyim halda o məndən, dəniz suyunun müxtəlif yerlərdə eyni sıxlığa malik

olmadığını bilib-bilmədiyimi soruşdu. Mən yox deyə cavab verdim və elmin bu barədə yoxlanılmış məlumatı olmadığını da əlavə etdim. Kapitan Nemo mənə:

– Bu tədqiqatı mən özüm aparmışam və onun tam düzgün olmasına da əminəm, – dedi.

Mən:

– Bu gözəldir, – deyə cavab verdim. – Lakin "Nautilus" doğrudan da tamamilə başqa bir dünyadır və onun alimlərinin kəşfi, Yer kürəsində yaşayanlara heç vaxt çatmayacaqdır.

Kapitan Nemo bir az düşündükdən sonra:

– Siz haqlısınız, professor. – "Nautilus" doğrudan da başqa bir dünyadır, – dedi. – O, Yer kürəsindən, bu küre ilə bərabər Günəşin ətrafında fırlanan planetlər kimi uzaqdadır. Yer üzündə Saturn və yaxud Yupiter alimlərinin işləri heç vaxt tanınmadığı kimi, tam ələcə də "Nautilus" alimlərinin zəhmətləri belli olmayaraq qalacaqdır. Lakin taleyi "Nautilus" un taleyi ilə təsadüfən bağlanmış olan sizə isə mən öz tədqiqatlarımın nəticəsini söyləyə bilərəm.

– Mən sizi diqqətlə dinləyirəm, kapitan.

– Cənab professor, dəniz suyunun şirin sulara nisbətən daha artıq sıxlığa malik olması sizə, əlbəttə, məlumdur, lakin bu sıxlıq eyni dərəcədə deyil. Əgər şirin suyun sıxlığını vahid olaraq qəbul etsək, o halda Atlantik okean suları bir tam mində iyirmi səkkiz, Sakit okean sularının sıxlığı isə bir tam mində iyirmi altıya bərabər olur; bu sıxlıq Aralıq dənizi sularında...

"Aha, – deyə mən düşündüm. – Demək Aralıq dənizində də olur!"

– ...bir tam mində iyirmi bir sıxlığa bərabərdir. İonik dəniz sularının sıxlığı bir tam mində on səkkiz, Adriatik dənizi sularının sıxlığı isə bir tam mində iyirmi doqquza bərabərdir.

Tamamilə aydın idi ki, "Nautilus" Yer kürəsinin ən təlatümlü dənizlərindən belə qorxmamış və onları öyrənmişdir. Mən buradan o nəticəyə gəldim ki, bir vaxt, bəlkə də bu tezliklə "Nautilus" daha mədəni torpaqlardan birinə yanaşacaqdır.

Bu yenilik Ned Lendi sevindirməli idi.

Bundan sonrakı bir neçə gün ərzində biz birlikdə müxtəlif dərinliklərdə olan suların düz ilə doyurulma dərəcəsi, elektrik naqilliyini, suyun şəffaflığını, rəngini və sairəni təyin etmək üçün bir çox

tədqiqatlar apardıq. Bütün bu müddət ərzində kapitan Nemonun insanı təəccübə gətirən ixtirachılıq məharəti mənə heyratə gətirirdi. Onun bu məharəti ilə yalnız mənə qarşı olan ehtiramlı münasibəti rəqabət edə bilirdi. Lakin bu təcrübələr qurtaran kimi o yenidən gizləndi və mən də əvvəlki kimi sualtı gəminin göyərtəsində yalnız qaldım.

Yanvarın on altısında "Nautilus" dəniz səthindən bir neçə metr aşağıda yuxuya getmiş kimi dayanıb qaldı. Elektrik maşınları dayanmış, hərəkətsiz vint isə axına, sualtı gəmini istədiyi istiqamətə aparmasına yol verirdi. Mənə elə gəlirdi ki, maşınlar yenidən bitən böyük sürətlə gedilmiş çox uzun məsafədən sonra, hazırda zəruri şərtlərdən biri olan xırda təmir üçün dayandırılmışdı.

Bu gün mən öz yoldaşlarımla maraqlı bir hadisənin şahidi oldum. Salon pəncərələrinin qapıları açıldı. "Nautilus"un proyektoru yanımadığı və sıx tufan buludları göyün üzünü örtüyü üçün suyun aşağı təbəqələrinə işıq az düşürdü və bizi əhatə edən mühitdə yarımzül-mət hakim idi.

Mən dənizin qeyri-adi görünüşünə tamaşa edirdim ki, gözlənilmədən "Nautilus" a parlaq bir işıq zolağı düşdü. Əvvəlcə elektrik proyektorunun yandırılaraq qalın su təbəqələrini işıqlandırdığını zənn etdim. Lakin səhv etmişdim. Diqqətlə baxdıqdan sonra, bu səhvimə özüm də başa düşdüm.

"Nautilus" axın vasitəsilə suyun ətrafındakı qaranlıqla kontrast təşkil edərək, gözqamaşdırıcı dərəcədə parlaq görünən fosforlu təbəqəyə gəlib çıxmışdı. Bu işıqlanma saysız-hesabsız mikroskopik heyvanlardan əmələ gəlir və bu heyvanların sualtı gəminin metal gövdəsinə toxunması işığı daha da artırır. Mən bu parıldayan dənizdə, qızarmış soba içərisindəki ərənmiş qurğuşun axın kimi görünən və gözlənilmədən alovlanan işıqlar gördüm; qaranlıqda işıq salan fəzalı su təbəqəsinin bəzi yerləri bu alovlanmalar sayəsində təzad təşkil edərək tutqun kimi nəzərə çarpırdı. Yox, bu işıq bizim proyektorlarımızın sakit işığına heç də bənzəməirdi. Bu işıqda qüvvət, hərəkət hiss olunurdu. Baxarkən bu işığın gəldiyi yerdə yaşayış olduğunu o saat dərk etmək mümkün idi.

"Nautilus" bir neçə saat ərzində bu parıldayan sular içərisində üzdü və biz, salamandrlar kimi bu odda oynayan böyük dəniz heyvanlarını gördükcə həyəcanımız daha da artdı. Bu dondurucu işıqda yorulmadan akrobat delfinlər və böyük qılıncları ilə bir neçə dəfə

"Nautilus"un pəncərəsinə toxunan üç metr uzunluqda qılınclar üzdürdülər. Sonra isə belibuyuzlu, balamut balıqları və yüzlərcə daha kiçik başqa balıqlar görünməyə başladılar.

Bu mənzərədə nə isə qəribə bir cazibədarlıq var idi. Çox ehtimal ki, atmosfer şəraiti bu heyvanların işığını daha da şiddətləndirirdi. Suyun üzündə, bəlkə də fırtına başlanmışdı. Lakin "Nautilus"un üzdüyü bu bir neçə metr dərinlikdə havanın dəyişdiyini hiss edilmirdi. Sakit sularla nənni kimi yırğalanırdıq.

Beləliklə, biz güclə hiss oluna bitən bir hərəkətlə, bir-birindən daha yeni möcüzələr içərisində irəliləyirdik. Konsel dörd gözəl ətrafa baxır, ardı kəsilmədən zoofitləri, molyuskları, buğumayaqlıları və balıqları təsnifləşdirirdi.

Günlər çox tez gəlib keçir və mən də onları artıq saymırdım. Ned Lend qoyulmuş adətə rəğmən, yeməyimizin çeşidini dəyişdirməyə çalışırdı.

Biz ilbiz kimi öz qabığımızı tərk etmirdik. Mən öz təcrübəmlə, ilbiz olmağın heç də çətin olmadığına qənaətdim.

Biz həyat tərzimizə adət edib, onu asan və xoşagəlmən hesab edə-rək, Yer kürəsində yaşayışın tamamilə başqa cür olduğunu unutmuşduq.

Lakin bir hadisə bizi həqiqəti dərk etmək üçün geriye döndərdi.

Yanvarın on səkkizində "Nautilus" 105° uzunluq və 15° cənub en dairəsində idi. Hava dəhşətli idi, suyun üzündə hündür dalğalar gəzişirdi. Külək şərqdən bir qasırga qüvvətilə əsirirdi. Bir neçə gün ərzində ardı kəsilmədən ənənə barometr, fırtınanın yaxınlaşdığını bildirirdi.

Mən göyərtəyə, kapitan müavininin müşahidə apardığı vaxtda çıxmışdım. Onun adəti üzrə həmişə dediyi cümləsinə təkrar edəcəyini gözləyirdim. Lakin o bu gün yenə də əvvəlki kimi anlaşılmayan, lakin əvvəlkilərə heç də oxşamayan başqa sözlər dedi. Tam bu dəqiqədə kapitan Nemo göyərtəyə çıxdı və durbini gözüne qoyaraq üfüqə diqqət yetirməyə başladı.

Kapitan bir neçə dəqiqə durbini üfüqdə bir nöqtədən çəkmə-yərək hərəkətsiz dayandı. Nəhayət, durbini aşağı salaraq müavini ilə, mənə bəlli olmayan dildə, bir neçə kəlmə danışdı.

Müavini nədənsə doğan həyəcanını çox çətinliklə gizlədə bildi. Kapitan Nemo isə özünü daha yaxşı idarə edərək, soyuqqanlılığını

saxlayırdı. Mənə elə gəldi ki, o bu hərəkəti ilə öz müavinini tənqid etdi, o da ona qəti təminat və yaxud vəd ilə cavab verdi.

Hər halda məndə bu təsiri doğuran onların səsindeki ahəng idi.

Kapitan Nemo və müavininin bu saat üfəqdə durbinlə nişanlandıqları yeri diqqətlə nəzərdən keçirsəm də, heç bir şey görə bilmədim. Göy və su, heç bir şeylə pozmaq mümkün olmayan xəyali düz bir xətlə uzaqda bir-birinə qarışırdı.

Bu zaman kapitan Nemo mənə baxanda və bəlkə də mənim burada olduğumu hiss etmədən göyörtədə o başdan bu başa gəzişirdi. O, addımlarını tələsmədən, lakin bu dəfə bir az əvvəlkindən fərqli atırdı.

O, arabir dayanır və əllərini döşündə çarpazlayaraq dənizi nəzərdən keçirirdi.

O bu əngin dəniz boşluğunda nə axtarırdı? "Nautilus" ilə yaxın torpaqlar arasında bir neçə on millik məsafə var idi.

Kapitanın müavinini durbini yenidən gözüne yaxınlaşdırdı. Sonra isə göyörtədə dala-qabağa gedib çırpınmağa başladı, birdən dayanaraq ayağını yerə vurdu və yenidən qaçmağa başladı. İndi o həyəcanını gizlətməyə heç də çalışmırdı.

Görünür, sirr tezliklə açılmalı idi, belə ki, kapitan Nemonun əmrinə görə maşınlar var qüvvələri ilə işə salınmışdı.

Bu anda müavin öz başçısını yenidən çağırırdı. Kapitan Nemo dayanaraq durbini göstərilən nöqtəyə diyərdi. O, uzun müddət durbini gözləndirən çəkmədi. Həmişə soyuqcanlı olan bu insanların qərībā hərəkətləri ilə maraqlanaraq mən salona enib həmişə istifadə etdiyim görmə borusunu götürdüm və göyörtəyə qayıdaraq üfəqü gözəndən keçirmək üçün gözlərimə yaxınlaşdırdım. Lakin mən onu hələ düzəltməmişdim ki, birdən əlimdən dartıb aldılar.

Mən cəld döndüm. Kapitan Nemo qabağımda dururdu. Onu tanıya bilmədim. Onun üzü dəyişmişdi. Gözləri tutqun atəşlə parıldayırdı. Ağzı, dişləri görünəcək qədər yarım açıq idi. Onun gərgin bədənini, sıxılmış yumruqları və çiyninləri içərisinə çəkilmiş başı, varlığının ən böyük kin və qəzəblə dolu olduğunu andırırdı.

O tərpənmirdi. Mənim əlimdən dartıb aldığı boru onun ayaqları altına atılıb qalmışdı.

Bu qəzəb partlayışına mənim səbəb olmuşdum? Bəlkə bu anlaşılmayan insan, mənim "Nautilus" əsirinin bilməsi lazım gəlməyən bir sirri açdığını zənn etdi?

Lakin yox, onun qəzəbinin səbəbi mən deyildim. O hətta mənə heç baxmırdı da. Onun nəzəri üfəqdəki həmin görünməyən nöqtəyə dikilmişdi.

Lakin kapitan Nemo öz hissələrini yenidən topladı. Onun cəbəcərleşmiş üzü yenidən öz adı soyuqcanlılığını aldı. O öz müavininə anlaşılmayan dildə bir neçə söz dedikdən sonra mənə tərəf döndü və amirənə bir səslə:

– Cənab professor, – dedi, – mən sizdən, sizinlə olan müqavimətimizin bir şərtini yerinə yetirmənizi tələb etməliyəm, – dedi.

– O nə şərtidir, kapitan?

– Sizə və sizin yoldaşlarınıza özüm azadlıq verməyi lazım biləcəyim vaxta qədər qapalı bir yerdə oturmaq lazım gələcəkdir.

– Mən sizin əmrinə tabe olmağa məcburam, – deyə mən onun gözlərinə diqqətlə baxaraq cavab verdim. – Ancaq sizə bir sual verməyimə icazə verin.

– Yox, icazə vermərəm.

Mübahisə etmək mənasız idi, çünki ona müqavimət göstərmək üçün məndə qüvvə yox idi.

Tabə olmaq lazım gəldi.

Mən Ned Lend və Konselin yaşadıkları kayuta enərək kapitanın əmrini onlara bildirdim.

Mənim verdiyim bu xəbərin kanadalıya necə təsir etdiyini oxucum özü başa düşməlidir. Lakin uzun danışığa bizim vaxtımız olmadı. Dörd matros bizi qapının yanında gözləyirdi. Onlar bizi "Nautilus" a düşdüyümüz ilk gündə saldıqları həmin kayuta apardılar.

Ned Lend etiraz etmək istəyirdi, lakin verilməsi gözlənilən cavabın əvəzinə, qapı onun burnu qabağında örtüldü.

Konsel:

– Ağam bunun nə demək olduğunu bizə deməzmi? – deyə soruşdu.

Mən göyörtədə baş vermiş hadisəni öz yoldaşlarıma danışdım. Onlar də mənim kimi heyərlətdilər. Lakin bu heyərlə bizi əhatə edən sirri heç də aydınlaşdırmadı.

Mən ağır fikirlərə daldım. Kapitan Nemonun üzündəki qeyri-təbii ifadəni gözümdən qabağından uzaqlaşdırı bilmirdim. Mən elə vəziyyətə gəlib çatmışdım ki, ən mənasız müəmma və fərziyyələr içərisində belə özümü itirərək, iki fikri bir-birinə bağlaya bilmirdim. Birdən Ned Lendin səsi məni dalğın fikirdən ayırdı.

– Baxın, səhər yeməyi masanın üstündədir!

Doğrudan da masanın üstünə nimçələr düzülmüşdü. Yəqin ki, kapitan Nemo “Nautilus”-un sürətinin artırılması ilə bunun hazırlanması əmrini eyni vaxtda vermişdi.

Konsel:

– Ağam ona məsləhət verməyimə icazə verəmi? – deyə mənəndən soruşdu.

Mən:

– Əlbəttə, mənim dostum, – deyə ona cavab verdim.

– Mən ağama yemək yeməyi məsləhət görürdüm. Bunu ehtiyatlı olmaq da tələb edir. Axı nələr törəyə biləcəyi bizə ki bəlli deyil.

– Sən haqlısan, Konsel.

– Ay aman... – deyə Ned içini çəkdi. – Bizə öz ehtiyatımızdan heç bir şey verməyib, ancaq balıq xörəkləri gətirmişlər.

– Bir fikirləşin, Ned, – əgər bizə heç bir şey verməsəydilər, siz nə edə bilərdiniz?

Bu dəlil kanadalını o saat itaət altına aldı.

Biz masa arxasında oturduq. Yemək səssiz keçdi.

Mən az yedim. Konsel həmin ehtiyatlılığı üzündən özünü çox yeməyə məcbur etdi. Ned Lend isə narazılığına baxmayaraq yeməkdən bir tikə belə qoymadı.

Yeməkdən sonra hərə öz yerində oturdu.

Tam bu dəqiqədə bizim kameramızı işıqlandıran tutqun yarım-kürə söndü və biz tamamilə qaranlıqda qaldıq. Ned Lend xorulda-mağını yubarmadı. Mən öz-özümdən yoldaşlarıma birdən-birə gələn bu yuxunun nədən belə tez başladığını soruşurdum ki, birdən müqavimət göstərilməsi mümkün olmayan bir yuxunun mənə də qalib gəldiyini hiss etməyə başladım.

Mən gözlərimi açıq saxlamağa çalışırdım, lakin göz qapaqlarım o qədər ağırlaşmışdı ki, ixtiyarsız olaraq yumulurdu. Əziyyətli yarı-yuxulu vəziyyətə düşdüm. Yəqin ki, bizə verilən xörəyə yuxugətirən maddə qatmışdılar.

Deməli, kapitan Nemoya öz hərəkətlərini gizlətmək üçün bizi təkcə həbs etmək kifayət deyil, yatmağımız da lazım imiş.

Yarıyuxulu halda qapaqların örtüldüyünü eşidirdim. Suyun üzündəki ləpələnmədən əmələ gələn cüzi yırğalanma kəsildi. Yəqin ki, “Nautilus” okeanın daim sakit olan dərinliklərinə cummuşdu.

Mən hələ də yuxu ilə mübarizə etməyə çalışırdım. Lakin bu mümkün deyildi. Nəfəsim zəifləmişdi. Mən barmaqlarımın ucundan ta ürəyimə qədər öldürücü bir soyuğun qalxdığını hiss edirdim. Qurğuşun kimi ağırlaşmış göz qapaqlarımı isə qaldıra bilmirdim. Dəhşətlə dolu ağır bir yuxu mənə qalib gəldi. Sonra isə gözüme görünən xəyallar yox oldu və mən şüurumu itirdim.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

MƏRCANLAR SƏLTƏNƏTİ

Ertəsi gün səhər mən beynimdə bir durğunluq olduğu halda yuxudan oyandım. Ən qərribə burası idi ki, gözümlü açanda özümü kayutmda gördüm. Görünür, yoldaşlarımla da yuxuda ikən öz kayutlarına aparmışdılar. Demək ki, onlar da dünən gecə baş vermiş hadisələr haqqında məndən artıq bir şey bilməzdilər. Beləliklə, ancaq birçə gələcəyin bu sirləri açacağına ümid etmək olardı.

Mən kayutdan çıxmaq istədim. Ancaq sərbəst, yoxsa əvvəlki kimi yenə də əsir olduğumu bilmirdim. Görünür, mən tamamilə sərbəst imişəm. Qapını açdım və dəhlizdən keçərək göyertəyə qalxan yola çıxdım. Lyukun qabaqca bağlı olan qapıları indi taybatay açıq idi.

Mən göyertəyə qalxdım.

Ned Lend və Konsel məni orada gözləyirdilər. Onlardan sorğusual etməyə başladım. Lakin onlar da heç bir şey bilmirdilər. Dünən rəyasız və ağır bir yuxu ilə yataaraq bu gün özlərini öz kayutlarında görmüşdülər.

“Nautilus” adəti üzrə yenə də sakit və əsrarəngiz idi. O, orta sürətlə dənizin üzü ilə üzürdü. Sanki onun üzərində heç bir dəyişiklik baş verməmişdi.

Ned Lend üfünqə baxırdı. Dəniz tamamilə boş idi. Hətta kanadalının iti gözləri belə uzaqda nə bir yelkən, nə gəmi bacası, nə də quru görə bilirdi. Qərb tərəfdə əsən şiddətli külək dənizdə böyük dalgalar əmələ gətirmişdi.

“Nautilus” beşik kimi yırğalanırdı.

“Nautilus” öz hava ehtiyatını təzələyərək lazım olduğu vaxt sürətlə üzə bilmək ehtimalı ilə on beş metrə qədər suya cumdu. O

bu gün, yanvarın on doqquzunda öz adətinin əksinə olaraq bu hərəkəti bir neçə dəfə təkrar etdi. Hər dəfəsində də kapitan müavini göyörtəyə qalxır və ağzını lyuka tutaraq öz vərdiş etdiyi cümləsini təkrar edirdi.

Kapitan Nemo görünmürdü. Bu gün komanda heyətindən təkçə yemək zamanı özünəməxsus səliqəsilə mənə qulluq edən laqeyd gəmi xidmətçisini görə bildim.

Gündüz saat ikiyə yaxın kapitan Nemo mənim öz qeydlərimi səliqəyə saldıgım salona girdi. Mən ona salam verdim. O heç bir söz demədən yalnız başını güclü hərəkət etdirərək cavab verdi. Dünən gecəki hadisələr haqqında bəlkə bir şey danışar ümidi ilə yenidən öz işimə başladım. Lakin o bunu etmədi.

Oğrun-oğrun ona baxırdım. O çox yorğun görünürdü. Gözləri yuxusuzluqdan qırmış, üzü dərin hüzn, hətta kədər ifadə edirdi.

Otaqda o baş-bu başa gəzinir, divanda oturur, yenə də qalxır, əlinə kitab alır, baxır, lakin elə o saat bir tərəfə tullayır, cihazlara yaxınlaşır, baxır, amma adətinin ziddinə olaraq heç bir qeyd-filan etmirdi. O sanki bir saniyə olsun belə bir yerdə oturmaq iqtidarına malik deyildi.

Nəhayət, mənə yaxınlaşaraq dedi:

– Cənab Aronaks, siz həkim deyilsiniz ki?

Mən bu suala o qədər hazırlıqsız idim ki, bir müddət heç bir cavab vermədən onun üzünə baxa-baxa qaldım.

– Mən sizdən həkim olub-olmadığınızı soruşuram. Axı sizin təbiətşünasların çoxusu tibb təhsili almış adamlardır.

– Bəli, mən həkim və klinikada ordinator idim. Muzeyə girəndə qəder bir çox illər tibbi təcrübə ilə məşğul olmuşam, – deyər cavab verdim.

Kapitan:

– Çox gözəl!.. – dedi.

Görünür, mənim bu cavabım kapitanı sevindirdi. Lakin hələlik onun məndən nə istədiyini bilmirdim. Ona görə yeni suallar gözləyir və onlara öz xüsusiyyətlərindən asılı olaraq cavab verəcəyimi qərara almışdım.

– Cənab professor! – deyər o, bir az dayandıqdan sonra davam etdi. – Siz mənim matroslarımdan birinə tibbi yardım etməyi qəbul etməzsinizmi?

– Gəmidə xəstəmi var?

– Bəli.

– Mən kömək etməyə hazıram.

– Gedək!..

Etiraf etməliyəm ki, ürəyim tez-tez döyünürdü. Bilmirəm, nə üçün isə məndə birdən-birə bu matrosun xəstəliyiylə dünən gecəki hadisə arasında mütləq bir əlaqə olacağı fikri oyandı və bu sirr məni xəstənin özündən daha artıq məşğul etdi.

Kapitan Nemo məni “Nautilus”un arxa tərəfinə apararaq matros-lar kubrikinin yanında yerləşmiş balaca bir qayutun qapısını açdı.

Kayutda qırx yaşlarında, həqiqi anqlo-sakslara məxsus şücaətli siması olan bir adam uzanmışdı.

Mən ona tərəf əyildim. Bu xəstə olmaqdan ziyadə yaralı idi. Onun qanlı tənizflə sarınmış başı balıq üstünə qoyulmuşdu.

Tənzi fi açdım. Yaralı geniş açılmış gözlərini məndən çəkmə-yərək baxırdı, lakin tənzi fi açmağıma mane olmurdu. O hətta bir dəfə də olsun inildəmədi.

Yara çox böyük və çox dəhşətli idi. Onun kəlləsi küt bir silahla çapılmışdı və beyni görünürdü. Aydın iş idi ki, beyni çox ciddi surətdə zədələnmişdi. Beyninin bozuntul kütləsi üzərində olan qançır-lar masa örtüyü üzərində olan çaxır ləkələrinə bənzəyirdi. Beləliklə, eyni zamanda xəstənin beynində həm yerli qanaxma baş vermiş, həm də beyni silkələnmişdi.

Bədbəxt çox ağır-ağır nəfəs alırdı. Ağrının şiddətindən çox tez-tez üzünü titrəmə bütyürdü. Mənim qarşımda hərəkət mərkəzlə-rinin iflici ilə beynin iltihabına tutulmuş bir xəstə uzanmışdı.

Xəstənin nəbzi zəifləyirdi. Bədəni yavaş-yavaş soyumağa baş-lamışdı. Qarşısını almaq heç bir şeylə mümkün olmayan ölümün yaxınlaşdığını görürdüm.

Yarasını yenidən bağlayaraq kapitan Nemoya tərəf döndüm:

– Bu adam necə yaralanmışdır?

– Məgər burasını bilmək çox mühümdür? – deyər düzgün cavab-dan boyun qaçıрмаq istəyən bir adam kimi cavab verdi. – “Nauti-lus”un aldığı bir təkandan maşının lingi sınaraq bu adamın başına düşmüşdür. Lakin deyin görüm, siz onun vəziyyəti haqqında nə düşünürsünüz?

Mən dinmədim.

- Deyə bilərsiniz, o, fransızca bilmir, – kapitan dedi.
- Mən yaralıya bir də baxaraq:
- Bu adam iki saatdan artıq yaşaya bilməz, – dedim.
- Onu heç bir şey xilas edə bilməzmi?
- Heç bir şey.

Kapitan Nemo yumruqlarını sıxdı, yaş damlaları onun gözlərindən tökülməyə başladı.

Bir neçə dəqiqə gözlərimi ölməkdə olan bu adamdan çəke bilmədim. Həyat getdikcə onu tərk edirdi. Soyuq elektrik işığı onun solğunluğunu daha da artırırdı.

Mən onun yoxsulluq və bədbəxt həyatının zəruri nəticəsi olaraq vaxtından əvvəl qırışmış ağıllı üzünə diqqət yetirdim.

Bu həyatın gizli sirlərini soyumaqda olan dodaqların deyəcəyi son sözlərdən oxumaq istəyirdim.

Lakin kapitan Nemo üzünü mənə tutaraq:

– Mən sizi saxlamıram, cənab professor, – dediyi üçün mən getməyə məcbur oldum.

Mən bütün gördüklərimdən sarsılmış bir halda, kapitanı ölənin yatağı başında buraxaraq öz kayutuma döndüm.

Bütün günü əvvəlcədən baş verən ağır və əzici hisslərlə keçirdim. Ürəyim sanki bir şey olacağını mənə xəbər verirdi. Gecəni çox pis yatdım. Yuxuda uzaqdan ağlamaq səsləri və guya matəm melodiyaları eşidirdim.

Ertəsi gün səhər tezdən göyörtəyə çıxdım. Bu gün kapitan Nemo mənə qabaqlamışdı. O orada idi. Məni görcək yaxınlaşaraq:

– Cənab professor, bu gün sualtı səyahətdə iştirak etmək istəyirsinizmi? – deyə soruşdu.

– Yoldaşlarım da iştirak edə bilirlərimi?

– Əgər onlar bunu arzu etsələr.

– Təklifinizi məmnuniyyət və təşəkkürlə qəbul edərim.

– Elə isə, skafandrınızı geyinin.

Ölməkdə olan, ya da ölmüş olan o adam haqqında bir kəlmə belə... Mən Ned Lend və Konselin yanına gedərək kapitan Nemonun təklifini onlara dedim.

Konsel sevinclə razılaşdı. Bu dəfə kanadalı da səyahətə çıxmağın əleyhinə olmadı.

Hələ saat səkkiz olmadı. Saat doqquzun yarısında biz artıq skafandrları geymiş, Rukveyrol rezervuarları və elektrik fənərlərlə silahlanmışdıq.

Qapıların hər ikisi növbə ilə açıldı. Biz kapitan və on iki nəfər matrosla birlikdə “Nautilus”un dayandığı on metr dərinlikdə olan daşlı yerə düşdük.

Əvvəlcə yüngül təmayülül olan torpaq bizi otuz metrə qədər aşağıya düşən sıldırımlı bir yamaca çıxardı. Biz Sakit okeanda olan birinci səyahətimiz zamanı gözdüyümüz dəniz dibindən çox kəskin surətdə ayrılan bir çuxura düşdük. Burada nə yumşaq qum, nə sualtı tala, nə də dəniz meşələri var idi. Kapitan Nemonun bizi apardığı bu yerin xüsusiyyətləri o saat mənim nəzərimə çarpdı. Bura mərcanlar səltənəti idi.

Burada zoofitlər şöbəsinin əlsonarilər yarımşinfindən olan konyalılar dəstəsi var idi. Alimlər tərəfindən növbə ilə təbiətin hər üç aləmindən – minerallar, bitkilər və heyvanlar aləmindən hesab edilən və təbiətin maraqlı yaradılışı olan gözəl mərcanlar da bu dəstəyə aiddir. Qədim insanlar üçün dərman, müasir qadınlarımız üçün qiymətli bəzək və zinətdən ibarət olan bu mərcanlar, ingilis Trembeley tərəfindən sonuncu dəfə və qəti olaraq yalnız 1744-cü ildə heyvanlar sırasına daxil edilmişdir.

Mərcan – kövrək polip daşları əmələ gətirən ən xırda heyvanlar koloniyasıdır. Bu poliplər, sonradan onları tumurcuqlanma ilə yaranan bir ulu əcdada malik olurlar. Koloniyanın hər bir üzvü ümumi həyatla yaşamaqla bərabər, eyni zamanda xüsusi həyat keçirməkdədir.

Mən bu maraqlı zoofitlər haqqında olan ən son kitabları oxumuşdum. Ona görə də təbiətin okean dərinliklərində əkmış olduğu bu daşa dönmüş mərcan ağacları meşəsini ziyarət etmək mənim üçün son dərəcə maraqlı idi.

Biz fənərlərimizi işıqlandıraraq mərcanların hələ yenicə hörüb qaldırdıqları və zaman keçdikcə Sakit okeanın bu hissəsini Hind okeanından ayıracaq divar boyu ilə getməyə başladıq. Yol uzununu həmişə mərcan ağaclarının əmələ gətirdikləri sıxlıqlardan dola-naraq keçməli olurduq. Yalnız ağaca bənzəyən bu bitkilər qurudakı ağaclardan fərqli olaraq öz kökləri ilə qayalara yapışaraq başaşağı bir vəziyyətdə göyərmişdilər.

Bizim fənərlərimizin işığı bu açıq-qırmızı budaqların üstünə düşərək məftun edəcək bir effekt yaradırdı. Bəzən bu daşa dönmüşlər, mənə suyun hərəkətilə tərpənir kimi görünürdülər. Mən onlardan, sanki çiçək kimi açmış və yaxud hələ açmaq üzrə olan nazik və zəif qolları olan təza taccıqları qoparmaq istəyirdim. Yüngül və tutulmayacaq dərəcədə sürətli balaca balıqlar güllə kimi süzür və onlara toxunaraq quş dəstələri kimi keçirdilər. Lakin bütün koloniyanı narahat etmək üçün birçə dəfə bu canlı çiçəklərə əlimi uzatmağım kifayət idi. Ağ taccıqlar cəld öz qırmızı qınlarında gizlənir, güllər gözümün qabağında solur və bu çiçəkli kollar quru daşa dönmüş cismə döndürülür.

Təsədüf məni gətirib ən az tapılan zoofitlər cəngəlliyinə çıxarmışdı. Bu kiçik mərcan meşəsi öz gözəlliyi etibarilə heç də Aralıq dənizinin Fransa, İtaliya və Afrika sahillərində çıxarılan mərcanlardan geri qalmırdı.

Bu əsil mərcanların rəngi, cavahirfuruşların, onların ən yaxşılara verdikləri “qanlı çiçək” və “qanlı köpük” kimi şairanə adları doğruldurdu.

Az keçmədən kolluq sıxlaşdı. Ağaclar daha da hündürləşdi. Bizim önümüzdə uzun və fantastik memarlıq dəhlizləri açıldı.

Kapitan Nemo bu qaranlıq və azca aşağıya doğru meyil edən dəhlizə girdi. Bu dəhliz bizi yavaş-yavaş aparıb yüz metr dərinliyə çıxardı.

Mərcan ağaclarının arasında mən bir çox heç də onlardan maraqsız olmayan, qol-budağı bənd-bənd polip növləri, sonra bir neçə kol, kirəclənmiş toxumalarının tamamilə daşa dönməsinə baxmayaraq öz xarici görünüşü ilə yosuna bənzəyən yaşıl və qırmızı mərcanlar gördüm. Mütəfəkkirlərdən birinin dediyi kimi, “mərcaqlar bəlkə də həyatın öz daş yuxusundan ayılmağa başladığı və lakin hələ hərəkətə gəlməyə qabiliyyət kəsb etmədiyi sərhəddir”.

Nəhayət, biz ikisaatlıq bir yürüsdən sonra təqribən üç yüz metr dərinliyə, mərcan törəmələrinin qurtardığı yerlərə gəlib çatdıq. Burada artıq ayrı-ayrı mərcan ağac qrupları deyil, daşa dönmüş nəhəng ağaclardan əmələ gələn keçilməz bir meşə var idi. Bu meşənin ağacları əlvan rəngə boyanmış dəniz sarmaşıqlarından başqa bir şey olmayan gözəl çiçək hörükcləri ilə bir-birlərinə bağlanmışdı. Biz

onların su qalınlıqlarının qaranlıqları içərisində itən qübbələri altından əyilmədən keçirdik. Bizim ayaqlarımız altında tubipor, çayır çiçəkləri, meandirinlər, funqlar və kariofillərdən əmələ gəlmiş gözəl və zینətli xalçalar sərilmiş kimi idi.

Nə qədər valehedici bir mənzərə!.. Təəssüf ki, biz öz təəssüratımızı bir-birimizlə bölüşə bilmirdik. Belə unudulmaz dəqiqələrdə öz başının şüşə və metallardan ibarət bu dəbilqənin içərisində əsir olduğunu hiss etmək insanı nə qədər sıxır. Nə üçün biz də, güllə kimi bizim yanımdan süzüb keçən bu balıqlar, yaxud daha yaxşısı, uzun müddət suda və quruda dayana bilən iki stixiya – su və hava stixiyasının hər ikisində özünü eyni dərəcədə yaxşı hiss edən ikiməişətilər kimi suda yaşaya bilmirik? Nə üçün?

Kapitan Nemo dayandı. Mən də yoldaşlarımla dayandım. “Nautilus” matroslarının yarımçevrə təşkil edərək öz başçılarıнын arxasında dayandıqlarını gördüm.

Biz hər tərəfdən hündür mərcan meşəsi ilə hasarlanmış geniş bir talanın mərkəzində idik. Fənərlərimiz dənizin dibində nəhəng kölgələr əmələ gətirən əyri, solğun və tutqun bir işıq saçmağa idi.

Talının kənarlarında qatı bir qaranlıq hakim idi. Yalnız ara-sıra orada-burada qan kimi qırmızı qığılcımlar parlayır və o saat söndürdü. Bu, bizim fənərlərimizdən yayılan şüaların mərcanlar üzərində olan anı əksləri idi.

Ned Lend və Konsel mənim yanımda durmuşdular. Bizim sualtı səyahətimizin müəyyən bir məqsəd daşdığı yalnız indi ağılıma gəlmişdi.

Mən dənizin dibinə diqqət edib orada bir çox yerlərdə, bir-birinin yanında balaca təciklər əmələ gəldiyini gördüm. Bu sıraların quruluşunun düzgünlüyü onların üzərində insan əməyi sərf edilmiş olduğunu bildirirdi.

Kapitan Nemonun işarəsi ilə matrosların biri irəli keçdi və kəmərindeki küllüngü açaraq dənizin dibində bir xəndək qazımağa başladı. Burada mən məsələni başa düşdüm.

Bu cəmənlilik qəbiristan idi. Matrosun qazıdığı qəbir, matrosların çiyinlərində olan uzunsov şey isə gecə ölmüş matrosun cənəzəsi idi.

Kapitan Nemo və onun matrosları öz yoldaşlarını okean dibində olan bu qardaş qəbiristanında dəfn etmək üçün gəlmişdilər.

Mən heç bir zaman bu qədr sıxılmamış, bu qədr həyəcanlı olmamışdım. Heç bir zaman, heç bir mənərə mənə bu dərəcədə sarsıtmamışdı.

Mən bu qarşımda görülən işlərə baxmaq istəmir, lakin bir saniyə olsun gözlərimi bu mənərədən çəkə bilmirdim.

Mərcaclar arasında qazılan qəbir dəqiqəbədəqiqə böyüyürdü. Külüngün zərbəsilə əmələ gələn səslərdən hürkmüş balıqlar qaça-raq ətrafa yayılırdılar.

Mən dəmir külüngün suyun dərinliklərindəki çaxmaq daşına dəyməsindən əmələ gələn küt səsi eşidirdim.

Qəbir qazılaraq uzandı, eninə böyüdü və nəhayət, cənazənin yerləşə biləcəyi bir hala gəldi.

Cənazəni gətirən matroslar yaxınlaşdı. Ağ qumaşa bükülmüş cənazəni su ilə dolmuş qəbirə qoydular.

Kapitan Nemo və matroslar əllərini döşlərində çarpazlayaraq qəbrin ətrafında dayandılar. Bu səhnədən son dərəcə sarsılmış olan özüm və yoldaşlarım onların dərindən mane olmamaq üçün bir addım geri çəkildik.

Qəbri mərcan parçaları ilə örtüldü və üstünü hamarlayıb düzəldilər.

Bütün bunlar qurtardıqdan sonra kapitan Nemo və yoldaşları dizləri üzərində çöküb son vida əlaməti olaraq əllərini yuxarıya qaldırdılar.

Sonra matəm alayı geriyə, "Nautilus"-a tərəf yola düşdü.

Biz yenidən mərcan meşəsinin qübbələri altından keçərək mərcan divarının etəyinə çıxdıq. Buradan dik yoxuş başlanırdı. Bir saatlıq yorucu yürüşdən sonra, nəhayət, uzaqdan "Nautilus"-un işığı göründü. Biz işığa doğru gedərək günorta saat ikiye yaxın gəmiyə çatdıq.

Paltarımı dəyişərək gördüyüm bu ağır mərasimin mənə yaratmış olduğu kədərli fikirlər içərisində cəld göyertəyə çıxdım.

Çox çəkmədən kapitan Nemo yanıma gəldi. Mən ondan:

– Demək, mənim qabaqcadan düşündüyüm kimi, o adam gecə ikən öldü? – deyə soruşdum.

– Bəli, cənab Aronaks! – deyə o cavab verdi.

– İndi, o, bir çox yoldaşları ilə birlikdə sualtı mərcan qəbiristanında son yuxusuna dalmışdır.

– Bəli, o orada yatır. O hər kəs tərəfindən unudulmuşdur. Lakin bizim tərəfimizdən unudulmamışdır...

Bunu deyərək o, əlləri ilə üzünü örtüb ümitsiz bir hərəkətlə öz hıçqırıqlarını boğmağa çalışdı.

Uzun bir sükutdan sonra sözə başlayaraq:

– Orada, bir neçə yüz metr suyun altında bizim sakit qəbiristanımız salınmışdır.

– Özü də sizin ölümləriniz orada, köpek balıqlarının əli çatmaya-raq o yerdə sakit-sakit yatırlar, eləmi?

– Bəli, – deyə kapitan Nemo boğunuq bir səslə cavab verdi. – Köpek balıqlarının və insanların əli çatmayacaq yerdə yatırlar...

Birinci hissənin sonu

İKİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ FƏSİL

HİND OKEANI

Burada sualtı səyahətimizin ikinci dövrünə aid hesabat başlayır. Birinci dövr mənə çox şiddətli təsir bağışlayan mərcan qəbiristanıdakı kədərli səhnə ilə qurtardı.

Okeanın sonsuz ənginlikləri içərisində kapitan Nemonun həyatı belə keçirdi. O hətta bu okeanın ən gizli yerlərində özünə qəbir də hazırlamışdı.

Orada, suyun dərinliklərində heç bir dəniz nəhəngi "Nautilus"dakı adamların, müəmmalı kapitanın həyatda olduğu kimi, ölüm ayağında da bir-birinə səmimi qalan dost və yoldaşlarının son istirahətini pozmağa cəsarət edə bilməzdi... Onlar, dəniz nəhənginin və kapitan Nemonun dediyi kimi, "insanların belə" əlləri çatmayan o dərinliklərdə rahatca yatırlar.

İnsan cəmiyyətinə qarşı əbədi olaraq dəyişməyən inadkar bir inamsızlıq!

Konseli kifayətləndirən fərziyyələr artıq mənə təmin etmirdi.

Bu sevimli insan təsdiq edirdi ki, kapitan Nemo tanınmağa müvəffəq olmamış bir alimdir və ona qarşı göstərilən etinasızlığa görə dünyaya nifrət edir. Konsel bəzən deyirdi ki, "Nautilus"un komandiri alimlər tərəfindən lağa qoyulmuş bir dahidir, o, cəmiyyətin kütləsinə və diqqətsizliyinə qarşı mübarizə etməkdən usanıb, sərbəst yaşamaq üçün insanların əli çatı bilmədiyi bu mühitə çəkilmişdir. Lakin, mənə, bu mülahizə də kapitan Nemo haqqında az şey izah edirdi.

Doğrudan da, bizi zindana saldıqları və üstəlik yatırdıqları o gecənin sirri, kapitan Nemonun, mənə üfəqə baxmağa qoymayaraq tələsik əlimdən durbini qapdığı, "Nautilus"un toqquşması nəticəsində matroslardan birinin ölümcül yaralanması Konselin gümanını heçə çıxarırdı. Yox, kapitan Nemo insanlardan qaçmaqla kifayətlənmirdi! Onun dahiyənə icadı olan sualtı gəmi, ona nəinki öz hərəkətlərində tam mənasilə sərbəst olan bir sığınacaq yeri idi, habelə dəhşətli bir intiqam vasitəsi idi.

Bununla belə əlimdə bu mülahizənin doğruluğunu göstərəcək heç bir sübut yox idi. Məni əhatə edən sirrin qaranlıqları içərisində belə bir zənn, mənə yalnız yol göstərən bir işıq kimi görünürdü. Ona görə də, təbiri-cəizsə, hadisələrin bilavasitə diktəsi altında qeydlərimi davam etdirəcəyəm...

Axi onsuz da heç bir şey bizi kapitan Nemoya bağlamırdı. O bildirdi ki, "Nautilus"dan qaçmaq mümkün deyil. Ona görə də bizdən gəmidə qalacağımızı və etməyi belə tələb etməmişdi. Biz öz dilimizdən heç bir iltizam verməmişik. Biz yalnız nəzakətə xatirinə qonaq deyə çağırılan adi əsirlərdən başqa bir şey deyilik.

Ned Lend azadlığa çıxmaq ümidindən əl çəkməmişdi. O əmindir ki, lap birinci fürsətdən istifadə edə biləcəkdir. Ehtimal ki, mən də onun yolu ilə gedəcəyəm. Bununla belə yalnız kapitan Nemonun ali-cənablığı sayəsində tanış ola bildiyim sualtı xariqələrdən mən heç də heyifsilənmədən ayrılı bilməyəcəyəm.

Mənə hələ indi də aydın deyil ki, bu adamın qarşısında dizmi çök-məliyəm, ya ona nifrətimi eləməliyəm, o başqasının qurbanımı, ya cəlladımıdır? Etiraf etməliyəm ki, "Nautilus"dan həmişəlik ayrılmazdan əvvəl, mən belə gözəl başlanan bir sualtı dövr-ələm səyahətini başa çatdırmaq istəmirdim. Dənizlərin insanlara gizli qalan bütün xariqələrini görmək istərdim. Məndə olan hər şeyi bilmək həvəsi hələ heç kəsini görmədiyi şeylərin hamısını, həyatım bahasına olsa da görmək arzusu oyadırdı. Mən indiyədək nə görmüşdüm? Demək olar ki, heç nə, çünki biz Sakit okeanda cəmi altı min lye yol getmişdik.

Bu aralıq "Nautilus" insan yaşayan torpaqlara yaxınlaşırdı, mən yaxşı bildirdim ki, əgər qaçmaq üçün azacıq bir fürsət olsa, məhz hər şeyi bilmək həvəsini söndürmək xatirinə yoldaşlarımla mənafeyini satmaq mənim tərəfimdən bağışlanmaz bir haqsızlıq olardı. Mən onların ardınca getməli, bəlkə də onları öz ağımda aparmalı idim. Lakin qaçmaq imkanı olacaqmı? Azadlıqdan zorla məhrum edilən bir adam qaçmaq imkanı arzu edər, alim isə belə bir imkanın, nəhayət, baş verəcəyindən qorxar.

Həmin gün, yanvarın 21-də, günorta vaxtı kapitanın müavini, adəti üzrə müşahidə etmək üçün göyertəyə çıxdı. Mən də göyertəyə qalxdım və siqar çəkdikdən sonra onu izləməyə başladım. Mən bu adamın fransızca bilmədiyinə şübhə etmirdim, çünki çox vaxt ona qesdən uca səslə məzəmmətlili söz atırdım, əgər o, dediyimi

başla düşsə idi, bu sözlər qeyri-şüari onun diqqətini cəlb edərdi. Lakin o heç vaxt pört olmur və sakit qalır.

Müavin sekstantı gözlərinə söykəyib günəşin üfquə görə hündürlüyünü təyin etdiyi zaman, "Nautilus" matroslarından biri göyertəyə çıxdı. O, Krespo adası meşələrinə ova gətirdiyimiz zaman bizi müşayiət edən irigövdəli matros idi. O, projektorun şüşələrini təmizləməklə məşğul oldu.

Mən bu cihaza böyük maraqla baxmağa başladım. İşıq mənbəyindən gələn şüaları mərciyəoxşar şüşələr vasitəsilə bir yerə toplayan bu cihaz, işığın qüvvəsini yüz dəfə artırır. İşıq mənbəyi clə qayırılmışdı ki, buraxdığı işıq son dərəcə güclü idi. Elektrik qövsü süni surətdə yaradılmış havasız yerdə işıqlanırdı. Bu da közərmənin daimiliyini təmin etməklə bərabər, aralarında elektrik qövsü əmələ gələn qrafitin uclarını da qoruyurdu.

Qrafitin belə qorunması, ehtimal ki, onun ehtiyatını çətinliklə düzəldən kapitan Nemo üçün mühüm idi. Lakin havasız yerdə bu qrafit ucları son dərəcə ağır yanırırdı.

"Nautilus" suya enməyə hazırlaşdığı zaman salona qayıtdım. Qapaq bağlandı. Biz yüz metr dərinliyə enərək qərbə doğru üzməyə başladıq.

İndi biz Hind okeanını, sahəsi beş yüz əlli milyon hektar olan geniş su düzənliyini yarırdıq. Bu okeanın suyu o qədər şəffaf idi ki, gəminin göyertəsindən suya baxan zəif adamların başı gicəllənərdi.

"Nautilus", adətən, yüz metrdən iki yüz metrə qədər dərinlikdə üzürdü. Bir neçə gün belə keçdi. Mənim yerimə hər kəs olsaydı, yəqin ki, bu səyahətin cansıxıcı və yeknəsəq olmasından şikayət edərdi. Lakin hər gün səhər dəniz qoxusu gətirən xəfif küləkdə gəminin göyertəsində gəzərək keçirdiyim xoş dəqiqələr, salonun pəncərəsi qarşısında durub okeanın möcüzələrini seyr etmək, kapitan Nemonun kitabxanasından kitab götürüb oxumaq, gündəlik hadisələri qeyd dəftərinə yazmaq başımı qarışdırır və bir dəqiqə belə dənizə qoymurdu.

Ned Lend də, Konsel də, mən də özümüzü tamamilə sağlam hiss edirdik. "Nautilus"-da yemək rejimi, ümumiyyətlə, bizi təmin edirdi, kanadalinin xatirinə dəymək qorxusu olmasa idi, mən onun kələklə əldə etdiyi və ümumi yeməklə bərabər bizə verdiyi əlavələrdən məmnuniyyətlə əl çəkərdim. Gəmidə hərərət həmişə bir

qaydada olduğundan, orada zökəm olmaq belə mümkün deyildi, əgər biri zökəm olsaydı, "Nautilus"-un aptekində ağacaoxşar morcanlardan toz halında hazırlanmış kifayət qədər dərman vardı. Provansda "dəniz söyüdü" adı ilə məşhur olan bu toz öskürəyin və zökəmin ən yaxşı dərmanı idi.

Bir neçə gün ərzində səhərlər göyertəyə qalxarkən, hədsiz-hesabsız su quşlarının, xüsusən qağayı və yırtıcı martıların uçması məni heyretə salırdı. "Nautilus"-un matrosları bu quşları ovlayırdılar. Müvafiq qaydada bişirilib hazırlanan bu "su ovu" çox dadlı yeməklərdəndi. Uzaq sahillərdən uçub gələn və dalğalar üzərində dincini alan bu iri quşlar arasında boruburunlar ailəsinə mənsub gözəl albatrosalar diqqəti cəlb edirdi. Avarayaqlılar ailəsindən burada, suyun üzünə yaxın üzən balıqları ovlayan dəniz alabaxları və ağ tükləri şəvə kimi qara qanadlarını daha da nəzərə cəlbədar göyərçin boyda saysız-hesabsız dəniz qaranquşları vardı.

"Nautilus"-un toruna hər gün su tıbağasının yeni-yeni növləri düşürdü; xüsusən, satışda bəla qiymətə gedən yarımçevrə şəklində qabarıq zirehli, maraqlı tıbağa karetni və ya bəzi qeyd etmək lazımdır. Bu tıbağalar, burun dişlərinin otli klapanını yumaq, uzun müddət su altında qala bilərlər. Bir neçə karetn tutulmuşdu, onları dəniz heyvanlarından qorunmaq üçün zirehləri içərisinə çəkilib yatdıqları halda tutmuşdular. Bu heyvanların otli dadsız olursa da, yumurtaları ləzzətli yeməklərdən biri sayılır.

Balıqlara gəlince, salonun açıq pəncərələrindən onlara tamaşa etmək daim bizi heyretə salırdı. Mən burada, indiyədək görmədiyim bir sıra yeni növlər gördüm.

Hər şeydən əvvəl, ancaq isti dənizlərdə, xüsusən Qırmızı dənizdə, Hind okeanında və Mərkəzi Amerikanın sahillərində yaşayan sandıq balığını göstərməliyəm. Tıbağalar, xərcəngəoxşar su heyvanları və dəniz kirpili kimi bu balıqlar da özlərini zirehli qoruyurlar. Lakin bu zirehlər silisium və kirəcdən olmayıb, bir-birilə birləşmiş lövhəciklərdən ibarətdir. Belə zireh içərisində gizlənmiş sandıq balığının bədənini üç, dörd və ya beşvəchli, möhkəm divarlı və elastiki olmayan bir qutu kimi görürük. Bizə otli çox dadlı olan üçvəchli və buynuzu olan dördvəchli sandıq balıqları rast gəlirdi. Onlara buynuzlu balıq ona görə deyirlər ki, böyük, girdə gözlərinin üstündə buynuzəoxşar uzun tikanları vardır.

Bir də üzərində iti tikanları olan qırmacaxşar uzunquyruqlu skatları göstərmək istəyirəm. O, quyruğu ilə hətta adamı vurub öldürə bilər.

Konselin qeyd dəftərində daha bir neçə balıq növü göstərilmişdir: Sakit okeanda təsadüf etdiyimiz qarımtikanlı balıqlar; uzunburun skatlar; pulsuz və tikansız olan çılpaq, girdə elektrik skatları, uzunluğu bir yarım, eni bir metr olan qonur rəngli, beli mərmər ləkəli elektrik skatları və sairə.

Başqa növlərə mənsub balıqlardan yumurtayaoxşar, quyruqsuz balıqlar, kirpi kimi şişərək, tikanlı kürəyə çevrilən ağ zolaqlı, tünd-qəhvəyi, demək olar ki, tamam qara rəngli qoşadışlı balıqları, başqa okeanlarda gördüyümüz dəniz atlarını, burnu xeyli qabağa uzanmış və enli döş üzgəcləri üfüqi vəziyyətdə duraraq, qanada oxşayan və bu kiçik balıqlara xəyali bir görünüş verən köpək balıqlarını, sarı rəngli və üzərində yaqut-göy zolaqları və ləkələri olan lira balıqlarını qeyd etmək lazımdır. Bunların əti ağ və dadlı olur.

Biz, habelə yekə üzgəcini açaraq ondan yelkən kimi istifadə edə bilən tünd-göy rəngli yelkənli balıqlara, rənkəllərinin gülmüşü-ağ rəngdə uzun və lentəoxşar bədəni olan adi tükquyruq balıqlara, nəhayət, Reminqtonun və başqa silah fabrikantlarının yuxusuna belə gəlməyən "tufənglə" silahlanaraq, su damcısından ibarət güllələrlə cücülləri sərrast vurub öldürən okean milçəktutanlarına rast gəldik.

"Nautilus" yanvarın 21-dən 23-dək hər gün beş yüz qırx mil yol gedirdi. Başqa sözlə, bir saatda iyirmi iki mil yarım yol gedirdi. Belə sürətdə biz ancaq projekturun parlaq işığına gələn və gəmidən geri qalmamağa çalışan balıqları seyr edə bilirdik. Lakin balıqların çoxu dərhal bizdən geridə qalırdı, az bir qismi isə qısa bir müddətdə yanımızca üzə bilirdi.

Ayin iyirmi dördündə biz şəhər 12°5' cənub en dairəsində və 97°33' uzunluq dairəsində yerləşmiş Killing adasını gördük. O, gözəl hind qozu palmaları ilə örtülən mərcan adasıdır. Vaxtilə Çarlz Darvin¹ və kapitan Fits-Roy bu adaya gəlmişlər. "Nautilus" bu insan yaşamayan adaların sahillərinə yaxın yerdən keçdi. Suyu salınmış torlara bir çox müxtəlif polip növü, o cümlədən, kapitan Nemonun kolleksiyasında müəyyən yer tutan bir neçə xırda delfin düşmüşdü.

¹ Çarlz Darvin (1809-1882) – məşhur ingilis alimi olub "Təbii seçmə yolu ilə növlərin mənşəyi" kitabının və təbiət haqqında bir sıra başqa elmi əsərlərin müəllifidir.

Bir azdan sonra Killing adası gözəndən itdi, "Nautilus" şimal-qərbə, Hind yarımadasının lap cənub qurtaracağına tərəf gətməyə başladı.

O gün Ned Lend mənə:

– Biz mədəni ölkələrə yaxınlaşırıq, – dedi. – Bu, vəhşi insanları cüyürdən çox olan Yeni Qvineyadan yaxındır. Cənab professor, Hindistanda şose və dəmiryolları, ingilis, fransız və hind şəhərləri vardır. Orada hər addımda həmvətənlərimizə rast gəlmək olar. Sizcə, kapitan Nemo ilə vidalaşmaq vaxtı çatmamışmı?

– Yox, yox! – deyərək kanadalıya qəti cavab verdim. – "Nautilus" indi insan yaşayan torpaqlara yaxınlaşır. O, Avropaya istiqamət götürmüşdür. Qoy bizi oraya aparsın. Avropa sahillərinə yaxınlaşdığımız zaman qaçmaq fikrinə düşürük. Yeri gəlmişkən demək lazımdır ki, mən kapitan Nemonun, bizə Qveberoar adasına gətməyə icazə verdiyi kimi, Malabar və ya Koromandel sahillərinə də ova gətməyə həvəslə icazə verəcəyinə inanmıram.

– Nə etməli, cənab professor, belə olduqda biz onun icazəsi olmadan ova gətməli olacağıq.

Mən kanadalıya cavab vermədim. Onunla mübahisə etmək istəməirdim.

Lakin üreyimdə məni sualtı gəmiyə salan təsadüfün verdiyi imkanlardan axıra qədər istifadə etməyi möhkəm qərara almışdım.

"Nautilus" Killing adasını keçərək, sürətini xeyli azaltmışdı. Biz indi çox vaxt xeyli dərinliyə cumur, dənizin üzündən iki, bəzən üç kilometr aşağıya enirdik. Lakin on üç kilometr dərinliyə salınmış zondun dibinə çatmadığı Hind okeanının maksimal dərinliyini bir dəfə də olsun tədqiq edə bilmədik.

Suyun aşağı qatlarının hərərəti, Sakit okeanda olduğu kimi, burada da sıfırdan dörd dərəcə yuxarıda idi. Mən burada bir cəhətə fikir verdim: dayaz yerlərdə suyun üst qatlarının hərərəti, dərin yerlərdəkinə nisbətən, həmişə aşağı olur.

Yanvarın iyirmi beşində okean səhra kimi bomboş idi. "Nautilus" bütün günü okeanın səthi ilə üzdü. Onun qüvvətli pərləri dalgaları yararaq suyu fəvvarə kimi göyə qaldırırdı. "Nautilus"u uzaqdan görəndə gəmilərin onu nəhəng bir balınaya oxşadıqları təəccüblü deyildi.

Mən bütün günümü göyertədə keçirərək dənizə tamaşa edirdim. Üfüqdə heç bir şey görünmürdü, yalnız gündüz saat dördə uzaqda

qərbə doğru gedən bir paroxod göründü. Onun donları üfşəkdə bir neçə dəqiqə aydın nəzərə çarpırdı, lakin paroxoddan "Nautilus"-u seçmək mümkün deyildi, çünki "Nautilus" sudan azacıq bayıra çıxmışdı.

Mən bu paroxodun orada Melburn və Georq burnuna dəyməklə, Seylon – Sidney xəttinə xidmət edən Yarımada və Şərqi paroxod cəmiyyətinə mənsub olduğunu zənn etdim.

Axşamüstü saat beşdə, tropik ölkələrin az qala davam edən aləmlərinin yaxınlaşdığıda, Konsel ilə mən qərbbə bir mənzərə gördük.

Qədim alimlərin fikrinə görə, rast gəlməsi xoşbəxtlik üz verəcəyini bildirən gözəl bir molyusk vardır. Ərəstu, Atenev və Plini onun adət və xasiyyətini öyrənmiş və onu təsvir etmək üçün qədim Yunanıstan və Roma'nın bütün bədii dil sənətini işə salmışdır. Onlar bu molyusku "nautilus" və ya "pompilus" adlandırmışlar. Müasir elmdə isə o, arqonavt adı ilə məşhurdur.

Biz okeanın üzündə üzən bir sürü arqonavta rast gəldik. Burada yüzlərlə arqonavt var idi. Bu zərif molyusklar tənəffüs vaxtı içəri aldıqları suyu xaricə itələyən qıfları ilə çox naz ilə üzürdülər. Onların səkkiz qolundan altısı nazik və uzun olub suyun üzündə qalırdı. Molyusk bu qolları ilə üzürdü, hektokotil deyilən daha bərk və qövşəkilli iki qolu isə yelkən kimi küləyin qabağına verilmişdi.

Mən Küvenin haqlı olaraq qəşəng bir qayıqçıyla müqayisə etdiyi hələzuni balıqçılıqlarını suda aydınca görürdüm. Doğrudan da onlar qayığa çox oxşardı. Arqonavtın əhəng çöküntülərindən "qayırlmış" olduğu bu qayıq, malyuska bitmiş olmasa da, onu daim öz üzərində daşıyır. Mən Konselə:

– Arqonavt hər zaman qayığını tərk edə bilər, lakin heç vaxt belə etmir, – dedim.

– Kapitan Nemo kimi, – deyər Konsel cavab verdi. – Ona görə də yaxşı olardı ki, o öz gəmisini "Arqonavt" adlandıraydı.

Təqribən bir saat olardı ki, "Nautilus" bu molyuskların yanında üzürdü. Lakin, nədənsə, birdən onları qorxu bürüdü. Sanki qəflətən verilən komanda ilə hamısı birdən-birə yelkəni endirdi, irəli uzatdığı qollarını geri çəkdi, bədəninə büzüldü, qayıqlar öz ağırlıq mərkəzini dəyişdirdi və bütün donanma bir an içərisində su altında gözdən itdi.

Hələ bu vaxta qədər heç bir eskadra belə bir mürəkkəb manevri bu qədər müntəzəm və dəqiqliklə yerinə yetirməmişdi.

Bu anda günəş batdı və demək olar ki, dərhal gecə oldu. Xəfif küləyin yaratdığı dalğa üzən "Nautilus"-u sakitcə yırğalaydı.

Ertəsi gün, yanvarın 26-da, biz ekvatoru səksən ikinci meridianda kəsərək, şimal yarımkürəsi sularına daxil olduq.

Həmin gün bizi böyük bir köpekbalığı sürüsü müşayiət edirdi. Bu sürü, belləri qonur, qarınları ağ, ağızlarında on bir cərgə dişli olan köpek balıqlarından, boynunda ağ haşiyə ilə ohatə olunmuş gözəoxşar qara ləkə olan saya köpek balıqlarından, girdə sifəti qara nöqtələrlə dolu olan tikanpullu köpek balıqlarından ibarətdi.

Bu zaman yırtıcılar bir neçə dəfə qəzəblə salonun pəncərələrinə hücum etdilər. Belə dəqiqələrdə Ned Lend özündən çıxdı. O, açıq donizdə olmağı və bu nəhəng heyvanları, xüsusən beş metr uzunluğunda olan və salonun pəncərəsinə daha da inadla hücum edən yekə, pələng köpek balıqlarını ovlamaq istəyirdi.

Lakin burada "Nautilus" sürətini artıraraq, on itə gedən köpekbalıqlarını belə birdən-birə geridə buraxdı.

Yanvarın iyirmi yeddisində Benqal körfəzinin girocəyində biz bir neçə dəfə su üzündə üzən insan meyitlərinə rast gəldik. Nə dəhşətli mənzərə! Bunlar Hindistan şəhərlərinin keçmiş sakinləri idi. Hindistanda yeganə ölüyeyən quş olan çalağanlar onları dimdiklərilə parçalayıb tamam yeyə bilməmişdir. Qanq çayının suyu onları açıq okeana sürükləmişdi. Çalağanların başladıqları işi burada köpekbalıqları sürətlə sona çatdırırdılar.

Axşam saat yeddiyə yaxın "Nautilus" suyun üzünə qalxaraq, süd kimi ağ dalgaların üstü ilə üzürdü. Göz işlədikcə okean süd kimi ağ görünürdü.

Bu, ay işığının təsiri idi mi? Yox, çünki ikigünlük olan təzə ay hələ çıxmamışdı və yenidən batmış günəşin şüalarının parıltısıyla işıqlanan səma, suyun ağ rənginə görə qara görünürdü.

O, izahat üçün mənə müraciət etdi. Xoşbəxtlikdən mən onun marağını təmin edə bildim.

– Buna süd dənizi deyirlər, – dedim. – Südəoxşar, ağ rəngli, belə böyük ləkələr Hindistan sahillərində çox olur.

– Lakin ağam mənə deməzmi ki, dəniz niyə belə ağ olmuşdur? – deyər Konsel soruşdu. – Dəniz suyu, doğrudan da, südə çevrilmişdir ki?

– Əlbəttə yox, dostum. – Səni heyratə salan bu rəng, tük nazikliyində və təxminən millimetrin beşdə biri uzunluğunda olan işıqverici rəngsiz selik parçacıqlarından ibarət ən bəsit heyvanlardan əmələ gəlmişdir. Bu bəsit heyvanlar bir-birinə qısıllaraq bəzən bir neçə kilometr uzanan bütöv bir sahə əmələ gətirirlər.

– Bir neçə kilometr?! – deyə Konsel səslandı.

– Bəli, dostum. Onları saymağa cəhd etmə. Faydasızdır. Nə qədər çalışsan, buna müvəffəq ola bilməzsən. Çünki səhv etməməyə, dənizçilərin dediklərinə görə, onlar qırx mil uzunluğunda, bəzən daha böyük süd dənizlərinə rast gəlmişlər.

Konsel məsləhətimə baxmayaraq, tükdən nazik və millimetrin beşdə birindən uzun olmayan bu bəsit heyvandan bir kvadrat mil sahəyə neçəsi sığışa biləcəyini zehninə hesablamaqla məşğul oldu.

“Nautilus” bir neçə saat ərzində iti burnu ilə süd dənizinin ağım-tıl suyunu yara-yara irəliləyirdi. Mən də onun, sabun köpüyünün içi ilə yeriyirmiş kimi, tamamilə səssiz hərəkət etdiyinə fikir verirdim.

Gecəyarısına yaxın dəniz gözlənilmədən qarşımızda öz adı rəngini aldı, lakin gəminin arxasında, suyun ağ rəngini əks edən səma, göz işlədikcə şimal fəcrini andırırdı.

İKİNCİ FƏSİL

KAPİTAN NEMONUN YENİ TƏKLİFİ

Yanvarın iyirmi səkkizində günortaçağı 9°4' şimal en dairəsində “Nautilus” dənizin üzünə qalxarkən səkkiz mil qərb tərəfdə naməlum bir qitə göründü. Hər şeydən əvvəl nəzərimi cəlb edən, bir-birinin böyrünə qısılmış qərribə görünüşlü dağlardan ibarət yüksək silsilə idi. Dağlardan bəzisinin hündürlüyü iki min futdan artıq olardı. Müşahidələrdən sonra mən salona endim və xəritə üzərində edilən qeyddən Hindistanın incisi sayılan gözəl Seylon adasının sahillərində olduğumuzu gördüm.

Kitabxanaya gedərək, yer üzündə ən münbit torpağa malik olan bu ada haqqında kitab axtardım və X.K.Sirrin “Seylon və sinqaleziyalılar” adlı əsərini tapdım.

Bu zaman kapitan Nemo və onun müavini salona girdilər. Kapitan xəritəyə baxdıqdan sonra mənə tərif dönərək:

– Seylon adası mirvari ovu ilə məşhurdur. Cənab Aronaks, bu ov yerinə getmək istəməzsizmi? – dedi.

– Böyük məmnuniyyətlə, kapitan.

– Çox gözəl. Bu, asan bir işdir. Ancaq biz hələ ovçuları deyil, ov yerini görəcəyik, çünki ov fəsil hələ başlamamışdır. Eybi yoxdur. Mən indi Manaar körfəzinə doğru istiqamət almağı müavinimə əmr edirəm. Bəli, oraya gedib çatırıq.

Kapitan, müavininə naməlum dildə bir neçə söz dedi, o da tələsik salondan çıxdı. “Nautilus”, manometrin göstərdiyinə əsasən, dərhal otuz futluq dərinliyə oturdur.

Mən xəritəni götürüb Manaar körfəzinə axtarmağa başladım və eyni adda olan kiçik bir ada yanında bu körfəzi tapdım. O, Seylonun şimal-qərb sahilində 9° şimal en dairəsində idi.

Körfəzə çatmaq üçün biz adanın bütün qərb sahilini boyunca getməli idik.

Kapitan Nemo yenidən sözə başladı:

– Cənab Aronaks, mirvari ovu ilə məşhur olan yerlər Benqaliya körfəzi, Hind dənizi, Çin və Yapon dənizləri, Amerikanın cənubundakı dənizlər, Panama və Kaliforniya körfəzləridir. Lakin Seylonun mirvari ovu çox uğurlu olur. Təəssüf ki, biz buraya vaxtından qabaq gəlmişik. Mirvari ovçuları Manaar körfəzinə martın ortalarından əvvəl gəlmirlər – bu vaxtlar körfəzə üç yüzə yaxın gəmi toplanır, ovçular otuz gün ərzində, son dərəcə gəlirli olan bu peşə ilə məşğul olurlar. Hər gəmidə on nəfər avarçəkən və on nəfər dalgıç olur. Dalgıclar iki dəstəyə bölünürək, növbə ilə suya dalırlar. Onlar ayaqları arasında sıxı saxladığıları iri daş parçasının ağırlığı ilə on iki metrə qədər dərinliyə enir və lazımı dərinliyə çatdıqda, daşı ayaqları arasından buraxırlar. Sonra kəndirli gəmiyə bağlanmış bu daşları avarçəkənlər dartıb gəmiyə çıxarırlar.

– Demək, bu qədim vəhşi üsullar hələ də tətbiq edilməkdədir? – Bəli, bu mirvari vətəgələrini 1802-ci ildə bağlanmış Amyen sazişinə əsasən, dünyanın ən böyük sənaye ölkəsi olan İngiltərə öz əlinə keçirmişsə də, burada heç bir şey dəyişməmişdir, – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

– Hər halda mənə elə gəlir ki, sizin ixtira etdiyiniz skafandr bu peşədə mühüm fayda verə bilər.

– Əlbəttə, çünki bu yazıq dalgıcların su altında qalmaq müddəti çox məhduddur. İngilis Persival Seylon adasına səyahətini təsvir

edərkən, tam beş dəqiqə su altında qala bilən bir kafir gördüyünü qeyd edir. Lakin mən buna qətiyyətinə inanı bilmirdim. Mənbə məlumdur ki, bəzi dalgıclar əlli yeddi saniyə, yəni demək olar ki, bir dəqiqə, ən davamlı dalgıclar isə səksən yeddi saniyə – təxminən dəqiqə yarım su altında qala bilər! Lakin belələri çox azdır, bu bədbəxtlər gəmiyə qayıdarkən burun və qulaqlarından qan qarışıq su tökülür. Mənbə elə gəlir ki, dalgıç su altında orta hesabla otuz saniyədən artıq qala bilməz. Bu qısa müddətdə o həm mirvari balıqqulaqlarını tapmalı, həm onları yapışdıqları yerdən qoparmalı, həm də tora atmalıdır. Peşəkar dalgıclar, orta yaşdan artıq yaşanırlar. Onların çoxu cavan ikən ölür, görmə qabiliyyəti çox tez zəifləyir, gözlərindən irin gəlir, bədənlərini iyrənc yaralar basır. Çox vaxt onların su altında bağrı çatlayır və ölürlər.

– Bəli, – dedim, – bu, ağır peşədir... Bir düşünün, qadın şıltaqlığına nə qədər həyat və qüvvət qurban verilir... Kapitan, zəmininizcə, belə bir gəmi gündə neçə balıqqulağı tuta bilər?

– Bir iş günündə qırx mindən əlli minə qədər. Deyirlər ki, 1814-cü ildə İngiltərə hökuməti dövlət üçün mirvari ovu təşkil etmişdi, ovçular iyirmi gündə yetmiş altı milyon balıqqulağı toplamışdılar.

– Heç olmazsa, ovçunun zəhmətinə görə yaxşı pul verirlərmə?

– Əksinə, çox az pul verirlər. Panamada onlar həftədə bir dollardan artıq qazanmırlar. Çox vaxt, içərisində mirvari olan hər bir balıqqulağına bir su¹ mis pul verirlər. Lakin onların topladığı balıqqulaqların çoxu mirvarisiz olur.

– Sahibini dövlətləndirən hər mirvariye bir su? Bu, biabırçılıqdır! – dedim.

Kapitan Nemo:

– Beləliklə, cənab professor, sizə və sizin yoldaşlarınıza Manaar körfəzinin mirvari olan dibinə tamaşa etmək müəssər olacaqdır. Əgər təsadüfən orada ovçulardan birinə rast gəlsəniz, bu peşənin texnikası ilə də tanış olarsınız.

– Bu, çox maraqlı olar.

– Yeri gəlmişkən soruşum, professor, siz köpəkbalığından qorxursunuzmu?

– Köpəkbalığı? – deyə səsləndim.

Sözün düzü, bu sual mənə yersiz göründü.

– Neco? – deyə kapitan Nemo israr etdi.

– Düzünü deyim, kapitan, mən hələ o balıqlara kifayət qədər alışmamışam...

– Biz isə o qədər alışmışıq ki, onlara heç fikir də vermirik. Bir azdan siz də onlara eyni münasibət bəsləyəcəksiniz, – deyə kapitan cavab verdi. – Biz yaxşı silahlanıb, mümkün olsa, köpəkbalıqlarından birini ovlarıq. Bu, çox maraqlı ovdur. Hələlik bu qədər, professor, sabah görüşürük. Səhər tezdan yola düşəcəyik.

Kapitan Nemo bu sözləri qayğısız bir tərzdə deyərək, salondan çıxdı.

Əgər sizə İsveçrə dağlarında ayı ovuna gətməyi təklif etsəydilər, ehtimal ki, “çox yaxşı, sabah gedək” deyə cavab verərdiniz. Əgər sizdən: “Atlas düzənliklərində şir ovuna və ya Hindistan çəngəlliklərində polong ovuna gətmək istəməzsinizmi?” – deyə soruşsaydılar, bəlkə də bir qədər fikirləşib: “No cybi var, polong və ya şir ovuna gedək, bu maraqlıdır” – deyərdiniz. Lakin sizi, gəmi göyortosində deyil, köpəkbalıqlarının öz mühitində onları ovlamağa dövlət etsələr, yəqin ki, belə bir dövlət qəbul etməzdən qabaq, ciddi düşünməyə başladınız.

Boynuma alıram ki, kapitan Nemo salondan çıxandan sonra mən alımın soyuq torini silməli oldum və öz-özümə:

“Yaxşıca fikirləş, – dedim, – tələsik lazım deyil. Krespo adasının sualtı meşələrində su samuru ovlamaq bir başqadır: bu, vaxtı xoş keçirməkdir. Lakin köpəkbalığına rast gələcəyini yəqin bildiyin halda, dəniz dibində dolaşmaq tamamilə başqa şeydir. Mən bilərəm ki, bu azman yırtıcılarla olub-olmayana olan qoçaqlardan çoxu diri qayıtmır. Bir də axı mən zənci deyiləm, zənci olsaydım da, belə tələddüddə göstərməyim müəyyən dərəcəyə qədər bəraət qazanmış olardım”.

Xəyalımda gözümlə qarşımdan köpəkbalığı sürüləri gəlib keçirdi; mən onların adamı tən yarı bölə biləcək bir neçə cərgə dişlə silahlanmış iri ağızlarını gördüm. Mənə elə gəlirdi ki, guya bu dişlər böyrümə sancılır...

Bundan başqa bu təklifi edərək kapitan Nemonun ifadəsindəki laqeydliyin səbəbini də anlaya bilmədim. Belə düşünmək olardı ki, guya mənə aciz bir tülkü ovlamaq üçün meşəyə gətməyi dövlət edirdi.

¹ İki qəpiklik

“Ehtimal ki, Konsel bu təklifi rədd edəcəkdir, – deyə düşündüm. – Bu mənə kapitan Nemonun dəvətindən boyun qaçıрмаğa imkan verər”.

Ned Lendə gəlincə, etiraf edirəm ki, mən onun bu barədə ağıllı bir şey deyəcəyinə az inanırdım. Qorxu nə qədər böyük olursa olsun, bu, cəngəvar təbiətli adama cəlbədicə təsir göstərirdi.

Mən Sitrin kitabını əlimə alıb oxumaq istədim, lakin oxumaq əvəzinə, onu ancaq bilaixtiyar vərəqləyirdim: kitabın səhifələrindən köpəkbalıqlarının açılmış bədhəybət ağızları görünürdü.

Bu zaman Ned Lend ilə Konsel salona girdilər. Hər ikisi kefi kök və nəşəli görünürdü. Onlar başlarına nə gələcəyindən xəbərsizdilər. Ned Lend mənə müraciətə dedi:

– Sizin kapitan Nemo şeytanın lənətinə gəlsin, indicə bizə gözəl bir təklif etdi...

– Aha, siz də bilirsiniz?... – dedim.

Konsel:

– Ağamın icazəsilə deyim ki, “Nautilus”-un komandiri bizi Manaar körfəzindəki gözəl mirvari vətənlərini görməyə dəvət etmişdir. O bizə qarşı son dərəcə lütfkar idi və özünü əsil cəntlən kimi aparırdı.

– O sizə başqa bir şey demədi ki?

– Əgər bu kiçik sualtı gəzintidə iştirak etməyə sizi də çağırıldığını nəzərə almasaq, heç bir şey, – deyə kanadalı cavab verdi.

– Doğrudur, cənab professor. Əlbəttə, siz də bizimlə gedəcəksiniz, deyilmi?

– Mənni?... Əlbəttə. Zənnimcə, siz sualtı gəzintidən zövq alınlarsınız, mister Lend.

– Bəli, bu maraqlıdır. Çox maraqlıdır.

– Lakin ola bilsin ki, çox da qorxuludur, – dedim.

– Dənizin dayaz bir yerində mirvari ovuna çıxmağın nə kimi bir qorxusu ola bilər? – deyə Ned Lend etiraz etdi.

Aydın idi ki, kapitan Nemo mənim yoldaşlarımı köpəkbalığı ilə qorxutmağı lazım bilməmişdi. Mən həyəcanla onlara baxırdım, mənə elə gəlirdi ki, guya onlar köpəkbalıqları ilə vuruşmaq nəticəsində qollarından, ya qıçlarından məhrum olmuşlar.

Yoldaşlarımı, bizi gözələnən fəlakətdən xəbərdar etmək lazım idi mi? Əlbəttə, lakin bu işə necə girişəcəyimi bilmirdim. Konsel:

– Mirvari ovuna dair bəzi şeylər nağıl etməyə ağam razı olmaz mı? – dedi.

Mən söhbətə müəyyən istiqamət vermək üçün:

– Ova dair, yoxsa onunla əlaqədar olan təhlükələr haqqında? – deyə soruşdum.

Kanadalı:

– Ova dair, – deyə cavab verdi. – Gedəcəyin yola dair hər şeyi həmişə qabaqcadan bilmək lazımdır.

– İndi ki belə oldu, yaxın oturun, mənim dostlarım. Sitrin kitabından öyrəndiyim şeylərin hamısını sizə nağıl edim.

Ned ilə Konsel lap yanımda divanda oturdular.

Kanadalı hər şeydən əvvəl mənə bir sual verdi:

– Cənab professor, mirvari nədir?

– Dostum Ned, şəirdən ötrü mirvari – dənizin göz yaşısıdır; Şərq xalqları üçün – bərkimiş şəhid; qadınlar üçün – bulanıq parıltılı, yumurtəşəkilli bahalı daş olub, barmaqlarda, boyunda və qulaqlarda bir zینət kimi gəzdilir; kimyəgdən ötrü – fosfat duzlarının kalsium-karbonatlı birləşməsidir; nəhayət, təbiyyatçı üçün – bəzi qoşaqa-paqlı balıqqulaqlarında əmələ gələn, sadəcə, xəstəlik şişindən başqa bir şey deyildir...

– Lövhəqəlsəməlilər ailəsinin bu balıqqulaqları molyusklar tipinə mənsubdur, – deyə Konsel əlavə etdi.

– Tamamilə doğrudur, mənim alim dostum. Balıqqulağı qapaqlarının iç səthini örtən mavi, mavimraq, bənövşəyi və ya ağ rəngli sədəf maddəsi ifraz edən molyuskların hamısı mirvari əmələ gətirə bilər.

– Yeyilən balıqqulaqları da mirvari hazırlaya bilirmi? – deyə kanadalı soruşdu.

– Bəli, Şotlandiya, Uels, İrlandiya, Saksoniya, Bohemiya və Fransa'nın bəzi göllərindəki yeyilən balıqqulaqları da mirvari əmələ gətirir.

Kanadalı:

– Yaxşı, bunu məlumat üçün qəbul edək, bir zaman görək olar! – dedi.

– Lakin mirvari verən molyusk əsas etibarilə mirvari-balıqqulağıdır. Mirvari – girdə sədəf şişindən başqa bir şey deyildir. Mirvari dənəsi ya balıqqulağının qapağına yapışır, ya da molyuskun bədən

bükümlərində özünə yuva qayırır. Mirvarinin qapaqlarda və ya molyuskun bədənində omlə gəlməsindən asılı olmayaraq, ortasında daima nüvəsi olur ki, bu nüvə ətrafında hər il yeni sədəf təbəqəsi omlə gəlir. Kiçik bir yumurtacıq və ya təsadüfən qapaq altına düşən qum dənəsi nüvə omlə gətirə bilər.

– Bir balıqqulağında bir neçə mirvari dənəsi ola bilmir? – deyər Konsel soruşdu.

– Olur. Bəzi balıqqulaqları bütöv bir boyunbağı qədər mirvari yetişdirir. Deyirlər, içərisində yüz əlliyə qədər köpəkbalığı olan balıqqulaqları olur, ancaq mən buna az inanıram.

– Yüz əlli köpəkbalığı! – deyər Ned Lend təəccüblə soruşdu.

– Məgər mən köpəkbalığı dedim? – deyər, mən pərt olmuş halda soruşdum. – Mən mirvari dənəsi demək istəyirdim. Köpəkbalığının buraya daxil yoxdur.

Konsel:

– Əlbəttə, – dedi. – Lakin ağam mirvari dənələrinin balıqqulaqlardan necə çıxarıldığını deməzmi?

– Bunun üçün müxtəlif üsullar vardır. Bəzən mirvari dənəsi qapaqlara yapışdıqda, onu sadəcə maşa ilə qoparırlar. Lakin çox vaxt toplanmış balıqqulaqları sahilə çürüməyə başladığı zaman, onları dəniz suyu doldurulmuş qablara tökürlər, sonra balıqqulaqlarının qapaqlarını açaraq yuyurlar. Bu zaman çeşidləyicilərin işi başlayır: əvvəlcə sədəf lövhələrini balıqqulaqlardan ayırırlar, bu sədəf lövhələri də satışa buraxılır, nəhayət, molyusku tamam əriyincəyə qədər qaynadaraq, alınan mayeni süzür və oradakı mirvarilərin hamısını, hətta lap xırda mirvariləri də mayədən çıxarırlar.

– Mirvarinin qiyməti onun iriliyindənmi asılıdır? – deyər Konsel soruşdu.

– Yox, yalnız iriliyindən asılı deyildir, deyər cavab verdim. – Iriliyindən başqa formasından, “suyundan”, yəni rəngindən, parlaqlığından, müxtəlif rənglərə çalmasından da asılıdır. Ən iri mirvarilər molyuskun bədən büküşlərində omlə gəlir. Onlar ağ rəngdə, çox vaxt tutqun olur, lakin opal kimi şəffaf mirvarilərə də təsadüf edilir. Mirvarilər başlıca olaraq girdə və ya armud şəklində olur. Girdə mirvariləri qolbaq, armudaoxşar mirvarilər isə sırğa və ya tana üçün işlədilir. Hər ikisi ədədlə satılır. Qapaqlara yapışmış mirvarilərin forması girdə və hamar olmadığından birincilər nisbətən ucuz olur

və çəki ilə satılır. Nəhayət, mirvarilərin üçüncü çeşidi xırda mirvarilərdir. Bunlar ölçü ilə satılır və əsas etibarilə müxtəlif naxışlarda, xüsusən kilso geyimlərində işlədilir.

– Görünür, mirvariləri çeşidlərə ayırmaq uzun və çox çətin işdir? – deyər kanadalı soruşdu.

– Yox, dostum, bu çox sadə işdir. Bu iş on bir ələk və ya on bir xolbir vasitəsilə görülür. İyirmidən səksənə qədər dəyişən xolbirdən keçməyən mirvarilər birinci çeşid sayılır; dəşiklərinin sayı yüzdən səkkiz yüzə qədər olan xolbirdən keçməyən mirvari ikinci çeşid hesab olunur; nəhayət, səkkiz yüzdən minə qədər dəyişən xolbirdən keçən mirvari üçüncü çeşid sayılır.

Konsel:

– Bu çox ağıllı üsuldur, – dedi. – Görünür ki, çeşidləyicinin işi mexanikləşdirilmişdir... Ağam mirvari vətəgələrinin nə qədər gəliri olduğunu deyər bilməzmi?

– Əgər Serrin verdiyi məlumata inanmalı olsaq, Seylonun mirvari vətəgələri ildə üç milyon köpəkbalığına icarəyə verilir, – dedim.

– Üç milyon franka! – deyər Konsel səhvimi düzəltdi.

– Əlbəttə, franka! Üç milyon franka, – deyər təkrar etdim. – Lakin mənə elə gəlir ki, bu vətəgələr indi artıq əvvəlki kimi gəlir vermir. Amerikanın mirvari vətəgələri də eynilə bu haldadır. V Karl zamanı bu vətəgələr hər il dörd milyon franklıq mirvari verirdi, indi isə onların hasilatı üçdə ikiyə qədər azalmışdır. Bir yerdə götürsək, dünyanın mirvari vətəgələri ildə təxminən doqquz milyon franklıq mirvari verir.

Konsel:

– Əşitdiyimə görə, çox böyük möbləgə satılan tok-tək mirvarilər də vardır, – dedi.

– Bəli, dostum. Tarix deyir ki, Yuli Sezar Serviliyə, bizim pulla yüz iyirmi frank qiymətində olan bir mirvari bağışlamışdır.

Kanadalı:

– Mən isə eşitmişəm ki, qədim zamanda bir qadın mirvarini sir-kədə oribid içmişdir.

– O, Kleopatradır! – deyər Konsel səsləndi.

– Yəqin ki, ona bir dad verməmişdir! – deyər Ned Lend qeyd etdi.

– Dad nədir, lap zəhrimar kimi bir şeydir. Ned, bir düşünün, o zaman bir stəkan sirkə yüz əlli min franka tamam olmuş.

– Heyif ki, o qadın mənim arvadım olmamışdır, – deyə kanadalı öz yekə yumruqlarına baxdı.

– Ned Lend – Kleopatranın ərli! – deyə Konsel qaqqıldayıb güldü. Kanadalı pərtlik əlaməti göstərmədən sözüne davam etdi:

– Mən evlənməyə hazırlaşdım, Konsel, ancaq işimiz baş tutmadı, – burada mənim təqsirim yoxdur. Hətta nişanlım Ket Tenderə bir mirvari boyunbağı da almışdım, lakin nədənsə, o başqasına ərə getdi. Ancaq bu boyunbağı mənə cəmi dollar yarımaya tamam olmuşdu. Cənab professor, mənim sözümə inanın ki, o boyunbağının daşlarından heç biri lap iyirmideşikli xəlbirdən də keçə bilməzdi.

– Bağışlayınız, dostum Ned, – deyə gülümsündüm. – O süni mirvariden, içərisi mirvari cəvhəri ilə doldurulmuş adi şüşə muncuqlardan ibarət boyunbağı imiş.

– Hər halda mirvari cəvhəri çox da ucuz deyil, – deyə kanadalı etiraz etdi.

– Lap dəyərsiz bir şeydir. O, xırda balıqların azot turşusunda əridilmiş pullarıdır. Bu da lap havayıdır.

– İndi başa düşürəm ki, niyə Ket Tender başqasına ərə getdi, – deyə Ned Lend filosoflara məxsus bir sakitliklə cavab verdi.

– Biz yenə qiymətli mirvarilərə dair söhbətimizə qayıdaq, – dedim. – Mən əminəm ki, yer üzündəki padşahların heç birində kapitan Nemonun malik olduğu mirvaridən bahalı mirvari tapılmaz.

– Bundanmı? – deyə Konsel vitrinin şüşəsi altında qara məxmər üzərindəki mirvarini göstərdi.

– Bəli, ondan. Ona iki milyon qiymət versəm, heç də yanılmaram...

– İki milyon frank! – deyə Konsel tələsik yerindən cavab verdi.

– Tamamilə doğrudur, iki milyon frank. Onu əldə etmək üçün Nemoya ancaq əyilib götürmək kifayət etmişdir...

– Görürsünüzmü, – deyə Ned Lend ucadan səsləndi, – kim bilir, bəlkə biz də sabahkı gəzintimizdə belə bir mirvari tapacağıq.

– Hm! – deyə Konsel mızıldandı.

– Nə üçün tapmıyırsınız?

– “Nautilus”da milyonların olması nəyimizə lazımdır?

– Gəmidə, əlbəttə, heç şey lazım deyildir, lakin başqa yerlərdə...

– Başqa yerlərdə!.. – deyə Konsel başını yırğaladı.

– Ned Lend haqlıdır, – dedim, – əgər biz Avropaya və ya Amerikaya bir neçə milyon qiymətində mirvari aparsaq, o bizim sualtı

sərgüzəştlərimiz haqqında söhbətimizə böyük qiymət verər və ona daha böyük etimad qazandırar.

– Şübhəsiz, – deyə kanadalı razılaşıdı.

– Lakin deyin görək, mirvari ovunun bir qorxusu varmı? – deyə məsələnin maddi cəhətindən ziyadə elmi cəhətilə maraqlanan Konsel yenidən sözü başladı.

– Yox, – deyə cəld cavab verdim, – xüsusən ehtiyat üçün bəzi lazımi tədbirlər görülsə, heç qorxusu yoxdur.

– Belə peşənin nə kimi qorxusu ola bilər? – deyə Ned Lend soruşdu. – Bir udum su artıq içmək qorxusumu?

– Yox, iş yalnız bunda deyildir, Ned. Yeri gəlmişkən soruşum, Ned, siz köpəkbalığından qorxursunuzmu? – deyə mən kapitan Nemo kimi laqəydlilik göstərməyə çalışaraq əlavə etdim.

– Mənim deyirsiniz? – deyə Ned səsləndi, – peşəsi qarmaqçı olan adam da köpəkbalığından qorxar?

– Söhbət köpəkbalığını qarmaqla tutmaq, onu dartıb gəminin göyərtəsinə çıxarmaq, balta ilə quyruğunu çapmaq, qarnını yırtmaq, ürəyini qoparıb dənizə atmaq barədə gəlmir.

– Demək, siz o barədə soruşmursunuz...

– Əlbəttə!

– Suda?

– Suda!

– Əgər özünü yaxşı qarmaq götürsən!.. Bilirsinizmi, cənab professor, ümumiyyətlə, köpəkbalığı xeyli yöndəmsiz heyvandır. O sizi aşırmaq üçün hökmən arxası üstə çevrilməlidir. Bu zaman qarmağı ürəyinə sancma bilərsiniz.

Ned Lend “aşırmaq” sözünü elə bir ifadə ilə dedi ki, tüklərim biz-biz durdu.

– Bəs sən, Konsel, köpəkbalıqları haqqında nə fikirləşirsən? – deyə soruşdum.

Konsel:

– Mən ağamla tamamilə açıq danışacağam, – dedi.

Mən “uğurlu olsun!” deyə düşündüm.

– Ağam köpəkbalığından qorxmıdığı halda, onun sadıq nökrü olan mən nə üçün qorxmalıyam?

ON MİLYON FRANK QIYMƏTİNDƏ MİRVARİ

Gecə oldu. Mən yatağıma girdimse də, gözüme yuxu getmədi. Sonra isə köpəkbalıqları bütün gecəni yuxuma girirdi, dəfələrlə soyuq tər içində ayılırdım.

Ertəsi gün səhər saat dördə, mənə xidmət etmək üçün kapitan Nemo tərəfindən göndərilmiş gəmi xidmətçisi məni oyatdı. Yatağımdan cəld qalxıb geyindim və salona getdim.

Kapitan Nemo artıq məni orada gözləyirdi.

– Hazırsınızmı, cənab Aronaks? – deyərək mənə soruşdu.

– Tamamilə hazıram, kapitan.

– Onda dalımcə gəlin.

– Bəs mənim yoldaşlarım, kapitan?

– Onlara xəbər vermişlər, bizi gözləyirlər.

– Biz skafandrmı geyəcəyik?

– Hələ ki, yox, “Nautilus” sahile yaxın gedər bilmir, mən onu Manaar körfəzinin mirvari olan dayaz yerlərindən xeyli uzaqda saxlamışam. Ona görə də avarlı qayıq hazırlamağı əmr etmişəm, qayıq bizi körfəzin bilavasitə dayaz yerlərinə aparacaq, bununla da lüzumsuz yorulmaqdan xilas olacağıq. Skafandrlar qayığa qoyulmuşdur, bizi onları suya enərək geyəcəyik.

Göyertəyə qalxdıq. Ned Lend və Konsel artıq bizi orada gözləyirdilər.

Suya endirilmiş və “Nautilus”a bağlanmış qayıqda beş nəfər avarçəkən matros oturmuşdu.

Hələ dan yeri sökülməmişdi, gecə çox qaranlıq idi. Göyü bürüyən buludlar arasında tək-tək ulduzlar sayırırdı.

Mən quruya tərəf baxdımsa da, üfünün dördə üçünü örtən qeyri-müəyyən kəşif qaranlıqdan başqa bir şey görmədim.

Bütün gecəni Seylon adasının qərb sahili boyunca gedən “Nautilus”, indi körfəzin gircəyində, daha doğrusu, Seylonun sahilləri ilə Manaar adasının əmələ gətirdiyi limanda dayanmışdı. Burada suyun qaranlıq səthi altında dünyanın ən böyük mirvari mənbələrindən biri olan və təqribən iyirmi milə qədər uzanan tükənməz bir dəfinə vardı.

Kapitan Nemo, Ned Lend, Konsel və mən qayığın dal tərəfində bizim üçün ayrılmış yerləri tutduq. Matroslardan biri sükanda oturdu, qalanları isə avarı götdürdülər. Qayığın ipi verilir-verilməz, yola düşdük.

Qayıq cənuba tərəf yollandı. Avarçəkənlər tələsmirdilər. Mən fikir verirdim ki, onlar avarları, hərbi dəniz donanmasında tətbiq edildiyi kimi, on saniyəlik fasilə ilə suya salırlar. Qayıq ətalət qüvvəsilə irəliləyərkən, qaldırılmış avarlardan dağların üstünə tökülən su damcılarının xəfif səsi eşidilirdi. Sahildən gələn xırda dalğalar qayığı yavaşca yırğalayır və dalğanın çetiri qayığın buruna dəyərək, şırıltı ilə ətrafa səpələnirdi.

Biz susurduq. Kapitan Nemo nə düşünürdü? Bəlkə bu quru haqqında, bizim ona çox yaxınlaşdığımız yer haqqında düşünürdü?

Konselə gəlincə, o deyəsən, heç nə barədə fikirləşmirdi, yalnız vəd edilən mənzərədən alacağı zövqü səbirsizliklə gözləyirdi.

Saat altının yarısında dan yerinin ilk şəfəqi üfүqdə görünən dağ silsiləsini daha aydın göstərməyə başladı. Şərq tərəfi düzənlik olan adanın cənubu dağlıq idi. Biz indi adadan beş mil aralı idik.

Ada ilə qayığımızın arasında heç nə yoxdu: nə bir gəmi görünürdü, nə də bir dalğıc.

Kapitan Nemo haqlı imiş; biz buraya vaxtından qabaq gəlmişdik.

Səhər saat altıda dan yeri ağardı. Havanın birdən-birə işıqlanması nə səhər əlaqaranlığı, nə də axşamüstü toranlıq olmayan tropik ölkələrə məxsus bir hadisədir. Günəş şüaları, üfүqü çulğalayan bulud pərdəsini yararaq, ətrafa saçıldı, gündüzün çırağı sürətlə göy qübbəsinə doğru yüksəldi.

İndi mən qurunu, hətta sahilə bitən ayrı-ayrı ağacları belə aydın görürdüm.

Qayıq cənub tərəfdə sahili girdələşən Manaar adasına doğru yönəldi. Kapitan Nemo skamyadan ayağa qalxaraq dənizə baxdı.

Onun işarəsilə qayıq saxlandı və suya lövbər salındı. Lakin mirvari mənbəyi olan bu sular çox dayaz olduğundan lövbərin zəncirini ancaq bir metrə qədər açmalı olduq.

Suyun çəkilməsi dərhal qayığı ağzına alaraq, lövbər zəncirinin verdiyi imkana qədər onu dənizə doğru sürüklədi.

Kapitan Nemo:

– Budur, çatdıq, professor, – dedi. – O qapalı limanı görürsüntüzümü? Bir aydan sonra o limana mirvari ovu ilə məşğul olan yüzrlə gəmi toplaşacaq, minrlə qoçaq dalgıç bu sulara girecək. Bu liman mirvari ovu üçün çox əlverişlidir: dağlar onu küləkdən qoruyur, ona görə burada heç vaxt şiddətli dalğa olmur. Bu iki səbəb dalgıçların yaxşı işləməsi üçün son dərəcə mühümdür. İndi biz skafandrları geyib seyrə başlayacağıq.

Mən cavab vermədim və bu qorxulu sulardan gözümlü ayırma-yaraq, bir matrosun köməyilə ağır skafandrın içərisinə girməyə başladım. Kapitan Nemo da, mənim yoldaşlarım da skafandr geyməyə başladılar. Aydın oldu ki, “Nautilus” matroslarından heç biri bu gəzintidə bizi müşayiət etməyəcəkdir.

Bir azdan biz boğazımıza qədər kauçuk paltarın içinə girdik. Arxamıza sıxılmış hava ilə dolu balon bağladılar. Qayıqda Rum-korf cihazı və elektrik fənərləri yox idi. Metal dəbilqəni başımıza taxmadan əvvəl mən bunu kapitan Nemoya dedim. O da:

– Bizə fənər lazım olmayacaqdır, – deyə cavab verdi. – Çox dərinə getməyəcəyik, dayaz yerləri isə günəş kifayət qədər işıqlandırır. Bundan başqa bu sularda elektrik fənərini yandırmaq başışlanmaz bir ehtiyatsızlıq olardı, çünki fənərlərin işığı qorxulu yırtıcıların diqqətini cəlb edə bilər.

Kapitan Nemo bu sözləri deyərək, mən Ned Lend ilə Konsele baxdım. Lakin bu ayrılmaz dostlar metal dəbilqəni başlarına keçirdiklərindən heç nə eşidə bilmədilər.

Mənə ancaq kapitan Nemoya axırıncı bir sual vermək qaldı.

– Bəs tüfənglər hanı? – deyə soruşdum. – Məgər biz silahlanmamış gedəcəyik?

– Tüfənglər? Tüfəng bizim nəyimizə lazımdır? – deyə kapitan Nemo etiraz etdi. – Məgər dağlılar ayı ovuna tüfənglə gedirlər? Xəncər əldə güllədən daha etibarlıdır. Görün ağzı nə itidir. Onu qayışınıza taxın, gedək.

Mən yoldaşlarıma baxdım. Onlar da bizim kimi silahlanmışdılar, bundan başqa Ned Lendin əlində “Nautilus”dan götürdüyü bir qarmaq da vardı.

Başımı ağır mis dəbilqəyə soxmaq, onun vintlərini bağlamağa icazə vermək və sıxılmış hava ilə dolu balonun musluğunu açmaqdan başqa çəram yox idi.

Bir dəqiqədən sonra matroslar bizi bir-birimizin dalınca suya saldılar, metr yarım dərinlikdə ayaqlarımızın altında hamar qum olduğunu hiss etdik.

Kapitan Nemo əlilə bizə işarə etdi, biz onun dalınca maili bir enişlə suyun dərin yerlərinə getdik.

Mənə əzab verən təşviş birdən-birə yox oldu. Dərin bir sakitlik məni bürüdü və bütünlüklə sualtı həyatın gözəl mənzərəsinə tamaşa etməyə başladım.

Günəş dənizin dibini kifayət qədər işıqlandırır. Hətta ən xırda şeylər belə aydın görünürdü. Beş dəqiqə getdikdən sonra biz beş metr dərinlikdə olan yerə çatdıq, dənizin dibi düz və hamar idi.

Biz quyruc üzgəcindən başqa heç bir üzgəci olmayan təkqanadlılar dəstəsindən bir neçə xırda balıq sürüsünü ürkütdük. Mən uzunluğunu təxminən bir metr, beli və qarnı sarımtıl-boz rəngli, üstü zolaq-zolaq olan ilanbaşlar gördüm. Onlar gövdələrinin daha böyük və rənglərinin daha açıq olması ilə Çin dənizindəki ilanbaşlılardan fərqlənirdilər. Daha sonra biz, bel üzgəci boyunluğuna oxşayan, əlvan rəngli yelkən balığına rast gəldik. Bu, yeməli balıqdır: bu balığın qurudulmuşu və turşuya qoyulmuşu yerli əhali arasında ləzzətli yemək sayılır. Mən işarə ilə Konselin diqqətini karanqar ailəsinə mənsub olan stavrid balığına cəlb etdim; onun bədənini çox xırda pulcuqlarla örtülüdür, stavrid balığı üst tərəfdən mavimtırq-boz, alt tərəfdən isə gümüşü rəngdədir, uzunluğu otuz santimetrdən çox deyildir.

Qalxmaqda olan günəş suyu get-gedə daha yaxşı işıqlandırır. Dənizin dibini yavaş-yavaş dəyişirdi.

Möhkəmcə yapışmış əvvəlki narın qum əvəzinə, indi yumru daş parçaları ilə döşənmiş yola oxşar bir yer başlanırdı. Onun üzəri sanki zoofit və molyusklardan ibarət xalı ilə örtülmüşdü.

Mən burada istridiya ailəsinə mənsub və ancaq Qırmızı dəniz və Hind okeanında yaşayan nazik, kələ-kötür balıqqulağı qapaqlarına malik plasen, girdə balıqqulağına malik narıncı lüsin, “Nautilus”u gözəl boyayla təchiz edən bir neçə İran fırfırı, Hindistan bazarlarında satılan yeməli balıqqulağı – anatin, nəhayət, gözəl yelpiyi ilə okean heyvanları arasında gözəl mənzərə yaradan okulün gördüm.

Dənizin dibində buğumayaqlılar, xüsusən bir ucunda xortum, o biri ucunda yeddi cüt ayağı olan girdə bədənli çoxdizlilər, ağır

yanındakı üzgəclərdən məhrum olan və heyvanlar aləmində, demək olar ki, ölüb getmiş paleostraklar dəstəsi, hələ Çarlz Darvinin müşahidə etmiş olduğu nəhəng xərçənglər sürü ilə vurnuxurdu. Təbiət bu xərçənglərə böyük qüvvə vermişdir: onlar sahilə bitən hind qozu ağaclarına dırmaşaraq, qozları qırıb yerə tökür, qozlar yerə düşdükdə sınır, xərçənglər də qüvvətli qısqaclarla onları aralayır. Bu gözəl, işıqlı sulara xərçənglər, qayalar arasında çox çətinliklə sürünən Malabar xərçənglərinə nisbətən heyrət ediləcək bir sürətlə hərəkət edirlər.

Səhər saat yeddiyə yaxın biz, nəhayət, milyonlarla balıqçulağı səpilmiş mirvari mənbəyinə yetişdik. Bu qiymətli molyusklar buraxdıqları selikli maye vasitəsilə qayalara yapışır və yeməli balıqçulaqlarından fərqli olaraq, hərəkət edə bilmirlər, yeməli balıqçulaqlar isə hərəkət etmək qabiliyyətini itirmirlər.

İçərisində mirvari əmələ gələn balıqçulağı qapaqları, demək olar ki, eyni dərəcədə qalın olan, üstü kələ-kötür dəyirmi bir balıqçulağıdır.

Balıqçulaqlarından bəziləri şüa kimi hər tərəfə yayılan yaşılmıtl zolaqlarla örtülmüşdü. Bunlar cavan balıqçulaqlar idi. Yaşı on və ondan artıq olan qoca balıqçulaqlar isə tünd, demək olar ki, tamamilə qara rəngli olub, eni on beş santimetrə yaxın idi.

Kapitan Nemo mənə əli ilə böyük bir balıqçulağı yığınını göstərdi, mən anladım ki, bu sərvət, doğrudan da tükenməz bir dəfinədir, çünki təbiətin məhsuldarlığı, insanın dağıda biləcəyindən daim çox olur.

İnsanın dağıdıcılıq təbiətinə sadıq olan Ned Lend yanından asdığı toru ən yaxşı molyusklarla doldurmağa başladı.

Lakin biz ayaq saxlaya bilməzdik. Məlum yol ilə, inamla irəliləyən kapitandan geri qalmaq olmazdı. Bir neçə dəfə elə dayaz yerə düşdük ki, əlimi yuxarı qaldırıqda suyun üzünə çatırdı. Lakin dənizin dibi birdən-birə dərinləşirdi.

Çox vaxt hündür, çhrəşəkili qayaların dibindən keçməli olurduq. Bu qayaların çatlaq və qırıqlarında xərçəngəoxşar su heyvanları özlərinə yuva salmışdılar. Onlar bir növ fantastik hərbi maşına oxşar hündür ayaqları üzərində yırğalanaraq, diqqətlə bizə baxırdılar.

Nəhayət, biz bir mağaranın girəcəyinə çatdıq. Bu mağara, üzəri dəniz bitkilərinin ən gözəl növləri ilə sıx örtülmüş, gözəl və qərribə

mənzərəli, iri bir qayada idi. Əvvəlcə mənə elə gəlirdi ki, mağara son dərəcə qaranlıqdır, günəş şüaları içəri keçmir, lakin sonra mağaranı dolduran suyun işıq verdiyini gördük; bu işıq suda udulan günəş şüalarının şəffaf və qeyri-müəyyən işığı idi.

Kapitan Nemo mağaraya girdi. Biz də onun dalınca getdik.

Bir azdan sonra gözlərim mağaradakı toranlığa alışdı. Mən bəzi yerləri Toskana memarlığının ağır sütunlarına oxşayan və qranit özlü üstündə təbii dödrbucaq sütunlarla saxlanan tağları seçməyə başladım.

Sonra qərribə bələdçimizin bizi nə məqsədlə bu sualtı mağaranın içərisinə gətirdiyini düşünməyə başladım.

Bunu tezliklə anladım.

Biz dik yamacla aşağı enərək, dəyirmi bir çuxurun dibinə çatdıq. Kapitan Nemo burada dayandı və əvvəlcə fikir vermədiyimiz bir şeyi bizə göstərdi.

Bu, diametri iki, yəni "Nautilus"-un salonundakından da yekə olan bir tridakna idi.

Mən bu qərribə molyuskun yaxınına gəldim.

O, qranit parçasına yapışmış və bu mağaranın sakit sularında tənha böyümüşdü.

Mən bu tridaknanın üç yüz kiloqram ağırlığında olduğunu müəyyən etdim. Belə "istridiyanın" əti on beş kiloqramdan az olmazdı.

Görünür, kapitan Nemo bu tridaknanın olduğunu əvvəlcədən bilirdi. O bu tridaknanı dəfərlə ziyarət etmiş və bizi də təbiətin bu möcüzəsini göstərmək üçün buraya gətirmişdi.

Lakin mən səhv edirdim. Bu balıqçulağının vəziyyəti ilə tanış olmaq kapitan Nemonun özünə də lazım imiş.

Balıqçulağının nəhəng qapıları azacıq aralı idi. Onların bağlanması imkan verməmək üçün, kapitan xəncərini qapaqların arasına soxdu, sonra əlilə molyuskun mantosunun dış-dış kənarını qaldırdı.

Orada, molyuskun bədənindəki büküklərin arasında, sərbəst böyüməkdə olan hind qozu yekəlikdə mirvari gördüm. Onun yuvarlaq forması, heyrətedici saflığı və ağıslığı dərəcədə gözəl rənglərə çalması onu misilsiz bir cavahirə çevirmişdi.

Məni son dərəcə maraqlandıran bu gözəl daşın ağırlığını yoxlamaq üçün əlimi ona uzatdım. Lakin kapitan Nemo əlimi saxladı və çevik bir hərəkətlə xəncəri qapaqların arasından dartıb çıxartdı, qapaqlar dərhal yumuldu.

Mən kapitanın fikrini anladım: o, mirvarini molyuskun mantosu altında saxlamaqla onun daha da böyüməsini istəyirdi. Hər il ifrazatından ona yeni bir qat əlavə olunurdu. Bu əcaib “meyvənin” yetişdiyi mağaranı yalnız kapitan Nemo tanıyırdı. O, mirvarini bəsləyirdi ki, günlərin birində onu qoparıb öz müqayisə edərək, ona ən azı on milyon frank qiymət verdim. Hətta ona cavahirat da demək olmazdı, o, misli görünməmiş nadir bir şeydi, çünki dünyada qulağı belə bil sırğanın ağırlığına tab gətirə biləcək qadın tapmaq mümkün deyildi.

Gözəl tridaknanın tamaşası qurtardı. Kapitan Nemo mağaradan çıxdı, biz də yenə yamacla mirvari mədəninə çıxdıq. Bir-birimizdən aralı gedirdik, sanki çölə gəzməyə çıxmışdıq. Hər birimiz istədiyi qədər dayanır, başqalarından xeyli geridə qalırdıq.

Demək lazımdır ki, bu sualtı gəzintinin dünən məni çuğlayan qorxusu haqqında artıq heç düşünmürdüm.

Dənizin dibi getdikcə yüksəlirdi, nəhayət, dərinliyi bir metrden artıq olmayan dayaz yerdə başım okean səthindən yuxarı çıxdı. Konsel mənə çatdı və dəbilqəsinin şüşələrini mənim dəbilqəmin şüşələrinə söykəyərək, məni gözlərilə dostcasına salamladı. Lakin bu dayaz yer cəmi qırx-əlli metr davam etdi, sonra biz yenidən öz təbiət aləminizə qərq olduq. Mənə elə gəlir ki, okeana belə bir ad verməkdə haqlı idim.

Bir ədəqiqə belə keçdi. Birdən kapitan Nemo dayandı. Mənə elə gəlirdi ki, o, yolu azmışdır. Lakin belə deyildi. O yaxınlaşmağımızı bizə işarə etdi. Biz ona yanaşan zaman əlilə bir nöqtəni göstərdi.

Mən diqqətlə baxmağa başladım.

Məndən beş metr kənarda kölgə kimi bir şey keçdi. Köpəkbalıqları haqqında dəhşətli fikir yenə də beynimi çulğaladı. Lakin əbəs yerə həyəcan düşürdüm, bu başqa şey imiş.

O, ehtimal ki, mirvari üçün suya giren bir adam, hindli balıqçı idi. Mən onun qayığının altını gördüm, qayıq onun başı üzərindən bir qədər kənarda idi. O, suya cumur və dərhal suyun üzünə çıxırdı. Suya enərkən kəndirlə qayığın dal tərəfinə bağlanmış daşı ayaqları

arasında saxlayırdı. Bu daş onun dənizin dibinə tez çatmasına kömək edirdi, təxminən beş metr dərinliyə çatanda daşı buraxaraq, diz üstə çökür, əlinə keçən balıqqulağıları tələsik toruna doldururdu. Sonra suyun üzünə çıxaraq, torun içindəkiləri qayığa boşaldır, daşı sudan çıxardaraq öz əməliyyatını təkrar edirdi. Hər dəfə su altında otuz saniyədən artıq qalmırdı.

Dalğıcı bizim burada olduğumuzu duymurdu. Qayanın kölgəsi bizi ondan gizlədirdi.

Yazıq hindlinin ağılna gələ bilərdimi ki, ona oxşayan insanlar su altında onunla bir sırada duraraq, onun hər hərəkətini izləyirlər.

O, dəfələrlə suya cumub üzə çıxdı. Hər dəfə on balıqqulağıdan artıq toplaya bilmirdi, çünki onları möhkəm yapışdıqları dəniz dibindən qoparmaq lazım gəlirdi, bunun üçün də xeyli vaxt sərf edirdi. Ölümünə səbəb olacaq balıqqulağılardan çoxunun içi boş idi!

Mən dalğıcı diqqətlə izləyirdim. O, müəyyən fasilələrlə suya batır və yuxarıya qalxırdı. Yarım saatdək onun işinə heç kəs mane olmadı.

Başım bu maraqlı peşəyə tamaşa etməyə çox qarışırdı, ovcunu gözləyən təhlükəni tamamilə unutmuşdum. Birdən o, dəhşət içərisində dikələrək, üzə çıxmaq üçün ayağını cəld dənizin dibinə vurdu.

Mən onun qorxmasının səbəbini anladım. Bədbəxt dalğıcın başı üzərindən azman bir kölgə keçmişdi. O, ağzını açmış və parıldayan gözlərilə ona doğru üzən yekə bir köpəkbalığı idi!

Mən qorxumdan yerimdə donub qaldım.

Açgöz yirtıcı birbaşa bədbəxt hindlinin üstünə cumdu. O, kənara sıçrayaraq, köpəkbalığının ağzından yaxasını qurtara bildisə də, quyruğu ilə döşünə endirilən qüvvətli zərbədən özünü qurtara bilmədi, bu zərbə onu bir an içərisində yerə sərdi.

Bütün bu səhnə bir neçə saniyə içərisində baş verdi. Arxası üstə çevrilmiş köpəkbalığı hindlini bölməyə hazırlaşdı ki, birdən yanımda dayanmış Nemonun əlində xəncər qəti addımlarla nəhəngə tərəf yeridiyini gördüm.

O bu dəhşətli yirtıcı ilə təkbətək vuruşmaq istəyirdi!

Köpəkbalığı zavallı dalğıcı udmağa hazırlaşarkən, qarşısında yeni düşmən olduğunu gördü. Dərhal arxası üstə çevrilərək kapitan Nemoya hücum etdi.

Bu dəhşətli mübarizənin bütün təfəsilatı indi də yadımdadır. Yərə mıxlanmış kimi dayanmış kapitan Nemo heyrət ediləcək dərəcədə

soyuqanlıqla azman köpəkbalığının yaxınlaşmasını gözləyirdi. Köpəkbalığı kapitana çatar-çatmaz, o qeyri-adi bir çevikliklə kənara atıldı, təkandan yaxa qurtararaq, əlindəki xəncəri sapına qədər balığın qarnına soxdu.

Lakin bu hələ işin axırı deyildi. Mübarizə hələ təzəcə başlayırdı. Köpəkbalığı heybətlə nərilədi. Yarasından qan sel kimi axırdı. Ətrafımızdakı su o qədər qatı və qeyri-adi qırmızı rəngə boyandı ki, hadisənin ardını görə bilmədim.

Yalnız bir azdan sonra su durulduğu zaman, cəsarətli kapitanın əlini köpəkbalığının üzgəcinə ilişdirərək onunla vuruşduğunu, qolaylanıb xəncəri onun qarnına vurduğunu gördüm, lakin ürəyinə qəti zərbə endirməyə imkan tapmırdı. Köpəkbalığı qəzəblə qıvrılır və suyu elə qarışdırırdı ki, mən güclə ayaq üstə dura bilirdim.

Kapitana köməyə getmək istəyirdimsə də, qorxumdan yerə mixlənməmiş kimi olduğumdan, bir addım belə ata bilmirdim.

Mübarizə edənlər arasında vəziyyətin dəyişdiyini böyük kədər və ürək çırpıntısı ilə gördüm. Üzərinə düşən cəmdəyin ağırlığından kapitan dənizin dibinə yığıldı. Köpəkbalığı yekə və dəhşətli ağzını açdı və əgər Ned Lend işə qarışmasaydı, bir saniyədən sonra kapitan həyatla vidalasaçaqdı.

Kanadalı ildırım sürətilə köpəkbalığına hücum edərək, qarmağın ucu ilə ona dəhşətli bir zərbə endirdi.

Yeni açılmış yaradan axan qan suyu yenə bulandırdı. Su köpəkbalığının aramsız çırpdığı quyruğunun dəhşətli zərbələrindən dalğalanırdı. Lakin Ned Lend zərbəsində yanılmamışdı. Köpək balığı artıq can verməyə başladı. Nəhəngin çapalamasından əmələ gələn dalğalar o qədər güclü idi ki, məni də, Konseli də yıxdı.

Ned Lend ayaq üstə qalxmaq üçün kapitana kömək etdi. Mübarizədə heç bir yeri sıyrılmamış kapitan ayağa qalxaraq, hindlinin yanına yüyürdü, ucuna daş bağlanmış kəndiri kəsərək, hissiz cəsədi qucağına aldı və ayağını dənizin dibinə vuraraq suyun üzünə çıxdı.

Biz də hər üçümüz kapitanın ardınca suyun üzünə qalxıb bir neçə saniyədən sonra hindlinin qayığına mindik.

Kapitan Nemonun ilk qayığı bədbəxti huşa gətirmək oldu. Hindli su altında çox qalmamışdı, köpəkbalığı ilə gedən mübarizə cəmi bir neçə saniyə davam etmişdi, ona görə də köməyin gecikmədiyini zənn etmək olardı. Lakin digər tərəfdən, o, köpəkbalığının quyruğundan aldığı dəhşətli zərbədən yerinəcə ölə bilirdi.

Xoşbəxtlikdən belə olmamışdı. Konsel ilə kapitan Nemo hindli nəylə ovuşdurdular, çox keçmədən hindli yavaş-yavaş özünə gəlməyə başladı. Gözlərini açdı.

Dörd mis başın üzünə əyildiyini görünce onun necə təəccüb-ləndiyi və hətta qorxuya düşdüyü aydın idi!

Kapitan Nemo belindəki mirvari torunu açaraq, xilas olmuş hindliyə uzatdı. Su adamının bu gözəl hədiyyəsini zavallı Seylon hindlisi titrək əllərlə qəbul etdi. Üzündə əks edən qorxu və heyret söz-dən daha aydın ifadə edirdi ki, o həm öz həyatı, həm də qəfilən əlinə düşən bu sərvət üçün fəvqəltəbii varlıqlara nə kimi minnətdar olduğunu bilmirdi.

Kapitan Nemonun işarəsilə biz qayıqdan çıxıb, mirvari olan yerin dibinə qayıtdıq və yarım saat yol getdikdən sonra "Nautilus" qayığının lövbər saldığı yerə çatdıq.

Sudan çıxıb qayığa mindikdən sonra matrosların köməyiylə ağır metal dəbilqədən xilas olduq.

Kapitan Nemonun ilk sözü Ned Lendə müraciət oldu.

– Təşəkkür edirəm, mister Lend, – dedi.

– Dəyməz, kapitan, – deyər kanadalı cavab verdi. – Mən yalnız sizə borcumu qaytardım.

Kapitanın üzündə solğun bir təbəssüm hiss edildi, bununla da söhbət bitdi.

– "Nautilus"a doğru! – deyər o, komanda verdi.

Qayıq dalgaların üzərillə güllə kimi gedirdi. Bir neçə dəqiqədən sonra biz su üzünə qalxmış köpəkbalığının cəmdəyi yanından keçdik. İti sifətinə, tam bel üzgəcinə qədər uzanan oraqvari döz üzgəclərinə, nəhayət, şist rəngli belinə və ağ rəngli qarnına əsasən, onun mavi köpəkbalığı, yəni əsil köpəkbalıqları ailəsinə mənsub ən qorxulu növlərdən biri olduğunu müəyyən etdim.

Konsel öldürülmüş yırtıcıya xalis elmi maraqla baxırdı. Əminəm ki, o da bu dəqiqə öz yanında balığın qığırdaqlılar yarım-sinfinə, əsil köpəkbalıqları ailəsinə, mavi köpəkbalıqları növünə mənsub olduğunu müəyyən etmişdi. Bunda tamamilə haqlı idi.

Mən bu hərəkətsiz cəmdəyə tamaşa etdiyim zaman, birdən onun altı dənə acgöz həmcinsi qayığın yanında göründü və bizə heç fikir vermədən cəmdəyə dərəcəli onun parçalarını bir-birinin ağzından qoparmağa başladılar.

Saat doqquzun yarısında biz "Nautilus"a qayıtdıq.

Kayutuma gəldiyim zaman, o gün səhər başımıza gələn hadisələr bir-bir yadıma saldım. Bu hadisələrdən iki nəticə çıxarmaq olardı: birincisi, cəsarətdə kapitan Nemoyla rəqabət edən adam tapıla bilməməsi, ikincisi, onun bəşəriyyətə bəslədiyi ədavət üzündən su altına qaçmasına baxmayaraq, qarşısına çıxan birinci zavallını xilas etmək üçün öz həyatını təhlükə altına almağa hazır olması idi.

Bu qəribə adam özü haqqında nə deyirsədesin, görünür, hələ də bəşəri duyğuları özündə axıra qədər boğa bilməmişdir.

Mən bu xüsusda ona söyləyərkən, duyula biləcək bir həyəcanla belə cavab verdi:

– O hindli idi, professor, məhkum ölkənin sakini. Mən son nəfəsimə qədər məzlumların tərəfində olacağam.

Hər bir məzlum insan mənim qardaşım olmuş, qardaşımdır və qardaşım da olacaq.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

QIRMIZI DƏNİZ

Yanvarın iyirmi ikisində Seylon adası artıq gözəndən itdi. "Nautilus" böyük sürətlə Maldiv adalarını Lakkadiv adalarından ayıran dolanbac boğazlara tərəf yönəldi. Biz 1499-cu ildə Vasko-de-Qama tərəfindən kəşf edilmiş Kitten mərcan adasının yaxınlığından keçdik, bu 10°0' ilə 14°30' şimal en dairəsi və 69°0' ilə 50°72' şərq uzunluq dairəsində yerləşmiş on doqquz iri adadan ibarət Lakkadiv silsilə adalarından biridir.

Bu vaxtadək sualtı gəmi, Yapon dənizindən üzməyə başladığı zamandan bəri on altı min iki yüz iyirmi mil yol getmişdi.

Ertəsi gün, yanvarın 30-da "Nautilus" suyun üzünə qalxdığı zaman, artıq quru görünmürdü.

Gəmi indi şimal, şimal-qərb tərəfə, Ərəbistanla Hind yarımadası arasında yerləşmiş və İran körfəzinə giriş yolu olan Əmman körfəzinə tərəf gedirdi.

Kapitan Nemo bizi hara aparırdı? Mən bu suala qarşı nə özümə, nə də bunu menden soruşan Ned Lendə dürüst cavab verə bilmirdim:

– Dostum Ned, kapitan Nemonun kefi hara istəyirsə, biz də ora gedirik, – deyə Ned Lendə cavab verdim.

– Kapitanın fantaziyası bizi uzağa aparıb çıxara bilməyəcək, – kanadalı cavab verdi, – İran körfəzinin başqa çıxış yoludur və əgər biz bu körfəzə girsək, mütləq həmin yolla da geri dönməli olacağıq.

– Nə olar ki, Ned, dönərik. Əgər İran körfəzindən sonra kapitan Nemo Qırmızı dənizi ziyarət etmək istəsə, Babülməndəb boğazı onun gəmisini buraxmağa həmişə hazırdır.

– Cənab professor, siz Qırmızı dənizin də İran körfəzi kimi qapalı dəniz olduğunu mənə pis bilmirsiniz, – deyə Ned Lend etiraz etdi, – çünki Süveyş kanalı hələ qazılmamışdır, hətta “Nautilus” kimi bir gəmi, onun gələcək şlyuzlarının hovuzlarından keçə bilməz. Beləliklə, Qırmızı dəniz bizi heç cür Avropaya yaxınlaşdırma bilməyəcəkdir.

– Mən ki Avropaya yaxınlaşacağımızı demirəm.

– Bəs siz nə güman edirsiniz?

– Mən zənn edərdim ki, “Nautilus” Ərəbistan və Misir sahillərinə yapışan suları ziyarət etdikdən sonra, ya Mozambik boğazından, ya da Maskaren adalarının yanından keçərək, yenidən Hind okeanına qayıdacaq və Ümid burnuna çatacaqdır.

– Fərz edək ki, belə də olacaqdır, – deyə Ned Lend ona xas olmayan inadla sözünə davam etdi. – Çox yaxşı, bəs Ümid burnuna çatdıqdan sonra?..

– “Nautilus” Ümid burnuna döndükdən sonra hələ olmadığımız Atlantik okeanına girəcəkdir. Düzünü deyən, dostum Ned, məgər sualtı mənzərələrin qurtarmaq bilməyən müxtəlifliyi sizi yormuşdur? Mənə gəlincə, boynuma alıram ki, heç bir adamın xəyalına belə gəlməyən bu əcaib səyahət sona çatdığı zaman mən həqiqətən məyus olacağam.

– Cənab professor, məgər siz üç aydan bəri sualtı gəmidə əsir olduğumuzu yadımdan çıxarmırsınız? – deyə kanadalı etiraz etdi.

– Yadımda deyil, Ned, heç xatırlamaq da istəmirəm! Mən “Nautilus”da olduğum saatları və günləri saymıram.

– Bəs bunun axırı nə zaman olacaqdır?

– Öz vaxtında olacaqdır. Bir də biz bu vaxtın çatmasını heç şeylə sürətləndirə bilmərik, ona görə də nəhaq yerə mübahisə edirik. Əgər siz, mənim qoçaq Nedim, yanıma gələrək: “Fürsətdir, gəlin qaçaq” demiş olsaydınız, mən sizinlə birlikdə xilas olmaq imkanını məm-

nuniyyətlə müzakirə edərdim. Hələlik isə belə fürsət yoxdur. Sözün düzü, mən kapitan Nemonun Avropa dənizlərinə girmək cəsarətində olacağına az inanıram.

Bu qısa söhbətdən görünür ki, mən “Nautilus”un və onun əsrarəngiz kapitanının pərəstişkarı olmuşdum.

Ned Lendə gəlincə, o, söhbəti bu sözlərlə bitirdi:

– Bunların hamısı düzdür, lakin, mənə, cəbr olan yerdə zövq ola bilməz!

Sonrakı dörd gün ərzində, yəni fevralın 3-nə qədər “Nautilus” gah iti, gah da ağır sürətlə müxtəlif dərinliklərdə Əmman körfəzini dolaşdı.

Adama elə gəlirdi ki, guya “Nautilus” özünə qəti bir yol seçə bilmirmiş kimi, bəxtəbəxt üzür, lakin bu günlər ərzində bir dəfə də olsa Xərçəng tropikini keçmədik.

Bu dənizlə ayrılmazdan əvvəl biz bir neçə dəqiqə ərzində Əmmanın baş şəhəri olan Moskatı müşahidə etdik. Mən onun mənzərəli görünüşünə valeh olmuşdum: qayaların qara fonunda ağ ev və istehkamlar, doğrudan da çox qəşəng idi.

Məscidlərin xırda günbəzlərinə, minarələrin şiş təpələrinə, hər tərəfi bürüyən yaşıllıqlara heyrlə baxırdım.

Lakin bu tamaşa uzun sürmədi, “Nautilus” yenidən qaranlıq suların dərinliklərinə endi.

Sonra gəminiz Ərəbistanın sahilləri boyunca qurudan altı mil aralı üzərək, Hədrəməutun yaxınlığından və bəzi yerlərində qədim xarabaların izi olan dalğavari düzülmüş alçaq dağların yanından ötüb keçdi.

Fevralın beşində biz, nəhayət, Ədən körfəzinə girdik, bu körfəz Babülməndəb boğazına taxılmış bir qıfı oxşayırdı. Hind okeanının suları bu qıfıdan Qırmızı dənizə axır.

Fevralın altısında, Ədən şəhəri görünəndə “Nautilus” dənizin üzünə çıxdı. Bu şəhər eyni adı daşıyan və dar bərzəx vasitəsilə qitəyə birləşən burun üzərində yerləşmişdir.

Təbii şəraiti etibarilə həqiqi Ərəbistan Cəbəltüttariqi olan Ədən, 1839-cu ildə ingilislər tərəfindən zəbt edilmiş və indi tamamilə yenilməz bir qalaya çevrilmişdir. Mən uzaqdan bu şəhərin səkkizguşəli minarələrini görürdüm. Tarixçi Edridinin təbirincə, bu şəhər vaxtilə sahil boyunda ən gurultulu və zəngin ticarət məntəqəsi olmuşdur.

Mən əmin idim ki, Ədəbə çatandan sonra kapitan Nemo "Nautilus"-u geri döndərəcəkdir. Lakin mən yanlışmışdım.

Ertəsi gün, fevralın 7-də biz Babülməndəb boğazına girdik. Babülməndəb ərəbcə "Göz yaşları qapısı" deməkdir. Uzunluğu cəmi əlli kilometr olan bu boğazı "Nautilus" bütün sürətilə bir saatdan az vaxtda keçdi. Lakin mən hər şeyi, hətta Ədənin dəniz üzərindəki hakimiyyətini möhkəmləndirmək üçün ingilislər tərəfindən zəbt edilmiş Perim adasının sahillərini belə görməyə müvəffəq olmadım. Süveyş bərzəxi ilə Bombay, Kəlküttə, Melburn şəhərləri və Müqəddəs Məvərk adası arasında üzən bir çox ingilis və fransız gəmiləri boğazın sularında dolaşıqlarından, "Nautilus" suyun üzünə çıxma bilməyib, daim su altında üzürdü.

Nəhayət, günortaçağı biz Qırmızı dəniz sularına girdik.

Qırmızı dəniz! Heç vaxt buludlardan bu dənizə yağış yağmır! Heç vaxt burada göy üzünü qara buludlar almır! Heç bir iri çay suyunu bu dənizə axıtmır! Qızgın günəş bu dənizin sularını şiddətlə buxarlandırır və hər il onun səthində metr yarım su alır.

Əgər bu qərribə körfəz okeandan ayrılıb gölə çevrilmiş olsaydı, ehtimal ki, çoxdan qurumuşdu.

Qırmızı dənizin uzunluğu iki min altı yüz kilometr, eni isə orta hesabla iki yüz qırx kilometrdir. Ptolomey fironları və Roma imperatorluğu zamanında bu dəniz dünyanın ən böyük ticarət yolu idi.

Süveyş kanalının açılması, bu dənizə, vaxtilə malik olduğu əhəmiyyətini yenə də qaytaracaqdır.

Kapitan Nemonun nə məqsədlə bu boğaza gəlib çıxdığını anlamağa belə cəhd etməirdim. Lakin "Nautilus"un buraya gəldiyinə son dərəcə sevinirdim.

İndi biz orta sürətlə gedirdik, gah suyun üzünə qalxır, gah da qabaqdan gələn gəmi ilə görüşməmək üçün suya dalırdıq, beləliklə, mən bu maraqlı dənizlə tanış olmaq imkanı əldə etdim.

Fevralın səkkizində günəş ilk şüalarını yer üzünə səpərkən, biz xarabalar şəhəri olan Mokkanı gördük. Xarabaların divarları top gurultusundan belə uçulub tökülürdü. Xarabalar arasında xurma ağacları kök salıb yaxşıca göyərmişdi. Mokka vaxtilə böyük ticarət mərkəzi olmuşdur. Onun altı bazarı, iyirmi altı məscidi və şəhəri üzük kimi dövrəyə almış üç kilometr uzunluqda on dörd qalası vardır.

"Nautilus" Afrika sahillərinə yaxınlaşdı. Bura dənizin dərin yeri idi. Biz burada suya dalaraq, füsunkar al-qırmızı mərcan kol-luqlarına və sualtı qayaların üstünə qalın yaşıl xalı kimi örtülmüş yosunlara tamaşa etdik. Bu sualtı qayalar və Livan sahillərinə səpələnmiş adacıqlar nə gözəl bir mənzərə əmələ gətirirdi! "Nautilus"un bir azdan sonra yaxınlaşdığı Şərq sahillərinin sualtı mənzərələri xeyli cazibədar və müxtəlifdir. Tixamın yaxınlığında bitən zoofitlər yalnız su altında qalmır, onların qəşəng kələfləri dəniz səthindən də bir neçə metr bayıra çıxırdı. Suüstü zoofitlər, sualtı zoofitlərə nisbətən daha tutqun rəngdə idi.

Salonun pəncərəsi qarşısında oturaraq, bir çox unudulmaz saat-lar keçirdim! Elektrik proyektorunun işığı sualtı heyvanlar və bitki-lərdən: appendikulyarlar, salplar, əlvan dəniz lalələri, kol-kol bitən saysız-hesabsız balıqqlaqları, nəhayət, bu vaxta qədər heç yerdə təsadüf etmədiyim min cür süngər gördüm.

Süngər bəzi təbiətişünasların bu vaxta qədər düşündüyü kimi bitki olmayıb, hətta mərcanlara nisbətən daha aşağı inkişaf pilləsində duran ibtidai heyvandır.

Süngərlərin heyvanlar aləminə mənsub olması heç bir şübhə doğurmur, əlbəttə, qədim alimlər kimi süngərləri heyvanlarla bitki-lər arasında orta mövqe tutan canlılara mənsub etmək haqqında heç danışıq ola bilməz.

Qeyd etməliyəm ki, təbiətişünaslar süngərlərin quruluşu haqqında bu vaxta qədər ümumi rəy əldə etməmişlər.

Bəzələrinin fikrincə, süngər xırda heyvanlardan ibarət bütöv bir koloniyadır. Başqaları isə, o cümlədən, Miln Edvards qəbul edir ki, hər süngər – ayrıca bir heyvandır.

Süngərlər sinfində bir neçə min növ vardır. Süngərlər bütün dənizlərdə, habelə bəzi çay və göllərdə yaşayırlar. Lakin hamıdan çox onlar Aralıq dənizində, Yunan silsilə adaları dənizində, Suriya sahillərində və Qırmızı dənizdə olurlar. Hər biri yüz əlli franka gedən incə, yumşaq süngərlər – açıq rəngli Suriya və Trablis süngərləri də başlıca olaraq burada yaşayırlar.

Keçilməz Süveyş bərzəxi divarının bizi ayırdığı Yaxın Şərq ölkə-ləri ilə bir daha görüşməyəcəyimə ümidim olmadığından, mən böyük səylə Qırmızı dəniz süngərlərini öyrənməyə başladım.

“Nautilus” səkkiz-doqquz metr dərinlikdə, qayalı Şərq sahilləri boyunca yavaş-yavaş üzərkən, mən Konseli yanıma çağırıdım və onunla birlikdə pəncərədən baxmağa başladım.

Burada hər cür singər var idi: saplağaoxşar, yarpağaoxşar, kürəşəkili, pəncəyoxşar süngərlər, elmdən çox şərə həvəsi olan ovçuların onlara verdiyi səbət, qədəh, cəhrə, şir pəncəsi, tovuz quyruğu, Neptun əlcəyi kimi adlar onların zahiri görünüşünə daha uyğun gəlirdi. Süngərlərin lifli toxumasına hopmuş yarımmaye həlməşik maddə hər bir hüceyrəni, həyat verən incə şırımaqlarla arasıkəsilmədən qidalandırır. Hüceyrə qida aldıqdan sonra yığılır və içəri-sindəki artıq suyu xaricə qovur. Polip öldükdən sonra bu həlməşik maddə yox olur; o çürüyərək ammoniyak əmələ gətirir və heyvandan ancaq havada qızaran lifli bir toxuma qalır, o da öz elastiklik dərəcəsiindən, su keçirməsiindən və möhkəmliyiindən asılı olaraq, müxtəlif məqsədlər üçün işlədilir.

Süngərlər qayalara, molyuskların balıqqulağılarına, hətta zoofitlərin saplaqlarına yapışır.

Onlar, gah eninə yastılanaraq, gah yuxarıya uzanaraq, gah da mərcan poliqləri kimi aşağıya sallanaraq, ən kiçik yarıqları və qayaların oyuqlarını doldururlar.

Mən Konselə izah etdim ki, süngərləri draqa və ya əl ilə tuturlar. Əl ilə tutmaq daha əlverişli üsul sayılır, çünki bu üsulla süngərlərin toxuması zədələnmir və dalgıclar onları ehtiyatla qopara bilərlər, halbuki draqa ilə tutduqda, süngərlərin toxumaları zədələnir.

Süngərlərin ətrafında qaynaşan zoofitlərdən ən çoxu gözəl formalı meduzalar idi. Orada molyusklardan kalmarlar, sürünənlərdən isə dəniz tıbağaları, xüsusən şorba tıbağası deyilən yaşıl tıbağalar vardı ki, bu tıbağanın ötinə o gün ləzzətlə yedik.

Orada bolluca balıq vardı. O günlərdə “Nautilus”un suya atıldığı tora aşağıdakı heyvanlar düşmüşdü: skatlar, o cümlədən, eni metr yarım, çəkisi on iki kiloqrama qədər olan kartal skatı və ya dəniz kartalı; dördüzlü sümük zirehi olan və gözləri üstündə buyruzaoxşar uzun tikanlar çıxan buynuzlu sandıqbalığı; ilanbalığı ailəsindən yırtıcı balıq sayılan murenlər (onların rəngi çox qoribədir: bədənlərinin ön hissəsi parlaq sarı, arxa hissəsi sumaqı, üst tərəfi isə tünd mərmər kimidir); sarı rəngli və üzərində qara və qəhvəyi zolaqları olan karanq balıqları ailəsinə mənsub buynuzlu zanqlar;

tünd zolaqları olan al-qırmızı rəngli durnabalığı ailəsinə mənsub sorucular (bu balıqlarda qığırdacaq şişindən ibarət sorucu orqan vardır, onlar bu orqan vasitəsilə daşlara və ya balıqqulaqlara yapışırlar, ancaq ovlarına hücum etdikləri və ya düşməndən xilas olmaq istədikləri zaman hərəkət edirlər). Bundan başqa tora başqa dənizlərdə gördüyümüzə ayrı balıqlar da düşürdü.

Fevralın doqquzunda “Nautilus” Qırmızı dənizin, qərbdə Suakin, şərqdə isə Yəmən yerləşmiş olan ən geniş hissəsi ilə üzürdü.

Günortaçağı müavin müşahidəsini qurtardıqdan sonra kapitan Nemo göyertəyə çıxdı.

Mən “Nautilus”u hara apardığını bilməyincə onu əldən buraxmamacağı qətdim.

Kapitan Nemo məni görcək özü yanaşdı və siqar təklif edərək soruşdu:

– Qırmızı dəniz xoşunuza gəldimi, professor? Onun balıqlarına, süngərlərinə və mərcan meşələrinə doyunca tamaşa etdinizmi? Sahillərindəki şəhərləri gördünüzümü?

– Təşəkkür edirəm, kapitan. Bu xüsusda “Nautilus”dan razıyam. O çox ağıllı gəmidir!

– Bəli, professor, ağıllı, cəsarətli və möhkəm gəmidir! O, Qırmızı dənizin nə fırtınalarından, nə axınlarından, nə də sualtı qayalardan qorxur!

– Doğrudan da bu dəniz ən qorxulu dənizlərdən biri hesab olunur, yanılmıramsa, hələ qədim zamanlarda belə bu dəniz pis dənizlərdən biri hesab edilirdi, – dedim.

– Həqiqətən o cəhdən özünə pis ad qazanmışdır. Yunanıstan, habelə Roma tarixçiləri bu dəniz haqqında çox pis rəy vermişlər. Strabon deyir ki, o, yağış yağdığı və şimal küləkləri əsdiyi zaman qonaq sevməyən dənizdir. Bu dənizi Kolzum körfəzi adlandıran ərəb tarixçisi Edridi deyir ki, gəmilərin çoxu onun dayaz qumlarında tələf olur, gecə vaxtı heç kəs bu dənizdə üzməyə cəsarət etmir. Edridiyə görə, bu dəniz dəhşətli tufanları ilə məşhurdur, qonaq sevməyən adalarla doludur və onun “nə üzündə, nə də altında cəlbəedici bir şey yoxdur”. Arrian, Aqatarhid və Artemidor¹ da bu fikrə şərikdirlər.

¹ Qədim Yunanıstanın tarixçi və coğrafiyaşünaslarıdır.

– Çünki bu tarixçilərə “Nautilus”da üzmək müyəssər olmuşdur, – deyə əlavə etdim.

– Tamamilə doğrudur, – deyə kapitan Nemo gülümsədi. – Lakin müasir tarixçilərin bu xüsusda vəziyyəti qədimkilərdən heç də yaxşı deyildir. Buxarda olan mexaniki qüvvəni meydana çıxarmaq üçün uzun əsrlər gəlib keçmişdir. Kim bilir, yüz ildən sonra dünya belə bir “Nautilus”-u görəcəkdir? Tərəqqi tələsmir, cənab professor!

– Doğrudur, sizin gəmi əsrlərcə olmasa da, tam bir əsr öz dövrünü qabaqlamışdır. Bir bədbəxtliyə baxın, bu gəminin sirri, onu ixtira edənə birlikdə öləcəkdir! – dedim.

Kapitan Nemo mənə cavab vermədi.

Bir neçə dəqiqəlik sükutdan sonra o yenidən sözü başladı:

– Deyəsən, biz Qırmızı dənizdə üzməyin qorxusu haqqında qədim tarixçilərin rəylərindən danışırıdınız?

– Bəli, – dedim. – Sizin zənninizcə, onların qorxusu mübaligəmi edilmişdir?

– Həm bəli, həm də yox, cənab professor, – deyə Qırmızı dənizi, ehtimal ki, əsaslı surətdə öyrənmiş olan kapitan Nemo cavab verdi. – Möhkəm tikilmiş, yaxşı təchiz edilmiş və özünə tabe etdiyi buxar sahəsində istədiyi yolu seçən müasir gəmi üçün heç bir təhlükə təşkil etməyən şey, qədim zamanın dəniz səyyahlarının gəmiləri üçün hər cür gözlənilməyən hadisələrlə dolu idi. Qətran və delfin yağı sürtülmüş taxtalardan hazırlanan və palma kəndir ilə sarıdan xırda gəmiləri təsəvvürünüzə gətirin! Onların heç bir naviqasiya cihazı yox idi, onlar axınlar arasında kor-koranə üzürdü. Belə bir şəraitdə qəzaya uğramaq adı bir hadisə idi, başqa cür də ola bilməzdi. Lakin zamanımızda, Süveyş bərzəxi ilə cənub yarımkürəsinin dənizləri arasında səfər edən paroxodlara Qırmızı dənizin fırtınalarından və musson küləklərindən qorxmaq lazım deyildir. Bu gəmilərin kapitanına, tayfasına və səmşinlərinə yola çıxmazdan qabaq nəzir demək və qurban vermək, səfərdən qayıtdıqdan sonra isə yaxın məbədlərin birinə girərək, mərhəmət göstərdiyi üçün Allaha dua və səna etmək lazım deyildir...

– Bəli, buxar dənizçilərin ürəyindəki minnətdarlıq hissini yox etdi, – deyə zarafatla əlavə etdim, – yeri gəlmişkən soruşum, kapitan, bu dənizin tarixini siz o qədər əsaslı öyrənmisiniz ki, yəqin, onun nə üçün Qırmızı adlandırılmasını izah edə bilərsiniz?

– Bəzi yerlərdə suyunun əcaib qırmızı rəngə malik olmasına görə, qədim adamlar ona bu adı vermişlər, – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

– Bununla belə, indiyədək burada biz tamamilə şəffaf və rəngsiz su görmüşük və hələ qırmızı rəngə təsadüf etməmişik.

– Düzdür, lakin körfəzin axırına çatdığımız zaman orada suyun qırmızıya çalmasına özünü əmin olacaqsınız. Yadımdadır, bir dəfə Tor limanında lap qırmızı rəngdə su gördüm, sanki bura qan gölü idi.

– Bu rəng nə ilə izah olunur? Suyun rəngini hansı mikroskopik yosunlar boyamışdır?

– Bəli, bu, qırx mini bir kvadratmillimetr səthə yerləşən mikroskopik trixodesmiya bitkilərinin selik ifrazatıdır. Tor limanına yetişdiyimiz zaman, ehtimal ki, bu fenomeni müşahidə etmək sizə də müyəssər olacaqdır.

– Demək, sizin, “Nautilus”da Qırmızı dənizi ziyarətiniz birinci dəfə deyildir.

– Bəli, birinci dəfə deyildir. Şüveyş kanalı yenidən qazılmağa başlanan zaman mən burada idim.

– “Nautilus” kimi bir gəmi üçün bu kanal tamamilə faydasızdır, – dedim.

Bu sözün müqabilində:

– Bütün dünya üçün faydalıdır, – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

– Aralıq dənizini Qırmızı dənizlə bilavasitə birləşdirməyin ticarət üçün nə kimi böyük fayda gətirəcəyini qədim adamlar yaxşıca başa düşürdülər. Lakin onlar bir dənizdən o biri dənizə kanal açılmağa cəyini düşünməyib uzun yol seçmiş və Nilin yatağını Qırmızı dənizlə birləşdirmişlər. Bəzi məlumatlara görə, bu Nil kanalının tikintisi firon Sezostris¹ zamanı başlanmışdır. Hər halda burası həqiqətdir ki, eramızdan 615 il əvvəl firon Nexo Misir ovalığının Ərəbistanı yaxın hissəsindən keçməklə Nili Qırmızı dənizlə birləşdirən bir kanal çəkdirməyə başlamışdı. Gəmilər bu kanal ilə Nildən Qırmızı dənizə dörd günə gedə biləcəkdik, kanalın eni isə iki avar gəminin yanaşı üzməsinə imkan verəcək qədər olmalı idi. Kanalın çəkilişi Histaspın² oğlu Dara zamanı davam etdirilmiş və ehtimal ki,

¹ Sezostris – Misir fironu. Onun yaşadığı tarix düzgün məlum deyildir. Qədim tarixçilərdən bəzisi onun eramızdan təxminən 1300 il əvvəl yaşamış Firon II Ramzes olduğunu iddia edir.

² Histaspın oğlu Dara – e.ə. 550-486 illərdə yaşamış İran padşahıdır.

yalnız II Ptolomey zamanı başa çatdırılmışdır. Strabonun zamanında bu kanal artıq işə salınmışdı, lakin kanalın dərinliyi kifayət qədər olmadığından, bu kanal ilə yalnız yaz aylarında üzmək mümkün olurdu, çünki bu aylarda Nil daşır və suyu çoxalır. Kanaldan Antonilər¹ əsrinə qədər gəmiçilik işində istifadə edilmişdir. Sonralar o tənəzzül etmiş, dayazlaşmış və gəmiçilik üçün yararsız hala düşmüşdür. Xəlifə Ömər in ömrü ilə kanal bərpa edilmiş, lakin eramızın 761-ci və ya 762-ci ilində Xəlifə Əl-Mənzər tərəfindən tamamı doldurulmuşdur, xəlifə bu vasitə ilə onun əleyhinə üsyan qaldırmış Məhəmməd ibn-Abdullahın qoşunlarına ərzaq daşınması yolunu kəsmək istəmişdi. General Bonapart Misir səfərində Süveyş yaxınlığındakı səhrada bu kanalın izini axtarmağa başlamışdı, lakin qəflətən baş verən mədd nəticəsində güc-bəla ilə məhv olmaqdan yaxa qurtara bilmişdi.

– Nə eybi var, kapitan, qədim insanların müvəffəq ola bilmədiyini şeyə, – Kadiksdən Hindistana gedən yolu doqquz min kilometr itisər etməyə imkan verən bu iki dənizin birləşdirilməsinə indi Lesseps² nail oldu. Lakin yaxın gələcəkdə o, Afrika qitəsini Süveyş kanalı ilə Asiyadan ayıraraq onu böyük bir adaya çevirəcəkdir.

– Təəssüf ki, mən Süveyş kanalını sizə göstərə bilmirəm, – deyə kapitan Nemo sözüne davam etdi, – lakin birisi gün Aralıq dənizinə çıxarkən, siz Port-Səidin uzun sahil küçələrini görə bilərsiniz.

– Aralıq dənizinə?! – deyə təəccüblə səsləndim.

– Bəli, cənab professor. Nə üçün belə təəccüb etdiniz?

– Sizin “birisi gün orada olacağıq” sözləriniz mənə heyrətə saldı.

– Doğrudanmı?

– Bəli, kapitan, hərçənd “Nautilus”da olmağım görə mənə heç şeyə təəccüb etməməyi öyrədəydi.

– Amma yenə də nə üçün bu xəbər sizi belə təəccübləndirdi?

– Bizi birisi günə qədər Aralıq dənizinə çatdırmaq üçün “Nautilus” son dərəcə böyük bir sürətlə getməlidir. Axı, “Nautilus” Ümid burnu yanından keçərək, Afrikanın bütün sahillərini dolanmalıdır!

¹ Eramızdan 96 il əvvəl ilə eramızın 92-ci ili arasında yaşamış yeddi Roma imperatorunun (Neron, Trayan, Adrian, Antonin, Mark Avreli, Verus, Kommodun) padşahlıq dövrü belə adlanır.

² Lesseps – Süveyş və Panama kanallarının çəkilməsi işlərinin təşkilatçısıdır.

– Bəs “Nautilus”un bütün Afrikanı dolanacağını sizə kim dedi? Onun Ümid burnu yanından keçəcəyini kim xəbər verdi?

– Lakin... “Nautilus” quru ilə gedə bilmirsə və ya Süveyş bərzəxi üzərindən hava ilə uçmursa, o halda...

– Nə üçün bərzəxin altından keçməsin, cənab professor?

– Bərzəxin altından?

– Əlbəttə, – deyə kapitan Nemo sakitcə cavab verdi.

– İnsanların yer üzündə böyük çətinliklə başa gətirdiyi şeyi, təbiət artıq çoxdan bu dar yer zolağı altında əmələ gətirmişdir.

– Necə? Orada yol vardır?

– Bəli, mənim Ərəbistan tuneli adlandırdığım sualtı yol. Bu yol Süveyşin altından başlayıb Port-Səiddə qurtarır.

– Axı Süveyş bərzəxi tez dağılan qumdan əmələ gəlmişdir!

– Bərzəx müəyyən dərinliyə qədər belədir. Lakin əlli metr dərinlikdə möhkəm qranit divar başlayır.

– Demək, siz bu tuneli təsadüfən tapmışınız? – deyə soruşdum.

– Təsədüfən, eyni zamanda şüurlu olaraq, ancaq bu kəşfdə şüurluluq təsadüfən çox idi.

– Mən sizə diqqətlə qulaq asıram, kapitan, lakin ağıl qulaqlarıma inanmaqdan boyun qaçıram.

– Ah, cənab professor, qulağı olub da eşitməmək – bütün zamanlara xas olan şeydir! Bu yol nəinki gerçəkdən vardır, hətta mən o yoldan dəfələrlə istifadə etmişəm. Bu yol olmasaydı, mən yolu bağlı olan bu Qırmızı dənizə girməzdim.

– Bu tuneli necə tapdığınızı soruşsam, eyib olmaz ki?

– Bir-birindən ayrılmasa taleyinə yazılmış adamlarda nə kimi gizli şey ola bilər? – deyə kapitan Nemo cavab verdi.

Mən özümü elə göstərdim ki, guya bu cümlədəki işarəni başa düşmədim, ona görə kapitan Nemonun izahatına qulaq asmağa başladım.

– Məni tunelin olması fikrinə sövq edən şey, sadəcə, məntiqi mühakimə və təbiətşünaslıq marağı oldu. Qırmızı və Aralıq dənizlərində tamamilə eyni olan balıqların – uçan balıqların, xanı balıqlarının, zolaqlı xitindəli balıqların və sairənin yaşadığı mənim diqqətimi cəlb etdi. Mən öz-özümə: “Bu səbəb hər iki dənizin bir-birinə yolu olduğunu göstərmirmi?” – deyə sual etdim. Əgər, doğrudan da, bir-birinə yollar varsa, o halda belə axın Qırmızı dənizdən Aralıq dənizi istiqamətində olmalıdır, çünki Qırmızı dənizdə suyun səviyyəsi

yəsi Aralıq dənizinə nisbətən yuxarıdır. Bu məsələni izah etmək üçün, mən Süveyş ətrafında bir qədər balıq tutaraq, hər birinin quyruğuna halqa keçirdim və yenidən dənizə buraxdım. Bir neçə aydan sonra Suriya sahillərində atdığım tora nişanlı halqaları olan balıqlardan bir neçəsi düşdü. Beləliklə, bu iki dəniz arasında sualtı yolu olduğu mənə yəqin oldu. Mən bu yolu öz "Nautilus"umla axtarıb tapdım və onu keçməyə cəsarət etdim, cənab professor, siz də bir-iki gündən sonra mənim Ərəbistan tunelimi tanış olarsınız.

BƏŞİNCİ FƏSİL

ƏRƏBİSTAN TUNELİ

Mənim günü Konselə və Ned Lendə, kapitan Nemo ilə olan söhbətimizin məhz onları maraqlandıran hissəsini danışdım.

İki gündən sonra Aralıq dənizinin sularında olacağımızı onlara dedikdə, Konsel əl çaldı, Ned Lend isə çiynilərini qısaraq:

– Necə? Sualtı tunel? – deyə səsləndi. – İki dəniz arasında rabitə? Bu barədə heç kəs, heç vaxt bir şey eşitməmişdir, – dedi.

– Dostum Ned! – deyə Konsel ona cavab verdi. – Siz "Nautilus" haqqında bir şey eşitmişdinizmi? Yox. Bununla belə "Nautilus" vardır. Beləliklə, çiyninizi heç qısmayın və bu barədə bir şey eşitmədiyinizə əsaslanaraq faktları inkar etməyin!

– Görək kim haqlı olacaqdır, – deyə Ned Lend başını yırğaladı, – heç olmazsa, az vaxt içərisində Aralıq dənizində olacağımız üçün belə tunelin olmasına inanmaqla şad olacağam.

Həmin gecə dənizin üzü ilə gedən "Nautilus" 21°30' şimal en dairəsində Ərəbistan sahilinə yaxınlaşdı. Mən Misir, Suriya, Türkiyə və Hindistanla qızgın mal mübadiləsi aparən mühüm ticarət məntəqəsi olan Cəddəni gördüm. Olduğumuz məsafədən şəhər tikintilərini, körpüdə dayanan və suya çox oturduğundan sahilə yan ala bilməyən gəmiləri aydınca seçirdim.

Qüruba doğru enməkdə olan günəş öz şüalarını şəhərin ağ binaları üzərinə sərmişdi, onlar gözqamaşdırıcı bir şəfaqla parlayırdı.

Şəhərin kənarında, oturaq bədəvilərin ağac və qamış komaları görünürdü.

Lakin çox keçmədən Cəddə şəhəri gecənin qaranlığı içərisində gözəndi itdi və "Nautilus" azacıq şəfaqla verən suya daldı.

Ertəsi gün, fevralın 10-da, "Nautilus" üzə qalxdığı zaman, bizdən bir az aralı olan gəmi gördük, ona görə "Nautilus" dərhal suya dalmalı oldu. Lakin günortaçağı, adi müşahidələr zamanı dəniz bomboş idi və "Nautilus" yenidən suyun üzünə qalxdı.

Mən Ned Lend və Konselin müşayiətilə göyərtəyə çıxdım.

Şərqdəki düzəngah sahillər qalın duman içərisində çətinliklə seçilirdi.

Qayıdın yanlarında dirsəklənərək, ağılınıza gələn hər şeydən danışdırdı, birdən Ned Lend əlilə dənizin bir nöqtəsini göstərərək soruşdu:

– Cənab professor, siz orada bir şey görmürsünüz ki?

– Yox, – deyə cavab verdim. – Axı siz bilirsiniz ki, mən sizin kimi uzaqgörən deyiləm!

– Diqqətlə baxın, – deyə Ned israr etdi, – qabaqda hərəkət edən bir şeyi, doğrudanmı, görmürsünüz?

Mən diqqətlə baxdıqdan sonra:

– Bəli, dənizin üzündə qarətəhər, uzun bir şey görürəm, – dedim.

– Bəlkə o da yeni "Nautilus"dur? – deyə Konsel soruşdu.

– Yox, – deyə kanadalı cavab verdi, – onun dəniz heyvanı olduğunu desəm, səhv etməzəm.

– Qırmızı dənizdə də balına yaşayırıqmı? – deyə Konsel soruşdu.

– Hər dəfə təsadüf edilir, – deyə cavab verdim.

Doğrudan da, bizdən bir mil uzaqda, suyun üzündə uzunsov bir qara şey var idi. O, uzaqdan sudan xaricə çıxmış böyük bir qayaya oxşayırdı. Lakin onun həqiqətdə nə olduğunu mən belə müəyyən edə bilməmişdim. Bir saniyə belə gözünü heyvandan ayırmayan Ned Lend:

– Yox, bu balına deyildir, – dedi. – Balınalar mənim köhnə tanışlarımdır, onların bütün şəkərlərini mən yaxşı bilirəm.

– Gözləyək, – deyə Konsel təklif etdi. – "Nautilus" o tərəfə yönəlsin, bir neçə dəqiqədən sonra onun nə olduğunu bilərik.

– Aha! Hərəkət edir... Suyu baş vurur! – deyə Ned Lend səsləndi. – Bu nə ola bilər? Onun balına və kaşalot kimi haça quyruğu yoxdur, üzgəcləri isə kəsik qollara oxşayır!

– Lakin... – deyə sözə başlamaq istəyirdim ki, kanadalı sözümü kəsərək:

– Baxın, arxası üstə, üzü yuxarı çevrilir, – dedi.

– O, bir cür füsunkar dəniz pərisidir! – deyə Konsel güldü.

Konselin sözləri dərhal məni doğru yola yönəltdi. Mən anladım ki, gördüyümüz dəniz pəriləri dəstəsinin bir nümayəndəsidir. Onlar haqqında deyilən əfsanəyə görə, dəniz pəriləri yarıdan yuxarı qadın, yarıdan aşağı isə baliqlardır.

– Xeyr, – deyə Konselə cavab verdim. – O, dəniz pərisi deyil, həmin dəstəyə mənsub başqa bir nadir heyvandır. O düşündür.

Ned Lend heyvanı ətraflı surətdə nəzərdən keçirməkdə davam edirdi. Gözləri acgözlüklə parlayırdı. Belə düşünmək olardı ki, düqona hücum etmək üçün suya atılmaq fürsətini gözləyirdi. Ned Lend həyəcanından titrəyən səslə:

– Ah, cənab professor, – dedi, – hələ bu vaxta qədər belə şey ovlamaq mənə müyəssər olmamışdır.

Bu sözlər Ned Lendin bütün xasiyyətini əks etdirirdi.

Bu zaman kapitan Nemo göyərteyə çıxdı. O da düqonu gördü və kanadalını süzərək, onu tükəndirən səbirsizliyi anladı.

Kapitan, Ned Lendə müraciətlə:

– Mister Lend, – dedi, – əgər indi çəngəliniz olsaydı, yaqın əlinizi yandırardı, deyilmi?

– Tamamilə doğrudur, kapitan.

– Bugünüə öz çəngəlçi peşənizə qayıtmaqdan və öz ov müvəffəqiyyətləri siyahınıza bir qələbə də əlavə etməkdən boyun qaçırmazdınız, eləmi?

– Məmnuniyyətlə bunu edərdim!

– Nə eybi var, işə başlayın!

– Sağ olun, kapitan! – deyə Ned Lendin gözləri alovlandı.

– Yalnız bir şərtlə: sərrast vurmalsınız! Sizi xəbərdar edirəm ki, bu sizin öz xeyrinizədir.

– Məgər düqon o qədər qorxulu heyvandır? – deyə soruşdum.

Kanadalı sayğısızlıqla ciyirlərini çəkdi.

– Bəli, – deyə kapitan cavab verdi. – Bəzən elə olur ki, bu heyvan ovçulara hücum edərək, qayıqlarını aşırır. Lakin mister Lend üçün bu qorxunun əhəmiyyəti yoxdur. Onun iti gözləri və sərrast əli vardır. Sərrast vurmağı ona məsləhət görərkən mən, qorxudan ziyadə, düqon ətinin dadlı yemək olmasını nəzərdə tutmuşdum. Mister Lend isə mənə məlum olduğu kimi, dadlı yeməkdən boyun qaçıran deyildir.

– Bəs belə! – deyə kanadalı səsləndi. – Demək, bu heyvanın hər şeydən başqa, əti də dadlıdır!

– Bəli, mister Lend. Onun əti dadına görə mal ətidən heç də seçilmir. Melaneziyada bu ət padşah süfrəsinin zinetidir. Axır vaxtlar düqonu o qədər çox ovlayırlar ki, ehtimal, o da həmcinsi olan lamantin kimi tezliklə yox olacaqdır.

– Belə olduqda, kapitan, onu ovlamaq, bəlkə də lazım deyildir. Bəlkə bu o cinsin axırıncısıdır, bəs onda necə olsun? – deyə Konsel ciddi surətdə soruşdu. – Belə olan surətdə, onu elmin mənafeyi üçün saxlamaq lazımdır.

– Bəlkə də belədir, – deyə kanadalı etiraz etdi, – lakin mətbəx xatirinə onu ovlamaq lazımdır!

– İşə başlayın, mister Lend, – deyə kapitan Nemo təkrar etdi.

Həmin dəqiqədə “Nautilus” ailəsindən yeddi nəfər göyərteyə çıxdı. Onlar adətləri üzrə dinməz və sakit idilər. Birinin əlində balina ovu gəmilərində işlədilan çəngəl və kəndir vardı.

Qayıq suya saldırlar, altı avarçəkən qayıqda öz yerlərini tutdu, sükançı sükan dálna keçdi. Ned Lend, Konsel və mən qayıqın dal tərəfində əyləşdik.

– Məgər siz bizimlə getməyəcəksiniz, kapitan? – deyə soruşdum.

– Xeyr, professor, sizə müvəffəqiyyət diləyirəm.

Qayıq gəmidən ayrıldı. Altı nəfər avarçəkənin yardımı ilə qayıq sürətlə “Nautilus”un iki milliyində görünən düqona tərəf irəliləməyə başladı.

Ondan bir neçə kabeltov məsafəyə çatanda, avarçəkənlər qayıqın sürətini azaltıdılar. İndi onlar avarları suya tamamilə səssiz salıb çıxarırdılar.

Ned Lend çəngəli əlinə alaraq qayıqın baş tərəfinə keçdi.

Balinaovlayan çəngəl, adətən, çox uzun, möhkəm kəndirə bağlanır, yaranlanmış heyvan kəndiri dartdığı zaman, o çox asanlıqla açılır. Lakin bu dəfə kəndir çox gödəkdə – uzunluğı güclə iyirmi metr olardı. Kəndirin o biri ucu, yaralı heyvanın su altında hansı tərəfə üzdüyünü göstərən boş çəlləyə bağlanmışdı.

Mən də ayağa durub kanadalının düşməninə nəzərdən keçirirdim. Düqon lamantinə çox oxşayırdı. Onun uzunsov bədəni uzun quyuqla, üzgəcləri isə əsil barmaqlarla nəhayətləndirdi. Düqonun lamantindən fərqi ondadır ki, düqonun üst çənəsində iki dənə uzun və iti köpək dişli olur.

Ned Lendin ovlamaq istədiyi düqon çox iri heyvandı. O, hərəkət etmirdi, elə bil ki, suyun üzündə yatmışdı. Bu hal kanadalıya kömək edir və işini yüngülləşdirirdi.

Qayıq üsulluca heyvanın beş-altı metrliyinə qədər yaxınlaşdı. Matroslar avarları qaldırdılar.

Ned Lend geriye ləngərənib əlindəki çəngəli zərblə atdı.

Fit səsi eşidildi və düqon dərhal yox oldu. Görünür, qüvvətlə atılan qarmaq ancaq suya dəymişdi. Cinlənmiş kanadalı:

– Ah, zəhrimar! – deyə bağırdı. – Olmaya dəymədi?

– Yox, – deyə mən cavab verdim. – Heyvan yaralanmışdır. Budur, qan izi. Lakin çəngəl suya düşmüşdür.

– Vay, mənim çəngəlim! – deyə Ned Lend bağırdı. – Mənim çəngəlim!

Matroslar yenə avarları suya saldılar, sükançı qayıq su üzünə qalxan cəlləyə tərəf döndərdi.

Çəngəli çıxardıqdan sonra qayıq yaralanmış heyvanı izləməyə başladı. O, nəfəs almaq üçün hər dəfə bir suyun üzünə çıxırdı. Görünür, yara onu zəiflətməmişdi, çünki çox böyük sürətlə üzürdü. On iki qüvvətli qolla sürülən qayıq heyvanın dalınca elə bil su üzünə üzüməyib, hava ilə uçurdu. Qayıq dəfələrlə düqona çatırdı, kanadalı ikinci zərbəni endirməyə hazırlaşarkən, heyvan sürətlə suya cumub təhlükədən uzaqlaşdı.

Ned Lendin hiddət və səbərsizliyini təsəvvürə gətirmək olmurdu. O bildiyi bütün ingilis söylüşlərini bədbəxt heyvanın üstünə yağdırırdı. Hətta qurduğumuz hiyləgər planları düqonun poza bilməsi mənə acıq gəlirdi.

Beləliklə, təxminən bir saat düqonu izlədik. Mən artıq ümidimi kəsməyə başlamışdım ki, birdən heyvan təqibimizə qarşı intiqam almaq məqsədilə, bizə hücum etmək üçün qayıqca tərəf döndü.

Kanadalı düqonun bu hərəkətinə göz yetirərək:

– Diqqət! – deyə çığırdı.

Sükançı öz əcaib dilində bir neçə söz dedi. Yəqin bizə ayıq olmağı məsləhət görürdü.

Düqon qayıqca iyirmi fut qalmış birdən dayandı və burnunun alt tərəfində deyil, üst tərəfində olan dişiklərlə dərin nəfəs alaraq üstünməyə cumdu.

Biz təkəndən özümüzü qurtara bilmədik. Lakin ön tərəfdən endirilən zərbədən yaxa qurtaran sükançının məharəti sayəsində, qayıq ancaq yırğalandı və içərisinə bir-iki tona qədər su doldu, sonra suyu boşaltmalı olduq.

Heyvan dişlərini qayıqca keçirərək, Afrika şiri balaca cüyürü havaya qaldıran kimi, qayıqca sudan qaldırmaq istəyirdi. Ned Lend isə qayıqca baş tərəfində ayaq üstə duraraq, nəhəng heyvanı çəngəllə dalbadal vururdu.

Hamımız bir-birimizin üstünə yıxıldıq. Əgər coşmuş çəngəlçi fürsət taparaq birbaşa heyvanın ürəyinə zərbə endirməsəydi, bu macəranın nə ilə qurtaracağı məlum deyildi.

Dişlərin xırçıltı ilə qayıqca gövdəsindən qopduğu eşidildi, düqon çəngəllə bərabər suyun dibinə getdi.

Lakin çox keçmədən əvvəlcə cəllək, onun dalınca da düqonun arxası üstə çevrilmiş cəmdəyi suyun üzünə çıxdı. Qayıq da onu yedəyinə alaraq "Nautilus"un yanına gətirdi.

Düqonun cəmdəyi başına elə güc-bəla "Nautilus"un göyərtəsinə çıxardıq. Çəkisi beş min kiloqramdan artıq idi.

Cəmdəyin saqqalanması ilə bilavasitə Ned Lend özü məşğul oldu, o bu işi heç kəsə etibar etmirdi.

Həmin günün axşamı gəmi xidmətçisi düqon ətindən gözəlcə hazırlanmış xörək verdi. Bu ət mənə mal ətindən də xoş gəlirdi.

Ertəsi gün, fevralın 11-də "Nautilus"un ərzaq anbarı yeni ov ehtiyatı ilə dolduruldu. Bir dəstə qaranquş sualtı gəminin göyərtəsinə qonmuşdu. Onlar Nil qaranquşu idilər. Ancaq Misirdə təsadüf edilən bu qaranquş növünün dimdiyi qara, başı şiş və boz, gözlərinin yanı ağ xallı, boynu, qanadları və quyruğu boz, döşü və qarnı ağ və caynağı qırmızı rəngdə idi. Biz orada bir neçə düjün də Nil ördəyi, üstü qara lələklərlə dolu olan ağbaşı və ağ boyunlu çöl quşları tutduq. Bu quşların da əti çox ləzzətli idi.

"Nautilus" o gün orta sürətlə gedirdi, adama elə gəlirdi ki, onun tələsəcək bir yeri yoxdu. Mən Süveyşə yaxınlaşdıqca, Qırmızı dənizin suyunun daha az şor olduğunu duyurdum.

Günortadan beş saat keçmiş biz şimalda, daş-kəsəkli Ərəbistanın nəhayəti olan və Süveyş körfəzi ilə Əkəbə körfəzi arasında yerləşən Rəs-Məhəmməd burnunu gördük.

“Nautilus” Süveyş körfəzinə girdi. Mən Rəs-Məhəmməd burnu üzərində uçan hündür bir dağı göürdüm. Bu, Ərəb dağı idi.

Axşam saat altıda “Nautilus” gah suya dalaraq, gah da suyun üstü ilə üzərək, limanın içərisində yerləşmiş Torun yaxınlığından keçdi. Kapitan Nemonun dediyi kimi, bu limanın suyu qırmızıya çalırdı.

Qaranlıq birdən-birə çökdü. Gecənin sükutunu yalnız saqqa quşlarının qıyılması, dalgaların qayalara çırpılmasından əmələ gələn gürultu, bir də uzaqdakı paroxodların fit səsləri pozurdu.

Axşam saat səkkiz ilə doqquz arasında “Nautilus” bir neçə metr suya daldı. Mənim hesabıma görə, bu saat biz Süveyşin lap yaxınlığında idik.

Salonun pəncərəsindən elektrik proyektorunun işığı ilə yaxşı işıqlanmış sahil qayalarının dibini göürdüm. Mənə elə gəlirdi ki, boğaz get-gedə daralır.

Saat 9.15 dəqiqədə gəmi yenidən üzə çıxdı.

Kapitan Nemonun Ərəbistan tunelini görmək üçün səbrim tükənirdi. Qərar tuta bilmədiyimdən, təmiz hava almaq üçün göyörtəyə çıxdım.

Bir azdan uzaqda, bizdən təqribən bir mil yarım aralı, gecə dumanından zəiflənən bir işıq gördüm.

– O üzən mayakdır, – deyər yanımdan bir səs eşitdim.

Mən diksindim və dönüb baxdıqda kapitan Nemonu yanımda gördüm.

– Bu, Süveyşdə üzən mayakdır, – deyər o təkrar etdi. – Bir azdan tunelin ağzına çatacağıq.

– Hesabla tunelin girəcəyi bir o qədər də sadə deyildir? – deyər soruşdum.

– Bəli, ora çox qorxulu yerdir. Ona görə də tunele girərkən, sükan budkasında durub, gəmini şəxsən idarə etməyi bir qayda olaraq qəbul etmişəm. İndi isə, cənab professor, siz aşağıya enməlisiniz. “Nautilus” suya enəcək və bir də Ərəbistan tunelini keçdikdən sonra Aralıq dənizində üzə çıxacaqdır.

Mən kapitan Nemonun dalınca düşdüm. Qapaq bağlandı, rezervuarlar su ilə doldu, gəmi yenidən on metr dərinliyə endi.

Kayuta getməyə hazırlaşdığım zaman, kapitan Nemo məni saxladı.

– Cənab professor, – dedi, – mənimlə birlikdə sükan budkasında növbə çəkmək istəməzsinizmi?

– Bunu sizdən xahiş etməyə ürək etmədim, kapitan, – deyər cavab verdim.

– Elə isə gedək. Bu yeraltı və eyni zamanda sualtı üzmə zamanı görülməsi mümkün olan hər şeyi oradan görə bilərsiniz.

Göyörtəyə çıxan pilləkənin yarısına qədər qalxdıq. Burada kapitan Nemo qapını açdı, biz dar və alçaq bir dəhlizə girdik. Dəhlizin o biri başında, bəlli olduğu kimi, gəminin baş tərəfindən yuxarı qalxan sükan budkası yerləşmişdi.

Sükan budkası altı fut enində və altı fut uzunluğunda, yəni təxminən Missisipi və Qudzon çaylarında üzən paroxodların kayutları boyda idi. Onun ortasında, çarx vasitəsilə gəminin arxa tərəfindəki istiqamət sükanı ilə birləşən sükan vardı. Kayutun dörd divarında olan mərciyeoxşar şüşəli pəncərələr, sükançıya hər tərəfi görməyə imkan verirdi.

Budka qaranlıq idi, lakin bir azdan gözlərim qaranlığa alışdı, sükançının ikiəlli sükandan yapışdığını gördüm. Kapitan Nemo:

– İndi tunelin girəcəyini axtaraq, – dedi.

Elektrik naqilləri sükan budkasını maşın şöbəsilə birləşdirirdi. Kapitan sükandan ayrılmayaraq, bir sıra şərti işarələrlə istədiyi əmr-ləri verir və gəminin sürətini artırır-azaldırdı.

Kapitan Nemo metal düyməni basdı, həmin dəqiqə vintlərin hər-lənməsi yavaşdı.

Mən qitenin sarsılmaz otəyi olan sıldırım qranit divara dinməzce baxırdım. Bizdən bir neçə metr aralı olan bu divarın yanı ilə təqribən bir saat yol getdik.

Kapitan Nemo gözünü kompasdan ayırmadan, onun göstərişilə sükançı sükanı çevirir və tez-tez gəminin istiqamətini dəyişdirirdi. Saat 10.15 dəqiqədə kapitan Nemo özü sükanın arxasına keçdi. Geniş və dərin bir mağaranın ağzına çatdıq.

“Nautilus” cəsarətlə mağaraya girdi.

Gəminin üzünə çəkilmiş dəmir qeyri-adi bir səsle uğuldadı. Bu uğultu, maili olması üzündən Qırmızı dənizin Aralıq dənizinə böyük bir sürətlə axıb gedən suyun şırıltısı idi. Maşınların gəmini var gücü ilə geri basdıqlarına baxmayaraq, su axını “Nautilus”u özü ilə bərabər güllə kimi irəli aparırdı.

Bu başgicəlləndirici sürətdə, ancaq tunelin divarlarında elektrik proyektorundan düşən parlaq zolaqları seçmək olurdu. Ürəyim şiddətlə döyünürdü, onu sakit etmək üçün sinəmi əlimlə tutmuşdum.

Saat 11-ə 35 dəqiqə qalmış kapitan Nemo sükanı sükançıya verdi və üzünü mənə çevirərək:

– Biz Aralıq dənizindəyik, – dedi.

Su axınına düşən “Nautilus” iyirmi dəqiqədən az bir müddətdə yerin altı ilə Süveyş bərzəxini keçdi.

ALTINCI FƏSİL

YUNANISTAN TAQIM ADALARI

Ertəsi gün, fevralın 12-də, hava işıqlanan zaman, “Nautilus” suyun üzünə qalxdı. Mən tələsik göyertəyə çıxdım.

Bizdən üç mil cənubda, qədim Peluziumun çevrəsi şəhər dumanından tutqun görünürdü.

Şiddətli su axını bizi ani olaraq bir dənizdən digərinə keçirmişdi. Lakin enməyi asan olan bu tunellə, ehtimal ki, əks istiqamətdə, yəni Aralıq dənizindən Qırmızı dənizə keçmək qətiyyətin mümkün deyildi.

Şəhər saat yeddiyə yaxın Ned Lend ilə Konsel yanıma gəldilər. “Nautilus”un rəşadətindən azacıq da olsa maraqlanmayan bu ayrılmaz dostlar bütün gecəni sakitcə yuxulamışdılar.

– Hə, cənab professor, – deyərək kanadalı rixşənd ilə soruşdu, – bəs vəd edilən Aralıq dənizi hani?

– Biz onun səthilə üzürük, dostum Ned, – deyərək cavab verdim.

– Necə? – deyərək Konsel səsləndi. – Demək, bu gecə?..

– Tamamilə doğrudur, bu gecə, iyirmi dəqiqənin ərzində biz bu keçilməz bərzəxdən keçdik!

Ned Lend:

– İnanmıram, – dedi.

– Nahaq yerə, mister Lend, – deyərək cavab verdim. – Cənub tərəfdə gördüyünüz alçaq sahil Misirdir.

– Məni aldada bilməzsiniz, cənab professor, – deyərək inadkar kanadalı etiraz etdi.

Konsel:

– Madam ki, ağam təsdiq edir, ona inanmaq lazımdır! – dedi.

Mən sözümlü davam etdirərək dedim:

– Yeri gəlmişkən, Ned, deyim ki, Ərəbistan tunelini kapitanın özü mənə göstərdi. O, “Nautilus”u dar yoldan keçirərkən, mən onun yanında, sükan budkasında durmuşdum.

– Əşidirsinizmi, Ned? – deyərək Konsel soruşdu.

– Siz uzağı yaxşı görürsünüz, Ned, – deyərək əlavə etdim, – sizi aldatmadığımı özünüz də asanlıqla yoxlaya bilərsiniz. Baxın, orada Port-Səid limanı görünməlidir!

Kanadalı gözələrini göstərilən tərəfə zillədi.

– Doğrudur, – dedi, – siz haqlısınız, cənab professor, sizin kapitan öz işinin ustasıdır. Biz Aralıq dənizindəyik. Yaxşı, gəlin işgücümüzdən ləf vuraq, ancaq elə edərkən ki, heç kəs bizə qulaq asıb bilməsin.

Mən kanadalının hara daş atdığını asanca anladım.

“Madam ki, Ned Lend ısrar edir, hər halda bu barədə danışmaq lazımdır”, – deyərək mən düşündüm.

Hər üçümüz proyektor qoyulan yerə gedib əyləşdik.

– İndi sizi dinləyirik, Ned, – dedim. – Bizə nə demək istəyirsiniz?

– Mənim sözüm çox qısa olacaqdır, – deyərək kanadalı cavab verdi.

– Avropaya yaxınlaşırıq, bizi Qütb dənizinin dibinə və ya Okeaniyaya sürükləmək fikri kapitan Nemonun başına girməzdən əvvəl, “Nautilus”dan ayrılmağı təklif edirəm.

Boynuma alıram ki, bu barədə kanadalı ilə mübahisə etmək mənə pis gəlirdi. Mən heç vaxt yoldaşlarımla azadlığımı sıxıntı altına almaq istəmədim, digər tərəfdən mənə bu təzliklə kapitan Nemo-dan ayrılmaq arzusu yox idi. Mən onun və gözəl gəmisinin sayəsində hər gün öz biliyimi artırır, dəniz dibinin həyatı haqqında kitabımı yenidən yazır, özüm də bu həyatın inkişafının lap mərkəzində dolaşırdım. Okean möcüzələrini bu qədər tam və ətraflı öyrənmək imkanı bir də mənim əlimə haradan düşəcəkdə? Əlbəttə, heç yerdən! Ona görə də bizim dövr-ələm tədqiqat səyahətimiz başa çatmayınca, sualtı gəmini tərk etmək istəmədim.

– Əzizim Ned! – dedim, – çəkinmədən mənə cavab verin: doğrudanmı, siz bu gəmidə sıxılırsınız? Doğrudanmı, sizi bu gəmiyə atan taleyə lənət oxuyursunuz?

Kanadalı sualıma birdən-birə cavab vermədi. O, əlini qoynunda cəpazlayaraq dedi:

– Sözlün düzü, bu sualtı səyahət üçün mən heç də heyifsilən-mirəm. Vaxt olar, bu səyahəti çox həvəslə xatırlaram. Lakin bunun belə olması üçün də səyahətimizin qurtarması lazımdır. Bu barədə mənim fikrim belədir!

– Bu səyahət qurtaracaqdır, Ned.

– Harada? Nə vaxt?

– Harada? Bilmirəm. Nə vaxt? Düzgün deyə bilmərəm, lakin onu bilirəm ki, dəniz sonuncu sirrini bizə açıdıqdan sonra. Bu dün-ya da hər başlanğıcın gec-tez bir sonu olmalıdır.

– Mən ağamla tamamilə şərikəm, – deyə Konsel əlavə etdi. – Məncə, tamamilə mümkündür ki, kapitan Nemo bizimlə bütün dəniz və okeanları gözdikdən sonra bizi, sadəcə, çıxarıb atacaqdır.

Kanadalı incimiş bir tövrə dedi:

– Çıxarıb atacaqdır? O bizi çıxarıb atacaqdır, dediniz?

– Sözlərə irad tutmayın, Ned Lend, – deyə sözə qarışdım. – Biz kapitan Nemonun qorxmamalıyıq, bu barədə mən Konsellə razılaş-mıram. Digər tərəfdən kapitanın bizi könüllü olaraq buraxacağına da ümid etmək olmaz. Biz “Nautilus”-un bütün sirrlərini bilirək, bu sirrlə-rin bizimlə birlikdə bütün dünyanı dolaşacağına o, çətin icazə verər.

– O halda, bəs siz nəyə ümid edirsiniz? – deyə kanadalı soruşdu.

– Gec-tez yaranacaq əlverişli bir şəraitə və bizim ondan necə istifadə edə biləcəyimizə. Bu şərait, bu gün ola bildiyi kimi, altı aydan sonra da yarana bilər.

– Hm, – deyə Ned Lend donquldandı. – Lütfən söyləyin görüm, cənab təbiətçi, altı aydan sonra bizim harada olacağımızı əvvəlcə-dən deyə bilərsinizmi?

– Bəlkə, yenə də burada, kim bilir, bəlkə də Çində olacağıq. Siz bilərsiniz ki, “Nautilus” heyrat ediləcək dərəcədə sürətli bir gəmi-dir. Qaranquş havada və ya sürət qatırı yer üzündə hansı sürətlə gedirsə, o da okeanlarda eyni sürətlə sıғыır. O, coşqun dənizlərdən qorxmur – buna biz artıq əmin olmuşuq. Kim deyə bilər ki, altı aydan sonra o yenidən Fransa və ya İngiltərə sahillərinə qayıtmayacaq?

– Cənab professor, – deyə kanadalı səsləndi, – sizin dəlləlləriniz əsassızdır. Siz daima gələcəkdən danışsınız. “Biz burada ola-cağıq. Biz orada olacağıq”. Mən isə hal-hazırdan danışsım: “Biz buradayıq, burada olmağımızdan da istifadə etməliyik”.

Mən Ned Lendin məntiqi mühakiməsinə qarşı etiraz edə bilmə-dim, ona görə də özümü bu mübahisədə məğlub hiss etdim. Təkli-fimi müdafiə etmək üçün daha əlimdə heç bir dəlilim yox idi.

– Cənab professor, – deyə Ned sözünə davam etdi, – bir dəqi-qəlilik qeyri-mümkün olan bir şeyi fərz edək. Fərz edək ki, kapitan Nemo özü bizə azadlıq təklif edir. Siz bunu qəbul edirsinizmi?

– Bilmirəm.

– Əgər bu təklifi ömründə bir daha təkrar etməyəcəyini əlavə etsə – o zaman nə edərsiniz?

Mən dinmədim.

– Bu barədə dostum Konsel nə düşündür? – deyə kanadalı Kon-seldən soruşdu.

– Konsel bu barədə qətiyyəyən bir şey deyə bilməz, – deyə fla-mandlı sakitcə cavab verdi. – O, məsələnin bu və ya digər şəkildə həll olunması ilə qəti surətdə maraqlanmır. Ağası və dostu Ned Lend kimi, o da subaydır. Onu vətəninə nə arvadı, nə uşaqları, nə də qohumları gözləyir. O, ağasının yanında qulluq edir və bu qullu-ğunu atmağa heç də hazırlaşmır. O, hüzn ilə bildirməlidir ki, bu məsələnin səsə qoyulmasında iştirak etmək və öz səsi ilə bu və ya başqa tərəf üçün üstünlük yaratmaq fikrində deyil. Təkbətək vuruş-mada yalnız iki adam: bir tərəfdən ağam, digər tərəfdən isə Ned Lend iştirak edir. Hələlik isə Konsel susur və zərbələri hesab-lamağa başlayır.

Konselin nitqini dinlərkən, gülümsəməkdən özümü saxlaya bil-mədim. Ehtimal ki, kanadalı öz ürəyində Konselin onun əleyhinə çıxmasından razı idi. O mənə müraciətlə dedi:

– Madam ki, Konsel mübahisədə iştirak etmir, bu məsələni biz öz aramızda həll etməli olacağıq. Mən öz fikrimi söylədim. Siz də məni dinlədiniz. Bu barədə mənə nə cavab verə bilərsiniz?

Bir qərara gəlmək lazımdır. Mənim kölək gəlməkdən zəhləm gedirdi.

– Mənim cavabım budur, dostum Ned, – dedim. – Siz mübahi-sədə mənə qalib gəldiniz, ona görə sizin dəlillərinizə qarşı ciddi etiraz edə bilmirəm. Kapitan Nemonun bizi azad edəcəyinə ümid etmək mənasızdır. Ən kiçik bir ehtiyatkarlıq onu belə təşəbbüsdən yayın-dırır. Lakin yenə ehtiyatkarlıq bizdən tələb edir ki, “Nautilus”-u tərək etmək üçün lap ilk fürsətdən istifadə edək.

– Çox gözəl, cənab professor, indi siz ağıllı mühakimə edirsiniz!
– Lakin mənim bir qeydim də vardır, – dedim. – Bu fürsət, doğrudan da, müvafiq olmalıdır. Elə olmalıdır ki, bizim birinci qaçmaq səyimiz tam müvəffəqiyyətlə nəticələnsin. Çünki bu səyimiz baş tutmasa, daha heç vaxt belə fürsət olə düşməz, kapitan Nemo:da qaçmaq niyyətində olmağımızı heç vaxt bizə bağışlamaz.

Ned Lend:

– Bu düzdür, – dedi. – Lakin sizin bu qeydiniz nəinki bugünkü qaçmaq təşəbbüsünə, habelə iki il bundan sonra fikirləşəcəyimiz qaçmaq təşəbbüsünə də aiddir. Bundan şübhə yeri olmayan belə bir nəticə çıxır: qaçmaq üçün müvafiq fürsət olə düşən kimi, dərhal ondan istifadə edilməlidir.

– Raziyam. İndi deyin görüm, Lend, siz “müvafiq fürsət” nəyə deyirsiniz?

– “Nautilus” Avropa sahillərindən birinə yaxın olanda qaranlıq bir gecə.

– Siz üzməkləmi xilas olmaq fikrindəsiniz?

– Bəli, əgər “Nautilus” sahile yaxın bir yerdə suyun üstü ilə üzərsə. Yox əgər gəmi suyun altı ilə sahiləndən uzaq məsafədə üzərsə, onda...

– Bəs onda nə olsun?..

– Belə olduqda, qayıq olə keçirilməlidir. Bunu necə etməyi mən bilirəm. Biz qayığa minərik, vintləri açar və suyun üstünə olə qalxarıq ki, sükan budkasında oturan sükançı belə bizim qaçmağımızı duymaz.

– Yaxşı, Ned, fürsət olədmək üçün göz-qulaq olun. Ancaq unutmayın ki, müvəffəqiyyətsizlik bizi məhv olə bilər!

– Unutmaram, cənab professor!

– Madam ki, hər şey haqqında razılaşdıq, indi, Ned Lend, sizin layihəniz haqqında nə düşündüyümü bilmək istəyirsinizmi?

– Əlbəttə, cənab professor.

– Mən belə düşünürəm ki, bu fürsət tez olə düşməyəcəkdir.

– Nə üçün?

– Çünki kapitan Nemo, ehtimal ki, bizim öz azadlığımızı geri qaytarmaq fikrindən olə çəkmədiyimizi yaxşıca başa düşür, ona görə də Avropa sahilləri yaxınlığında üzdüyümüz zaman, o, ayıq olacaqdır.

Konsel:

– Mən ağamın rəyi ilə razıyam, – dedi.

– Yaşayırıq, görürük, – deyə Ned Lend inadla başını silkələyərək ona cavab verdi.

– Yaxşı, – dedim, – daha bəsdir! Artıq bu barədə danışmağa dəyməz. Qaçmaq qərarına gəldiyiniz gün bizə də xəbər verin, biz də sorğusalsız sizin ardınızca gedərik. Biz kor-koranə sizə inanırıq, Ned!

Çox mühüm nəticələr verəcək bu söhbət bununla bitdi.

Buradaca deməliyəm ki, kanadalının təəssüfünə baxmayaraq, hadisələr mənim zənnimin düzgün olduğunu təsdiq etdi. Kapitan Nemonun çoxlu gəmi üzən bu dənizlərdə bizə inanmamasındanmı və ya Aralıq dənizində dolaşan müxtəlif millətlərin saysız-hesabsız gəmilərinə rast gəlmək istəməməsindənmi, biz, demək olar ki, daima suyun altı ilə və sahiləndən çox aralı gedirdik. “Nautilus” ya, ancaq sükan budkasının sudan çıxacağı qədər yuxarı qalxır, ya da çox dərindən üzürdü. Yeri gəlmişkən deməliyəm ki, biz Yunanıstan silsilə adaları ilə Kiçik Asiya arasında iki min metr dərinlikdə belə dənizin dibinə çata bilmirdik.

Dodekanes qrupuna mənsub Karpafos adasının yanında keçdiyimizi, ancaq xəritədə o adanın yerini mənə göstərən kapitan Nemo-dan bildim.

Ertəsi gün, fevralın 14-də mən bir neçə saat Yunanıstan silsilə adalarının baliqlarını öyrənməklə məşğul olmağı qət etdim. Lakin mənə bəlli olmayan səbəblərə görə salonun pəncərələrinin taxtası bütün günü kip qapalı qaldı.

“Nautilus”-un yolunu xəritədə izləyərək, onun Krit adasına doğru getdiyini gördüm. Mən “Avraam Linkoln” gəmisində olduğum zaman, bu adanın əhalisi türklərin zülmünə qarşı üsyan qaldırmışdı. Üsyan edən kritlilərin başına nə gəldiyini bilmədim, əlbəttə, dünya ilə hər cür əlaqəni kəsən kapitan Nemo mənə bu barədə heç bir şey deyə bilməzdi.

Axşam salonda kapitan Nemo ilə görüşərkən, bu hadisə haqqında bir kəlmə də olə danışmadım. Deməliyəm ki, kapitan gözümlə qaçqabaqlı və qayğılı göründü. O, adətində zidd olaraq, gözələnilmədən salondakı hər iki pəncərənin taxtasını açmağı əmr etdi. Bir pəncərənin qabağından digərinə keçərək, suya diqqətlə nəzər yetirirdi. O nə görmək ümidində idi? Mən bunu anlaya bilmədim, ona görə yalnız gözümlə qabağından sürətlə keçən baliqlara tamaşa etməklə məşğul oldum.

Müxtəlif balıq növləri arasında mən, loru dildə xul balıq deyilən qaya balıqlarını gördüm, bu balıqlara çox vaxt Nil deltası yaxınlığındakı şor suda təsadüf edilir.

Sonra işıq verən öksüz balıqları – spar ailəsinə mənsub daban-balığı adlanan balıqları gördüm. Misirilər bu balıqları müqəddəs hesab edirdilər. Bu balıqların Nil sularına girməsi böyük dini mərasimlə qeyd edilirdi, çünki bu, adətən, böyük daşqın olacağını, yəni yaxşı məhsul əldə ediləcəyini xəbər verirdi.

Yanımdan bir sürü xeylin balığı üzüb keçdi. Bunlar uzunluğu otuz santimetr olan və bəzi yerlərində qırmızı ləkələr görünən göyümtül rəngli şəffaf pulcuqlu, tıxı balıqlar idi. Bu balıqlar, ancaq dəniz yosunları ilə qidalanırlar. Bu da onların ətinə çox zərif dad verir. Xeylinlər hələ qədim Romada ləzzətli yemək hesab olunurdu və muren balığının mənisindən, tovuz beyni və qaranquş dilindən hazırlanmış xuruşla birlikdə süfrəyə verilir.

Bu dənizdə yaşayan balıqlardan biri də mənə qədim Roma dövrünü xatırlatdı. O daima köpəkbalığının yanınca gedən balıq idi. Qədim adamların əqidəsinə görə, gəminin onurğasına yapışan bu balaca balıq onu dayandıra bilərmiş.

Mən habelə qədim Yunanistanın müqəddəs sayılan füsunkar anthiac balıqlarını da gördüm. Qədim əqidəyə görə, bu balıqlar divləri yaşadığı yerindən qovub çıxara bilərmiş. Bu balığın adı anthiac, yəni “çiçək” deməkdir, doğrudan da, bu ad onlara haqlı olaraq verilmişdir, çünki onlarda açıq çəhrayıdan tutmuş yaqut rənginə qədər qırmızı rəngin bütün çalarlarına təsadüf etmək mümkündür.

Bu dəniz möcüzəsindən gözümlü ayıra bilmirdim. Birdən gözəlilməz bir mənzərə məni heyrətə saldı. Suyun altında belində dəri çantası olan bir dalgıç gördüm. Bu, diri adam idi. O gah suyun üzünə qalxır, gah da suya batırdı.

Mən kapitan Nemoya tərəf dönərək həyəcanla səsləndim!

– Yazıq boğulur! Nə olursa olsun, onu xilas etmək lazımdır!

Kapitan Nemo mənə cavab verməyərək, tələsik pəncərəyə yaxınlaşdı.

Dalgıç yenidən suya baş vurdu, gözlərini şüşəyə zilləyərək bizə baxdı.

Məni ən çox heyrətləndirən şey o idi ki, kapitan Nemo ona nə isə işarə etdi. Dalgıç cavab olaraq başını tərpətdi və dərhal suyun üzünə qalxaraq, bir daha qayıtmadı. Kapitan Nemo:

– Ondan narahat olmayın, – dedi. – O, Matapan burnunda yaşayan və “Balıq” ləqəbini daşıyan Nikolaydır. Yunanıstan silsilə adalarının hər yerində onu tanıyırlar. Gözlə dalgıçdır! Su onun vətənidir. O, arasıkəsilmədən bir adadan digərinə və bəzən Kritə qədər belə üzərək, vaxtının çoxunu suda keçirir.

– Siz onu tanıyırsınızmı, kapitan Nemo?

– Niyə də tanımıram, cənab Aronaks?

Bunu deyərək kapitan salonun divarlarında qayırlmış dolaba yaxınlaşdı. Dolabın yanında bir dəmir sandıqca, sandıqçanın qapağı üstündə isə mis bir lövhə var idi. Lövhənin üzərində “Nautilus”un devizi olan “Hərəkət edən şeydə hərəkət edən” sözləri və onun birinci hərfi “N” qazılmışdı.

Kapitan Nemo artıq mənə fikir verməyərək dolabı açdı. Onun içində çoxlu tökmə metal parçası vardı.

Bunlar qızıl idi.

“Nautilus”da bu qədər metal haradandır? Kapitan Nemo qızıl haradan tapmışdı və indi bunları nə etmək istəyir?

Mən bir kəlmə belə danışmadan baxırdım.

Kapitan Nemo qızıl parçalarını dolabdan çıxararaq sandıqçanı ağzınadək doldurdu.

Mənim hesabıma görə, oraya təxminən beş milyon frank qiymətində min kiloqrama yaxın qızıl yığı.

Kapitan sandıqçanın qapağını örtüdü və onun üzərinə, mənə elə gəlir ki, yeni yunan dilində ünvan yazdı.

Bundan sonra kapitan Nemo komandanın kubrikinə çəkilmiş elektrik zənginin düyməsini basdı, səkkiz nəfər matros gəlib, sandığı çox çətinliklə də olsa, salondan sürüyüb çıxardı.

Mən sandığı bağara vasitəsilə dəmir pilləkənlərlə göyertəyə necə çıxardıqlarını eşidirdim.

Bu vaxt kapitan Nemo mənə tərəf döndü:

– Siz nə dediniz, cənab professor? – deyərək soruşdu.

– Mən heç nə demədim, – deyərək cavab verdim.

– Elə isə gecəniz keyrə qalsın!

Bu sözlərlə kapitan salondan çıxdı.

Mən son dərəcə maraq içində kayutuma qayıtdım.

Nahaq yerə yuxulamağa cəhd edirdim. Dalgıçın görünməsi ilə qızıl dolu sandıq arasında məntiqi bir əlaqə tapa bilməməyim mənə çox əziyyət verirdi.

Bir azdan əmələ gələn yüngül yırgalanmadan, "Nautilus"-un su üzünə çıxdığını anladım.

Sonra göyertədə ayaq səsləri eşitdim. Başa düşdüm ki, qayıq yuvasından çıxaraq suya salırlar. Qayıq "Nautilus"-un gövdəsinə toxundu, sonra səs kəsildi.

İki saatdan sonra yenidən səs eşidildi. Qayıq dənizdən çıxarıb öz yuvasına bərkidirdilər. Sonra "Nautilus" yenidən suya endi.

Demək, milyonlarca qiyməti olan qızıl, sandıqçanın üstünə yazıldığı ünvan üzrə, yerinə çatdırıldı. Lakin qitənin hansı nöqtəsinə? Kapitan Nemonun müxbiri kim idi?

Gecəki hadisələri səhər mən Konsele və Ned Lendə danışdım. Bu hadisələr yoldaşlarımı da mənim kimi təəccübləndirdi.

– Lakin o bu milyonları haradan alır? – deyə Ned Lend soruşdu. Mən bu suala cavab verə bilmədim.

Səhər yeməyindən sonra mən salona gedib işləməyə başladım. Axşam saat beşə qədər ara vermədən gündəliyimi yazdım. Birdən-birə mənə isti oldu.

Jaketimi çıxardım ki, bir qədər sərinləşim, lakin bu az kömək etdi. Nəfəs almaq hər dəqiqə çətinləşirdi.

Bu izahedilməz bir şey idi: biz tropikdən çox uzaqda idik, bundan başqa suya dalmış "Nautilus" xarici havanın hərərətini hiss edə bilməzdi. Manometrin əqrəbinə baxdım: biz altmış fut dərinlikdə üzürdük.

Mən işimə davam etməyə çalışırdımsa da, lakin hərərət getdikcə artır və dözülməz olurdu.

"Bəlkə, gəmidə yanğın var" deyə düşündüm.

Salondan çıxmaq istəyirdim ki, birdən kapitan Nemo göründü. O birbaşa termometre tərəf getdi, civə sütununa baxdı və mənə tərəf dönərək:

– Qırx iki dərəcədir! – dedi.

– Mən bunu hiss edirəm, kapitan, – deyə cavab verdim. – Əgər hərərət bir qədər də yüksəlsə, işimiz pis olacaqdır.

– Yox, cənab professor, hərərət yalnız biz istədiyimiz zaman yüksələ bilər.

– Demək, siz hərərəti istədiyiniz kimi artırıb-əskildə bilərsiniz, eləmi?

– Xeyr, mən hərərəti yüksəldən mənbədən uzaqlaşar və ya ona yaxınlaşa bilərəm.

– Demək, o mənbə "Nautilus"-dan kənardadır?

– Aydın işdir. Biz qaynar suda üzürük.

– Doğrudanmı, belədir? – deyə soruşdum.

– Özüünüz mühakimə edin.

Pəncərənin qapaqları açıldı, "Nautilus"-un ətrafında tamamilə ağ su gördüm. Kükürlü buxar, sanki qazanda qaynayan suyun üstünə çökürdü. Əlimlə şüşəyə toxundum, şüşə elə isti idi ki, mən dərhal əlimi çəkməyə məcbur oldum.

– Biz haradayıq? – deyə soruşdum.

– Santorin adasının yanında, cənab professor, – deyə kapitan cavab verdi. – Daha düzgün bilmək istəsəniz, Nea-Kammenini Palea-Kammenidən ayıran boğazda. Mən bu nadir hadisəni – sualtı vulkanın püskürməsinə – sizə göstərmək istəyirdim.

– Mən isə elə düşündürdüm ki, – dedim, – yeni adaların əmələ gəlməsi çoxdan qurtarmışdır.

– Vulkanlı yerlərdə heç bir hadisəni başa çatmış hesab etmək olmaz, – deyə kapitan Nemo cavab verdi. – Axı Yer kürəsi əvvəlki kimi yenə od ilə doludur. Əgər tarixçi Kassiodor və Pliniyə inanmalı olsaq, bu yaxınlarda bu adaların əmələ gəldiyi yerdə, eramızın on doqquzuncu ilində yeni ada – Teyya adası zühura çıxmışdır. Sonra ada dalğalar altında yox olmuş, altmış doqquzuncu ildə yenidən zühura çıxmış, bir müddət qalmış, sonra yenə birdəfəlik itib getmişdir. O vaxtdan indiyədək burada vulkan fəaliyyəti tamamilə dayanmışdır. Lakin 1866-cı il fevralın 3-də Nea-Kammeninin yaxınlığında, kükürlü buxar buludları arasında, su altında gözənlilmədən yeni adacığ yüksəldi. Onu Georq adacığı adlandırırlar. Fevralın altısında o, Nea-Kammenilə birləşdi. Bundan yeddi gün sonra, fevralın on üçündə sudan bir adacığ da – Afroesa adacığı çıxdı. Bu adacığ Nea-Kammenidən on metrlik dar bir boğazla ayrıldı. Bu nadir hadisə baş verərkən, mən təsadüfən bu sularda idim və bu hadisənin bütün mərhələlərini seyr etdim. Afroesa adacığı təxminən girdə olub, diametri üç yüz fut, hündürlüyü isə otuz futa qədər idi. O, içərisində feldşpat parçaları olan şüşəyoxşar, qara lavadan ibarətdi. Nəhayət, martın onunda Nea-Kammenin yaxınlığında dənizdən sayca üçüncü olan daha kiçik bir adacığ – Reka adacığı çıxdı. Sonra bu adacıqların hər üçü bir-birilə bitişdi.

– İçərisində olduğumuz bu boğaz nə boğazdır? – deyə soruşdum.

– Budur, – deyə kapitan Nemo xəritədə onun yerini Yunanıstan təqım adaları arasında göstərərək cavab verdi. – Görürsünüz mü, mən xəritəyə yeni adacıqlar əlavə etmişəm.

– Yəqin, bir zaman bu boğazın da dibi sudan kənara çıxacaqdır, eləmi?

– Tamamilə mümkündür, cənab professor, çünki 1866-cı ildən bəri Palea-Kammenidəki müqəddəs Nikolay limanının qarşısında səkkiz yeni adacıq əmələ gəlmişdir. Buradan aydın olur ki, yaxın zamanlarda Nea-Kammeni ilə Palea-Kammeni birləşəcəkdir. Sakit okeanda yeni adaların meydana çıxması mərcanların işi olduğu halda, bu sularla yeni adalar vulkan nəticəsində əmələ gəlir. Görürsünüz mü, cənab professor, su altında həyat bir an belə dayanmadan necə qaynayır!

Mən yenidən pəncərəyə yanaşdım. “Nautilus” hərəkət etmirdi. Hərəkət dözülməz olmuşdu. Su bir növ dəmir duzunun qarışması nəticəsində ağ rəngdən qırmızı rəngə çevrilmişdi.

Şüşələrin gəmiyə kəp bərkidildiyinə baxmayaraq, yenə də salon boğucu kükdür qoxusu ilə dolmuşdu. Suda qırmızı işıq mənbələri gördüm, bu işıq o qədər parlaq idi ki, onun qarşısında proyektorumuzun şüaları sönük görünürdü.

Məni tər aparır və nəfəsim kəsilirdi. Hiss edirdim ki, bir neçə dəqiqə də keçsə, istidən lap bişəcəyəm!

– Bu qaynar suda bundan artıq qalmaq mənasızdır, – deyər kapitan müraciət etdim.

– Bəli, bu ehtiyatsızlıq olardı, – deyər kapitan cavab verdi.

O, düymələrdən birini basdı. “Nautilus” yenidən yola düzəldi və içərisində qalmaq ölümümüzsə səbəb ola biləcək bu cəhənnəmdən sürətlə uzaqlaşdı. On beş dəqiqədən sonra dənizin üzündə acgözlüklə təmiz hava tənəffüs edirdik.

Mənim başıma belə bir fikir gəldi ki, əgər Ned Lend qaçmaq üçün bu yeri seçsəydi, biz diri-diri bişərdik...

Ertəsi gün, fevralın 16-da “Nautilus” Matapan burnuna dönrək, Yunanıstan silsilə adalarından ayrıldı.

ARALIQ DƏNİZİNİ QIRX SƏKKİZ SAATDA

Qədim yəhudilərin “Böyük dəniz”, qədim yunanların “Dəniz”, qədim romalıların “Bizim dəniz” adlandırdıqları, dövrəsi portağal, aloə, kaktus, dəniz şam ağaclarından ibarət çiçəkli bağlar və hündür dağlarla əhatə olunmuş, mərsin ətri saçan təmiz havası ilə şöhrət qazanmış mavi Aralıq dənizi qədim zamanlardan bəri odla su arasında gedən mübarizə meydanıdır. Neptun və Pluton¹ burada dünyaya hakim olmaq uğrunda bir-birilə mübarizə edirlər.

Aralıq dənizi haqqında Mişle belə yazır: “İqlimi dünyada ən gözəl sayılan Aralıq dənizi sahillərində insan yeni qüvvə və sağlamlıq kəsb edir”. Lakin iki milyon yüz min kvadrat kilometr sahəsi olan və gözəlliyi ilə şöhrət tapmış bu su hövzəsini mən ancaq öləri görə bildim.

Mən kapitan Nemonu dindirmək yolu ilə dəniz haqqında öz öləri təəssüratımı tamamlaya bilmədim, çünki bu əsrarəngiz adam bütün Aralıq dənizini keçdiyimiz müddətdə, bir dəfə də olsun gözə görünmədi. Yeri gəlmişkən deməliyəm ki, biz çox böyük sürətlə gedirdik, “Nautilus” iki gündə suyun altı ilə iki min dörd yüz kilometr yol getmişdi. Fevralın 16-da Yunanıstan arxipelaqından çıxdığımız halda, fevralın 18-də dan yeri ağararkən Cəbəllüttariq boğazına keçdik.

Kapitan Nemonun bu dənizi sevmədiyi mənə aydın idi, çünki bu dəniz hər tərəfdən, onun qaçdığı torpaqla əhatə olunmuşdu. Kim bilir, bəlkə bu dənizin dalğa və küləkləri onda acı xatirələr doğurur və ya daha pisi, qayıtlarla bilməyən itkilər haqqında onu heyifsiləndirirdi? Bəlkə də onu əsəbiləşdirən şey, okeanlarda olduğu kimi, burada sərbəst və müstəqil üzməyin mümkün olmaması və bir-birinə yaxınlaşan Avropa ilə Afrika sahilləri arasında “Nautilus”un üzməsi üçün yerin dar olması idi.

Nə olursa olsun, hər halda biz saatda on iki lye və ya qırx səkkiz kilometrlik sürətlə gedirdik. Aydın işıdı ki, Ned Lendə qaçmaq fikrindən əl çəkmək lazım gəldi, hərçənd bu məcburiyyət ondan ötrü kədərli idi. Saniyədə on iki-on üç metrlik sürətdə o, qayıqdan isti-

¹ Yunan osatirində Pluton – yeraltı dünya allahı, Neptun – dəniz allahıdır.

fədə edə bilməzdi. Bu, eyni sürətlə gedən qatardan atılmağa bənzəyirdi ki, buna cəsarət edən qoçağa bu sıçrayış, zərərdən başqa heç bir xeyirli şey vəd etməzdi. Bundan başqa "Nautilus" hava ehtiyatını təzələmək üçün indi, ancaq gecəyarısı suyun üzünə çıxırdı, qalan vaxtlarda isə kompasın və laqın göstərişlərinə əsasən gedirdi.

Ona görə də sürət qatarının səmisi, kupesinin pəncərəsindən nə görürsə, mən də Aralıq dənizində eyni şeyi, yaxındakı yerləri deyil, ancaq uzaq üföqləri görürdüm.

Bununla belə Konsel ilə mən, güclü üzgəcləri sayəsində "Nautilus"la az bir müddət yarışa bilən bir neçə Aralıq dənizi balığını seçə bildik.

Biz saatlarla salonun pəncərəsi qarşısında duraraq, müşahidə aparırdıq. O zaman yazdığım ötəri qeydlər, indi bu suların ixtiolojisi¹ haqqında ümumi şəkildə bir nəticə çıxarmaq üçün lazımı imkan yaradırdı.

Aralıq dənizində yaşayan balıqlardan bir qismini nisbətən daha yaxşı və daha çox müşahidə etdiyim halda, digərlərini ötəri gördüm, bəzilərini isə gəməmin böyük sürətlə getməsi üzündən heç görə bilmədim.

Onları bu xəyali təsnifata uyğun olaraq təsvir etməyimə icazə verilsəydi, belə təsnifat mənim ötəri təəssüratımı daha düzgün əks etdirərdi.

Elektriklə yaxşıca işıqlandırılmış su qatlarında, demək olar ki, bütün dənizlərdə yaşayan bir metr uzunluqda nazik ilanbalıqları qıvrılırdı. Cavanlarında üzəri incə, qocalarında isə iri və iti tikanlarla örtülü, dərisi kələ-kötür, eni beş futa qədər olan tikanlı skatlar, su axınının apardığı böyük yaylıqlar kimi suda yayxalanırdı. Skatların müxtəlif növləri suya elə sürətlə batıb çıxırdılar ki, qədim yunanların onlara dəniz qartalı ləqəbi verməkdə haqlı olub-olmadıqlarını və ya müasir dənizçilərin onlara verdikləri siçovul, quru qurbağası və şəppərə adlarının daha uyğun olduğunu yoxlaya bilmədim.

Balıqçılar üçün xüsusən qorxulu olan delfin, köpəkbalıqları ailəsinə mənsub siyənəyə oxşar köpəkbalıqları sürətlə üzməklə bizimlə yarışdı. Biz burada selyaxi dəstəsinə mənsub köpəkbalıqları bölməsindən, səkkiz fut uzunluqda və daha iri olan dəniz tülkülərini

gördük. Bu dəniz heyvanları son dərəcə iy bilmək qabiliyyətinə malikdirlər, bunların beli və yanları abı, bədənlərinin aşağı hissəsi isə ağmtıl ləkəlidir.

Daha sonra spar balıqları ailəsindən olan dülgər balıqlarına rast gəldik; bunlardan bəzilərinin uzunluğu yüz otuz santimetr qədərdir. Dülgər balıqları gümüşü-lacivədi dəriləri ilə par-par parıldayır, sarı rəngli üzgəcləri isə onlara ayrıca bir gözəllik verir.

İki-üç metr uzunluqda olan gözəl uzunburun balıqlar salonun pəncərəsinə tərəf boylanır və bizimlə ayaqlaşa bilməyərək geri qalırdılar, biz onların qəhvəyi rəngdə xırda ləkələri olan məvimsə bəllərini aydın görürdük. Uzunburun balıqlar zahirən köpəkbalıqlarına oxşayırlarsa da, qüvvəyə onlara çata bilmirlər, ömürlərinin çox hissəsini dənizdə keçirən bu balıqlar, ancaq yaz vaxtı Volqa, Dunay, Po, Reyn, Luara və Oder çaylarının axını ilə mübarizə edərək, çay yuxarı qalxırlar. Onlar siyənək, balamut və başqa xırda balıqlarla qidalanırlar.

Lakin Aralıq dənizi sularında yaşayan heyvanlardan beli qaramtıl-göy, döşü zirehi-mavi, gümüşü-ağ rəngli ləkələrlə örtülmüş, yanları və qarını bozmtıl rəngdə olan tuns balıqlarına daha çox bələd oldum. Tuns balıqları haqqında nağıl edirlər ki, onlar gəmilərin yanında gedərək, onun kölgəsində özlərini tropik günəşinin yandırıcı şüalarından qoruyurlar. Vaxtilə Laperuzun gəmisini müşayiət etmələri, bu nağılın doğru olduğunu sübut edir. Bu balıqlar saatlarla "Nautilus"un yanı ilə üzür və ondan bir santimetr belə geri qalmırdılar.

Mən sanki sürət yarışında iştirak etmək üçün təbiət tərəfindən xüsusi olaraq yaradılmış bu balıqlara tamaşa edib ləzzət alırdım: onların başı kiçik və enli olub, iyəoxşar bədənləri üç və hətta dörd metrə yaxındır. Döşləri və quyruq üzgəcləri çox güclüdür. Bəzi köçəri quşlar kimi tunslar da bərabəryanlı üçbucaq şəklində düzülərək üzürdülər. Bu düzülüşə əsasən, qədim adamlar tunsların həndəsəni və strateji ünsürləri bildiklərini iddia edirdilər.

Bununla belə bu "alimlik" onları Provans balıqçılarından xilas edə bilmirdi, qədim Propontida və İspaniya əhalisi kimi Provans balıqçıları da tunslara yüksək qiymət verirlər. Hər il Marsel balıqçılarının toruna bu gözəl balıqlardan yüz minlərlə düşür.

Əgər mən belibunzluları, dəniz ayğırlarını, ay balıqlarını, sandıq balığını, siyənəyi, xul balıqları, xanı, levrək, qılnc balıqlarını,

¹ İxtiologiya - balıqlardan bəhs edən elm

ferin və iynə balıqlarını, ançousları və Aralıq dənizinə xas olan yüzlərcə başqa balıqları müşahidə edə bilmirdimsə, bu xüsusda mənə yox, bu yerləri ox kimi ötüb keçən "Nautilus"un başgicəlləndirici sürətini təqsirləndirmək lazımdır.

Dəniz məməlilərinə gəlincə, mənə elə gəldi ki, Adriatik dənizi yamından keçdiyimiz zaman iki qəşə, sonra bir neçə delfin və nəhayət, rahib deyilən və doğrudan da dominikalı rahiblərə oxşayan, ancaq boyu cəmi üç metr olan altı dənə suiti gördüm.

Konsel, altı fut enində nəhəng bir tısbığa görə bilmişdi, onun çanağında uzununa yeddi təpəcik və ya qabırğa var imiş. Bu tısbığanı şəxsən görmədiyimə təəssüf etdim, çünki təsvirə görə, bu tısbığa ehtimal ki, çox nadir olan dərili tısbıqalardan biri imiş.

Zoofitlərdən mən bir neçə saniyə ərzində, salonun pəncərəsinə yapışan qəşəng bir qaleolyar görə bildim. O, şaxələnməmiş gözəl bir lifə oxşayırdı, son dərəcə incə şaxələri heyrət ediləcək qədər zərif çəşni əmələ gətirirdi, belə bir çəşnini Flandriya qadınlarından heç biri toxuya bilməzdi. Bədbəxtlikdən mən bu gözəl zoofiti tuta bilmədim.

Əgər "Nautilus" həmin gün, fevralın 16-da, axşam birdən-birə sürətini azaltmasaydı, ehtimal ki, mən Aralıq dənizində bir dənə də olsun zoofit görməyəcəkdim.

"Nautilus"un sürətini azaltması belə bir şəraitdə olmuşdu.

Biz Siciliya ilə Tunis arasında gedirdik. Bu dar yerdə dənizin dibi birdən-birə dikəlir. Burada sualtı sıra dağların zirvəsi vardır. Bu zirvə üzərindəki su təbəqəsinin qalınlığı güclə on yeddi metr olardı. Halbuki, bu yerin hər iki tərəfində dərindən təxminən yetmiş metrə bərabərdir. Bu sualtı bəndə toxunmamaq üçün "Nautilus" ehtiyatla hərəkət etməli idi.

Mən xəritədə Konselə bu sualtı qayaların yerini göstərdim. O da:

– Ağamın icazəsilə qeyd etmək istəyirəm ki, bu sıra dağlar, zənnimcə, Avropanı Afrika ilə birləşdirən bərzəxdir, – dedi.

– Haqlısan, əzizim. Bütün Siciliya boğazının yolunu kəsən odur. Smitin tədqiqatı göstərir ki, bu qitələr vaxtilə Addar burnu ilə Marsala arasında bərk torpaq zolağı ilə birləşmişdi.

Konsel:

– Buna həvəslə inanıram, – dedi.

– Əlavə edirəm ki, Cəbəlüttariq ilə Seuta arasından da belə bir bənd keçir. Qədim geoloji dövrdə bu bənd Aralıq dənizini tamamilə bağlayırdı.

– Əgər, – deyər Konsel sözə başladı, – günlərin birində güclü bir vulkan təkəni bu bərzəxləri yenidən sudan qaldırırsa...

– Belə güman azdır, – deyər onun sözünü kəsdim.

– Ağamın icazəsilə fikrimi tamamlayım: əgər belə bir hadisə baş verərsə, Süveyş bərzəxini qazımaq üçün o qədər əmək sərf etmiş Lessene yazığım gəlir.

– Əlbəttə, Konsel, lakin sən narahat olmaya bilərsən, – belə hadisə baş verməz! Yeraltı odun gücü tədricən azalır. Yer kürəsinin ilk çağlarında hədsiz-hesabsız olan vulkanlar bir-birinin ardınca sönmür, yeraltı hərəkət zəifləyir, planetimizin bədbəxtliyindən yerin torpaqaltı qatlarının hərəkəti əsrdən-əsrə azalır, halbuki, bu hərəkət bizim planetimiz üçün həyat mənbəyidir...

– Bəs günəş...

– Təkcə günəş kifayət edə bilməz, Konsel. Günəş meyitə istilik qaytara bilirmi?

– Zənnimcə, yox.

– Odur ki, dostum, uğursuz günlərin birində yer soyumuş meyitə çevriləcəkdir. O çoxdan öz həyat istiliyini itirmiş bir ay kimi kimsəsiz olacaqdır.

– Bu vəziyyət neçə əsrdən sonra olacaqdır? – Konsel soruşdu.

– Bir neçə yüz min ildən sonra, – deyər cavab verdim.

– Belə olduqda, əgər Ned Lend bizim sualtı səyahətimizə mane olmasa, bu səyahəti başa çatdırı bilərik.

Yerin gələcəyi haqqında arxayınlaşan Konsel, "Nautilus"un orta sürətlə getməsindən istifadə edərək, yenidən sualtı həyatı müşahidə etməyə başladı.

Orada, vulkandan əmələ gəlmiş qayaların üzərində, bugenvil meduzası, holotur süngərləri, göyqurşağının bütün rənglərinə çalan dəniz xiyarları, eni bir metrə qədər olan və purpur rəngi ətrafındakı suya qırmızılıq verən səyyar komatullar, uzun saplaqlı su lələləri, əti yeyilən müxtəlif midiya növləri, zeytuni qollardan ibarət uzun saçaqla örtülüb girdə lövhəli, boz ayaqlı yaşıl su lələləri vardı.

Konsel molyusklar üzərində müşahidə aparmaqla məşğul oldu və bir çox darağaoxşar pektunkulus nümayəndələri, bir-birinin üstünə qalaqlanmış spondililər, dəniz kəpənəyi adlanan sarı üzgöclü, şoffaf qapaqlı şallar, ilbizlər, dəniz dovşanı adı ilə məşhur olan aplizilər, əti yeyilən üreyəoxşar molyusklar, balıqqulaqları, qiymətli sədəflər

döşənmiş doniz seyvanı, Langedokda istridiyadan daha ləzzətli yemək hesab edilən midiyalar, üçbucaqlı donasiyalar, doniz xurmalari, zolidlor, ağacgomirənlər, sarğaclar, sinerarilər və bir çox başqa növlər saydı. Lakin Konsel öz işini qurtara bilmədi, çünki "Nautilus" Siciliya boğazından keçdikdən sonra yeno də övölki sürəti ilə getməyə başladı.

Ölvidə, molyusklar, zoofitlər, buğumayaqlılar! Yanımızdan kölgə kimi keçən bir neçə iri balıqdan başqa, salonun poncorosindən artıq heç bir şey görmək mümkün deyildi.

Fevralın 17-si gecəsi Aralıq dənizinin ikinci körfəzinə daxil olduq. Bu hövzonin ön dörin yeri üç min metrden artıq deyildi. Burada "Nautilus" gözlənilmədən suyun dibinə cumdu.

Lakin bizi burada təbiətin xariqələri deyil, həm höyəcanlandıran, həm də kədərləndirən bir səhnə gözləyirdi. Biz Aralıq dənizinin böyük fəlakətlər və gəmi qəzalari baş verən hissəsində idik. Cəzairlə Provans sahilləri arasında nə qədər gəmi tələf olduğunu və ya xəbərsiz itdiyini hesablamaq çətindir.

Aralıq donizi, Sakit okeanın ağlaşıqmayan ənginlikləri qarşısında göl kimi bir şeydir. Lakin bu göl şıltaq və özbaşmadır, suları aldadıcı və dəyişkəndir: bu gün onun gözqamaşdırıcı mavi dalgaları arasında üzən xırda gəmilərə layla çalib oxşadığı halda, sabah coşaraq, güclü dalgalarının endirdiyi aramsız zərbələrlə ön böyük gəmini belə parçalayıb talaşaya çevirir.

Dörin su qatlarında sürətlə üzərək, gözümün qabağından nə qədər məhv olmuş gəmi gəlib keçdi! Çoxdan bəri dənizin dibində qalan gəmilər mərcən çöküntülərlə örtülmüşdü, bu yaxınlarda qəzaya uğrayanları isə ancaq pas basmışdı.

Bütün yolumuz uzunluğunu dənizin dibinə lövbörələr, toplar, avar val-ları, maşın hissələri, sınımış silindrlər, partlamış qazanlar, bəzi yerlərdə isə bütün gəmi gövdələri sərilmişdi. Bu gəmilərin bəzisi ağzı yuxarı dənizin dibinə çökmüşdü, bir parçası da kolləmayallaq çevrilmişdi.

Bu gəmilərin bir qismi toqquşma nəticəsində, bir qismi də qayalara çırpılaraq məhv olmuşdu. Mən suyun dibində düz şəquli oturmaş gəmilər də gördüm. Onların dər ağaclarına və göyortə avadanlığına heç bir zərər toxunmamışdı... Onlar sanki açıq dənizdə lövbör salıb, hərəkət əmri gözləyirdi.

"Nautilus" onların yanında keçərkən, proyektorun işığı ilə onları işıqlandırır, adama elə gəlirdi ki, indico gəminin bayraq dörünə bayraq qaldırılaraq qarşıdan gələn gəmi salamlanacaq və ona: "Soforin uğurlu olsun" deyiləcəkdir...

Lakin bayraq qaldırılmırdı; bu doniz qəbiristanında ölüm və sükut hökm-forma idi...

Mən gördüm ki, "Nautilus" Cəzairdən boğazına yaxınlaşdıqca, dənizin dibinə sərilmiş kədərli gəmi qalıqlarının qədri get-gedə artır. Avropa və Afrika adaları getdikcə bir-birinə yaxınlaşırdı, bu yerlərdə gəmi toqquşmalarının da sayı sürətlə artırdı. Mən burada demirdən olan bir çox gəmi gövdələri, dikinə duran və böyürü üstə düşmüş fantastik heyvanlara oxşayan paroxod qalıqları gördüm.

Yanı çarxlı paroxod daha ağır təsir bağışladı: onun böyürü tamamilə sökülmüş, bacaları öylmiş, çarxlarından yalnız əzik-üzük skelet qalmışdı, sükənə gəmidən ayrılıb demir zəncirdən asılı qalmışdı, gövdəsini pas yemişdi... Bu paroxodda nə qədər adam tələf olmuş? Bu dənizə qəzaya uğrayan nəqli etmək üçün neçə adam sağ qala bilmişdi? Kim bilir, bəlkə dalgalar, qısqançqandan öz sirrini tamamilə gizlətmişdi...

Başma elə fikir gəldi ki, bəlkə bu paroxod iyirmi il bundan əvvəl, anlaşılmaz surətdə yox olması dünyanı höyəcana gətirən "Atlas" paroxodudur.

Aralıq dənizinin sirrləri haqqında, bunca sorğular basdırılan və bu qədər insanı ölüm ağuşuna alan bu böyük qəbiristan haqqında nə dənizə kitablar yazmaq olardı!

Hər şeyə qarşı laqeyd olan "Nautilus" öz sualtı yerini sürətlə davam etdirirdi. Fevralın 18-də gecə saat üçdə Cəzairdən boğazın girişinə çatdıq.

Orada iki axın var: Atlantik okeanın sularını Aralıq dənizə gətirən və çoxdan bəri məlum olan yuxarı axın və ona müqabil olub da varlığı müəyyən yol ilə sübut edilən aşağı axın.

Doğrudan da, Atlantik okeandan suyun daima axıb gəlməsi və bu donizə çoxlu çayların axması nəticəsində Aralıq dənizinin səviyyəsi ildən-ilə yüksəlməli idi, çünki müəyyən edildiyinə görə onu müvazinədə saxlamaq üçün təkcə buxarlanma kifayət deyildir. Həlbuki bu səviyyə yüksəlməz, deməkdir, mütləq Cəzairdən boğazının

lap dibi ilə gedən və Aralıq dənizinin artıq suyunu Atlantik okeana aparan ikinci axının olduğunu fərz etmək lazımdı.

Bunun həqiqətdə də belə olduğu məlum oldu. "Nautilus" bu köməkçi axından istifadə edərək, dar boğazdan sürətlə keçdi.

Gözəl Herkules məbədinin xarabaları bircə saniyəliyə gözümə göründü. Bu məbəd, Pliniyə və İbn Sinaya görə, üzərində həmin məbədin tikildiyi ada ilə birlikdə suya çökmüşdü. Biz bir neçə dəqiqədən sonra suyun üzünə çıxdıq, bura artıq Atlantik okean idi.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

VİQO LİMANI

Atlantik okean! Səthi iyirmi beş milyon kvadrat mil olan öngin su düzəngahı! Bunun uzunluğu təqribən doqquz min mil, eni isə orta hesabla iki min yeddi yüz mildir.

Bu böyük dəniz qədim zamanlarda, demək olar ki, heç məlum deyildi. Ancaq karfagenlər, o qədim zamanın hollandiyalıları, ticarət məqsədilə dənizləri dolaşarkən, Avropa və Afrikanın qərb sahillərini hərlənib keçirdilər!

Bu okeanın girintili-çıxıntılı sahilləri dünyanın ən böyük çayları olan Mükəddəs Lavrenti, Missisipi, Amazon, La-Plata, Orinoko, Niger, Elba, Luara və Reyn çaylarının ağzı ilə kəsik-kəsik edilmişdir. Dünyanın ən mədəni və ən vəhşi ölkələrini suvaran bu çaylar öz sularını Atlantik okeana axıdır. Sularını hər istiqamətdə bütün ölkələrin və bütün xalqların gəmiləri yarıb keçən bu özəmətli dəniz, səyyahları qorxuya salan iki burunla – Qorn və Bur burnu ilə nəhayətlənir.

"Nautilus" üç ay yarımda on min lyeye yaxın – təxminən yer ekvatoru qədər – yol getdikdən sonra öz iti forşteveni ilə Atlantik okeanın sularını yarırdı. O indi hara gedirdi? Gələcək bizə nə kimi gözənilməz hadisələr hazırlaydı?

"Nautilus" Cəbəltəriq boğazını keçdikdən sonra açıq okeana istiqamət aldı. O yenidən suyun üzünə qayıtmış və biz yenə də təmiz havada hər gün gözmək imkanı əldə etmişdik.

Gəmimiz ilk dəfə suyun üzünə çıxan kimi mən, Ned Lend və Konselin müşayiətilə tolosik göyörtəyə qalxdım.

Bizdən iyirmi mil məsafədə, cənub-qərb tərəfdən İspaniya yarımadasının qurtaracağı olan Mükəddəs Vinsent burnu üfqi qədər çətinliklə görünürdü.

Güclü cənub küləyi xoşa gəlməyən bu dənizdə bərk dalğa əmələ gətirmişdi. "Nautilus" şiddətlə yırğalanırdı. Uzun müddət göyörtədə qalmaq mümkün deyildi, çünki hər doqquz şor su səli kimi axıb göyertəni doldururdu.

Bir qədər təmiz hava aldıqdan sonra gəminin içinə enməyə məcbur olduq.

Mən kayuta qayıtdım. Konsel öz yerinə getdi, lakin, nədənsə, qayğılı görünən kanadalı mənim dalıma gəldi. Aralıq dənizindən sürətlə keçməyimiz, ona öz planını yerinə yetirməyə imkan verməmişdi, o hətta öz təəssüfünü belə gizlətməyə çalışmırdı.

Mən kayutun qapısını bağladıqdan sonra, o, kürsüyə oturub dinməz-söyləməz üzümə baxmağa başladı.

– Sizi başa düşürəm, dostum Ned, – dedim, – lakin sakit olun, siz özünüzü heç də məzəmmət etməyin! Bu şəraitdə qaçmaq haqqında fikirləşmək ağılsızlıq olardı!

Ned Lend cavab vermədi. Onun çatılmış qaşları və bərk sıxılmış dodaqları bütün varlığı ilə zəhlətökən bir fikrə qapıldığını göstərirdi.

– Qulaq asın, – deyər sözümdə davam etdim, – ağıllı olun! Biz heç şey itirməmişik. Biz indi Portqez sahilləri boyunca şimala doğru qalxırıq. Fransa və İngiltərənin yanından keçəcəyik, orada da asanlıqla sığnaq yeri tapmaq olar. Əgər "Nautilus" Cəbəltəriq boğazından çıxdıqdan sonra cənuba, demək olar ki, heç bir quru olmayan yerlərə doğru yönəlsəydi, o zaman mən özüm də sizin həyəcanınıza şərik olardım. Lakin indi sizə məlumdur ki, kapitan Nemo coşqun dənizlərdən çəkinmir, belə şəraitdə şübhə etmirəm ki, bir neçə gündən sonra siz tamamilə təhlükəsiz qaçış hazırlaya bilərsiniz.

Ned Lend daha diqqətlə mənə baxdı və nəhayət, dodaqlarını açaraq:

– Biz bu gün axşam qaçaçağıq! – dedi.

Mən ilan vurmuş adam kimi yerimdən sıçradım. Boynuma alıram ki, belə bir xəbəri eşitməyə hazırlaşmamışdım.

Kanadaliya etiraz etmək istədimə də, lazımi sözlər tapmadım.

– Biz fürsət gözləməyi şərt kəşmişdik, – deyə Ned Lend davam etdi. – İndi belə fürsət ələ düşmüşdür. Bu axşam biz İspaniya sahillərindən cəmi bir neçə mil aralı olacağıq. İndi gecələr aysız və qaranlıqdır. Bərk külək əsir. Siz mənə söz vermişdiniz, professor, mən də sizə ümid edirəm.

Mən susurdum.

Kanadalı qalxdı və mənə yaxınlaşaraq:

– Bu gün saat doqquzda! – dedi. – Mən Konsele xəbər vermışəm. Həmin saatda kapitan Nemo, ehtimal ki, otağına qapanacaq, bəlkə də yatmış olacaqdır. Bizi nə mexanik görə bilər, nə də matroslar. Konsel ilə mən göyörtəyə qalxan pilləkənin altında gizlənəcəyik. Siz isə, cənab professor, kitabxanada mənim siqnalımı gözləyəcəksiniz. Avarlar, dor ağacı və yelkən qayıqdadır. Hətta qayığa bir qədər ərzaq da yığa bilmışəm. Qayığı “Nautilus”-un göyörtəsinə bərkidən qaykalari açmaq üçün ingilis açarı da tapmışam. Beləliklə, hər şey hazırlanmışdır. Axşama qədər əlvida!

– Dəniz çox coşqundur, – dedim.

– Sizinlə şərəkəm, – deyə kanadalı cavab verdi, – lakin buna əhəmiyyət verməməliyik. Azadlıq uğrunda bir az risk etmək olar. “Nautilus”-un qayığı möhkəmdir, külək səmti ilə, hətta belə havada bir neçə mil getmək asan bir işdir. Kim bilir, bəlkə sabah sahilədən yüz mil aralı olacağıq? Əgər şərait bizim üçün əlverişli olsa, o zaman axşam saat on ilə on bir arasında, İspaniya sahillərinin hər hansı bir nöqtəsindən quruya çıxma bilirik. Əgər olmasa, həmin vaxt ölmüş olacağıq! Deməli, axşama qədər!

Bunu deyib kanadalı məni şəşqınlıq içərisində buraxaraq, kayutdan çıxdı. Mən, nədənsə, belə düşündüm ki, qaçmaq vaxtı çatdıqda, hər şeyi ətraflı surətdə müzakirə etmək və Ned Lendlə mübahisəyə girişmək mümkün olacaqdır. Lakin tərs kanadalı bir söz belə deməyə mənə imkan vermədi. Bir də mən ona nə etiraz edə bilərdim? Ned Lend tamamilə haqlı idi. Bu, nisbətən müvafiq fürsət idi, o da bu fürsətdən istifadə etmək qərarına gəlmişdi...

Sözümü danmağa və şəxsi mənfəətim üçün yoldaşlarımı təhlükəyə salmağa haqqım varmı? Məgər sabah kapitan Nemo bizi yenə hər cür qurudan uzaq olan su səhrasına apara bilməzmi?

Bu zaman qüvvətli fit səsi eşitdim. Mən anladım ki, “Nautilus” rezervuarlarını su ilə doldurub okeanın dərinliyinə dalmağa başlayır.

Mən üzümdeki həyəcanı duymanın deyə kapitan Nemo ilə görüşməmək üçün kayutumda qaldım.

Azadlığa çıxmaq və ya sualtı dövr-ələm səyahətini bitirmək arzusu arasındakı tərəddüddən doğan dərin iztirab içində o günü birtəhər keçirdim.

Sakit və Hind okeanlarının sirlərini öyrəndikdən sonra “Mənim Atlantikam” deyə adlandırdığım bu okeanın sirlərinə vəqif olmadan onu birdən-birə tərk etmək! Dünyanın ən maraqlı kitabının ancaq iki cildini oxuyub da, o biri cildlərini oxumaqdan könüllü surətdə əl çəkmək!

Kayutumda necə qüssəli saatlar keçirdim!..

Mən özümü hava kimi azad, yoldaşlarım tərəfindən əhatə olunmuş halda quruda təsəvvür etməklə təsəlli tapmağa çalışırdım, lakin çox vaxt, iradəmin ziddinə olaraq, hər hansı bir şəraitin yaranması və onun Ned Lendin planını yerinə yetirməsinə mane olması xəyalına qapılırdım!

Kompasa baxmaq və “Nautilus”-un hansı səmtə – quruya tərəf getdiyini və ya ondan uzaqlaşdığını müəyyən etmək üçün iki dəfə salona girdim.

Amma yox! “Nautilus” daima Portəgiz sahillərinin yaxınlığı ilə gedirdi. O, Portəgiz sahilləri boyunca birbaşa şimala doğru istiqamət almışdı.

Çarə yox idi, qaçmağa hazırlaşmaq lazım idi.

Özümle götürəcəyim şeylər çox deyildi, o yalnız yazdığım qeydlərdən ibarətdi.

Əgər Ned Lend öz ağılsız niyyətini sağ-salamat başa çatdırmağa müvəffəq olarsa, o zaman kapitan Nemonun nə düşünəcəyini öz-özümə fikirləşirdim. Qaçmağımız uğursuz olarsa, “Nautilus”-un müəmmalı kapitanı bizimlə necə rəftar edəcəkdir?

Mənim ondan giley etməyə, şübhəsiz, heç bir əsasım yox idi. Əksinə! Onun qədər səmimi və hörmətçil, qonaqpərvər təsəvvüre gətmək çətindi. Lakin, digər tərəfdən, qaçmağımıza görə məni nankorluqda məzəmmət etməyə haqlı deyildi. Mən ona qaçmağa səy etməyəcəyimə söz verməmişdim. Biz içdiyimiz anda görə sərbəst buraxılmış əsrlər deyildik, – əgər biz gəmidə dustaq kimi saxlanmırıqsa, bu, ancaq onunla izah olunurdu ki, “Nautilus”-dan qaçmaq qətiyyəni mümkün deyildi, o da buna tamamilə arxayın idi.

Bundan başqa, kapitanın dəfələri "Siz heç vaxt mənim gəmimi tərk etməyəcəksiniz" deməsi, bizim hər cür cəhdimizə heç qazandırdı.

Mən Santorin sahilləri yaxınlığında aramızda keçən söhbətdən bəri kapitanı görməmişdim. Kaş bu qaçmaq ərafəsində ona rast gəlməyəydim! Mən indi onunla həm görüşmək istəyir, həm də görüşməkdən qorxurdum.

Onun mənə qonşu olan kayutunda gəzişib-gəzişmədiyinə yavaşca qulaq asdım. Lakin arakəsmədən heç bir şey eşidilmirdi. Ehtimal ki, kayutda heç kəs yox idi.

"Bu müəmmalı adam, doğrudanmı, "Nautilus" dadır?" – deyə özümə sual verdim. Gizli bir tapşırığı yerinə yetirmək üçün qayıqın "Nautilus"u tərk etdiyi o unudulmaz gecədən sonra mən kapitan Nemo barəsində fikrimi bir qədər dəyişdirmişdim. Mən bu nəticəyə gəlmişdim ki, bütün iddialarına baxmayaraq, hər halda onun quru ilə bəzi əlaqəsi var. Onun heç vaxt "Nautilus"u tərk etmədiyi doğru idi? Axı elə vaxtlar olur ki, mən onu həftələrlə görmürdüm. Bu vaxtlar o nə edirdi? Əvvəllər elə düşündürdüm ki, o hərdən-bir mizantropiya¹ xəstəliyinə tutulur, indi isə onun bu zamanlar quruda, mahiyyətdən tamamilə bixəbər olduğum bözi tapşırıqları yerinə yetirdiyini güman edirdim.

Minlərcə bu cür fikirlər mənə rahatlıq vermirdi. Düşmüş olduğumuz bu əcaib vəziyyətdə cürbəcür əsassız fərziyyələr qurmaq təbii bir şeydi.

Mən dözülməz əzablar çəkirdim. Bu intizar mənə sonsuz görünürdü. Saat ağılaşılmaz dərəcədə ağır işləyirdi.

Naharı həmişəki kimi kayutuma gətirdilər. Xərəyi çox iştahsız yedim, çünki qarşıdakı hadisələr mənə çox dənaxırdı. Saat yeddiddə məsamın dalından ayağa qalxdım. Ned Lendə qoşulmalı olduğum vaxta yüz iyirmi dəqiqə qalmışdı! Hətta dəqiqələri də sayırdım.

Həyəcanım getdikcə artırdı. Bir yerdə qərar tutmurdum. Əsəblərimi yeməklə sakit etmək ümidilə, otaqda o baş-bu başa gəzişirdim. Bu ötkəm təşəbbüs zamanı məhv ola biləcəyimiz fikri mənə az narahat edirdi, əksinə, planımızın "Nautilus"u tərk etməkdən qabaq fəş edilməsi qorxusu, qəzəblənmiş və ya əlavə olaraq, bu xəyanət üçün bizdən ümidini kəmiş kapitan Nemonun qarşısında durmaq qorxusu mənə rahat qoymur və ürəyimi amansızcasına çırpındırırdı.

Axırıncı dəfə salona baxmaq istədim. Dar dəhlizdən keçərək, içərisində nə qədər xoş saatlar keçirdiyim bu gözəl muzeyə girdim. Əbədi sürgünə məhkum edilmiş və bir azdan sonra bir daha qayıtmamaq üçün gedəcəyini bilən bir adam kimi, salona yığılmış dəfinələri gözədən keçirməyə başladım. Bu nadir tapıntı incəsənət əsərlərindən və təbiətin bu qərribə möcüzələrindən, doğrudan da, həmişəlik ayrılmalı idim. Sonuncu dəfə olaraq salonun pəncərəsindən bir daha Atlantik okeanın sularına baxmaq istədim. Lakin pəncərənin qapaqları möhkəmcə bağlı idi və gəminin dəmir örtüyü onun sirlərini məndən gizlədirdi.

Salonda gəzişərək kapitan Nemonun otağına gedən gizli qapıya yaxınlaşdım. Qapının aralı olması heyvətimə səbəb oldu. Dalı-dalı kəkildim; kapitan Nemo otağında olsa idi, mənə görə bilərdi. Lakin heç bir səs eşitmədiyim üçün yenidən yaxınlaşdım. Otaqda heç kəs yox idi.

Qapını taybatay açıb içəri girdim. Otaqda heç bir dəyişiklik yox idi. Avadanlıq qabaqkı kimi yerbəyer idi.

Divarlardan asılmış bir neçə ofort diqqətimi cəlb etdi. Bu otağa birinci dəfə gələrkən bunlara fikir verməmişdim. Bunlar bütün ömürlərini məfkurələrə həsr etmiş tarixi simaların şəkilləri idi. Bu şəkillər Polşanın azadlığı uğrunda mübarizə edən Kostyüşkonun, müasir Yunanistanın Leonidi¹ olan Botsarisin, İrlandiyanın istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə edən O'Konnelin, Şimali Amerika İttifaqının banisi olan Corc Vaşinqtonun, İtalyan vətənpərvərləri Manin, mövhumatçı qul sahibinin gülləsindən həlak olan Linkoln və nəhayət, zənciləri əsarətdən xilas etmək uğrunda dar ağacına çəkilmiş Con Braunun şəkli idi. Bu sonuncu heybəli və qərribə şəkli Viktor Hüqo karandaşla çəkmişdi.

Kapitan Nemo bu şəkilləri nə üçün öz yataq otağında asmışdı? Onunla bu qəhrəmanlar arasında nə kimi bir əlaqə vardı? Bəlkə bu şəkillər onun həyatının müəmmasını həll etməkdə mənə kömək etsin? Bəlkə o, məzlum bir xalqın rəhbəridir, son zamanlarda baş vermiş hər hansı siyasi və ictimai hərəkətdə iştirak etmişdir? Bəlkə

¹ Leonid – Sparta padşahıdır; o, yunanlardan ibarət kiçik bir dostosilo Fernopili keçidini saysız-hesabsız İran qoşunlarından müdafiə etmiş və öz dostosinin döyüşçülərlə birlikdə həlak olmuşdur.

¹ Mizantropiya – adamsevməzlik, insana nifrət etmək

o, şimal və cənub ştatları arasında gedən və əsrlər boyu unudulmaz olan qanlı vətəndaş müharibəsinin iştirakçısı olmuşdur?

Birdən saat səkkizi vurdu.

Saatın birinci vuruşu məni xəyaldan ayırdı.

Diksindim, sanki görünməz bir göz düşüncələrimin sirrini duydum, tələsik otaqdan çıxdım.

Salonda ilk əvvəl kompasa baxdım. Kompasın əqrəbi, istiqamətimizin dəyişmədən şimala tərəf olduğunu göstərirdi. Laq orta sürətdə getdiyimizi, manometr isə təqribən altmış metr dərinlikdə olduğumuzu bildirirdi.

Beləliklə, Ned Lendin planını həyata keçirmək üçün bundan əlverişli şərait ola bilməzdi.

Kayutuma qayıdaraq isti paltar geyindim. Uzunboğaz dəniz çəkmələrini ayağıma keçirdim, xəz papağını başıma qoydum, suiti dərisindən astar çəkilməsi isti kürkümü əynimə geydim. İndi mən hazır idim. Bircə gözləmək qalmışdı.

Yalnız pərlərin hərlənməsi "Nautilus"-da hakim kəsilən sükutu pozurdu. Yaxşı qulaq asmaq üçün qapının yanında durdum, bu saat Ned Lendin öz "cinayətکار" planını yerinə yetirməsindən xəbər tutan adamların səs-küyünü eşidəcəyimdən qorxurdum. Məni böyük bir həyəcan bürüdü. Nahaq yerə sakit olmağa çalışırdım.

Saat doqquza bir neçə dəqiqə qalmış qulağımı, kapitanın kayutu ilə öz kayutumun arasında olan divara söykəyib qulaq asdım. Oradan heç bir səs gəlmirdi. Kayutdan çıxıb salona girdim. Salon azca işıqlandırılmışdı, lakin orada heç kəs yox idi.

Kitabxananın qapısını açdım. Orada da alaqaranlıq və sükut hökm-fərma idi.

Pilləkənə açılan qapıya tərəf getdim ki, orada Ned Lendin verə-cəyi siqnalı eşidə bilim.

Bu zaman gəminin hərlənən pərlərinin səsi xeyli azaldı və sonra tamamilə kəsildi. "Nautilus" nə üçün dayandı? Görəsən, bu dayanma Ned Lendin planının həyata keçməsinə kömək edirdi, yoxsa mane olurdu? Bunu bilmirdim.

İndi ətrafımdakı sükutu yalnız ürəyimin şiddətli çırpıntıları pozurdu.

Birdən yüngül bir təkan hiss olundu. "Nautilus"-un okeanın dibinə çökdüyünü anladım. Həyəcanım daha da artdı. Kanadalı siqnal ver-

mirdi: Mən Ned Lendin yanına gedərək, qaçmağımızı təxirə salmaq üçün onu yola gətirmək istəyirdim. Hiss edirdim ki, bu gecə biz qeyri-adi bir şəraitdə üzürük.

Bu zaman kapitan Nemo kitabxananın kənarında göründü. Məni gördükdə salamlamadan, lakin çox iltifatla dedi:

– Aha, cənab professor, mən sizi axtarırdım. Siz İspaniya tarixini bilirsinizmi?

Əgər bu saat məndən öz vətənimin tarixini belə soruşmuş olsaydı, bu karıxmış və həyəcanlı anımda ona heç bir cavab verə bilməzdim.

– Mənim sualımı eşitdinizmi? – deyərək kapitan Nemo soruşdu.

– İspaniya tarixini bilirsinizmi?

Cavab vermək üçün özümə ürək-dirək verərək:

– Çox pis bilirəm, – dedim.

– Ah, bu alimlər necə adamlardır! – dedi. – Öz ixtisaslarından başqa heç bir şey bilmirlər! Əyləşin, – deyərək əlavə etdi, – sizə İspaniya tarixindən maraqlı bir əhvalat nəgıl edim.

Kapitan divanda rahat oturdu. Mən də onun ardınca divanın qaralıq bir küncündə əyləşdim.

– Cənab professor, – deyərək kapitan sözə başladı, – mənə diqqətlə qulaq asın. Mənim söhbətim sizi maraqlandırar, çünki o sizin, şübhəsiz, özünüzdə verdiyiniz və həll edə bilmədiyiniz sualı dolaşılıqla cavab verməsi olar.

Mən bu müqəddimədən bir qədər təşvişə düşərək:

– Qulaq asıram, kapitan, – deyərək cavab verdim.

Kapitanın öz nitqlə nəyə işarə etdiyini anlaya bilmirdim. Onun söhbəti bizim baş tutmayan qaçmaq təşəbbüsümüzə əlaqədar olmaya? – deyərək düşündüm.

– Cənab professor, icazə versəniz, – deyərək kapitan sözünə davam etdi, – 1702-ci ildən başlayaraq. Bəlkə sizin yadınızdadır, o dövrdə barmağının bircə işarəsilə Pireneyi yerlə yeksan edə biləcəyinə əmin olan fransız kralı XIV Lüdovik İspaniya taxtına öz nəvəsi Anjuy hersoquunu oturtmuşdu.

V Filipp adı ilə şahlıq edən bu istedadsız şahzadə qüvvətli xarici düşmənlərlə toqquşmalı oldu.

Doğrudan da bu hadisədən bir il əvvəl, 1701-ci ildə, Hollandiya, Avstriya və İngiltərə kralları Haaqada ittifaq müqaviləsi bağ-

ladılar, bu müqavilədən məqsəd, İspaniya tacını V Filippin başından götürüb, əvvəlcədən III Kral adlandırdıqları bir ershersouq başına qoymaqlı.

İspaniya bu ittifaq əleyhinə mübarizə etməli idi. Lakin onun nə əsgəri, nə də matrosları var idi. Bunun əvəzində isə o çox varlı idi. Bu var isə ondan asılı idi ki, Amerika qızılı ilə yüklənmiş gəmilər maneəsiz İspaniya limanlarına gələ bilsin.

Məhz 1702-ci ilin axırlarında İspaniya Amerikadan çox zəngin bir gəmi karvanı gözləyirdi. Bu karvanı admiral Şato-Renonun komandası altında iyirmi üç gəmidən ibarət fransız donanması mühafizə edirdi. Bu da lazım idi, çünki İspaniya düşmənlərinin birləşmiş donanması Atlantik okeanda dolaşırdı.

Gəmilər Kadiksə gedirdi, lakin admiral Kadiks sularında ingilis gəmilərinin üzdüyünü bilib Fransa limanlarından birinə girməyi qət etdi.

Lakin İspaniya kapitanları buna etiraz etdilər. Onlar tələb etdilər ki, gəmilər İspaniya limanlarından birinə aparılsın və Kadiksə girmək mümkün olmadığından, ingilislər tərəfindən mühasirə edilənməmiş Viqo limanına getsinlər.

Zəif iradəli adam olan admiral Şato-Reno bu tələblə razılaşdı, gəmilər Viqo limanına daxil oldu.

Bədbəxtlikdən bu limanın dənizə tərəf olan hissəsi çox açıq olduğundan, hücum edəcək düşmən gəmilərinin qabağını almaq mümkün deyildi. Ona görə də müttəfiqlərin donanması görünuncəyə qədər gəmiləri boşaltmağa tələməli idilər. Bunun üçün kifayət qədər vaxt var idi, əgər birdən-birə imtiyazın pozulması kimi axmaq bir məsələ ortaya çıxmasaydı, iş sağ-salamat qurtaracaqdı.

– Söhbətimə diqqətləmi fikir verirsiniz? – deyə kapitan Nemo birdən-birə sözünü kəsdi.

Bu tarixə aid mühazirədən nə kimi məqsəd güddüyünü anlamağa çalışarkən, bu sual qarşısında özümü itirərək:

– Çox diqqətlə, – deyə cavab verdim.

– Elə isə söhbətimə davam edirəm. Görün nə baş verdi. Kadiks tacirlərinin imtiyazlarına görə, Qərbi Hindistandan (o zamanlar Amerikanı belə adlandırırdılar) gələn bütün yüklər Kadiksə boşaldılmalı idi. Beləliklə, qızıl gətirmiş gəmilərin Viqo limanında boşal-

dılması, o tacirlərin imtiyazını pozmaq deməkdir. Tacirlər Madriddə şikayət etdilər və zəif iradəli Filippdən fərman aldılar ki, düşmən donanması Kadiksə mühasirədən azad etməyincə, gəmilərin Viqo limanından çıxması qadağan edilsin.

Lakin bu qərar Madriddə çıxarılincəyə qədər, 1702-ci il oktyabrın iyirmi ikisində ingilis gəmiləri Viqo limanına hücum etdi. Düşmən qüvvələrinin xeyli üstün olmasına baxmayaraq, admiral Şato-Reno mərdliklə vuruşurdu. Lakin qızıl yüklü gəmilərin düşmən əlinə keçəcəyini görə admiral gəmiləri yandırdı, onlar öz yüklərlə bərabər dənizin dibinə getdi.

Kapitan Nemo susdu. Boynuma alıram ki, bu tarixin məni nə ilə maraqlandıracağını mən hələ anlaya bilmirdim.

– Sonra? – deyə soruşdum.

– Sonra? Sonrası budur ki, biz indi Viqo limanının dibindəyik və onun sirlərinə vafiq olmaq yalnız bizdən asılıdır.

Kapitan ayağa qalxdı və dalınca getməyimi xahiş etdi.

Həyəcanım artıq keçmişdi, onu görə də məcburiyyət olmadan onun dalınca getdim.

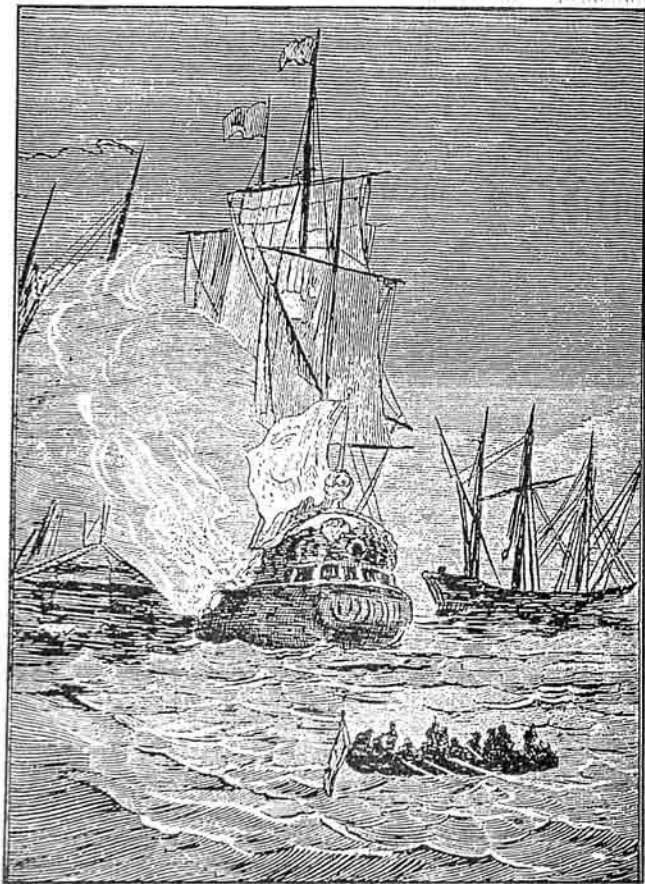
Salon qaranlıq idi; qapaqları açıq pəncərədən parıldayan dəniz suyu görünürdü. Mən pəncərəyə yaxınlaşdım.

Projektor yarım mil məsafədə suyu yaxşıca işıqlandırır. Onun işığı o qədər güclü idi ki, dənizin dibində hər bir qum dənəsini belə görmək mümkün idi.

“Nautilus”un skafandr geymiş matrosları suyun dibində yarıçürümüş çəlləkləri və sınıq qutuları çevirir, onları başqa şeylərin altından dartıb çıxarırdılar. Bu qutu və çəlləklərdən qızıl, gümüş və başqa qiymətli şeylər tökülürdü. Qumun üstü başdan-başa bunlarla örtülmüşdü.

Matroslar cavahirətlə dolu qutu və çəlləkləri dallarında gəmiyə gətirərək, onları boşaldı, sonra yenə də gətirmək üçün bu tükənməz dəfinəyə qayıdırdılar.

Mən indi məsələni başa düşdüm. Bura dəniz vuruşması meydana idi. 1702-ci il oktyabrın 22-də İspaniya kralına qızıl gətirən gəmilər burada suya batmışdı. Kapitan Nemoya qızıl lazım olanda, bu qızıl mədənindən almış. Bu çəllək və qutular ancaq onunku və təkcə onunku idi. Bu milyonların müstəqim və yeganə varisi o idi.

– Cənab professor, siz dənizin belə bir sərvətiə malik olduğunu bilirdinizmi? – deyə kapitan Nemo təbəssümlə soruşdu.

– Mən yalnız onu bilirdim ki, dəniz suyunda həll olmuş halda iki milyon tona yaxın gümüş vardır.

– Bu düzdür, lakin bu gümüşü sudan istehsal etməyin xərci qazancından çox olardı. Burada isə insanların itirdiklərini ələ keçirmək üçün, yalnız əylmək lazımdır. Mənə dəfinə xidmətini görən yalnız Viço limanı deyildir: mənim sualtı xəritəmdə qeyd edilmiş bir çox başqa qəza yerləri də vardır. İndi başa düşürsünüzmü ki, mənim dövlətim milyardlara çatır?

– Yaxşıca başa düşürəm, kapitan. Yalnız icazənilə deyim ki, bu Viço limanından qızıl çıxarmaqla, sizinlə rəqabət edə biləcək bir ticarət cəmiyyəti geridə qoymusunuz.

– O hansı cəmiyyətdir?

– Batan gəmiləri axtarmaq işində İspaniya hökumətindən imtiyaz alan cəmiyyət. Bu cəmiyyətin səhmdarları yatıb yuxularında o beş yüz milyonu görürlər – axı suya batırılmış bu gəmilərin yükünə beş yüz milyon qiymət qoyulmuşdu.

– Beş yüz milyonmu? – deyə kapitan Nemo təkrar etdi. – O milyonlar burada idi, indi isə artıq yoxdur.

– Başa düşürəm, – dedim. – Ona görə də bu işin iştirakçılarına xəbərdarlıq üçün bir neçə söz demək heç də pis olmazdı. Kim bilir, bu xəbərdarlıq necə qəbul olunacaqdır? Axı siz bilirsiniz ki, qumarbazlar pul itirməkdən ziyadə öz ağılsız ümidlərinin boş çıxmasına təəssüf edirlər. Mən isə alverçilərə heç də acımıram! Ən çox ona acıyıram ki, yüz minlərlə yoxsulun ehtiyacını yüngülləşdirə biləcək bu pullar heç vaxt onlara çatmayacaqdır...

Mən sözümlü qurtarmamış, onun kapitan Nemoya toxunduğunu hiss etdim!

– Heç vaxt onlara çatmayacaqdır? – deyə kapitan səsləndi. – Demək, pullar mənim əlimə keçdiyi üçün onları itmişmi zənn edirsiniz? Doğrudanmı, siz bu dəfinəni özüm üçün topladığımı güman edirsiniz? O pulların köməyiylə xeyirli işlər görmədiyimi sizə kim demişdir? Mən bilərəm ki, dünyada çarəsiz dörd-qəm, bədbəxtlik, kömək diləyən məlum xalqlar, intiqama çağırən qurbanlar vardır! Məgər siz anlamırsınız ki...

Burada kapitan Nemo birdən susdu. Bəlkə həyəcan içərisində artıq şeylər dediyinə təəssüf etmişdi.

Lakin mən onsuz da hər şeyi anladım. Onu su altında sərbəstlik axtarmağa məcbur edən səbəblər nə olursa olsun, o hər şeydən əvvəl bir insandır. Onun qəlbi bəşəriyyətin çəkdiyi iztirablardan qana döndürdü, ona görə məhkum xalqlara səxavətlə yardım göstərirdi.

Mən indi başa düşdüm ki, "Nautilus", üsyan qaldırmış Krit adası yaxınlığında olduğu gün, kapitan Nemo tərəfindən göndərilən milyonlar kimin üçün imiş.

DOQQUZUNCU FƏSİL

İTMİŞ QİTƏ

Ertəsi gün, fevralın 19-da, səhər kanadalı yanıma gəldi. Mən onun bu gəlişini gözləyirdim.

Ned Lend çox bikiş görünürdü.

– Buna nə deyə bilərsiniz, cənab professor? – deyə sözə başladı.

– Nə demək olar, Ned! – deyə cavab verdim. – Firsət bizə yar olmadi.

– Bəli... Qaçmağa hazırlaşdığımız dəqiqədə elə bil ki, bu məlun kapitana gəmini dayandırmaq lazım imiş.

– Nə çarə, Ned, o öz bankirini yoluxmalı idi.

– Bankirini?

Ned gözlərini bəzəltdi.

– Daha doğrusu, bankının kassasını yoluxmalı idi.

– Mən bununla okeanın dibini demək istəyirəm. Orada sərvət hər hansı bir dövlət xəzinəsində olduğundan daha yaxşı mühafizə olunur.

Mən axşamkı hadisələri Ned Lendə söylədim, zənn edirdim ki, bu söhbət onu kapitanla barışdırar və qaçmaq fikrindən yayındırar.

Lakin bu söhbətdən sonra o çox heyifsiləndi ki, özü Viqo yaxınlığındakı döyüş yerində gəzə bilməmişdir.

Ned Lend onu təqib edən fikrə qayıdaraq:

– Nə olsun ki, biz bir şey itirməmişik, – dedi. – Dünən mümkün olmayan şey, bu gün mümkün olar.

– "Nautilus" hara gedir? – deyə onun sözünü kəsdim.

– Bilmirəm.

– Günorta vaxtı xəritəyə baxıb görürük.

Kanadalı Konselin yanına qayıtdı. Paltarımı geyinərək tələsik salona getdim.

Kompas mənə çox təsəlli vermədi. "Nautilus" cənub-qərbə tərəf gedirdi. Avropa bizim arxamızda qalmışdı.

Mən səbirsizliklə nəticəsi dərhal xəritəyə qeyd olunan günorta müşahidələrini gözləyirdim.

Saat on ikinin yarısında tulumbar rezervuarları boşaldı, "Nautilus" okeanın üzünə çıxdı.

Mən göyərtəyə yüyürdüm. Ned Lend məni qabaqlamışdı.

Həç bir quru əsəri görünmürdü. Hər tərəfə baxırdın, dəniz idi... Üfüqdə bir neçə yelkən gəmisi görünürdü. Göy üzünü buludlar bürümüşdü. Ehtimal ki, fırtına qopacaqdı.

Məyus olmuş Ned Lend öz baxışı ilə buludları sanki dəlməyə çalışırdı: o, dumanın arasından quru görəcəyinə ümid edirdi.

Günortaçağı qısa bir müddətdə gün çıxdı. Kapitan müavini lazımı məlumat almaq üçün bundan istifadə etdi. Dəniz şiddətlə dalğalanmağa başladığından "Nautilus" yenidən suya endi.

Bir saatdan sonra gəminin vəziyyəti xəritədə qeyd edildikdə, mən ən yaxın quru ilə aramızın altı yüz kilometr olduğunu və 16°17' uzunluq dairəsi ilə 33°22' en dairəsində olduğumuzu gördüm. Bu şəraitdə qaçmaq fikrindən vaz keçmək lazım gəlirdi.

Bu xəbəri eşitdikdə kanadalının nə qədər kədərləndiyini təsəvvür etmək çətin deyildi.

Mənə gəlincə, bundan o qədər də bikiş olmamışdım. Əksinə, sanki üstümdən ağır bir yük götürülmüşdü, mən böyük zövqlə cari işlərimə başladım.

Axşamdan xeyli keçmişdi, saat on birə yaxın kapitan Nemo gözlənilmədən yanıma gəldi. O dünün gecəki oyaqlıqdan yorulub-yorulmadığını təvəzökarlıqla məndən soruşdu. Mən qətiyyənlə yorulmadığımı söylədim.

– Belə olduqda, cənab professor, çox maraqlı bir tənəzzühdə iştirak etməyinizi təklif edəcəyəm, – dedi.

– Buyurun, kapitan.

– Siz bu vaxta qədər dənizin dibini gündüz vaxtı günəş işığında seyr etmişsiniz. Ona qaranlıq gecədə baxmaq istəməzmissiniz?

– Böyük həvəslə.

– Sizi xəbərdar edərim ki, gəzinti yorucu olacaqdır. Çox gəzmək və dağa dırmaşmaq lazım gələcəkdir. Belli olduğu üzrə, burada yollar pis vəziyyətdədir.

– Siz marağımı daha da artırdınız, kapitan. Mən sizi izləməyə hazıram.

– O halda geyim otağına gedək, skafandrları geymək lazımdır.

Geyim otağında gördüm ki, nə “Nautilus”-un matrosları, nə də mənim yoldaşlarım bu tənəzzühdə bizi müşayiət etməyəcəklər. Kapitan Nemo, hətta Ned Lendi və Konseli dəvət etməyi belə mənə təklif etmədi.

Biz tezliklə skafandrları geydik. Dəlımıza böyük hava ehtiyatı olan rezervuarlar qoydular. Lakin özümüzə Rumkorf cihazı və elektrik fənlərini götürmədik.

Mən kapitan Nemonun diqqətini buna cəlb etdim.

– Onlar bizə lazım olmayacaqdır, – deyə kapitan cavab verdi.

Mənə elə gəldi ki, pis eşitdim, lakin sözlərimi təkrar edə bilmədim, çünki kapitan başını artıq dəbilqəyə salmışdı. Mən də geyinib hazırlandım. Əlimə üzünə dəmir çəkilmiş bir ağac verdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra üç yüz metr dərinlikdə Atlantik okeanın dibinə ayaq basdıq.

Gece yarı oldadı. Suyun içi tamamilə qaranlıq idi, lakin kapitan “Nautilus”-dan iki mil aralı tonqal kimi yanıb-sönen bir qırmızı nöqtə göstərdi. Bu işıq nə idi, nə ilə yanırdı və nə üçün suyun altında yanırdı? – Bunları izah edə bilmirdim. Yanan hər nə idisə, yolumuzu işıqlandırır.

Mən kapitan Nemo ilə yan-yana birbaşa o işığa tərəf gedirdim. Əvvəlcə yastı olan dəniz dibi indi yavaş-yavaş dikəlirdi.

Biz ağaclara söykənərək böyük addımlarla gedirdikse də, sürətimiz xeyli ağır idi, çünki ayaqlarımız tez-tez çəngə dolanırdı.

Bütün yol uzunluğunu başım üstə çiriltli eşidilirdi. Bəzən də çiriltli qüvvətlənərək təbil səsinə xatırlanırdı. Bir azdan sonra bu çiriltilərin səbəbini anladım. Demə, okeana yağış yağmış, onun iri damlları arasıkəsilmədən dalgaları döyürmüş.

Mən əvvəlcə islanmaqdan qorxdum, lakin sonra bu fikir mənə o qədər mənasız göründü ki, özümü gülməkdən saxlaya bilmədim! Su altında olduğum halda yağışdan qorxmaq! İş burasındadır ki,

adam skafandrın altında suda olduğunu hiss etmir, yalnız səni əhatə edən mühitin havadan sıx olduğunu duyursan.

Yarım saat getdikdən sonra suyun dibi daşlıq oldu. Meduzalar və xərçəngəoxşar xırda heyvanlar yeri zəif parıltı ilə işıqlandırılırdılar.

Bəzi daşlar zoofitlər, bezisi isə yosunlarla örtülmüşdü.

Mən bir neçə dəfə lağın üstü ilə sürüşdüm, əlimdə ağac olmasaydı, şübhəsiz ki, dəfələrlə yerə dəyərdim. Geri dönüb baxdıqda, “Nautilus”-un proyektorunun uzaqda get-gədə solğunlaşdığını gördüm.

Daşlar okeanın dibində bir-birinin üstünə təsadüfi deyil, sanki müəyyən bir nizamla qalanmışdı, bunu heç bir vəch ilə izah edə bilmədim.

Uzaqlarda, qaranlıq içərisində itən oyuqlar və ya sıırımlar gördüm. Bundan başqa başa düşmədiyim bəzi əcaib şeylər də müşahidə etdim. Mənə elə gəlirdi ki, altına qurğuşun vurulmuş ağır çəkmələrimlə sümük tapdalayır və xırçılı ilə onları əzirdim.

Bu dəre nə qərribə yer imiş!

Mən kapitana sual vermək istəyirdim, lakin təəssüf ki, kapitanın sualtı tənəzzüh zamanı onu müşayiət edən matroslarla danışdığı şərti işarələrin dilini bilmirdim.

Bununla belə, bələdçi ulduz xidmətini görən qırmızımtıl işıq qüvvətlənmiş və artıq bütün üfqüü bürümüşdü. Suyun altında yanan bu işıq məni getdikcə daha çox maraqlandırır. Bu nə ola – elektrik işıqıdır, yaxud alimlərə belli olmayan bir fenomendir? Bəlkə o, insan tərəfindən yandırılan bir işıqdır, deyə bir fikir də başıma gəldi. Bəlkə burada, suyun bu dərin qatlarında, mən kapitan Nemonun, onun özü kimi qərribə həyat keçirən dostlarına və həmfikirələrinə rast gələcəyəm? Bəlkə, doğrudan da, insan zülmündən bezikib okeanın dibində özlərinə müstəqil və sakit sığınacaq yeri tapmış bütöv bir qaçqınlar dəstəsinə rast gələcəyəm?

Bu mənasız və sərsəm xəyallar daima məni təqib edirdi. Bu da heç təəccüblü deyildi. Arasıkəsilmədən yeni-yeni əcaib şeylərə rast gəlməyim nəticəsində mənə əmələ gələn həyəcanlı vəziyyətdə, kapitan Nemonun arzu etdiyi sualtı şəhərlərdən birinə rast gələ biləcəyimə heç də təəccüb etmirdim.

Yolumuz getdikcə daha aydın işıqlanırdı. Işıq mənbəyi, dəniz dibindən səkkiz yüz fut hündürdə olan bir dağın arxasında yerləşmişdi. Ətrafıma şəfəq saçan işıq, o mənbəyin suda sinən şüalarından başqa bir şey deyildi, işıq mənbəyinin özü isə yenə də görünmürdü.

Kapitan Nemo tərəddüd etmədən dəniz dibinin daş labirinti ilə gedirdi. O bu qaranlıq yola yaxşı bələddi. Görünür, bu yolla o qədər çox getmişdir ki, indi azmaqdan qorxmur. Mən tam bir inamla kapitanı izləyirdim. Onu təbiət fəvqündə bir varlıq, sualtı dahi kimi təəvvür edirdim, üfün işıqlı fonunda onun qaralan uca boyuna heyrtlə baxıb ləzzət alırdım.

Gecə saat birə yaxın idi. Dağın ələyinə çatdıq. Lakin bu dağa dikinə qalxmaq mümkün deyildi, ona görə də qalın meşəlikdə olan dar bu cığırla üzüyuxarı dırmaşmağa başladıq.

Bu meşəlik şor suda kömürlənmiş yarpaqsız, quru ağaclardan ibarət olsa da, hər halda həqiqi meşə idi. Bözi yerlərdə hələ də iri şam ağacları yüksəlirdi.

Bu hələ lay əmələ gətirməmiş, şaquli vəziyyətini saxlamış, quru köklərilə torpağa ilişmiş daş kömür idi. Daşlaşmış ağacların hər tərəfə uzanan budaqları, işıqlandırılmış suda qapqara görünürdü.

Cığırlar aralarında minlərlə xərçəngəoxşar heyvanlar qaynaşan yosunlarla örtülmüşdü.

Mən qədim fırtınaların yerə yıxdığı ağac gövdələrinin üstündən atılaraq, qayalara dırmaşırdım, dəniz limanlarının yolumuzu kəsən torlarını yırtı, bir budaqdan digərinə atılmış kimi qaçısan balıqları hürkürdürdüm.

Marağımdan yorğunluq hiss etmir və mənim kimi yorulmaq bilməyən bələdçimdən geri qalmırdım.

Nə unudulmaz bir mənzərə! Mən bunu sözlə necə ifadə edirəm? Sudakı bu ağac və qayaları, çox qəribə görünən dağ ödəklərini, suda sına şüaların zəif işığında göyqurşağı kimi şəfəq saçan ağacların qırını başlarını hansı boyalarla çəkib göstərim?

Biz bir qayadan digərinə atılır və üzərindən keçdiyimiz qayanın boğuş gürultu ilə aşağı yuvarlandığını eşidirdik.

Sağda və solda göz işlədikcə uzanan qaranlıq xiyabanlar başlayırdı. Biz geniş çəmənlərdə gördük, bunlar sanki insan əlilə təmizlənmişdi. Kaş bu sualtı ölkənin əhalisindən bir nəfər qəfildən qabağımıza çıxaydı, deyə öz-özümə düşündürdüm...

Kapitan Nemo dayanmadan irəliləyirdi. Mən geri qalmaq istəməyərək, rəşadətə onu izləyirdim. Ağacım mənə kömək edirdi. Uçurum boyunca uzanan bu dar cığırda kiçik bir ehtiyatsızlıq və yanlış atılan bir addım bizi həlak edə bilərdi. Lakin mən azacıq da başgicəllənmə hiss etmədən inamla irəliləyirdim.

Qabağımıza çıxan dərindən yarıqların üstündən cəsarətlə atılırdım, belə yarıqlar mənə qurudakı buzlaqlarda rast gəlsəydi, heç də ürək ələyib atılmazdım. Ayaqlarımın altına baxmadan və qarşıma çıxan mənzərələrin qeyri-adi gözəlliklərini seyr etməkdən yorulmuyaraq, bir kənarından o biri kənarına düşmüş ağacların titrək gövdələrinin üstü ilə qorxu bilmədən keçirdim. Əcəib surətdə yanı üstə öyilmiş hündür qayalar sanki bütün müvazinət qanunlarını inkar edirdi. Altı oyulmuş qayalar cığırların üzərinə talvar kimi sallanaraq elə bucaq əmələ gətirmişdi ki, "yerin" bütün cazibə qanunlarını pozurdu.

Mən özüm də su mühitinin təsirini kəskin surətdə hiss edirdim: əynimdəki ağır geyimə, başımdakı mis dəbilqəyə və altına qurğuşun mıxlanmış çəkmələrimə baxmayaraq, dağkeçisi kimi asanlıqla lap diki divarlara dırmaşırdım!

Hekayəmin bu hissəsinin nə qədər həqiqətdən uzaq göründüyünü özüm də hiss edirəm. Mən ilk baxışda ağla çətin sığan və mənasız görünən, lakin eyni zamanda həqiqət olan hadisələri təsvir etməliyəm. Mən nə sayıqlayır, nə də yuxu görürdüm. Bunların hamısını görür və hiss edirdim.

"Nautilus"dan ayrıldıqdan iki saat sonra biz meşə xəttindən xeyli yuxarı qalxmışdıq, dağın zirvəsi indi bizdən ancaq yüz futa qədər yüksək idi.

Burada artıq tək-tük kol-kos görünürdü, onlar bir-birinə çulğalaşaraq qəribə bir buta əmələ gətirmişdi. Balıqlar, hündür otların arasından ürküb qalxan quşlar kimi, ayaqlarımızın altından dəstə-dəstə sürüşüb qaçırdılar.

Qayalıq, keçilməz yarıqlar, dərindən mağaralar, içində təəvvürümə dəhşətli şeylər gələn dibiş uçurumlarla kəsik-kəsik edilmişdi. Yaxınlaşdığımız zaman birdən-birə şappıltı ilə suya çırpılıb yolumuzu kəsən yekə qolları və dəhşətli qışqıqları görünə az qala ürəyim ağzıma gəlirdi. Qaranlıqda minlərlə ışıltılı nöqtə parıldaırdı. Bu nöqtələr yuvalarında gizlənmiş nəhəng krabların, pəncələrinin təbəzzin kimi tərpedən iri dəniz xərçənglərinin və qolları ilanlardan qayırılmış canlı çəpəri andıran dəhşətli oktapodların gözləri idi.

Bura hələ mənə tanış olmayan əcəib heyvanlar aləmi idi. Qayalar onlara ikinci zireh rolunu oynayan bu buğumayaqlılar hansı növlərə aidirdi? Təbiət bunların varlığını necə gizli saxlaya bilmişdi? Bu heyvanlar neçə əsrdir ki, burada, okeanın dərinliklərində yaşayırdı?

Lakin onlara yaxşı nəzər yetirmək üçün dayanmağa imkanım yox idi. Çoxdan bəri bu dəhşətli heyvanlara alışmış kapitan Nemo, onlara əhəmiyyət vermədən, yanlarından ötüb-keçirdi.

Biz dağın birinci meydançasına çıxdıq, orada gözləmədiyim qəribə şeylər gördüm. Bunlar insan əlilə yaradılmış saraylar, məbədlər və evlərin xarabalarından ibarət hündür daş yığınları idi. Onların hamısı indi çiçəklənən zoofit bağları ilə örtülmüş və yaşıl yosunlarla bəzənmişdi.

Lakin bu hansı qitənin parçası idi və hansı qəza bu yeri dəniz dibinə batırmışdı? Mən harada idim? Kapitan Nemonun fantaziyası məni hara gətirib çıxarmışdı?

Bunları kapitandan soruşmaq istəyirdim. Səslənmək imkanı olmadığından, onun qolundan tutdum. Lakin o, dəbilqə altında başını yırğalayaraq, sanki:

– Yeri! Qabağa, qabağa yeri! – deyirmiş kimi əlilə dağın zirvəsini göstərdi.

Son gücümü toplayaraq, onun dalınca bir neçə dəqiqə yürüdükdən sonra dağın lap zirvəsinə qalxdım, bu zirvə qayalığın özündən iyirmi metrədən hündür idi.

Dönüb dınmaşdığımız yoxuşa baxdım. Dağın bu tərəfinin hündürlüyü dərədən yeddi-səkkiz yüz futdan artıq olmazdı. Lakin o biri yamacı, heç olmazsa, min beş yüz fut aşağı enirdi.

Qarşımda yaxşıca işıqlanmış, heyrətamiz bir düzəngah açıldı. Bizzdən əlli metr aşağıda geniş bir vulkan ağzı görünürdü. Lava axınları dağın yamacı ilə od şəlaləsi kimi axıb tökülürdü. Bu vulkan dağın etəyindəki düzəngahı, böyük bir məşəl kimi parlaq bir işıqla işıqlandırır və bu işıq göz işlədikcə uzanan üfüqün axırına qədər yayılırdı. Vulkan alov deyil, lava püskürürdü: çünki alov üçün havanın oksigeni lazım idi və od su altında yana bilməzdi. Lakin yerin dərinliyində ağarınca qədər közərmiş lava suyun içi ilə axaraq onunla gözəlcə mübarizə edə bilir və özü soyuyuncaya qədər suyu buxara çevirirdi. Hərərətin müxtəlifliyi nəticəsində əmələ gələn sürətli axın su buxarlarını ətrafa yayırdı.

Gözlərimin qarşısında viranə bir şəhər dururdu. Evlər dağılmış, divarlar yerlə yeksan olmuş, məbədlərin hündür, gözəl tağları uçulub tökülmüş, sütunlar yerə yıxılmışdı. Bu binaların stili Toskaniya stilinə oxşayırdı.

Uzaqda böyük bir su kəmərinin dağılmış hissələri görünürdü. Dağın yaxınlığında bəzi cəhətdən Afina Parfenonuna¹ oxşayan özəmətli Akropolun qalıqları nəzərə çarpırdı. Orada dəniz sahili küçəsinin salamat qalmış ayrı-ayrı yerləri, vaxtilə ticarət və hərbi gəmiləri üçün sığmaq olan qədim limanların qalıqları, daha uzaqda bir xətt kimi uzanıb gedən uçulmuş divarların, küçələrin izləri görünürdü.

Bu, kapitan Nemonun qarşısında canlandırdığı yeni Pompey idi. Mən harada idim? Nə olursa olsun, bunu bilmək istəyirdim. Başımı əsarətdə saxlayan mis dəbilqəni çıxarmaqla da olsa, bu barədə kapitan Nemonun soruşmaq istəyirdim.

Lakin kapitan Nemo özü mənə yanaşdı. O əylərək yerdən bir parça tabaşir götürüb, qara bazalt qayasına yanaşdı, qayanın üzərində yalnız bir kəlmə söz yazdı:

“ATLANTIDA”

Sanki məni ildırım vurdu. Atlantida! Əflatunun² Atlantidası! Bu yox olmuş qitəni gözəl əfsanədən başqa bir şey hesab etməyən Origen, Porfiri, d'Anvil, Maltbren, Humboldt onun varlığını inkar edirlər. Plini, Amian, Marselin, Tertullian, Engel, Şerer, Turnefor, Byuffon, d'Avezak isə onun varlığını təsdiq edirlər, – Atlantida uğradığı fəlakətin izlərini mühafizə edərək qarşımızda durmuşdu!

Gör suya batmış bu ölkə harada imiş!.. İnsanlara ancaq o məlum idi ki, bu ölkə Avropa, Liviya³, Asiya xaricində, Herkules sütunlarının⁴ o tərəfində olmuş, onu qüdrətli atlant qəbilələri məskun etmiş ki, qədim yunanlar ilk dəfə bu qəbilələrlə müharibə etmişlər.

Əflatunun yazdığı tarixdə o qəhrəman dövrün böyük epizodları təsvir edilmişdir. Tmey ilə Kritiyanın dialoqunda, görün, Atlantida haqqında nə deyilir:

– Bir dəfə Salon Sais şəhərinin bir neçə ağıllı qocası ilə söhbət edirmiş. Sais hələ o vaxt səkkiz yüz illik şəhər idi – bunu şəhər məbədlərinin müqəddəs divarlarında qazılmış yazılar təsdiq edir.

¹ Parfenon – qədim yunan memarlığının on gözəl abidəsi olan Afina-Pallada ilahəsinin məbədi

² Əflatun (e.s. 427-348) – yunan filosofu

³ Liviya – Afrikanın qədim adı

⁴ Herkules sütunları – Kobolüttiariq qayalıqlarının qədim adı

Bu qocalardan biri ona Sais şəhərindən daha qədim olan bir şəhərin tarixindən danışmış. Doqquz əsr yaşamış olan bu şəhər atlantlar tərəfindən zəbt edilib qismən dağıdılmışdı.

Onun nağılına görə, atlantların hökəmləri, hətta Misirə qədər yayılmışdı. Onlar, hətta Elladani da özlərinə tabe etmək istəyirdilər, lakin ellinlərin mərdənə müqaviməti qarşısında geri çəkilməyə məcbur olmuşdular.

Şəhərdə sel, zəlzələ... baş verdi.

Atlantidanın yer üzündən silinməsi üçün təkə bir gecə və bir gündüz kifayət etdi, onun yalnız ən yüksək zirvələri olan Madera, Azor adaları, Kanar adaları, Yaşıl Burun adaları okean üzərində qala bildi...

Kapitan Nemonun qayada yazdığı birçə kəlmənin beynimdə oyatdığı tarixi xatirələr bundan ibarətdir.

Bələliklə, tale bu gün mənə bu yox olmuş qitənin dağlarından birinin zirvəsinə atmış və min illərdən bəri qalan binaların xarabalarına öz əlimlə toxunmaq imkanı yaratmışdı! Mən yerin ilk sakinlərinin gəzdiyi yerlərə ayaq basırdım! Əfsanəvi uzaq zamanlarda, min illərdən bəri ayılmaz yuxuya getmiş bu ağacların kölgəsi altında yaşayan heyvanların skeletləri, indi altına qurğuşun mışlanmış çəkmələrimin altında xırçıldayırdı.

Ah, nə üçün vaxtım müsaidə etmədi! Yoxsa mən dağın dik yamacı ilə aşağı enər, ehtimal ki, vaxtilə Afrikani Amerika ilə birləşdirən bu böyük qitəni başdan-ayağa dolaşardım. Onun dünya tufanından çox-çox əvvəl salınmış bütün şəhərlərini gözdədim, axı bu şəhərlər, əsrlərlə yaşayan nəhəng adamların əlilə tikilmişdi, bu adamlar elə güclü imişlər ki, tikdikləri binalar min illər boyu, suyun dağıdıcı təsirinə qarşı müqavimət göstərmişdirlər...

Bəlkə yenə bir gün olar ki, vulkan hadisələri və yer qabığının hərəkəti dəniz dibinə tökülmüş bu xarabalara su üzünə çıxardar. Axı bizə okeanın bu hissəsində hələ fəaliyyətdə olan bir sıra vulkanlar məlumdur. Bu həyəcanlı sularda üzərəkən gəmiləri titrədən güclü təkanları bir çox dənizçilər qeyd etmişlər. Bəziləri coşqun təbiət hadisələrinin mübarizəsindən qopan gurultuları eşitmiş, bəziləri də suyun üzündə vulkan küllərinin üzdüyünü görmüşlər. Planetin ekvatora qədər uzanan bu hissəsi sönməz vulkanlar sahəsidir. Nə biləsən, bəlkə doğrudan da tez-tez baş verən püskürmələrin təsiri altında yığılan lava təbəqələri, odpüskürən dağların zirvələrini yaxın gələcəkdə yenidən okeanın üzünə qaldıracaqdır.

Mən bu möhtəşəm mənzərənin bütün təfərrüatını yadda saxlamağa çalışaraq, xəyala daldığım zaman, kapitan Nemo yosunla örtülmüş sütuna dirseklənərək, hərəkətsiz dayanmışdı. O bu zaman yox olmuş nəsilərimi düşünürdü? Gələcək nəsillərin taleyi haqqında özünə sualını verirdi? Yaxud müasir dövrə nifrət edən bu qərribə adam, qədim adamlar kimi yaşamaq üçünmi buraya gəlmişdi? Onun fikrini anlamaq üçün mən nələ verməzdim!

Biz bir saata qədər orada qalaraq, közəmiş lava axınlarının günəş kimi işıqlandırdığı bu geniş düzəngahı seyr etdik.

Bəzən dağın yamacları içəridə qaynayan lavadan titrəyirdi. Suyun içində aydın eşidilən boğuş gurultu dəhşət və əzəmətlə səslənirdi.

Bu dəmdə ayın şüaları su qatlarını dəşib keçərək, batmış qitəni bir neçə dəqiqə şəfəqləndirdi. Bu mənzərənin doğurduğu sarsıdıcı təsiri sözlə ifadə etmək mümkün deyildi!

Kapitan Nemo birdən sütundan aralandı, ucsuz-bucaqsız düzəngahı son nəzərini saldı, sonra onu izləməyimi mənə işarə etdi.

Biz sürətlə dağdan endik. Kömürlənmiş meşədən çıxar-çıxmaz, uzaqda "Nautilus"un ulduz kimi parlayan projektorunu gördüm.

Kapitan birbaşa "Nautilus" a doğru addımlayırdı. İlk dan şüaları okean üzərində üfqu işıqlandırarkən, biz artıq "Nautilus" a qayıtmışdıq.

ONUNCU FƏSİL

SUALTI MƏDƏNLƏR

Ertəsi gün, fevralın 20-də, mən yatağımdan çox gec qalxdım. Gecə gəzintisi mənə o qədər yormuşdu ki, saat on birə qədər yatmışdım.

Tez geyinib salona çıxdım: mən "Nautilus"un istiqamətini səbirsizliklə bilmək istəyirdim.

Cihazlar "Nautilus"un əvvəlki kimi cənuba doğru saatda iyirmi mil sürətlə və yüz metr dərinlikdə getdiyini göstərirdi.

Konsel salona girdi. Mən gecəki gəzintimizi ona danışdım. Bu zaman pəncərənin qapaqları açıldı və o, suya batmış qitənin bir hissəsini görə bildi.

"Nautilus" Atlantida "torpağının" cəmi on metrliyində üzürdü. O, küləyin ağzına düşmüş hava balonu kimi, irəliyə doğru uçurdu. Bizim aldığımız təəssüratı sürət qatarında gedən səmişinlərin vaqon pəncərəsindən yola baxarkən aldıkları təəssüratla müqayisə etmək olardı.

Qayaların fantastik görünüşü, bitki aləmindən mineral aləminə keçmiş meşə və göllər, assidiyaların, anemonların, uzun, şaquli yosunların xalça kimi örtükləri daş yığınları və bina qalıqları, nəhayət, yeraltı atəşin dilsiz şahidi olan donmuş lava qaymaları gözü-müzün qarşısından sürətlə ötüb keçirdi.

"Nautilus"un projektorlarının qaranlıqdan qoparıb çıxardığı bu əcaib mənzərələr qarşımızdan gəlib keçdikcə, varlığı indi mənim üçün tamamilə şübhəsiz olan atlantları və Atlantidəni Konselə danışdırdım.

Lakin Konselin diqqəti hara isə cəlb olunmuşdu, o mənə fikri dağınıq bir sürətdə qulaq asırdı. Bir azdan sonra anladım ki, tarixin bu böyük müəmmasına qarşı onun belə laqeyd olması nə ilə izah olunur. Doğrudan da, Konsel yanımdan ötüb-keçən balıqları gördükdə, təsnifat məsələlərinə uyaraq, bütün yerdə qalan aləmi yaddan çıxarırdı. Onu belə gördükdə, məcbur oldum ki, Atlantida haqqındakı söhbətimi kəsib onunla birlikdə balıqlarla məşğul olum.

Ancaq Atlantik okeanın balıqları bu vaxta qədər başqa okeanlarda gördüyümüz balıqlardan az fərqlənirdi. Onların arasında sudan bayıra sıçrayacaq qədər güclü əzələlərə malik olan beş metr uzunluqda nəhəng skatlar, müxtəlif köpekbalığı növləri, o cümlədən, üçbucaq şəklində iti dişləri olan on beş fut uzunluqda göyümtül-yaşıl rəngli köpekbalıqları var idi. Onların rəngi dəniz suyuna tamamilə oxşadığından, dalgalar arasında, demək olar ki, heç görünmürdü. Burada yeni spər cinsindən olan tünd-qəhvəyi rəngli maralbalığı, Aralıq dənizində gördüklərimizə oxşayan ağ balıqlar, boru kimi uzun buru olan və üstü tünd-qonur rəngli iynə balıqlar vardı. Bu balıqlar suda ilan kimi qıvrılırdı.

Sümüklü balıqlardan, Konsel, dəniz əjdahalarını göstərdi, onlara dəniz əqrəbi də deyirlər, bunlar zəhərli balıqlardan sayılır. Doğrudan da əjdaha balığının başında və dalında olan tikanların hər birində iki şırım vardır. Tikanlar düşmənin bədənində batan zaman, bu şırımlarla yaraya zəhərli selik tökülür. Əjdaha balıqları bozumtraq-qırmızı rəngdə olub, belləri qəhvəyi, qarınları isə ağımtıldır. Bədənləri qarətəhər qarışıq ləkələrlə örtülmüşdür.

Sonra Konsel, göyümtül metal rənginə çalan gözəl qızıllı rəngli balamut balığı, qəşəng skumbriyalar, girdə lövhəyə oxşayan, öz rəngi ilə insanı heyretə salan ay balıqları və ya lampridlər gördü. Onların üst tərəfi göy, yanları bənövşəyi, qarnı çəhrayı, üzgəcləri isə qırmızı mərcan rəngində idi.

Lakin bu müxtəlif dəniz heyvanları nümunələri üzərində aparılan müşahidələr, eyni zamanda Atlantida düzəngahına tamaşa etməyimə mane olmurdu. Dəniz dibinin birdən-birə dikəlməsi və ya çökəyə düşməsi, bəzən "Nautilus"u ağır getməyə məcbur edirdi. Bu zaman o, sualtı döngələri tam bir balıq çevikliyi ilə üzüb keçirdi.

Təpələrin əmələ gətirdiyi dolambac keçidlər qarşıya çıxdığı zaman, gəmi aerostat kimi suyun üst təbəqələrinə qalxır və maneəni addadıqları sonra, yenə də dəniz dibindən bir neçə metr yuxarıda öz sürətli yerisini davam etdirirdi.

Bu üzüş, hava balonunda keçirilən gəzinti kimi, insanı valeh edən bir gəzinti idi, fərq yalnız orasında idi ki, bizim "balon" sükançının əlinin hər bir hərəkətinə tabe olaraq hərəkət edirdi.

Gündüz saat dördə yaxın, daşlaşmış ağac budaqları və çənglə örtülmüş olan dəniz dibinin xasiyyəti yavaş-yavaş dəyişməyə başladı. İndi dənizin dibi başlıca olaraq, üzərinə konqlomeratlar, vulkan tufları, donmuş lava qalıqları və küklüdlü absidianlar səpəlmiş daşlıq bir sahəyə çevrilmişdi. Başa düşdüm ki, burada lava qalıqları qurtararaq, daşlıq yerlər başlayır. Doğrudan da, bir azdan üfüqün cənub tərəfdən, ehtimal ki, heç keçilə bilməyən hündür dağ hasarı ilə kəsildiyini gördüm, zənnimcə, bu dağların zirvələri sudan kənara çıxmalı idi. Bu, ya qitənin, ya da hər hansı bir adamın, bəlkə də Yaşıl Burun və ya Kanar adalarından birinin sahilı idi.

Axır günlər astronomik müşahidələr xəritəyə qeyd edilmədiyindən – bəlkə də bu, qəsdən belə edildi – harada olduğumuzu təsəvvür edə bilmirdim. Məncə, bu qranit divar, ancaq kiçik bir hissəsini gördüyümüz atlantlar qitəsinin qurtaracağını göstərirdi.

Mən gecələr də öz müşahidələrimin arasını kəsmirdim. Konsel öz kayutuna yatmağa getdi, mən isə salonda tək qaldım. "Nautilus" sürətini azaldıb gah tutqun görünən dağ silsiləsinin üstü ilə üzür, gah da bu silsiləyə az qala toxuna-toxuna dayanmağa hazırlaşır, gah da okeanın üzünə qalxırdı.

Gəmi yuxarıda üzən dəqiqələrdə nazik su təbəqəsinin altından bir neçə parlaq bürc, xüsusən Orion bürcünün quyruğunda parlayan beş-altı ulduz gördüm.

Əgər pəncərənin qapaqları birdən bağlanmasaydı, yəqin ki, saatlarla pəncərə qarşısında durub dənizin və göyün gözəlliklərindən zövq alardım.

Bu dəmdə "Nautilus" lap dik qalxan bir divara yaxınlaşırdı. Onun bu maneəni necə ötür-keçəcəyini təsəvvürə gətirə bilmirdim. Öz kayutuma qayıtmalı oldum. "Nautilus" hərəkət etmirdi. Səhər tez-dən durmağı qət edərək yatağa girdim.

Lakin səhər ancaq səkkizə yaxın ayıla bildim. Dərhal salona getdim. Manometr "Nautilus"un okean səthində üzdüyünü göstərirdi. Göyrtədən gələn ayaq səslərindən də bunu anlamaq çətin deyildi. Lakin su üzündə üzərək baş verməsi labüd olan yırgalanma burada qətiyyənlə hiss edilmirdi.

Mən lyuka tərəf getdim. O, açıq idi. Lakin gözlədiyim aydın gün işığı əvəzinə, zil qaranlıq gördüm.

Biz harada idik? Bəlkə mən bütün gecəni və gündüzü yatmışam, indi isə gecədir?

Lakin yox, üfüqdə bir dənə də ulduz görünmürdü, bir də, ümumiyyətlə, gecə bu qədər qaranlıq olmaz.

Nə fikirləşəcəyimi bilmirdim, birdən qaranlıqdan bir səs eşitdim.

– Cənab professor, sizsinizmi?

– Bəli, kapitan Nemo! Biz haradayıq?

– Yerin altında, cənab professor.

– Yerin altında, – deyə çığırdım, – "Nautilus" da öz yoluna davam edirmi?

– O həmişə üzür.

– Lakin... mən heç bir şey başa düşmürəm...

– Bir neçə dəqiqə səbir edin. İndi proyektor dilə gələr və siz hər şeyi başa düşərsiniz.

Proyektor qülləsində əyləşib, səbirlə gözləməyə başladım. Ətraf o qədər qaranlıq idi ki, hətta kapitan Nemonu da görə bilmirdim.

Gözlərimi qaldırıb lap başımın üstündə girdə dəşikdən içəri düşən qeyri-müəyyən bir işıltı, cüzi bir işıq gördüm. Bu dəmdə proyektor yandı və onun gözqamaşdırıcı işığı qarşısında, onsuz da aydın görünməyən işıltı dərhal yox oldu.

Gözüm işığa alışdıqda ətrafa nəzər salmağa başladım.

"Nautilus" naməlum bir limanın dənizkenarı küçəsinə xatırladan bir sahilin yaxınlığında dayanmışdı. Sualtı gəmi hər tərəfdən daş divarla əhatə olunan bir gölün üzərində idi. Gölün diametri təxminən iki mil oldur, demək, dövrəsi altı mil idi. Gölün səviyyəsi okeanın səviyyəsində idi, çünki bu göl mütləq okeanla birləşməli idi. Bunu manometrin göstəricisi də təsdiq edirdi.

Yüksək divarlar suyun üstünə əyləyərək, beş yüz və ya altı yüz metr yuxarıda birləşir və böyük bir qübbə əmələ gətirirdi. Bu qübbənin ən yüksək nöqtəsində olan həmin dəşik, yəqin ki, günəş şüalarının inikası nəticəsində zəif işıq buraxırdı.

Bu böyük mağaranın daxilini diqqətlə öyrənməyə başlamazdan və hətta onun təbii olduğu və ya süni surətdə insan əlilə qayırıldığı barədə bir rəyə gəlməzdən əvvəl, kapitan Nemoya yaxınlaşaraq:

– Biz haradayıq? – deyə soruşdum.

– Tektonik zəlzələ nəticəsində su basan sönmüş vulkanın lap mərkəzindəyik, – deyə cavab verdi. – Cənab professor, siz yatdığınız zaman "Nautilus" okean səthindən on metr dərinlikdə olan təbii kanal vasitəsilə bu sahil körfəzinə girmişdir. Bu körfəz "Nautilus"un limanlarından biridir, bura olduqca arxayın, etibarlı, gözəduz və hər cür şiddətli küləklərdən qorunan bir yerdir. Sizin qitələr və adalarda gəmini bu mağara qədər fırtınanın qeyzindən qoruya biləcək bir liman göstərin!

– Doğrudan da, – dedim, – siz burada tamamilə təhlükəsiz bir haldasınız, kapitan, sizi burada, bu sönmüş vulkanın içərisində nə qorxuda bilər? Lakin deyin, bu mağaranın qübbəsində, doğrudanmı, dəşik vardır, ya mənə elə göründü?

– Bəli, bu, vulkanik lava, kükürd buxarı və alov sütunları ilə pıqıldayıb qaynayan keçmiş krateridir. İndi isə bu dəşik mənim limanına, tənəffüs etdiyimiz təzə və canlandırıcı hava verməyə xidmət edir.

– Bu hansı vulkandır?

– Bu vulkan, okeanın bu hissəsində olan sayısız-hesabsız ada-cıqlardan birindədir. Yaxından keçən gəmilər üçün bu, sudan qalxan sadəcə bir qayadır, bizim üçün isə dünyada ən salamat limandır. Mən bunu təsadüfi olaraq kəşf etmişəm və bu təsadüf mənə az xidmət göstərməmişdir.

– Məgər buraya kraterin düşüyündən düşmək olmaz?
– Buradan kraterə düşmək mümkün olmadığı kimi, kraterdən də buraya düşmək mümkün deyildir. Divarla təqribən yüz futa qədər dırmaşmaq yenə də mümkündür, lakin sonra bu divarlar içəri əyilərək qübbə əmələ gətirdiyindən, ondan yuxarı qalxmaq imkan xaricindədir.

– Kapitan, mən görürəm ki, təbiət daima və hər yerdə sizə kömək edir. Bu yeraltı göldə siz təhlükə xaricindəsiniz və heç kəsin buraya çağırışsız gəlişi sizi qorxuda bilməz. Lakin bu sığınacaq sizin nəyinizə lazımdır? Axı “Nautilus”-un limana ehtiyacı yoxdur.

– Xeyr, cənab professor, o, hərəkətə gəlmək üçün elektrikə, elektrik enerjisi hasil etmək üçün batareyalara, batareyaları işlədə bilmək üçün natriuma, natriumu almaq üçün kömürə və daş kömür almaq üçün də mədənlərə möhtacdır. Burada isə dəniz xatirə gəlməyən geoloji dövrlərdə bitmiş böyük meşələr udmuşdur, daşlaşmış, daş kömürə çevrilmiş bu meşələr məndən ötrü tükənməz yanacaq anbarıdır.

– Demək, sizin matroslar burada mədən qazmaçıları olurlar, eləmi?
– Tamamilə doğrudur. Nyukestin kömür şaxtaları kimi, bu mədənlər də su altındadır. Mənim matroslarıım skafandr geyinərək, əllərinə bel və küllüng alıb, buradan kömür çıxarır və beləliklə, məni qurudakı mədənlərdən kömür almaq zərurətindən xilas edirlər. Natrium almaq üçün mən daş kömürü yandırdıqda, kraterdən qalxan tüstü bu dağı, fəaliyyətdə olan vulkan kimi göstərir.

– Sizin matrosların kömürü necə çıxardıqlarını görə bilərəmmi?
– Xeyr, bu dəfə görməyəcəksiniz, çünki mən sualtı dövr-ələm səyahətimizi davam etdirməyə tələsirəm. Bu dəfə ancaq burada saxlanan natrium ehtiyatını götürməklə kifayətlənəcəyəm. Bu ehtiyatı gəmiyə yükləyən kimi, yəni bir gündən gec olmayaraq, biz yenə hərəkət edəcəyik. Ona görə də, cənab professor, əgər bu mağara ilə tanış olmaq və onu dövrə vurub gəzmək istəyirsinizsə, o halda burada dayanacağımız bir gündən istifadə edin.

Kapitana təşəkkür edərək, hələ kayutlarından çıxmamış yoldaşlarımla dalınca getdim.

Harada olduğumuzu onlara demədən, məni izləmələrini təklif etdim.

Onlar göyörtəyə çıxdılar. Adətən, heç nəyə təəccüb etməyən Konsel, su altında yataraq, yer altında oyandığını çox təbii gördü. Ned Lendə gəlincə, o ancaq bir şeylə – bu mağaradan azad havaya çıxmaq üçün bir yolun olub-olmaması ilə maraqlandı.

Səhər yeməyindən sonra saat ona yaxın sahilə çıxdıq. Konsel:

– Budur, biz yenə də yer üzündəyik, – dedi.

– Bunun harası yerdir! – deyə kanadalı etiraz etdi. – Bir də biz yer üzündə yox, yer altındayıq.

Göl ilə mağaranın divarları arasında, ən geniş yeri beş yüz futdan artıq olmayan qumluq bir sahil vardı. Bu qumluq sahil ilə asanca bütün gölü dövrə vurub gəzmək olardı.

Mağaranın divarları dibində qarmaqarışq və nizamsız bir şəkildə vulkan qaymaları, qaya sınıqları və iri pemza parçaları tökülüb qalmışdı.

Bu daşların yeraltı atəşdən ərimiş və sonradan donmuş səthləri projektorun şüaları altında çilçiray kimi parıldayırdı. Bizim addımlarımızdan göyə qalxan mika tozu, atəş böcəyi kimi hər tərəfə yayılırdı.

Göldən uzaqlaşdıqca sahil, pilləkənin pillələri kimi, addım-addım yüksəlirdi, lakin çox üsullu qalxmaq lazım gəlirdi, çünki daşlar bir-birinə yapışmadığından, ayağımızın altında laxlayırdı.

Bu böyük mağaranın vulkandan əmələ gəldiyi hər addımda təsdiq olunurdu.

Mən yoldaşlarımla diqqətini buna cəlb edərək dedim:

– Bu mağaranın qaynar lava ilə dolu olduğu və kürədə əridilmiş bir metal kimi, bu odsaçan mayenin də səviyyəsi lap kraterə qədər qalxdığı günlərdə, mağara içinin nə şəkildə olduğunu təsəvvürünüzə gətirin.

– Lap yaxşı təsəvvür edirəm, – deyə Konsel cavab verdi. – Lakin ağam deməzmi, necə oldu ki, ərime hadisəsi dayandı və indi vulkanın közmüş ağzından su sakit-sakit çilənir?

– Çox ehtimal ki, bu dəyişiklik zəlzələ nəticəsində baş vermişdir, – dedim, – bu zəlzələ nəticəsində dağın döşündə yarıq əmələ gəlmişdir ki, “Nautilus” da bu yarıqdan keçib içəri girmişdir. Bu yarıq vasitəsilə Atlantik okeanın suları vulkanın mərkəzi ocağına dolmuşdur. Burada, su ilə od arasında, suyun qələbəsi ilə qurtaran, dənizə təbəş olub yuxarıya vuruşma olmuşdur. O vaxtdan, yəqin ki, çox əsrlər keçmiş və su basan bu vulkan yerin altında dinc bir gölə çevrilmişdir.

– Çox qəşəng, – deyə Ned Lend səsləndi, – mən sizin izahınızı qəbul edirəm, lakin ürəkdən heyifsilənirəm ki, siz dediyiniz deşik dəniz səviyyəsindən yuxarı deyil, aşağıdır. Bunun əksi olsaydı, bizə daha faydalı olardı.

– Ned, siz unudursunuz ki, – deyə Konsel etiraz etdi – bu kanal sualtı kanal olmasaydı, “Nautilus” bu kanala girə bilməzdi və demək, bundan bizə heç bir fayda olmazdı.

– Siz deyən olsaydı, vulkan yenə əvvəlki kimi öz fəaliyyətinə davam edərdi, – deyə əlavə etdim. – Ona görə Ned Lend, sizin heyifsilənməyiniz nəhaqdır.

Biz yuxarı qalxmaqda davam edirdik. Cığır getdikcə dikləşir və daralır. Dərin yarpaqlar yolumuzu kəsdiyindən, bunların üstündən tullanmağa məcbur olurduq. Cığıra uçub tökülmüş qaya, bəzən bizi dolambac yol axtarmağa, qarnı üstə sürünməyə və iməkləməyə məcbur edirdi. Lakin Konselin çevikliyi və Ned Lendin qüvvəsi sayəsində bütün bu maneələri dəf edirdik.

Təqribən otuz metr hündürlüyə çatanda, torpağın xasiyyəti dəyişdi, lakin yerimək üçün daha da çətin oldu. Burada traxitlər və vulkan konqlomeratları qara bazaltla əvəz edilirdi. Bu bazalt gah ara-sıra donmuş lava qabarçıqlarından azacıq kələ-kötür görünən hamar bir səth əmələ gətirir, gah da düz prizmalar şəklində yuxarıya qalxaraq, bu yerdə çox aşağı enmiş qübbəni təbii sütunlar kimi saxlayırdı. Bütün bunlar təbiətin memarlıq sənətinə ən gözəl bir nümunə idi. Bazalt qayaları arasında ilan şəkilli donmuş lava axınları görünürdü, bu lava axınları üzərinə, bituminoz şist zolaqları və formasız kükkür parçaları çilənmişdi. Kraterin dəşiyindən buraya düşən solğun gün işığı, sönmüş vulkanın dərinliklərindən əbədi olaraq gömülmüş süxurları zəif işıqlandırır.

Bununla belə bizim yuxarı qalxmağımız tezliklə əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan maneələrlə kəsildi.

Təqribən yetmiş beş metr hündürlükdə, dəf edilə bilməyən bir şey hərəkətimizə mane oldu: burada divarlar mağaranın içinə doğru çox əyilmişdi, ona görə də yuxarı qalxmaq təşəbbüsündən əl çəkməyə məcbur olub, ancaq gölün boyunca yeriməyə başladıq. Bu yerdə hələ bitki aləmi cansız təbiət qarşısında silahını yerə qoymamışdı. Daşların oyuqlarında bir neçə kol və hətta kiçik ağac bitmiş və qayanın yarıqlarına kök atmışdı. Mən burada, arı şirəsi sızan

südlünü tapdım və bir neçə dəfə balaca, ətirsiz, heliotrop gördüm. Yeri gəlməşkən deməliyəm ki, bu bitkilər onlara verilən heliotrop, yəni “günəşə çevrilmiş” adını heç də doğrultmur, çünki günəş şüaları heç vaxt bunlara gəlib çatmırdı, sısqı xrizantemlər zahirən xəstə görünən aloelərin yaxınlığında bitmişdi, nəhayət, donmuş lava axınları arasında bənövşələr açılmışdı. Bunların burada da mühafizə etdiyi zərif ətri böyük bir nəşə ilə qoxuladığını etiraf etməliyəm.

Ətir – çiçəyin ruhudur, dəniz çiçək bitkiləri və gözəl su bitkilərinin isə iyi yoxdur.

Biz özəmətli kökləri ilə səpələnmiş qayaları yerindən tərpədən nəhəng dratsen qrupuna yaxınlaşdıq ki, birdən Ned Lend qışqırdı:

– Bir ora baxın, cənab professor, pətək!

– Pətək? – mən şübhə ilə soruşdum.

– Pətək! Pətək! – Kanadalı təkrar etdi. – Və onun ətrafında arılar vızıl-daşır.

Mən yaxınlaşdım və bunun həqiqiliyini yoxlamalı idim. Orada qaya tör-töküntüləri arasında, dratsen ağacının koğuşunda, əsil arı pətəyi var idi; orada tam bir zəhmətkeş arı sürüsünün vızılıtsı gəlirdi.

Təbiidir ki, kanadalı bu baldan bir qədər götürmək istədi və mən də buna mane olmadım. Kükkürlə qarışdırılmış quru yarpaq topası çaxmaq daşının qığılcımından alışıb-yandı. Və Ned arılara tüstü verdi. Vızılıtsı tezliklə kəsildi, pətək boşaldı və biz bir neçə kiloqram ətirli bal əldə etdik. Ned Lend öz çantasını ağzına kimi balla doldurdu.

– Çörək ağacının xəmirinə bal qatıb, – o, dedi, – mən sizi çox ləzzətli piroqa qonaq edəcəm.

– Lənət şeytana! – Konsel cığırtdı. Bu ki əsil pryanik olacaq!

– Pryanik öz yerində, – mən dedim, – indi isə gölün yolumuza davam edək.

Getdiyimiz cığırın bəzi yerlərindən bütün yol görünürdü. “Nautilus”un proyektoru bu gölün nə dalgaları, nə də küləklə pozulmayan güzgü kimi hamar sularını işıqlandırır.

“Nautilus” tamamilə hərəkətsiz dayanmışdı. Gəminin göyortəsində və gölün sahilində matroslar qaynaşırdı, bunların qara kölgələri proyektorun parlaq işığında görünürdü.

Biz mağara boyu dövrələmə gedən qayalığın ən yuxarı nöqtəsinə çatmışdıq. Bu zaman mən gördüm ki, vulkanın dərinliklərində yalnız arılar yaşamır.

Yırtıcı quş havada uçurdu, bir neçəsi də qayalığın ölçatmaz yerlərində özlərinə tıkdikləri yuvalarda oturmuşdular. Onlar ağ döşlü bildirçin – qırğılar və çığırqan çalağanları.

Dik yamaçada kök dovdaqlar o tərəf-bu tərəfə uçuşurdu. Bu dadlı ovu görkən kanadalının gözlərində alovlanan tamahkarlığı təsəvvür etmək çətin deyildir. O, tüfəng götürmədiyinə bərk heyifsiləndi, lakin qurğuşunu daşla əvəz etməyə çalışaraq, bir neçə müvəffəqiyyətə təşəbbüsdən sonra, yekə bir dovdağı vurub sala bildi. Mübaliğəsiz demək olar ki, yaralı quşu tutuncaya qədər kanadalı azı iyirmi dəfə ölüb-ölümədən qayıtdı.

Hər nə isə, dovdaq öz qaydası ilə kanadalının yol çantasına qoyuldu.

Qayalar tamamilə keçilməz olduğundan, bir azdan sahile yan almalı olduq. Kraterin dəşiyi başımızın üstündə, çox hündürdə aşağıdan enli quyu ağzı kimi görünürdü. Bizim durduğumuz yerdən mavi göyün və xəfif qərb küləyinə qovulan buludların bir parçasını görmək olurdu. Dağılmış bulud parçaları bəzən bir dəqiqəliyə kraterin üstündə əylənərək, bu dəşiyi duman pərdəsilə qapayırdı. Buradan belə nəticə çıxarmaq olardı ki, buludlar çox yüksəkdən gəlmirdi, çünki dağın zirvəsi okean səthindən cəmi səkkiz yüz futa qədər hündür idi.

Gölün qumlu sahilinə qayıtdıqdan sonra mən onun bitki və heyvanatı ilə tanış olmağa başladım. Bitkisi geniş yayılmış və xalı kimi döşənmiş şüyüddən ibarətdir. O, xırda çətirli bitki olub xörəyə dad vermək üçün işlədilə bilərdi. Konsel bu şüyüddən bir neçə dəstə topladı. Heyvanlara gəlinə, bunlar minlərcə müxtəlif adi xərçəngdən, krabdan, iri dəniz xərçəngindən və hər boyda və hər növdən olan çoxlu molyuskdan ibarətdi. Burada biz tük kimi yumşaq, qalın qum qatı ilə döşənmiş qəşəng bir zağaya rast gəldik. Qayalara dırmaşmaqdan yorulduğumuz üçün qum yatağında ləzzətlə uzandıq. Yeraltı od zağanın iç divarlarını cilalamış və onların üstünə almaz kimi parıldayan mika tozu səpmişdi. Ned Lend divarın qalınlığı haqqında təsəvvür əldə etmək üçün divarı döyməyə başladı. Onun səmərəsiz təşəbbüsünü gördükdə, mən özümü gülümsəməkdən saxlaya bilmədim. Əlbəttə, yenə qaçmaqdan söhbət düşdü. Mən Ned Lendə ümid verməkdə özümü haqlı hesab edərək, dedim ki, kapitan Nemo, yaqin natrium ehtiyatını tamamlamaq üçün cənuba enmişdir, onun yenidən şimala, Avropa və Amerika sahillərinə dönəcəyinə

ümid etmək üçün hər cür əsas vardır; o zaman kanadalı qaçmaq təşəbbüsünü böyük müvəffəqiyyətlə təkrar edə və xilas ola bilər.

Bu gözəl zağada bir saata yaxın vaxt keçirdik. Əvvəl çox coşqun gedən söhbətimiz indi, demək olar ki, lap kəsilmişdi. Bizi yuxu gırlədi. Qayıtmağa tələsdiyimizdən, mən yuxu ilə mübarizə etməyə çalışırdım.

Yuxuda gördüm ki, – axı yuxu bizim iradəmizə tabe deyil, – guya mən molyuskun ibtidai, bitki həyatını keçirirəm və mənim qoşa qapaqlı balıqqulağım bu zağanın içindədir.

Birdən Konselin səsi məni oyatdı. O:

– Qalxın, tez qalxın! – deyərək çığırırdı.

– Nə olmuşdur? – deyərək qum üstə oturaraq soruşdum.

– Su!

Dik ayağa qalxdım. Dəniz sel kimi axıb zağaya tökülürdü, biz molyusk olmadığımızdan, canımızı bu təhlükədən qurtarmalı idik.

Bir neçə dəqiqə ərzində biz zağanın suyun çatı bilməyəcəyi divarına dırmaşırdıq.

– Bu nə hadisədir baş verir? – deyərək Konsel soruşdu. – Yenə də təbiətin yeni möcüzələrindən biridirmi?

– Yox, dostum, – deyərək cavab verdim, – bu, sadəcə, adi maddir ki, az qala bizi yaxalayacaqdı! Mağara xaricində okeanın səviyyəsi məddin bu saatında yüksəlmiş olduğundan, fizikanın sarsılmaz qanunlarından biri sayılan və bitişik qablarda maye səviyyəsinin bərabər olması qanununa əsasən, göldə də suyun səviyyəsi qalxmışdır. Biz şükür etməliyik ki, azacıq islanmaqla yaxamızı qurtardıq. İndi "Nautilus"-a qayıtmalıyıq – paltarımızı dəyişmək lazımdır.

Qırx beş dəqiqədən sonra bütün gölü dolanaraq, o biri tərəfdən gəlib "Nautilus"-a çatdıq.

Matroslar natriumu yükləyib qurtarınırdılar, "Nautilus" dərhal yoluna davam edə bilərdi.

Lakin kapitan Nemo yola düşmək ömrünü vermirdi. Sualtı kanalından gözə çarpmadan çıxmaq üçün gecəni gözlemək istəyirdi? Bu da tamamilə mümkün idi.

Ertəsi gün şəhər "Nautilus" artıq gizli limanından xaricə çıxmışdı. O, Atlantik okeanın səthindən bir neçə metr dərinlikdə qitədən xeyli uzaqda üzməkdə idi.

SARQAS DƏNİZİ

“Nautilus” Avropadan uzaqlaşmasında davam edirdi. Onun sahil-lərini yaxından görmək ümidindən müvəqqəti olaraq əl çəkmək lazım gəlirdi. Kapitan Nemo cənuba doğru istiqamət almışdı. O, gəmisini hara aparırdı? Mən bunu anlaya bilmirdim.

O gün “Nautilus” Atlantik okeanın ən maraqlı hissəsi ilə üzürdü. Burada Holfstrem deyilən böyük isti su axını olduğu hamıya məlumdur. Bu, yaxın Florida sahillərindən başlayıb Şpitsbergenə tərəf gedir. Lakin Meksika körfəzinə daxil olmazdan əvvəl, şimal en dairəsinin qırx dördüncü dərəcəsi yaxınlığında bu axın iki qola ayrılır: böyük qol İrlandiya və Norveç sahillərinin yanından keçdiyi halda, kiçiyi cənuba – Azor adalarına doğru əyilir, sonra Afrika sahil-lərinə dönür və geniş bir qovs cizaraq, Antil adalarına qayır.

Bu ikinci qol, – daha doğrusu ikinci halqa – Atlantik okeanın Sarqas dənizi adlanan və nisbətən durgun və sakit olan hissəsini sanki bir isti su hasarı ilə əhatə edir.

Beləliklə, Sarqas dənizinə Atlantik okeanda əsil bir göl kimi baxıla bilər. Bu dəniz o qədər böyükdür ki, Holfstrem suları bu dənizin ətrafına ancaq üç ilə dolana bilər.

Əslinə baxsan, Sarqas dənizi Atlantidanın su altında qalmış bütün hissəsi boyunca uzanır. Bəzi müəlliflər, hətta belə fərz edirlər ki, bu göldə üzən otlar bu yox olmuş qitənin düzəngahlarında cücərmişdir. Lakin bu fərziyyə həqiqətə az uyğundur, ehtimal ki, bu yosunları Holfstrem Avropa və Amerika sahillərindən Sarqas dənizinə gətirir.

Başqa dəlillər kimi, bu dəlil də Kolumbda Yeni Dünyanın varlığı haqqında müəyyən fikir doğurmuşdu. Bu igid tədqiqatçı Sarqas dənizindən keçərkən yosunlar və otlar gəmilərin hərəkətini ləngitmiş və beləliklə, gəmi heyətini xeyli qorxutmuşdu. Hərəkətin ləngiməsi üzündən də burada səfər üç həftəyədək uzanmışdı.

İndi “Nautilus”un olduğu dəniz belə idi. O, yosunlardan ibarət böyük bir xalça ilə örtülmüş həqiqi bir çəmənlik idi, bu xalça o qədər qalın və möhkəm idi ki, gəminin burnu onu çox çətinliklə yara bilirdi. Ona görə də bu keçilməz çəmənlikdə gəminin pərlərini

sındırmaqdan və ya zədələməkdən qorxan kapitan Nemo, Sarqas dənizindən keçdiyi müddət ərzində, otuz-qırx metr dərinlikdə üzürdü.

“Saraqas” sözü ispan dilində “Sargazzo” sözündən götürülmüşdür ki, bu da yosun deməkdir. Yosunlar, həm də başlıca olaraq üzən yosunlar, bu böyük gölün bitki aləmini əmələ gətirir.

Atlantik okeanın bu sakit bucağında nə üçün bu qədər yosunun yığılması sualına “Yer kürəsinin fiziki coğrafiyası” əsərinin müəllifi Mori belə cavab vermişdir:

“Bu hadisənin izahı hamıya məlum olan bir təcrübədən doğur. Əgər içərisində su olan fincana mantar, taxta qırıntıları və ya suda üzə bilən hər hansı başqa bir cisim salaraq, suyu fırlatsaq, bir azdan sonra bütün bu qırıntıların fincanın mərkəzinə, yəni ən az hərəkət olan yerə toplandığını görürük. Bizi maraqlandıran bu məsələdə, Atlantik okean – fincan, Holfstrem – dairəvi hərəkət, Sarqas dənizi isə – fincanda üzən bütün cisimlərin toplandığı mərkəzi nöqtədir”.

Mən Morinin izahı ilə tamamilə şərikəm. Bu hadisəni başqa alimlərə mümkün olmayan şəraitdə – su altında öyrəne bilmişdim. Gəmimiz üstündə qonur rəngli yosunlar, otlar, And və Qayalıq dağlarında qasırğaların vurub yıxdığı, sonra da Amazon və ya Missisipi çaylarının gətirib okeana çıxardığı ağac gövdələri, qəzaya uğramış gəmilərin qırıntıları, onların dirəkləri, dəmir örtükləri və ya gövdələri üzürdü. Onların üstünə o qədər balıqqulağı örtmüşdü ki, ağırlıqdan daha suyun üzünə qalxa bilmirdi.

Hec şübhə etmərəm ki, bir gün gələcək, Morinin başqa bir iddiası da sübuta yetəcəkdir. O deyir ki, Sarqas dənizinə toplanan bu maddələr, bir çox əsrlərdən sonra dəniz suyunun təsirindən mineralaşmış tükenməz daş kömür yatağına çevriləcəkdir. Bu da yer üzündəki bütün kömür mədənlərinin kömürü işlədilib qurtaran zaman, hər şeyi qabaqcadan gören təbiətin insan üçün hazırladığı ehtiyat yanacaq anbarları olacaqdır.

Bir-birinə qarışmış bu ot və yosunlar arasında mən üzəndə incə qollardan ibarət iri çələng dalğalanan aktiniyalar, çoxlu meduza, o cümlədən, mavimtraq çətinin ətrafı bənövşəyi şərid ilə haşıyılmış Küve meduzasını gördüm.

Fevralın 22-də, bütün günü biz Sarqas dənizinin dibində keçirdik. Burada dəniz otu ilə qidalanan balıqlar özlərinə bol yemək tapırlar. Lakin ertəsi gün okean artıq öz adi şəklini almışdı.

Fevralın 23-dən martın 12-dək müddətdə "Nautilus" həmişə cənuba doğru irəliləyərək, gecə-gündüz dörd yüz kilometr yol gəldirdi. Görünür, kapitan Nemo, öz sualtı dövr-aləm səyahəti planını həyata keçirirdi. Mən də "Nautilus"-un Qorn burnunu burularaq, Sakit okeanın cənub hissəsinə qayıdacağına şübhə etmirdim.

Beləliklə, Ned Lendin qorxmağa haqqı var idi. Adalarda çox az təsadüf olunan bu geniş su səhrasında, qaçmaq haqqında düşünməyə belə dəyməzdi. Lakin digər tərəfdən, kapitan Nemonun öz planını həyata keçirməsinə mane olmaq üçün də əlimizdə heç bir imkan yox idi.

Yeganə çarəmiz taleyimizə boyun əyməkdir.

Lakin müvəffəqiyyətlə qaçıb qurtarmaq ümidi alt-üst olmuşdusa da, azadlığa çıxmaq üçün bir yola da əl atmalı idik: mən ümid edirdim ki, dövr-aləm səyahəti qurtardıqdan sonra kapitan Nemonun sirrini heç vaxt açmayacağımıza and içərək, onun bizi azad etməsinə nail olacağam. Biz bu müqəddəs borcumuzu yerinə yetirərdik və onun sirri bizimlə birlikdə əbədi olaraq torpağa gömülərdi.

Lakin kapitan Nemonun bu təklifi necə qarşılayacağı qabaqcadan aydınlaşdırılmalı idi. Axı o əvvəlcə qəti surətdə bildirmişdi ki, bu sirrini açmamaq üçün bizi ömrümüzün axırına qədər "Nautilus"-da əsir kimi saxlayacaqdır. Mənim dörd ay ərzində bir dəfə də olsun bu məsələyə qayıtmamağıma, dinməz-söyləməz onun planına razı olmağımı kimi baxa bilərdi.

Bu xüsusda indi onunla söhbət açmaq, onda şübhə oyatmaq deməkdir ki, bu da, bir vaxt qaçmaq fürsəti ələ düşdükdə bizə mane ola bilərdi.

Bütün bu dəlil və mülahizələr ağılımı çulğamışdı. Mən düşünlüklerimi Konsele danışardım, bunlar onu da məndən az narahat etmirdi. Ümumiyyətlə, mən çox tez məyus olmurdumsa da, başa düşürdüm ki, bizim bir daha insan cəmiyyətinə qayıtmağımız ehtimalı gündən-günə azalır və xüsusən kapitan Nemo böyük bir inadla Atlantik okeanın cənub tərəflərinə irəlilədikcə, bu ehtimal daha sürətlə heçə enir.

Bu on səkkiz günün ərzində səyahətimizdə heç bir diqqətləyi q hadisə baş verməmişdi. Mən kapitan Nemonu az-az görürdüm. O çox işləyirdi. Mən çox vaxt kitabxanada onun açıq buraxıb getdiyi, xüsusən təbiət elminə aid kitablar görürdüm. Mənim dəniz dibinin sirləri

haqqında yazdığım kitabın kənarlarını, çox vaxt mənim nəzəriyyə və mülahizələrimi inkar edən qeydlərlə doldurmuşdu. Lakin kapitan Nemo yalnız mənim səhvlərimi qeyd etməklə kifayətlənir və mənimlə mübahisəyə girişmirdi.

Mən bəzən onun arqanda çaldığı havaları dinləyirdim. O, dərin hissiyyat və böyük məharətlə çalırdı, həm də ancaq gecələr, ətrafı zülmət bürüdüüyü və "Nautilus" okeanda şirin yuxuya daldığı zaman çalırdı.

Həmin günlər biz çox vaxt okeanın səthi ilə üzürdük. Dəniz səhra kimi bomboş idi. Yalnız hərəndən uzaqlarda Hindistana tələsən və ya Ümid burnuna doğru yollanan yelkən gəmisi görünürdü.

Bir dəfə, ehtimal ki, bizi böyük bir balınaya oxşadan balinaovlayan bir gəminin arxamıza gəldiyini gördük. Lakin kapitan Nemo, yazaq dənizçilərin havayı zəhmət və vaxt itirmələrini istəməyib, suya dalmaqla bu təqibə son qoydu.

Bu hadisə Ned Lendi çox maraqlandırır. Əgər kanadalının bizim metal balınamıza öldürücü bir çəngəl zərbəsi vura bilmədiyinə ürək-dən təəssüf etdiyini desəydim, heç də yanlışmazdım.

Bu yerlərin balıqları, şimal en dairələrində müşahidə etdiyimiz balıqlardan çox az fərqlənirdi. Bəzən bizim yanımdan dəniz köpəkləri üzüb gedirdi, balıqçıların dediyinə görə, onlar çox qarınqulu olmaları ilə fərqlənən iri balıqlar idi.

Oynaq delfinlər səhərdən axşamədək bizi müşayiət edirdilər. Onlar dəstə ilə, beş-beş, altı-altı üzürdülər, qışda canavarlar sürü ilə ova çıxdıqları kimi, bunlar da dəstə ilə ova çıxırdılar.

Delfin ailəsindən ona qədər növ vardır. Bizim rast gəldiyimiz delfinlər adi delfinlər idi. Onların başları kiçik olub, ön tərəfdən daralır, sifətləri isə dimdik kimi uzanmışdır. Bədənlərinin uzunluğu təqribən iki metrdir.

Bir də, bu dənizlərdə təsadüf olunan tikanqanadlı balıqlar dəstəsinin çox maraqlı növlərini – tirbalığı və qara siəni göstərmək istəyirəm. Bəzi müəlliflər – alimlərdən ziyadə şairlər – təsdiq edirlər ki, bu balıqlar çox qəşəng oxuyur və birgə oxuduqda, adama ən yaxşı müğənnilər ansamblının müssamirəsindən daha artıq ləzzət verir. Bunun doğru olmadığını söyləməyə cəsarət edə bilmərəm, lakin yolda bizə rast gələn siənlərin mahnı oxuduğunu eşitmədim. Buna da çox təəssüf etdim.

Nəhayət, külli miqdarda təsadüf etdiyimiz uçan balıqları qeyd etməliyəm. Delfinlərin uçan balıqları ovlamasından maraqlı mən-zərə ola bilməz. Delfinlər onları tam bir riyazi dəqiqliklə ovlayırlar: uçan balığın uçuş xətti nə uzunluqda olursa olsun, uçuşun axırında balıq delfinin açılmış ağzına düşür.

Təsadüf etdiyimiz balıqların çoxu triqlı növünə aid balıqlardır. Onlar gecələr axan ulduzlar kimi işıq verən əyri xətlərlə havanı zolaq-zolaq kəsirdilər.

Biz səyahətimizin əvvəlindən on üç min lye və ya əlli iki min kilometr yol getmişdik. Hazırda biz 45°37' cənub en dairəsində və 37°53' qərb uzunluq dairəsində idik.

Bu yerlərdə "Herold" gəmisinin kapitanı Dengem tərəfindən salınan zond on dörd min metr dərinlikdə hələ də dənizin dibinə çatmamışdı. Buradaca amerikan gəmisi "Konqres" in leytenantı Parker tərəfindən sallanan zond, on beş min yüz metr dərinlikdə belə dənizin dibinə çatmamışdı.

Bu ölçünü yoxlamaq üçün, kapitan Nemo "Nautilus" la suyun lap dibinə dalmağı qərara aldı.

Salondakı pəncərələrin qapaqları açıldı. Cihazların göstərişini yazmaq və müşahidə aparmaq üçün pəncərənin yanında oturdum.

"Nautilus" belə böyük dərinliyə enmək üçün hazırlaşmağa başladı. Aydın işdir ki, rezervuarları su ilə doldurmaq yolu ilə həmin dərinliyə çatmaq haqqında danışmağa belə dəyməzdi. Məqsədə nail olmaq üçün, heç bir əlavə yükün kifayət etməyəcəyi bir tərəfdə dursun, orası da nəzərə alınmalı idi ki, yenidən suyun üzünə qalxmaq üçün o suyu dənizin dibində rezervuarlardan çıxarmaq lazım gələcəkdi. Buna isə bu qədər böyük xarici təzyiq altında, hətta "Nautilus" un tulumlarının bütün gücü kifayət etməzdi.

Kapitan Nemo bu dərinliyə çatmaq üçün maili diaqonal üzrə sürətlə cüməyə qərarına gəlmişdi. Dərinlik sükanlarına 45°-lik bir mailik verildi, vintlər ən böyük sürətlə fırlanmağa başladı. Vintlər suyu böyük bir qüvvətlə kəsirdi. Şiddətli təkan itaətlə aşağıya doğru cuman gəmini silkələyirdi.

Kapitan Nemo mənə qoşuldu, biz birlikdə manometr əqrəbinin sürətli hərəkətini izləməyə başladılar. Bir azdan sonra "Nautilus" çoxlu balıq yaşayan zonanı ötür keçdi.

Əgər ayrı-ayrı balıq növləri, ancaq okean və çayların lap səthinə yaxın yaşayırsa, elələri də var ki, yalnız suyun dərin qatlarında

həyata keçirir. Bu axırıncılar arasında mən heksanxları, altı qələmə yarıq olan daraqdişli köpəkbalığı növünü, irigözlü teleskopları və nəhayət, min iki yüz metr dərinlikdə yüz iyirmi atmosfer təzyiqi altında yaşayan qrendərləri gördüm.

Kapitan Nemodan belə dərinliklərdə balıq görüb-görmədiyini soruşdum.

– Balıqmı? – deyə o, bir daha soruşdu, – belə dərinliklərdə çox az təsadüf olunur. Bu barədə müasir elm nə düşünür?

– Bizə ancaq məlumdur ki, suyun aşağı qatlarına doğru endikcə, bitki aləmi heyvan aləminə nisbətən daha tez aradan qalxır. Sonra elə bir dərinlik gəlib çatır ki, orada hələ canlılara təsadüf edildiyi halda, bir dənə də olsa bitki tapılmır. Bizə məlumdur ki, istridiya və başqa balıqqlağları iki min metr dərinlikdə də yaşayır. Hətta qütb dənizlərinin qəhrəmanı Mak Klinton bir dəfə iki min beş yüz metr dərinlikdə diri dəniz ulduzu tutmuşdu. Nəhayət, məlumdur ki, İngiltərə freqatı "Buldoq" un matrosları dörd min metr dərinlikdə yenə də diri dəniz ulduzu tutmuşdur. Bizim bildiyimiz bundan ibarətdir. Lakin siz, yəqin deyəcəksiniz ki, bizim elmimiz heç şey bilmir.

– Yox, cənab professor, mən belə bir cəsarət etmərəm. İcazə verin sizə bir sual da verim, canlıların belə bir dərinlikdə yaşaya bilmələrini nə ilə izah edirsiniz?

– Bu, iki səbəblə izah olunur, – deyə cavab verdim. – Əvvəllən, onunla izah olunur ki, dənizin müxtəlif təbəqələrində suyun şorluğu və sıxlığı bərabər olmadığından, orada şaquli istiqamətdə su axınları əmələ gəlir. Bu axınlar dəniz ulduzları, dəniz kirliləri və sair bu kimi heyvanların yaşaması üçün lazımı şərait yaradır.

– Doğrudur, – deyə kapitan səsləndi.

– İkincisi, onunla izah olunur ki, suda həll olmuş halda olan və onsuz yaşayış mümkün olmayan oksigenin miqdarı dərin təbəqələrdə azalmayıb, əksinə, artır və həmin təbəqələrdəki yüksək təzyiq ancaq oksigenin sıxlaşmasını artırır.

– Aha, siz bunu da bilirsiniz? – deyə təəccübünü gizləyə bilməyən kapitan Nemo səsləndi. – Nə eybi var, mən çox şadam ki, bu sizə məlumdur, çünki bu, şübhəsiz, bir faktdır. Yalnız onu əlavə edim ki, dayaz yerlərdən tutulan balıqların üzgəc qovuqlarında azot oksigenə nisbətən çox olduğu halda, suyun dərin təbəqələrindən tutulan həmin növə mənsub balıqlarda oksigen azotdan daim çox olur. Bu

sizin zənninizin düzgün olduğunu sübut edir. Gəlin müşahidəmizi davam etdirək.

Mən yenidən manometrə baxdım. Onun əqrəbi altı min metr dərinliyi göstərirdi. Biz artıq bir saat idi ki, üzürdük və çəpinə suya enən "Nautilus" hələ enməkdə idi. Su burada heyrət ediləcək dərəcədə şəffaf idi, bunu hündür dağ havasının şəffaflığı ilə müqayisə etmək olardı.

Üstündən bir saat keçdikdən sonra biz on üç min metr dərinliyə çatdıq, lakin oksigenin dibi hələ də görünmürdü.

On dörd min metr dərinliyə çatdığımız zaman, uzaqda, suda seçilən dağların qara zirvələrini gördüm. Bu zirvələr Himalay və ya Monblan kimi, bəlkə onlardan da hündür dağların zirvələrinə bərabər ola bilərdi. Beləliklə, biz bu su uçurumunun həqiqi dərinliyini müəyyən edə bilmədik.

"Nautilus"-un məruz qaldığı çox böyük təzyiqə baxmadan, biz yenə suya enməkdə davam edirdik. Mən sualtı gəminin dəmir örtüyündəki mıxların necə xırçıldadığını, dayaqların əyildiyini, arakesmələrin titrədiyini, suyun təzyiqi altında salon pəncərələrinin içəriyə doğru əyildiyini hiss edirdim. Əgər gəmimiz tökmə tam bir cisim qədər möhkəm olmasaydı, təzyiq onu birçə saniyədə yayma kimi yastılayardı.

Suda qaralan dağ ətəklərinin yaxınlığından keçdiyimiz zaman, bu ətəklərin üzərində bir neçə balıqqlağı və dəniz ulduzu gördüm. Lakin bir azdan sonra heyvanlar aləminin bu axırıncı nümayəndələri də yox oldu və hava balonu tənəffüsün mümkün olduğu təbəqələrdən yuxarı qalxdığı kimi, "Nautilus" da həyatın mövcud olduğu hüdudu ötib keçdi.

Biz indi on altı min metr dərinlikdə idik. "Nautilus"-un örtüyü min altı yüz atmosfer təzyiqi altında idi, başqa sözlə desək, səthinin hər bir kvadratmetrinə min altı yüz kiloqramlıq bir ağırlıq düşürdü.

Hələ bu vaxta qədər həyat əlaməti görünməyən belə dərinliklərdə üzmək nə qəribədir! – deyə səsləndim. – Baxın, kapitan, o əzəmətli qayalara, əhalisi olmayan dağlara, okeanın ən kiçik dirilik əlaməti olmayan son hüdudlarına baxın! Çox təəssüf ki, bu xüsusda bizdə yalnız dumanlı bir xatirə qalacaqdır.

– Bu xatirəni dumanlı etməmək də olar, – deyə kapitan cavab verdi.

– Siz nə demək istəyirsiniz? – deyə soruşdum. – Mən sizi başa düşmürəm.

– Mən demək istəyirəm ki, bu mənzərənin foto ilə şəklini çəkməkdən asan şey ola bilməz.

Kapitan Nemonun bu yeni təklifinə təəccübümü izhar etməyə macal tapmadan, matros salona fotoaparat gətirdi.

Qarşımızdakı elektrik proyektorunun işıqlandırdığı bu mənzərə, heyrət ediləcək dərəcədə açıq və aydın görünürdü. Maye mühitin şəffaflıq və hərəkətsizliyi foto ilə şəkil çəkmək üçün günəş işığına nisbətən daha gözəl şərait yaradırdı. Aparatın obyektivini sualtı dağa tutub çox gözəl bir əks aldıq.

Hec vaxt gün işığı görməyən ibtidai qayalar, yer qabığının qranit əsasları, dərin mağaralar və nəhayət, dağların sanki flamand rəssamı tərəfindən çəkilmiş suda heyrət ediləcək dərəcədə qəşəng görünən zirvələri şəkilində aydın görünürdü.

Lakin şəkil, cəlalanmış kimi hamı görünən, tamamilə bir tipdə olan və qətiyyən rəng ləkəsi olmayan bu qara qayalar üzərində həyat nişanəsi olmadığını əks etdirmirdi, bu qayalar proyektorun şüaları altında parıldayan qumlu dəniz dibində möhkəmcə durmuşdu.

Şekli çəkib qurtardıqdan sonra kapitan Nemo mənə müraciətlə:

– Qalxmaq lazımdır, cənab professor, – dedi, – "Nautilus"-un gövdəsini belə həddən artıq təzyiqə məruz etmək yaxşı deyil.

– Mən sizinlə razıyam, kapitan!

– Möhkəm durun, – dedi.

Onun məsləhətini necə anlamağı və nə üçün möhkəm durmaq lazım gəldiyini soruşmağa macal tapmadan, birdən döşəməyə sərilim.

Kapitan Nemonun əmrinə görə – "Nautilus"-un vintləri dayanırdı və dərinlik sükənləri şaquli vəziyyətdə qoyuldu. Həmin saniyədə "Nautilus" hava balonu kimi dik yuxarı qalxdı. Onun qalxma sürəti, doğrudan da, başgicəlləndirici idi. O, suyu sürətlə yarıb keçirdi.

Ətrafda heç bir şey seçmək mümkün deyildi – dörd dəqiqə ərzində gəmi on altı min metrlik bir hündürlüyə qalxdı və uçan balıq kimi sudan yuxarı tullanaraq, yenidən suya düşdü, su sıçrantıları böyük bir bulud şəklində göy üzünə yüksəldi.

KAŞALOTLAR VƏ BALİNALAR

Martin 13-dən 14-nə keçən gecə "Nautilus" yenidən cənuba doğru yola düşdü. Mən zənn edirdim ki, Qorn burnunun olduğu en dairəsinə çatanda, gəmi qərbə, Sakit okeana doğru dönəcək və beləliklə dövr-ələm səyahətimiz qurtaracaqdır. Lakin səhv edirdim: "Nautilus" birbaşa cənuba doğru getməkdə davam edirdi.

O, hara gedirdi? Qütbəmi? Bu, mənasız işdi.

Mən belə bir nəticəyə gəldim ki, Ned Lend kapitan Nemonun bu tədbirsiz hərəkətlərindən məyus və ümitsiz olmağa haqlı idi.

Çoxdan bəri kanadalı qaçmaq planı haqqında mənimlə danışmışdı. O, adamayovuşmaz olmuşdu və öz kayutundan xaricə çıxmırdı. Mən görürdüm ki, bizim dustaq olmağımız onu cana gətirmişdir. Onun kininin gedişkə artdığını hiss edirdim. Kapitan Nemoya rast gələndə onun gözləri nifrət atəşilə yanırdı, mən bu coşqunluğun kanadalını yersiz bir hərəkətə sövq edəcəyindən qorxurdum.

Həmin gün, martın 14-də Konsel ilə Ned Lend kayutuma gəldilər. Nə üçün gəldiklərini soruşdum.

– Yalnız bir sual üçün, professor, – deyə kanadalı cavab verdi.

– Qulaq asıram, Ned!

– Sizcə, "Nautilus"-da neçə adam var?

– Bilmirəm, dostum.

– Mənə elə gəlir ki, – deyə Ned sözünə davam etdi, – bu gəminin idarə edilməsi böyük bir komanda heyəti olmasını tələb etmir.

– Doğrudan da, belə mükəmməl maşınları olan gəminin bütün ehtiyaclarını on nəfərlik komanda heyəti tamamilə təmin edə bilər, – deyə cavab verdim.

– Belə olduqda, aqlım kəsmir ki, kapitan Nemo bundan artıq komanda toplamış ola.

– Məncə, belə deyildir, – deyə etiraz etdim.

– Niyə?

Mən diqqətlə Ned Lendə baxdım. Onun niyyətini başa düşmək çətin deyildi.

– Çünki, əgər kapitan Nemo haqqında əldə etdiyim təsəvvür doğrudursa, o zaman "Nautilus", sadəcə, gəmi deyildir, o, eyni zamanda

kapitan Nemo kimi, dünyadan bütün əlaqəsini kəsmiş adamlar üçün bir sığınacaqdır.

– Bəlkə də ağam haqlıdır, – deyə bu vaxta qədər susan Konsel cavab verdi. – Lakin bununla belə "Nautilus", ancaq çox məhdud miqdarda adam yerləşdirə bilər. Ağam bizə deyə bilməzmi ki, gəmi özü ilə ən çoxu nə qədər komanda heyəti götürə bilər?

– Mən bunu haradan bilə bilərəm, Konsel?

– Sadəcə, hesablamaq yolu ilə. Gəminin həcmi və beləliklə, oradakı havanın həcmi ağama bellidir. Digər tərəfdən, təbəffüs üçün insana nə qədər hava lazım olduğunu bildikdən və "Nautilus"-un hər iyirmi dörd saatda bir dəfə hava ehtiyatını dəyişdirməli olduğunu nəzərə aldıqdan sonra...

Mən Konselin uzun nitqini kəsdim, çünki onun nə demək istədiyini anlamıdım.

– Başa düşürəm, başa düşürəm, – dedim. – Bunu hesablamaq çətin deyildir, lakin o, son dərəcə qeyri-müəyyən bir nəticə verir.

– Qoy qeyri-müəyyən olsun, – deyə Ned Lend inadla dilləndi.

– Elə isə qulaq asın. İnsan saatda öz təbəffüsünə yüz litr havada olan oksigen qədər oksigen sərf edir və ya bir gecə-gündüzdə təbəffüsdən ötrü ona iki min dörd yüz litr hava lazımdır. Demək, axtardığımız ədədi tapmaq üçün, yalnız "Nautilus"-un tutumunu iki min dörd yüzə bölmək lazımdır...

– Tamamilə doğrudur, – deyə Konsel səsləndi.

– "Nautilus"-un tutumu min beş yüz tondur, – deyə sözümə davam etdim, – hər ton isə min litrə bərabər olduğundan, gəminin ümumi tutumu milyon yarım litr hava edir. Bu rəqəmi iki min dörd yüzə böldükdə... – bunu dərhal kağız üzərində hesabladım, – altı yüz iyirmi beş alınır. Başqa sözlə, "Nautilus"-un tutduğu hava iyirmi dörd saat ərzində altı yüz iyirmi beş nəfərə kifayət edir.

– Altı yüz iyirmi beş nəfər! – deyə Ned Lend səsləndi.

– Sizi əmin edə bilərəm ki, bizim hamımız, yəni matroslar, sərişinlər və komandirlər birlikdə bu ədədin heç onda birini də təşkil etmirik.

– Üç nəfər üçün də bu çoxdur, – deyə Konsel pıçıldadı.

– Ona görə də, mənim zavallı Lendim, ancaq səbir etməyi sizə məsləhət görə bilərəm.

– Nəinki səbir etmək, həm də itaət etmək lazımdır.

Konsel bu sözü lap yerində işlətməmişdi.

– Bir də axı, kapitan Nemo daima cənuba doğru gedə bilməz ki, – deyə o, sözüne davam etdi. – Axır bir yerdə, heç olmasa, qütb buzlarının qabağında dayanmalı olacaqdır! Nəhayət, bir gün gələcək ki, o mədəni ölkələrin dənizlərinə qayıtmağa məcbur olacaqdır. O zaman yenidən qaçmaq barəsində düşünmək olar!

Kanadalı başını buladı, əlini alına çəkdi və bir kəlmə də cavab vermədən kayıtdan çıxdı.

– Ağamın icazəsilə mən bir şey qeyd etmək istəyirəm, – deyə Konsel sözü başladı. – Zavallı Lend daima mümkün olmayan şeylər düşünür. O, keçmiş xoşbəxt günləri arasıksilmədən xatırlayır. Bu gün əlimiz ilişməyən hər şey ona əziz görünür. Xatirələr onu rahat buraxmır və o həmişə qüssə çəkir, onu anlamaq lazımdır. O burada nə ilə məşğul ola bilər? Heç şey! O, ağam kimi alim deyildir, sualtı aləmin xariqələri bizim qədər ona zövq verə bilmir. Axsamları öz vətəninə meyxanalardan birinə baş çəkmək üçün Ned Lend hər şeyə risk etməyə hazırdır!

Konsel haqlı idi. İşgüzar və azad həyata alışmış kanadalı üçün “Nautilus”da keçən yeknəsək həyatın dözülməz görünməsi tamamilə təbii idi. Onda maraq oyadan hadisələr çox gec-gec olurdu.

Lakin bununla belə həmin gün, azadlığın xoşbəxt günlərini ona xatırlada biləcək bir hadisə baş verdi.

Səhər saat on birə yaxın, suyun səthi ilə üzən “Nautilus” bir sürü balınaya rast gəldi. Bu təsadüf mənə təəccüblü görünmədi: mən bildirdim ki, insanların böyük say və mətanətlə ovladığıları bu məməlilər, balina ovçularının az-az gedə bildikləri uzaq en dairələrində özlərinə sığınacaq yeri axtarırlar.

Balinalar dəniz işlərində daima mühüm rol oynamış və coğrafi kəşflərə böyük təsir göstərmişlər. Balinalar bütün dövrlərin və xalqların ovçularını – əvvəllər bask, sonra assuriyalı, ingilis və hollandiyalı ovçuları cəlb etmişlər. Okeanda üzmək qorxusuna qarşı aparılan mübarizə, bu ovçuları heç şeydən qorxmamağa və okeanı bu başdan o başa dolaşmağa alışdırmışdır.

Balinalar istər şimalı, istərsə də cənubi qütb dənizlərinə getməyi sevirlər. Qədim əfsanələrdə deyilir ki, bir dəfə balınanı izləyən ovçular şimala doğru o qədər getmişlər ki, qütbə yeddi lyelik məsafə qalmışdı. Bu əfsanə uydurmadırsa, bir zaman həqiqət olacaq,

çox ehtimal ki, başları məhz balına ovuna qarışmış adamlar, yeni bir naməlum nöqtələrinə gedib çatacaqlar.

Biz göyertədə idik. Dəniz lap sakit idi: oktyabr ayında yerin bu en dairələrində havalar daima xoş olur. Balınanı üfəqdə birinci görünən kanadalı oldu.

Diqqətlə baxdıqda “Nautilus”dan beş mil uzaqda gah səthə çıxan, gah da suya cuman qara bir nöqtə görmək olardı.

– Baho, – deyə Ned Lend səsləndi, – əgər mən indi balinaovlayan gəmidə olsaydım, bu təsadüf mənə nə qədər zövq verərdi! Bu nəhəng bir heyvandır. Baxın, buxar və su fəvvarəsi nə qədər yüksəyə vurur. Təəssüf ki, indi mən bu təknəyə zəncirlənmişəm!

– Ned, görürəm ki, siz özünüzdü bir çəngəlçi kimi hiss edirsiniz, – dedim.

– Məgər balinaovlayan öz peşəsini yadımdan çıxara bilər? Məgər bu ovun verdiyi zövqdən doymaq olar?

– Siz heç bu dənizlərdə ova çıxmısınızmi, Ned?

– Heç vaxt, cənab professor. Mən həmişə şimal dənizlərində işləmiş və Bering boğazına, Devis boğazına qədər getmişəm...

– Demək, sizin cənub balinalarından xəbəriniz yoxdur. Ola da bilməz, çünki qütb balinaları, cəsəət edib ekvatorun isti sularından şimala gedə bilmirlər.

– Nə deyirsiniz, cənab professor! Öztünüzdən nə uydurursunuz! – deyə kanadalı etimadsızlıqla etiraz etdi.

– Mən heç bir şey uydurmuram, olan şeyi deyirəm.

– Heç də belə deyil. Mən şəxsən altmış beşinci ildə, yəni iki il yarım bundan əvvəl, Qrenlandiya sahilləri yaxınlığında bir balina vurmuşdum, onun belindən üzərində Bering boğazının balinaovlayan gəmilərindən birinin damğası olan bir çəngəl çıxardım! İndi icazə verin soruşum, əgər heyvan Qorn burnunu və ya Ümid burnunu dolaşmamışsa, yəni ekvatorun keçməmişsə, o zaman Amerikanın qərbində yarananmış bu balina necə olmuş ki, şərqi gəlib çıxmış və burada öz böyrünü çəngəlin ağzına vermişdir?

– Mən də dostum Ned Lendin dəlillərinə şərəkəm və ağamın cavabını səbirsizliklə gözləyirəm, – deyə Konsel qeyd etdi.

– Dostlarım, sizə cavab verirəm ki, müxtəlif balina növləri müxtəlif dənizlərdə yaşayır və o dənizləri heç vaxt tərk etmir. Əgər balinalardan biri Bering boğazından Devis boğazına keçibse, bu yalnız

həmin dənizlər arasında yol olmasını göstərir, bu yol da, demək, ya Amerika, ya da Asiya sahillərindədir.

Kanadalı gözlərini qıyaraq:

– Mən də buna inanmalıyamı? – deyə soruşdu?

– Ağama inanmaq lazımdır, – deyə Konsel cavab verdi.

– Demək, siz mənim buradakı balinaları tanımadığımı təsdiq edirsiniz, çünki heç vaxt bu sulara ova çıxmamışam, eləmi? – deyə çəngəlçi sözlünə davam etdi.

– Tamamilə doğrudur.

– Nə eybi var, Ned, bu səbəblə də onlarla tanış olmaq üçün əlinizdə daha çox əsas vardır, – deyə Konsel qeyd etdi.

– Baxın, baxın, – deyə kanadalı çığırdı. – Balina yaxınlaşır. O, bir-başə bizim üstümüze gəlir. Mənim ona bir şey edə bilməyəcəyimi başə düşərək mənə satışı.

Ned ayağını yerə döydü.

Balina ovçusu xəyalına gətirdiyi çəngəli əlində tutmuş kimi, barmaqlarını sıxaraq, yumruğunu qaldırdı. Sonra sözlünə davam edərək:

– Bu balinalar da şimal balinaları boydadırımı? – deyə soruşdu.

– Demək olar ki, elə o boydadır, Ned.

– Cənab professor, bunu soruşmaqda məqsədim odur ki, mən uzunluğu yüz futa qədər olan balina görmüşəm. Qoca balina ovçuları isə mənə nağıl edirdilər ki, Aleut adalarında yaşayan balinaların uzunluğu hətta yüz əlli futa qədər olur.

– Məncə, bu mübaliğədir, Ned, – deyə mən etiraz etdim. – Təbiətdə elə balinalar yoxdur, qəşalotlar isə balinalardan da kiçikdir.

– Ax, – deyə gözünü okeandan ayırmayan kanadalı qışqırdı, – balina hey yaxınlaşır! Bir azdan sonra “Nautilus”un lap yanından keçəcəkdir!

Kanadalı söhbətimizi davam etdirərək mənə müraciət etdi:

– Siz qəşalotları lap xırda balığa çevirdiniz. Halbuki nəhəng qəşalotlar vardır. Bilirsiniz ki, onlar ağıllı heyvandır. Mənə nağıl edirdilər ki, qəşalotlardan bəziləri yosunların içinə soxulur və yosun-qarışıq suyun üzünə çıxır. Adamlar onları balaca adalara oxşadırlar. Gəmilər onlara yan alır, adamlar onun üstünə çıxır, tonqal yandırırılar.

– Həttə ev də tikirlər, – deyə Konsel kanadalının ahəngilə əlavə etdi.

– Bəli, bəli! – deyə Ned Lend təsdiq etdi. – Sonra günlərin birində qəşalot suya cüməraq üstündəkilərin hamısını özü ilə birlikdə okeanın dibinə aparır.

– Lap dənizçi Sindbadın sərgüzəştlərində olduğu kimi, – deyə güldüm. – Lakin mister Lend, sizin belə uydurmalar quraşdırma ustası olduğunuzu bilmirdim! Ümid edirəm ki, sizin özünüz də belə qəşalotların olduğuna inanmırsınız.

– Cənab alim, balinalardan hər şey gözləmək olar! – deyə kanadalı ciddi bir tövrlə cavab verdi. – Bircə baxın, görün nə sürətlə üzür! Necə suya cümür! Deyirlər ki, bu heyvanlar on beş günün ərzində bütün dünyanı üzüb dolana bilirlər!

– Mübahisə etməyəcəyəm!

– Cənab professor, mərc gələ bilərəm ki, dünyanın lap əvvəllərində balinaların indikinə nisbətən daha sürətlə üzduyündən xəbəriniz yoxdur.

– Doğrudanmı, Ned? Mən həqiqətən bunu bilmirdim. Bəs niyə?

– Çünki əvvəllər onların quyruqları, balıqlarda olduğu kimi, şaquli vəziyyətdə imiş və onlar quyruqlarını sağdan sola və soldan sağa suya vururlarmış. Lakin sonra Allaha belə gəldi ki, balinalar həddən artıq sürətli üzür, buna görə də onların quyruqlarını burdu. O vaxtdan bəri balinaların quyruğu üfüqi vəziyyətdədir və onlar quyruqlarını yuxarıdan aşağıya və aşağıdan yuxarıya suya çırpırlar, bu da, əlbəttə, sürəti xeyli azaldır.

– Mən də buna inanmalıyam? – deyə Nedi, yamsılayaraq soruşdum.

– Vacib deyil, – deyə kanadalı cavab verdi, – mən sizə üç yüz fut uzunluqda və beş yüz min kiloqram ağırlıqda balinalar gördüyümü də deyə bilərəm.

– Bu lap ağ oldu, – deyə cavab verdim. – Lakin bəzi balinaya oxşar heyvanlar, doğrudan da çox böyük olur. Deyirlər ki, onların hər birindən yüz iyirmi, yüz otuz ton yağ çıxarırlar.

Kanadalı:

– Bunu mən öz gözümle görmüşəm, – dedi.

– Bəzi balinaların böyüklükdə yüz filə bərabər olduğuna inanmış kimi, sizin bu sözlünüze həvəslə inanıram, Ned. Böyük sürətlə çapan belə bir kütlənin nələr edə biləcəyini təsəvvür edin!

– Balina gəmini batıra bilərmə? – deyə Konsel soruşdu.

– Mən buna inanmıram, – deyə cavab verdim. – Lakin bununla belə nağıl edirlər ki, 1820-ci ildə həmin bu cənub en dairələrində bir balina “Esseks” gəmisi üzərinə hücum edərək, onu saniyədə dörd metrlik bir sürətlə dala itələmişdir. Dalğalar dal tərəfdən gəmiyə dolduğundan, o dərhal suyun dibinə batmışdır.

Ned istehzalı bir təbəssümlə mənə baxdı. O:

– Bir dəfə başıma belə bir hadisə gəldi, – dedi, – balina quyruğu ilə məni vurdu, aydındır ki, şəxsən məni yox, qayığımı. Mən və yoldaşlarım altı metr hündürlükdə havaya qalxdıq. Lakin cənab professorun indi dedi ki balınaya nisbətən, o balina lap uşaq, südümər çağa idi!

– Bu heyvanlar çoxmu yaşayırlar? – deyə Konsel soruşdu.

– Min il, – deyə kanadalı tərəddüd etmədən cavab verdi.

– Bunu haradan bilirsiniz, Ned?

– Belə deyirlər.

– Bəs niyə belə deyirlər?

– Çünki bu hamıya məlumdur.

– Yox, Ned, bu heç kəsə məlum deyildir. Bu, yalnız fərziyyədir. Görün bu fərziyyə hansı mühakimələrə əsaslanır. Dörd yüz il bundan əvvəl, adamlar ilk dəfə balina ovuna başladılar zaman, bu heyvanlar indikinə nisbətən çox iri imiş. Buna görə də müasir balinaların boyca kiçik olmasını hələ onların tam inkişaf dərəcəsinə çatmadığı ilə izah etmək çox təbii idi. Bu da, Büfronun, balinalar min il yaşayırlar, deməsinə səbəb olmuşdur. Aydınlandırmı?

Lakin Ned Lend nə mənə qulaq asır, nə də dediklərimi eşidirdi. Balina yaxınlaşdığından, Ned gözləri ilə onu yemək istəyirdi.

– Ax, o təkdir! – deyə birdən çıxdı. – Burada on... iyirmi... tam bir sürü balina vardır. Biz isə heç bir şey edə bilməyəcəyik! Belə bu dəqiqədə əl-qolu bağlı olmaq!..

– Əzizim Ned, ov üçün kapitan Nemodan niyə icazə almırsınız? – deyə Konsel soruşdu.

Konsel hələ cümləsini qurtarmamışdı ki, Ned Lend kapitanı axtarmaq üçün aşağıya yüyürdü.

Bir neçə dəqiqədən sonra hər ikisi göyertəyə çıxdı.

Kapitan Nemo “Nautilus”dan təqribən bir mil uzaqda su üzündə oynayaşan balina sürüsünə baxırdı.

– Bu, cənub balinalarıdır, – dedi. – Bu sürü tam bir balinaovlayan donanmanı vaxtında kifayət edir.

– Heç olmazsa, kapitan, çəngəlçi peşəsini unutmaq xatirinə bunları ovlamağa mənə icazə verərsinizmi?

– Heyvanları nəhaq yerə niyə öldürək? – deyə kapitan etiraz etdi. – Bizə qətiyyən piy lazım deyildir.

– Axı, siz Qırmızı dənizdə, düqon ovlamağa mənə icazə vermişdiniz, – deyə kanadalı sözündə ısrar etdi.

– Düqon bizə təzə et ehtiyatı verdi. İndi isə siz öldürmək xatirinə öldürmək üçün icazə istəyirsiniz. Mən gözəl bilərəm ki, bu insan təbiətinə xas olan bir sifətdir, lakin vəhşicəsinə vaxt keçirməni şimikləşdirmək istəmirəm. Mister Lend, zərərsiz və həlim bir heyvan olan bu cənub balinalarını qırmaqla, siz və sizin həmfikirələriniz çirkin bir iş görmüş olursunuz. Onsuz da sizin həmfikirələriniz Baffin körfəzindəki bütün canlıları məhv etmişlər, indi isə bu faydalı heyvanları da qırıb qurtarmaq istəyirlər. Bu bədbəxt balinaları rahat buraxın. Onsuz da onların qaşalot və qılncbalığı kimi təbii düşmənləri çoxdur.

Bu gözlənilməyən öyüd-nəsihət vaxtı, kanadalının simasındakı ifadəni təəvvür etmək çətin deyildi. Peşəkar balina ovçusuna belə mühazirə oxumaq, ağzı əbəz yerə yormaq deməkdi.

Ned Lend kapitan Nemoya baxırdı və görünür ki, onun nədən danışdığını heç başa düşmürdü.

Lakin kapitan haqlı idi. Balina ovçularının son dərəcə yirticiliyi, okeanda axırıncı balinaların yox olmasına səbəb olacaqdı.

Ned Lend “Yanki dudl”¹ mahnısını dodaqaltı mızıldayaraq arxasını bizə çevirdi.

Kapitan Nemo balina sürüsünü müşahidə etməkdə davam edərək mənə dedi:

– Mən indici balinanın insandan başqa çoxlu təbii düşməni olduğunu deməkdə haqlı idim. Bax, bu sürü indi güclü düşmənlə qarşı-qarşıya gələcəkdir. Cənab professor, orada, uzaqda, küləkdöyənün səkkiz milliyində hərəkət edən qara nöqtələri görürsünüzmü?

– Görürəm, kapitan, – deyə cavab verdim.

– Onlar dəniz heyvanı olan qaşalotlardır. Mən onların tam bir sürüsünü, iki-üç yüz dənəsini görmüşəm! Bax bu qəddar və zərərlı heyvanları, doğrudan da məhv etməyə dəyər.

¹ İngiltərə hakimiyyətinə xilas olmaq uğrunda aparılan mübarizə dövründə Şimali Amerikanın vətənpərvər mahnısı idi.

Kanadalı bu sözləri eşidən kimi dərhal bizə tərəf çevrildi.
– Nə eybi var, kapitan, – dedim, – balinaların xatiri üçün mister Lendə icazə vermək olar...

– Özümüzü qorxu altına atmağa dəyməz, – deyə kapitan sözünü kəsdi, – “Nautilus” özü qaşalotları qırıb dağıdır. O əslində mister Lendin çəngəlindən heç də zəif olmayan polad dişlə silahlanmışdır!

Kanadalı utanmadan çiynlərini çəkdi. O sanki bu saat “qaşalotların gəminin dişləri ilə qırmaq harada eşidilmişdir?” demək istəyirdi.

– Dayanın, cənab professor, – dedi, – mən sizə, hələ heç vaxt görmədiyiniz bir ov göstərəcəyəm. Ancaq ağız və dişlərdən ibarət olan bu yırtıcılara mərhəmət göstərilməməlidir!

“Ağız və dişlər!” – bəzən uzunluğu iyirmi beş metrə qədər olan bu yekəbaş qaşalota bundan yaxşı tərif vermək çətindi. Bu balınayaoxşar heyvanın yekə başı bədəninin üçdə birindən iridir. Balınanın ağzında “balına bığı” deyilən buynuz lövhəcikləri olduğu halda, qaşalotun ağzında hər biri iki girvənkə gələn otuz doqquzdan əlli ikiyə qədər iti dişləri olur. Kəlləsinin arxa tərəfindən bir-birinə yol olan iki kamera vardır, bu kameralarda üç yüz-dörd yüz kiloqram yağa oxşar maye – spermaset olur ki, satışda çox baha qiymətə gedir.

Heç bir şübhə yoxdur ki, qaşalot dünyada ən yəndəmsiz və ən ezbəcər bir heyvandır. Başının simmetrik olmaması aydın gözə çarpır. Belə ki, burunun yarısı yoxdur, sol gözü isə sağ gözündən xeyli kiçikdir, buna görə də keçmiş vaxtlarda ovçular onlara, ancaq sol tərəfdən hücum edirdilər.

Yırtıcılar sürüsü hey yaxınlaşırdı. Qaşalotlar artıq balinaları görmüşdülər və onlara hücum etməyə hazırlaşdılar.

Əvvəlcədən bilmək olardı ki, bərabər olmayan bu mübarizədə balinalar məğlub olacaqdır, bunun səbəbi yalnız qaşalotların balinalardan qüvvətli olması və yaxşı silahlanması deyil, həm də o idi ki, qaşalotlar nəfəs almadan uzun müddət su altında qala bilirlər.

Balinalara kömək etmək vaxtı çatmışdı. “Nautilus” suya daldı. Konsel, Ned Lend və mən salonun pəncərəsi önündə durub tamaşa etməyə başladıq.

Üzərinə qaşalot qırmaq kimi yeni bir vəzifə götürən gəmini şəxsən idarə etmək üçün kapitan Nemo sükan budkasına getdi.

Vintlər tez-tez hərlənməyə başladı, “Nautilus” tam sürətlə irəliləyə cumdu.

“Nautilus” heyvanlara çatan zaman qaşalotlarla balinalar arasında vuruşma artıq başlamışdı. Kapitan Nemo gəmini elə yönəltdi ki, qaşalotların sürüsünü iki yerə bölsün.

Əvvəlcə yeni düşmənin zahir olması qaşalotları az təşviş saldı, lakin bir azdan öz səhvlərini başa düşdülər.

Qarşımızda dəhşətli bir döyüş səhnəsi açıldı! Hətta Ned Lend də vəcdə gəlmişdi. Axırda özünü saxlaya bilməyib şiddətli olmağa başladı.

“Nautilus” kapitanın əlində nəhəng bir çəngələ və itaətkar bir silaha çevrilmişdi. O, yekəpər qaşalotlara hücum edərək, onları parçalayır və heyvanın qanına bulaşmış gəmi qəzəbli qaşalotların güclü təkənlərini hiss etmədiyi kimi, dəmir örtüyünə yağdırılan dəhşətli quyruq zərbələrindən də qorxmurdu. Yırtıcının birilə qurtarıqdan sonra digərinin üzərinə atılır, vaxt itirməmək və gözü altına aldığı qurbanı əldən buraxmamaq üçün oxu ətrafında dönür, qabağa doğru çapır, geriye qayıdırdı, qaşalot şivışı suyun dərinliyinə getmək istədikdə, onun dalınca suya cumur, üzə çıxdıqda isə yenidən səthə qalxıb yanlardan, öndən və arxadan ona hücum edir və hər cür zərbələrə qarşı dayanaraq onu şaqqalayır.

Nə müdhiş bir sallaqxana! Suyun üzündə qulaqbatırıcı səs-küy! Qorxmış qaşalotların nəfəs borusundan çıxan kəskin fit səsi! Suyun daima sakit olan alt qatları belə nəhəng quyruqların zərbələrindən dalğalanırdı...

Qaşalotlardan heç birinin yaxa qurtara bilmədiyi bu qırğın bir saatdan artıq davam etdi. Bir neçə dəfə 10-12 qaşalot birləşərək, sürü ilə “Nautilus”-a hücum etdi, onlar öz vücutları ilə “Nautilus”-u çevirməyə çalışırdılar. Salonun pəncərəsindən onların geniş açılmış ağızları, dəhşətli dişləri və hədəqədən çıxmış gözləri görünürdü.

Özünü ələ ala bilməyən Ned Lend, onlara lənət yağdırır və yumruğu ilə hədələyirdi.

Ov itləri meşədə vurulmuş yırtıcı heyvanın boğazından yapışan kimi, qaşalotlar da dişlərilə sualtı gəminin gövdəsinə sancılırdılar.

Lakin “Nautilus” öz düşmənlərinin nə ağırlığını hiss edirdi, nə də şiddətli cəhdlərini. O, qaşalotları ya suyun alt qatlarına sürüyür, ya da dartıb suyun üzünə çıxarırdı, eyni zamanda bir saniyə də olsa növbəti ovunu izləməkdən əl çəkmirdi.

Nəhayət, qaşalotların sürüsü seyrəldi. Dalğalanan su sakit oldu. "Nautilus" suyun üzünə çıxdı. Lyuk açıldı, biz tələsik göyortəyə çıxdıq.

Dəniz parça-parça edilmiş cəmdəklərlə dolu idi. Əgər suda qaşalot sürüsünün arasına böyük dağıdıcı qüvvəyə malik olan bir mermi düşsə idi, o da bu öt qiymələrini belə doğrayıb tikə-tikə edə bilməzdi. Bir neçə millik məsafədə hər tərəfdə su al rəngə boyanmışdı. "Nautilus" sanki qan deryasında üzürdü.

Kapitan Nemo bizə qoşuldu.

– Mister Lend, buna nə deyə bilərsiniz? – deyə kanadalıya müraciət etdi.

– Deməyə sözüm qalmamışdır, kapitan, – deyə coşqunluğu artıq soyumuş olan kanadalı cavab verdi. – Siz bizə dəhşətli bir mənərə göstərdiniz, bu şübhəsizdir. Lakin mən qəssab deyiləm, ovçuyam, siz isə bizə sallaqxana göstərdiniz...

– Bu, kinli və yırtıcı heyvanların qırğını idi, – deyə kapitan Nemo etiraz etdi, – bu, heç də "Nautilus"un qəssab çapacağı olması demək deyildir, – dedi.

– Nə olursa olsun, hər halda mən öz qarmağımı ondan üstün tuturam, – deyə kanadalı qeyd etdi.

– Hər kəsin öz silahı, – deyə kapitan Ned Lendi diqqətlə süzərk cavab verdi.

Ned Lendin kapitanı acılayacağından qorxurdum, bu hamımız üçün çox pis nəticə verərdi, lakin xoşbəxtlikdən, kanadalının diqqəti bu dəmdə "Nautilus"un yan almaqda olduğu balınaya cəlb olundu.

Bu heyvan qaşalotların hücumundan yaxa qurtara bilməmişdi. Onun tamamilə qara, basıq başı cənub balinası olduğunu göstərirdi. Anatmik cəhətdən onun adı balinalardan fərqi ondadır ki, bunun yeddi boyun fəqərəsi bitişikdir və qabırğaları şimal balinalarınkına nisbətən iki dəne artıqdır.

Zavallı balina böyrü üstə uzanmışdı. Qaşalotlar onun qarnını bir neçə yerdən yaralamışdı. O, ölü idi. Şikəst edilmiş üzgəci altına qoruya bilmədiyi balası sığınmışdı. Balinanın açıq qalmış ağzından su tökülürdü, su onun biğ lövhəcikləri arasından keçərək bulaq kimi şırıldayırdı.

Kapitan Nemo "Nautilus"un cəmdəyə yan almasını əmr etdi. Matroslardan ikisi heyvanın böyrünə dırmaşaraq, balinanın süd

yəzilərindəki südü qaba süzməyə başladı, mən onlara heyrətlə tamaşa elədim. Beləliklə, on üç boğa süd yığdılar.

Kapitan hələ isti olan bu süddən bir fincan içməyi mənə təklif etdi. Bu təklifi eşidərkən iyrendiyimdən sifətimdə əmələ gələn qırıqları gizlədə bilmədim. Lakin o mənə əmin etdi ki, balina südü dadlı süddür və inək südündən heç də fərqlənmir.

Mən daddım. Süd, doğrudan da dadlı idi.

Bu üç boğa süd bizim üçün çox gözəl qazanc idi, çünki bu süddən hasil ediləcək yağ və pendir süfrəmizdə xoş bir dəyişiklik olacaqdı.

Həmin gündən etibarən mən təəssüflə hiss etməyə başladım ki, Ned Lend kapitan Nemoya qarşı getdikcə düşmən münasibət bəsləyir. Ona görə də kanadalını hər hansı bir düşmən hərəkətdən vaxtında yayındırmaq üçün onu güdməyi qərara aldım.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

BUZLAR ARASINDA

"Nautilus" dönmədən cənuba doğru getməkdə davam edirdi. O, əllinci meridian boyu böyük sürətlə irəliləyirdi. Bəs o, qütbəmi gedib çatmaq istəyirdi? Mən buna inanmırdım, çünki cənub qütbü ölkələrinin mart ayı, şimal qütbü ölkələrinin sentyabrına, yəni payızın əvvəlinə uyğun gəlir.

Martin on dördündə 55° uzunluq dairəsində mən ilk dəfə olaraq üzən buz gördüm. Onlar iyirmi-iyirmi beş fut uzunluqda göyümtül buz qaymaları idi, dəniz dalğaları gurultu ilə onlara çarpırdı.

"Nautilus" okeanın səthi ilə üzürdü. Ömrünün çox hissəsini qütb dənizlərində keçirmiş olan Ned Lend, əvvəllər də dəfələrlə üzən buzları görmüşdü. Konsel ilə mən isə tamaşadan ilk dəfə olaraq zövq alırdıq.

Üfqiü gözqamaşdırıcı ağ zolaq bürümüşdü. İngilis balinaovlanları bu xətti "buz parıltısı" adlandırırdılar. Buludlar nə qədər qalın olursa olsun, yenə də parıltını zəiflədə bilmirdi. Bu zolaq buz sahəsinin çarçısı idi.

Doğrudan da, bir azdan sonra parlaqlığı havanın vəziyyətindən asılı olaraq, gah güclənən, gah da zəifləyən daha iri buz qaymaları

göründü. Üzən buz dağlarının – aysberqlərdən bəzilərinin yanlarına sanki mis-sulfat damarlarına oxşar yaşıl zolaqlar çəkilmişdi. Bəzi qaymalar, iri ametistlər kimi çox şəffaf idi. Bir parası da saya gəlməyən cinahları ilə günəş şüalarını əks etdirirdi. Nəhayət, üstünü qar basmış bəzi buz qaymaları iri mərmər parçalarını andırırdı ki, bunlar bütöv bir şəhər tikməyə kifayət edərdi.

Cənuba doğru getdikcə, üzən buz dağlarının sayı da artır və bəziləri iriləşirdi. Arktika quşları onların üzərində özlərinə minlərcə yuva tikmişdilər.

Səsli ilə qulağımızı batıran bu quşlar fırtına quşları, sərsəm quşlar, püffinlərdi. Onlardan bəziləri “Nautilus”u balina cəmdəyi zənn edərək, göyörtəsinə qonur və onun cingildəyən dəmirinə dimdikləməyə başlayırdılar.

Buzlar arası ilə üzərkən kapitan Nemo tez-tez göyörtəyə çıxır və bu su səhrasını böyük diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Bəzən onun, adətən, soyuq nəzərlərinin alovlandığını görürdüm. Bəlkə də o bu zaman insan əlinin irişmədiyi bu qütb sularının yeganə hakimi olduğunu düşünürdü? Ehtimal ki, belə idi. Lakin bunun dil ilə demirdi. O, saatlarla hərəkətsiz durur və buzlaqlar “Nautilus”u araya alanda sanki yuxudan ayılırdı, çünki buzların arasından çıxmaq üçün onun köməyi lazımdır.

O zaman özü sükan başına keçir və insanı heyran edən bir məharətlə “Nautilus”u idarə edərək, buz sahələri və buz dağları ilə baş verə biləcək toqquşmalardan yaxa qurtarırdı. Bu dağlardan bəzisinin uzunluğu bir neçə milə çatırdı, su səviyyəsindən hündürlüyü isə yetmiş-səksən metrədən az deyildi.

Çox zaman adama elə gəlirdi ki, bütöv buz divarları “Nautilus”un yolunu tamamilə kəsmişdir. Lakin belə hallarda kapitan Nemo cəld bir yarıq tapır və “Nautilus” keçən kimi, bunun dərhal qovuşacağını bilse də, cəsarətlə bu yarıqdan keçirdi.

Beləliklə, öz kapitanının mahir əlləri ilə idarə olunan “Nautilus” əbədi buzlaqlar arasında hərəkət edirdi.

Buzların şəkli və boylarına görə düzgün təsnifatı olması Konselin xoşuna gəlmişdi. O bu təsnifatı tezliklə öyrənə bildi, aysberqlər və ya buz dağları! Aysfildlər və ya buz sahələri, drayftaylar və ya üzən buzlar, pekslər və ya buz xaşılı.

Havanın hərəratı xeyli aşağı idi, civə sütunu sıfırdan ən çoxu iki-üç dərəcə yuxarı qalxırdı. Lakin biz suiti dərindən və ya ağ

ayı xəzindən tikilmiş isti kürk içərisində soyuğu hiss etmirdik. “Nautilus”un içində isə havanın isti-soyuqluğundan asılı olmaya-raq, daima elektrik sobalarının yaratdığı müəyyən hərərat var idi.

Lakin sobalar birdən xarab olsaydı belə, yenə dözümlü hərərat əldə etmək üçün “Nautilus”un cəmi bir neçə metr su altına dalması kifayətdi.

Əgər biz bu yerlərə bir ay qabaq gəlmiş olsaydıq, bütün gecə-gündüz batmayan günəşə baxıb ləzzət alardıq. Lakin gecikmişdik, gecə üç-dörd saat gündüzdən uzun idi və hələ də uzanaraq, nəhayət, bu qütb yerlərini altı ay öz qaranlığı ilə örtməyə hazırlaşdı.

Martın on beşində Yeni Şotlandiya və Cənubi Orkney adalarının yerləşdiyi en dairəsini keçdik. Kapitan Nemo mənə nağıl etdi ki, bu yerlər yaxın zamanlara qədər saysız-hesabsız suiti sürüləri üçün sığınacaq yeri idi. Lakin yalnız öz ciblərinin xeyrini güdən acgöz ingilislər və amerikan sənaye sahibləri bu suitilərin erkəklərini, dişilərini, hətta balalarını da qırdıqlarından, indi burada dərindən bir ölüm sükutu hökm-fəramadır.

Martın on altısında, şəhər saat səkkizə yaxın “Nautilus” əlli beşinci meridian boyunca cənub qütb dairəsinə daxil oldu.

Buzlar bizi hər tərəfdən əhatə edərək üfüqü tutmuşdu. Buna baxmayaraq, kapitan Nemo buzların arasında həmişə çat yerlər axtarıb tapır və cənuba doğru yolunu davam edirdi.

– O bizi hara aparır? – deyərək bir dəfə öz-özümə ucadan sual verdim.

– Göz irişdiyi yerə, – deyərək Konsel cavab verdi. – O irəli getmək mümkün olmadığı zaman dayanacaqdır.

– Mən buna zəmin ola bilmərəm, – dedim.

Tam mənasilə səmimi olmaq üçün boynuma almıyım ki, mən bu qorxulu üzüşdən hətta zövq də alırdım. Bu sərt buz səhrasının nə qədər gözəl mənzərəli olduğunu ifadə edə bilmərəm. Burada buzlar tamamilə gözləmədiyim bir şəkildə idi. Bəzən buz sahələri, saysız-hesabsız məscidlər və minarələri olan qədim Şərq şəhərlərini andırırdı. Başqa bir yerdə buzlar zəlzələdən dağılmış bir şəhərin xarabalarına oxşayırdı. Lakin günəş üfüqə doğru əyilərək, öz şaquli şüaları əvəzinə maili şüalar saçmağa başlayan kimi, buz səhrasının mənzərəsi dərhal dəyişib tanınmaz olurdu. Günəş buludların arxasında gizləndiyi və buzların üzərinə duman çökdüyü və ya iki buz qayması

min topdan atılan yaylın atəşinin gürultusu ilə toqquşduğu zaman, bu fantastik tamaşanın dekorasiyaları daha sürətlə dəyişirdi.

Əgər belə toqquşma zamanı "Nautilus" dənizin səthinə yaxın üzürdüsə, gürultu suyun vasitəsilə daha bərk eşidilirdi, iri buz qaymalarının suya düşməsi isə suyu dalğalandıraraq, qorxulu girdablar əmələ gətirirdi. Fırtına adı gəmiləri atıb-tutduğu kimi, belə hallarda dalğalar da "Nautilus"u beşik kimi yırgalayır.

Çox vaxt buzların arasından heç bir işıq gəlmədiyindən, mən tamamilə buzların içində itib-qaldığımızı zənn edirdim. Lakin özünün heç vaxt yanılmayan sövq-təbiisi ilə işləyən kapitan Nemo yeniyeni keçidlər axtarıb tapırdı. O heç vaxt yanılmırdı – aysberqlərin ələyi ilə axan göyümtül su şımaqları ona bələdçilik edirdi. Ona görə mən kapitanın cənub dənizlərinin buzları arasında birinci dəfə üzmədiyini anlamıdım.

Bununla belə martın 16-da axşamüstü buzlar yolumuzu tamamilə kəsdi. Bu hələ əbədi buzlar zolağı deyildi, bu, şaxtanın möhkəm və bərk itdiyi buz sahəsi idi. Mənə kapitan Nemonu dayandırmaı. O, gəmini geri çəkib böyük ləngərlə buz divarı üstünə yuvarlatdı. "Nautilus" paz kimi buz kütləsinə soxulub, şaqqıltı ilə onu parçaladı. Burada qoç döyüşü prinsipi tətbiq edildi, lakin indi bu qoçu, misli görünməyən bir qüvvə idarə edirdi. Göyə sovrulan buz qırıntıları dolu kimi ətrafımıza yağdı. Təkanın gücündən dərhal qarşımızda yol açıldı.

Bəzən "Nautilus" öz sürətinin ətalət qüvvəsilə buz sahəsinin üstünə çıxıb onu öz ağırlığı ilə sındırırdı. Yenə nəticə əvvəlki kimi olurdu: buz yanlara səpilir, biz də əmələ gələn boğazdan keçib yolumuza davam edirdik.

O günlər tez-tez şiddətli külək əsirdi. Bəzən ətrafı sıx duman bürüyürdü, duman o qədər qalın olurdu ki, göyərənənin bir başından o biri başı görünmürdü. Külək saatbasaat şiddətlənirdi. Gecə yağmış qar səhərə yaxın bərkiyirdi, onu küllü ilə təmizləməli olduğun, çünki kürəklə təmizləmək mümkün deyildi.

Havanın hərərəti sıfırdan beş dərəcə aşağı düşəndə, "Nautilus"un göyərənəsi qalın buz layı ilə örtülürdü. Yelkən gəmisi burada bir iş görə bilməzdi, çünki onun bütün bağara və ipləri buz bağlardı. Belə uzaq en dairələrində ancaq elektrik vasitəsilə hərəkətə gətirilən, yəni kömürə ehtiyacı olmayan gəmilərin üzməyə gücü çatardı.

Barometr həmişə alçaq təzyiq göstərir və get-gedə daha çox aşağı enirdi. Kompasın göstəricilərinə indi heç inanmaq olmazdı.

Biz Yer kürəsinin qütbündən kənar olan cənub maqnit qütbünə yaxınlaşdıqca, kompasın çarşısı əqrəbi lap fantastik istiqamətlər göstərirdi. Doğrudan da Hastenin müəyyən etdiyinə görə, cənub qütbü 70° en və 130° uzunluq dairəsində yerləşmişdir. Düperey isə onun bir qədər başqa koordinatlarda, yəni 70°30' en və 135° uzunluq dairəsində olduğunu göstərmişdir. İstiqaməti tapmaq üçün indi kompası gəminin müxtəlif yerlərinə qoymaq, bir neçə dəfə müahidə aparmaq və alınan orta ədədi doğru hesab etmək lazım gəlirdi.

Bəzən gəminin olduğu yeri, ancaq laqın göstərişlərinə əsasən xəritədə qeyd etmək lazım gəlirdi. Əlbəttə, bu üsul həqiqətə az uyğun olan məlumat verirdi, çünki ilanyolu keçidlərdə, gəminin istiqamətini hər dəqiqə dəyişməli olurduq.

Martın on səkkizində "Nautilus"un özünə yol açmaq təşəbbüsü iyirmi dəfə müvəffəqiyyətsizliklə nəticələndikdən sonra gəmi tamamilə buzlarla örtüldü. Bu artıq nə buz xaşılı, nə üzən buzlar, hətta nə də buz çöli idi, bu bir-birinə yapışmış buz dağlarından ibarət tərpenməz və sarsılmaz bir maneə idi. Kanadalı mənə:

– Hər yer bütöv buzdur, – dedi.

Mən başa düşdüm ki, bütün başqa qütb dənizçiləri kimi, Ned Lend bu maneəni yenilməz hesab edirdi. Günəş günorta vaxtı bir neçə dəqiqəliyə göründü, kapitan Nemo düzgün hesablamalar apardı. Biz 51°30' uzunluq və 67°39' cənub en dairəsində idik. Gördüyümüz kimi, "Nautilus" Antarktidanın çox içərilərinə soxulmuşdu.

İndi daha nə önümüzə, nə də arxamızda su görünmürdü. "Nautilus" üzərində biçimsiz buz qaymaları olan geniş bir düzəngahla əhatə olunmuşdu. Çayın buzu əriməyə başlarkən üzündə qalaxlanan nizamsız buz parçaları kimi, bu düzəngahdakı buz qaymaları da nizamsız və müxtəlifşəkilli idi. Fərq yalnız orasındaydı ki, buradakı buzlar daha böyük miqyasda idi. Hər tərəfdə buz dağlarının şiş təpələri görünürdü, onların hündürlüyü iki yüz fut və daha çox olardı. Daha uzaqda, bozuntul dumanla bürünmüş sıldırım buz qayaları sıra ilə düzülmüşdü. Burada dərin bir sükut hökm-fərma idi. Onu ancaq fırtına qusqlarının qanad səsləri və kəskin qışqırıqları pozurdu. Adama elə gəlirdi ki, burada qətiyyəyən həyat əsəri yoxdur...

Gör "Nautilus" cəsarətli yürüşünü harada dayandırmağa məcbur olmuşdur! O gün Ned Lend mənə:

– Bilirsinizmi, cənab professor, əgər bizim kapitan irəli getməyə müvəffəq olsa...

– Onda nə olar, Ned?

– Onda, kapitana afərin!

– Niyə?

– Çünki heç kəs bütöv buzun içindən yaxasını qurtara bilməz! Sizin kapitan güclüdür, buna sözüm yoxdur. Lakin o hərif hər halda təbiətdən ki güclü deyildir! Əgər təbiət burada yenilməz sədd çəkmişse, o zaman kapitan istər-istəməz dayanmağa məcburdur!

– Deyəsən, siz haqlısınız, mister Lend... Amma bununla belə, mən bu buzların arxasında nə olduğunu bilmək istərdim. Bu divar mənim özümü də hövsələdən çıxarır!

Konsel:

– Ağam haqlıdır, – dedi. – Bu divarlar möhz alimləri hövsələdən çıxarmaq üçün yaranmışdır. İxtiyar mənə olsa idi, yer üzündəki bütün divarları aradan qaldırdardım!

– Boş şeydir, – deyər kanadalı cavab verdi. – Bu divarın arxasında nə olduğunu mən yaxşıca bilirəm!

– Nə var? – deyər soruşdum:

– Buz, ancaq buz! – deyər kanadalı cavab verdi.

– Siz buna əminsinizmi, Ned? – deyər mən etiraz etdim. – Lakin mən buna şübhə edirəm, ona görə də cənuba doğru səfərimizi davam etdirmək istəyirəm.

– Bu daha pis, cənab professor, – deyər Ned Lend cavab verdi. – Siz bu fikirdən əl çəkməlisiniz. Biz ucdantutma buzlaqlar hüdduna çatmışıq – elə bu kifayətdir. İndi artıq nə siz, nə kapitan Nemo, nə də “Nautilus” irəliyə doğru bir addım da ata bilməyəcəkdir. Siz istəsəniz də, istəməsəniz də biz şimala, yeni əməlli-başlı insanların yaşadığı yerlərə qayıdacağıq.

Boynuma almalıyam ki, Ned Lend bir cəhətdən haqlı idi: gəmilər buz sahələrində hərəkət etməyi öyrənmədikcə, ucdantutma buzlaqların hüdduna çatdıqda hərəkətsiz dayanacaqlar.

Doğrudan da, bunu parçalamaq üçün göstərilən bütün səylərə və coşqun təşəbbüslərə baxmayaraq, “Nautilus” hərəkətsiz durmuşdu.

Adətən, gəmi irəli hərəkət edə bilmədikdə, geri qayıdır. Lakin burada irəli getmək mümkün olmadığı kimi, geri qayıtmaq da mümkün deyildi, çünki arxamızdakı keçidlər də bağlanmışdı. Əgər gəmi-miz bir müddət də hərəkətsiz qalsaydı, mütəlak buz içində donacaqdı.

Gündüz saat ikidə bu qorxu özünü göstərməyə başladı. “Nautilus”un yerləşdiyi donmamış yer böyük sürətlə təzə buzla örtüldü. Etiraf etməliyəm ki, indi kapitan Nemonun hərəkəti mənə son dərəcə ehtiyatsız görünürdü.

Mən bu zaman göyörtədə idim. Bir neçə dəqiqə ərzində buz pərdəsi əmələ gəldiyini müşahidə edən kapitan belə bir sualla mənə müraciət etdi:

– Vəziyyətimiz haqqında siz nə fikirləşirsiniz, cənab professor?

– Onu fikirləşirəm ki, biz yaman ilişib qalmışıq, kapitan!

– İlişib qalmışıq? Bu necə başa düşülməlidir?

– Mən onu demək istəyirəm ki, biz nə qabağa, nə də sola hərəkət edə bilmirik. Belə vəziyyətə mədəni ölkələrdə “ilişib qalmaq” deyilir.

– Demək, sizin zənninizcə, “Nautilus” buradan çıxma bilməyəcəkdir?

– Buna az inanıram, kapitan. İş burasındadır ki, Antarktida qışı başladığı zaman buzların hərəkət edəcəyinə bel bağlamaq çətinidir.

– Hə, professor, siz öz-özlüyünüzdə haqlısınız, – deyər kapitan Nemo kinayə ilə cavab verdi. – Sizin gözlünüzə cürbəcür maneələr, sədlər görünür! İcazənizlə deyim ki, “Nautilus” nəinki buz halqasından azad olacaqdır, hətta daha irəliyə doğru hərəkət edəcəkdir!

– Cənuba doğru mu irəli? – deyər gözlərimi kapitan Nemoya dikərək soruşdum.

– Bəli, cənab professor, o lap qütbün özünə gedəcəkdir!

– Qütbün özünə? – deyər inamsızlığımı gizlədə bilməyib soruşdum.

– Bəli, – deyər kapitan soyuq bir tərzdə cavab verdi. – Cənub qütbünə, bütün Yer kürəsi meridianlarının kəsişdiyi o müəmmalı yerə. Axı siz bilirsiniz ki, mən “Nautilus”a istədiyim hər şeyi etdirə bilərəm!

Bəli, mən bunu bildirdim! Mən onu da bildirdim ki, bu adam dəli-cəsinə igriddir. Lakin belə olsa da, ancaq dəli adamlar, şimal qütbünə nisbətən daha çox irişməz olan cənub qütbünün yolunu kəsmiş bu saysız-hesabsız maneələrlə mübarizəyə girişməyə cəsarət edər!

Axı ən cəsur və ən təcrübəli dənizçilər, əbəz yerə şimal qütbünə çatmağa təşəbbüs etmişlər, anlar ya məğlub olaraq geri çəkilməmiş, ya da həlak olmuşlar.

Mən kapitan Nemoya, hələ bu vaxta qədər insan ayağı dəyməyən bu qütbü kəşf edib-etmədiyi haqqında sual verdim.

– Xeyr, – dedi. – Bu kəşfi birgə edəcəyik. Başqalarının nail olmadığı şeyə mən nail olacağam. Hələ mən bu vaxta qədər “Nautilus”da bu qədər cənuba gəlməmişəm, lakin təkrar edirəm ki, biz daha uzağa, lap qütbün özünə gedəcəyik.

– Mən sizə inanmaq istədim, kapitan, – deyərək rəşxənd ilə cavab verdim, – və sizə inanıram! İrəli gedək! Bizim üçün maneə yoxdur! Bu bütöv buzları dağıdaq! Onu parçalayaraq, əgər müqavimət göstərsə, üstündən uçmaq üçün “Nautilus”a qanad düzəldək!

– Buzun üstü iləmi, cənab professor? – deyərək kapitan Nemo sakitcə dilləndi. – Belə nə üçün? Yaxşısı budur ki, buzun altı ilə gedək.

– Buzun altı ilə? – deyərək təəccüblə soruşdum.

Birdən-birə gözlərim işıqlandı. Kapitan Nemonun nəyə ümid etdiyini anladım. “Nautilus”un qərribə xüsusiyyətləri bu dəfə də kapitan Nemoya xidmət etməli idi!

– Görürəm ki, biz bir-birimizi anlamağa başlayırıq, – deyərək kapitan gülümsəyərək dilləndi. – Siz, deyəsən, belə təşəbbüsün mümkün olduğunu güman etməyə hazırlısınız. Mən isə müvəffəqiyyətimizə tamamilə əminəm. Adi gəmilər üçün müyəsşər olmayan şey “Nautilus”a mümkündür. Əgər qütbün yanında qitəyə rast gəlsə, dayanacaqdır. Lakin əksinə, qütbün özü də okean suları içində isə, onda biz lap qütbün özünə qədər gedəcəyik!

– Bəli, cənab professor, nisbətən təqribən belədir. Aysberqin sudan kənara çıxmış hissəsinin hər bir futuna, sudakı hissəsinin üç futu müvafiq gəlir. Beləliklə, bu buz dağlarının okean səthindən xaricdə qalan hissəsi yüz metrədən artıq olmadığına görə, ən çoxu üç yüz metr suya girmişdir. Üç yüz metr suya dalmaq “Nautilus” üçün nə olan şeydir?

– Heç bir şey!

– Hələ bundan əlavə, biz daha dərin, hərərətin bütün en dairələri altında bərabər olduğu yerə enər və orada, açıq havadakı otuz-qırx dərəcəli şaxtanı lağa qoya bilərik!

– Siz haqlısınız, kapitan, tamamilə haqlısınız, – deyərək səsləndim.

– Ancaq daf edilməsi lazım gələn yeganə çətinlik varsa, – deyərək kapitan Nemo sözünə davam etdi, – o da hava chtiyyətini təzələmədən, bir neçə gün su altında qalmaq məcburiyyətidir.

– Elə bu? – deyərək etiraz etdim. – “Nautilus”un kifayət qədər böyük rezervuarı vardır. Onları dolduraraq, bizi kifayət qədər oksigenlə təmin edər!

– Çox gözəl, cənab professor, – deyərək kapitan yenə gülümsədi. – Bir şübhə barəsində də sizin fikrinizi bilmək istəyirəm. Rəzi olmaram ki, sonradan məni dəlilikdə təqsirləndirəsiniz.

– Nəyə şübhə edirsiniz? – deyərək kapitan Nemonun soruşdum.

– Əgər qütbədən dəniz varsa, ehtimal ki, o tamamilə buzla örtülü olacaqdır, demək, biz onun səthinə çıxma bilməyəcəyik.

– Nə deyirsiniz, kapitan? “Nautilus”un polad dişlə silahlanmış olduğunu yadınızdan çıxarmırsınız? Siz bu dişli diaqonal üzrə buz tavanına yönəldə bilərsiniz, o zaman “Nautilus” xaricə çıxmaq üçün özünə yol açar.

– Lakin, cənab professor, siz bu gün tamamilə yeni dildə danışırırsınız.

Mən get-gedə alovlanaraq:

– Bir də ki kapitan, – deyərək sözümə davam etdim, – nə üçün biz cənub qütbündə buzlardan azad olan dənizə rast gəlməyək? Soyuq qütbləri, istər cənub, istərsə də şimal yarımkürəsində yer qütblərinə tuş gəlmir. Ona görə də bunun əksi isbat olunmadıqca, Yer kürəsinin bir-birinə müqabil olan bu iki nöqtəsində, buzsuz dəniz və ya quru olduğunu fərz etməkdə haqlıyıq.

– Mən də belə düşünürəm, cənab professor, – deyərək kapitan Nemo cavab verdi. – Yalnız bir şey diqqət edin ki, mənim planıma qarşı bu qədər etirazdan sonra siz mənim üzərimə o planın xeyrinə olan dəlillər yağdırırsınız.

Kapitan Nemo haqlı idi. Mən indi cəsarətdə onunla yarışmışdım. İndi qütbə doğru üzmək üçün mən onu yola getirirdim. Mən hətta onu ötüb keçirdim də...

Amma yox, zavallı dəli! Kapitan Nemo öz niyyətinin bütün “lehinə” və “əleyhinə” olan dəlilləri çoxdan ölçüb-biçmiş və indi mənim öz mülahizələrimdə baş-ayaq vurduğuma və dərin xəyal-lara qapıldığımıza baxmayaraq, öylənirdi.

Kapitan Nemo artıq yubanmayıb, müavini göyertəyə çağırırdı. Onlar öz naməlum dillərində danışdılar. Kapitanın planı əvvəlcədən müavinəyə bəlli olduğundan, ya burada icra edilə bilməyəcək bir şey olmadığını bildiyindənmi, onun üzündə heç bir təəccüb əlaməti olmadı.

O nə qədər soyuqqanlı olsa da, hər halda kapitan Nemonun qütbə getmək qərarını sədiq yoldaşlarına nağıl etdiyim zaman, Konselin göstərdiyi soyuqqanlılığa üstün gələ bilməzdi. Bu qoçağın yeganə cavabı, arxayınqla dediyi “ağam necə məsləhət görürsə” cümləsindən başqa bir şey olmadı. Mən ondan özgə bir söz eşitməyə nail ola bilmədim. Nə Lend isə bu xəbəri tamamilə başqa cür qarşıladı. O bu xəbəri eşidərkən çiyinlərini o qədər yuxarı atdı ki, heç kəs öz çiyinini onun qədər yuxarı ata bilməzdi.

– Bilirsinizmi, cənab professor, – dedi, – sizə və sizin kapitanınıza, doğrudan da yazığım gəlir!

– Lakin Ned, bunu bilin ki, biz qütbə gedəcəyik, qütbə!

– Oraya gedib çıxsanız da, oradan qayıda bilməyəcəksiniz!

O bu sözləri deyib, cəld öz kayutuna getdi və qapını örtərkən: “Bari, əlimdən bir xəta çıxmasın”, – dedi.

“Nautilus” artıq öz cəsarətli səfərinə hazırlaşmağa başlamışdı. Mühərrik ilə işlədilən güclü tulum balar, böyük təzyiq altında rezervuarlara hava doldururdu.

Gündüz saat dördə yaxın, kapitan Nemo lyukun bağlanacağını mənə dedi. Mən yolumuzu kəsən bütöv buz sahəsindən ibarət maneəyə sonuncu dəfə nəzər saldım. Hava aydın idi, göy üzə buludlardan təmizlənmişdi. Havanın xeyli soyuq – sıfırdan 12° aşağı olmasına baxmayaraq, külək yox idi, ona görə də saxta özünü bir o qədər göstərə bilmirdi.

On nəfərədək matros əlində külüng göyertəyə çıxıb “Nautilus”un ətrafındakı buzları parçalamağa başladı.

Matroslar çox tezliklə gəmini buzdan azad etdilər, çünki yenicə əmələ gəlmiş buz hələ nazikdi. Bu zaman hamımız gəmiyə girdik, lyuku bağladılar, “Nautilus” yavaş-yavaş suya daldı.

Mən Konselin müşayiətilə salona getdim. Pəncərənin önündə oturub Cənub Buzlu okeanının dərin su qatlarını seyr etməyə başladım. Xarici mühitin temperaturunu ölçən termometrin cəvəsi sürətlə yüksəlirdi, manometrin əqrəbi sferblat üzə sağa hərəkət edirdi.

Kapitan Nemonun əvvəlcə müəyyən etdiyi kimi, üç yüz metr dərinlikdə buz tamamilə qurtardı. Lakin “Nautilus” suya dalmaqda davam edərkən, səkkiz yüz metr dərinliyə çatdı. Burada suyun temperaturu dənizin üzünə nisbətən iki dərəcə yüksək idi. Öz-özündən bölünür ki, elektrik sobaları ilə qızdırılan “Nautilus”un daxilindəki hərə-

rət isə, qəti surətdə xarici temperaturdan asılı olmayıb, daima normal səviyyədə qalırdı.

“Nautilus” bütün manevrləri son dərəcə itaətkar və düzgün icra edirdi.

– Ağamın icazəsilə deyim ki, biz buradan sağ-salamat keçəcəyik, – deyərək Konsel qeyd etdi.

– Mən də elə güman edirəm, – deyərək dərin bir etimadla cavab verdim.

Buzsuz olan dərinlikdə, “Nautilus” əlli ikinci meridian boyunca birbaşa qütbə tərəf yollandı. 67°30’-dən 90°-yə qədər iyirmi iki dərəcə yarım və ya iki min kilometrən bir az artıq yol getməli idik. “Nautilus” saatda təqribən əlli kilometrlik bir sürətlə, yəni sürət qatının sürətilə gedirdi. Əgər yolda onu bir şey ləngitməsə, təxminən qırx saatdan sonra qütbə çatmalı idik.

Mənzərənin yeniliyi Konsel ilə mənə gecə xeyli vaxt salonun pəncərəsi önündə saxladı. Elektrik proyektoru suyu aydınca işıqlandırır, dəniz səhra kimi tamamilə bomboş idi. Şaxta ilə cıdirlənmiş bu sularda balıq yaşayırdı.

“Nautilus”un sürətlə getməsi ancaq gövdəsinin biaram titrəməsilə hiss olunurdu.

Heç olmazsa, bir neçə saat yata bilmək üçün gecə saat ikidə mən kayutama çəkildim. Konsel də mənim kimi etdi. Dəhlizdə kapitan Nemoya rast gəlmədim. Anladım ki, o, sükan budkasında növbə çəkir.

Ertəsi gün, martın 19-da, mən səhər yenə də salonun pəncərəsi önündə oturub öz müşahidələrimi davam etdirməyə başladım. Elektrik laqı, “Nautilus”un öz sürətini bir qədər azaltdığını göstərirdi. O indi dənizin üzünə qalxırdı, lakin birdən-birə deyil, rezervuarlarını boşalda-boşalda tədricən qalxırdı. Ürəyim tez-tez döyünməyə başladı. Görəsən, dənizin üzünə çıxma biləcəyikmi? Buzu olmayan sahəyə rast gələcəyikmi?

Heyhat! Baş verən təkəndan anladım ki, “Nautilus” bütöv buz sahəsinin alt səthinə toxunmuşdur. Təkanın boğuş səsi buz layının çox qalın olduğunu göstərirdi. Doğrudan da manometrin göstəriciləri bu gümanı təsdiq edirdi – biz min beş yüz dərinlikdə idik. Demək, bizim ürəyimizdə qalınlığı iki min fut olan buz qatı vardı ki, onun da beş yüz futu səthdən xaricə çıxırdı! Beləliklə, burada

CƏNUB QÜTBÜ

buz sahəsi, suya daldığımız yerə nisbətən, daha da qalındı. Bunda təsəlli verəcək heç bir şey yox idi!

Bütün günü "Nautilus" səthə çıxmaq təşəbbüsünü bir neçə dəfə təkrar etdisə də, hər dəfə qalın buz tavanına toxundu. Bu "tavan" hərdən bir doqquz yüz metr dərinliyinə çatır, yəni buz qatının qalınlığı min iki yüz futa bərabər olurdu ki, bunun da üç yüz metri dəniz səthindən yuxarıda qalırdı. Bu bizim suya daldığımız zaman gördüyümüz aysberqdən üç dəfə böyük idi! Mən aysberqin, aşağı çevrilmiş bu sualtı dağ silsiləsinin ilk xəritəsini çəkdim.

Axşam qədər vəziyyətimiz dəyişmədi. Buzların dərinliyi daima dörd yüz metr ilə beş yüz metr arasında idi. Bu buz örtüyünün bir qədər nazılmış yeri idi, lakin hər halda yenə bizi açıq dənizdən böyük buz təbəqəsi ayırırdı.

Axşam saat səkkizə az qalmışdı. Müəyyən edilmiş qaydaya əsasən, "Nautilus" bundan dörd saat əvvəl öz hava ehtiyatını təzələməli idi. Lakin kapitan Nemonun ehtiyat rezervuarlardan bir litr də olsa, oksigen buraxmadığına baxmayaraq, tənəffüs zamanı heç bir sızıntı çəkmirdim.

Həmin gecəni çox pis yatdım. Ümid və həyəcan məni bir an belə rahat buraxmırdı. Bir neçə dəfə yatağımdan qalxdım. "Nautilus" yol axtarmaqda davam edirdi. Səhər saat üçə yaxın salona keçdim, manometrə baxaraq, buz örtüyünün indi cəmi 50 metr dərinliyə endiyini gördüm. Bütöv buz təbəqəsi yavaş-yavaş aysfildə – buz sahəsinə çevrilirdi. Sualtı dağlar indi sualtı yaylalara çevrilmişdi.

Mən gözümlü manometrdən çəkmirdim. Biz projektorumuzun işığında minlərlə qığılcım verərək parlayan maili buz səthinin altı ilə diaqonal üzrə yuxarıya qalxırıq.

Buz sahəsinin qalınlığı irəliləyə getdikcə hər kilometrə azalırdı.

Nəhayət, unudulmaz 19 mart günü, saat altıda salonun qapısı təbətay açıldı və kapitan Nemo astanadan:

– Dəniz azaddır, – dedi.

Mən göyertəyə sıçradım.

Bəli! Dənizin üzü açıq idi. Ancaq orada-burada ayrıca buz qaymaları və aysberqlər üzürdü. Daha irəlilərdə, cənub tərəfdə isə buz heç görünmürdü. Havada minlərcə quş uçur və tünd-boz rəngdən başlamış zeytuni rəngə qədər cürbəcür rəngdə olan balıq sürüləri dalğalar arasında dolaşırdı. Selsi termometri sıfırdan üç dərəcə yuxarı göstərirdi. Üfüqdə qaraltı kimi görünən bütöv buz sahəsinin o tərəfində təzəcə keçirdiyimiz soyuqlardan sonra burada, demək olar ki, lap yaz havası var idi.

– Biz haradayıq? – deyə kapitandan soruşdum. Ürəyim həyəcanla döyünürdü. – Qütbdəyikmi?

– Mən özüm də bilmirəm, – deyə kapitan cavab verdi. – Günorta vaxtı günəşin hündürlüyünə görə yerimizi müəyyən edəcəyəm.

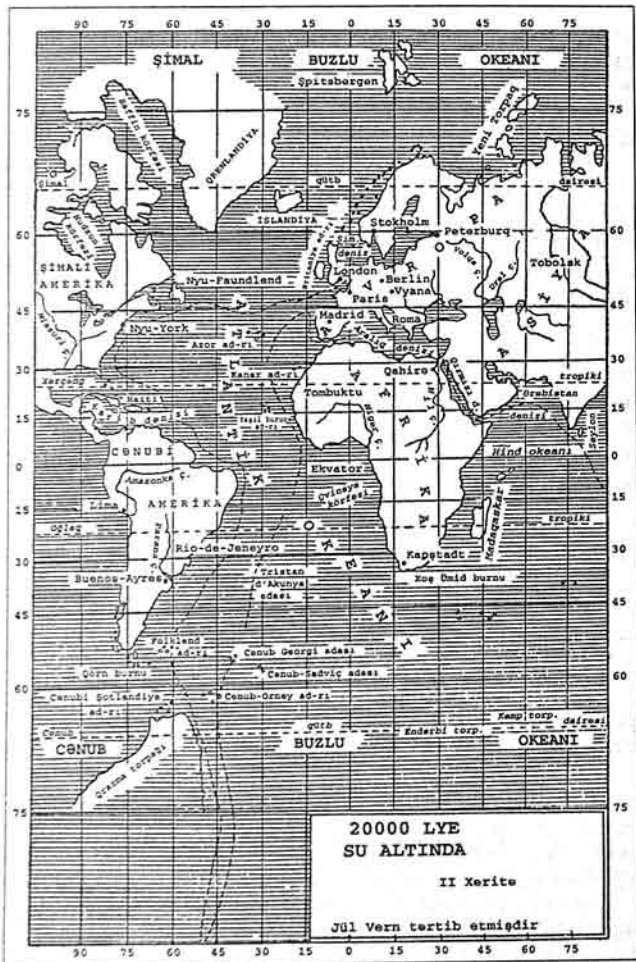
Mən buludlarla tutulmuş göyə inamsızlıqla baxaraq:

– Lakin havanın belə duman vaxtında günəş görünəcəkmimi? – deyərək soruşdum.

– Günəş yarımcə dəqiqə görünsə, kifayətdir, – deyə kapitan cavab verdi.

– "Nautilus"dan təqribən on mil cənubda, dəniz səthindən iki yüz metrə qədər yüksələn tənha bir adacığa görünürdü. Dənizdə qayalıq olmasından qorxduğumuza görə, həmin adacığa tərəf ağır-ağır irəliləyirdik.

Bir saatdan sonra adacığın lap özünə çatdıq və ikicə saatda onu ötüb-keçdik. Adacığın sahil xətti dörd-beş mil olardı. Dar bir boğaz adacığı naməlum bir qitədən ayırırdı. Belə bir qurunun olması sanki Mori fərziyyəsini təsdiq edirdi. Bu ağıllı amerikalı fikir vermişdi ki, cənub qütbü ilə altmışıncı uzunluq dairəsi arasında dəniz, heç vaxt şimal yarımkürəsində təsadüf edilməyən, çox böyük üzən buz qaymaları ilə örtülüdür. Bu müşahidələrə əsasən, o belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, cənub qütb dairəsi daxilində müəyyən bir qitə olmalıdır, çünki aysberqlər dənizdə deyil, yalnız quruda əmələ gəlir. Morinin hesablamalarına görə, cənub qütbünü əhatə edən buz kütləsinin diametri dörd min kilometr olan geniş bir halqa əmələ gətirir.

“Nautilus” quruya oturmaq qorxusundan, üzərində özəmətli qayalar görünən sahiləndən üç kabeltov aralı dayandı. Qayıq suya endirildi. Kapitan, lazımi cihazları götürən iki matros, Konsel və mən qayığa mindik. Səhər saat ona yaxın idi.

Mən bu səhər hələ Ned Lendi görməmişdim. Kanadalı, ehtimal ki, hələ özünü məğlub hesab etmək istəmirdi.

Bir neçə avaradan sonra qayıq qumlu sahilə yaxınlaşıb dayandı. Konsel sahilə tullanmaq istəyəndə, mən onu saxladım.

– Kapitan Nemo, bu torpağa ilk dəfə ayaq basmaq şərfi sizə mənsubdur, – dedim.

– Bəli, cənab professor, – deyə kapitan cavab verdi. – Mən tərəddüd etmədən bunu edəcəyəm, çünki məndən əvvəl bu yerə insan ayağı dəymədiyinə əminəm!

Kapitan bu sözləri deyib qumun üstünə atıldı. Həyəcanından, yaqin, ürəyi şiddətlə döyünürdü. O, qayaya dırmaşdı, əllərini qayaya qoyaraq, hərəkətsiz bir vəziyyətdə alovlu baxışlarla ətrafı süzdü, sanki bu qitə torpaqlarını öz hökranlığı altına almağa qədəm qoyurdu. Kapitan bir neçə dəqiqə bu təvri ilə durduqdan sonra bizə tərəf dönərək:

– Buyurun, cənablar, sahilə çıxın, – dedi.

Mən dərhal qumun üstünə tullandım. Konsel də mənim dəhşəməyə atıldı, matroslar qayıqda qaldılar.

Torpaq göz işlədikcə uzanan sahənin hər tərəfini örtmüş qırımlı zımlı tufdan ibarət idi, sanki yerin üzərinə döyülmüş kərpic səpilməmişdi. Adanın hər tərəfi donmuş lava axıntıları, şlak və pemza parçaları ilə dolu idi.

Ada, şübhəsiz, vulkandan əmələ gəlmişdi. Bəzi yerlərdə torpağın altından tünd kükürd qoxusu verən tüstü çıxırdı. Bu onu göstərirdi ki, yeraltı atəş burada hələ işini dayandırmamışdı.

Bu məni heç də təəccübləndirmirdi, çünki bildiyimə görə, Cəms Ros, Antarktika sularında, 167° uzunluq və 77°32′ en dairəsində, Erebus və Terror adlandırdığı, fəaliyyətdə olan iki vulkan kəşf etmişdi. Mən də kapitan Nemo kimi qayaya dırmaşaraq, üfqi nəzərdən keçirməyə başladım. Lakin vulkanın kraterini tapa bilmədim.

Adacıq bitki cəhətdən çox kasıb idi: adanın bütün bitkisi bir neçə mamır və qayalara yapışmış yosundan ibarət idi. Heyvanları isə bir qədər müxtəlif olub, molyusklar, zoofitlər, xüsusən mərcan polip-

ləri, dəniz ulduzları, bir də bolluca quşlardan ibarətdi... Burada ağla-sıgmayacaq qədər çoxlu quş vardı. Səs-küylərlə qulağımızı batıran minlərlə quş havada uçuşur, minlərlə qayalar üstünə qonur, min-lərlə suyun hamar səthi üzərində fırlanırdı.

Bunların çox quruda tullanarkən ağır və yöndəmsiz, suda isə balıq kimi çevik və oynaq olan pinqvinlər idi.

Havada qanadlarının vüseti dörd metrə çatan iri albatroslar sü-zürdü, – onları haqlı olaraq okean çağağı adlandırırlar. Suitilərin qorxulu düşməni olan nəhəng fırtına quşları, ördəklərin bir növü olan şimal qazları, nəhayət, bulud kimi göy üzünü örtən qəhvəyi haşıyeli, ağ rəngli və yalnız Antarktikada yaşayan göy qrupişlər hədsiz-hesabsızdı.

– Fərar adalarında yaşayanlar, öldürülmüş bu quşa piltə qoyub hazır çıraq əldə edirlər, – dedim.

– Təbiət bir az səy etsəydi, bundan gözəl bir çıraq alınardı! – deyər Konsel cavab verdi. – Heyif ki, təbiət bu quşların özünə hazır piltə qoymamışdır!

Quruya çıxdığımız yerdən yarım mil aralı, bütün torpaq siçovul yuvalarına oxşayan pinqvin yuvaları ilə dəlik-deşik edilmişdi. Kapi-tan Nemo rəngi tutqun, ətləri çox dadlı olan bu quşlardan bir neçə yüzünü tutmağı matroslara əmr etdi. Qaz boyda olan qara qanadlı, döşləri ağmtıl, boğazları sarı zolaqlı bu quşları daşla da vurub öldür-mək mümkün idi, onlar adamları heç qəçmirdilər.

Duman hələ dağılmamışdı, saat on bir olmuşdusa da, günəş hələ görünmürdü. Bu məni çox rahatsız edirdi. Gün çıxmasa, müşahidə apara bilməyəcəyik. Müşahidə aparmasaq, qütbə çatıb-çatmadığı-mızı necə bilərik?

Mən kapitan Nemoya yaxınlaşdım. O, dirsəyini qayaya söykə-yərək, sakitcə dənizə baxırdı. Kapitan narazı görünürdü və hərdən-bir gözlerini səbirsizliklə göyə qaldırırdı. Lakin nə etməli? Bu mərd insan, dənizə hakim kəsildiyi kimi, göyə hökm edə bilmirdi.

Günorta oldu. Günəş görünmədi. Bütün göyü çulğamış qalın du-man arasından, hətta günəşin göy qübbəsində olduğu yer belə görün-mürdü. Bir azdan sonra qar yağmağa başladı. Kapitan Nemo sadəcə:

– Müşahidəni sabaha qoymaq lazımdır, – dedi.

Biz də qar fırtınası altında "Nautilus"a qayıtdıq.

Adacıqda olduğumuz müddətdə matroslar balıq torunu atmış və çıxarmışdılar. Mən tutulmuş balıqları çox diqqətlə nəzərdən keçir-

dim. Antarktika dənizi, nisbətən aşağı en dairələrinin fırtınaların-dan xilas olmağa çalışan balıqlar üçün bir sığınacaq xidmətini görürsə də, lakin buraya gələn balıqlar dəniz aslanlarının və suitilərinin ağzından qurtara bilmirlər.

Mən bir neçə qonur ləkeli, gümüşü pulları olan xul balıqları – qızılı-sarı, qonur, qonur və ağ rənglərə çalan sürüşkən və hamar bədənli, sifəti konus kimi qabağa çıxmış və quyruğu sap kimi uzun olan, üç fut uzunluqda Antarktika ximerlərini gördüm. Onların əti xoşuma gəlmədi, lakin Konsele çox dadlı göründü.

Qar fırtınası səhərə qədər davam etdi. Hətta göyertəyə ayaq bas-maq belə mümkün deyildi. Mən salonda oturub, gündəlik dəftərimə son günlərin hadisələrini qeyd edərkən, fırtınaya baxmadan havada oynaqlaşan albatrosların səsi açıq lyukdan qulağıma çatırdı. Sahilboyu ilə gedən "Nautilus" cənuba doğru on mil də irəliləmişdi.

Ertəsi gün, martın 20-də fırtına yatdı. Soyuq qar qədər gücləndi. Termometr sıfırdan aşağı iki dərəcəni göstərirdi.

Duman dağılmış olduğundan, mən bu gün astronomik müşahi-dələr etməyə nail olacağımıza ümid edirdim.

Kapitan Nemo hələ öz karyutundan çıxmamışdı. "Nautilus"un qayığı Konsel ilə məni naməlum bir torpağın sahilinə apardı. Bura-nı da vulkandan əmələ gəlmiş aydın görünürdü. Hər yerdə lava izləri, şlak və bazalt nəzərə çarpırdı, lakin vulkanın kraterini heç yerdə tapa bilmədim. Adacıqda olduğu kimi, burada da minlərlə quş vardı. Burada biz, yanlarından keçərkən həlim-həlim bizə baxan dəniz meməlləri sürüşü gördük. Onlar suiti idi. Bəziləri sahildə yatır, bəziləri buzlar üzərinə serilib dincəlir, bəziləri də sahilboyu üzür, ya da sudan qırağa çıxırıdılar. Biz yaxınlaşdıqda onlar bizdən qorxmədilər, görünür, bu heyvanlar ilk dəfə idi ki, adam görürdülər.

Suiti sürüşü o qədər böyükdü ki, hətta bir neçə yüz ovçu gəmi-sinə bəs edirdi.

– Vicdanım haqqı, Ned Lendin bizimlə gəlmədiyinə mən çox şadam! – deyər Konsel səsləndi.

– Nə üçün, Konsel!

– Çünki o qəddar ovçu bu suitilərin hamısını qırıb-çatardı!

– Əlbəttə, hamısını qıra bilməzdi, ancaq bu məzlum heyvanlar-dan bir neçəsi doğrudan da onun qəzəbinə keçərdi. Bu da zərərsiz heyvanların qanını baş yerə tökməyi sevməyən kapitan Nemonun heç də xoşuna gəlməzdi.

– O tamamilə haqlıdır.
– Əlbəttə, Konsel. Lakin de görüm, sən hələ dəniz heyvanlarının bu gözəl nümunələrini təsnif etməyə macal tapmısanmı?

– Axı ağam bilir ki, heyvanların adını müəyyən etməkdən mənim o qədər başım çıxmır. Əgər ağam zəhmət çəkib bu heyvanların adını mənə desəydi...

– Bunlar suiti və dəniz aslanlarıdır.
– Məməlilər sinfinə, təqarunlular yarım sinfinə, ayağı pərdəli-lər dəstəsinə mənsub iki növ, – deyə Konsel tələsik cavab verdi.
– Doğrudur, Konsel, axı bu növlərin yarım növləri də vardır, əgər səhv etmərəmsə, bir azdan sonra onları görə biləcəyik. Gedək! – dedim.

Səhər saat səkkizə yaxın idi. Kapitan Nemo astronomik müşahidələrini günorta vaxtı aparmalı idi. Beləliklə, bizim dörd saata qədər vaxtımız vardı.

Mən bu torpağa xeyli girmiş olan geniş limanın sahili ilə getməyi Konsele təklif etdim. Sahil, sahiləyi buzlar və su, on minlərlə dəniz məməliləri ilə dolu idi. Burada suiti daha çox idi. Onlar ailə ilə yerləşmişdilər – ailənin başçısı və müdafiəçisi olan erkəyi, onun da yanında balalarını ömizdirən dişisi. Qüvvətli cavan erkəklər uzaqda ayrıca oynaqlaşırdı.

Suitilər quruda yəndəmsiz sıçrayışlarla ağır-ağır gəzişirlər: əvvəlcə dal ayaqları üstə qalxaraq, bütün bədənini ilə irəli atılır, sonra qabaq ayaqlarını bükərək, döşü üstə yatır və kürəklərini dikəltədikdən sonra bədəninin aşağı hissəsini qabağa dartırlar. Bundan sonra yenə dal ayaqları üstə qalxaraq, bütün bədənini irəli atır və beləliklə, yeriyirlər. Lakin yer üzündə yəndəmsiz olan suitilər, onurğa sütunlarının elastikliyi, hövsələ sümüyünün darlığı, tüklərinin qalın və qısalığı və pəncələrinin pərdəli olması sayəsində, suda son dərəcə çevikdirlər. Bu heyvanlar su üzündə və ya sahilədi istirahət edərkən, çox qəşəng bir vəziyyət alırlar.

Mən Konselin diqqətini bu ağıllı heyvanların çox inkişaf etmiş yüksək alınlarına cəlb etdim. İnsandan başqa heç bir məməlidə, suitidə olduğu qədər beyin maddəsi yoxdur. Ona görə də suitilər asanca təlim edirlər. Onlar çox tez əhliləşirlər, mən müəyyən təbiəti sayəsində suitilərin bəliq tutmaqda və dəniz ovunda iti əvəz etməklə insana xeyli fayda verə biləcəyini iddia edən bəzi təbiətçilərin fikrinə şərəkəm.

Biz yanlarından keçərkən, suitilərin çoxu yatmışdı. Mən qumun və sahiləyi qayaların üstündə, uzunluğu metr yarım–iki metr olan adi suitilərdim. Onların qalın üst dodaqlarında hələzuni cod tüklü bigləri, üçbucaq şəklində kiçik bir çıxıqdan ibarət olan qulaqları, demək olar ki, heç seçilmirdi.

Buradaca suiti cinsindən olan qısa, çevik xortumlu dəniz filləri də vardı. Uzunluğu on metrə qədər olan bu nəhəng heyvanlar bizi heç saymırdılar.

– Bu heyvanlar qorxulu deyillərmə? – deyə Konsel soruşdu.

– Əgər onlara toxunmasan, yox, – deyə cavab verdim. – Lakin onlara və xüsusən onların balalarına hücum etdikdə, suitilər bərk qəzəblənir və çox vaxt ehtiyatsız ovçuların qayıqlarını dağıdıb parça-parça edirlər.

– Bu cür etməkdə onlar tamamilə haqlıdılar, – Konsel səsləndi.

– Əlbəttə.

Buradan iki mil yol getdikdən sonra qarşımıza çıxan burun bizi ləngitdi. Dənizə soxulmuş bu burun limanı cənub küləklərindən qoruyurdu. Burunun sahili boyundakı qayalar dikinə suya enirdi, onların alt hissəsini sahilə çıxan dəniz ləpələrinin köpüyü örtmüşdü.

Bu zaman birdən şiddətli bir böyürtü eşitdik, elə bil yaxında naxır otlayırdı.

– Buraya öküzlər haradan gələ bilər? – deyə Konsel soruşdu.

– Bunlar öküz deyil, su ineyidir.

– Onlar boğuşurmu?

– Ya boğuşur, ya da oynaqlaşırlar.

– Ağamın icazəsilə, mən onlara baxmaq istədim.

– Gedək baxaq, Konsel!

Biz yenidən qara bazalt qayalarının yanı ilə addımladıq. Yumru yekə daşlar arasında bu qayalara dırmaşır və onların buzla cilalanmış hamar səthi ilə sürüşürdük. Mən bir neçə dəfə bürəyib yığıldım, dirşəklərim siyirildi.

Daha ehtiyatlı və daha davamlı olan Konsel isə bir dəfə də yığılmadı və hər dəfə məni qaldıraraq:

– Əgər ağam ayaqlarını aralı qoymağa çalışsa, müvazinətini saxlamaq ona asan olar, – deyirdi.

Burundakı qayalığın zirvəsinə çatdıqda, su inəkləri ilə dolu olan geniş bir düzəngah gördük.

Heyvanlar qarla örtülmüş bu düzəngahda qaçışır və oynayırdı. Eşitdiyimiz hay-küy hiddətdən deyil, şadlıqdan irəli gəlirdi.

Su inəklərinin yatağını seyr etdikdən sonra geri qayıtmağı qətdim. Artıq səhər saat on bir idi. Havanın şəraiti kapitan Nemoya müşahidə aparmağa imkan versəydi, mən də yeni en dairəsini müəyyən etməkdə ona kömək edərdim.

Havanın açılacağına ümid az idi. Bütün göy qübbəsini çulğalayan qalın duman günəşi gizlətmişdi. Adama elə gəlirdi ki, gündüzün paxıl çırağı Yer kürəsinin bu yenilməz bucağını insanlardan qorumaq üçün qəsdən buludların dalında gizləndirdi.

Biz qayalıq dövrəyə alan dar çıxışa getdik. Saat on ikinin yarısında sahilə çıxdığımız yerə çatdıq. Kapitan Nemo artıq bazalt qayasının təpəsində durmuşdu. Astronomik cihazlar da yanında idi. Onun nəzəri şimala, günəşin buludlar arxasında gizləndiyi yerə zillənmişdi.

Mən onun yanında duraraq dinməzəcə gözləyirdim. Günorta oldu, lakin günəş dünənki kimi yenə görünmədi.

Əgər sabah da günorta vaxtı günəş görünməsə, o zaman qütbün yerini düzgün müəyyən etmək təşəbbüsündən əl çəkmək lazım gələcəkdir.

Bu gün artıq martın 20-dir. Sabah, martın 21-də gecə-gündüz bərabər olacaqdır, əgər şüaların sınmasını nəzərə almasaq, sabah günəş üfəqdən çəkiləcək və altı ay davam edən uzun qütb gecəsi başlayacaqdır...

Sentyabr ayında gecə-gündüz bərabər olduğu gündən bəri, şimal üfəqi üzərində yüksələn günəş dekabrın 21-nə qədər göy qübbəsində get-gedə yuxarı qalxırdı. Cənub yarımkürəsində yayın son günü olan həmin tarixdən etibarən günəş get-gedə aşağı enirdi və nəhayət, sabah axırıncı şüalarını göndərməli idi.

Mən sabah da günəşin görünəcəyindən şübhələndiyimi kapitan Nemoya söylədim.

– Siz haqlısınız, cənab professor, – deyə o cavab verdi, – əgər sabah, martın iyirmi birində, günəşin üfəqdən nə qədər yüksəyə qalxdığını müəyyən edə bilməsəm, o zaman bu əməliyyatı altı ay təxirə salmaq lazım gələcəkdir. Lakin əksinə, əgər sabah günorta vaxtı günəş bir an üçün belə özünü göstərsə, o zaman onun üfəqdən nə qədər aralı olduğunu müəyyən etmək daha da asan olacaqdır; bunun səbəbi odur ki, təsadüf bizi, gecə-gündüzün bərabər olduğu günün ərafəsində gətirib buraya çıxarmışdır.

– Nə üçün kapitan?

– Çünki günəş göydə uzun spiral cızdığı zaman, onun üfəqdən nə qədər yüksəyə qalxdığını düürüst müəyyən etmək çətindir. Belə hallarda cihazların göstəricisi çox vaxt düzgün olmur.

– Bəs sabah nə kimi dəyişiklik baş verəcəkdir?

– Sabah cihazsız, təkcə xronometrin köməyi ilə düzgün müşahidə apara bilərəm. Əgər sabah, martın iyirmi birində, günorta vaxtı, şimal üfəqi günəşin çevrəsini tam ortasından kəsmiş olarsa (əlbəttə, şüaların sınması da nəzərə alınmalıdır), bu, qütbün lap özündə olduğumuzu göstərir.

– Bəli, bu belədir, – dedim. – Lakin digər tərəfdən, bu hesablama riyazi cəhətcə düzgün olmaz, çünki gecə-gündüzün bərabər olduğu an günorta vaxtına düşmür.

– Mən bunu bilirəm, cənab professor, lakin bu cüzi xəta yüz metrlik bir səhvə yol verə bilər ki, bu da qarşıya qoyduğumuz məqsəd üçün əhəmiyyətsizdir. Demək, sabahı gözləməliyik.

Kapitan Nemo “Nautilus”-a qayıtdı. Mən tədqiqat aparmaq üçün axşam saat beşə qədər Konsel ilə bərabər sahilə qaldım. Lakin qeyri-adi böyüklüyü ilə diqqətimizi cəlb edən pinqvin yumurtasını nəzərə almasaq, heç bir maraqlı şey tapmadıq. Heroqlif oxşayan zolaq və nöqtələrlə bəzənmiş göy rəngli bu yumurta, əyləncəli bir oyuncaq idi ki, həvəskar buna min frank belə verməyə heyfilsənəmədi. Mən bu yumurtanı Konselə həvil verdim. Mənim ehtiyatlı köməkçim onu çox bahalı olan çini kimi apararaq, sağ-salamat “Nautilus”-a çıxartdı. Onu gəmidəki muzeyə qoydular.

Naharda suitinin, dadından donuz etini xatırladan bir parça qara ciyərinə iştaha ilə yedim, sonra yatağıma girdim və günəşə sitayiş edən hindlilər kimi, sabah günorta vaxtı lütf edib özünü göstərməsi üçün göylər çırağına yalvarmağı da unutmadım.

Ertəsi gün, martın 21-də, saat beşdə göyertəyə çıxdığım zaman kapitan Nemo artıq orada idi. O mənə müraciətlə:

– Hava, deyəsən, açılmaq istəyir, – dedi. – Mən bu günə ümid etməyə başlayıram. Səhər yeməyindən sonra sahilə gedib, orada müşahidə üçün əlverişli nöqtə taparıq.

Kapitanla sözləşdikdən sonra Ned Lendin yanına getdim. Mən onu bizimlə bərabər sahilə çıxmağa dəvət etdim. Lakin tərs kəndə razı olmayıb bunu qəti surətdə rədd etdi. Mən hiss edirdim ki, onun qanı getdikcə qaralır və özü əsəbiləşirdi. Lakin bununla belə

onun budəfəki tərsliyi məni o qədər də incitmirdi: sahilə həddindən artıq suiti olduğundan tutduğu əməldən peşman olmayan bu günahkarı əbəş yerə yoldan çıxarmaq lazım gəlməzdi.

Səhər yeməyindən sonra mən qayıdıb sahilə getdim. "Nautilus" həmin gecə bir neçə kilometr cənuba doğru uzaqlaşmışdı. O indi sahilədən dörd kilometr aralı olaraq açıq dənizdə durmuşdu. Sahilə dörd-beş yüz metr hündürlükdə şiş bir təpə yüksəlirdi. Qayıqda məndən başqa, kapitan Nemo və "Nautilus" əhlindən iki matros da vardı. Kapitan özü ilə bir neçə sadə cihaz, xronometr, durbin və barometr götürmüşdü.

Sahilə gedərkən yolda bir neçə balinaya rast gəldik. Bu nəhəng məməlilər burada, bu sakit sulara doğub törəyərək, böyük sürülər əmələ gətirmişdilər. Mən anladım ki, insanın irişmədiyi bu cənub qütb hövzəsi amansızcasına tələf edilən balinalar üçün salamat bir sığınacaq xidmətini görür.

Saat doqquzda sahilə yan aldıq. Göy açılmışdı. Buludlar cənuba çəkilibdi. Duman yavaş-yavaş dağılırdı. Kapitan Nemo, ehtimal ki, müşahidə məntəqəsi qurmaq istədiyi dağa doğru yönəldi. Sürüşkən və üzü buz bağlamış qayalarla yuxarı qalxmaq çox çətindi. Kapitan Nemo, dağkeçisi ovçusunun qibə edəcəyi bir çevikliklə dik yamaclara dırmaşırdı. Mən çox çətinliklə onun dalınca gedirdim. Onun çevikliyi, xüsusən quruda gəzməyə adət etməmiş bir dənizçinin bu gözlənilməyən zirəkliyi məni heyran qoymuşdu.

Təpəyə qalxmağa təqribən iki saat vaxt sərf etdik. Oradan dənizin mənzərəsi çox qərribə idi. Şimal tərəfdə başdan-başa buzlaqlardan ibarət olan bir sahə tala kimi görünürdü. Təpənin ətəklərində gözqamaşdırıcı ağ qarla örtülmüş bir düzəngah uzanırdı. Başımızın üstündə göy solğun mavi rəngdə və buludsuzdu. Şimalda, alt tərəfi üfüq xətti ilə dəqiq surətdə kəsilmiş günəş haləsi görünürdü. Suda balinaların fışkırdıqları yülzlərlə fəvvarə havaya qalxırdı. Uzaqda, açıq dənizdə, yatmış balinaya oxşayan "Nautilus" dayanmışdı. İri daş qaymaları və qayalarla örtülmüş quru, göz işlədikcə cənuba və şərqə doğru uzanırdı.

Kapitan Nemo dırmaşaraq dağın zirvəsinə çıxdıqdan sonra, hər şeydən əvvəl, barometr vasitəsilə dağın dəniz səthindən nə qədər hündür olduğunu müəyyən etdi. Bu ona öz müşahidələrinin xətasını düzəltmək üçün lazımdı.

Saat on ikiyə on beş dəqiqə qalmış, bu vaxta qədər ancaq süalərin havada sınıması sayəsində görünən günəş haləsi, üfünün arasından boylanıb çıxdı və bizdən əvvəl heç kəsin ayaq basmadığı bu məyus və sahipsiz torpağı və insan üzü görməmiş dənizi öz tünd-qırmızı şüalarilə səfəqləndirdi.

Kapitan Nemo şüaların sınıması üzündən cisimlərin bir qədər yanda görünməsi halını aradan qaldıran aynalı tərəssüd borusunu elə alaraq, uzun bir qövs üzrə üfudə hərəkət edən gündüz çirayını izləməyə başladı. Mən xronometri əlimdə tutaraq, onun sferlat üzrə yavaş-yavaş sürünən əqrəbini təqib edirdim. Ürəyim tez-tez döyünürdü, əgər günorta günəş haləsinin yarısı üfünün arxasına keçirsə, demək, biz qütbün lap özündəyik.

– Günortadır! – deyər səsləndim.

Kapitan Nemo da:

– Bura cənub qütbüdür! – deyər həyəcanlı bir səslə cavab verib, əlindəki borunu mənə uzatdı, mən onu gözümə dayayaraq, üfünün parıldayan haləni tam mənasilə iki bərabər hissəyə böldüyünü gördüm.

Günəşin son şüaları dayandığımız dağın zirvəsinə hələ də işıqlandırarkən, gecənin kölgəsi dağın ətəkləri ilə üzüyuxarı sürünməkdə idi.

Kapitan Nemo əlini çiynimə qoyaraq dedi:

– Cənab professor, 1600-cü ildə fırtına və su axınlarının sürükləyib gətirdiyi hollandiyalı Herik öz gəmisində 64° en dairəsinə çataraq, Cənubi Şotlandiya adalarını kəşf etmişdir. 1773-cü il noyabrın on yeddisində məşhur kapitan Kuk, otuz səkkizinci meridian boyu üzərək, 67°30' cənub en dairəsinə, 1774-cü il yanvarın otuzunda isə yüz doqquzuncu meridian boyu ilə gedərək, 71°15' cənub en dairəsinə çatmışdır. 1919-cu ildə rus tədqiqatçısı Bellinqauzen altmış doqquzuncu en dairəsinə, bundan iki il sonra isə 1821-ci ildə 111° qərb uzunluq dairəsilə altmış altıncı en dairəsinə gəlib çatmışdır. 1820-ci ildə ingilis Brunfild 65° keçilməz buz sahəsinə rast gəlib geri dönməyə məcbur olmuşdur. Həmin ildə verdiyi məlumatı o qədər də etibarlı olmayan amerikalı Morel qırx ikinci meridian boyu ilə gedərək, 70°14' en dairəsində açıq dəniz görmüşdür. 1825-ci ildə buzar ingilis Pauel 62°-dən o yana getməyə mane olmuşdur. Lakin həmin il adı suiti ovçusu olan ingilis Vedel 35° uzunluq dairə-

TƏLƏDƏ

sində, 72°14' en dairəsinə və 36° uzunluq dairəsində 74°15' en dairəsinə çata bilməmişdir. 1829-cu ildə "Şantekler" gəmisinin kapitanı, ingilis Ferster 63°26' en və 66°26' uzunluq dairəsində Antarktika qitəsinə kəşf etmişdir. 1831-ci il fevralın birində ingilis Biskoe 36°50' en dairəsində Enderbi torpağını, bir ildən sonra, yəni 1832-ci il fevralın beşində 67° en dairəsində Adelaida torpağını və nəhayət, həmin il fevralın iyirmi birində 64°45' en dairəsində Qrexem torpağını kəşf etmişdir. 1838-ci ildə fransız Dyumon-Dyurvil 62°57' en dairəsində ucdantutma buzlara rast gələrək, Lui-Filipp torpağını kəşf etmişdir. İki il sonra 1840-cı il yanvarın iyirmi birində yenə o, 66°30'-də Adeli adasını, səkkiz gündən sonra isə 64°40'-də Klarns adasını tapmışdır. 1838-ci ildə yüzüncü meridian boyu ilə gedən ingilis Uilks 69° en dairəsinə çatmışdır. 1839-cu ildə ingilis Balleni, onun adı ilə adlanan adaları kəşf etmişdir. "Erebus" və "Terror" gəmilərində tədqiqatçı çıxmış elmi heyətin başında duran ingilis Cems Ros, 1842-ci il yanvarın on ikisində 75°56' en dairəsində və 171°7' şərqi uzunluq dairəsində Viktoriya torpağını kəşf etmişdir. O həmin ayın iyirmi üçündə yetmiş dördüncü en dairəsinə çataraq cənuba doğru irəliləməkdə davam etmiş və o zamana qədər heç kəsin nail ola bilmədiyi cənub en dairəsinə gedib çatmışdır. O, yanvarın iyirmi yeddisində 76°8', iyirmi səkkizində 77°32', fevralın ikisində isə 78°4' cənub en dairəsində olmuşdur. 1842-ci ildə Ros Antarktikaya qayıtmışsa da, 71° en dairəsindən yuxarı qalxa bilməmişdir. Nəhayət, mən, kapitan Nemo, 1868-ci il martın iyirmi birində cənub qütbünə və yaxud 90° cənub en dairəsinə çataraq, Yer kürəsinin bu hissəsinə birinci olaraq qədəm qoyuram.

– Kapitan, bu qitəyə kimin adından qədəm qoyursunuz?

– Öz adımdan, cənab professor?

Bu sözlərlə o, üzərinə qızıldan "N" hərfi tikilmiş böyük bir qara bayraq açdı və üzünü, son şüaları ilə üfufü hələ də işıqlandırmaqda olan günəşə tərəf tutaraq dedi:

– Əlvida, günəş! Ey səfəqverici cıraq, yox ol! Bu azad dənizə cum və mənim bu yeni səltənətimi altı ay gecenin qara pərdəsilə ört!

Ertəsi gün, martın 22-də, səhər saat altıda, "Nautilus" geriye dönmək üçün hazırlaşmağa başladı. Havanın son ışıltısı gecənin qarənliyi içinde əriyib gedirdi. Soyuq hiss ediləcək dərəcədə kəskindi. Ulduzlar parıldayırdı. Başımızın üstündə, bir ulduzu, cənub yarımkürəsinin Qütb ulduzu sayılan gözqamaşdırıcı Cənub xaçı parlayırdı.

Termometr sıfırdan aşağı 12° göstərirdi. Külək adamın üzünü deşirdi. Dəniz sahil boyunca nazik buz təbəqəsi ilə örtülmüşdü, çox keçmədən bütün dənizin donacağını gözləmək olardı. Aydıncı ki, altı ay davam edəcək gecə ərzində cənubun qütbünü hövzəsi tamamilə keçilməz bir sahə olacaqdı. Bu zamanlarda balinalar nə edirlər? Çox ehtimal ki, bunlar buzun altı ilə donmayan dənizlərə üzüb gedirdilər. Şiddətli şaxtalara alışmış olan suitilər və dəniz inəkləri isə bu buzlar səltənətində qalırdılar. Bu heyvanlar buz sahəsini deşməyi bacardıqlarından onu başdan-başa buzla örtülməyə qoymayaraq bu deşiklərdən nəfəs alırlar. Soyuqdan qaçan quşlar şimala, daha isti ölkələrə köçdükləri halda, dəniz inəkləri və suitilər qütb qitəsinin yeganə sahibi olaraq qalırdılar.

"Nautilus" rezervuarlarını su ilə dolduraraq, yavaş-yavaş suya daldı. Min fut dərinliyə çatdıqda gəminin vintləri işə salındı və gəmi saatda on beş millik bir sürətlə şimala doğru üzməyə başladı. Axşam-üstü biz artıq buz sahəsinin nəhəng tavanı altında idik.

"Nautilus"un qəflədən, üzən buz parçasıyla toqquşa biləcəyindən ehtiyat edərək, salondakı pəncərələrin qapaqları kip bağlanmışdı. Ona görə də mən o günü bütünliklə qeydlərimi nizama salmağa həsr etdim. Tamamilə qütb xatirələrinə daldım.

Biz yorğunluq hiss etmədən, rahatca, Yer kürəsinin bu əlirşməz nöqtəsinə çatmışdıq. Sanki bizim üzən vaqonumuz dəmiryol relsləri ilə sürüşüb buraya gəlmişdi.

İndi də cəmi rahatlıqla geri qayıdırdıq. Bu yolda bizi yeni möcüzələr gözləyirdimi? Mən buna, demək olar ki, əmin idim, çünki dənizin dəfinələri tükenməzdir!

Təsədüfün bizi bu sualtı gəmiyə atdığı andan keçən beş ay yarım ərzində, biz on dörd min lye, yaxud əlli altı min kilometr yol getmiş-

dik, yerin ekvatorundan təxminən bir yarım dəfə artıq olan bu yolda nə qədər gözlənilməz və dəhşətli macəralara rast gəlmişdik!

Bütün gecə mənə qara basırdı, yuxusuzluqdan şişmiş gözlərimi səhərə qədər bir saniyə belə yuma bilmirdim. Mən Krespo adasının yaxınlığındakı sualtı meşə ovunu, Torres boğazında ləngimimizi, okeanın dibindəki mərcan qəbiristanını, Seylon adasının mirvari yataqlarını, Ərəbistan tunelini, Viqo limanının qızıl mədənlərini, Atlantidani, Cənub qütbünü xatırlayırdım.

Səhər saat üçdə şiddətli təkan mənə oyatdı. Yatağımda oturaraq, diqqətlə qulaq asmağa başladım. Birdən "Nautilus"-un şiddətli yan verməsi mənə yatağımdan düşməyə, kayutun ortasına yıxdı.

Divardan tuta-tuta salona getdim. Oradakı mebelin hamısı yerindən qopub düşməyə tökülmüşdü. Xoşbəxtlikdən vitrinlər möhkəm bərkidildiyindən kolleksiyalar zərər çəkməmişdi. Sağ divardan asılmış şəkillər ona yapışmış kimi qaldığı halda, sol divardan asılmış şəkillərin alt kənarı bir fut divardan aralanmışdı. "Nautilus" sağ böyrü üstə əylərək, tamamilə hərəkətsiz dayanmışdı.

Dəhlizdən ayaq tappılısı və adamların boğuq səsləri eşidilirdi. Lakin kapitan Nemo görünmürdü. Mən salondan çıxmaq istərkən Ned Lend və Konsel içəri girdilər.

– Nə olmuşdur? – deyə cəld soruşdum.

– Mən də bunu ağamdan soruşmağa gəldim, – deyə Konsel cavab verdi.

– Lənətə gələn kor şeytan! – deyə kanadalı səsləndi. – Mən bilirəm nə olmuşdur! "Nautilus" saya oturmuşdur! Özü də çox əylədiyinə görə, demək olar ki, keçən dəfə Torres boğazındakına nisbətən, daha möhkəm oturmuşdur.

– Lakin bu dəfə biz, heç olmasa, suyun üzündəyik? – deyə soruşdum.

– Bilmirəm, – deyə Konsel cavab verdi.

– Bunu asanca bilmək olar, – deyib manometre yanaşdım. Əqrəbin üç yüz altmış dəriniyi göstərdiyi məni bərk təəccübləndirdi.

– Bu nə deməkdir? – deyə səsləndim.

Konsel:

– Kapitan Nemo dan soruşmaq lazımdır, – dedi.

– Lakin onu haradan tapaq? – deyə Ned Lend donquldandı.

– Gəlin dalımcı, – dedim.

Salondan çıxdıq. Kitabxanada heç kəs yox idi. Mən kapitan Nemonun sükan budkasında olduğunu güman etdim. Onu orada narahat etmək yaxşı düşməzdi, ona görə də salona qayıtdıq.

Mən Ned Lendin şikayət və donqultusunu burada nağıl etməyəcəyəm. Bu dəfə onun əsəbiləşməyə tamamilə haqqı vardı. Mən onun öz hirsini soyutması üçün ağzına gələnə söyləməyə mane olmadım, lakin ona cavab da vermədim.

Biz "Nautilus"-un dəhlizlərindən gələn ən kiçik səse belə diqqətlə qulaq asaraq, iyirmi dəqiqəyə qədər səssizcə oturduq. Bu zaman kapitan Nemo birdən salona girdi. Deyəsən, o bizi görmədi. Onun, adətən, sakit olan simasında bu dəfə şiddətli həyəcan vardı. O, dincəz kompasa, manometre yaxınlaşdı və nəhayət, xəritənin qarşısında duraraq, barmağını Cənub qütb dənizini göstərən yerə tuşladı.

Mən onu düşüncələrindən ayırmaq istəmədim. Lakin bir neçə dəqiqədən sonra o mənə tərəf döndükdə:

– Yenə əngələmi düşdük? – deyə soruşdum.

– Yox, – deyə cavab verdi, – bu dəfə bədbəxt hadisədir.

– Ciddidirmi?

– Ola bilər.

– Qorxuludurmu?

– Yox.

– "Nautilus" sayamı oturmuşdu?

– Bəli.

– Bu necə oldu.

– Təbiətin izahedilməz bir oyunudur, sükançı buna təsirkar deyildir. O, səhv etməmişdir. Lakin biz cazibə qanununa mane olacaq qüvvədə deyilik. İnsanın qoyduğu qanunlara etina etməmək olar, təbiətin qanunlarına isə etina etməmək mümkün deyildir.

Kapitan Nemo filosofluq etməyə çox da münasib məqam tapmamışdı. Onun verdiyi cavab əslində mənə heç nəyi izah etmədi.

– Bu hadisənin səbəbini mənə deyə bilərsinizmi, kapitan? – deyə soruşdum.

– Böyük bir buz parçası, bütöv bir buz, dağa çevrilmişdir... İsti su axını aysberqin alt hissəsini yalayıb əritdiyi zaman, ağırlıq mərkəzinin dəyişməsi onu yarı üstə aşırdı. Suyun altı ilə üzən "Nautilus"-un üzünə belə bir buz dağı yıxılmışdır. Yana aşan aysberqin alt hissəsi "Nautilus"-a ilişərək, onu yuxarı qaldıraraq böyrü üstə qoymuşdur.

– Məgər rezervuarları boşaldıb, gəmini yüngülləşdirməklə saydan qurtulmaq olmaz?

– Biz də indi bununla məşğuluq, cənab professor. Qulaq asın, tulumaların hamısı işləyib suyu boşaldır. Manometrin əqrəbinə baxın: “Nautilus” yuxarıya qalxır, lakin onunla birlikdə buz dağı da qalxır. Hər hansı bir maneə bu hərəkəti dayandırmasa, vəziyyətimiz dəyişməyəcəkdir.

Doğrudan da “Nautilus” sağ tərəfə əylənməkdə davam edirdi. Aysberqin, yeni ağırlıq mərkəzi ətrafında hərlənməsi dayanar-dayanmaz, “Nautilus”, şübhəsiz, düzələcəkdir. Lakin kim bilir, birdən aysberqin hərlənməsi bütöv buz sahəsinin alt səthinə toxunmaqla dayanarsa, biz böyük bir qüvvə ilə sıxılıb, iki buz səthi arasında yastılanarıq.

Mən “Nautilus”a üz vermiş bu bədbəxt hadisənin hər cür nəticələri haqqında düşüncəyə, kapitan Nemo gözünü manometrin əqrəbindən ayırmırdı. Aysberqlə toqquşduğu vaxtdan bəri “Nautilus” artıq yüz əlli fut yuxarı qalxmışdı. Lakin onun sağ yana əyilmə bucağı əvvəlki kimi qalmışdı.

Sualtı gəminin gövdəsi qəfildən titrədi. “Nautilus” düzəlməyə başladı. Salonun divarlarından asılmış şəkillərin vəziyyəti dəyişdi, divarların özü də hiss ediləcək dərəcədə şaquli vəziyyətə yaxınlaşdı. Hamımız dinməz dayanmışdıq. Biz gəminin gövdəsinin necə ağır-ağır və tədriclə düzəlməsinə fikir verirdik. Salonun döşəməsi tamamilə üfüqi vəziyyət aldı.

– Axır ki, düzəldik! – deyə səsləndim.

– Bəli, axır ki, – deyə kapitan salonun qapısına yönəldi.

– İndi biz su üzünə qalxa biləcəyikmi? – deyə soruşdum.

– Əlbəttə, – deyə o cavab verdi, – axı rezervuarlar tamam boşaldılmamışdır, tulumalar suyun hamısını çıxaran kimi “Nautilus” suyun üzünə qalxacaqdır.

Kapitan çıxdı və dərhal onun əmrilə tulumalar dayandı, “Nautilus” daha yuxarıya hərəkət etmədi. Doğrudan da yuxarı qalxmaqda davam etsəydik, o zaman başdan-başa buz sahəsinin alt təbəqəsinə toxuna bilərdik, ona görə də bu dərlikdə qalmaq məsləhətdi.

– Biz, deyəsən, canımızı yaxşı qurtardıq, – deyə Konsel səsləndi.

– Bəli. Bu buz qaymaları bizi asanlıqla əzə bilərdi. Bu da olmasaydı, biz buzlara əsir ola bilərdik. Belə olduqda isə hava ehtiyatını təzələmək imkanı olmadığından... xülasə, canımızı yaxşı qurtardıq!

– Əgər, doğrudan da, canımızı qurtara bilsəyik, – deyə Ned Lend alçaqdan dilləndi.

Kanadalı ilə boş yerə mübahisəyə girişmək istəmədiyimdən, onun sözüne heç cavab vermədim.

Bu zaman salondakı pəncərələrin qapaqları açıldı, biz hamımız pəncərələrə doğru yüyürdük.

Projektorun işığı suya şəfəq saçdı. Bizdən on metr aralı hər iki yandan buz divarları yüksəlirdi. Yuxarıdan və aşağıdan da buz divarları ilə əhatə olunmuşduq. Yuxarıdakı, azman bir tavan kimi başımızın üstündə asılmış bütöv buz qayması idi. Aşağıdakı isə yan divarlarda özünə dayaqla nöqtəsi taparaq, bu vəziyyətdə möhkəmcə duran çevrilmiş aysberq idi. Beləliklə, “Nautilus” eni iyirmi metr olan bir buz tunelinin içərisinə düşmüşdü. Biz ya irəli, ya da geri getməklə, bu tündlənən asanlıqla çıxıb bilərdik. Sonra isə bir neçə yüz metr dərinə enərək, bütöv buz parçasını ötüb-keçərdik.

Tavandakı lampalar yanırdısa da, salon çox işıq idi. Bu da “Nautilus”un projektorundan buz divarlarına düşən şüaların əks etməsi nəticəsində əmələ gəlmişdi.

Mən bu işığın səhrli təsirini ifadə edə bilmirəm. Buz qaymalarının hər bir sınığı, hər çıxığı, öz büllur quruluşundan asılı olaraq, müxtəlif rəngdə işıq saçır.

Bu, elə bir tükənməz daş-qaş, yaqut və zümrüd xəzinəsi idi ki, göy və yaşıl rəngin bütün incəliklərini əks edirdi. Mayakın qabarıq şüşələri arxasında olan lampanın işığı gücləndikcə, projektorun işığı da yüz dəfələrlə artırdı.

– Nə qəşəngdir! Nə qəribə və gözqamaşdırıcı bir şəfəqdır! – deyə Konsel vədə gəlirdi.

– Bəli, – dedim, – bu, unudulmaz bir mənzərədir!

– Bəli, andıra qalsın, elədir! – deyə kanadalı istər-istəməz etiraf etdi. – Bunu etiraf etməyə məcbur olduğum üçün coşuram. Mən heç ömrümdə belə şey görməmişəm. Lakin qorxuram ki, bu mənzərə bizə baha başa gələ. Təbiət, öz xariqələrinə insanın əl atmasını sevmir. Ned Lend haqlı idi. Bu mənzərə insan üçün həddindən artıq gözəldi.

Birdən Konselin cığirtısına geri döndüm.

– Nə olmuşdur? – deyə soruşdum.

– Qoy ağam gözünü yumsun! Qoy ağam baxmasın!

Konsel bunu deyərək, əlini gözlərinə tutdu.

– Sənə nə oldu, dostum?

– Kor oldum!

Mən biixtiyar pəncərəyə doğru baxdım, lakin dərhal üzümü döndərdim, çünki bu gözqamaşdırıcı işığa dözə bilmədim.

Nə baş verdiyini anladım. “Nautilus” tam sürətlə yola düşmüşdü. Bir yerə durduğumuz zaman sakitcə işıq verən projektorlar, indi öz şəfəqlərini birləşdirərək, parlaq zolaqlar əmələ gətirmişdi. Milyardlarla brilyantın parıltısı bir işıq dəstəsinə çevrilmişdi. “Nautilus” da şığıyan şimşəklər arasında çapırdı.

Bu zaman pəncərənin qapaqları bağlandı. Biz qamaşmış gözlərimizi əlimizlə sıxdıq, uzun müddət günəşə baxarkən göz pərdəsi qarşısında işıqlı halqalar əmələ gəlirdi kimi, indi də gözümüzün qarşısında belə halqalar oynayırdı.

Görmə qabiliyyətimiz əvvəlki halını alıncaya qədər xeyli vaxt keçdi.

Nəhayət, əlimizi gözümüzdən ayırdıq.

Konsel sözə başlayıb dedi:

– Vəcdanım haqqı, belə bir mənzərəni mənə nağıl etsəydilər, heç inanmazdım!

– Mən lap indi də buna inanmıram, – deyə kanadalı səsləndi.

Konsel sözüne davam etdi:

– Biz təbiətin bu qədər xariqələrini gördükdən sonra quruya qayıtdığım zaman, məskun yerlər və insan əlinin yaratdığı şeylər bizə nə qədər miskin görünəcəkdir! Yox, adı dünya indi bizi təmin edə bilməyəcəkdir!

Əgər soyuqqanlı flamandların ən soyuqqanlisi olan Konsel bu dillə danışdırsa, bizdəki ruh yüksəkliyinin dərəcəsini təsəvvür etmək heç də çətin deyildi. Lakin kanadalı bizim bal çəlləyimizə öz zəhərini tökməyi yadından çıxarmadı.

– Məskun yerlərimi? – deyə başını bulayaraq təkrar etdi. – Heç zəhmət çəkməyin, dostum Konsel. Biz onları heç vaxt görməyəcəyik!

Səhər saat beşdə yeni bir təkan baş verdi, lakin bu dəfə təkan ön tərəfdəndi. Mən başa düşdüm ki, “Nautilus”un polad dişli buz qaymasına toxunmuşdur. Görünür, sükançı buz qaymaları ilə dolu olan tuneldə gəmini yaxşı idarə edə bilməmişdir. Gəmini buradan çıxarmak asan deyildir. Mən kapitan Nemonun bu maneəni ötür-keçəcəyini və istiqamətini dəyişdirərək, tunelin boyunca irəliyə doğru

üzəcəyini düşündüm. Lakin zənnimin əksinə olaraq, “Nautilus” geri getməyə başladı.

– Biz gerimi qayıdırıq? – deyə Konsel soruşdu.

– Bəli, – cavab verdim. – Zənnimcə, tunelin bu tərəfdən çıxacağı yoxdur.

– Demək ki...

– Demək ki, biz geri qayıdırıq, tunelin cənub deşiyindən xaricə çıxacağıq. Bu çox sadə işdir.

Mən özümün çox da inanmadığım bir şeyi yoldaşlarıma inanmaq istəyirdim.

Bu aralıq “Nautilus”un geriye hərəkəti get-gedə artırdı, indi gəmi tam sürətlə gedirdi.

– Bu ləngimə heç yaxşı olmadı, – deyə Ned Lend qeyd etdi.

Konsel:

– Əgər biz buradan çıxma bilməyəcəyiksə, o zaman bir neçə saat ləngiməyin bizim üçün nə əhəmiyyəti vardır? – dedi.

– Bəli, – deyə Ned Lend cavab verdi, – əgər, doğrudan da buradan çıxma bilsək.

Mən salon ilə kitabxana arasında gəzişməyə başladım. Yoldaşlarım divan üzərində sakitcə oturmuşdular. Bir azdan sonra mən də divanda oturub kitab oxumaq istəyirdim, lakin nə oxuduğumu bir kəlmə belə başa düşmürdüm.

On beş dəqiqədən sonra Konsel mənə yaxınlaşaraq:

– Ağam maraqlı kitabını oxuyur? – deyə soruşdu.

– Çox maraqlıdır, – deyə cavab verdim.

– Mən heç də şübhə etmirdim. Axı ağam öz kitabını oxuyur.

Doğrudan da özüm heç hiss etmədən, əlimdə “Dəniz dibinin sirrli” əsərimi tutmuşdum. Kitabı örtərək, yenidən salonda gəzişməyə başladım. Mənə mane olmamaq istədikləri üçün Ned və Konsel divandan qalxıb qapıya tərəf yollandılar. Mən onlara müraciətlə:

– Getməyin, dostlarım, – dedim. – Tuneldən çıxıncaya qədər bir yerdə olaq.

– Ağam necə məsləhət görse, – deyə Konsel cavab verdi.

Bir neçə saat belə keçdi. Mən tez-tez divardan asılmış cihazlara baxırdım. Manometrin əqrəbi daima üç yüz metr dərinlikdə olduğumuzu göstərirdi. Kompas dəyişmədən cənuba doğru getdiyimizi, laq isə saatda iyirmi mil, yəni belə bir dar sahə üçün çox böyük olan

sürətlə hərəkət etdiyimizi bildirirdi. Lakin kapitan Nemo yaxşı bilirdi ki, dəqiqənin ildən daha qiymətli olduğu belə bir şəraitdə, həddindən artıq tələsmək yaramaz.

Saat doqquza iyirmi beş dəqiqə işləmiş ikinci təkan baş verdi. Bu dəfə zərbə gəminin dal tərəfinə dəydi. Rəngim ağardı. Yoldaşlarım yerlərindən dik qalxaraq, mənə yaxınlaşdılar. Mən Konselin əlindən tutdum. Biz nəzərlərimizlə bir-birimizi süzdük. Bu dinməz danışq hər hansı danışqdan daha səlis və aydıncı.

Bu dəmdə kapitan Nemo salona girdi.

Mən ona tərəf yüyürdüm.

– Yol cənubdandı mı bağlıdır? – deyə soruşdum.

– Bəli, cənab professor. Başaşağı çevrilmiş aysberq bizi qapamışdır.

– Tələdəyikmi?

– Bəli.

ON ALTINCI FƏSİL

HAVANIN ÇATIŞMAMASI

Beləliklə, “Nautilus” hər tərəfdən keçilməz buz divarları ilə əhatə olunmuşdur. Biz buzların əsiri idik.

Kanadalı yekə yumruğunu masaya vurdu. Konsel susurdu. Mən gözümlə kapitandan ayırmırdım. Onun sifəti yenidən sakit hal almışdı. O, əlləri qoynunda durub düşündürdü.

“Nautilus” hərəkətsiz dayanmışdı.

Kapitan Nemo dilə gəldi və tamamilə yavaşca:

– Cənablar, – dedi, – bizim indi düşdüyümüz vəziyyətdə həyatla vidalaşmaq üçün iki ehtimal vardır.

Bu müəmmalı adam öz tələbələrində mühazirə oxuyan bir riyaziyyat professoru kimi qarşımızda nitq söyləyirdi.

– Birinci ehtimal, buzların arasında əzilib ölməkdir. İkinci ehtimal isə havasızlıqdan boğulmaqdır. Mən acından ölmək qorxusunu heç nəzərə almıram. Çünki indi “Nautilus”da olan ərzaq ehtiyatı, şübhəsiz, bizi ölüncəyə qədər artıqlaması ilə təmin edir. Beləliklə, bu iki ehtimalı götür-qoy edək.

– “Nautilus”un rezervuarları sıxılmış hava ilə dolu olduğundan, mənə, biz boğulmaqdan qorxmamalıyıq, – dedim.

– Bu düzdür, – deyə kapitan cavab verdi, – lakin rezervuarlar bizi ancaq ikigünlüyə hava ilə təmin edə bilər. Axı biz indi otuz altı saatdır ki, su altındayıq, ona görə gəminin içərisindəki sıxılmış hava təzələnməlidir. Qırx səkkiz saatdan sonra hava ehtiyatı tamamilə qurtaracaqdır.

– Buradan belə nəticə çıxır ki, biz qırx səkkiz saatdan əvvəl azadlığa çıxmalıyıq, kapitan!

– Biz buna təşəbbüs edəcəyik. Buz divarını dəlməyi sinamalıyıq.

– Hansı tərəfdən? – deyə soruşdum.

– Bunu bizə zond göstərsin. Mən indi “Nautilus”u bizim buz qəfəsinin dibinə oturdacağam, matroslar skafandr geyərək, divarlardan hansının nazik olduğunu müəyyən edəcəklər.

– Salondakı pəncərələrin qapaqlarını açmaq olarmı?

– Əlbəttə. Biz ki indi hərəkət etmirik.

Kapitan Nemo salondan çıxdı. Bir azdan sonra rezervuarlara su buraxılmasını bildiren fit səsi eşidildi. “Nautilus” yavaş-yavaş buz qəfəsinin dibinə, üç yüz əlli metr dərinliyə endi.

– Dostlarım, – deyə mən Konsele və Ned Lendə müraciət etdim, biz qorxulu vəziyyətə düşmüşük, lakin mən sizə xas olan cəsarət və əzmi itirməyəcəyinizə şübhə etmirəm.

– Cənab professor əmin ola bilər ki, mən belə dəqiqədə kapitani öz şikayətlərimlə narahat etmərim, – deyə kanadalı səsləndi. – Mən ümumun xilasını üçün lazım olan heç bir şeyi əsirgəməyəcəyəm.

– Yaxşı dediniz, Ned! – deyə kanadalının əlini sıxdım.

– Bunu da əlavə edirəm ki, mən çəngəllə işləməyi bildiyim kimi, külünlə də iş görməyi bacarıram, əgər mən kapitan Nemoya faydalı ola bilsəm, mənə tamamilə etibar edə bilər.

– Sizin köməyinizdən boyun qaçırmayacağıma şübhə etmirəm. Gedək, Ned!

Biz kanadalı ilə birlikdə, matrosların skafandr geyməkdə olduqları otağa getdik, kanadalının təklifini kapitan Nemoya söylədim. O da dərhal bu təklifi qəbul etdi.

Ned Lend də başqa matroslarla birlikdə skafandr geydi. Hər biri çiyinə rezervuarlardan təmiz hava ilə doldurulmuş Rukveyrol cihazı bağladı. Bu, “Nautilus”un ümumi hava ehtiyatını azaldırdısa da, israf

hesab etmək olmazdı. Rumkorf lampalarına gəlincə, onlar bu yaxıncıca işıqlandırılmış mühitdə qətiyyən lazım deyildi.

Ned skafandr geydikdən sonra mən salona qayıtdım. Pəncərə qapaqları artıq açıqdı. Konsel ilə pəncərənin yanında oturaraq, "Nautilus"-u əhatə edən buz divarlarını nəzərdən keçirməyə başladım.

Bir neçə dəqiqədən sonra on iki nəfər dalgıçın buz döşəməsinə ayaq basdığını gördük. Onların arasında başqalarından hündür boyu ilə seçilən Ned Lendi asanca tanımaq olardı. Kapitan Nemo da bu dəstənin içində idi.

Buzu doğramağa başlamazdan əvvəl, o, yolu hansı istiqamətdə açmağın daha əlverişli olduğunu müəyyən etmək üçün bir neçə kiçik quyu qazmağı əmr etdi. Uzun burğuları yan divarlara sancdılar, lakin divarları on beş metrə qədər ovdularsa da, su görünmədi. Tunelin tavanını dəşmək mənasızdı, çünki o, qalınlığı dörd yüz metrdən az olmayan buz sahəsinin alt təbəqəsi idi. Belə olduqda kapitan Nemo tunelin döşəməsini yarmağı əmr etdi.

Burada buz təbəqəsinin on metrdən qalın olmadığı məlum oldu. Demək, bu buz döşəməsində "Nautilus"-dan bir qədər enli olan çuxur qazılmalı idi, yəni təxminən altı min beş yüz kubmetr buz yarılıb çıxarılmalı idi ki, "Nautilus" bu deşikdən suya keçə bilsin.

Dalgıçlar dərhal işə girişdilər. Onlar zəifləməyən bir səylə işləyirdilər. Kapitan Nemonun əmrinə görə, buzı bilavasitə "Nautilus"-un altında deyil, ondan səkkiz metr solda doğramağa başladılar, çünki buzun "Nautilus"-un altında doğranması işi xeyli çətinləşdirə bilərdi. Dalgıçlar buz üzərində iri bir dairə cızaraq, onu eyni zamanda bir neçə yerdən yarmağa başladılar. Külünglər buz qatına bir vaxtda sancılaraq böyük parçaları qoparırdı.

Bu işin maraqlı təfəsilatını qeyd etmək istəyirəm: buzun xüsusi çəkisi suyun xüsusi çəkisindən az olduğuna görə, qoparılan buz parçalarının özü birbaşa tunelin divarına qalxırdı, beləliklə, tunelin döşəməsi nazikləşdiyi qədər, tavanı qalınlaşmalı olurdu. Lakin bu bizi heç də narahat etmirdi, çünki nə olursa olsun, hər halda döşəmə nazikləşirdi!

İkisaatlıq gərgin işdən sonra Ned Lend salona qayıtdı. Onun və yoldaşlarının əvəzinə yeni matros dəstəsi işə çıxdı. Mən də Konsel ilə bərabər bu dəstəyə qoşuldum. Kapitan Nemonun müavini bizim işimizə rəhbərlik edirdi.

Su əvvəlcə mənə çox soyuq göründü, lakin küllüq ilə işlədikdən sonra tezliklə qızışdı. Təzyiqin otuz atmosfer olmasına baxmayaraq, mən işdə heç bir sıxıntı çəkmirdim.

İki saatdan sonra bir qədər yeyib-icmək və istirahət üçün "Nautilus"-a qayıtdığım zaman, Rukveyrol cihazının təmiz havası ilə gəmidə karbon qazı ilə dolmuş havanın arasında kəskin fərq olduğunu hiss etdim. Gəmidəki hava təxminən qırx səkkiz saat təmizlənmədiyindən tənəffüs üçün demək olar ki, yarasız hala gəlmişdi.

On iki saatlıq fasiləsiz işdən sonra biz buz üzərində cızdığımız dairədən ancaq bir metr qalınlığında buz qazıya bilmişdik. Əgər hər metr on iki saatlıq əmək tələb edirsə, o halda işi başa çatdırmaq üçün bizə hələ beş gecə və dörd gün vaxt lazımdı.

– Beş gecə və dörd gün! – deyər yoldaşlarıma müraciət etdim. – Rezervuarlarımızdakı hava ehtiyatı isə cəmi iki gecə-gündüz-lükdür.

– Hələ bu lənətə gəlmiş həbsxanadan yaxa qurtardıqdan sonra suyun üzünə çıxıncayadək, bir müddət bütöv buz sahəsinin altı ilə getməli olacağıq, – deyər Ned Lend əlavə etdi.

Ned Lend haqlı idi. Doğrudan da azadlığa çıxma bilməyimiz üçün nə qədər vaxt lazım olduğunu müəyyən etmək mümkün deyildi. "Nautilus" suyun üzünə çıxıncayadək, hamımız burada boğulub ölə bilməzdikmi? Bəlkə hamımızın buzlar içərisində həlak olmağı taleyimizə yazılmışdır...

Vəziyyətimiz həqiqətən faciəli idi. Lakin heç birimiz bu təhlükədən qorxmırdıq və borcumuzu axıra qədər ifa etməyi qərar etmişdik.

Əvvəlcədən müəyyən etdiyim kimi, gecə buzdakı çuxur bir metr də dərinləşirdi. Lakin səhər, skafandr geyərək buza çıxdığımız zaman, tunelin yan divarlarının bir qədər yaxınlaşdığını gördüm: divarlara yapışan və dalgıçların işi ilə qızmayan su donaraq onları bir-birinə yapışdırırdı.

Bu bizim xilas olmaq ümidimizi puça çıxara bilən yeni və dəhşətli bir təhlükə idi. Tunelin divarları bir-birinə yaxınlaşaraq, "Nautilus"-u kövrək bir şüşə kimi əzib dağıda bilərdi. Suyun donmasının və divarların bir-birinə yaxınlaşmasının qarşısını necə və nə ilə almaq mümkün idi?

Bu yeni təhlükə haqqında yoldaşlarıma heç nə demədim. Onların xilas olmaq uğrunda göstərdikləri əzmi qırmaq nəyə lazımdı?

Lakin gəmiyə qayıtdıqdan sonra bu ciddi təhlükəni kapitan Nemoya xəbər verdim.

– Mən bunu artıq duymuşdum, – deyə kapitan heç bir həyəcan bildirməyən səsi ilə qeyd etdi. – Bu yeni bir qorxudur, lakin mən bunun qarşısını almaqda acizəm. Yeganə xilas yolu, su donmazdan qabaq bu tələdən can qurtarmaqdır. Vəssalam!

O, “vəssalam” dedi. Onun bu danışiq tərzinə adət etmək vaxtı çatmışdı!..

O gün mən bir neçə dəfə buz üzərinə çıxaraq, əldə külüng söylə işlədim. Bu iş məni ürekləndirirdi. Bundan başqa “Nautilus”-u tərk edib gəminin ağır havası əvəzinə, rezervuarların təmiz oksigeni ilə nəfəs almaq daha yaxşı idi.

Axşamcağı çuxur bir metr də dərinləşdi.

Gəmiyə qayıdarkən, karbon qazı ilə ifrat doymuş havanı ciyərlərimə çəkdiyim zaman, az qala boğulmuşdum. Heyf ki, tənəffüs üçün zərərli olan bu qazı da uda biləcək kimyəvi vasitələrimiz yox idi! Olsaydı, oksigen cəhətdən korluq çəkməzdik. Bizi əhatə edən suda külli miqdarda oksigen vardı, batareyalarımızın elektrik cərəyanı ilə suyu parçalayaraq, asanca oksigen əldə edə bilərdik. Mən əvvəlcə bu barədə düşündümsə də, sonra bu fikirdən əl çəkdim, çünki bu da tənəffüs zamanı havaya buraxdığımız və bütün gəmini dolduran karbon qazını havadan çıxarmaq problemini həll etmirdi. Karbon qazını udmaq üçün böyük qablara natrium əsası doldurmaq və onu arasıksilmədən qarışdırmaq lazımdı. Lakin “Nautilus”-da natrium əsası yox idi, onu heç bir şeylə əvəz edə bilmədik!..

Axşam kapitan Nemo rezervuarın musluğunu açaraq, gəmiyə bir neçə kubmetr hava buraxmalı oldu. Belə etməsəydi, biz səhərə sağ çıxmazdıq.

Ertəsi gün, martın 26-da mən yenidən buz qazımağa gedərək, çuxurun beşinci metrini dərinləşdirməyə başladım. Tunelin yan divarları və tavanı gözə çarpacaq qədər irəli qabarmışdı. Aydındı ki, iş bu sürətlə davam etdirilsəydi, “Nautilus” xilas olmazdan qabaq divarlar birləşəcəkdilər.

Bir an üçün ümitsizliyə qapıldım. Az qala külüngü əlimdən salacaqdım. Fikirləşdim ki, əgər biz havasızlıqdan boğulmalı və ya buz təbəqələri arasında əzilməliyəxsə, daha bunu çapmaq nəyə lazımdır!

Mənə elə gəldi ki, dəhşətli bir heyvan məni yaxalayaraq, durmadan öz çənəsi arasında sıxır.

Bu dəmdə bizim dəstəyə rəhbərlik edən və əlində külüng söylə buz qazan kapitan Nemo yanımdan keçdi. Mən onu saxlayaraq, əlimlə həbsxanamızın divarını ona göstərdim. Divar bir gecədə dörd metrə qədər gəmiyə yaxınlaşmışdı.

Kapitan Nemo nə demək istədiyimi anlayaraq, dalınca gətməyimi əlilə işarə etdi.

Biz gəmiyə qayıtdıq.

Skafandri çıxarib onun dalınca salona keçdim.

– Cənab Aronaks, – dedi, – biz tezliklə qəti və ciddi tədbir görməliyik, yoxsa daş sementin içində bərkidiləyi kimi, biz də buzun içində bərkilib qalarıq.

– Bəli, – deyə cavab verdim, – lakin nə edə bilərik?

– Əgər “Nautilus” bu təzyiqə davam gətirəcək qədər möhkəm olub, xatılanmasaydı! – deyə səsləndi.

Mən kapitanın fikrini başa düşməyərək:

– Onda nə olardı? – deyə soruşdum.

– Məgər suyun donmasının bizə kömək edəcəyi sizə aydın deyildir? Axı buza çevrilən su həcmcə böyüyür, su donarkən ön möhkəm qayaları parçaladıqı kimi, bizi əsir edən buz sahəsini də parçalaya bilər! Məgər belə bir vəziyyətin bizim həlak olacağımızı deyil, xilas olacağımızı göstərdiyini düşünmürsünüz?

– Bəli, kapitan, bu mümkündür. Lakin “Nautilus” nə qədər möhkəm olursa olsun, bunca dəhşətli təzyiqə davam gətirə bilməz, buz divarları onu yastıladıb nazik bir lövhəyə çevirər.

– Mən bunu bilirəm, professor. Ona görə də təbiətin köməyindən artıq özümə ümid edirəm. Nə olursa olsun, suyun donmasının qarşısını almaq lazımdır! Onu dayandırmalıyıq! İndi yalnız yan divarların yaxınlaşması ilə iş qurtarmır. “Nautilus”-un qabağında və dalında on futdan artıq su qalmamışdır... Buz qəfəsimiz hər tərəfdən daralır! – Rezervuarlardakı hava ehtiyatı nə müddətə bizə kifayət edər? – deyə soruşdum.

Kapitan dik gözümün içinə baxdı və bir qədər susduqdan sonra:

– Sabah yox, biri gün rezervuarlar boşalacaqdır.

Alnımı soyuq tər бүrdü. Halbuki bu cavab məni təəccübləndirməməli idi: “Nautilus” martın 22-də qütbəki açıq dənizin suyuna

dalmışdı, bu gün martın 26-sı idi, demək, biz artıq beş gün idi ki, "Nautilus"dakı hava ehtiyatı hesabına yaşayırdıq. Bundan başqa, bunu çapmaq işlərinə də çoxlu hava sərf olunurdu.

Bu sətirləri yazarkən, keçirdiyim dəhşətli xatirələr hafizəmdə o qədər canlanır ki, əl-ayağım indi də qorxudan titrəyir və hava çatışmırmış kimi, indi də acgözlüklə nəfəs alıram...

Bu aralıq kapitan Nemo gözünü bir nöqtəyə dikərək, dinməz-söyləməz düşüncələrə dalmışdı.

Birdən onun ağlına nə isə bir fikir gəldiyini duydum. Əvvəlcə, təmin olmurmuş kimi, bu fikirdən əl çəkmək istədi. Lakin sonra:

– Qaynar su! Qaynar su! – deyə səsləndi.

– Qaynar su? – deyə soruşdum.

– Bəli, professor. Biz çox dar bir sahəyə soxulmuşuq. "Nautilus"un tulumlarından arasıkəsilmədən püskürülən qaynar su, bizi əhatə edən suyun hərərətini artırır və buzlama hadisəsini dayandırır!

– Bunu işdə sınamalıyıq! – dedim.

– Sınayırıq, cənab professor.

Gəmidə xaricə çıxarılan termometr, hərərətin sıfırdan yeddi dərəcə aşağı olduğunu göstərirdi.

Mən kapitan Nemonun dalınca kambuza getdim. Orada böyük bir su qazanı – dəniz suyunu şirin suya çevirən cihaz vardı.

Cihazı ağzına kimi su ilə doldurdular, "Nautilus"un elektrik batareyalarının bütün gücü su borularını qızdırmağa verildi. Bir neçə dəqiqədən sonra su qaynama dərəcəsinə çatdı, tulumalar qaynar suyu xaricə qovmağa başladı. Püskürülən suyun yerinə dərhal yeni soyuq su axırdı. Elektrik batareyalarının əmələ gətirdiyi istilik o qədər çox idi ki, borulara gələn soyuq su bir neçə dəqiqədə yüz dərəcəyə qədər qızaraq, borulardan çıxırdı.

Üç saat ərzində arasıkəsilmədən qaynar su vurulduqdan sonra civə sütunu bir dərəcə qalxdı. İndi termometr sıfırdan aşağı altı dərəcəni göstərirdi. İki saat keçdikdən sonra isə hərərət sıfırdan dörd dərəcə aşağıya qədər qalxdı.

– Təsir etdi! – deyə kapitana müraciət etdim. – İndi müvəffəqiyyət qazanacağımız şübhəsizdir.

– Bəli, – deyə kapitan cavab verdi, – mən də belə güman edirdim. Daha buzlar bizi əzə bilməz. İndi havasızlıqdan boğulmaq təhlükəsindən xilas olmağı düşünməliyik.

Gecə suyun hərərəti sıfıra bir dərəcə qalana qədər yüksəldi. Sonra nə qədər çalışdıqsa, hərərəti bundan yüksəyə qaldıra bilmədik. Onsuz da buna ehtiyac yox idi. Çünki buzlanma dayanmışdı. Ertəsi gün, martın 27-də səhərdəlik çuxurun dərinliyi altı metrə çatdı. Beləliklə, bunu ancaq dörd metrə çatdırmaq lazımdı. Bu yenə də qırx səkkiz saatlıq iş tələb edirdi.

O gün "Nautilus"un içindəki hava təmizlənməmişdi, çünki rezervuarlarda qalan azacıq hava ehtiyatını kapitan Nemo sualtı işlər üçün saxlayırdı. Gəmidə nəfəs almaq saatbasaat çətinləşirdi.

Sanki dəhşətli bir ağırlıq sinəmi sıxırdı. Gündüz saat üçdə dözülməz bir hala düşdüm. Biaram əsnəyirdim. Ciyərlərim "Nautilus"un ağırlaşmış havasını içəri çəkərək, onda həyatverici oksigen atomları arayırdı, halbuki bu atomların qədəri getdikcə azalırdı.

Məndə bütün hərəkətlərimi və beynimi keyləşdirən bir hal əmələ gəldi. Şüurumu, demək olar ki, tamamilə itirərək, təqətsiz bir halda uzanıb qaldım.

Məndən heç də az əzab çəkməyən mehriban Konsel bir saniyə belə məni tərk etmirdi. O, əlimi ovcuna alaraq, mənə ürək-dirək verirdi. Mən onun:

– Ah, havanı ağama güzəşt etmək üçün nəfəs almaya bilsəydiniz! – deyə pıçıldadığını eşitdim.

Bu sözləri eşidərkən gözlərim bilaixtiyar yaşardı.

Gəminin içində nəfəs almaq çətinləşdikcə, işləmək növbəsi gələndə skafandrları daha həvəslə geyirdik. Buza saplanan külünglərin cingiltisi eşidilirdi. Çiyinimiz və belimiz yorğunluqdan göynəyir, əllərimizdə döyənək əmələ gəlirdi. Lakin tam kökslə təzə hava almaq, tənəffüs etmək mümkün olduğu halda, yorğunluq və ağrının nə əhəmiyyəti ola bilərdi!

Bununla belə heç kəs su altında lazım olan qəddərdən artıq qalmırdı.

Hər birimiz, iki saat işlədikdən sonra, içərisində təmiz hava olan xilasedici rezervuarı, gəminin boğucu havasında əziyyət çəkən yoldaşına verməyə tələsirdi. Bu hava da onu yenidən cana gətirirdi.

Kapitan Nemo özü birinci olaraq başqalarına ciddi intizam nümunəsi göstərirdi. Su altında işləmək vaxtı qurtaran kimi, o qəti addımlarla gəmiyə, zəhərli mühitə qayıdırdı. Onun siması əvvəlki kimi sakitdi, ağzından heç bir şikayət çıxmırdı.

O gün iş daha böyük bir gərginliklə gedirdi. Gecə-gündüz buzdan daha iki metr çapılmışdı. İndi bizi sudan ancaq iki metrlik bir buz təbəqəsi ayırırdı.

Lakin hava rezervuarları tamamilə boşalmışdı, yalnız Rukveyrol cihazlarındakı hava ehtiyatı qalmışdı.

Mən gəmiyə qayıdaraq, skafandri çıxardığım zaman, az qala birdən-birə boğulacamdım. O gecəni nə əzabla keçirdim! Onu təsvir etmək mümkün deyil – belə əzablar sözlə ifadə oluna bilməz.

Səhər nəfəsim daha da tənəqləşdi. Başımın ağrısına tez-tez başgicəllənməsi də əlavə olundu. Başgicəllənmə zamanı, sərxoş adamlar kimi, səndələyirdim. Yoldaşlarım da mənim kimi iztirab çəkirdilər. Bəzi matroslar artıq xırdayırdılar.

Külünlə aparılan işin çox yavaş olduğunu və bu iş başa çatdırılmazdan əvvəl hava ehtiyatının tükənməyini başa düşən kapitan Nemo əsarətimizin altıncı günündə bizi sudan ayıran buzu başqa üsulla yarmağı qərara aldı. O öz şüurunu, təmkinliliyini və əzmini qətiyyənləndirmişdi. Çəkdiyi iztirablara iradəsi sayəsində heç də etina etmirdi. O düşünür, ixtira edir və fəaliyyət göstərirdi.

Kapitanın əmrilə "Nautilus"un rezervuarlarındakı suyun bir hissəsi boşaldıldı.

Gəmi oturmaq buzun üstündən yuxarı qalxdı. Onu qazıdığımız çuxurun tam mərkəzində saxladılar. Sonra rezervuarlar yenidən su ilə dolduruldu. "Nautilus" çuxurun dibinə endi.

Bütün gəmi əhli gəmiyə qayıtdı və onun ikiqat qapısı kip bağlandı.

İndi "Nautilus" bir metrədən qalın olmayan buz təbəqəsi üzərində durmuşdu. Bu buz təbəqəsi min yerdən burğu ilə oyulmuşdu. Kapitan Nemo rezervuarları ağzınadək doldurmağı əmr etdi, beləliklə, "Nautilus"un ağırlığı yüz min kiloqrama qədər artdı.

Biz diqqətlə qulaq asaraq, gərginliklə gözləyirdik, hətta çəkdiyimiz iztirabları belə yaddan çıxarmışdıq. Ölüm-dirim məsələmiz həll edilirdi.

Qulaqlarımın şiddətlə səslənməsinə baxmayaraq, bir azdan sonra "Nautilus"un gövdəsi altında buzun çatladığını eşitdim. Bu çatlama getdikcə artırdı. Biz hiss ediləcək dərəcədə aşağı enirdik. Buz cırılan kağızın səsinə oxşar bir çatlardı ilə parçalanırdı.

"Nautilus" aşağı enməyə başladı.

– Keçirik, – deyərək Konsel qulağıma pıçıldadı.

Ona cavab verməyə təqətim olmadı. Mən onun əlini bərk-bərk sıxdım.

"Nautilus" rezervuarlardakı suyun ağırlığı ilə daş kimi qəfildən dənizin dibinə getdi. O, suda sanki fəzaya atılmış bir güllə sürətlə gedirdi.

Bir an içində batareyaların bütün enerjisi tulumalara keçirildi, su fıslıtlı ilə rezervuarlardan fəvvarə vurmağa başladı. Bir neçə dəqiqədən sonra bizim enməyimiz yavaşdı, sonra lap dayandı. Manometrin əqrəbi yuxarı qalxmağa başladığımızı göstərdi.

Burada "Nautilus"un vinti ilə sürətlə işləməyə başladı ki, bütün gəminin gövdəsi tir-tir əsirdi. Biz şimala doğru hərəkət edirdik.

Lakin dənizin üzünə qədər bizim bu buz altındakı üzüşümüz nə qədər çəkcəkdi? Kim bilir, bəlkə hələ bir gün də üzmək lazım gələcəkdir. O vaxta qədər mən davam gətirməyib ölürəm...

Mən kitabxanadakı divan üzərində yanakı yığılıb bihal qalmışdım. Az qala boğulurdum. Üzüm göyərmiş, dodaqlarım tamamilə qaralmışdı. Barmağımı belə tərpətməyə təqətim yox idi. Gözlərim heç nə görmür, qulaqlarım heç nə eşitmirdi, zaman haqqında təsəvvürümü itirmişdim. Əzələlərim yığılıb-açılmaq qabiliyyətini itirmişdi.

Neçə saat bu halda uzanmış olduğumu deyər bilmərəm. Lakin arı bir şüurum özümə gəldikdə, can verməyə başladığımı hiss edirdim. Başa düşmüşdüm ki, ölürəm.

Birdən özümə gəldim. Təmiz hava ağciyərlərimə doldu. Doğrudanmı, biz su üzünə çıxdıq? Necə olmuşdu ki, bu bütöv buz sahəsini keçdiyimizi hiss etməmişdim?

Yox, biz hələ də buzun altında idik. Mənə hava verən sədaqət dostlarımla Konsel ilə Ned Lend idi, onlar məni xilas etmək üçün özlərini qurban verirdilər. Rukveyrol cihazlarından birində bir qədər hava qalıbmış. Onlar bu havanı özləri tənəffüs etmək əvəzinə, mənə bağışlayırdılar, özləri boğulurkən mənə can verirdilər.

Gözlərimi açıqda, bu xilasedici cihazları itələmək istəməsə də, onlar əllərini saxladılar və mən bir neçə dəqiqə ərzində bu həyatverici qazı böyük şövqlə ciyərlərimə doldurdum.

Saata baxdım. Səhər saat on birdi. Artıq martın 28-i başlanmışdı.

"Nautilus" saatda qırx millik dənəşətli bir sürətlə gedirdi.

Kapitan Nemo harada idi? O sağ qala bilmişdimi? Yoldaşları salamət idimi?

Bu zaman manometrin əqrəbi, dənizin üzərindən cəmi iyirmi fut aşağı olduğumuzu göstərirdi. Bizi açıq havadan ancaq nazik bir buz təbəqəsi ayırırdı. Məgər bunu yarmaq olmaz?

Yox, olar! "Nautilus" da buna hazırlaşdı.

Mən onun arxa hissəsini aşağı endirdiyini və iti polad dişini yuxarı qaldırdığını hiss edirdim. Gəminin belə vəziyyət ala bilməsi üçün onun hissəsindəki rezervuarlara bir qədər su doldurmaq kifayət idi. Sonra gəmi qüdrətli vinti ilə sürətlə qalxaraq, döyüşkən bir qoc kimi buz sahəsinə hücum etdi.

"Nautilus" bir neçə dəfə geri çəkilib eyni nöqtəyə zərbə endirdi. Nəhayət, buz təbəqəsi məğlub oldu – "Nautilus" öz ağırlığı ilə bunu sındıra-sındıra açıq havaya çıxdı.

Lyuk açıldı, daha doğrusu qoparıldı, təmiz hava axını "Nautilus"un bütün künc-bucağını doldurdu.

ON YEDDİNCİ FƏSİL

QORN BURNUNDAN AMAZONA

Göyertəyə necə gəlib çıxdığım yadımda deyil. Ehtimal ki, mənə oraya kanadalı gətirmişdi. Mən həyatverici dəniz havasını böyük şövqlə ağciyərlərimə soraraq, köks dolusu nəfəs alırdım. Ned Lend ilə Konsel də mənim yanımda dayanmışdılar, onlar da bu təmiz dəniz havasının ləzzətindən məst olurdular.

Uzun müddət ac qalmış adam əlinə yemək keçəndə, onu tədriclə yeməlidir, yoxsa xəstələnər. Bizim işimiz isə tamamilə başqa idi – biz havaya qənaət etməməli idik, bizi məst edən hava bizə həyat verir. Ciyərlərimiz tutduqca hey nəfəs alırıq.

Ned Lend isə danışmırdı. Lakin o, ağzını elə açmışdı ki, iri köpək-balığı belə ona həsəd apara bilərdi. O, var qüvvəsilə havanı sorub ağciyərlərinə doldururdu! Hava yaxşı yanan sobalarda olduğu kimi, fişlı ilə onun ciyərlərinə gedirdi.

Qüvvəmiz tezliklə özünə qayıtdı. Özümə gəldikdən sonra ətrafa göz yetirdim, göyertədə təkcə üç nəfər biz idik. Burada "Nautilus"un matroslarından bir nəfər də yox idi. Kapitan Nemo da görünmürdü. Yəqin bu əcaib adamlar gəminin içinə dolan hava ilə kifayətlə-

nirdilər. Onlardan heç biri təmiz dəniz küləyindən ləzzət almağa gəlmədi...

Birinci sözümlə yoldaşlarıma və sədaqət dostlarıma təşəkkür və minnətdarlıq oldu.

Can verməyə başladığım zaman Ned Lend ilə Konsel məni xilas etmişdilər. Bu yaxşılığa qarşı sözlə təşəkkür edərək, əvəzini vermək mümkün deyildi!

– Bəsidir, cənab professor, – deyə Ned Lend səmimi ürəklə sözümlə kəsdi, – bu barədə danışmağa dəyməz. Burada heç bir xidmət yoxdur. Bu, sadəcə, bir mülahizə idi ki, kimin həyatı daha dəyərlidir? Aydın işdir ki, sizin həyatınız, demək, ilk növbədə onu qorumaq lazım gəlirdi.

– Xeyr, Ned, o sizin həyatınızdan qiymətli deyildir. Heç kəsin həyatı, mehriban və nəcib bir adamın həyatından qiymətli ola bilməz. Siz isə həm mehriban, həm də nəcib adamlarsınız!

Kanadalı utanmış bir halda:

– Yaxşı, yaxşı, – deyə mızıldandı.

– Əlbəttə, mənə də təmiz hava çatmırdı, lakin güman edirəm ki, bir az da belə keçsəydi, bu cür hava ilə nəfəs almağa alışacağdım. Bundan başqa, ağamın əziyyətlə qovrulduğunu gördüyüm zaman, heç nəfəs almaq da istəmərdim. Belə hallarda, necə deyirlər, nəfəsim...

Konsel pörtləşərək sözünü qurtara bilməyib susdu. Bu sözlərdən daha da müəssir olaraq dedim:

– Dostlarım, keçirdiyimiz ağır saatlar, bizi sarsılmaz bir dostluqla əbədi olaraq bir-birimizə bağladı, ona görə siz məndən haqlı olaraq tələb edə bilərsiniz ki...

– Edəcəyik də! – deyə kanadalı sözümlə kəsdi.

– Nəyi? – deyə Konsel soruşdu.

– Onu tələb edəcəyik ki, bu zəhrimar "Nautilus"dan qaçmaq qərarına gəldiyimiz zaman, cənab professor da bizim dalmızca gəlsin. – Yeri gəlmişkən soruşum, – deyə Konsel sual verdi, – "Nautilus" bu saat hara gedir? Biz şimala gedirik?

– Əlbəttə, – deyə cavab verdim, – biz günəşə doğru gedirik, bu yerlərdə isə günəş şimaldadır.

– Bircə onu da bilməliyik ki, biz Atlantik okeana və ya Sakit okeanımıza doğru gedirik, yəni insan yaşayan yerlərə, yoxsa boş dənizlərimizə doğru istiqamət almışıq? – deyə kanadalı soruşdu.

Bu suala mən cavab verə bilmədim. Mən qorxurdum ki, kapitan Nemo öz gəmisini Asiya və Amerika sahillərini bürüyən geniş okeana aparsın. Beləliklə, o, dövr-ələm səyahətini başa çatdıraraq, "Nautilus"un özünü daha çox azad hiss etdiyi yərə qayıdacaqdır.

Lakin biz yenidən Sakit okeanın izsiz sularına – məskun torpaqlardan uzağa düşsək, Ned Lendin planını necə həyata keçirə bilərik?

Bu mühüm suala biz yaxın zamanlarda cavab almalı idik. "Nautilus" böyük bir sürətlə üzürdü. Bir azdan qütb dairəsini keçərək, Qorn burnuna istiqamət aldıq.

Martin otuz birində, axşam saat yeddiyə yaxın biz artıq Amerika qitəsinin ən uzaq nöqtəsi bərabərində idik.

Keçirdiyimiz iztirablar artıq yaddan çıxmağa başlamışdı. Buz əsiri olduğumuz günlərin xatirələri də öz kəskinliyini itirmişdi. Biz ancaq gələcək haqqında düşünürdük. Kapitan Nemo nə salonda görünürdü, nə də göyertədə.

Hər gün kapitanın müavini tərəfindən xəritədə edilən qeydlər, gəmimizin istiqaməti haqqında mənə məlumat verirdi. Axşam Atlantik okeana getdiyimiz bəlli oldu.

Mən müşahidələrimin nəticələrini Konsel ilə Ned Lendə xəbər verdim.

– Bu şad xəbərdir, – deyə kanadalı səsləndi. – Lakin "Nautilus" hara gedir?

– Hələ bunu sizə deyə bilmərəm, Ned.

– Bəlkə kapitan Nemo cənub qütbündən sonra şimal qütbünü kəşf etmək və orada da məşhur Şimal-qərb keçidi ilə Sakit okeana keçmək istəyir?

– Hər halda biz onu bu işə təhrik etməməliyik ki! – deyə Konsel qeyd etdi.

– Lakin bu planı həyata keçirməyincə, onu cəmiyyətimizdən məhrum etməyə çalışırıq, – deyə kanadalı dilləndi.

– Aqibətimizin necə olacağını bilmirəm, – deyə Konsel səsləndi, – hər halda kapitan Nemoya afərinlər olsun, mən onunla tanış olmağıma heç heyifsilənməyəcəyəm.

– Xüsusən ondan ayrılandan sonra, – deyə kanadalı kinayə ilə əlavə etdi.

Ertəsi gün, aprelin 1-də, "Nautilus" günortaya bir neçə dəqiqə qalmış, dənizin üstünə çıxdıqda, naməlum bir qurunun qarşısında olduğumuzu gördük.

Bu, Odlu Torpaq idi. İlk tədqiqatçıların buna belə ad verməsinin səbəbi, yerli əhalinin yaşadığı komaların damından çoxlu tüstü çıxması imiş.

Odlu Torpaq, uzunluğu yüz iyirmi kilometr, eni isə üç yüz iyirmi kilometr olan və 53° ilə 56° cənub en dairəsi və 67°50' ilə 77°15' qərb uzunluq dairəsi arasında yerləşən bir silsilədə idi. Bizə yaxın olan adanın sahili düzənlikdi, lakin üfüqdə yüksək dağlar görünürdü. Mənə elə gəldi ki, o dağlardan biri dəniz səviyyəsindən iki min yeddi yüz metr yüksək olan Sarmiento dağıdır. Kanadalının dediyinə görə, bu dağın şir zirvəsi gözələnən hava haqqında dənizçilərə xəbərdarlıq edir. Əgər dağın darağaoxşar yalı göyün maviliyi içərisində aydın görünürsə, havanın yaxşı olacağı, duman ilə örtülmüş olduqda isə havanın pis olacağı bəlli olur.

– Çox yaxşı, Ned, bu barometri düzgün hesab etmək olarmı? – deyə soruşdum.

– Çox düzgün, cənab professor, – deyə kanadalı cavab verdi. – Bir neçə dəfə Magellan boğazı ilə getmişik, o bir dəfə də olsa bizi aldatmamışdır.

Dağ zirvəsi, göyün maviliyi içərisində aydın görünürdü. Bu, havanın yaxşı olacağını xəbər verirdi. Həqiqətdə də belə oldu.

Axşamüstü biz Falklend adalarına yaxınlaşdıq, ertəsi gün dan yeri söküləndə suyun üzünə çıxdığımız zaman, adadakı dağların sərt zirvələrini gördüm. Burada okean çox dərin deyildi. Bu məndə belə fikir doğurdu ki, silsilə adanın iki əsas adası və onlara yapışan kiçik adalar, qədim zamanlarda Magellan torpağının bir hissəsi imiş.

Falklend adalarını, görünür, məşhur Con Devis kəşf etmiş və onları cənub adaları adlandırmışdır. Bundan çox sonralar Riçard Qaukins bu adaları Müqəddəs qız adaları adlandırmışdır. XVIII əsrin əvvəllərində Sen-Malo dənizçiləri bu adaları öz doğma şəhərləri şərifinə Malukin adaları, nəhayət, indi bu adalara malik olan ingilislər onları Falklend adaları adlandırmışlar.

Göyertənin üzərində qaz və ördəklər dəstə-dəstə uçub keçirdi. Onlardan bir çoxu o gün süfrəmizi bəzəmiş oldu.

Balıqlardan mən qaya balıqlarına, xüsusən uzunluğu iyirmi santimetr olan və üstü başdan-ayağa qonur və sarı ləkələrlə örtülmüş balıqlara fikir verirdim.

Falklend adalarındaki dağların zirvəsi gözdən itdikdə, "Nautilus" suya daldı və iyirmi-iyirmi beş metr dərinlikdə Cənubi Amerika sahilləri boyu üzməyə başladı.

Kapitan Nemo əvvəlki kimi gözə görünmürdü.

Aprelin 3-nə qədər biz Pataqoniya sularında üzдық. Gəmi gah okeana dalır, gah da suyun üzünə çıxırdı.

Aprelin 4-də "Nautilus" La-Plata deltasının əmələ gətirdiyi geniş limanı keçərək, sahilə elli mil aralı Uruqvayın bərabərinə çatdı. Kapitan Nemo Amerika qitəsinin bütün əyri-üyrü sahilləri ilə əvvəlki kimi şimala doğru gedirdi. Yaponiya dənizində sualtı gəmisinə min-iyimiz zəmandan bəri, "Nautilus" on altı min lye və ya altmış dörd min kilometr yol getmişdi.

Səhər saat on birə yaxın, biz otuz yeddinci meridianda Oğlaq tropikini keçdik. Görünür, Braziliyanın bu məskun yerləri ilə qonşuluğumuz kapitan Nemonun xoşuna gəlmirdi, ona görə gəmisini başgicəlləndirici sürətlə sürürdü. Bu hal, Ned Lendin son dərəcə narazı qalmasına səbəb olurdu. Gəminin sürəti o qədər çox idi ki, nə bir balıq, nə də bir quş ona çata bilmirdi. Ona görə də biz bu dənizlərin heyvanlarını müşahidə edə bilmədik.

Aprelin 9-na qədər bu dəli sürətlə getdik. O günün axşamı Cənubi Amerika qitəsinin ən şər q nöqtəsi olan Rok burnuna çatdıq. Lakin "Nautilus" burada istiqamətini dəyişib, xeyli dərinlikdə, Rok burnu ilə Afrika sahilindəki Leon sıra dağları arasında olan sualtı dərəyə doğru yönəldi. Bu dərə, Antil adaları səviyyəsində iki yerə bölünür və şimalda doqquz min metr dərinliyə çatan böyük bir çala ilə qurtarır. Bu yerlərdə okean dibinin geoloji kəsiyi lap Kiçik Antil adalarındakı, altı min metr hündürlükdə sıldırım qayalardan ibarətdir. Yaşıl burun adaları yanında, suya batmış Atlantida qitəsinin cənubunda yenə o hündürlükdə ikinci bir divar uzanır. Bu böyük dərənin dibində bəzi yerlərdə sualtı mənzərəni daha şairanə edən dağlar vardır. Mən bunları, başlıca olaraq, kapitan Nemonun öz müşahidələri əsasında tərtib etdiyi xəritəyə əsasən danışım.

İki günün ərzində biz bu suların bütün dərinliklərini gəzdik. Dərinlik sükənini işə salan "Nautilus" şaquli istiqamətdə əyri-üyrü xətlər çızırdı.

Lakin aprelin 2-də o, birdən-birə suyun üzünə qalxdı və biz yenidən Amazon çayının yaxınlığındakı yerləri gördük. Bu çay geniş

delta ilə dənizə o qədər su tökür ki, sahilə bir neçə mil uzaqda belə okeanın suyu tamamilə şirin olur.

Biz ekvatoru keçdik. Bizdən iyirmi mil qərbdə Fransa müstəmləkəsi olan Qviana görünürdü. Biz burada özümüzə gözəl sığınacaq tapa bilirdik. Lakin şiddətli külək və qudurgan dalğalar "Nautilus" un sadə quruluşlu qayığını suya salmağa qətiyyətin imkanı vermirdi. Bu həttə Ned Lend üçün də aydın bir məsələ idi, çünki qaçmaq haqqında mənimlə bir kəlmə də olsun danışmırdı. Onu mütləq fəlakətə qurtara biləcək belə bir düşünülməmiş təşəbbüsə sövq etməmək üçün mən də bu barədə heç bir söz demirdim.

Qaçmağımızın ləngiməsi kefimi heç pozmurdu, ona görə maraqlı müşahidələrimlə təsəlli tapırdım. "Nautilus" aprelin 11 və 12-də iki gün daima suyun üzündə qaldı, biz bu müddətdə onun torları ilə çoxlu zoofit, balıq və sürünən heyvan tutduq.

Tora düşən balıqlardan birini xatırlamaq, həm də uzun müddət xatırlamaq Konselin taleyinə yazılmışdı.

Əhvalat belə olmuşdu.

Matrosların suya atdıqları tora, başqa balıqlarla bərabər, skatın bir növü olan və quyruğu kəsildikdə tamamilə girdə görünən yastı bir skat düşmüşdü. O çox iri olub ağızdan iyirmi kiloqram gəlirdi. Qarnı ağ, beli iri mərmər ləkələrlə örtülmüş qonur rəngli, dərisi hamar və üzgəcləri ikitaylı idi.

Tordan göyörtəyə atılan bu skat şiddətlə qıvrılaraq, qarnı üstə çevrilməyə çalışırdı. O çarpına-çarpına göyörtənin kənarına o qədər yaxınlaşmışdı ki, bir saniyə də keçsəydi, yenidən yumalanıb suya düşəcəkdə. Lakin bu balıqla maraqlanan Konsel cəld onun üzərinə atıldı və mən xəbərdarlıq edəndəki, iki əlilə balığı tutdu.

O saat Konsel, bədəninin yarısı iflic olmuş halda, göyörtəyə sərilirdi. O:

– Ah, ağam, ağam! Mənə kömək et, – deyə bağırırdı.

Bütün tanışlığımız ərzində bu birinci dəfə idi ki, zavallı uşaq mənə birinci şəxs kimi müraciət edirdi.

Kanadalı ilə mən onu ayaq üstə qaldıraraq, əməllicə ovuşdurduq. Konsel əl-ayağını yenidən tərpədə bildiyi zaman, bu əbədi təsnifatçı titrək səslə pıçıldadı:

– Balıqlar sinfi, qığırdaqlı balıqlar yarım sinfi, elektrik skatları ailəsi, mərmər elektrik skatları növü...

– Bəli, dostum, – dedim, – səni bu acınacaqlı hala salan da elə həmin mərmər elektrik balığıdır.

– Ağam mənə inana bilər ki, – deyə Konsel etiraz etdi, – mən bu skatdan intiqam alacağam.

– Nə sayaq?

– Onu yeyəcəyəm!

Yalnız intiqam almaq məqsədilə, axşam o, verdiyi sözü yerinə yetirdi, çünki skatın əti dadca çox pisdir.

Bədbəxt Konsel elektrik skatlarının ən qorxulu bir növünə rast gəlmişdi. Bu balıqda olan elektrik enerjisi o qədər qüvvətli ki, elektriki yaxşı keçirən suyun içində olduğu zaman, özündən bir neçə metr aralı olan balıqları belə öldürə bilər.

Ertəsi gün, aprelin 12-də, gündüz “Nautilus” Maroni çayının ağzından bir az kənarda olan Hollandiya müstəmləkəsi sahilinə yaxınlaşdı.

Burada bir neçə lamantin ailəsi gördük. Onlar düqonlar kimi, dəniz pəriləri dəstəsinə mənsub manatlardı. Altı-yeddi metr uzunluğu olan bu iri heyvanların çəkisi dörd min kiloqrama yaxındır.

Hər şeyi əvvəlcədən nəzərə alan təbiətin bu heyvanları necə faydalı yaratdığı haqqında Konsele danışdım: onlar suitilərlə birlikdə sualtı çöllərdə otlayaraq, tropik çayların ağzlarını tutan kol-kosu dağıdırlar.

– Heç bilirsinizmi? – deyə mən əlavə etdim, – insanlar bu heyvanları Cənubi Amerika sahillərində qırdıqları zamandan bəri nə kimi hadisələr baş vermişdir? Çayların ağzında çürüyən yosunlar suyu və havanı zəhərləmişdi, zəhərlənmiş havada isə bu gözəl ölkələrin belası olan sarı qızdırma şiddətlə inkişaf etməyə başlamışdı. Zəhərli bitkilər tropik dənizlərin bütün sahillərini çulğamış, ona görə də bu xəstəlik Rio-de-la Platadan Floridaya qədər yayılmışdı.

Əgər Tusnelə inanmış olsaq, suitilər və balinalar tamam qırıldığı zaman, bu xəstəlik gələcək nəslimizin məruz qalacağı fəlakətə nisbətən oyun-oyuncaq olacaqdır. O zaman arxayınlıqla doğub-törəyən meduza və kalmarlar bütün dənizləri dolduracaq və dəniz hər cür yoluxma üçün böyük bir mənbə olacaqdır, çünki o zaman “dənizləri təmizləyəcək bu böyük mədəli heyvanlar daha olmayacaqdır”.

Görünür, “Nautilus”un sakinləri bu nəzəriyyəyə az inanırdı, ona görə də əti mal ətindən xeyli dadlı olan yarım düjünə qədər manat öldürdülər.

Bu heyvan ovu heç də maraqlı deyildi – manatlar özlərini qorumur, qaçmaqla xilas olmağa çalışmır və onları öldürməyə özləri imkan verirdilər. Beləliklə, “Nautilus”un ərzaq anbarlarına bir neçə min kiloqram ət dolduruldu. Qurudulub saxlanılan bu ət bizi uzun müddət dadlı yeməklərlə təmin edəcəkdə.

O gün bu zəngin sulara aparılan çox maraqlı bir ov, “Nautilus”un qida ehtiyatını daha da artırdı. Göyertəyə çıxarılan torların ilmələrinə qoribə balıqlar ilişmişdi. Onların başında kənarları sallaq olan ətli, uzunsov lövhələr vardı. Bunlar, uskumru balığı ailəsindən remür balığı idi. Onların oval şəklində olan lövhəsi köndələn düzülmüş oynaq qığırdaqlardan ibarətdir. Bu balıq həmin qığırdaqlar arasında boşluq yarada bilər ki, bu boşluq da ona hər bir səmtə yapışmağa imkan verir.

Matroslarımız torlarda tapdıqları remür balıqlarının hamısını su ilə dolu xüsusi vedrələrə salırdılar.

Balıq ovu qurtardıqdan sonra “Nautilus” sahilə yaxınlaşdı. Orada suyun üzündə bir çox iri dəniz tısağaları mürgüləyirdi.

Bu qiymətli dəniz sürünənlərini ovlamaq o qədər asan deyildi, çünki onlar balaca bir səsdən ayılırlar, möhkəm zirehləri isə onları çəngəldən qoruyur. Lakin remür balıqlarının yardımı ilə tısağaları tutmaq lap asandır. Bu balıq hər bir balıqtutana sevirir biləcək diri tilovdur.

Matroslar, remür balıqlarının quyuğuna, sərbəst hərəkət etməyə imkan verən geniş bir halqa keçirib, ona uzun kəndir bağladılar, kəndirin o biri ucunu göyertənin məhəccərinə bərkidtilər.

Suya salınmış remür balıqları dərhal tısağalara tərəf üzərək, onların çanaqlarına yapışdılar. Balıqlar çanaqlara elə bərk yapışmışdılar ki, onları parçalasan da çanaqdan qoparmaq mümkün deyildi. İndi artıq ipləri çəkməklə balıqların yapışmış olduqları tısağaları göyertəyə dartıb çıxarmaq qalırdı.

Amazon çayının dənizə töküldüyü yerdə dayanmağımız bu ovla qurtardı. Gecə olan kimi “Nautilus” yenidən açıq dənizə çıxdı.

OKTAPODLAR

Bir neçə gün "Nautilus" Amerika sahillərindən çox uzaqda üzürdü. Aydındı ki, kapitan Nemo nə Meksika körfəzinə, nə də Antil adalarını əhatə edən sulara getmək istəmirdi. Bu suların dayaz olması buna səbəb ola bilməzdi, çünki bu dənizlərin orta dərinliyi min səkkiz yüz metrə bərabərdir. Daha doğrusu, paroxodların tez-tez yan aldığı çoxlu adaları olan bu sular kapitan Nemonun xoşuna gəlmirdi.

Aprelin on altısında, təqribən otuz mil məsafədə Martinika adasını gördük. Ordakı dağların yüksək zirvələrini aydınca seçirdim.

Öz planını həyata keçirmək – quruya və ya adalar arasında üzən gəmilərdən birinə çatmaq ümidində olan kanadalı çox məyus olmuşdu. Əgər Ned Lend, kapitan Nemonun xəbəri olmadan qayıqı ələ keçirə bilsəydi, qaçmaq tamamilə mümkün şeydi. Lakin açıq dənizdə bu barədə heç fikirləşməyə də dəyməzdi.

Biz Ned Lend və Konsel ilə vəziyyəti ətrafıca müzakirə etdik. Tam altı aydı ki, biz "Nautilus"-un esiri olaraq qalmışdıq. Biz on yeddi min lye – altmış səkkiz min kilometr yol getmişdik, lakin Ned Lendin dediyi kimi, səyahətimizin axıra çatacağına güman etməyə əlimizdə heç bir əsasımız yox idi. Ona görə də Ned Lend mənə təklif etdi ki, kapitan Nemonun bütün ömrümüz boyu bizi gəmidə saxlamaq fikrində olub-olmadığını soruşum.

Belə bir təşəbbüs mənə o qədər də açmırdı. Məncə, bunun heç bir mənası yox idi. Axı biz kapitan Nemoya ümid bəsləməyin boş şey olduğuna çoxdan əmin idik. Halbuki axır zamanlarda kapitan əvvəlkinə nisbətən daha qaradınmaz və daha sərt olmuşdu.

Mənə elə gəlirdi ki, o mənimlə görüşməkdən çəkinir, doğrudan da, mən onu çox gec-gec görürdüm. Bir vaxt o mənə hər cür sualtı möcüzələri göstərməklə əylənirdi, indi isə o artıq salonda görünmürdü.

Onda nə kimi dəyişiklik baş vermişdi? Və bu dəyişiklik nədən irəli gəlmişdi? Mən heç bir barədə özümdən bədgüman ola bilməzdim. Bəlkə də bizim gəmidə olduğumuz onu darıxdırırdı? Nə olursa olsun, bu adamın bir zaman bizə azadlıq verəcəyinə ümid etmirdim.

Mən Nedin təklifi üzərində bir qədər düşünməyi ondan xahiş etdim. Əgər bu təşəbbüs müvəffəqiyyət qazanmasa, o halda ancaq kapitan Nemoda şübhə oyadar və kanadalının planını yerinə yetirməsinə mane ola bilərdi. O zaman gəmidə biz daha ağır vəziyyətə düşərik.

Deməliyəm ki, heç birimiz səhhətimizdən şikayət edə bilməzdik. Əgər Cənub qütbündə uğradığımız ağır imtahanları hesaba almasaq, nə Konsel, nə Ned, nə də mən bu vaxta qədər özümüzü bunca yaxşı hiss etməmişdik. Sağlam yemək, təmiz hava, normal həyat, daima mülayim hərəkət hər cür xəstəlikləri qəti surətdə bizdən uzaqlaşdırırdı.

Mən başa düşürdüm ki, quru haqqındakı xatirələrə qətiyyənlə heyifsilənməyən, haraya getsə, özünü daima öz evindəki kimi hiss edən kapitan Nemo üçün belə həyat maraqlı idi. Lakin biz hələ insanlarla əlaqəmizi kəsmirdik və kəsmək də istəmirdik. Məsələn, mən böyük gürultu qoparacaq sualtı müşahidələrimi heç də özüm ilə birlikdə torpağa basdırmaq niyyətində deyildim.

İndi mənim dəniz dibinin sirləri haqqında kitab yazmağa tam mənasında haqqım vardı. Əlbəttə, bu kitabın gec-tez çapdan çıxmağını istəyirdim! Dənizlərdə mən nələri görməmişdim. Məsələn, bu buranı götürək. Burada, Antil adalarını əhatə edən bu sulara, okeanın səthindən cəmi on metr aşağıda, mən dəftərimə hər gün nə qədər maraqlı müşahidələr qeyd edirdim!

Burada gicikdən kimi yandırıcı maye ifraz edən meduzalar vardı. Hələqi qurdlardan cəhrayı xortumlu və min yeddi yüz hərəkət əzası olan metr yarım uzunluqda annelidlər qarşıya çıxırdı. Onlar ətraflarına spektrin bütün rənglərində olan şüalar buraxaraq su altında qıvrılırdı. Qığırdaqlı balıqlardan burada on fut uzunluqda və altı yüz girvənkə ağırlıqda iri skatlar vardı. Onların döş üzgəcləri üçbucaq şəklində olub, belləri ortadan qabarıq, gözləri isə irəli pırtlamışdı. Bu balıqlar qəzaya uğramış gəmi parçaları kimi üzür və qapaq kimi pəncərələrimizə yapışırdılar. Burada, təbiətin ancaq iki rəngə – ağ və qara boyadığı Amerika belibunzluları və uzunluğu metr yarım olan qısa və itidışlı balamut balıqları vardı. Başlarından quyruqlarına qədər zərli qurşaqları olan, gözəl üzgəclə barbuti balıqları sürü ilə üzürdü. Təbiətin gözəl xilqəti olan bu balıqlar vaxtilə Diana ilahəsinə həsr edilmişdi və zəngin romalıları tərəfindən çox qiymətli sayılırdı. Əhali arasında onların haqqında hələ belə bir

zərbi-məsəl vardır: "Balıqçı o qədər varlı deyil ki, tutduğu barbu-niya balığını özü yesin". Nəhayət, ipək-məxmər geymiş kimi görü-nən rif balıqları ailəsinə mənsub zərli monaxlar, Veronezenin¹ şək-lindəki iddialı sinyorlar kimi gözümün qabağından təmtəraqla üzüb keçirdi. Bu balıqlar yaxınlaşarkən xırda oynaq sparlar ətrafa qaçırdı. Kefallar ətli və qüvvətli quyruqları ilə suyu yarırdılar. Səmada dolanan ay kimi gümüşü ay-balıqlar da bu ada layiq olduq-larını göstərərək, ətraflarına ağ səfək saç-saç üzürdülər.

"Nautilus" daha dərin qatlara enməsəydi, mən nə qədər gözəl və yeni balıq növləri görərdim! Gəminin yana əydiyi üfqi sükan-ları onu dərinliyə sürükləyirdi. Gəmi artıq üç min beş yüz metrə çatmışdı. Buranın heyvanlar aləmi, ancaq dəniz ulduzlarından, meduza və bəzi molyusklardan ibarətdi.

Aprelin iyirmisində biz min beş yüz metr dərinlikdə üzürdük. Bu zaman bizə ən yaxın quru Baham adaları idi. Orada sudan xaricə çıxan iri çaqıl daşları və maili səthləri su ilə cilalanmış hündür sualtı qayalar görünürdü. Bu qayalar nəhəng yosunlarla – fukuslarla örtül-müşdü, bu həqiqətən titanlar aləminə layiq dəniz bağçası idi.

Bu nəhəng bitkilərin görünüşü, burada nəhəng heyvanların da yaşadığını düşünməyimizə səbəb oldu. Lakin "Nautilus"un pəncə-rəsindən mən ancaq uzun sualtı budaqlarda oturmuş xərçəngəox-şarlar ailəsinə mənsub bəzi nümayəndələri – uzunqısqacqlı, bənövşə rəngli krabları görürdüm.

Ned Lend mənim nəzərimi hündür yosunlar içərisində nəyinse qurda landığını cəlb etdiyi zaman, artıq saat on bir idi.

– Bu, oktapodlar üçün əlverişli yerdir, – dedim, – əgər burada o əcaib heyvana rast gəlsək, heç də təəccüb etməmə. Lakin dostum Ned, görünür ki, yanlışdır, burada şübhə doğuracaq heç bir şey görmürəm.

– Çox təəssüf, – deyə Konsel səsləndi. – Eşitdiyimə görə bütöv bir gəmini özü ilə dənizin dərinliyinə sürükləyə bilən oktapodlara doyuncə tamaşa etməkdən heç də çəkinməzdim. Bu heyvan dəniz əjdahası...

– Əjdaha burada nə gəzir! – deyə kanadalı kinayə ilə onun sözünü kəsdi.

¹ Veroneze – məşhur italyan rossani

– Dəniz əjdahası adlanır, – deyə Konsel kinayəyə fikir vermə-dən sözünü qurtardı.

– Dünyada belə bədheybət heyvanların yaşadığına mən heç vaxt inanmam, – deyə Ned Lend qeyd etdi.

– Niyə ki? – Konsel etiraz etdi. – Biz buynuzlu yunus balığının yaşadığına inanırdıq ki.

– Ona görə də səhv edirdik, Konsel!

– Şübhəsiz. Lakin bəzi adamlar indi də ona inanır.

– Ola bilsin, Konsel, lakin mənə gəlincə, mən onları yalnız öz əlimlə təşrif etdikdən sonra dünyada belə bədheybət heyvanların yaşadığına inanacağam, – deyə mən əlavə etdim.

– Deməli, ağam nəhəng oktapodlara inanmır? – deyə Konsel səsləndi.

– Onlara kim inanır ki? – deyə Ned Lend səsləndi.

– Çox adam, dostum Ned.

– Ancaq balıqçılar yox! Bəlkə alimlər inanalar!

– Bağışlayın, Ned, – həm balıqçılar, həm də alimlər inanırlar.

– Lakin mən, – deyə Konsel ciddi bir surətdə qeyd etdi, – mən özüm oktapodun yekə bir gəmini suya batırdığını gözümə görmüşəm.

– Siz bunu görmüsünüz? – deyə kanadalı soruşdu.

– Bəli, dostum Ned.

– Öz gözünüzlə?

– Bəli, dostum Ned.

– Harada gördüyünüzü bilmək istədim.

– Sen-Maloda! – deyə Konsel sakitcə cavab verdi.

– Limanda? – deyə Ned istehza ilə soruşdu.

– Yox, kilsədə, – deyə Konsel cavab verdi.

– Kilsədə? – deyə kanadalı təəccüblə səsləndi.

– Bəli, dostum Ned. Bu, gəmini suyun dibinə dartan nəhəng bir oktapodun şəkli idi.

– Ax, belə! – deyə Ned Lend qaqqıldayıb güldü. – Konsel məni ələ salır!

– Yox, Konsel düz deyir, – dedim. – Mən bu şəkil haqqında eşit-mişəm. Şəkilin məzmunu əfsanədən götürülmüşdür. Siz bilirsiniz ki, təbiyyat tarixindən götürülən, xüsusilə bədheybət heyvanlardan bəhs edən əfsanələrə necə yanaşmaq lazımdır. Burada xəyalın hüdudu yoxdur. İnsanlar, gəmini dənizin dibinə dartan oktapodlar haqqında

nağıl söyləməklə kifayətlənirlər. Nikolay Maqnus adlı bir şəxs təsdiq edir ki, o, uzunluğu tam bir mil olan və canlı vücutdan artıq adaya oxşayan bir oktapod görmüşdür. Başqa bir "gözillə görə" deyir ki, bir dəfə Nidros adlı keşiş böyük bir qaya üzərində məhrab tikdirmişdir. İbadət qurtardıqdan sonra qaya hərəkətə gəlib dənizə baş vurmuşdur. Demə bu qaya oktapod imiş.

– Elə bu? – deyər kanadalı soruşdu.

– Yox, – deyər cavab verdim. – Başqa bir keşiş Berxemi Pontoppidan, üzərində tam bir süvari alayının rahat məşq edə biləcəyi bir oktapoddan xəbər verir!

– Bu keşişlər nə yalançı imiş! – deyər Ned səsləndi.

– Nəhayət, qədim təbiyyatçılar ağzı bütöv bir körfəzə oxşayan və böyük olduğuna görə Cəbəllütariq boğazından belə keçə bilməyən bədheybət heyvanlardan bəhs edirlər.

Kanadalı:

– Bu boyda da heyvan olar? – dedi.

– Lakin bu nağıllarda azacıq da olsa həqiqət varmı? – deyər Konsel soruşdu.

– Heç bir həqiqət yoxdur, dostlarım. Burada həqiqətə oxşar bir şey yoxdur. İri oktapod və kılmarların olduğunu danmaq olmaz, lakin onlar hər halda boyca balınaya oxşar balıqlardan kiçikdir. Məsələn, Ərəstu, uzunluğu beş dirək, yəni üç metr on santimetr olan kılmarların olduğunu təsdiq edirmiş. Bizim balıqçılarımız təxminən iki metr uzunluqda olan kılmarlara çox rast gəlirlər. Təbiyyatçıların hesabına görə, diametri ancaq altı fut olan başayaqlıların – kılmar və ya oktapodların tam iyirmi yeddi fut uzunluqda qolları olur. Dəhşətli heyvan sayılmaq üçün bu tamamilə kifayətdir.

– Hal-hazırda oktapod tuturlarmı? – deyər kanadalı soruşdu?

– Tutduqlarını bilmirəm, lakin dənizçilər bəzən onlara rast gəlirlər. Mənim dostlarımdan biri olan havrlı kapitan Pol Bos Hind okeanında bir dəfə azğın bir oktapoda rast gəldiyini söyləyirdi. Lakin 1861-ci ildə bu nəhəng heyvanların varlığını sübut edən çox təəcüblü bir hadisə baş vermişdi.

– Bu nə hadisə idi? – deyər Ned Lend soruşdu.

– Bu saat nağıl edim. 1861-ci ildə Tenerifin şimal-şərqində, təxminən indi bizim olduğumuz dəirəsində, "Alektion" poçt gəminin xidmətçiləri dənizdə müdhiş bir oktapoda rast gəlirlər. Gəmi-

nin komandanı Buge heyvana yaxınlaşaraq, onu çəngəl və güllə ilə vurub öldürmək istəyir. Lakin müvəffəqiyyət qazana bilmir, çünki güllə və çəngəllər onun rezin kimi yumşaq bədəninə bataraq, heç bir zərər yetirmir. Uzun müddət səmərəsiz mübarizədən sonra xidmətçilər heyvanın bədənini ilmək keçirməyə müvəffəq olurlar. Düynü quyruq üzgəcinə qədər sürüşərək orada dayanır. Bu bədheybət heyvanı gəmiyə çəkməyə çalışırlar, lakin heyvan o qədər ağır imiş ki, kəndir onu iki yerə bölmür, quyruğu qopur və bu gözəl bəzəyini itirən heyvan dalgalar içərisində yox olur.

– Bunu siz gerçəkmi hesab edirsiniz? – deyər Ned soruşdu.

– Buna heç şübhə ola bilməz, dostum Ned. Həmin oktapodu Buge oktapodu adlandırmığı təklif etmişdilər.

– Uzunluğu nə qədərmiş? – deyər kanadalı soruşdu.

– Altı metr, eləmi? – deyər pəncərənin qarşısında durub sualı qayaların yarıqlarına göz gəzdiren Konsel səsləndi.

– Tamamilə doğrudur, – deyər cavab verdim.

– Başında da, ilan yuvası kimi, suda qıvrılan səkkiz qoldan ibarət tac var idi, deyilmi?

– Elədir ki var.

– Gözləri dənizə bənzər idimi?

– Bəli, Konsel!

– Ağzı da həddən artıq yekə olub, tutuğunun dimdiyinə oxşayırdı, eləmi?

– Tamamilə doğrudur.

– Çox yaxşı! Ağamın icazəsilə, – deyər Konsel sakitcə səsləndi, – budur, həmin Buge oktapodu və ya hər halda onun yaxın qohumlarından biri.

Mən təəcüblə Konselə baxdım. Ned Lend pəncərəyə doğru yüyürdü.

– Nə bədheybət heyvandır! – deyər o bağırırdı.

Mən də pəncərədən baxdım və üz-gözümü nifrətlə büzüsdürməkdən özümü saxlaya bilmədim. Qarşımda, ən qorxulu əfsanədə adı çəkməyə layiq olan bədheybət bir heyvan dururdu. O, səkkiz metr uzunluqda azman bir oktapod idi. Yekə yaşılmıtraq-göy gözlərini bizdən çəkməyərək, böyük sürətlə "Nautilus"a tərəf üzürdü. Onun bilavasitə başında bitən səkkiz qolu və ya ayağı – bu tip heyvanlara başayaqlılar deyilməsinin də səbəbi budur – gövdəsinin iki

dəfə böyük göstərdi. Qollarının iç tərəfində yarımdairəvi kisələr şəklində düzülmüş olan iki yüz əlli sorucunun hamısını aydınca görmək mümkün idi. Bəzən bu qollar salonun pəncərəsinə yapışmış kimi görünürdü.

Onun buynuz maddəsindən ibarət olan və tutuqşunun dimdiyinə oxşayan əyri ağzı tez-tez açılıb yumulurdu. Yəni buynuz maddəsinə oxşar maddədən ibarət olan və üzərində bir neçə cərgə iti dişi olan dili dəhşətli qısqacların altından çölə çıxırdı. Təbiətin şıltaqlığına bir bax! Molyuskda quş dimdiyi!

Oktapodun ortadan gəncələnən və iynəyabənöz bədənli kütlə olub, azından iyirmi, ya iyirmi beş min kiloqram ağırlıqda idi. Onun müəyyən bir rəngi olmayıb, kül rəngindən tutmuş qəhvəyi-qırmızımtırq rəngə qədər hər rəngə keçirdi. Bu molyusku qıcıqlandıran nə idi? Heç şübhəsiz "Nautilus" idi. Heyvanın sorucu qolları və dəhşətli çənəsi, ilk dəfə rast gəldiyi bu qəribə şeyə heç bir təsir etmirdi.

Bu oktapodlar nə qorxunc şeydirlər, təbiət onlara nə qədər böyük bir qüvvə vermişdir, onların hərəkətlərində nə kimi qüdrət vardır!

Təsədüf bizi oktapoda rast gətirmişdi. Mən də başayaqlıların bu nümunəsini ətraflı surətdə öyrənmək üçün bu fürsəti əldən buraxmaq istəmədim. Heyvanın mənə doğurduğu dəhşətə üstün gələrək, qələmi ələ alıb onun şəklini çəkməyə başladım.

– Bəlkə də bu, "Alektion"un tutmaq istədiyi oktapoddur? – deyə Konsel soruşdu.

– Yox, – deyə kanadalı etiraz etdi, – axı bu tamamilə bütövdür, onun isə quyruğu kəsilmişdi!

– Bu, sübut deyildir, – deyə mən etiraz etdim. – Bu heyvanların qolları və quyruğu yenidən törəmək qabiliyyətinə malikdir. Yeddi ilin ərzində Buge oktapodu özünə yeni quyruq əmələ gətirə bilər.

– Əgər bu dünya gözəli, doğrudan da, Buge oktapodu deyilsə, ehtimal ki, o bu birilərinin arasındadır, – deyə Ned Lend bir neçə oktapod göstərdi.

Doğrudan da ştirbortun pəncərəsi ağzında bir neçə oktapod da göründü. Onları saydım. Yeddi dənə idi. Onlar "Nautilus"un ətrafında yallı gedən kimi süzür və dimdiklərini "Nautilus"un dəmir örtüyünə döyəcəyəndirlər. Mən əmələ gələn xırıltını eşidirdim. Bu, müşahidə üçün gözəl bir imkan idi! Mən öz işimi davam etdirirdim. Bu bədhəybət heyvanlar bir addım belə bizdən aralanmır və guya

heç hərəkət etmirdilər. Mən istəsəydim, onların sürətini şüşədən çəke bilərdim, çünki gəminin orta sürətlə gətməsi buna yol verirdi.

“Nautilus” qəflədən dayandı. Kəskin bir təkan bütün gəmini titrətdi.

– Görəsən nə ilə toqquşduq? – deyə soruşdum.

– Toqquşmuşuqsa da, hər halda keçib getmişdir. Çünki yenə yolumuza davam etdik, – deyə kanadalı cavab verdi.

“Nautilus”, şübhəsiz ki, üzməyə çalışırdı, lakin yerindən tərpənmirdi. Onun vintləri artıq dalğaları yara bilmirdi.

Bir dəqiqə keçdi. Kapitan Nemo müavini ilə salona girdi.

Mən kapitanı çoxdan bəri görməmişdim. O mənə ovqatı təlx görünürdü. Kapitan, bəlkə bizi görmədiyi üçün bizə heç bir əhəmiyyət vermədən, pəncərəyə yanaşdı və oktapodlara baxaraq, müavininə bir neçə söz dedi. Müavin salondan çıxdı. Bir azdan pəncərənin qapaqları bağlandı və salonun tavanındakı lampalar yandırıldı.

Mən kapitana yanaşdım. Saxta bir etinasızlıqla:

– Oktapodların maraqlı bir kolleksiyası, – dedim.

– Siz haqlısınız, cənab təbiətşünas, biz indi onlarla ölüm-dirim mübarizəsinə girişəcəyik.

Mən şübhəli bir nəzərlə kapitana baxdım. Mənə elə gəldi ki, onun dediyini yaxşı eşitmədim.

– Ölüm-dirim mübarizəsinə? – deyə təkrar etdim.

– Bəli, professor, gəminin vinti hərəkət etmir, dayanmışdır. Məncə, bu oktapodlardan birinin çənəsi vintin dişlərinə ilişmişdir. Bu bizim hərəkətimizə mane olur.

– Yaxşı, indi siz nə etmək istəyirsiniz?

– Suyun üzünə qalxaraq, bu mürdar heyvanların hamısını məhv etmək.

– Çətin işdir.

– Mən də elə düşünürəm. Bu yumşaq kütlələr qarşısında elektrik güllələri gücsüzdür. Bu güllələr heyvanın yumşaq kütləsində heç bir müqavimətə rast gəlmədiyindən, partlaya bilmir. Deyəsən, balta ilə onlara hücum etmək lazım gələcəkdir.

– Əgər mənim köməyimi rədd etməsəniz, çəngəl ilə də, – deyə kanadalı səsləndi.

– Sizin köməyinizi qəbul edirəm, mister Lend.

– Biz də sizinlə gedəcəyik, – deyə kapitana müraciət etdim.

Pilləkənin yanında əlibaltalı on matros dayanmışdı. Konsel ilə mən də hələ bir balta götürdük. Ned Lend öz çəngəlini qapdı.

“Nautilus” okeanın üzünə qalxdı. Dənizçilərdən biri pilləkənin axırncı pilləsində duraraq, qapağın boltlarını açdı. Qaykalar açılan kimi gəminin qapağı birdən-birə aralandı. Görünür ki, onu oktapodun qolundakı sorucu itələyib açmışdır. Dərhal oktapodun uzun ayaqlarından biri ilan kimi qıvrılaraq dəşiyə soxuldu.

Kapitan Nemo balta ilə vurub bu dəhşətli qolu kəsdi. O, pillələrlə sürüşərək aşağı yumalandı.

Biz bir-birimizi itələyərək, göyertəyə çıxınca, iki başqa qol ildirir sürətilə kapitan Nemonun qabağında duran dənizçiye sarı-laraq, onu, qarşısı alına bilməyən bir qüvvə ilə sıxdı. Kapitan Nemo qışqırıb irəli cumdu. Biz də onun dalınca yüyürdük. Nə dəhşətli bir mənzərə! Oktapodun qolları arasında sıxılan bu zavallı dənizçi göydə asılı qalmışdı. O xırıldayaraq boğuc bir səslə:

– Kömək edin! Kömək edin! – deyə çığırdı.

Fransızca deyilən bu sözlər məni dərin bir heyrətə saldı. Deməli, burada mənim həmyerlilərimdən biri, bəlkə də bir neçəsi var imiş? Bu ürək sızladan səsi ömrüm boyu xatırlayacağam!

Zavallı həlak olurdu.

Onu bu güclü qollardan kim qopara bilərdi? Kapitan Nemo oktapodun üstünə yüyürərək, onun bir ayağını da balta ilə kəsib atdı. Müavini isə “Nautilus”-a soxulmaq istəyən başqa oktapodlarla qızğın mübarizə aparırdı. Gəmidəkilərin hamısı köməyə gəlib bu qorxunc heyvanlarla balta ilə vuruşurdular. Kanadalı, Konsel və mən öz silahımızı heyvanın otli kütləsinə saplayırdıq. Havanı kəskin müşk qoxusu bürümüşdü.

Bir anlığa mənə elə gəldi ki, oktapodun yaxaladığı bədbəxt dənizçi onun dəhşətli qolları arasından xilas ediləcəkdir. Onun səkkiz qolundan yeddisi kəsilmişdi. İndi sağ qalan bir qol, yazıq matrosu quş lələyi kimi havada oynadaraq, sağa-sola qıvrılırdı. Lakin kapitan Nemo ilə müavini ona hücum etdiyi zaman, heyvan, mədəsindəki kisədən ətrafa qaramtıl bir maye püskürdü. Gözlərimiz tutuldu. Gözlərimizdən duman çəkildikdə, oktapod artıq həmyerlimlə birlikdə çoxdan yox olmuşdu.

Bizi dəhşət bürüdü! Hiddətimizdən lap vəhşiyyə döndük. 10-12 oktapod “Nautilus”-un göyertəsinə çıxmışdı. Biz göyertədə qan və

qara maye içərisində ilan kimi qıvrılan oktapod parçaları arasında o tərəf-bu tərəfə diyirlənirdik. Adama elə gəlirdi ki, saysız-hesabsız hidra başı kimi bu yapışqan qollar da yenidən törəyir.

Lend öz çəngəlini hər dəfə atdıqda oktapodların göyümtül-yaşıl gözlerini dəşirdi. Lakin bu bədheybət heyvan bizim cəsur yoldaşımızı birdən-birə qolları ilə yaxaladı.

Ned ondan yaxa qurtara bilmədi.

Necə oldu ki, o anda qorxu və dəhşətdən ürəyim partlamadı? Oktapod öz qorxunc ağzını açaraq, Ned Lendin başı üstünü almışdı. Bir saniyə də keçsəydi, zavallı tən bölünəcəkdə! Mən onun köməyinə yüyürdüm. Lakin kapitan Nemo məndən qabağa düşüb, baltasız heyvanın çənəsini yardı. Bu bir möcüzə idi. Xilas olan kanadalı ayağa qalxaraq, çəngəlini lap sapına kimi oktapodun üçyuvallı ürəyinə sancdı.

– Mən sizə borclu idim, – deyə kapitan Nemo kanadalıya müraciət etdi. – Borcumu verdim.

Ned susaraq baş əydi.

Vuruşma on beş dəqiqədən çox çəkmədi. Məğlub və şil-küt edilmiş bədheybət oktapodlar döyüş meydanını tərk edib, dalğalar arasında yox oldular.

Başdan-ayağa qana bulaşmış kapitan Nemo, proyektor qülləsi yanında dayanaraq, yoldaşlarından birini udan dənizə həsrətə baxırdı. Onun gözələrindən iri yaş damlları axırdı.

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

HOLFSTREM

Həç birimizin xatirəsindən silinə bilməyən bu dəhşətli hadisə aprelin 20-də baş vermişdi. Mən bu hadisəni, onun doğurduğu həyəcanın kəskin təsiri altında təsvir etmişdim. Sonra hekayəmi nəzərdən keçirib, onu Konsele və kanadalıya oxudum. Onlar hekayənin tamamilə düzgün olduğunu, lakin kifayət qədər təsir bağışlamadığını söylədilər. Belə bir mənzərəni təsvir etmək üçün “Dəniz zəhmətkeşləri” əsərinin müəllifi məşhur Viktor Hüqo kimi böyük istedadla malik olmaq lazımdır.

Mən yuxarıda demişdim ki, kapitan Nemo dənizə baxıb ağlayırdı. O, son dərəcə kədərli idi. "Nautilus" bizi götürdüyü gündən bəri o bununla ikinci yoldaşımı itirirdi. Necə də dəhşətli bir ölüm! Onun sıxılıb boğulan, oktapodun iyrənc qolları arasında can verən, bu bədheybət heyvanın dəmir çənəsilə didik-didik edilən dostu, hətta mərcan qəbiristanının sakit sularında uyuyan yoldaşları ilə bir sırada yata bilməyəcəkdi!

Vuruşma zamanı qəfildən eşitdiyim bağırçı, mənə tam mənasilə sarsıtmışdı. O zavallı fransız öz şerti dilini unudaraq, öləndə çağında vətən dilində danışmışdı!..

Demək, kapitan Nemo kimi, insanlarla ünsiyyət saxlamaqdan qaçan, ruhu və cismilə kapitan Nemoya sadıq olan matroslar arasında mənim vətəndaşım da vardı! Müxtəlif millətlərin nümayəndələrindən ibarət bu əcaib yığnaqda o, təkdimi? Bu, qarşımda doğan həllənilməz məsələlərdən biri idi...

Kapitan Nemo öz kayutuna çəkildi, mən onu bir neçə gün görmədim.

Kapitan Nemo sualtı gəminin qəlbi idi və onun bütün iztirablarını özündə əks etdirirdi. "Nautilus"-un bu son zamanlarda özünü necə aparması kapitana üz verən dərdin nə qədər böyük və gerçək olduğu haqqında düzgün mühakimə yürütməyə imkan verirdi. "Nautilus" başlı-başına buraxılmışdı. O, cansız bir cəsəd kimi dalğaların iradəsinə təbə olub sürüklənirdi. İndi onun çarxı azad idisə də, lazımcına fırlanmırdı. Kapitan Nemo bu mübarizə meydanından heç cür ayrılı bilmirdi, yoldaşlarından birini udan bu dənizdən uzaqlaşmaq istəmirdi.

On gün belə keçdi.

Ancaq mayın 1-də "Nautilus" Baham adasının yanından keçərək, şimala doğru – Baham kanalının ağzına tərəf üzüməyə başladı.

Biz indi öz sahilləri, öz heyvanları və ayrıca hərəti olan böyük okean çayının axarı ilə üzürdük. Mən bu sözlərlə Holfstremi demək istəyirəm.

O doğrudan da Atlantik okeanın ortası ilə sərbəst axan və suyu heç vaxt okean sularına qarışmayan bir çaydır. Onun suyu dənizin suyundan daha şordur. Orta hesabla dərinliyi üç min fut, eni altmış mil, orta sürəti isə saatda dörd kilometrdir.

Atlantik okeanın ekvator sahəsində arasıkəsilmədən oson şimal-şərq passatlarının təsiri altında tropik günəşin qızdırdığı böyük bir su axını Atlantik okeanı kəşib Cənubi Amerikaya doğru hərəkət edir. Cənubi Amerika sahillərində artıq Holfstrem adını alan bu qüvvətli isti su axını Antil dənizinin qızgın sularından keçərək daha da qızıdır. Yer kürəsinin hərərətini bərabərləşdirməyə xidmət edən bu Holfstrem, burada öz vəzifəsinə başlayır.

Meksika körfəzində, demək olar ki, qaynama dərəcəsinə qədər qızan bu axın, şimala, Amerika sahillərinə doğru qalxaraq, Nyufaundlendə çatır, orada Dəvis boğazındakı soyuq axının təzyiqilə istiqamətini dəyişərək, böyük qövs şəklində əyilib, yenə də okean ilə axmağa başlayır.

Qırx üçüncü en dairəsində Holfstrem iki qola ayrılır. Onlardan biri şimal-şərq passatının təsiri ilə Biskay körfəzinə və Azor adalarına qayıdır, ikincisi isə İrlandiya və Norveç sahillərini qızdırdıqdan sonra Şpitsbergenə tərəf gedir, orada dörd dərəcəyə qədər soyuyaraq, şimal qütbünün azad dənizini əmələ gətirir.

Baham kanalından çıxarkən eni on dörd lye, dərinliyi isə üç yüz əlli metr olan Holfstrem saatda səkkiz kilometrə çatan bir sürətlə axır. Bu sürət şimala yaxınlaşdıqca tədricən azalır. Arzu edilməlidir ki, bu azalma öz tədricliyini mühafizə etsin, çünki axının sürəti və istiqaməti dəyişərsə, Avropanın iqlimi üçün elə pis şərait yaranar ki, onun nəticəsini təsəvvür etmək belə çətindir.

"Nautilus" okeandakı bu çayla üzürdü.

Günortaçağı biz Konsel ilə göyortədə durmuşduq. Mən Holfstrem bəzi xüsusiyyətləri haqqında ona danışmışdım.

İzahatı qurtardıqdan sonra əlini suya salmağı ona təklif etdim.

Konsel təklifinə əməl etdi və suyun nə soyuq, nə də isti olmadığını hiss etdikdə, çox təəccübləndi.

– Bu ondan irəli gəlir ki, – deyə ona izah etdim, – Meksika körfəzindən çıxarkən Holfstrem hərəti insan bədəninin hərəti tündən çox az fərqlənir. Holfstrem elə istilik mənbəyidir, onun sayəsində Avropanın sahilləri həmişə yaşıl olur. Morinin hesabına görə, təbiətin Holfstrem sularına sərf etdiyi istilik enerjisi, Amazon və ya Missuri çayları böyüklükdə olan böyük bir dəmir çayını ərimiş halda saxlaya bilər.

Gəminizin bu saat olduğu yerdə Holfstrem sürəti saniyədə iki tam dördəbir metrə çatırdı. Axın, onu əhatə edən dənizdən kəskin

surətdə fərqlənirdi. Onun duzlarla zəngin olan qara suyu göy rəngi ilə dənizin yaşıl dalgaları içərisində aydın seçilirdi.

Bu suları bir-birindən ayıran xətt lap aşkar nəzərə çarpırdı, hətta Karolin adalarının yanında, "Nautilus"-un burnu artıq Holfstrem sularını yardığı halda, vintinin hələ okean dalgalarını köpükləndirdiyi aydın görünürdü.

Holfstrem böyük bir canlılar aləmini də özü ilə sürükləyib aparırdı. Aralıq dənizində yaşayan arqonavtlar bura sürü ilə üzürdülər. Qığırdaqlı balıqlardan nəzərə çarpanı, quyruqları təxminən bədən-lərinin üçdəbirini təşkil edən skatları. Təxminən iyirmi beş fut olan bu skatlar üçbucağa oxşayırdılar. Sonra biz burada girdəsiyə, yekəbaş və uzunluğu bir metrə qədər olan kiçik köpəkbalıqları gördük, bunların ağırlarında bir neçə cərgə iti dişləri vardı; bədənləri sanki pulla örtülmüşdü.

Sümüklü balıqlar arasında, adətən, bu dənizlərdə yaşayan levrek balıqlarını, əlvən qışaları od kimi parıldaayan daban balıqlarını, uzunluğu bir metr olan və üzgəclərində nöqtəli ləkələr düzülən zolaqlı ilanbaş balıqları, göyümtül-qızılı rəngli qırmızı balamut balıqlarını, gözləri sağda olan paltus və ya fletanları, paltuslar ailəsinə mənsub olub, gözləri solda olan enliəğızlı rombları, beli açıq-qırmızı, qarnı isə gümsü rəngə boyanmış, boruyaoxşar xortumlu xırda cüllüt balıqlarını, Süleyman balığı ailəsinə mənsub müxtəlif balıq növlərini və sairəni gördüm.

Gecə Holfstremın işıq verən suları, proyektorumuzun elektrik işığı ilə yarışdı. Bu işıq tufanqabağı daha parlaq olurdu.

Mayın səkkizində biz hələ Hatteras burnu bərabərində, Şimali Karolin en dairəsində idik. Burada Holfstremın eni yetmiş metrə, dərinliyi isə iki yüz metrə bərabər idi.

"Nautilus" əvvəlki kimi bəxtəbəxt üzürdü. Adama elə gəlirdi ki, bütün ehtiyatkarlıq tədbirləri yaddan çıxarılmışdı. Belə bir şəraitdə qaçmaq tamamilə mümkün idi. Doğrudan da insan yaşayan sahillər bizim üçün bir sığınacaq ola bilərdi. Dəniz Bostonla Nyu-York və ya Meksika körfəzi arasında üzən paroxodlarla dolu idi, Amerika sahillərinin müxtəlif nöqtələrinə yük daşıyan kiçik gəmilər gecə-gündüz bu yollarda hərəkət edirdi. Qaçsaq, o gəmilərdən biri tərəfindən xilas olunacağımıza ümid etmək olardı.

Beləliklə, Birləşmiş Ştatların sahillərindən üç yüz mil aralıq olmağımıza baxmayaraq, bu ən əlverişli fürsət idi.

Lakin təəssüf ediləcək bir hal kanadalının planını həyata keçirməyə mane olurdu, o da havanın pis olması idi. Biz daima tufan olan yerlərə yaxınlaşırdıq. Bu – Holfstremın doğurduğu qasırga və siklonların vətənidir. Fırtına zamanı balaca qayıqda yola çıxmaq – ölümə getmək deməkdir.

Bunu başa düşən Ned Lend hirsindən dişlərini qıcırdaqaraq, qaçmanı hər gün ləngidirdi. O, vətənin qüssəsini çəkməkdən axırda xəstələnədi, onu ancaq qaçmaq sağalda bilərdi.

– Cənab professor, – deyə Ned Lend mənə müraciət etdi, – bu məsələni qurtarmaq lazımdır! Sizin Nemo, insan yaşayan torpaqlardan uzaqlaşaraq şimala doğru gedir. Lakin mən sizə demişəm ki, Cənub qütbü bəsidir, daha mənəm Şimal qütbündə nə ölümüm var?!

– Ned, əgər hazırda qaçmaq mümkün deyilsə, necə etməli?

– Mən öz təklifimə qayıdıram. Kapitanla danışmaq lazımdır. Sizin vətəninizin sahilləri ilə üzərkən susurdunuz. İndi mənim vətənimin sahilləri ilə üzürük, mən isə susa bilmirəm! Bir neçə gündən sonra "Nautilus"-un Yeni Şotlandiyada olacağını, orada Nyufaundlendin yaxınlığında geniş bir liman başladığını, bu limana Müqəddəs Lavrenti çayının töküldüyünü, Müqəddəs Lavrenti çayının isə mənim doğma çayım olduğunu və mənim doğma şəhərim Kvebekdən keçdiyini düşündükcə, qəzəbimdən əsirəm! Cənab professor, mən artıq dözə bilmirəm, özümü dənizə atacağam! Burada qalmayacam. Boğuluram!

Görünür, kanadalının səbri lap tükənmişdi. Onun qüvvətli təbiəti bu uzun sürən əsarətlə barışa bilmirdi. Sifəti gündən-günə tutqunlaşırdı. Mən onun iztirablarını yaxşı anlayırdım, çünki özüm də vətənin qüssəsindən azarlamışdım.

Quru ilə bütün əlaqəni kəsdiyimiz vaxtdan yeddi ay keçirdi. Bundan başqa kapitan Nemonun bizdən uzaq gözməsi, oktapodlarla vuruşmadan sonra əhvalının dəyişməsi, heç kəsə danışmaq istəməsi vəziyyəti tamamilə dəyişdirirdi. Məndə artıq ilk günlərin ruh yüksəkliyi yox idi. İnsanlar üçün deyil, balinalar və başqa dəniz sakinləri üçün tamamilə əlverişli olan belə bir şərait dözə bilməkdən ötrü, Konsel kimi fləmandlı olmaq lazım idi. Əgər bu sevimli uşağın ağciyər əvəzinə qəlsəmələri olsaydı, o çox hörmətlə bir balıq olardı. Sualına cavab vermədiyimi gören Ned Lend yenidən sözə başladı:

– Demək ki, cənab professor? – deyə soruşdu.

– Bəli, Ned Lend, siz istəyirsiniz ki, mən kapitan Nemodan bizim haqqımızda nə kimi rəydə olduğunu soruşum?

– Bəli, professor.

– Kapitan Nemonun bir dəfə öz rəyini deməsinə baxmayaraq, siz yenə də bunu təkid edirsiniz?

– Bəli. Mən hər şeyi axıra qədər aydınlaşdırmaq istəyirəm. İstəyirsinizsə, yalnız mənim haqqımda danışın.

– Axı mən, demək olar ki, heç ona rast gəlmirəm. O məndən uzaq qaçır.

– Elə isə onu görməyə daha çox əsas vardır!

– Yaxşı, soruşaram, Ned.

– Nə vaxt? – deyə kanadalı insar etdi.

– Ona rast gələndə.

– Cənab Aronaks, istəyirsiniz mən özüm onu axtarıb tapım?

– Yox, yox, bunu mənə həvalə edin. Sabah...

– Bu gün, – deyə kanadalı səsləndi.

– Çox yaxşı, mən onu bu gün görərəm, – deyə onun özünün kapitanla söhbətə girişib işi korlayacağından qorxaraq cəld cavab verdim.

Mən tək qaldım. Verdiyim sözü dərhal yerinə yetirməyi qət etdim. Mən həmişə acı həqiqəti şübhəli qalmaqdan üstün tuturdum.

Oradan öz otağıma qayıtdım. Divarın dalından kapitan Nemonun ayaq səslərini eşitdim. Belə yaxşı fürsəti əldən vermək olmazdı. Onun qapısını döydüm. Cavab gəlmədi. Yenidən döydüm, sonra qapının dəstəyini burdum. Qapı açıldı.

İçəri girdim. Kapitan öz otağında idi. O, iş masası üzərinə əyilmiş bir halda nə işə yazırdı. Mənim addımlarımı eşitmədi.

Danışmayınca buradan getməməyi qərara alaraq, ona yaxınlaşdım. O, cəld hərəkətlə başını qaldırdı, qollarını çatdı və qaba bir tərəfdə soruşdu:

– Siz buradasınız? Məndən nə istəyirsiniz?

– Sizinlə danışmaq istəyirəm, kapitan.

– Lakin mən məşğulam, ağa, işləyirəm. Mən sizə tamamilə tək qalmaq hüququ vermişəm, məgər siz mənim belə hüquqdan məhrum olduğumu zənn edirsiniz?

Kapitanın məni belə qəbul etməsi danışığımızın müvəffəqiyyətə başa çatacağına az ümid verirdi. Bununla belə işi axıra çatdırmağı qət etdim.

– Ağa, – deyə soyuq bir tərzdə sözbə başladı, – mən təxirə salına bilməyən bir iş barəsində sizinlə danışmalıyam.

– Nə iş barəsində, professor? – deyə istehza ilə soruşdu. – Mənim nəzərimdən qaçan bir şeymi kəşf etmişsiniz? Dəniz sizə yeni bir sirri açmışdır?

Mən cavab verməmiş, o, masa üzərindəki kağızları mənə göstərərək, daha ciddi bir tərzdə əlavə etdi:

– Budur, cənab Aronaks, bir neçə dildə yazılmış əlyazması. Bu mənim elmi tədqiqatımın nəticəsidir, ümidvaram ki, bu əlyazması mənimlə bərabər məhv olmayacaqdır. Mənim adımla imzalanan və həyatımın tarixi ilə tamamlanan bu əlyazması, suya batmayan kiçik bir cihazla qoyulacaqdır. “Nautilus”da diri qalan axırıncı adam cihazı dənizə atacaq və dalğalar onu ağuşuna alacaqdır.

Bu adamın adı! Öz əlilə yazdığı tarixi! Demək, bir vaxt onun sirri açılacaqdır!

Lakin bu zaman mən bu məlumatda, ancaq məni maraqlandıran mövzuya keçmək üçün bir bəhanə gördüm.

– Kapitan, – dedim, – mən sizin həyata keçirmək istədiyiniz bu təşəbbüsü ancaq bəyənlə bilərəm. Sizin əməyinizin səmərəsi məhv olarsa, bu, ağılsızlıq olardı. Lakin sizin ixtira etdiyiniz vasitə mənə çox ibtidai görünür. Kim bilir, bu cihazı külək hara aparacaq və kimin əlinə keçəcəkdir! Bundan daha etibarlı bir şey düşünmək olmazmı? Bəlkə siz özünüz və ya yoldaşlarınızdan biri daha münasib bir şey düşünə?..

– Heç vaxt, ağa! – deyə kapitan cəld sözümü kəsdi.

– Belə olduqda, mən və mənim yoldaşlarım bu əlyazmasını mühafizə etməyə hazırıq, əgər bizə azadlıq versəniz...

– Azadlıq? – deyə kapitan Nemo ayağa qalxdı.

– Bəli, kapitan, sizinlə danışmaq istədiyim şey də elə bu idi. Budur, yeddi aydır ki, biz “Nautilus”dayıq. Mən bu gün öz adımdan və yoldaşlarımdan adından, bütün ömrümüz boyu bizi öz sualtı gəminizdə dustaq saxlamaq niyyətində olub-olmadığınızı soruşmaq istəyirəm.

– Cənab Aronaks, mən yeddi ay bundan əvvəl sizə verdiyim cavabı indi də təkrar edirəm: kim “Nautilus”-a düşdü, artıq heç vaxt onu tərk etməyəcəkdir!

– Axı bu lap qul olmaq deməkdir!

– Nəco istəsəniz, ona elə də ad verin!

– Qul azadlığa çıxmağa cəhd etmək hüququna malikdir! Bunun üçün hər cür vasitə yaxşı sayılır.

– Bu haqqı heç kəs sizdən almır, – deyər kapitan Nemo cavab verdi. – Mən ki sizi and ilə özümə bağlamamışam!

Kapitan Nemo əllərini sinəsində cəpəzləyərək mənə baxdı. Mən:

– Ağa, – dedim, – nə mən, nə də siz ikinci dəfə bu mövzuya qayıtmaq istəmirik. Madam ki, söhbət açıldı, onu axıra çatdırmalıyıq. Təkrar edirəm, söhbət yalnız mənim barəmdə deyil. Məndən ötrü elm qüdrətli bir dayaq, dərin bir maraq, əyləncə, hətta hər şeyi unutmağa kömək edən bir həvədir. Sizin kimi, mən də suya atılmış bir cihaz vasitəsilə zəhmətimin nəticələrini bir zaman bəşəriyyətə çatdırmaq ümidilə kifayətlənərək, mübhəmlik içərisində yaşaya bilərəm. Bir sözlə, mən sizə heyran qalar, bəzi cəhətdən sizin haqlı olduğunuzu etiraf edər, hətta sizin sərəşiriliyinizin iştirakçısı olmaqdan da müəyyən dərəcədə həzz ala bilərəm. Lakin sizin həyatınızın, bu gəmidə yalnız mənim və yoldaşlarımla qarışa bilmədiyi cəhətləri də vardır. Hətta ürəyimiz sizin ürəyinizlə bir ahəngdə döyündüyü, sizin istedad və aqlınızla heyran qaldığımız halda belə, biz gözəl və nəcib şeylərin doğurduğu kiçik bir həsrət-rəğbətdən də əl çəkməli olurduq. Sizə dəxli olan şeylərin hamısına yad olmağımız, bizim burada qalmağımızı, hətta mənim üçün belə imkan xaricəmə qoyur. Bizim burada qalmağımız, xüsusilə Ned Lend üçün dözülməz bir hal olmuşdur. Hər adamın, məhz adam olduğu üçün haqqı vardır ki, onun barəsində düşünsünlər. Azadlığı sevən və qulluğa nifrət bəsləyən adamda nə kimi intiqam hissi oyana biləcəyi sualını özüncə vermisinizmi? Məsələn, bizim kanadalı kimi bir adamda? Onun nələr düşünə biləcəyini və nələr edə biləcəyini özüncədən soruşmuşsunuzmu?..

Kapitan Nemo yerindən qalxdı.

– Ned Lend nələr düşünə bilər və nələr edər? Bunların mənə nə dəxli var? Mən onu axtarıb tapmamışam! Onu burada öz zövqüm üçün saxlamıram. Sizə gəlincə, cənab Aronaks, siz hər şeyi, hətta susmağı belə başa düşə bilənlərdənsiniz. Artıq sizə bundan artıq cavabım yoxdur. Sizin bu barədə mənimlə danışmaq təşəbbüsünüz axırıncı olmalıdır, çünki ikinci dəfə mən sizə heç qulaq da asmayacağam.

Mən otaqdan çıxdım. O gündən etibarən kapitanla aram dəydi.

“Mən bu söhbəti hər iki yoldaşıma nağıl etdim. Ned Lend:

– Biz indi artıq bildik ki, bu adamdan heç nə gözləmək olmaz, – dedi, – “Nautilus” Lonq-Aylendə yaxınlaşır, hava necə olursa olsun, biz qaçmalıyıq.

Lakin göy yetdikcə qorxunc bir şəkil alırdı. Fırtına başlanacağını xəbər verən əlamətlər bir-bir üzə çıxdı. Havanı süd kimi ağ duman bürüyürdü. Üfüq fırtına buludları ilə dolu idi. Buludlar qeyri-adi bir sürətlə alçaqdan gedirdi. Dəniz coşurdu. Fırtınanın dostları olan fırtına quşlarından başqa havada özge quş qalmamışdı. Barometr şiddətlə enirdi.

Fırtına məhz mayın on ikisində, “Nautilus” Lonq-Aylendin bərabərinə çatıb Nyu-Yorkdan bir neçə mil aralı olduğu zaman başladı. Mən təbiətin bu dəli mübarizəsini təsvir edə bilmirəm, çünki kapitan Nemo o gün dənizin dərinliyində gizlənmək əvəzinə, izah edə bilmədiyim səbəbdən, suyun üzündə qalmışdı.

Külək, saniyədə on beş metrlik bir sürətlə cənub-şərq tərəfdən əsirdi, gündüz saat üçdə bu sürət saniyədə iyirmi beş metrə çatdı. Bu, əsil fırtına idi.

Kapitan Nemo göyrtədə durmuşdu. Coşmuş dalgalar onu yaxalamasın deyərək, o özünü məhəccərə bağlamışdı. Mən də özümü onun yaxınlığında məhəccərə bağlayıb fırtınaya və onu vüqarla qarşılayan bu qeyri-adi adama eyni dərəcədə heyrət edirdim.

Bulud parçaları göyə qalxan dalgalara toxunurdu. Mən bu dəfə böyük dalgalar arasında əmələ gələn adətən xırda dalgalar görmədim. Burada his kimi qapqara olan dalgalardan başqa heç nə görünmürdü, hətta bu dalgalar o qədər möhkəm idi ki, heç səpələnmirdi də. Dalgaların hündürlüyü getdikcə artırdı.

“Nautilus” gah böyrü üstə qalxır, gah da dor ağacı kimi dik qalaraq, arxa tərəfini şiddətlə suya basırdı. Axşam saat beşə yaxın bərk yağış yağdı, lakin bu yağış nə küləyi sakit etdi, nə də dənizi, külək saniyədə qırx beş metrlik, yəni saatda qırx lyedən artıq bir sürətlə əsirdi. Belə tufanlar evləri dağıdır, kərəmit damları qoparıb aparar, dəmir qəfəsləri sındırır və gəmilərin göyörtəsində olan ağır topları kos kimi atıb-tuta bilər. Lakin “Nautilus”, bütün bu hərəmərəlik içində məşhur bir mühəndisin: “Elə bir gəmi yoxdur ki, yaxşı qayırıldığı halda, dənizin öhdəsindən gələ bilməsin” – sözlərini tamamilə doğruldu. Bu, dalgaların dağıda biləcəyi sərt bir

qaya deyildi, bu mütəhərrik və insana itaət edən dəmir bir iy idi; ipləri və dər ağacları olmayan bu gəmi, heç nədən qorxmadan, dəli fırtına ilə çarpışırdı.

Mən zəncir qırmış bir köpək kimi üzərimə gələn bu dalgaları seyr edirdim. Hündürlüyü on beş metr, uzunluğu isə yüz əlli metr-dən iki yüz metrə qədər olan bu dalgalar külək sürətinin yarısı qədər bir sürətlə bir-birini təqib edirdi. Onların həcmi və qüdrəti dəniz dərinliyindən asılı olaraq artırdı. Havanı öz ağuşunda dənizin dərinliklərinə aparan və beləliklə, oraya oksigen çatdıran bu dalgaların rolunu mən onda anladım. Dalgalar aşağı tökülərkən, su səthinin hər kvadrat futuna, alimlərin hesabına görə, ən çoxu üç min kiloqrama qədər təzyiq göstərir. Hebrid adalarında səksən dörd min girkənə ağırlığında olan bir qayanı yerindən qoparan məhz belə dalgalar olmuşdu. 1864-cü il dekabrın 23-də baş verən fırtına zamanı, bu dalgalar Yaponiyada İeddo şəhərinin bir hissəsini dağıtdıqdan sonra saatda yeddi yüz kilometrlik bir sürətlə okeanı keçərək, həmin gün Amerika sahillərinə çatmışdı.

Qaranlıq çökərkən, üfəqdə fırtına ilə əlbəyaxa vuruşmaqda olan böyük bir gəmi gördüm. O, yolunu azmışdı. Yəqin, bu, Nyu-Yorkla Liverpul və ya Havr arasında işləyən paroxodlardan biri idi. Bir azdan sonra gəmi qaranlıqda görünməz oldu.

Axşam saat ona yaxın bütün göy üzünü sanki alov bürümüşdü. İldırımlar havanı dalbadal qamçılıyırdı. Mən onların dözülməz parlaqlığına baxa bilmirdim, kapitan Nemo isə gözünü göydən ayırmırdı. Mənə elə gəlirdi ki, o fırtınadan zövq alırdı.

Bir-birinə çarpan dalgaların gurutusu, küləyin viyıtısı, gey guruldaması... havanı sarsıdırdı. Külək istiqamətini tez-tez dəyişirdi, şərqdən başlayan siklon, şimalı, qərbi və cənubu dolaşıqdan sonra yenə də oraya qayıdırdı.

Ax, bu Holfstrem! O, fırtınalar kralı adını daşımağa tamamilə layiqdir! Holfstrem sularının və bu sular üzərindəki hava qatlarının müxtəlif hərəkətə malik olmasından başqa, bu dəhşətli siklonları kim doğura bilər?

Yağışın dalınca göydən əsil od yağmağa başladı. Adama elə gəlirdi ki, su axınları ərimiş metal selinə çevrilmişdir.

Elə düşünmək olardı ki, özünə layiqli bir ölüm seçən kapitan Nemo ildırımla ölmək istəyir.

Yırğalanmanın lap qorxunc bir vaxtında "Nautilus" öz polad dişini ildırım siperi kimi havaya qaldırdı, bu dişdən qılgıncım səpələndiyini gördüm.

Mən tamamilə təqəddən düşərək, qarnı üstə sürünə-sürünə qapağın yanına gəldim, onu açıb salona endim. Bu zaman tufan ən yüksək dərəcəyə çatmışdı. "Nautilus"un içərisində bir saniyə belə ayaq üstə dayanmaq mümkün deyildi.

Kapitan Nemo ancaq gecəyarısı aşağı endi. Mən rezervuarların necə doldurulduğunu eşidirdim. "Nautilus" yavaş-yavaş dənizin sakit dərinliyinə endi.

Salondakı pəncərələrin qapaqları açıldı. Mən iri balıqlar sürüsünün xəyal kimi odlı sular içərisində şaşqınlıqla qaçışdığını gördüm. Onlardan bir neçəsini ildırım gözümün qabağındaca vurub öldürdü.

"Nautilus" nəməkdə davam edirdi. Mən onun on beş metr dərinlikdə özünə sakit bir mühit tapacağını düşünürdüm. Lakin dənizin səthi o qədər coşmuşdu ki, okeanın əlli metr dərinliyinə enməyə məcbur olduq.

Ora necə səssiz, dinc və sakitdi! Kim deyə bilərdi ki, bu zaman dənizin üzündə belə dəhşətli bir fırtına hökm-fərmadı!

İYİRMİNCİ FƏSİL

47°24' EN VƏ 17°28' UZUNLUQ DAİRƏLƏRİNDƏ

Tufan bizi şərquə atmışdı. Nyu-York sahilləri yaxınlığında və ya Lavrentiya çayı ağzında qaçmaq ümidi boş çıxdı. Zavallı Ned ümid-sizliyə qapılaraq, kapitan Nemo kimi tənhalığa çəkilmişdi. Konsellə mən bir-birimizdən ayrılmırdıq.

Yuxarıda dedim ki, "Nautilus" şərquə, daha doğrusu, şimal-şərquə atılmışdı. Bir neçə gün ərzində o gah su altı ilə, gah da su üzü ilə gedərkən, dənizçilər üçün daima çox qorxulu olan dumanlıqda dolaşdı. Bu duman, başlıca olaraq, havanı ifrat dərəcədə su buxarı ilə doyuran buzların əriməsindən əmələ gəlir.

Bu yerlərdə, sahilə çıxmağa can ataraq, oradakı işığa doğru gedən, lakin işığın yanlış sayrışması ilə aldanan nə qədər gəmi məhv olmuşdur! Duman nə qədər bədbəxtlik törətmişdir! Fənərlərin işığına,

fitlərə, gəmi zənglərinin həyəcanlı səslərinə baxmayaraq, nə qədər gəmi tələf olmuşdur! Külək ləpədən səsini boğduğu yerdə, nə qədər gəmi sualtı daşlara dəyib dağılmışdır!

Hec də təəccüblü deyil ki, bu yerlərdə dənizin dibi döyüş meydanını andırır: gəmi qəzalarının qalıqları dənizin dibini doldurmuşdu. Onların bir qismi köhnəlik çürümüşdü, bir qismi isə hələ təzə idi. Ayrı-ayrı gəmi qırıntılarının mis örtüyü hələ heç tutqunlaşmamışdı, projektorumuzun işığı bu mis örtüyə düşəndə bərk vururdu.

Mühacirlərdən ibarət olan canlı yükü və öz tayfası ilə bərabər nə qədər gəmi burada xəbərsiz itmişdi! Bütün soraq kitablarında qeyd edilən və son dərəcə qorxulu olan Sen-Pol adası yaxınlığında, Ras burunda, Bel-İl boğazında, Lavrentiya çayının ağzında hər il nə qədər gəmi qəzaya uğrayırdı.

Yalnız son bir neçə il ərzində bu yerlərdə batmış gəmilərin matəm siyahısına tufanda batan "Solvey", "İzida", "Paramatta", "Macar", "Kanadalı", "İngilis-Saks", "Humboldt", "Birləşmiş Ştatlar", toqquşmadan tələf olan "Arktika" və "Lion", naməlum səbəblərdən məhv olan "Prezident", "Sakit okean", "Qlazqo şəhəri" adlı gəmilər daxil edilmişdir.

"Nautilus", ölümləri nəzərdən keçirilmiş kimi, qəzaya uğramış gəmilərin parçaları arası ilə üzürdü.

Mayın on beşində biz Nyufaundlend dayazlığının cənubunda idik. Bu dayazlıq dalgaların və küləyin gətirdiyi müxtəlif maddələr yığından əmələ gəlmişdir. O, başlıca olaraq Holfstremin ekvatorundan və ya Holfstremin əksi olaraq, şimaldan gələn və Amerika sahillərini ötüb-keçən soyuq su axınının özü ilə buraya gətirdiyi hər cür üzvi qalıqlardan ibarətdir. Burada həmçinin milyardlarla tələf olmuş balıqların sümüyündən, molyuskaların və zoofitlərin qalıqlarından ibarət böyük bir yığın əmələ gəlmişdi.

Nyufaundlend dayazlığında suyun dərinliyi bir neçə yüz futdan artıq deyildi. Lakin cənuba doğru getdikdə birdən-birə dərin bir boşluq, üç min metr dərinlikdə olan bir uçurum başlayır. Burada Holfstrem genişlənib, bütöv bir dəniz əmələ gətirirsə də, sürətini və istiliyini itirir.

"Nautilus" un yaxınlaşarkən mən hürküdüyü balıqlar arasında, yarım metr uzunluqda olan, belə qarətəhor, qarnı narıncı rəngli girdəqanadlılar gördüm. Onların erkək və dişiləri bir-birinə qarşı son

dərəcə sədaqətli olur. Bundan başqa burada çox dadlı, zümrüd rəngli uzun murenlər, başı bir qədər it başına oxşayan irigözlü karraks, xul və levrək balıqlar vardır. Lakin ən çox morina balığına rast gəldikdə, – onlar çox sevdikləri Nyufaundlend dayazlığında daha çox yayılmışdı, – cəsarətlə demək olar ki, morina balığı dağ balığıdır, çünki Nyufaundlend sualtı dağdan başqa bir şey deyildir. "Nautilus" morina balığı sürüləri arasında özünə yol açdığı zaman Konsel heyətlə soruşdu:

– Ah, bu morina balığı imiş ki! Mən elə bilirdim ki, morina balığı kambala kimi yastı olur.

– Nə boş sözdür! Morina balığı yalnız balıq dükanlarında yastı olur, çünki dükana verməzdən qabaq icalatını çıxarırlar. Dənizdə isə o, iyəoxşar balıqdır və üzmək üçün bədəni çox yaxşı uyğunlaşmışdır!

– Ağam daha yaxşı bilər, – deyər Konsel cavab verdi. – Lakin burada nə çox balıq var, elə bil, lap qarışıq yuvasıdır!

– Əgər onlara düşmənlər kəsilsin insanlar olmasaydı, balıqların heç sayı-hesabı olmazdı. Bir diş morina balığının nə qədər kürü tökdüyünü bilirsinizmi?

– Fərz edək ki, beş yüz min.

– On bir milyon, dostum!

– On bir milyon! Yox, özüm saymasam, buna heç vaxt inanmaram.

– Say! Lakin mənə inansan, vaxtına qənaət etmiş olarsan. Unutma ki, fransızlar, ingilislər, amerikalılar, danimarkalılar, norveçlər külli miqdarda morina balığı tuturlar. Onu həddən artıq yeyirlər. Əgər bu balıqlarda belə fəvqəladə çoxalma qabiliyyəti olmasaydı, onların nəslini çoxdan kəsilmişdi. Təkcə İngiltərədə və Amerikada yetmiş beş min dənizçi beş min gəmidə morina balığı tutmaqla məşğuldur. Hər gəmi bir mövsümdə, orta hesabla, qırx mindən az balıq tutmur, bu da nəticədə iyirmi milyona yaxın edir. Bu qədər də Norveç sahillərində tuturlar.

– Çox yaxşı, – deyər Konsel səsləndi, – mən ağama inanıram, ona görə də saymaqdan əl çəkirəm.

– Nəyi saymaqdan, Konsel?

– On bir milyon kürünü. Ancaq mən bir şeyi qeyd etməliyəm.

– Nəyi?

– Onu ki, hər kürüdən, doğrudan da bir balıq çıxsaydı, o zaman bütün İngiltərə, Amerika və Norveç doyurmaq üçün iki cüt morina balığı kifayət edərdi.

Gəminin altı quma toxuna-toxuna Nyufaundlend dayazlığını keçdiyim zaman, mən morina balığı tutmaq üçün uclarına iki yüz qədər tilov keçirilmiş uzun və nazik ipləri nəzərdən keçirdim. Hər balıqçı yayığı belə iplərdən qırx-əllisini suya atır. Bir ucuna tilov bağlanmış ip, qurşaq vasitəsilə suyun üzündə qalır. "Nautilus" bu sualtı torun arasından keçməli olurdu.

Sualtı gəmi bu adamlı yerlərdə çox qalmadı. O ancaq Nyufaundlend en dairəsinə qədər qalxdı. Burada, Sen-Cons adasında, Avropa ilə Şimali Amerikayı birləşdirən transatlantik teleqraf xəttinin kabeli qurtarı.

Burada "Nautilus" yolunu şimala doğru davam etdirmək əvəzinə, şərqə tərəf yönəldi. O sanki kabelin yerləşdiyi bu yastı təpəni tədqiq etmək istəyirdi. Suya salınan saysız-hesabsız zondlarla bu təpənin quruluşu təfərrüatla məlum idi.

Mayın on yeddində mən Sen-Consdan beş yüz mil uzaqda, dəniz səthindən iki min səkkiz yüz metr dərinlikdə qumun üstü ilə uzadılmış kabel gördüm. Əvvəlcədən xəbərdar etmədiyim Konsel, onu böyük bir dəniz ilanına oxşadı, öz üsulu ilə təsnif etməyə hazırlaşdı. Lakin mən bu mehriban uşağın şəstini qıraraq, ona təsəlli üçün bu kabelin çəkilməsi haqqında bir sıra təfəsilat verdim.

Birinci kabel 1857-1858-ci illərdə çəkilmişdi. Lakin dörd yüz teleqram verdikdən sonra rabitə birdən-birə kəsildi. 1863-cü ildə mühəndislər üç min dörd yüz kilometr uzunluğunda yeni kabel düzəldilər; onun ağırlığı dörd min beş yüz ton idi. Bu böyük yükü suyun dibinə döşəmək üçün xüsusi olaraq "Great Eastern" gəmisi hazırlanmışdı. Lakin bu təşəbbüs də baş tutmadı.

Mayın iyirmi beşində üç min səkkiz yüz otuz altı metr dərinliyə dalan "Nautilus", kabelin məhz qırıldığı yərə gəlib çıxdı.

Bu hadisə İrlandiya sahillərindən altı yüz otuz səkkiz mil uzaqda baş vermişdi. Gündüz saat ikidə məlum olur ki, Avropa ilə əlaqə kəsilmişdi. "Great Eastern" gəmisində olan mühəndislər kabelin qırılmış yerini tapıb axşam saat on birdə onun uclarını sudan çıxara bildilər. Qırılmış yeri birləşdirdikdən sonra onu yenidən suya saldılar. Lakin bir neçə gündən sonra kabel yenə qırıldı, ancaq bu dəfə kabeli okeanın dərinliyindən çıxara bilmədilər.

Lakin amerikalılar çətinlik qarşısında geri çəkilmədilər. Bütün var-yoxunu bu işə sərf edən və bu işlərin cəsarətli təşəbbüsçüsü

olan Sayrus Fild yenidən istiqraz buraxdı. Onun səhmləri dərhal satılıb qurtardı. Daha mükəmməl quruluşlu yeni kabel qayırıldı. Quttaperça qışası ilə təcrid edilmiş məftil telləri, lifli maddədən toxunmuş yastıqla mühafizə edilərək, metaldan qayırılmış armatur içərisinə qoyuldu.

1886-cı il iyulun 13-də "Great Eastern" dənizə çıxdı.

İş yaxşı gedirdi. Lakin bir dəfə belə bir hadisə baş verdi. Kabeli suya salmazdan əvvəl açarkən, ehtimal ki, özəyini xarab etmək məqsədilə, onun bir neçə yerinə mıx sancıldığını gördülər. Kapitan Anderson, gəmi zabitləri və mühəndislər bir yerə toplaşaraq, bu işi müzakirə etdilər və müqəssir tapılsa, onu mühakiməsiz gəmidən suya atmağı qəet etdilər. O gündən sonra belə cinayətlər daha təkrar olunmadı.

İyulun iyirmi üçündə, Nyufaundlendin səkkiz yüz kilometrliyində olan "Great Eastern" Sadov yaxınlığındakı döyüşdən sonra Prussiya və Avstriya arasında barışıq müqaviləsi bağlandığı halda İrlandiyadan teleqram aldı. Duman içərisində zorla irəliləyən gəmi ayın iyirmi yeddində Amerika sahilinə yetişdi. İş sağ-salamat başa çatdırıldı, cavan Amerika qoca Avropaya, barışıq müqaviləsinin bağlanması münasibətilə, təbrik teleqramı göndərdi.

Əlbəttə, mən elektrik kabelini ilk vəziyyətdə, yəni zavod emalatxanasından çıxdığı halında görəcəyimə ümid etmirdim.

Öz daş yatağında uzanan bu metal ilan kirəc qabıqla örtülmüşdü, bu onu molyuskulardan qoruyurdu.

Kabel dənizin dibində uzadıldığı üçün dalğaların təsirindən mühafizə olunmuşdu. Bu kabel vasitəsilə Avropadan Amerikaya verilən elektrik signalı cəmi saniyənin yüzdə otuz ikisi qədər bir vaxt alırdı. Bu kabel həmişəlik qalacaqdır, çünki müəyyən edildiyinə görə, quttaperça maddəsi dəniz suyunun təsirilə get-gedə möhkəmləşir. Bundan başqa kabel üçün elə əlverişli istiqamət seçilmişdi ki, o heç bir şərətdə çox dərinə düşə bilməzdi və beləliklə, şiddətli təzyiqin onu qıra biləcəyi qorxusunu gözləmək olmaz.

"Nautilus" kabelin uzadılmış olduğu yolun ən dərin nöqtəsinə – dörd min dörd yüz otuz metrə qədər enmişdi.

Oradan biz 1863-cü ildə qəza baş verən yərə getdik.

Okeanın dibində burada, eni yüz iyirmi metr olan bir dəre əmələ gətirmişdi. Əgər Monblan dağına buraya köçürmək mümkün olsaydı,

zirvəsi sudan bayıra çıxmazdı. Bu dərə şorq tərəfdən iki min metr hündürlükdə olan sıldırım qayalarından ibarət divarla qurtarır. Biz mayın 28-də bu dərəyə enmişdik. İndi "Nautilus" İrlandiyadan yüz elli kilometr qədər aralı idi.

Bəlkə də kapitan Nemo Britaniya adalarını hərnlənib keçmək niyyətində idi? Yox, o yenidən cənuba, Avropa dənizlərinə doğru istiqamət almışdı, bu da məni çox təəccübləndirirdi.

Biz Enqlezi adasını hərnlənib keçərkən, mən bir an üçün onun Qlazqo və Liverpuldan gələn minlərcə gəmiyə yol göstərən mayakının işığını gördüm.

Qarşıma belə bir mühüm sual çıxdı: görəsən, "Nautilus" Lamanş boğazına girməyə cəsarət edermi?

Biz quruya yaxınlaşarkən yuvasından çıxan Ned Lend, bu barədə mənə dönə-dönə sual verməkdən yorulmurdu. Mən ona nə cavab verə bilərdim? Kapitan Nemo əvvəlki kimi gözə görünmürdü. O, Amerika sahilləri boyunca getməklə kanadalını cıratmışdı, olmaya indi də Fransa sahilləri ilə gedərkən məni cıratmaq istəyir?

Bu aralıq "Nautilus" cənuba doğru üzməkdə davam edirdi. Mayın 30-da o, Britaniya adalarının yaxınlığında olan Lend adasının yanından keçdi.

Əgər kapitan Nemo Lamanş kanalına girmək istəyirdisə, şorqə doğru istiqamət almalı idi.

Lakin o belə etmədi.

Mayın 31-də "Nautilus" bütün günü, məndə son dərəcə böyük maraq oyadan, əcaib dövrələr cızırdı. Adama elə gəlirdi ki, o nə işə yer axtarır, amma tapmır.

Günorta vaxtı kapitan özü müşahidə aparmağa başladı. O mənimlə bir kəlmə də danışmırdı. Onda bu vaxta qədər heç görmədiyim dərən bir kədər vardı. Onu belə bikiş edən nə idi? Bəlkə Avropa sahillərinin yaxınlığı idi? Bəlkə də onu tərk etdiyi vətənin həsrəti incidirdi? O, tutduğu işdən peşmanmı idi, yoxsa ona təəssüf edirdi? Bu fikir zəhmimi uzun müddət məşğul etdi. Məndə belə bir hiss oyanmışdı ki, bir təsadüf nəticəsində kapitan Nemonun sirri açılacaqdır.

Ertəsi gün, iyunun 1-də "Nautilus" öz qərribə manevrlərini davam etdirdi. Aydınır ki, o, okeanda nə işə müəyyən bir yer axtarırdı. Dünənki kimi, indi günorta müşahidələrini kapitan Nemo özü aparırdı.

Dəniz sakit, göy təmiz idi.

Şorq tərəfdə, bizdən səkkiz mil uzaqda, tam sürətlə irəliləməkdə olan böyük bir gəmi görünürdü. Gəmidə heç bir bayraq olmadığından, onun hansı millətə mənsub olduğunu müəyyən edə bilmədim.

Günəş meridiandan keçdiyi zaman, kapitan Nemo sekstantı götürüb, böyük diqqətlə müşahidə aparmağa başladı. Dəniz son dərəcə sakit olduğundan müşahidə aparmaq çox asan idi. Tamamilə hələ kətsiz duran "Nautilus" qətiyyənlə yırğalanmırdı.

Mən bu zaman göyortədə idim. Kapitan istiqamətini təyin etdikdən sonra:

– O buradadır, – deyib pilləkənləri aşağı endi.

Olmaya o, sürətini azaldıb, bizə yaxınlaşmaqda olan gəmini görmüşdü? Bunu müəyyən edə bilmədim.

Salona qayıtdım. Lyuku bağladılar, mən rezervuarlarda suyun fışıldaması eşidim. "Nautilus" suya dalmağa başladı. Çarx işləmədiyindən, gəmi saquli xətt üzrə suya endirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra o, səkkiz yüz otuz metr dərinlikdə dayandı və gəminin burnu dənizin dibinə döyüdü.

Salonun işığı söndü. Pəncərənin qapaqları açıldı, qarşımda yarım millik bir sahədə projektorumuzun aydıncı işıqlandırdığı dəniz açıldı. Sol pəncərədən isə sakit sudan başqa heç bir şey görünmürdü.

Sağ tərəfdə dərində diqqətimi qara bir kütlə cəlb etdi. O, balıq-qulağılardan ibarət bir ağ qabıqla örtülmüşdü. Diqqətlə baxdıqda onun dorsuz gəmi olduğunu gördüm. Dər ağacının olmamasına səbəb, ehtimal ki, gəminin başı üstə dibə getməsi idi. Onun üzərində bir qədər kirec çöküntüsünün əmələ gəlməsi aydın göstərirdi ki, bu gəmi çoxdan bəri qəzaya uğramış, parçaları uzun müddətdir ki, okeanın dibindədir.

Bu hansı gəmi idi? "Nautilus" bu gəminin qəbrini nə üçün ziyyətə gəlmişdi. Bəlkə də bu gəminin tələf olmasına heç də dəniz fırtınası səbəb olmamışdır?

Mən nə düşünəcəyimi bilmirdim, birdən kapitan Nemo yavaş səsle dilə gəlirdi.

– Bir zaman bu gəmi "Marselli" adlanırdı. O, 1762-ci ildə suya salınmışdır. Onun yetmiş dörd topu vardı. 1778-ci il avqustun on üçündə La-Poy-pa Vertrienin komandası altında olan bu gəmi "Preston" gəmisilə qəti döyüşə girmişdi. 1779-cu il iyulun dördündə

bu gəmi admiral d'Esten eskadrasında Qrenadanın alınmasında iştirak etmişdir. 1781-ci il sentyabrın beşində qraf de Qrasın idarəsi altında o, Çizpik limanında vuruşmuşdur. 1794-cü ildə Fransa Respublikası onun adını dəyişmişdir. Həmin il aprelin on altısında o, Brestdə Vilare-Juaezin eskadrasına qoşulmuşdur. Bu eskadraya, admiral Van-Stabelin komandası altında Amerikadan taxıl gətirən yük gəmisini mühafizə etmək tapşırılmışdı. Respublikanın ikinci ili prerialın¹ on birində və on ikisində bu eskadra ingilis gəmilərinə rast gəlir. Cənab professor, bu gün prerialın on üçü, yəni 1868-ci il iyunun biridir. Düz yetmiş dörd il bundan əvvəl həmin bu yerdə 47°24' en və 17°28' uzunluq dairələrində qəhrəmancasına vuruşmadan sonra yarı suya batmış, bütün dor ağaclarını və heyətinin üçdə birini itirmiş bu gəmi, suya batmağı təslim olmaqdan üstün tutmuşdur... Diri qalan üç yüz əlli altı döyüşçü, respublika bayrağını qaldıraraq "Yaşasın Respublika!" səslərilə dənizin dibinə getmişdir.

– Bu, "İntiqamçı" gəmisidirmi?! – deyə bağırırdı.

– Bəli, ağa, "İntiqamçı"dır. – Kapitan Nemo əllərini çarpazlayaraq: – Gözəl addır, – deyə pıçıldadı.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

"İNTİQAMÇI"

Bütün bu səhnənin nagahanlığı, bu inqilabi gəminin, soyuqqanlı bir tərzdə başlanan və xüsusi həyəcanla qurtaran tarixi mənası diqqətimi cəlb edən "İntiqamçı" adı məni dərin bir heyratə saldı. Mən gözümlü kapitanı ayıra bilmirdim. O, əli ilə dənizi göstərərək, ehtiraslı nəzərlərlə bu şərəfli gəminin parçalarına baxırdı.

Bəlkə kapitan Nemonun kim olduğunu, haradan gəldiyini və hara getdiyini bilmək mənə heç vaxt müəssər olmayacaqdır, lakin mən onda insanlıq sifətinin alimlik sifətinə üstün gəldiyini göürdüm.

Yox, kapitan Nemonu və yoldaşlarını bu polad divarlar arasında dustaq saxlayan yalnız insanlara qarşı ədalət hissi deyil, zamanın belə zəiflədə bilmədiyi dəhşətli nifrət hissi idi.

Bəlkə də o, intiqam almaq arzusunda idi?

Bu aralıq "Nautilus" yavaş-yavaş yuxarı qalxırdı. "İntiqamçı" yavaş-yavaş gözəndən itirdi. Bir azdan sonra yüngül yırğalanma artıq dənizin üzündə olduğumuzu göstərirdi. Bu zaman mən boğuq bir partlayış eşitdim.

Kapitana baxdım. O, cıqırını çəkmədi.

– Kapitan! – dedim.

O cavab vermədi.

Mən kapitana oradaca qoyaraq, göyörtəyə çıxdım. Konsel ilə kanadalı orada idilər.

– Bu nə gurultu idi? – deyə soruşdum.

– Top atəşinin gurultusu idi, – deyə Ned Lend cavab verdi.

Mən gəminin əvvəlcə olduğu səmtə baxdım. O bütün sürətilə "Nautilus"a yaxınlaşırdı. Aramız altı mildən çox olmazdı.

– Bu nə gəmidir, Ned?

– Mərc gələm ki, bu, hərbi gəmidir, – deyə kanadalı cavab verdi. – Bu onun göyörtə avadanlığından, dor ağaclarının hündürlüyündən məlumdur. Ah, kaş o bizə hücum edib bu zəhrimar "Nautilus"u batıraydı!

– Dostum Ned, – deyə Konsel cavab verdi. – Bu gəmi "Nautilus"a nə zərər verə bilər? Axı o nə su altında ona hücum edə bilər, nə də dənizin dərinliklərində ona atəş açə bilər.

– Bu gəminin hansı millətə mənsub olduğunu müəyyən edə bilərsinizmi, Ned? – deyə soruşdum.

Kanadalı qashlarını çatıb, gözlərini süzərək diqqətlə gəmiyə baxdı.

– Yox, professor, – deyə, nəhayət, cavab verdi, – mən onun hansı millətə mənsub olduğunu müəyyən edə bilmərəm, bayrağı yoxdur. Lakin onun hərbi gəmi olduğunu təsdiq etməkdə davam edirəm, çünki onun qrot-dorunda haça uclu uzun bir mimpel dalğalanır.

Biz birbaşa üstümüzə gələn gəmini on beş dəqiqə nəzərdən keçirdik.

Güman edə bilməzdim ki, gəmi belə uzaq məsafədən "Nautilus"u tanısin. Bundan başqa mən, ümumiyyətlə, belə sualtı gəminin ona məlum olduğunu zənn edə bilmirdim.

Bir azdan sonra kanadalı, bu gəminin qabaqda polad dişi və iki zirehli göyörtəsi olan böyük bir hərbi gəmi olduğunu bildirdi. Borularından qara tüstü qalxırdı. Yığılmış yelkenlər sərənlərə yapışmışdı.

¹ Fransa Respublikasının doqquzuncu ayı

Gəminin bayrağı yox idi. Aramızdakı məsafə də lent kimi havada dalğalanan haça uclu vimpelin rəngini müəyyən etməyə mane olurdu.

Gəmi sürətlə yaxınlaşırdı. Əgər kapitan Nemo onun yaxına gəlməsinə imkan verərsə, bəlkə xilas olmaq üçün əlimizə fürsət düşər.

– Professor, – deyə Ned Lend səsləndi, – bu gəminin bizə çatmasına bir mil qalmış, mən özümü suya atacağam, sizə də bunu təklif edirəm.

Mən kanadaliya cavab verməyərək, gözümlüyün qarşısında gədə böyüməkdə olan gəmini nəzərdən keçirirdim. Üzüb ona çatmaq mümkün olarsa, o, ingilis, fransız, amerikan və ya rus gəmisi olmasından asılı olmayaraq, bizi sudan çıxarardı.

– Üzmək sənətində bir o qədər təcrübəyə malik olduğumuz, ehtimal ki, ağamın yadındadır, – deyə Konsel səsləndi. – Əgər ağam, dostumuz Nedin məsləhətinə əməl etsə, onu yedəyə almaq qeydini mənə həvalə edə bilər.

Mən cavab verməyə hazırlaşdım ki, birdən hərbi gəminin burunda ağ duman göründü. Bir neçə saniyədən sonra ağır cismnin düşməsindən köpüklənən su “Nautilus”un göyərtəsinə töküldü. Ateş səsi qulaqlarımı batırdı.

– Necə? Onlar bizə atəş açırlar? – deyə bağırdım.

– Ürəkli adamlardır, – deyə kanadali pıçıldadı.

– Demək, onlar bizi qəzaya uğramış hesab etmirlər! – deyə səsləndim.

– Əgər ağam razı olsa... – deyə Konsel sözə başladı.

Bu zaman daha yaxına düşən məminin havaya qaldırdığı su sütunu Konseli təpədən dırnağa kimi islatdı.

– Ağamın icazəsilə deyim ki, – deyə Konsel sözünə davam etdi, – onlar bizi buynuzlu yunus balığı hesab edir, buna görə də atəş tuturlar.

– Lakin onlar burada adam olduğunu görüb anlamalıdırlar! – deyə bağırdım.

– Bəlkə də məhz ona görə bizə atəş açırlar, – deyə cavab verən Ned Lend mənalı bir surətdə mənə baxdı.

Bu sözlər, sanki mənim gözlərimi açdı. Heç şübhə yoxdur ki, əsrarəngiz nəhəng haqqında indi nə kimi bir rəydə olmaq lazım gəlirdi bütün dünyaya məlum idi. “Avraam Linkoln” ilə toqquşma zamanı kanadali çəngəli qaldırıb tulladıqda, kapitan Faraqut, bu

müdhis nəhəngin ən zorba yunus balığından da qorxulu olan bir sualtı qayıq olduğunu bilmişdi.

Bu sarsıdıcı xəbərin bütün xalqları vələləyə saldıqını zənn etmək olardı, ona görə də indi bütün ölkələrin hərbi gəmiləri bizi təqib edirdi.

Buna haqları da vardı, çünki əgər kapitan Nemo “Nautilus”u itiqan almağa sövq etsəydi, bu gəmi təsəvvür edilən silahların ən dəhşətli və ən qorxulusu olardı.

İndi mən həmin gecə Hind okeanında, kapitan Nemo bizi polad həbsxanaya saldığı zaman, “Nautilus”un nəməlum bir gəmi ilə vuruşduğuna artıq heç şübhə etmirdim. Mənə yəqin oldu ki, mərcan qəbiristanında dəfn edilən adam “Nautilus” tərəfindən qəsdən törədilən toqquşmanın qurbanı imiş.

Kapitan Nemonun əsrarəngiz həyatını bizdən gizlədən pərdə bir az açılmışdı. Əgər onun şəxsiyyəti müəyyən edilməmişdisə də, hər halda müxtəlif millətlərin nümayəndələri ilə birləşərək, indi artıq xəyali heyvanı deyil, qəddar düşməni, bütün bəşəriyyətə dərin nifrət bəsləməyi əhd etmiş bir adamı təqib edirdilər.

Bu fikir sürətlə beynimdən keçdi, mənə aydın oldu ki, bizə yaxınlaşmaqda olan gəmidə dost əvəzinə, amansız düşmənlərə rast gələliyə.

Bu vaxt mərmilər ətrafımıza yağmaqda davam edirdi. Mərmilərdən bəzisi müəyyən bucaq altında suya düşüb yenidən havaya qalxır və çox irəlində, dalğalar arasında yox olurdu. Lakin “Nautilus”a bir dəne də mərmə deyilmədi.

İndi hərbi gəmi ilə aramız üç mildən artıq olmazdı.

Ateşin getdikcə şiddətlənməsinə baxmayaraq, kapitan Nemo göyərtədə görünmürdü.

Halbuki konus şəkilli bu mərmilərdən biri “Nautilus”un gövdəsinə dəysəydi, sualtı qayıq fəlakətə sala bilərdi.

Kanadali mənə dedi:

– Ağa, biz necə razı ola bilərik ki, onlar bizim haqqımızda belə pis rəydə olsunlar! Gəlin işarə ilə onları başa sala. Nə bilmək olar! Bəlkə onlar namuslu adamlarla qarşı-qarşıya gəldiklərini başa düşdülər.

Ned Lend cibindən yaylıq çıxartdı. Yaylığı açar-açmaz dəmir bir əl onun qolundan yapışdı, böyük bir qüvvə ilə göyərtəyə sərdi.

– Bədbəxt hərif! – deyə kapitan bağırdı. – “Nautilus”un polad dişləri gəmiyə sancılmazdan əvvəl, səni ona mıxlamağımı istəyirsən?

Kapitan Nemonun səsinə eşitmək dəhşətli idisə də, ona baxmaq daha dəhşətli idi. Üzü meyit kimi ağarmışdı. Bəbəkləri hiddətindən qaralmışdı. Səsi daha çox böyülməyə oxşayırdı. Yerə yığılmış kanadalarının üstünə əylərək, onu var gücü ilə göyörtəyə sıxdı.

Nəhayət, Ned Lendi buraxaraq, üzünü mərməyi yağdırmaqda davam edən hərbi gəmiyə çevirdi.

– Məlun xalqın gəmisini, sən bilirsənmi ki, mən kiməm! – deyərək, gurultulu səsə bağırdı, – səni tanımaq üçün mənə bayrağını göstərmək lazım deyildir! İndi mən sənə öz bayrağımı göstərəcəyəm.

Kapitan Nemo cənub qütbünə sancdığı bayrağa oxşar qara bir bayraq açdı.

Bu dəmdə mərməyi “Nautilus”un dal tərəfinə dəydisə də, heç bir xətər yetirmədi. Mərməyi kapitan Nemonun lap yanından ötürüb suya düşdü.

Kapitan çiyinlərini qısdı. Mənə dönərək, kəskin bir tərzdə dedi:

– Aşağı gedin! Siz də, yoldaşlarınız da...

– Kapitan, – deyərək çığırdım, – məgər o gəmiyə hücum etmək fikrindəsiniz?

– Nəinki hücum etmək, hətta onu batırmaq fikrindəyəm!

– Siz bunu etməzsiniz!

– Edəcəyəm, – deyərək kapitan Nemo soyuq bir tərzdə cavab verdi.

– Siz mənim işimə qarışmayın! Siz görməyiniz lazım gəlməyən şeyi təsadüfən gördünüz. Düşmənlərim mənə hücum edirlər, onlara amansız cavab verilməlidir.

– Bu gəmi kimindir?

– Siz bunu bilmirsiniz ki? Yaxşı ki, bilmirsiniz. Hər halda onun hansı millətə mənsub olduğu sizdən gizli saxlanacaqdır. Gediniz!

Kanadalı, Konsel və mən tabe olmamağa cəsarət edə bilməzdik. “Nautilus”un on beş matrosu kapitanı əhatə edərək, yaxınlaşmaqda olan gəmiyə barışmaz bir kinlə baxırdılar. Mən pilləkənlə aşağı endiyim zaman, mərmilərdən biri “Nautilus”un dal tərəfinə dəydi. Mən kapitanın bağırıldığını eşitdim:

– At, ağılsız gəmi! Faydasız mərmiləri dağıt! Sən “Nautilus”un alından yaxa qurtara bilməyəcəksən! Lakin mən səni burada, bu yerdə məhv etməyəcəyəm! Mən istəmirəm ki, sənin parçalarının alim-cənab “İntiqamçı”nın parçalarına qarışsın.

Mən öz otağıma getdim. Kapitan və müavini göyörtədə qaldılar. Gəminin çarxı işə salındı. “Nautilus” sürətlə uzaqlaşdı və azacıq sonra hərbi gəminin irişə biləcəyi həddə xaricinə çəkildi. Lakin təqib kəsilmirdi, kapitan Nemo bu aranı saxlamaqda davam edirdi.

Gündüz saat dördə yaxın qəlbimi dələn səbirsizlik və iztirab dözməyib pilləkənlə yaxınlaşdım.

Qapı açıq idi. Cəld göyörtəyə çıxdım. Kapitan əsəbi bir halda göyörtədə irəli-geri gəzişirdi. O, gözünü bizdən cəmi beş-altı mil aralı gələn gəmidən ayırmırdı. O, vəhşi heyvan kimi gəminin ətrafında fırlanaraq, özünü təqib etdirir və onu şərqlə doğru çəkirdi. Ancaq özü hələ ona hücum etmirdi. Bəlkə hələ tərəddüd edirdi?

Mən bir də işə qarışmaq istədim. Lakin bir neçə kəlmə deyən kimi, kapitan Nemo məni susdurdu.

– Haqq və ədalət mənim tərəfimdədir, – dedi. – Mən əzilən, o isə əzəndir! Sevdiiyim hər şeyi, mənə əziz və müqəddəs olanları – vətənim, arvadımı, uşaqlarımı, atamı, anamı onun üzündən itirdim! Nifrət etdiyim hər şey burada, bu gəmidədir! Kəsin səsinizi!

Bütün sürətlə yaxınlaşan hərbi gəmiyə son dəfə nəzər salıb, aşağıya, Ned və Konselin yanına endim.

– Biz qaçmalıyıq! – deyərək bağırtdım.

– Çox gözəl, – deyərək Ned səsləndi. – Bəs bu gəmi kimindir?

– Bilmirəm. Hər halda sabah açılınca, o suyun dibinə gedəcəkdir. Ədalətli olub-olmadığını bilmədiyimiz bir hərəkətin iştirakçısı olmaqdan, onunla birlikdə ölmək yaxşıdır.

– Mənim də rəyim belədir, – deyərək Ned soyuq bir tərzdə cavab verdi. – Gecəni gözləyək.

Gecə oldu. Gəmidə dərin bir sükut vardı. Kompas “Nautilus”un istiqamətini dəyişmədiyini göstərirdi. Mən vintin ahəngdar taqıltısını eşidirdim. “Nautilus” suyun üzündə idi.

Biz, hərbi gəmi bizi eşidəcək və heç olmasa, görəcək qədər yaxınlaşdıqda, suya atılıb qaçmağı qərar etdik. Üç gündən sonra ay bədirlənəcəkdə, ona görə indi kifayət qədər işıq salırdı. Əgər gəminin məhv edilməsinin qarşısını almaq bizə mümkün olmasa, hər halda o gəmiyə çıxdıqdan sonra şəraitin imkan verdiyi hər şeyi etməyə çalışırıq.

Dəfələrlə mənə elə gəlirdi ki, “Nautilus” artıq vuruşmağa hazırdır, lakin düşmənin bir qədər yaxına gəlməsinə icazə verildikdən sonra yenidən sürətini artırıb ondan uzaqlaşdı.

Gecənin bir hissəsi sakit keçdi. Biz hərdənbir dillənərək, qaçmaq üçün məqam axtarırdıq. Böyük həyəcan keçirirdik. Ned Lend suya atılaraq, hərbi gəmiyə tərəf üzmək istəyirdi. Mən onu bir az gözləməyə məcbur etdim. Mən əmin idim ki, "Nautilus" dənizin üzündə ikən düşməyə hücum edəcəkdir, o zaman qaçmaq nəinki mümkün, hətta asan olacaqdır.

Səhər saat üçdə, narahatlıqdan təngə gəlib göyörtəyə qalxdım. Kapitan Nemo orada idi. O, gəminin burnunda ayaq üstə dayanmışdı. Başı üzərində qara bayraq dalğalanırdı. Gözlərini bizi təqib edən gəmidən ayırmırdı. Onun gərgin baxışı gəmini sanki özünə tərəf çəkir, hipnoz edir, yedək kəndiri kimi dalınca dartırdı.

Ay meridiandan keçməyə başladı. Şərqdən Yupiter ulduzu çıxdı. Ətraf tam sakitlikdi. Adama elə gəlirdi ki, okeanla göy sükutu saxlamaqda bir-birilə rəqəbat edir.

Təbiətin bu sükutunu ələ keçirməz "Nautilus"un hər bucağında alovlanan nifrətlə müqayisə etdikdə, bütün vücudumun tir-tir əsdiyini hiss edirdim.

Gəmi bizdən iki mil aralı idi. O daima proyektorumuzun işığını izləməklə bizə yaxınlaşırdı. Mən onun yaşıllı və qırmızı işıqlarını və fok-dorun ipindən asılmış ağ fənərlərini görürdüm. Tüstü borularından qığılcım buğumları çıxırdı. Görünür ki, gəmi, buxarın təzyiqini ən yüksək dərəcəyə qaldırmışdı.

Mən səhər saat altıya qədər göyörtədə qaldım. Kapitan Nemo yenə məni görmürdü. Hərbi gəmi bizdən bir mil yarım aralı idi. Dan yerinin ilk şəfəqi görünəndə, top atəşi yenidən başladı.

"Nautilus"un öz düşməninə hücum edəcəyi zaman yaxınlaşmışdı, bu hücum başlayan kimi, mən və yoldaşlarım, danlamağa cəsarət edə bilməyəcəyimiz bu adamı həmişəlik tərk etməli idik. Mən Konsel və Nedi xəbərdar etmək üçün aşağı enməyə hazırlaşarkən, kapitanın müavinini göyörtəyə qalxdı. Onu bir neçə dənizçi müşayiət edirdi.

"Nautilus"da döyüşə hazırlaşdılar. Bu hazırlıq çox sadə idi. Göyörtənin ətrafına çəkilmiş məhəccərlər endirildi. Projektorun və sükən budkasının qüllələrini sualtı gəminin içərisinə çəkildilər. Bu uzun dəmir sıqarın üstündə qabarıq olan heç bir şey qalmadı. İndi onun sərbəst manevr etməsinə heç bir şey mane olmurdu.

Mən salona qayıtdım. "Nautilus" günəşin ilk şüaları ilə işıqlanan dənizin üstündə qalmaqda davam edirdi. Səhər günəşinin qırmızımtıl şüaları gəminin şüşələrində əks edirdi.

"Dəhşətli 2 iyun günüşi başlandı.

Saat beşdə laq, "Nautilus"un öz sürətini azaltıldığını göstərdi. Mən başa düşdüm ki, o, gəmini daha yaxına buraxmaq istəyir. Top atəşi getdikcə aydın çəşidilirdi. Qıjıltı ilə gələn mərmilər ətrafımıza düşərək suyu köpükləndirirdi.

– Dostlarım, – dedim, – məqamdır! Bir-birimizin əlini sıxdıq, görək başımıza nə gələr!

Ned Lend suya atılmağa hazırlaşdı, Konsel sakit dayanmışdı, mən də həyəcədən özümü çətinliklə saxlaya bilirdim. Kitabxanaya getdik. Pilləkənə açılan qapını itələdiyim zaman, lyukun qapağını qəfildən örtüldüyünü eşitdim.

Kanadalı pilləkənə tərəf yüyürmək istədikdə, mən onu saxladım. Mənə tanış olan fıslıtdan "Nautilus"un rezervuarlarına su dolurulduğunu anladım. Doğrudan da bir neçə andan sonra "Nautilus" on metr suyun altına girdi.

Mən bu manevri başa düşdüm. "Nautilus" hərbi gəmiyə üstdən hücum etmək istəmirdi, çünki gəminin üst hissəsinin dəşilməz zirehi vardı. Gəmiyə su altından, onun metal qurtaran yerindən, hücum etmək istəyirdi.

Beləliklə, biz yenə də əsir olaraq qaldıq, həm də hazırlanan bu mənfur faciənin məcburi şahidləri olduq. Xülasə, düşünməyə vaxt qalmamışdı. Biz mənim otağımda gizlənərək, bir-birimizə baxırıdık. Məni dərin bir dəhşət bürümüşdü. Mən, adətən, böyük bir faciədən əvvəl adamın qəlbini xırpalayan ağır iztirab içində idim. Fəlakətin baş verəcəyi dəqiqəni gözləyirdim, hər xışıltıya qulaq asırdım, bütün diqqətimi ona vermişdim.

"Nautilus" sürətini xeyli artırmışdı. Görünür ki, o, gəmiylə böyük sürətlə toqquşmaq istəyirdi. Onun bütün gövdəsi titrəyirdi.

Mən qəfildən qışqırdım. Toqquşma baş verdi. Bu, nisbətən yüngül təkan idisə də, polad dişin böyük bir qüvvə ilə ağaca sancıldığını hiss etdim. Xırçıltı və ağac çatırtısı eşidildi. İynə kətandan keçdiyi kimi, hərəkət ətaləti ilə irəli aparılan "Nautilus" da gəminin möhkəm kütləsi içərisindən keçdi.

Mən artıq təb gətirə bilmədim. Dəhşətdən ağılım itirərək, otaqdan salona qaçdım. Kapitan Nemo orada idi. Dinməz, möyüs, amansız kapitan şüşənin o üzündə baş verən hadisələri seyr edirdi.

KAPİTAN NEMONUN SON SÖZÜ

Şəkilərsiz yekə bir kütlə su altında qaralırdı. "Nautilus" onun can verməsində axıra qədər iştirak etmək üçün onunla birlikdə suya enirdi. Mən bizdən cəmi on metr aralı olan gəminin təxminən yarıya bölünmüş gövdəsini gördüm. Su dəhşətli bir sırlı ilə gəmiyə dolurdu. Yuxarıda iki cərgə düzülmüş toplar görünürdü. Göyərtədə çoxlu qara kölgə o baş-bu başa qaçırdı.

Su hey gəmiyə dolurdu. Bədbəxt adamlar kəndirlərə atılır, dor ağaclarına dırmaşır, suda çapalayırıldı. Bu, qəfildən sel basan qarışıq ya yuvasına oxşayırdı.

Dəhşətli mənzərə qarşısında donub qalmışdım, tüklerim biz-biz olurdu! Nəfəsimi zorla alırdım, gözümü pəncərədən ayıra bilməyib bu sarsıdıcı səhnəyə baxırdım.

Yekə gəmi yavaş-yavaş suya batırdı. "Nautilus" da onu izləyirdi. Birdən şiddətli partlayış eşidildi. Sıxılmış hava gəminin göyərtəsini elə bir qüvvə ilə parçaladı ki, sanki böyük bir barıt anbarı partladı. Suyun dəhşətli təzyiqi "Nautilus"-u kənara atdı.

İndi bədbəxt gəmi daha sürətlə batmağa başladı. Hər tərəfdən adam dırmaşmış dor ağacları, xilas olmaq istəyənlərin ağırlığı ilə öyilmiş sərənlər, dalınca da qrot-dorun təpəsi suya batdı. Nəhayət, qara kütlə öz qurbanları ilə birlikdə su burulğanında gözəndi itdi...

Mən kapitan Nemoya tərəf döndüm. Bu əzrail, əsil nifrət iblisi, əvvəlki kimi qaranlıq baxırdı. Hər şey bitdikdən sonra o öz otağına tərəf yönəldi və qapını açıb içəri girdi... Mən nəzərlərimlə onu izləyirdim.

Otağın içərisində, divarda, onun sevdiyi qəhrəmanların şəkilləri altında, mən cavan bir qadınla iki balaca uşağın şəklini gördüm.

Kapitan Nemo bir neçə an onlara baxdı və diz çökərək hönkür-hönkür ağladı.

Dəhşətli xəyal gözəndi itdi və pəncərələr bağlandı. Lakin saloon işığı yanmadı. Hər tərəf qaranlıq və sükut içində idi. Adama elə gəlirdi ki, kapitan Nemo bu dəhşətli yerdən qaçıb uzaqlaşmaq istəyir. Yolu hansı səmtə idi? Şimala, yoxsa cənuba?

Mən kayutuma qayıtdım, Ned və Konsel məni orada dərindən sükut içində gözləyirdilər. Kapitan Nemoya qarşı məni dözülməz dəhşət bürüyürdü. O, insanların təqsiri üzündən nə qədər iztirab çəkərsə də, hər halda onları belə cəzalandırmağa haqqı yox idi. O məni öz intiqamının iştirakçısı olmasa da, şahidi etdi. Bunun özü də dözülməzdi.

Saat on birdə işıqlar yandı. Mən salona keçdim. Orada heç kəs yox idi. Cihazlara baxdım. "Nautilus" gah suyun üzünə, gah da otuz fut dərinlikdə, saatda iyirmi beş millik bir sürətlə şimala doğru gedirdi.

Olduğumuz yeri xəritədə taparaq, Lamanş yaxınlığından keçdiyimizi və indi böyük sürətlə şimal dənizlərinə getdiyimizi gördüm.

Axşama qədər biz Atlantik okean ilə iki yüz lye yol getmişdik.

Qaş qaralırdı, bir az sonra tamam qaranlıq çökdü və ay çıxana qədər dəniz qaranlıq içində qaldı.

O gecə gözümə yuxu getmədi. Mən dəhşət içərisində çırpınırdım. Gəminin batmasının dəhşətli səhnəsi bir ləhzə gözümün qabağından getmirdi.

Qalın duman içərisində zəifləməyən bir sürətlə irəliləyən "Nautilus", kim bilir, Atlantik okean ilə nə qədər şimala doğru gedə bilmişdi? O, Şpisbergenəmi yaxınlaşdı və ya Yeni Torpağın sahillərinəmi doğru gedirdi? Bəlkə də o, az məşhur olan Ağ dəniz, Karsk dənizi, Ob körfəzi və ya Lyaxov silsilə adası ilə, ya da Şimali Asiyanın, demək olar ki, heç məlum olmayan sahilləri boyu gedirdi. Mən buna cavab verə bilməzdim.

Mən vaxtın hesabını itirmişdim. Adama elə gəlirdi ki, gecə ilə gündüz daha əvvəlki kimi bir-birini təqib etmir, hiss edirdim ki, həqiqi həyatdan ziyadə Edqar Ponun¹ sərsəm düşüncələrilə yaradılan schrli və dəhşətli macərələrə oxşar bir aləmə cəlb olunmuşam. Hər

¹ Edqar Po – detektiv və elmi-fantastik hekayələr yazan amerikan yazıçısı

dəqiqə mən Ponun əsərindəki qəhrəman Artur Qordon Pim kimi, "yer üzündəki bütün canlılardan böyük olan və qara örtüyə bürünərək qütbün yolunu kəsən bir insan siması" görəcəyimi zənn edirdim.

Mənə elə gəlirdi ki, – bəlkə də səhv edirəm, – bu bədbəxt səyahət on beş və ya iyirmi gün sürmüşdür və səyahətimizə son qoyan bir hadisə baş verməyə idi, o hələ nə qədər də davam edəcəkdə.

Kapitan Nemo da, onun müavini də sanki gəmidə heç yox idilər. Gəmi heyətindən heç kəs bir dəqiqə də olsa görünmürdü. "Nautilus", demək olar ki, həmişə suyun altı ilə üzürdü. Hava almaq üçün suyun üzünə çıxdıqda, lyuk öz-özünə açılıb bağlanırdı. Mən harada olduğumuzu qətiyyənlə təsəvvür edə bilmirdim.

Bütün qüvvə və səbri tükənmiş kanadalı da kayutundan çölə çıxmırdı. O, inadla susurdu. Konsel onu bir kəlmə belə danışdırma bilmir və vətən həsrətindən doğan məyusluq içərisində onun özünü öldürəcəyindən qorxurdu.

Konsel Ned Lendin hər bir hərəkətini izləyirdi.

Aydın şeydir ki, belə bir şəraitdə həyat lap dözülməz olmuşdu. Bir dəfə – ayın neçəsi olduğunu deyə bilmərəm – özümü pis hiss etdiyimdən səhərə yaxın ağır yuxuya getmişdim. Oyandığım zaman baş tərəfimdə oturmuş olan Ned Lendi gördüm.

O, pıçıltı ilə:

– Biz qaçıraq! – dedi.

– Nə vaxt? – deyər soruşdum.

– Yaxın gecələrdən birində. İndi "Nautilus"da heç bir gözetçi yoxdur. Gəmi sanki qış yuxusuna dalıb. Siz razısınızmi?

– Bəli. Biz indi haradayıq?

– Biz sahilin yaxınlığında. Mən onu bu gün səhər, iyirmi mil şərqdə duman arasında görə bilmişəm.

– Bu hansı torpaqdır?

– Bilmirəm, lakin hara olursa olsun, biz orada özümüzə sığınacaq axtaracağıq.

– Bəli, Ned... Qət edildi, bu gecə qaçmalıyıq, hətta dənizdə tələf olsa da, qaçmalıyıq!

– Dəniz coşqun, külək qüvvətlidir, lakin "Nautilus"un yüngül qayığında iyirmi mil yolu getmək o qədər də çətin deyildir. Mən xəlvətcə qayığa bir qədər yeməli şey, bir neçə şüşə də su qoya bilmişəm.

– Mən də sizinlə gedəcəyəm!

– Bunu bilin ki, mən ələ düşsəm, özümü müdafiə edəcəyəm. Təslim olmaqdansa, ölməyə hazıram!

– Biz bir yerdə ölərik, dostum Ned!

Mən hər şeyə hazır idim. Kanadalı getdi. Mən göyörtəyə qalxdım. Dalgaların zirvəsi o qədər güclü idi ki, orada çətinliklə ayaq üstə durmaq olurdu. Göy qorxulu idi. Lakin bu qalın dumanın arxasında torpaq olduğu üçün qaçmaq lazımdı. Biz bir gün də, bir saat da yubanmamalı idik.

Salona qayıtdım. Mən kapitan Nemoya rast gəlməkdən qorxur, həm də onu görməyi arzu edirdim. Ona nə deyəcəkdim? Onun mənə oyaatdığı dəhşəti gizlədə biləcəkdimmə? Yox! Görüşməmək yaxşıdır! Onu unutmağım məsləhətdir! Lakin bununla belə...

Həmin gün, "Nautilus"da keçirməli olduğum o axırıncı gün nə uzun sürdü! O günü mən tək keçirdim. İşin üstü açılmasın deyər, Ned Lend ilə Konsel mənimlə danışmırdılar.

Saat altıda nahar etdim. Ac deyildimsə də, qüvvəmi itirməmək üçün zorla yedim.

Saat yeddinin yarısında Ned Lend mənim otağıma girdi.

O mənə dedi:

– Biz qaçana qədər görüşməyəcəyik. Saat onda hələ ay çıxmır. Qaranlıqdan istifadə etməliyik. Birbaşa qayığa gedin. Mən Konsellə bərabər sizi orada gözləyəcəyəm.

Kanadalı cavabımı gözləmədən otaqdan çıxdı.

"Nautilus"un istiqamətini yoxlamaq üçün salona qayıtdım. Biz şimal-şimal-şərq istiqamətində, əlli metr dərinlikdə, çox böyük bir sürətlə gedirdik.

Mən təbiətin möcüzələrinə, bu muzeydə mühafizə olunan incəsənət əsərlərinə, bütün Yer kürəsində misli olmayan və onları buraya toplayanla birlikdə bir gün məhv olub gedəcək kolleksiyalara son dəfə nəzər saldım. Bunların hamısını uzun müddət hafizəmdə saxlamaq istəyirdim. Şüşə altında düzülmüş və tavandan düşən elektrik işığında par-par parıldayan dəfinələri dinməz-söyləməz tam bir saat seyr etdim. Sonra öz kayutuma qayıtdım.

İsti paltar geydim, bütün qeydlərimi yığb paltarımın altında gizlətdim. Ürəyim bərk döyünürdü. Əgər kapitan Nemonun gözüne satsaydım, həyəcanım və əsəbi görkəməm şübhəsiz, məni ifşa edərdi.

Bu dəmdə o nə edirdi? Mən onun kayutunun qapısına yanaşaraq qulaq asdım. Ayaq səsləri eşitdim. Kapitan Nemo orada idi. Hər xışiltı mənə qorxudurdu. Mənə elə gəlirdi ki, o indicə çıxıb, mənim nə üçün qaçmaq istədiyimi soruşacaqdır. Bu hal o qədər iztirablı idi ki, qeyri-iradi olaraq öz-özümə soruşdum: yaxşı olmağımı ki, otağa girərək kapitanla üz-üzə gəlirəm?

Əlbəttə, bu ağsız bir iş olardı, xoşbəxtlikdən özümü vaxtında saxladım. Kayutumə qayıtdım, yatağıma uzanaraq, sakitləşməyə çalışdım.

Həyəcanım bir qədər azalsa da, beynim qızgın işləməkdə idi. Mən "Nautilus"-da başıma gələnlərin hamısını, "Avraam Linkoln"-un göyərtesindən suya düşdüyüm vaxtdan bəri keçirdiyim bütün xoşbəxt və bədbəxt dəqiqələri xatırladım. Sualtı ov, Torres boğazı, Yeni Qvineya vəhşiləri, saya oturmağımız, mərcan qəbiristanı, Ərəbistan tuneli, Santorin adası, Krit dalgıcı, Atlantida, buz təlesi, cənub qütbü, bütöv buz sahəsi, oktapodlarla vuruşma, Holfstremdə fırtına, "İntiqamçı", nəhayət, hərbi gəminin öz heyəti ilə birlikdə dəhşətli ölüm səhnəsi! Bütün bunlar, bir kino lenti kimi, gözümlün qarşısından gəlib keçir və hamısında kapitan Nemo iştirak edirdi. Xəyalımda o, bir nəhəng kimi böyüyürdü. O artıq adi bir insan deyil, sirli sular sakini, okean dahisi idi.

Saat onun yarısını vurdu. Başım od tutub yanırdı, onu əllərimlə sıxır və gözlərimi yumurdum. Heç nə haqqında düşünməməyə çalışırdım. Yarım saat da gözləmək lazımdı. Məni dəli edəcək dəhşətli yarım saat!

Birdən arqanın kədərli səsi, qəmli bir nəغمə havası eşidildi. Nəfəsimi kəsərək, bütün varlığım ilə bu səsi dinləməyə başladım. Mən də musiqini kapitan Nemo kimi dəlicəsinə sevirdim.

Sonra qəflətən bir fikir məni aldı: kapitan Nemo otağından çıxmışdır, o, salondadır, qayığa minmək üçün mən salondan keçməliyəm. Onunla axırıncı dəfə görüşməli olacağam. Bəlkə mənimlə danışdı! Onun yeganə işarəsi məni məhv edər, yeganə sözü məni ömürlük bu gəmidə saxlaya bilər!

Nəhayət, saat onu vurdu. Kayutu tərk etmək və yoldaşlarıma qoşulmaq vaxtı çatdı. İndi lap kapitan Nemo da qarşıma çıxsaydı, artıq tərəddüd edə bilməzdim.

Böyük bir ehtiyatla qapını araladım. Mənə elə gəldi ki, o, böyük bir cırıltı ilə açılır. Bəlkə də bu cırıltı ancaq mənim təsəvvürümdə

idi. Divarlardan tuta-tuta "Nautilus"-un qaranlıq dölizlərindən keçir və ürək döyüntüsünü azaltmaq üçün hər addımda dayanırırdım.

Nəhayət, güc-bəla ilə salonun qapısına çatdım və üsulluca onu açdım.

Salon dərin bir zülmətə dalmışdı. Arqanın akkordları həzin-həzin səslənirdi. Kapitan Nemo da orada idi. O məni görmədi. Onu qaplayan hissiyyat o qədər dərin idi ki, hətta aydın gün işığı olsaydı belə, məni görməyəcəkdi.

Məni ələ verəcək bir xışiltı çıxmasın deyərək, xalçanın üstü ilə yeriyirdim. Salonun axırında yerləşmiş kitabxananın qapısına çatanaqədər, düz beş dəqiqə keçdi.

Qapını açmağa hazırlaşırıdım ki, birdən kapitan Nemonun dərin bir ah çəkdiyini eşitdim. Kapitan Nemo arqanıdan aralandı, mən hətta qaranlıqda onun siluetini seçdim, çünki kitabxanadan salona zəif işıq düşürdü. O, əli qoynunda sakitcə mənə yaxınlaşırdı. Adama elə gəlirdi ki, o yerimir, kölgə kimi sürüşürdü. Köksü hiçqırıqdan qalxıb-enirdi. Mən onun pıçiltı ilə söylədiyi sözləri eşitdim. Bu sözlər ondan eşitdiyim son söz oldu:

– Bədsir, bədsir!

Demək, hər halda bu adam vicdan əzabı çəkirdi!...

Mən biləixtiyar kitabxanaya yüyürdüm. Oradan pilləkənlərlə qalxıb özümü qayığa yetirdim. Yoldaşlarım artıq məni orada gözləyirdilər.

– Qaçırıq! Qaçırıq! – deyərək pıçıldadım.

– Bu saat! – deyərək kanadalı mənə cavab verdi.

"Nautilus"-un dəmir örtüyündəki dəşik ingilis açarı ilə möhkəmcə bərkidilmişdi. Ned Lend özü ilə ingilis açarı götürməyi unutmuşdu. Qayığın qapağı da bu cür vintlənmişdi. Kanadalı, bizi sualtı gəmiyə bağlayan axırıncı qaykanı açmağa başlayanda, birdən gəminin içərisindən boğuş bir səs eşitdik. Bu nə ola bilirdi? Bəlkə bizim yox olmağımızı duymuşlar?

Ned Lendin əlimə bir bıçaq verdiyini hiss etdim.

– Bəli, – deyərək pıçıldadım, – biz ölümə hazır olmalıyıq.

Kanadalı əlimi sıxdı.

On dəfələrlə təkrar olunan bir-cə söz, bir dəhşətli söz, "Nautilus"-dakı həyəcanın səbəbini bizə anladı.

O sözün bizə heç bir dəxli yox idi.

“Malstrem, malstrem!”

Malstrem! Biz bundan daha dəhşətli söz eşidə bilməzdik. Demək, biz bərk qorxulu yerlərdə, Norveç sahillərində idik! Əcəba, azadlığa çıxmağa hazırlaşdığımız bir anda, belə bir məhvədicə girdaba düşmək “Nautilus”un taleyinəmi yazılmışdı?

Bəllidir ki, burada, mödd zamanı Farar ilə Lofoten adaları arasındakı su, qarşısını ala bilməyən bir qüvvə ilə axır. Bu su, hələ indiyədək heç bir gəmini salamat buraxmayan girdab əmələ gətirir. Hər yerdən, üfşün hər nöqtəsindən buraya azman dalgalar hücum edir. Onlar bu dİbsiz dənizdə, mərkəzəqaçan qüvvəsi on beş kilometrə qədər yayılan dəhşətli bir girdab əmələ gətirir. Bu girdabda yalnız gəmilər deyil, balinalar, hətta Arktika ölkələrinin ağ ayıları da tələf olur.

Kapitan Nemo bilmədən, bəlkə də qəsdən öz “Nautilus”unu buraya gətirmişdi. Gəminin hərəkət radiusu tədricən azalırdı. “Nautilus”a bağlı olan qayığımız da onunla birlikdə ağılaşmaz bir sürətlə fırlanırdı. Mən bunu hiss edirdim. Özümdə əzabverici başgicəllənmə hiss edirdim. Bizi çılgın bir dəhşət bürümüşdü, damarlarımızda qan dayanmışdı. Ürəyimiz artıq döyünmürdü. Canvermənin axır dəqiqələrində olduğu kimi, bizə soyuq tər gəlmişdi! Bu kövrək qayığın ətrafında nə dəhşətli bir gürultu vardı! On millik məsafədən əks-sədası eşidilən bir nəriltili! Dənizin dərinliklərində sualtı qayaların iti kənarlarına dəyib dağılan, ən yoğun ağac gövdələrini xırda talaşalara çevirən dalgalar nə böyük gürultu qoparırdı!

Nə böyük dəhşət!

Qayığımız bərk yırgalanırdı. “Nautilus” bir canlı vücut kimi, özünü dalgaların zərbəsindən qoruyurdu. Onun polad əzəlləri çatırdayırdı. Bəzən gəmi sanki at kimi şahə qalxırdı.

– “Nautilus”dan bərk yapışmaq lazımdır, – deyə Ned səsləndi. – Qaykaları yenidən bərkitməyə səy etməliyik. “Nautilus”dan ayrılmasaq, bəlkə də xilas ola bilərik.

Ned sözünü qurtarmamışdı ki, birdən dəhşətli bir şaqqıltı eşitdik. Qaykalar yerindən qopdu, yuvasından ayrılan qayıq, sapandan atılan bir daş kimi, girdabın lap ortasına düşdü.

Başım gəminin dəmir örtüyünə dəydi, şiddətli zərbə nəticəsində özümdən getdim.

NƏTİCƏ

Beləliklə, bizim sualtı səyahətimiz sona çatdı.

Qayığımızın məhvədiçi girdabdan qurtardığı həmin gecədə başımıza nələr gəldiyini, Ned Lendin, Konselin və mənim necə xilas olduğumuzu nəgıl edə bilməyəcəyəm. Mən Lofoten adalarında bir balıqçının komasında özümə gəldim. Yoldaşlarımın hər ikisi sağ-salamat yanımda durmuşdu. Onlar sevincle əllərimi sıxırdılar. Biz bərk-bərk qucaqlaşdıq.

İlin bu fəslində Fransaya qayıtmaq barəsində danışmağa belə dəyməzdi.

Şimali və Cənubi Norveç arasında rabitə yolları pisdı. Yaxşı havalar başladıqdan sonra Şimal burnuna gedib-gələn paroxodu gözləməli idik.

Burada, bizi xilas edən bu sadə və mehriban adamların arasında, macəralarım haqqındakı hekayəni nəzərdən keçirirəm. Bu tamamilə həqiqətdir. Heç bir fakt buraxılmamışdır. Heç bir təfəsilat dəyişdirilməmişdir. Bu, insan əli girməyən yerlərə bir fəvqəladə səyahətin tam həqiqi tarixidir. Söz yox ki, bir zaman elm bu yerlərə sərbəst yol açacaqdır.

Mənə inanacaqlarmı? Bilmirəm. Bunun məndən ötrü fərqi yoxdur!

Mənim üçün o kifayətdir ki, on aydan az bir müddət ərzində mən su altı ilə səksən min kilometr yol getmişəm. Bu dövr-ələm səyahətində Qırmızı dəniz, Aralıq dənizi, Atlantik okean, Sakit okean, Hind okeanı, Şimal və Cənub buzlu okeanları ən gizli sirlərini belə mənə açmışdır.

Lakin "Nautilus"-un taleyi necə oldu? O, girdabdan xilas ola bildimi? Kapitan Nemo hələ sağdırmı? Öz dəhşətli intiqam işini davam etdirirmi və ya bu axırncı qurbanlarla kifayətlənmişmi? Dəlgəlar onun, bütün həyat tarixi təsvir edilən əlyazmalarını bir zaman üzə çıxaracaqmı? Mən bu adamın adını biləcəyəmmi? Məhv olmuş gəminin hansı millətə mənsub olduğunu bilməklə, kapitan Nemonun milliyətini öyrənə biləcəyəmmi?

Mən buna ümidvaram. Mən ona da ümid edirəm ki, onun hey-rətamiz gəmisini ən dəhşətli dəniz girdabına qalib gəlmiş və "Nautilus"

bu qədər gəminin məhv olduğu yerdən salamat çıxmışdır! Əgər bu belədirsə, əgər kapitan Nemo, ona bir vətən olan okeanda yenə də üzürsə, qoy onun rəhmsiz ürəyində nifrət hissi sakitləşsin. O nə qədər gözəl şeylər, möcüzələr görür, qoy bunların tamaşası onun intiqam atəşini söndürsün! Qəddar hakim yox olmalı və öz yerini dənizləri dincliklə tədqiq edən alimə verməlidir. Kapitan Nemonun taleyi başqalarına oxşamırsa da, bu, yüksək bir taledir. Bunu on ay bu müəmmalı adamlarla çiyin-çiyinə yaşadığım halda, mən də bilməsəm, kim biləcəkdir? Altı min il bundan əvvəl "Ekkleziast" kitabında¹ verilmiş bir suala: "Dəryaların dərinliyini kim ölçmüşdür?" – sualına, yer üzündəki adamlardan indi ancaq iki nəfər "Mən!" deməyə haqlıdır.

Bir kapitan Nemo, bir də mən.

¹ Süleyman peyğəmbərə isnad edən Təvrat kitablarından biri

MÜNDƏRİCAT

<i>Jül Fern və onun qəhrəmanları</i>	4
--	---

İYİRMİ MİN LYE SU ALTINDA

BİRİNCİ HİSSƏ

<i>Birinci fəsil. Hərəkət edən sualtı qaya</i>	11
<i>İkinci fəsil. Lehina və öleyhine</i>	16
<i>Üçüncü fəsil. "Ağam necə istərsə"</i>	22
<i>Dördüncü fəsil. Ned Lend</i>	28
<i>Beşinci fəsil. Kor-koranə təqib</i>	34
<i>Altıncı fəsil. Tam sürətlə</i>	40
<i>Yeddinci fəsil. Naməlum balina</i>	50
<i>Səkkizinci fəsil. "Hərəkət edən içərisində hərəkət edən"</i>	57
<i>Doqquzuncu fəsil. Ned Lend həyəcanlı idi</i>	65
<i>Onuncu fəsil. Nəhayətsiz dərinliklər adamı</i>	72
<i>On birinci fəsil. "Nautilus"</i>	81
<i>On ikinci fəsil. Hər şey elektrik vasitəsilə</i>	89
<i>On üçüncü fəsil. Bir neçə rəqəm</i>	95
<i>On dördüncü fəsil. "Qara çay"</i>	103
<i>On beşinci fəsil. Yazılı dövət</i>	115
<i>On altıncı fəsil. Sualtı düzəngahda səyahət</i>	123
<i>On yeddinci fəsil. Sualtı meşə</i>	130
<i>On səkkizinci fəsil. Dörd min lye Sakit okeanın altı ilə</i>	136
<i>On doqquzuncu fəsil. Vanikoro</i>	144
<i>İyirminci fəsil. Torres boğazı</i>	152
<i>İyirmi birinci fəsil. Bir neçə gün quruda</i>	160
<i>İyirmi ikinci fəsil. Kapitan Nemonun ildırım</i>	172
<i>İyirmi üçüncü fəsil. Yenidən həbsdə</i>	184
<i>İyirmi dördüncü fəsil. Mərcanlar səltənəti</i>	193

İKİNCİ HİSSƏ

<i>Birinci fəsil. Hind okeanı</i>	202
<i>İkinci fəsil. Kapitan Nemonun yeni təklifi</i>	210
<i>Üçüncü fəsil. On milyon frank qiymətində mirvari</i>	220

<i>Dördüncü fəsil. Qırmızı dəniz</i>	231
<i>Beşinci fəsil. Ərəbistan tuneli</i>	242
<i>Altıncı fəsil. Yunanıstan təqim adaları</i>	250
<i>Yeddinci fəsil. Aralıq dənizini qırx səkkiz saatda</i>	261
<i>Səkkizinci fəsil. Viqo limanı</i>	268
<i>Doqquzuncu fəsil. İtmiş qitə</i>	280
<i>Onuncu fəsil. Sualtı mədənlər</i>	289
<i>On birinci fəsil. Sarqas dənizi</i>	300
<i>On ikinci fəsil. Qaşalotlar və balinalar</i>	308
<i>On üçüncü fəsil. Buzlar arasında</i>	319
<i>On dördüncü fəsil. Cənub qütbü</i>	331
<i>On beşinci fəsil. Tələdə</i>	343
<i>On altıncı fəsil. Havanın çatışmaması</i>	350
<i>On yeddinci fəsil. Qorn burnundan Amazona</i>	360
<i>On səkkizinci fəsil. Oktapodlar</i>	368
<i>On doqquzuncu fəsil. Holfstrem</i>	379
<i>İyirminci fəsil. 47°24' en və 17°28' uzunluq dairələrində</i>	389
<i>İyirmi birinci fəsil. "İntiqamçı"</i>	396
<i>İyirmi ikinci fəsil. Kapitan Nemonun son sözü</i>	405
<i>İyirmi üçüncü fəsil. Nəticə</i>	412

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Rəvan Mürsəlov</i>
Korrektorlar:	<i>Elnaz Xəlilqızı</i> <i>Fəridə Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 20.09.2006. Çapa imzalanmışdır 07.12.2006.
 Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 26. Ofset çap üsulu.
 Tirajı 25000. Sifariş 246.

Kitab "Şorq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
 Bakı, Aşıq Ələsgör küçəsi, 17.

W9/4)

V-21